ప్రథమ ముద్రణ ౧౦౦౦
ఆర్యశకము ౧౯౭౨,౨౯,౪౯,౦౬౪
శా. శ. ౧౮౮౫ శోభకృత్
వి. శ. ౨౦౨౦
ద. శ. ౧౩౯
క్రీ. శ. ౧౯౬౩ ఏప్రియల్ ౮
చైత్ర పౌర్ణమి – సోమ.

కంపోజు :
శ్రీ మద్దయానంద వేదానుసంధాన సదనములో
ప్రింటింగ్ :
అమరావతి ప్రెస్,
తిలక్ రోడ్,
బొగ్గులకుంట,
హైదరాబాదునందు.

[illegible]

— సూ చ న —

ఇంతదనుక తెలుగులో వాడబడుచున్న "గ్ం" కు బదులు నాగరలిపిలో వాడబడు యమముల ꣳ. ꣴ రూపము లిందు వాడబడినవి. ప్రతిపదము మంత్రములో, పదపాఠములో, సంస్కృత పదార్థములో, అన్వయములో, తెలుగు పదార్థములో మొత్తము ౫ సార్లు గోచరించగలదు. కనుక పాఠకులు గమనించి పొరపాటు ఉన్న సవరించుకొనగలరని ఆశించుచున్నాము.

ల భి ం చు స్థా న ము లు :

అన్నే కేశవార్యశాస్త్రి
శ్రీ మద్దయానంద వేదానుసంధాన సదనము
౩-౫-౧౦౦౩ – నారాయణగూడ
హైదరాబాదు-౨౯

పి. యస్. ఆచార్య
గురుకులము – కుందేరు పోస్టు
కృష్ణా జిల్లా

స్థి ర మ యి న వి లా స ము :

అన్నే మాధవరావు
ఆర్య గ్రంథాలయము
ముదునూరు పోస్టు – కృష్ణా జిల్లా

ఓమ్

అథ షోడశోఽధ్యాయ ఆరభ్యతే

పదునారవ యధ్యాయ మారంభించ బడుచున్నది.

ఓం విశ్వాని దేవ సవిత ర్దురితాని పరాసువ । యద్భద్రం తన్న ఆసువ ॥ ॥౧॥

ఋ౧౭ నమస్త ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ కుత్స ఋషిః, రుద్రో దేవతా, ఆర్షీ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

అథ రాజధర్మ ఉపదిశ్యతే. ఈ ప్రథమ మంత్రమందు రాజధర్మ ముపదేశింపబడినది.

నమస్తే రుద్ర మన్యవ ఉతోత్త ఇషవే నమః । బాహుభ్యాముత తే నమః ॥

నమః, తే, రుద్ర, మన్యవే, ఉతో ఇత్యుతో, తే, ఇషవే, నమః, బాహుభ్యామితి బాహు+భ్యామ్, ఉత, తే, నమః. [1]

పదార్థః :-(నమః)వజ్రమ్, నమ ఇతి వజ్ర నా . . . నిఘం.౨.౨౦. (తే) తవోపరి (రుద్ర) దుష్టానాం శత్రూణాం రోదయితః. కతమే తే రుద్రా ఇతి దశేమే పురుషే ప్రాణా ఏకాదశ ఆత్మా ఏకాదశ రుద్రాః కస్మాదేతే రుద్రా యదస్మాన్మర్త్యా చ్ఛరీరాదుత్క్రామన్త్యథ రోదయన్తి యత్తద్రో దయన్తి తస్మాద్రుద్రాః. ఇతి శతపథ బ్రాహ్మణే. రోదే ర్ణి లుక్ చ. అనే నోణాదిగణ సూత్రేణ రోదిధాతో రక్ ప్రత్యయో ణి లుక్ చ(మన్యవే)క్రోధయుక్తాయ వీరాయ(ఉతో)అపి(తే)తవ (ఇషవే) ఇష్టాత్యభీక్ష్ణం హినస్తి శత్రూన్ యేన తస్మై(నమః) అన్నమ్. నమ ఇత్యన్న నా . . నిఘం.౨.౭. (బాహుభ్యామ్) భుజాభ్యామ్. (ఉత)అపి (తే)తవ(నమః)వజ్రమ్. ॥౧॥ అన్వయః :-హే రుద్ర ! తే మన్యవే నమోఽస్తు ఉతో ఇషవే తే నమోఽస్తు. ఉత తే బాహుభ్యాం నమోఽస్తు.॥౧॥

భావార్థః :-యే రాజ్యం చికీర్షేయుస్తే బాహుబలం యుద్ధశిక్షా శస్త్రాస్త్రాణి చ సంపాదయేయుః. ॥౧॥

పదార్థము :-రుద్ర = దుష్టశత్రువుల నేడిపించు రాజా ! తే మన్యవే = క్రోధిత వీరపురుషుడ వగు నీకై , నమః = వజ్రాయుధము లభించుగాక! ఉతో = మఱియు, ఇషవే తే = శత్రువులను సంహరించు నీకు, నమః = అన్నము ప్రాప్తించును గాక ! ఉత తే బాహుభ్యామ్ నమః = మఱియు నీ బాహువులనుండి వజ్రాయుధము శత్రులను తాకు గాక ! ॥౧॥

భావార్థము :-రాజ్యమొనర్ప గోరువారు బాహుబలమును యుద్ధవిద్యను, శస్త్రాస్త్రములను సంగ్రహించవలయును. ॥౧॥ (ఋ౧౭).

ఋ౧౮ యా త ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ వా కుత్స ఋషిః, రుద్రో దేవతా, ఆర్షీ స్వరాడనుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.

అథ శిక్షక శిష్య వ్యవహార మాహ. శిక్షక శిష్యుల వ్యవహార మిందు జెప్పబడినది.

యా తే రుద్ర శివా తనూ రఘోరాఽపాపకాశినీ ।

తయా నస్తన్వా శన్తమయా గిరిశన్తాభి చాకశీహి ॥ ॥౨॥

యా, తే, రుద్ర, శివా, తనూః, అఘోరా, అపాపకాశినీత్యపాప+కాశినీ, తయా, నః, తన్వా, శన్తమయేతి శమ్+తమయా, గిరిశన్తేతి గిరి+శన్త, అభి, చాకశీహి.

పదార్థః :—(యా)(తే)తవ(రుద్ర)దుష్టానాం భయంకర! శ్రేష్ఠానాం సుఖకర!(శివా)కల్యాణకారిణీ(తనూః)శరీరం విస్తృతోపదేశనీతి ర్వా(అఘోరా)అవిద్యమానో ఘోర ఉపద్రవో యయా సా(అపాపకాశినీ)అపాపాన్ సత్యధర్మాన్ కాశితుం శీలమస్యాః సా(తయా)(నః)అస్మాన్ (తన్వా)విస్తృతయా(శన్తమయా)అతిశయేన సుఖప్రాపికయా(గిరిశన్త)యో గిరిణా మేఘేన సత్యోపదేశేన వా శం సుఖం తనోతి తత్సమ్బుద్ధౌ, గిరి రితి మేఘ నా . . . నిఘం.౧.౧౦.(అభి)సర్వతః(చాకశీహి)భృశం కశ్వ పునః పునః శాధి, అయం కశ ధాతో ర్యఙ్లుగన్తః. ప్రయోగః. వా ఛన్దసీతి పిత్వాదీట్. ॥౨॥

అన్వయః :—హే గిరిశన్త రుద్ర! యా తే తవాఘోరాఽపాపకాశినీ శివా తనూ రస్తి, తయా శన్తమయా తన్వా నస్త్వమభిచాకశీహి. ॥౨॥ భావార్థః :—శిక్షకాః శిష్యేభ్యః ధర్మ్యాం నీతిం శిక్షిత్వా నిష్పాపాన్ కల్యాణాచరణాన్ సమ్పాదయన్తు. ॥౨॥

పదార్థము :—గిరిశంత = మేఘము ద్వారా లేక సత్యోపదేశము ద్వారా సుఖము చేకూర్చువాడా! రుద్ర = దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణ యొనర్చు విద్వాంసుడా! తే = నీయొక్క, అఘోరా = ఘోరమైన ఉపద్రవములేనిది, అపాపకాశినీ = సత్యధర్మములను ప్రకాశిత మొనరించునది, శివా = కల్యాణకరమునగు, యా తనూః = ఏ దేహము లేక విస్తృతోపదేశ రూప నీతి యున్నదో, శన్తమయా = అత్యంత సుఖము లభింపజేయు, తయా తన్వా = ఆ దేహముతో, లేక అవిస్తృతోపదేశనీతితో, నః = మమ్ము నీవు, అభి చాకశీహి = అన్నిదిక్కులనుండి శీఘ్రముగ రక్షించుము. ॥౨॥

భావార్థము :—శిక్షకులు శిష్యులకు ధర్మయుక్త నీతిని గఱప వలయును. పాపములనుండి దూరము మొనర్చి కల్యాణ కర్మల నాచరించుటకు నియమించవలయును. ॥౨॥ (౫౯౭)

---

౫౯౮ యా మిషు మిత్యస్య పరమేష్ఠీ వా కుత్స ఋషిః, రుద్రో దేవతా, విరాడార్ష్యనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

అథ రాజపురుషైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ. రాజపురుషులు ఏమి చేయవలయును ?

యామిషుం గిరిశన్త హస్తే బిభర్ష్యస్తవే ।
శివాం గిరిత్ర తాం కురు మా హింసీః పురుషం జగత్ ॥ ॥3॥

యామ్, ఇషుమ్, గిరిశన్తేతి గిరి+శన్త, హస్తే, బిభర్షి, అస్తవే, శివామ్, గిరిత్రేతి గిరి+త్ర, తామ్, కురు, మా, హింసీః, పురుషమ్, జగత్. [3]

పదార్థః :—(యామ్)(ఇషుమ్)బాణావలిమ్(గిరిశన్త)గిరిణా మేఘేన శం తనోతి తత్సమ్బుద్ధౌ (హస్తే)(బిభర్షి)ధరసి(అస్తవే)అసితుం ప్రక్షేప్తుమ్. అత్ర అస ధాతో స్తుమర్థే తవేన్ ప్రత్యయః. (శివామ్)మఙ్గల కారిణమ్(గిరిత్ర) గిరీన్ విద్యోపదేశకాన్ మేఘాన్ వా త్రాయతే రక్షతి. తత్సమ్బుద్ధౌ (తామ్)(కురు)(మా)నిషేధే(హింసీః)హింస్యాః(పురుషమ్)పురుషార్థయుక్తమ్ (జగత్) సంసారమ్.

అన్వయః :—హే గిరిశన్త సేనాపతే యత స్త్వమస్తవే యా మిషుం హస్తే బిభర్షి. అతస్తాం శివాం కురు. హే గిరిత్ర! త్వం పురుషం జగన్మా హింసీః ॥3॥ భావార్థః :—రాజపురుషైః యుద్ధ

విద్వాం బుధ్యా శస్త్రాణి ధృత్వా మనుష్యాదయః శ్రేష్ఠాః ప్రాణినో నో హింసనీయాః కి న్తు మఙ్గలా చారేణ రక్షణీయాః. ॥౩॥

పదార్థము :—గిరిశంత = మేఘముద్వారా సుఖము చేకూర్చు సేనాపతీ ! నీవు, అ స్తవే = విసరి వేయుటకై, యామ్ ఇషుమ్ = ఏ బాణమును, హ స్తే బిభర్షి = చేతిలో ధరించుచున్నావో, తామ్ = దానిని, శివామ్ కురు = మంగళకరమైనదిగ నొనర్చుము, గిరిత్ర = విద్యోపదేశములను, మేఘములను రక్షించు నో రాజపురుషా ! నీవు, పురుషమ్ జగత్ = పురుషార్థయుక్తమైన మనుష్యాది జగత్తును, మా హింసీః = హింసించకుము. ॥౩॥

భావార్థము :—రాజపురుషులు యుద్ధవిద్య నెఱిగి శస్త్రాస్త్రములను ధరించి మనుష్యాది శ్రేష్ఠ ప్రాణులకు క్లేశము కలుగ నీయకూడదు, చంపకూడదు. మఱేమనిన మంగలాచరణముచే అందఱిని రక్షించవలయును. ॥౩॥ (౭౮౩).

---

౭౮౪ శివేనేత్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, రుద్రో దేవతా, నిచృదార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

అథ చికిత్సక కృత్య మాహ. వైద్యునికృత్య మిందు చెప్పబడినది.

శివేన వచసా త్వా గిరిశాచ్ఛా వదామసి ।
యథా నః సర్వ మిజ్జగదయక్ష్మꣳ సుమనా అసత్ ॥ ॥౪॥

శివేన, వచసా, త్వా, గిరిశేతి గిరి+శ, అచ్ఛ, వదామసి, యథా, నః, సర్వమ్, ఇత్, జగత్, అయక్ష్మమ్, సుమనా+ఇతి సు+మనాః, అసత్. [4]

పదార్థః :—(శివేన)కల్యాణ కారకేణ(వచసా)వచనేన(త్వా)త్వామ్(గిరిశ)యో గిరిషు పర్వతేషు మేఘేషు వా శేతే తత్సంబుద్ధౌ(అచ్ఛ)సమ్యక్. నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః(వదామసి)వదేమ(యథా)(నః) అస్మాకమ్(సర్వమ్)(ఇత్)ఏవ(జగత్)మనుష్యాదికం జఙ్గమం రాజ్యమ్(అయక్ష్మమ్)యక్ష్మాది రోగ రహితమ్(సుమనాః)శోభనమ్ మనో యస్య సః(అసత్)స్యాత్. ॥౪॥ అన్వయః :—హే గిరిశ ! రుద్రః వైద్యరాజః సుమనా స్త్వం యథా నః సర్వం జగదయక్ష్మ మసత్ తథేచ్ఛివేన వచసా త్వా వ య మచ్ఛ వదామసి. ॥౪॥ భావార్థః :—అత్రోపమాలంకారః. యో వైద్యక శాస్త్రమధీత్య పర్వతాదిషు స్థితా ఓషధీ రపో వా సుపరీక్ష్య సర్వేషాం కల్యాణాయ నిష్కపటత్వేన రోగాన్ నివార్య ప్రియస్త్రీ రూపయా వాచా వ ర్తత తం వైద్యం సర్వే సత్కుర్యుః. ॥౪॥

పదార్థము :—గిరిశ = పర్వతములలో లేక మేఘములలో శయనించు రోగనాశకుడవైన వైద్యరాజా ! సుమనాః = ప్రసన్నచిత్తుడవైన నీవు, యథా = ఎటుల, నః సర్వమ్ జగత్ = మా సమ స్త మనుష్యాది జంగమ స్థావర రాజ్యము, అయక్ష్మమ్ = క్షయాది రాజరోగ రహితము, అసత్ = కాగలుగునో, ఇత్ = అటులనే, శివేన వచసా = కల్యాణకరమైన వాక్కుచే, త్వా = నిన్నుగుఱించి మేము, అచ్ఛ వదామసి = చక్కగా పలుకుదుము గాక ! ॥౪॥

భావార్థము :—ఉపమాలంకార మీ మంత్ర మందున్నది. ఏ పురుషుడు వైద్యశాస్త్రమును చదివి పర్వతాది స్థానములలోని ఓషధులను నీళ్లను పరీక్షించి, సకల ప్రాణుల కల్యాణమునకై నిష్కపట ముగ రోగముల దూరపఱచి ప్రియవాక్కులతో మెలగునో ఆ వైద్యుని అందఱు సత్కరించ వలెను.

---

౫౪ అధ్యవోచదిత్యస్య బృహస్పతి ఋషిః, ఏకరుద్రో దేవతా, భురిగార్షీ బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

పున స్త మేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

అధ్యవోచ దధివక్తా ప్రథమో దైవ్యో భిషక్ । అహీఁశ్చ

సర్వాఞ్జమ్భయ న్త్సర్వాశ్చ యాతుధాన్యోఽధరాచీః పరా సువ ॥ ॥౫॥

అధి, అవోచత్, అధివక్తేత్యధి+వక్తా, ప్రథమః, దైవ్యః, భిషక్, అహీన్,

చ, సర్వాన్, జమ్భయన్, సర్వాః, చ, యాతుధాన్య ఇతి యాతు+ధాన్యః,

అధరాచీః, పరా, సువ. (5)

పదార్థః :—(అధి)(అవోచత్)ఉపదిశేత్(అధివక్తా)సర్వేషా ముపర్యధిష్ఠాతృత్వేన ప్రవర్తమానః సన్ వైద్యక శాస్త్ర స్యాధ్యాపకః(ప్రథమః)ఆదిమః(దైవ్యః)దేవేషు విద్వత్సు భవః(భిషక్)నిదానాది విజ్ఞానేన రోగనివారకః(అహీన్)సర్పవత్ ప్రాణాన్తకాన్ రోగాన్(చ) (సర్వాన్) అఖిలాన్ (జమ్భయన్)ఔషధై ర్నివారయన్(సర్వాః)(చ)(యాతుధాన్యః)రోగకారిణ్యో వ్యభిచారిణ్యశ్చ స్త్రియః(అధరాచీః)యా అధరాన్ నీచా నఞ్చన్తి తాః (పరా)దూరే(సువ)ప్రక్షిప. ॥౫॥ అన్వయః :—హే రుద్రః యః ప్రథమో దైవ్యోఽధివక్తా భిషగ్భవాన్ సర్వానహీన్ రోగాంశ్చ జమ్భయన్న ధ్యవోచత్ స త్వం యాశ్చ సర్వా యాతు ధాన్యోఽధరాచీః సన్తి తాశ్చ పరాసువ ॥౫॥ భావార్థః :—రాజాది సభాసదః సర్వేషా మధిష్ఠాతారం ముఖ్యం ధార్మికం లబ్ధ సర్వపరీక్షం వైద్యం రాజ్యే సేనాయాం చ నియోజ్య బలసుఖ నాశకాన్ రోగాన్ వ్యభిచారిణో జనాన్ వ్యభిచారిణీః స్త్రీశ్చ నివారయేయుః ॥౫॥

పదార్థము :—రుద్రః రోగ నాశకుడవైన వైద్యా! ప్రథమః = ముఖ్యుడవు, దైవ్యః = విద్వాంసులలో ప్రసిద్ధుడవు, అధివక్తా = సర్వాధిక శ్రేణికిచెందిన వైద్యశాస్త్రమును చదివించువాడవు, భిషక్ = నిదానాదుల నెఱిగి రోగముల నివృత్తి యొనర్చువాడవు నగు నే నీవు. సర్వాన్ అహీన్ = సర్పతుల్యముగ ప్రాణాంత మొనరించు సర్వరోగములను, చ = నిశ్చయముగ జమ్భయన్ = ఓషధులతో తొలగించుచు, అధ్యవోచత్ = అధికముగ నుపదేశించుదువో, ఆ నీవు, సర్వాః అధరాచీః = నీచ గతిని కల్పించు సమస్త, యాతుధాన్యః = రోగముల నెచ్చు ఓషధులను, లేక వ్యభిచారిణీ స్త్రీలను పరా సువ = తొలగించుము. ॥౫॥

భావార్థము :—రాజాది సభాసదులు సర్వాధిష్ఠాత, ముఖ్యధర్మాత్ముడునగు వాడెవడు సకల రోగములను ఔషధములను పరీక్షించి యున్నాడో అట్టి వైద్యుని రాజ్యమునందు సేన యందు నియమించి బలమును సుఖమును నశింపజేయు రోగములను, వ్యభిచారిణీ స్త్రీ పురుషులను నివారించవలయును.

---

౫౫ అసౌ యిత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, రుద్రో దేవతా, నిచృదార్షీ పంక్తి శ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

పునః స ఏవ రాజధర్మః ప్రోచ్యతే. మరల నా రాజ ధర్మమే చెప్పబడుచున్నది.

అసౌ యస్తామ్రో అరుణ ఉత బభ్రుః సుమఙ్గలః ।

యే చైనఁ రుద్రా అభితో దిక్షు శ్రితాః సహస్రశోఽవైషాఁ హేడ ఈమహే ॥౬॥

అసౌ, యః, తామ్రః, అరుణ, ఉత, బభ్రుః, సుమఙ్గల ఇతి సు+మఙ్గలః, యే, చ, ఏనమ్, రుద్రాః, అభితః, దిక్షు, శ్రితాః, సహస్రశ ఇతి సహస్ర+శః, అవ, ఏషామ్, హేడః, ఈమహే. (6)

పదార్థః :—(అసౌ)శ్రుతవిషయః(యః)(తామ్రః)తామ్రమివ కఠినాఙ్గః. అత్ర అసు తమ్యోర్దీర్ఘశ్చ. ఉ.౨.౧౬. అనేనాయం సిద్ధః(అరుణః)అగ్నిరివ తీవ్రతేజాః (ఉత)అపి (బభ్రుః) పిఙ్గధూమ్రవర్ణః (సుమఙ్గలః)శోభనాని కల్యాణ కరాణి కర్మాణి యస్య సః (యే) (చ) (ఏనమ్) రాజానమ్ (రుద్రాః)శత్రూణాం రోదయితారః శూరవీరాః(అభితః)సర్వతః(దిక్షు)పూర్వాదిషు (శ్రితాః) సేవమానాః (సహస్రశః)అసంఖ్యాతా బహవః(అవ)నిషేధే(ఏషామ్)వీరాణామ్(హేడః)అనాదరకర్తా(ఈమహే) యాచామహే. ॥౬॥ అన్వయః :—హే మనుష్యాః యోఽసౌ తామ్రో హేడోఽరుణో బభ్రురుత సుమఙ్గలో భవేత్ యే చ సహస్రశో రుద్రా అభితో దిక్ష్వేనం శ్రితాః స్యు రేషా మాశ్రయేణ వయ మవేమహే. ॥౬॥ భావార్థః :—హే మనుష్యాః యో రాజాఽగ్నివద్ దుష్టదాహకశ్చన్ద్రవచ్ఛ్రేష్ఠాహ్లాదకో న్యాయకారీ శుభలక్షణో యేఽస్యేదృశా భృత్యా రాజ్యే సర్వత్ర వసన్తు విచరన్తు వా సమీపే వర్తన్తామ్. తేషాం సత్కారేణ తై ర్దుష్టానాం తిరస్కారం యూయం కారయత. ॥౬॥

పదార్థము :—ప్రజలారా ! మానవులారా ! యః అసౌ = ఏ యతడు, తామ్రః = తామ్రమువలె దృఢాంగ యుక్తుడు, హేడః = శత్రువుల సనాదర మొనర్చువాడు, అరుణః = సుందర గౌరాంగుడు, బభ్రుః = కొద్దిగ పసుపు చాయ లేక ధూమ్రవర్ణము గలవాడు, ఉత = మఱియు, సుమంగలః = సుందర కల్యాణమొనరించు వాడునునై యున్నాడో, సహస్రశః = వేలకొలది, యే రుద్రాః = దుష్ట కర్మలనొనరించు వారిని నేడిపించువారెవరు, అభితః దిక్షు = నలుదిక్కులనుండి, ఏనమ్ = ఈరాజును శ్రితాః = ఆశ్రయించి ఉండుచున్నారో, ఏషామ్ = ఈ వీరుల యాశ్రయముపొంది మేము, అవేమహే = విరుద్ధాచరణ మొనరించుట కిచ్ఛగించము. ॥౬॥

భావార్థము :—మానవులారా ! ఏ రాజు అగ్నివలె దుష్టులను భస్మమొనరించునో, చంద్రునివలె శ్రేష్ఠులకు సుఖము చేకూర్చునో, న్యాయకారియో, శుభలక్షణ సంపన్నుడో, మఱియు నతని భృత్యులను ఇట్టివారలై రాజ్యమంతటను నివసించెదరో, విచరించెదరో వారిని మీరు సత్కరించి వారిద్వారా దుష్టులను అవమాన పఱచు చుండుడు ॥౬॥ (౭౫౦)

---

౭౫౧ అసౌ య ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, రుద్రో దేవతా, విరాడార్షీ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః. పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అసౌ యోఽవసర్పతి నీలగ్రీవో విలోహితః । ఉతైనం గోపా

అదృశ్రన్న దృశ్రన్నుదహార్యః స దృష్టో మృడయాతి నః ॥ ॥౭॥

అసౌ, యః, అవసర్పతీత్యవ + సర్పతి, నీలగ్రీవ ఇతి నీల + గ్రీవః, విలోహిత ఇతి వి+లోహితః, ఉత, ఏనమ్, గోపాః, అదృశ్రన్, అదృశ్రన్, ఉదహార్య ఇత్యుద+హార్యః. సః, దృష్టః, మృడయాతి, నః. [7]

పదార్థః :—(అసౌ)(యః)(అవసర్పతి)దుష్టేభ్యో విరుద్ధం గచ్ఛతి(నీలగ్రీవః)నీలమణియుక్తా గ్రీవా యస్య సః (విలోహితః) వివిధైః శుభగుణకర్మ స్వభావై రోహితో వృద్ధః (ఉత) (ఏనమ్) (గోపాః) రక్షకాః భృత్యాః(అదృశ్రన్)సమీక్షేరన్(అదృశ్రన్) పశ్యేయుః(ఉదహార్యః)యా ఉదకం హరన్తి తాః(సః)(దృష్టః)స సమీక్షితః (మృడయాతి)సుఖయతు (నః) అస్మాన్ సజ్జనాన్. ||౭||

అన్వయః :—యోఽసౌ నీలగ్రీవో విలోహితో రుద్రః సేనేశోఽవ సర్పతి యమేనం గోపా అదృశ్రన్ను తాప్యుదహార్యోఽదృశ్రన్ స దృష్టః సన్ నోఽస్మాన్ మృడయాతి. ||౭|| భావార్థః :—యో దుష్టానాం విరోధి । శేష్ఠప్రియో దర్శనీయః సేనాపతిః సర్వాః సేనా రఞ్జయేత్ స శత్రూన్ విజేతుం శక్నుయాత్. ||౭||

పదార్థము :—యః అసౌ = ఏ యతడు, నీలగ్రీవః = నీలమణుల మాలనుధరించినవాడు, విలోహితః = వివిధ శుభగుణకర్మ స్వభావములతో నలరారువాడు. రుద్రః = శత్రు సంహారకుడు నగు సేనాపతి, అవసర్పతి = దుష్టులతో విరోధముగ ప్రవర్తించుచున్నాడో, ఏనమ్ = ఏ యితనిని, గోపాః = రక్షకభృత్యులు, అదృశ్రన్ = చూచెదరో, ఉత = మఱియు, ఉదహార్యః = జలమును తెచ్చు సేవికలు, అదృశ్రిన్ = చూచెదరో, సః దృష్టః = అట్టి చూడబడినవాడు, నః = ధార్మికులైన మమ్ము, మృడయాతి = సుఖింప జేయునుగాక । ||౭||

భావార్థము :—దుష్టులకు విరోధి శ్రేష్ఠులకు ప్రియుడు, దర్శనీయుడు. సకల సేనను ప్రసన్నమొనర్చువాడు నగు సేనాపతి శత్రువులను జయించగలడు. ||౭|| (౭౼౧)

౮— నమోఽస్త్విత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, రుద్రో దేవతా, నిచృదార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ, మఱల నా విషయమే.

నమోఽస్తు నీలగ్రీవాయ సహస్రాక్షాయ మీఢుషే ।
అథో యే అస్య సత్వానో ఽహం తేభ్యోఽకరన్నమః ॥ ||౮||

నమః, అస్తు, నీలగ్రీవాయేతి నీల+గ్రీవాయ, సహస్రాక్షాయేతి సహస్ర+అక్షాయ, మీఢుషే, అథో ఇత్యథో, యే, అస్య, సత్వానః, అహమ్, తేభ్యః, అకరమ్, నమః.

పదార్థః :—(నమః)అన్నమ్(అస్తు)భవతు(నీలగ్రీవాయ)శుద్ధకణ్ఠ స్వరాయ (సహస్రాక్షాయ)సహస్రేషు భృత్యేష్వక్షిణా యస్య తస్మై (మీఢుషే)వీర్యవతే(అథో)అనన్తరమ్ (యే)(అస్య) సేనాపతే రధికారే(సత్వానః)సత్వగుణ బలోపేతాః(అహమ్)ప్రజా సేనా పాలనాధికారేఽధి కృతోఽమాత్యః (తేభ్యః)(అకరమ్)కుర్యామ్(నమః)పుష్కల మన్నాదికమ్. ||౮|| అన్వయః :—నీలగ్రీవాయ సహస్రాక్షాయ మీఢుషే సేనాపతయే మద్దత్తం నమోఽస్తు అథో యేఽస్య సత్వానః సన్తి తేభ్యోఽపి నమోఽహ మకరం నిష్పాదయేయమ్. ||౮|| భావార్థః :—సభాపత్యాదిభి రన్నాద్యేన యాదృశః సత్కారః సేనాపతేః క్రియతే తాదృగేవ సేనాస్థానాం భృత్యానా మపి కర్తవ్యః. ||౮||

పదార్థము :—నీలగ్రీవాయ = శుద్ధమైన కంఠమును, సుస్వరమును కలిగినవాడు, సహస్రాయ = వేలాది భృత్యుల కార్యముల నిరీక్షించువాడు, మీఢుషే = పరాక్రమవంతుడు నగు సేనాపతి కొఱకు నేనిచ్చిన, నమః = అన్నము. అస్తు = లభించునుగాక । అథో = తదనంతరము, అస్య యే సత్వా

సః = ఈ సేనాపతి యధికారములో సత్వగుణమును బలమును గలిగిన యే పురుషులున్నారో. తేభ్యః = వారికిని, నమః అకరమ్ = అన్నాది పదార్థములను సిద్ధ మొనరించెదను గాక ॥ ॥౮॥

భావార్థము :—సభాపతి మొదలైన రాజపురుషులు అన్నాది పదార్థములతో నెటుల సేనాపతిని సత్కరించెదరో అటులనే సైనికులను-సేనలోని భృత్యులను కూడ సత్కరించవలయును. ॥౮॥

౯—౩ ప్రముఞ్చేత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, రుద్రో దేవతా, భురిగార్ష్యుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.
పున స్తదే వాహ. మరల నద్దానినే చెప్పెను.

ప్రముఞ్చ ధన్వన స్త్వముభయో రార్త్ని యో ర్జ్యామ్ ।
యాశ్చ తే హస్తఽఇషవః పరా తా భగవో వప ॥ ॥౯॥

ప్ర, ముఞ్చ, ధన్వనః, త్వమ్, ఉభయోః, ఆర్త్ని యోః, జ్యామ్, యాః, చ, తే, హస్తే, ఇషవః, పరా, తాః, భగవ+ఇతి భగవః, వప. [౫]

పదార్థః :—(ప్ర)ప్ర కృష్టార్థే (ముఞ్చ)త్యజ (ధన్వనః) ధనుషః(త్వమ్) సేనేశః(ఉభయోః) (ఆర్త్ని యోః)పూర్వాపరయోః(జ్యామ్) బాణ సన్ధానార్థమ్(యాః)(చ)(తే)తవ (హస్తే) కరే (ఇషవః) బాణాః(పరా) దూరే (తాః)(భగవః)ఐశ్వర్యయుక్త (వప) నిక్షిప. ॥౯॥ అన్వయః :—హే భగవః సేనాపతే! తే తవ హస్తే యా ఇషవః సన్తి తా ధన్వన ఉభయో రార్త్ని యో ర్జ్యా మనుసన్ధాయ శత్రూణా ముపరి త్వం ప్రముఞ్చ యాశ్చ స్వోపరి శత్రుభిః, ప్రక్షిప్తా స్తాః పరా వప. ॥౯॥
భావార్థః :—సేనాపత్యాదిభి ర్ధనుషా ప్రక్షిప్తై ర్బాణైః శత్రవో విజేతవ్యాః శత్రుక్షిప్తాశ్చ నివారణీయాః

పదార్థము :—భగవః = ఐశ్వర్య వంతుడవైన సేనాపతీ! తే హస్తే = నీ చేతిలో,యాః ఇషవః = ఏ బాణములున్నవో, తాః = వానిని, ధన్వః = ధనుషు యొక్క,ఉభయోః ఆర్త్ని యోః = పూర్వ పర తీరములనున్న,జ్యామ్ = నారిమీద జోడించి శత్రువులమీద,త్వమ్ ప్ర ముఞ్చ = బలపూర్వకముగ వద లుము.చ = మఱియు, నీమీద శత్రువులు ప్రయోగించిన బాణములను,పరా వప = దూరమొనరించుము.

భావార్థము :—సేనాపత్యాదులు ధనుస్సులతో బాణముల ప్రయోగించి శత్రువులను జయించ వలయును. వారు ప్రయోగించిన శరములను నివారింప వలయును. ॥౯॥ (౫౯౩)

౯—౪ విజ్యం ధను రిత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, రుద్రో దేవతా, భురిగార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.
పున స్తదేవాహ. మరల నద్దానినే చెప్పెను.

విజ్యం ధనుః కపర్దినో విశల్యో బాణవాం౨॥ఉత ।
అనేశ న్నస్య యా ఇషవ ఆభురస్య నిషఙ్గధిః ॥ ॥౧౦॥

విజ్యమితి వి+జ్యమ్,ధనుః,కపర్దినః,విశల్య ఇతి వి+శల్యః,బాణవానితి బాణ+వాన్, ఉత, అనేశన్, అస్య, యాః, ఇషవః, ఆభుః, అస్య, నిషఙ్గధి. రితి నిషఙ్గ+ధిః.

పదార్థః :—(విజ్యమ్)విగతా జ్యా యస్మా త్తత్(ధనుః)(కపర్దినః) ప్రశంసితో జటాజూటో వి ద్యతే యస్య తస్య(విశల్యః)విగతాని శల్యాని యస్య సః(బాణవాన్)బహవో బాణా విద్య న్తే యస్య సః

(ఉత)యది(అనేశన్)నశ్యేయుః.ఇతి ఆదర్శనే ఇతి రూపమ్. నశి మన్యో రలిట్యేత్వం వక్తవ్యమ్. అనేన వార్తికేనాత్రైత్వమ్(అస్య)సేనాపతేః (యాః) (ఇషవః) బాణాః (ఆభుః) రిక్తః ఖడ్గాదిరహితః (అస్య)(నిషఙ్గధిః)నిషఙ్గాని శస్త్రాస్త్రాణి ధీయన్తే యస్మిన్ సః. ॥౧౦॥ అన్వయః :–హే ధనుర్వేదవిదో జనాః అస్య కపర్దినః సేనాపతే ర్ధను ర్విజ్యం మాభూదయం విశల్య ఆభు ర్మా భూత్.ఉతాస్య శస్త్రాస్త్రధారకస్య నిషఙ్గధి ర్మృషా మా భూత్ బాణవాంశ్చాయం భవతు. యా అస్యేషవోఽనేశన్ తా అస్మై నవా దత్త. ॥౧౦॥ భావార్థః :–యుయుత్సునా నరేణ ధనుర్జ్యాదయో దృఢా బహూబాణాశ్చ ధార్యాః సేనాపత్యాదిభి ర్యుధ్యమానాన్ విలోక్య పునశ్చ తేభ్యో బాణాదీని సాధనాని దేయాని.

పదార్థము :–ధనుర్వేదము నెఱుగు పురుషులారా ! అస్య కపర్దినః = జటజూటమును ధరించిన ప్రశంసితుడగు నీ సేనాపతియొక్క, ధనుః = ధనుస్సు. విజ్యమ్ = ప్రత్యఞ్చరహితము కాకుండు గాక ! మఱియు నితడు, విశల్యః = బాణాగ్ర భాగరహితుడును. ఆభుః = ఆయుధములు లేనివాడును కాకుండును గాక ! ఉత అస్య = మఱియు శస్త్రాస్త్రములను ధరించునీ సేనాపతియొక్క, నిషంగధిః = తూణీరము అంబులపొది ఖాళీ కాకుండునుగాక ! బాణవాన్ = ఇత డసంఖ్యాశర సంపన్నుడగు గాక ! అస్య యాః ఇషవః = సేనాపతియొక్క బాణములు,అనేశన్ = క్షీణించునో వానినతనికి మీరు క్రొత్తవిండు

భావార్థము :–సంగ్రామేచ్ఛువులైన పురుషులు వింటినారులను, దృఢములైన యసంఖ్య శరములను ధరించవలయును. సేనాపతులును పోరాడుచున్న తమ భటులను విలోకించి వారిదగ్గఱ బాణాది యుద్ధసామగ్రిలేనిచో మాటిమాటికి వారికా సాధనముల నిచ్చు చుండవలయును. ॥౧౦॥(శకా)

శకా యా త ఇత్యస్య ప్రజాపతి ఋషిః, రుద్రో దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

సేనాధీశాదయః కైః కథ ముపదేశ్యా ఇత్యుచ్యతే

సేనాపత్యాదులు ఎవఱిచే ఎటువంటి ఉపదేశము పొందవలయును ?

యా తే హేతి ర్మీఢుష్టమ హస్తే బభూవ తే ధనుః ।
తయాస్మా న్విశ్వత స్త్వ మయక్ష్మయా పరి భుజ ॥ ॥౧౧॥

యా, తే, హేతిః, మీఢుష్టమ మీఢుస్తమేతి మీఢుః + తమ, హస్తే, బభూవ, తే, ధనుః, తయా, అస్మాన్, విశ్వతః, త్వమ్, అయక్ష్మయా, పరి, భుజ. [11]

పదార్థః :–(యా) సేనా (తే) తవ (హేతిః)వజ్రః. హేతి రితి వజ్ర నా . . . నిఘ. ౨-౨౦ (మీఢుష్టమ) అతిశయేన వీర్యస్య సేచక సేనాపతే (హస్తే) (బభూవ)భవేత్ (తే)(ధనుః) (తయా) (అస్మాన్) (విశ్వతః) సర్వతః (త్వమ్) (అయక్ష్మయా) పరాజయాది పీడానివారకయా (పరి) సమన్తాత్ (భుజ) పాలయ. ॥౧౧॥ అన్వయః :–హే మీఢుష్టమ ! సేనాపతే ! యా తే సేనాఽస్తి. యచ్చ తే హస్తే ధను ర్హేతిశ్చ బభూవ. తయాఽయక్ష్మయా సేనయా తేన చాస్మాన్ ప్రజాసేనాజనాన్ త్వం విశ్వతః పరి భుజ. ॥౧౧॥ భావార్థః :–విద్యావయో వృద్ధై రుపదేశకై ర్విద్వద్భిః సేనాపత్యాదయ ఏవ ముపదేష్టవ్యా భవన్తో యావద్బలం తావతా సర్వే శ్రేష్ఠా సర్వథా రక్షణీయా దుష్టాశ్చ తాడనీయా. ఇతి. ॥౧౧॥

పదార్థము :–మీఢుష్టమ = అతిశయ వీర్యవంతుడవైన సేనాపతీ ! యా తే = ఏ నీ సేన యున్నదో, మఱియు, తే హస్తే = నీ చేతిలో, ధనుః = ధనుస్సు, హేతిః = వజ్రము, బభూవ =

ఉన్నదో, తయా అయక్ష్మయా = పరాజయాది పీడలను నివారించు ఆ సేనతోను, ఆ ధనురాద్యాయు ధములతోను. అస్మాన్ = ప్రజలైన మమ్ము, సైనికులను, త్వమ్ = నీవు, విశ్వతః పరి భుజ = సకలదిశలనుండి చక్కగా సంరక్షించుము. ॥౧౧॥

భావార్థము :—విద్యయందును వయసునందును వృద్ధులైన ఉపదేశకులు సేనాపత్యాదుల కిటుల ఉపదేశించవలయును."మీ యధికారములో ఎంత సేన, బలము ఉన్నదో దానితో శ్రేష్ఠులను అన్ని విధముల రక్షించుడు. దుష్టులను శిక్షించుడు". ॥౧౧॥ (౬౫౫)

---

౬౫౬. పరితేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, రుద్రో దేవతా, నిచృదార్ష్యనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.
రాజప్రజాజనై రితరేతరం కిం కార్య మిత్యుపదిశ్యతే. రాజు ప్రజలు పరస్పర మేమి చేయవలెను?

పరి తే ధన్వనో హేతి రస్మాన్ వృణక్తు విశ్వతః ।
అథో యఽఇషుధి స్తవారే అస్మ న్నిధేహి తమ్ ॥ ॥౧౨॥

పరి, తే, ధన్వనః, హేతిః, అస్మాన్ వృణక్తు, విశ్వతః, అథో ఇత్యథో, యః, ఇషుధి రితీషు + ధిః, తవ, ఆరే, అస్మత్,ని, ధేహి, తమ్ (12)

పదార్థః:-(పరి)(తే)తవ(ధన్వనః)(హేతిః)గతిః(అస్మాన్)(వృణక్తు)పరిత్యజతు(విశ్వతః)(అథో)అనన్తర్యే(యః) (ఇషుధిః) ఇషవో ధీయన్తే యస్మిన్ సః (తవ) (ఆరే) సమీపే దూరే వా (అస్మత్)అస్మాకం సకాశాత్(ని)(ధేహి)నితరాం ధర(తమ్) ॥౧౨॥ అన్వయః :—హే సేనాపతే! యా తే ధన్వనో హేతి రస్తి, తయాఽస్మాన్ విశ్వత ఆరే భవాన్ పరివృణక్తు. అథో యస్తవేషు ధి రస్తి తమస్మచ్చారే నిధేహి. ॥౧౨॥ భావార్థః :—రాజ ప్రజాజనై ర్యుద్ధశస్త్రాభ్యాసం కృత్వా శస్త్రాదిసామగ్ర్యః సదా సమీపే రక్షణీయాః తాభిః పరస్పరస్య రక్షా కార్యా, సుఖం చోన్నేయమ్.

పదార్థము :—సేనాపతీ ! తే ధన్వనః = నీ వింటియొక్క. హేతిః = ఏ గతియున్నదో దానితో అస్మాన్ = మమ్ములను, విశ్వతః ఆరే = నలువైపులనుండి దూరముగ, పరివృణక్తు = నీవు పరిత్యజించుము. అథో = అనంతరము, తవ యః ఇషుధిః = నీయొక్క యే యిషుధి యున్నదో,తమ్ = దానిని, అస్మత్ = మా సమీపమున, ని ధేహి = నిరంతరము ధరించుము. ॥౧౨॥

భావార్థము :—రాజు ప్రజలు యుద్ధమును శస్త్రములను అభ్యసించి శస్త్రాదులను సదా తమ సమీపముననే ఉంచుకొనవలయును. పరస్పరము—ఒకరినొకరు రక్షించుకొనుచు సుఖమును పెంపొందించవలయును. ॥౧౨॥ (౬౫౬)

---

౬౫౭. అవతత్యేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, రుద్రో దేవతా, నిచృదార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
రాజపురుషైః కథం భవితవ్య మిత్యాహ. రాజపురుషు లెటులుండ వలయును ?

అవతత్య ధనుష్ట్వఀ సహస్రాక్ష శతేషుధే ।
నిశీర్య శల్యానా మ్ముఖా శివో నః సుమనా భవ ॥ ॥౧౩॥

అవతత్యేత్యవ+తత్య, ధనుః, త్వమ్, సహస్రాక్షేతి సహస్ర+అక్ష, శతేషుధ

ఇషుధ ఇతి ఇషు+ధే, నిశీర్య్యేతి ని+శీర్య్య, శల్యానామ్, ముఖా, శివః, నః, సుమనా
ఇతి సు+మనాః, భవ. (13)

పదార్థః :-(అవతత్య)విస్తార్య(ధనుః)చాపమ్(త్వమ్)(సహస్రాక్ష) సహస్రేష్వసంఖ్యాతేషు యుద్ధ కార్యేష్వక్షిణీ యస్య తత్సమ్బుద్ధౌ (శతేషుధే) శతమసంఖ్యాః శస్త్రాస్త్ర ప్రకాశా యస్య తత్సమ్బుద్ధౌ(నిశీర్య)నితరాం హింసిత్వా(శల్యానామ్)శస్త్రాణాం ముఖాని (శివః) మఙ్గలకారీ(నః) అస్మభ్యమ్(సుమనాః)సుహృద్భావః(భవ) ॥౧౩॥ అన్వయః :-హే సహస్రాక్ష శతేషుధే సేనాధ్యక్ష ! త్వం ధనుః శల్యానాం ముఖా చావతత్య తైః శత్రూన్నిశీర్య నః సుమనాః శివో భవ. ॥౧౩॥
భావార్థః :-రాజపురుషాః సామదామ దండ భేదాది రాజనీ త్యవయవ కృత్యాని సర్వతో విదిత్వా పూర్ణాని శస్త్రాస్త్రాణి సమ్పాద్య తీక్ష్ణీకృత్య చ శత్రుషు దుర్మనసః దుఃఖప్రదాః ప్రజాసు సౌమ్యాః సుఖప్రదాశ్చ సతతం స్యుః. ॥౧౩॥

పదార్థము :-సాహస్రాక్ష = అసంఖ్య సంగరముల నిరీక్షించువాడా ! శతేషుధే = శస్త్రాస్త్రముల యమిత ప్రకాశము కలిగియున్న సేనాధ్యక్షా! త్వమ్ = నీవు. ధనుః = ధనుస్సును. శల్యానామ్ = శస్త్రముల యొక్క. ముఖా = అగ్రభాగములను. అవతత్య = విస్తరింపజేయుము. మఱియు వానిచే శత్రువులను. నిశీర్య = చక్కగ సంహరించి. నః = మాకై. సుమనాః = ప్రసన్న చిత్తుడవు. శివః = కల్యాణకారివి. భవ = కమ్ము. ॥౧౩॥

భావార్థము :-రాజపురుషులు సామదామ దండభేదాది రాజనీతిలోని భాగముల నన్నివిధముల నెఱిగి పూర్ణశస్త్రాస్త్రములను సంచయ మొనరించి. వానికి పదునుపెట్టి; శత్రువులకు కఠిన చిత్తులుగను దుఃఖదులుగను; తన ప్రజలకు కోమల చిత్తులుగను సుఖదులుగను నిరంతరముండవలయును. ॥౧౩॥

౧౪-౹ నమస్త ఇత్యస్య ప్రజాపతి రృషిః, రుద్రో దేవతా, భురిగార్ష్యుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.
పున స్తదేవాహ. మఱల నా విషయమే.

నమస్త ఆయుధాయా నాతతాయ ధృష్ణవే ।
ఉభాభ్యాముత తే నమో బాహుభ్యా న్తవ ధన్వనే ॥ ॥౧౪॥

నమః, తే, ఆయుధాయ, అనాతతాయ, ధృష్ణవే, ఉభాభ్యామ్, ఉత, తే,నమః,
బాహుభ్యామితి బాహు+భ్యామ్, తవ, ధన్వనే. (14)

పదార్థః :-(నమః)(తే)తుభ్యమ్(ఆయుధాయ)యః సమన్తాద్ యుధ్యతే తస్మై. అత్ర ఇగుపధేతి కః(అనాతతాయ)అవిద్యమాన ఆతతో విస్తారో యస్య తస్మై(ధృష్ణవే)యో ధృష్ణోతి ధార్ష్ట్యం ప్రాప్నోతి తస్మై(ఉభాభ్యామ్)(ఉత) (తే) తుభ్యమ్ (నమః) (బాహుభ్యామ్)బలవీర్యాభ్యామ్ (తవ) (ధన్వనే) ॥౧౪॥ అన్వయః :-హే సభేశ ! ఆయుధాయా నాతతాయ ధృష్ణవే తే నమోఽస్తు, ఉత తే భోక్త్రే తుభ్యం నమః ప్రయచ్ఛామి. తవోభాభ్యాం బాహుభ్యాం ధన్వనే నమో నియోజయేయమ్.
భావార్థః :-సేనాపత్యాద్య ధికారిభి రుభయేభ్యోఽధ్యక్ష యోద్ధృభ్యః శస్త్రాణి దత్వా శత్రుభిః సహైతే విశఙ్కం సమ్యగ్ యోధనీయాః. ॥౧౪॥

పదార్థము :—ఓ సభాపతీ ! ఆయుధాయ = యుద్ధమొనర్చు వాడవు, అనాతతాయ = స్వాశయములను గుప్తముగనుంచు వాడవు, ధృష్ణవే = ప్రగల్భుడవు నగు, తే = నీకు. నమః = అన్నము లభించునుగాక ! తే = భోజనమొనరించు నీకు అన్నమిచ్చు చున్నాను. తవ ఉభాభ్యామ్ బాహుభ్యామ్ = నీయొక్క బలపరాక్రమముల రెంటిచే, ధన్వనే = యోధునకు, నమః = అన్నము సురక్షితముగ నుంచుదును గాక ! ॥౧౪॥

భావార్థము :—సేనాపతి రాజ్యాధికారులు అధ్యక్షునికి యోధులకు నిరుపురకు శస్త్రముల నిచ్చి శత్రువులతో నిశ్శంకగ బాగుగ యుద్ధము జరిపించవలయును. ॥౧౪॥ (౪౯౮)

---

౪౯౯ మానోమహాంత మిత్యస్య కుత్స ఋషిః, రుద్రో దేవతా, నిచృదార్షీ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.
రాజజనైః కిం న కార్య మిత్యాహ. రాజపురుషులు ఏమి చేయకూడదు ?

మా నో మహాన్త ముత మా నో అర్భక మ్మాన ఉక్ష న్తముత మా న ఉక్షితమ్ ।
మా నో వధీః పితరమ్మోత మాతరమ్మా నః ప్రియా స్తన్వో రుద్ర రీరిషః ॥౧౫॥

మా, నః, మహాన్తమ్, ఉత, మా, నః, అర్భకమ్, మా, నః, ఉక్షన్తమ్, ఉత, మా, నః, ఉక్షితమ్, మా, నః, వధీః, పితరమ్ మా, ఉత, మాతరమ్, మా, నః, ప్రియాః త్తన్వః, రుద్ర, రీరిష ఇతి రీరిషః. (15)

పదార్థః :—(మా)నిషేధార్థే(నః)అస్మాకమ్(మహాన్తమ్) మహాగుణ విశిష్టమ్ పూజ్యం జనమ్(ఉత)అపి(మా)(నః)(అర్భకమ్)అల్పం క్షుద్రమ్(మా)(నః)(ఉక్షన్తమ్)వీర్య సేక్తారమ్ (ఉత)(మా)(నః)(ఉక్షితమ్)సిక్తమ్(మా)(నః)(వధీః)హింస్యాః(పితరమ్)పాలకం జనకమ్(మా)(ఉత)(మాతరమ్)మాన్యప్రదాం జననీమ్(మా)(నః)(ప్రియాః)స్త్ర్యాదేః ప్రీత్యుత్పాదకాని (తన్వః)శరీరాణి (రుద్ర)యుద్ధ సేనాధికృత విద్వన్(రీరిషః)హింస్యాః, అత్ర లిఙర్థే లుఙడభావశ్చ. అన్వయః :—హే రుద్ర త్వం నో మహాన్తం మా వధీ రుత నోఽర్భకం మా వధీ ర్న ఉక్షన్తం మా వధీరుత న ఉక్షితం మా వధీః. నః పితరం మా వధీ రుత నో మాతరం చ మా వధీః. నః ప్రియా స్తన్వో మా రీరిషః. భావార్థః :—యోద్ధృభి ర్యుద్ధసమయే కదాచిద్ వృద్ధా బాలకా అయోద్ధారో యువానోగర్భా యోద్ధౄణాం మాతరః పితరశ్చ సర్వేషాం స్త్రియః సంప్రేక్షితారో దూతాశ్చ నో హింసనీయాః కింతు సదా శత్రు సంబన్ధినో వశే స్థాపనీయాః. ॥౧౫॥

పదార్థము :—రుద్ర = సమర సేనాపతీ ! విద్వాంసుడా ! నః = మాయొక్క, మహాన్తమ్ = ఉత్తమగుణములతో నలరారు పూజనీయుని, మా[వధీః] = వధించకుము, ఉత = మఱియు, అర్భకమ్ = చిన్నవానిని, క్షుద్రుని, మా = వధించకుము, నః ఉక్షన్తమ్ మా = గర్భాధాన మొనరించు వానిని వధించకుము, ఉత = మఱియు, నః ఉక్షితమ్ మా = మా గర్భములను వధించకుము నః పితరమ్ మా = పాలించు మా పితరుని వధించకుము. ఉత నః మాతరమ్ మా వధీః = మఱియు మాన్య మొసగు మా మాతను వధించకుము. నః = మాయొక్క, ప్రియాః తన్వః = భార్యాదుల శరీరములను, మా రీరిషః = హింసించకుము. ॥౧౫॥

భావార్థము :—రణమొనర్చునప్పుడు యోద్ధులను వృద్ధులను బాలురను రణమొనర్చని యువ

పలను, గర్భములను, యోద్ధుల మాతాపితరులను, సకల మహిళలను, రణమును చూచువారిని, రణప్రబంధ మొనరించువారిని, దూతలను చంపకూడదు. మరేమన శత్రువునకు సంబంధించిన వారిని సదా వశము నందుంచవలయును. ॥౧౫॥ (౪౯౯)

౦౦ం మా న స్తోక ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః. రుద్రో దేవతా. నిచృదార్షీ జగతీ ఛన్దః. నిషాదః స్వరః.
పున స్త దేవాహ. మఱల నా విషయమే.

మా న స్తోకే తనయే మా న ఆయుషి మా నో గోషు మా నో అశ్వేషు రీరిషః ।
మా నో వీరాన్ రుద్ర భామినో వధీ ర్హవిష్మన్తః సదమిత్ త్వా హవామహే ॥౧౬॥

మా, నః, తోకే, తనయే, మా, నః, ఆయుషి, మా, నః, గోషు, మా, నః, అశ్వేషు, రీరిష ఇతి రీరిషః, మా, నః, వీరాన్, రుద్ర, భామినః, వధీః, హవిష్మన్తః, సదమ్, ఇత్, త్వా, హవామహే. (16)

పదార్థః :—(మా)(నః)అస్మాకమ్(తోకే)సద్యో జాతేఽపత్యే(తనయే)పఞ్చమాద్వర్షాదూర్ధ్వం వయః ప్రాప్తే(మా)(నః)అస్మాకమ్(ఆయుషి)వయసి(మా)(నః)అస్మాకమ్ (గోషు) గోజావ్యాదిషు (మా)(నః)(అశ్వేషు)తురఙ్గ హస్త్యుష్ట్రాదిషు (రీరిషః)హింసకో భవేః(మా)(నః)(వీరాన్)శూరాన్ (రుద్ర)(భామినః)క్రుద్ధాన్ (వధీః) (హవిష్మన్తః) బహూని హవీంషి దాతు మాదాతుం యోగ్యాని వస్తూని విద్య న్తే యేషాం తే (సదమ్)యో న్యాయే సీదతి తమ్(ఇత్)ఏవ(త్వా)త్వామ్(హవామహే) స్వీకుర్మహే. ॥౧౬॥ అన్వయః :—హే రుద్ర సేనేశ! త్వం న స్తోకే మా రీరిషో న స్తనయే మా రీరిషో న ఆయుషి మా రీరిషో నో గోషు మా రీరిషో నోఽశ్వేషు మా రీరిషః నో భామినో వీరాన్ మా వధీ రతో హవిష్మన్తో వయం సదం త్వేద్ధవామహే. ॥౧౬॥ భావార్థః :—రాజ పురుషైః కస్యాపి ప్రజాస్థస్య స్వస్య వా బాలకుమార గవాశ్వాది వీరహత్యా నైవ కార్యా న బాల్యా వస్థాయాం వివాహేన వ్యభిచారేణ చాయు ర్హింసనీయమ్, గవాది పశూనాం దుగ్ధాది ప్రదానేన సర్వో పకారకత్వాత్స దై వైతేషాం వృద్ధిః కార్యా. ॥౧౬॥

పదార్థము :-రుద్ర = సేనాపతీ ! నః = మాయొక్క, తోకే = పసిగందులపట్ల, మా = హింసాభావముంచకుము, నః తనయే = మా పంచవర్షాధి కాయువుగల బాలురుపట్ల, మా = హింసకుడవు కాకుండుము. నః ఆయుషి మా = మాయాయువుపట్ల హింసకుడవు కాకుండుము. నః గోషు మా = మా ఆవు మేక గొఱ్ఱెల విషయమున హింసాభావ ముంచకుము. నః అశ్వేషు మా రీరిష = తురగ మాతంగోష్ట్రములను హింసించకుము, నః భామినః వీరాన్ మా వధీః = మా క్రుద్ధులైన వీరులను వధించకుము. ఇటులొనర్చుటచే, హవిష్మ న్తః = ఇచ్చిపుచ్చుకొననగు వస్తువుల ననేకము కలిగి యున్న మేము, సదమ్ = న్యాయమునందు స్థిరులమై, త్వా ఇత్ = నిన్నే, హవామ హే = స్వీకరించెదము. ॥౧౬॥

భావార్థము :-రాజపురుషులు బాలురను, కుమారులను, తమవికానిమ్ము ప్రజలవికానిమ్ము గవా శ్వాదులను, ఉపకారకములగు ప్రాణుల నెన్నటికి హత్య యొనర్చకూడదు. బాల్యావస్థలో వివాహ మొనర్చియు వ్యభిచారముచే తను ఆయువును క్షీణింప జేయగూడదు. గవాది పశువులు దుగ్ధాది పదార్థ ముల నిచ్చుటచే సకలోపకారకము లగు చున్నవి కావున వానిని సదా వృద్ధి పఱచవలయును. ॥౧౬॥

౭౮౧ నమో హిరణ్య బాహవ ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః, రుద్రో దేవతా, నిచృదతిధృతి శ్ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

రాజ ప్రజాజనైః కిం కర్తవ్య మిత్యుప దిశ్యతే. రాజు ప్రజలు ఏమి చేయవలెను ?

నమో హిరణ్య బాహవే సేనాన్యే దిశాం చ పతయే నమో నమో వృక్షేభ్యో హరి కేశేభ్యః పశూనాం పతయే నమో నమః । శష్పిఞ్జరాయ త్విషీమతే పథీనాం పతయే నమో నమో హరికేశాయోపవీతినే పుష్టానాం పతయే నమః ॥

నమః, హిరణ్యబాహవ ఇతి హిరణ్య+బాహవే, సేనాన్య ఇతి సేనా+న్యే, దిశామ్, చ, పతయే, నమః, నమః, వృక్షేభ్యః, హరికేశేభ్యః ఇతి హరి + కేశేభ్యః, పశూనామ్, పతయే, నమః, నమః, శష్పిఞ్జరాయ, త్విషీమతే, త్విషీమత ఇతి త్విషీ+మతే, పథీనామ్, పతయే, నమః, నమః, హరికేశాయేతి హరి + కేశాయ, ఉపవీతిన+ఇత్యుప+వీతినే, పుష్టానామ్, పతయే, నమః. (17)

పదార్థః :-(నమః) వజ్రః (హిరణ్య బాహవే) హిరణ్యం జ్యోతి రివ తీవ్ర తేజస్కౌ బాహూ యస్య తస్మై(సేనాన్యే)యః సేనాం నయతి శిక్షాం ప్రాపయతి తస్మై (దిశామ్) సర్వాసు దిక్షు స్థితా నాం రాజ్యప్రదేశానామ్(చ) (పతయే) పాలకాయ. అత్ర షష్ఠీ యుక్తశ్ఛన్దసి వేతి ఘి సంజ్ఞా(నమః) అన్నాదికమ్ (నమః) వజ్రాది శస్త్రసమూహః (వృక్షేభ్యః) ఆమ్రాదిభ్యః (హరికేశేభ్యః) హరయో హరణశీలాః సూర్యరశ్మయో యేషు తేభ్యః (పశూనామ్) గవాదీనామ్ (పతయే) రక్షకాయ (నమః) సత్కారణమ్(నమః)(శష్పిఞ్జరాయ) శడుత్ప్లుతం పిఞ్జరం బన్ధనం యేన తస్మై (త్విషీమతే) బహ్వ్యః త్విషయో న్యాయదీప్తయో విద్యన్తే యస్య తస్మై, శరాదీనాం చేతి దీర్ఘః (పథీనామ్) మార్గే గన్తౄ ణామ్ (పతయే) పాలకాయ(నమః) సత్కరణ మన్నం చ (నమః)అన్నాకమ్ (హరికేశాయ)హరితా కేశా యస్య తస్మై కేశా(ఉపవీతినే)ప్రశస్త ముపవీతం యజ్ఞోపవీతం విద్యతే యస్య తస్మై (పుష్టానామ్)అరోగాణామ్(పతయే)రక్షకాయ(నమః)సత్కారః.॥౧౭॥అన్వయః :- హే రుద్ర సేనాధీశ! హిరణ్య బాహవే సేనాన్యే తుభ్యం నమోఽస్తు దిశాం చ పతయే నమోఽస్తు త్వం హరికేశేభ్యో వృక్షేభ్యో నమో గృహాణ, పశూనాం పతయే నమోఽస్తు. శష్పిఞ్జరాయ త్విషీమతే నమోఽస్తు, పథీనాం పతయే నమోఽస్తు, హరి కేశాయోపవీతినే నమోఽస్తు, పుష్టానాం పతయో నమో భవతు. ॥౧౭॥

భావార్థః :-మనుష్యైః శ్రేష్ఠానాం సత్కారేణ బుభుక్షితానా మన్నదానేన చక్రవర్తి రాజ్యశాసనేన పశూ నాం పాలనేన గన్తుకానాం దస్యుచోరాదిభ్యో రక్షణేన యజ్ఞోపవీత ధారణేన పుష్ట్యా చ సహానన్దితవ్యమ్.

పదార్థము :-శత్రుతాడకా ! సేనాధీశా : హిరణ్యబాహవే = జ్యోతిసమ తీవ్ర తేజోయుత బాహువులు కలవాడవు ! సేనాన్యే = సేనకు శిక్ష గఱపువాడవు నగు నీకు, నమః = వజ్రాయుధము లభించు గాక! దిశామ్ పతయే = సకల దిక్కులలో నున్న రాజ్యభాగములను రక్షించు నీకు,నమః = అన్నాది పదార్థములు లభించుగాక హరికేశేభ్యః = హరించు సూర్యకిరణములుగల, వృక్షేభ్యః = ఆమ్రాది వృక్షములను ఛేదించుటకు, నమః = వజ్రాది శస్త్రములను చేపట్టుము. పశూనాం పతయే = గవాది పశువులను రక్షించు నీకు, నమః = సత్కారము లభించుగాక ! శష్పిఞ్జరాయ = విషయాదుల బం

షులలో శయనించువాడవు, వ్యాధినే = అధికమైన న్యాయబుద్ధులు గలవాడవు నగు నీకు, నమః = నమస్కారము, అన్నము లభించుగాక : పథీనాం పతయే = యాత్రికులను రక్షించు నీకు, నమః = ఆదరము లభించుగాక : హరికేశాయ ఉపవీతినే = హరిత కేశములు గలవాడవు, సుందర యజ్ఞోపవీతమును ధరించిన వాడవు నగు నీకు, నమః = అన్నాది పదార్థములు లభించును గాక : పుష్టానామ్ పతయే = ఆరోగ్యవంతులను రక్షించు నీకు, నమః = నమస్కారము లభించును గాక :

భావార్థము :-మానవులందరు శ్రేష్ఠులను సత్కరించియు, క్షుధార్తుల కన్న మొసగియు, చక్రవర్తి రాజ్యమును శాసించియు, పశువులను రక్షించియు, పథికులను దోపిడికాండ్ర నుండి రక్షించియు, యజ్ఞోపవీతమును ధరించియు ప్రసన్నులుగ నుండవలయును. ॥౧౭॥ (౭౦౧)

---

౭౦౨ నమో బభ్లుశాయేత్యస్య కుత్స ఋషిః, రుద్రో దేవతా, నిచృదష్టి శ్ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

నమో బభ్లుశాయ వ్యాధినే ఽన్నానాం పతయే నమో నమో భవస్య హేత్యై జగతాం పతయే నమో నమో రుద్రాయాతతాయినే క్షేత్రాణాం పతయే నమో నమః సూతాయాహన్త్యై వనానాం పతయే నమః ॥ ॥౧౮॥

నమః, బభ్లుశాయ, వ్యాధినే, అన్నానామ్, పతయే, నమః, నమః, భవస్య, హేత్యై, జగతామ్, పతయే, నమః, నమః, రుద్రాయ, ఆతతాయిన ఇత్యాతత+ఆయినే, క్షేత్రాణామ్, పతయే, నమః, నమః, సూతాయ, అహన్త్యై, వనానామ్, పతయే, నమః.

పదార్థః :-(నమః)అన్నమ్(బభ్లుశాయ)యోబభ్లుషు రాజ్య ధారకేషు శేతే తస్మై(వ్యాధినే)రోగిణే (అన్నానామ్)గోధూమా దీనామ్(పతయే)పాలకాయ(నమః)సత్కారః(నమః)అన్నమ్(భవస్య)సంసారస్య (హేత్యై) వృద్ధై (జగతామ్) జంగమానాం మనుష్యాదీనామ్(పతయే)స్వామినే(నమః)సత్కారః(నమః)అన్నమ్(రుద్రాయ)శత్రూణాం రోదకాయ (ఆతతాయినే) సమన్తాత్ తతం విస్తృతం శత్రుదల మేతుం శీల మస్య తస్మై(క్షేత్రాణామ్) ధాన్యోద్భవాధి కరణానామ్(పతయే)పాలకాయ (నమః) అన్నమ్ (నమః) అన్నమ్ (సూతాయ) క్షత్రియా ద్విప్రకన్యాయాం జాతాయ వీరాయ ప్రేరకాయ వా (అహన్త్యై) యా రాజపత్నీ కఞ్చన న హన్తి తస్యై (వనానామ్) జఙ్గలానామ్ (పతయే) పాలకాయ (నమః)అన్నమ్. ॥౧౮॥ అన్వయః :-రాజపురుషాది మనుష్యై ర్బభ్లుశాయ వ్యాధినే నమో ఽన్నానాం పతయే నమో భవస్య హేత్యై నమో జగతాం పతయే నమో రుద్రాయాతతాయినే నమః క్షేత్రాణాం పతయే నమః సూతాయాహన్త్యై నమో వనానాం పతయే నమో దేయం కార్యం చ. భావార్థః :-యేఽన్నాదినా సర్వాన్ ప్రాణినః సత్కుర్వన్తి తే జగతి ప్రశంసితా భవన్తి. ॥౧౮॥

పదార్థము :-రాజపురుషాది మానవులు, బభ్లుశాయ = రాజధారక పురుషులలో శయనించు, వ్యాధినే = రోగికి, నమః = అన్న మివ్వవలయును, అన్నానాం పతయే = గోధుమలు మొదలగువాని రక్షకుని, నమః = సత్కరించవలయును. భవస్య = లోకముయొక్క, హేత్యై = వృద్ధికై, నమః = అన్న మొసగవలయును. జగతాం పతయే = మనుష్యాది ప్రాణుల స్వామిని, నమః = సత్కరించవల

యును, రుద్రాయ = శత్రువుల నేడిపించువానికి, ఆతతాయినే = బాగుగ విస్తరించియున్న శత్రుదలమును తారసిల్లువానికి, నమః = అన్న మొసగవలయును. క్షేత్రాణాం పతయే = ధాన్యాదులతో నిండిన పొలమును రక్షించువానికి, నమః = అన్న మొసగవలయును. సూతాయ = క్షత్రియునకు బ్రాహ్మణకన్యయందు జనించిన ప్రేరకుడగు వీరపురుషునకు, అహన్త్యై = ఎవరినిచంపని రాజపత్నికై, నమః = అన్న మొసగవలయును. వనానాం పతయే నమః = వనములను రక్షించు పురుషున కన్న మొసగవలయును ॥౧౮॥

భావార్థము :— అన్నాదులచే సకల ప్రాణులను సత్కరించువారు జగత్తులో ప్రశంసితులగుదురు.

---

౨౦౩ నమో రోహితాయేత్యస్య కుత్స ఋషిః, రుద్రో దేవతా, విరాడతి ధృతి శ్ఛందః, షడ్జః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

నమో రోహితాయ స్థపతయే వృక్షాణాం పతయే నమో నమో భువన్తయే వారివస్కృతాయౌషధీనాం పతయే నమో నమో మన్త్రిణే వాణిజాయ కక్షాణాం పతయే నమో నమ ఉచ్చైర్ఘోషాయాక్రన్దయతే పత్తీనాం పతయే నమః ॥౧౯॥

నమః, రోహితాయ, స్థపతయే, వృక్షాణామ్, పతయే, నమః, నమః, భువన్తయే, వారివస్కృతాయ, వారివః కృతాయేతి వారివః+కృతాయ, ఓషధీనామ్, పతయే, నమః, నమః, మన్త్రిణే, వాణిజాయ, కక్షాణామ్, పతయే, నమః, నమః, ఉచ్చైర్ఘోషాయే త్యుచ్చైః+ఘోషాయ, ఆక్రన్దయత ఇత్యా+క్రన్దయతే. పత్తీనామ్, పతయే, నమః.

పదార్థః :—(నమః)అన్నమ్(రోహితాయ)వృద్ధికరాయ(స్థపతయే)తిష్ఠన్తి యస్మిన్నితి స్థం తస్య పతయే పాలకాయ(వృక్షాణామ్)ఆమ్రాదీనామ్(పతయే)స్వామినే(నమః)అన్నమ్(నమః)అన్నమ్(భువన్తయే)యో భవత్యాచారవాంస్తస్మై(వారివస్కృతాయ)వరివస్సేవనం కృతం యేన తస్మై. అత్ర స్వార్థేఽణ్(ఓషధీనామ్)సోమాదీనామ్(పతయే)పాలకాయ వైద్యాయ (నమః)అన్నమ్ (నమః) సత్కారః(మన్త్రిణే)విచారకర్త్రే రాజపురుషాయ(వాణిజాయ)వణిజాం వ్యవహారేషు కుశలాయ (కక్షాణామ్)గృహప్రాంతావయవేషు స్థితానామ్(పతయే)రక్షకాయ(నమః)అన్నమ్(నమః) సత్కారః (ఉచ్చైర్ఘోషాయ)ఉచ్చైర్ఘోషో యస్య తస్మై(ఆక్రన్దయతే) యో దుష్టానాక్రన్దయతే రోదయతి తస్మై న్యాయాధీశాయ(పత్తీనామ్) సేనాఙ్గానామ్ (పతయే) రక్షకాయ సేనాధ్యక్షాయ (నమః) సత్కారః ॥౧౯॥

అన్వయః:—రాజప్రజాజనై రోహితాయ స్థపతయే నమో వృక్షాణాం పతయే నమో భువన్తయే వారివస్కృతాయ నమ ఓషధీనాం పతయే నమో మంత్రిణే వాణిజాయ నమః పతయే కక్షాణాం పతయే నమ ఉచ్చైర్ఘోషాయాక్రన్దయతే నమః పత్తీనాం పతయే నమశ్చ దేయం కార్యం చ.॥౧౯॥ భావార్థః :— మనుష్యై ర్వనాదిపాలకేభ్యోఽన్నాదికం దత్వా వృక్షౌషధ్యాద్యున్నతి ర్విధేయా. ॥౧౯॥

పదార్థము :—రాజు ప్రజలు, రోహితాయ = సుఖములను వృద్ధిజేయువాడు, స్థపతయే = స్థానములను రక్షించువాడునగు సేనాపతికి, నమః = అన్నము; వృక్షాణాం పతయే = ఆమ్రాది వృక్షముల యధిష్ఠాతకు, నమః = అన్నము; భువన్తయే = ఆచారవంతుడు, వారివస్కృతాయ = సేవ యొనర్చు భృత్యునకు, నమః = అన్నము. ఓషధీనాం పతయే = సోమలతాద్యోషధుల రక్షకుడగు వైద్యునికి,

నమః = అన్నము ఒసగవలయును. మంత్రిణే = విచారణమొనర్చు రాజమంత్రికి మరియు, వాణిజాయ = వైశ్యుల వ్యవహారము నందు కుశలుడైన పురుషునకు, నమః = సత్కారమొనర్చవలయును. కక్షాణాం పతయే = ఇంటిలో నుండువారిని రక్షించువానికి, నమః = అన్నము, ఉచ్చైర్ఘోషాయ = ఉచ్చస్వరముతో సద్ఘోషించు వానికి మరియు. ఆక్రందయతే = దుష్టుల నేడిపించు న్యాయాధీశునకు, నమః = సత్కారము, పత్తీనాం పతయే = సేనలోని విభాగములను రక్షించువానికి, నమః = సత్కారము ఒసగవలయును. ॥౧౯॥

భావార్థము :_మానవులు అరణ్యాదులను కాపాడువారికి అన్నాది పదార్థములనొసగి వృక్షములను ఓషధ్యాది పదార్థములను అభివృద్ధి పఱచవలయును. ॥౧౯॥ (౮౦౩)

౨౦॥ నమః కృత్స్నాయతేత్యస్య కుత్స ఋషిః, రుద్రా దేవతాః, అతిధృతి శ్ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమునే చెప్పెను.

నమః, కృత్స్నాయతయా ధావతే సత్వనాం పతయే నమో నమః సహమానాయ నివ్యాధిన ఆవ్యాధినీనాం పతయే నమో నమో నిషఙ్గిణే కకుభాయ స్తేనానాం పతయే నమో నమో నిచేరవే పరిచరాయారణ్యానాం పతయే నమః ॥

నమః, కృత్స్నాయతయేతి కృత్స్న+ఆయతయా, ధావతే, సత్వనామ్, పతయే, నమః, నమః, సహమానాయ, నివ్యాధిన ఇతి ని+వ్యాధినే, ఆవ్యాధినీనామిత్యా+వ్యాధినీనామ్, పతయే, నమః, నమః, నిషఙ్గిణే, కకుభాయ, స్తేనానామ్, పతయే, నమః, నమః, నిచేరవ ఇతి ని+చేరవే, పరిచరాయేతి పరి+చరాయ, అరణ్యానామ్, పతయే, నమః. (20)

పదార్థః :—(నమః)అన్నమ్(కృత్స్నాయతయా) ఆయస్య లాభస్య భావ ఆయతా కృత్స్నా చాసావాయతా కృత్స్నాయతా తయా సమ్పూర్ణ లాభతయా (ధావతే) ఇత స్తతో ధావనశీలాయ (సత్వనామ్)ప్రాప్తానాం పదార్థానామ్(పతయే)రక్షకాయ(నమః)సత్కారః(నమః)అన్నమ్ (సహమానాయ) బలయుక్తాయ(నివ్యాధినే)నితరాం వ్యద్ధుం తాడయితుం శీలమస్య తస్మై(ఆవ్యాధినీనామ్)సమన్తాత్ శత్రుసేనాః వ్యద్ధుం శీలం యాసాం తాసాం స్వసేనానామ్(పతయే)పాలకాయ సేనాపతయే (నమః) సత్కరణమ్(నమః)అన్నమ్(నిషఙ్గిణే)ప్రశస్తా నిషఙ్గా బాణాసి భుశుణ్డీ శతఘ్నీ తోమరాదయః శస్త్రసమూహా విద్యన్తే యస్య తస్మై(కకుభాయ) ప్రసన్నమూర్తయే(స్తేనానామ్)అన్యాయేన పరస్వాదాయినామ్ (పతయే)దణ్డాది శోషకాయ(నమః)వజ్రమ్(నమః) సత్కరణమ్ (నిచేరవే) యో నితరాం పురుషార్థే చరతి తస్మై(పరిచరాయ)యో ధర్మం విద్యాం మాతా పితరౌ స్వామిమిత్రాదీంశ్చ సేవతే తస్మై(అరణ్యానామ్)వనానామ్ (పతయే) పాలకాయ (నమః) అన్నాదికమ్. ॥౨౦॥ అన్వయః :_ మనుష్యాః కృత్స్నాయతయా ధావతే నమః సత్వనాం పతయే నమః సహమానాయ నివ్యాధినే నమ ఆవ్యాధినీనాం పతయే నమో నిషఙ్గిణే నమో నిచేరవే పరిచరాయ కకుభాయ నమః స్తేనానాం పతయే నమోఽరణ్యానాం పతయే నమో దద్యుః కుర్యుశ్చ. ॥౨౦॥ భావార్థః :_రాజపురుషైః పురు

షార్థి నామత్సాహాయ సత్కారః ప్రాణినామువరి దయా సుశిక్షిత సేనా రక్షణం చౌరాదీనాం తాడనం సేవకానాం పాలనం వనానా మచ్ఛేదనం చ కృత్వా రాజ్యం వర్ధనీయమ్. ॥౨౦॥

పదార్థము :—మనుష్యులు, కృత్స్నాయ తయా = సంపూర్ణప్రాప్తికై, ధావతే = ఇటునటు తిరుగువానిని, నమః = అన్నము పెట్టవలయును. సత్వానాం పతయే = ప్రాప్త పదార్థముల రక్షించు వానికి, నమః = సత్కరించవలెను. సహమానాయ = బలవంతుడు, నివ్యాధినే = నిరంతరము శత్రువులను దండించువాడు నగు పురుషునకు, నమః = అన్నమీయవలెను. ఆ వ్యాధినీనామ్ పతయే = శత్రుసేనలను చక్కగా నుక్కడగించు స్వసేనలను రక్షించు సేనాపతిని.నమః = ఆదరించవలయును, నిషఙ్గిణే = అనేక శర కరవాలములను, తుపాకి ఫిరంగులను. తోమరాద్యా యుధములను కలిగియున్నవానికి, నమః = అన్న మొసగవలయును. విచేరవే = నిరంతరము పురుషార్థముతో విహరించువానికి. పరిచరాయ = విద్యాధర్మములకు, పితరులకు, యజమానికి, మిత్రాదులకు అన్నివిధముల పరిచర్య యొనర్చు, కకుభాయ = ప్రసన్నమూర్తిని, నమః = సత్కరించవలెను. స్తేనానామ్ = అన్యాయముతో పరధనముల నపహరించు ప్రాణులను, పతయే = దండాదులచే శుష్కమొనరించువానిని, నమః = వజ్రముతో సంహరించవలయును, అరణ్యానామ్ పతయే = వనములను రక్షించుపురుషునికి, నమః = అన్నాది పదార్థము లివ్వవలయును. ॥౨౦॥

భావార్థము :—పురుషార్థుల ఉత్సాహాభివృద్ధికై సత్కారము. ప్రాణులయెడ దయ, సుశిక్షిత సేనను ఉంచుట, చోరాదులను దండించుట, సేవకులను పాలించుట, అడవులను నరక కుండుట రాజపురుషు లివి యన్నియు నొనర్చి రాజ్యమును అభివృద్ధి పఱచవలయును. ॥౨౦॥ (౭౦౪)

---

౭౦౫ నమో వఞ్చత ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః, రుద్రో దేవతాః, నిచృదతిధృతి శ్ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

నమో వఞ్చతే పరివఞ్చతే స్తాయూనాం పతయే నమో నమో నిషఙ్గిణఽఇషుధిమతే తస్కరాణాం పతయే నమో నమః సృకాయిభ్యో జిఘాꣳసద్భ్యో ముష్ణతాం పతయే నమో నమోఽసిమద్భ్యో నక్తం చరద్భ్యో వికృన్తానాం పతయే నమః ॥

నమః, వఞ్చతే, పరివఞ్చత ఇతి పరి + వఞ్చతే, స్తాయూనామ్, పతయే, నమః, నమః, నిషఙ్గిణే, ఇషుధిమత ఇతీషుధి+మతే, తస్కరాణామ్, పతయే, నమః, నమః, సృకాయిభ్య ఇతి సృకాయి+భ్యః, జిఘాꣳసద్భ్య ఇతి జిఘాꣳసద్+భ్యః, ముష్ణతామ్, పతయే, నమః, నమః, అసిమద్భ్య ఇత్యసిమత్+భ్యః,నక్తమ్, చరద్భ్య ఇతి చరత్ + భ్యః, వికృన్తానామితి వి+కృన్తానామ్, పతయే, నమః.

పదార్థః :—(నమః)వజ్రప్రహారః(వఞ్చతే)ఛలేన పరపదార్థానాం హర్త్రే (పరివఞ్చతే)సర్వతః కాపట్యేన వర్తమానాయ (స్తాయూనామ్) చౌర్యేణ జీవతామ్ (పతయే) స్వామినే (నమః) వజ్రాది శస్త్ర ప్రహరణమ్(నమః) అన్నమ్(నిషఙ్గిణే)రాజ్యపాలనే నిత్యం సజ్జితాయ (ఇషుధిమతే)ప్రశస్తేషుధి

ధర్మే(తస్కరాణామ్)స్తేయకర్మ కర్తౄణామ్(పతయే)పాతయిష్ణవే(నమః)వజ్రప్రహరణమ్ (నమః) (స్వకాయిభ్యః)స్వకేన వజ్రేణ సజ్జనానేతుం ప్రాప్తుం శీల మేషాం తేభ్యః.సృక ఇతి వజ్రనా . . . ని ఘం. ౨.౨౦.(జిఘాంసద్భ్యః)హన్తు మిచ్ఛద్భ్యః(ముష్ణతామ్)స్తేయకర్మ కారిణామ్(పతయే)దండేన నిపాత యిత్రే(నమః)సత్కారమ్(నమః)వజ్ర ప్రహరణమ్(అసిమద్భ్యః)ప్రశస్తా అసయః ఖడ్గాని విద్య న్తే యేషాం తేభ్యః(నక్తమ్)రాత్రౌ(చరద్భ్యః)(వికృన్తానామ్)వివిధోపాయై ర్గ్రన్థిం ఛిత్వా పర స్వాపహ ర్తౄణామ్(పతయే) విఘాతకాయ(నమః)సత్కారః. ॥౨౧॥ అన్వయః :–రాజపురుషా వఞ్చతే పరివఞ్చతే నమః స్తాయూనాం పతయే నమో, నిషఙ్గిణ ఇషుధిమతే నమ స్తస్కరాణాం పత యే నమః,సృకాయిభ్యో జిఘాంసద్భ్యో నమో.ముష్ణతాం పతయే నమోఽసిమద్భ్యో నక్తం చరద్భ్యో నమో వికృన్తానాం పతయే నమోఽనుసందధతు.॥౨౧॥ భావార్థః:–రాజజనైః కపట వ్యవహారేణ ఛల యతాం దివా రాత్రౌ చానర్థ కారిణాం నిగ్రహం కృత్వా ధార్మికాణాం చ పాలనం సతతం విధేయమ్.

పదార్థము :–రాజపురుషులు, వంచతే = ఛలకపటములచే నితరుల పదార్థములను హరించు వాడు, పరివంచతే = అన్నివిధముల కపటముగ ప్రవర్తించువాడు నగు పురుషునికి, నమః = వజ్ర ప్రహారము, స్తాయూనామ్ = దొంగతనము మీద బ్రతుకువారి, పతయే = స్వామిని, నమః = వజ్ర ముతో సంహరించవలయును. నిషంగిణే = రాజ్యరక్షణకై నిరంతరము సిద్ధముగ నున్న, ఇషుధీమ తే = ప్రశంసిత బాణములను ధారణమొనరించువానికై, నమః = అన్నమీయవలెను, తస్కరాణామ్ = దొంగతనము చేయువారికి, పతయే = ఆ కార్యమునందు ప్రేరేపించువానికి. నమః = వజ్రము, సృకాయిభ్యః = వజ్రముచే సజ్జనులను పీడించనున్నవారిని, జిఘాంసద్భ్యః = చంపనిచ్ఛగించువారిని, నమః = వజ్రముచే వధించవలయును. ముష్ణతామ్ పతయే = దొంగతనము చేయువారిని దండ ప్రహారములచే నేలమీద కూలవేయువానిని, నమః = సత్కరించవలయును, అసి మద్భ్యః = శ్రేష్ఠ మైన కరవాలములను ధరించి, నక్తం చరద్భ్యః = రాత్రులందు విహరించు దోపిడి కాండ్రను,నమః = శస్త్రములతో సంహరించవలయును. మఱియు, వికృన్తానామ్ పతయే = వివిధోపాయములచే ముడులను కత్తిరించి పరపదార్థములను హరించు జేబుదొంగలను, చంపి నాశనమొనర్చు వానిని, న మః = సత్కరించవలయును. ॥౨౧॥

భావార్థము :–రాజపురుషులు కపట వ్యవహారములతో మోసగించువారిని, దినమునందు కానీ, రాత్రులందు కానీ అనర్థము లొనర్చువారిని నివారించి, నిగ్రహించి, ధర్మాత్ములను నిరంతరము రక్షించవలయును. ॥౨౧॥ (౮౦౪)

---

౮౦౫. నమ ఉష్ణీషిణ ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః, రుద్రా దేవతాః, నిచృదష్టి శ్ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః. పున స్త మేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

'నమఽఉష్ణీషిణే గిరిచరాయ కులుఞ్చానాం పతయే నమో నమ ఇషుమద్భ్యో ధన్వాయిభ్యశ్చ వో నమో నమఽఆతన్వానేభ్యః ప్రతిదధానేభ్యశ్చ వో నమో నమ ఆయచ్ఛద్భ్యోఽస్యద్భ్యశ్చ వో నమః ॥ ॥౨౨॥

నమః, ఉష్ణీషిణే, గిరిచరాయేతి గిరి+చరాయ, కులుఞ్చానామ్, పతయే, నమః, నమః, ఇషుమద్భ్య ఇతీషుమత్+భ్యః, ధన్వాయిభ్య ఇతి ధన్వా+యిభ్యః, చ,

వః, నమః, నమః, ఆతన్వానేభ్య ఇత్యా+తన్వానేభ్యః, ప్రతిదధానేభ్య ఇతి ప్రతి+దధానేభ్యః, చ, వః, నమః, నమః, ఆయచ్ఛద్భ్య ఇత్యాయచ్ఛత్+భ్యః, అస్యద్భ్య ఇత్యస్యత్+భ్యః, చ, వః నమః. [22]

పదార్థః :-(నమః)సత్కరణమ్ (ఉష్ణీషిణే) ప్రశస్తముష్ణీషం శిరోవేష్టనం విద్యతే యస్య తస్మై గ్రామణ్యే (గిరిచరాయ) యో గిరిషు పర్వతేషు చరతి తస్మై జాఙ్గలాయ (కులుఞ్చానామ్) యే కుశీలేన లుఞ్చన్తి అపనయన్తి పరపదార్థా స్తేషామ్(పతయే)ప్రపాతకాయ (నమః) సత్కరణమ్ (నమః)అన్నమ్(ఇషుమద్భ్యః)బహవ ఇషవో విద్యన్తే యేషాం తేభ్యః (ధన్వాయిభ్యః) ధనూని ధనూంష్యేతుం శీలమేషాం తేభ్యః(చ) (వః) యుష్మభ్యమ్ (నమః)అన్నమ్(నమః)సత్కారమ్ (ఆతన్వానేభ్యః)సమన్తాత్ సుఖవిస్తారకేభ్యః (ప్రతిదధానేభ్యః) యే శత్రూన్ ప్రతి శస్త్రాణి దధతి తేభ్యః (చ) (వః) యుష్మభ్యమ్(నమః)సత్కరణమ్ (నమః) అన్నమ్ (ఆయచ్ఛద్భ్యః) నిగృహీతృభ్యః (అస్యద్భ్యః) ప్రక్షిపద్భ్య స్త్యజద్భ్యః(చ)(వః)యుష్మభ్యమ్(నమః) సత్కరణమ్. అన్వయః :- వయం రాజప్రజా జనా ఉష్ణీషిణే గిరిచరాయ నమః కులుఞ్చానాం పతయే నమ ఇషుమద్భ్యో నమో ధన్వాయిభ్యశ్చ వో నమ ఆతన్వానేభ్యో నమః ప్రతిదధానేభ్యశ్చ వో నమ ఆయచ్ఛద్భ్యో నమోఽస్యద్భ్యశ్చ వో నమః కుర్మో దధ్మశ్చ. ॥౨౨॥ భావార్థః :-రాజ ప్రజాజనైః ప్రధాన పురుషాదయః వస్త్రాన్నాది దానేన సత్కరణీయాః. ॥౨౨॥

పదార్థము :-మేము రాజు ప్రజలము, ఉష్ణీషిణే = మంచి తలపాగను ధరించు గ్రామపతిని మఱియు, గిరిచరాయ = పర్వతములందు విహరించు వనచరుని, నమః = సత్కరించెదము, కులుంచానామ్ పతయే = చెడు స్వభావముతో నితరుల పదార్థములను అపహరించువారిని పడగొట్టువానిని, నమః = సత్కరించెదము. ఇషుమద్భ్యః నమః = అసంఖ్యాకశరములు కలిగినవానికి నన్నము, చ = మఱియు, ధన్వాయిభ్యః వః = ధనుషులను పొందిన మీకు, నమః = అన్నము, ఆతన్వానేభ్యః చక్కగ సుఖమును వ్యాపింపజేయువారికి, నమః = సత్కారము, చ = మఱియు, ప్రతిదధానేభ్యః వః నమః = శత్రువులకై శస్త్రములను ధరించు మీకు సత్కారము, ఆయచ్ఛద్భ్యః నమః = దుష్టులను దుష్కర్మలనుండి నివారించువారికి అన్నము ఇచ్చెదము.అస్యద్భ్యః వః నమః = దుష్టులమీదకు శస్త్రాదులను ప్రయోగించు మిమ్ము సత్కరించుచున్నాము. ॥౨౨॥

భావార్థము :-రాజు ప్రజలు వస్త్రములను అన్నాదులను దానమొనర్చి ప్రధాన పురుషులను సత్కరించవలయును. ॥౨౨॥ (౮౦౬)

---

౮౦౭ నమో విసృజద్భ్య ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః, రుద్రో దేవతాః, నిచృదతి జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

నమో విసృజద్భ్యో విధ్యద్భ్యశ్చ వో నమో నమః స్వపద్భ్యో జాగ్రద్భ్యశ్చ వో నమో నమః శయానేభ్య ఆసీనేభ్యశ్చ వో నమో నమ స్తిష్ఠద్భ్యో ధావద్భ్యశ్చ వో నమః ॥

నమః విసృజద్భ్య ఇతి విసృజత్+భ్యః, విధ్యద్భ్య ఇతి విధ్యత్+భ్యః, చ,

వః, నమః, నమః, స్వపద్భ్య ఇతి స్వపత్+భ్యః, జాగ్రద్భ్య ఇతి జాగ్రత్+భ్యః, చ, వః, నమః, నమః, శయానేభ్యః, ఆసీనేభ్యః, చ, వః, నమః, నమః, తిష్ఠద్భ్య ఇతి తిష్ఠత్+భ్యః, ధావద్భ్య ఇతి ధావత్+భ్యః చ, వః, నమః. (23)

పదార్థః :-(నమః)అన్నాదికమ్(విసృజద్భ్యః) శత్రూణాముపరి శస్త్రాదికం త్యజద్భ్యః(విద్ధ్యద్భ్యః)శస్త్రైః దుష్టాంస్తాడయద్భ్యః(చ)(వః)యుష్మభ్యమ్(నమః)అన్నమ్(నమః)వజ్రమ్ (స్వపద్భ్యః)శయానేభ్యః(జాగ్రద్భ్యః)ప్రబుద్ధేభ్యః(చ)(వః)(నమః)అన్నమ్ (నమః) అన్నమ్(శయానేభ్యః)ప్రాప్తనిద్రేభ్యః (ఆసీనేభ్యః)ఆసనోపరిస్థితేభ్యః(చ) (వః)(నమః)అన్నమ్ (నమః) అన్నమ్ (తిష్ఠద్భ్యః)స్థితేభ్యః(ధావద్భ్యః)శీఘ్రగామిభ్యః(చ)(వః) యుష్మభ్యమ్ (నమః)అన్నమ్. ॥౨౩॥

అన్వయః :-హే మనుష్యాః! యూయ మేవం సర్వేభ్య ఆజ్ఞాపయత వయం విసృజద్భ్యో నమో విద్ధ్యద్భ్యశ్చ వో నమః స్వపద్భ్యో నమో జాగ్రద్భ్యశ్చ వో నమః శయానేభ్యో నమ ఆసీనేభ్యశ్చ వో నమ స్తిష్ఠద్భ్యో నమో ధావద్భ్యశ్చ వో నమః ప్రదాస్యామ ఇతి. ॥౨౩॥ భావార్థః :-గృహస్థై రానృశంస్యం ప్రయోజ్యాన్నాదికం దత్వా సర్వే ప్రాణినః సుఖనీయాః. ॥౨౩॥

పదార్థము :-మానవులారా! మీరుఅందఱికి నిటుల తెలియపఱచుఁడి. మేము,విసృజద్భ్యః నమః = శత్రువులమీదికి శస్త్రాదులను ప్రయోగించువారికి అన్నాది పదార్థముల నిచ్చెదము. చ = మఱియు విద్ధ్యద్భ్యః వః నమః = శస్త్రములచే శత్రువులను సంహరించు మీకు అన్నమొసగెదము, స్వపద్భ్యః నమః = నిద్రించువారికి వజ్రము, జాగ్రద్భ్యః వః నమః = మేలుకొను మీకు అన్నము, శయానేభ్యః నమః = నిద్రాళువుల కన్నము, చ అసీనేభ్యః వః నమః = మఱియు ఆసనము నందాసీనులైయున్న మీకు అన్నము, తిష్ఠద్భ్యః నమః = నిలబడినవారికి అన్నము, చ ధావద్భ్యః వః నమః = మఱియు శీఘ్రగమనమొనర్చు మీకు అన్నమిచ్చెదము. ॥౨౩॥

భావార్థము :-గృహస్థులు కరుణామయ వాక్యములను పలికియు, అన్నాది పదార్థములను ఇచ్చియు సకల ప్రాణులను సుఖులుగ నుంచవలయును. ॥౨౩॥ (౭౦౮)

---

౭౦౮ నమః సభాభ్య ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః, రుద్రా దేవతాః, శక్వరీ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

నమః సభాభ్యః సభాపతిభ్యశ్చ వో నమో నమోఽశ్వేభ్యోఽశ్వపతిభ్యశ్చ వో నమో నమ ఆవ్యాధినీభ్యో వివిధ్యన్తీభ్యశ్చ వో నమో నమ ఉగణాభ్య స్తృంహతీభ్యశ్చ వో నమః ॥ ॥౨౪॥

నమః, సభాభ్యః, సభాపతిభ్య ఇతి సభాపతి+భ్యః, చ, వః, నమః, నమః, అశ్వేభ్యః, అశ్వపతిభ్య ఇత్యశ్వపతి+భ్యః, చ, వః, నమః, నమః, ఆవ్యాధినీభ్య ఇత్యా+వ్యాధినీభ్యః, వివిధ్యన్తీభ్య ఇతి వి+విధ్యన్తీభ్యః, చ, వః, నమః, నమః, ఉగణాభ్యః, తృంహతీభ్యః, చ, వః, నమః. (24)

పదార్థః :—(నమః)సత్కరణమ్(సభాభ్యః)యా న్యాయాది ప్రకాశేన సహ వర్తన్తే తాభ్యః సభాభ్యః స్త్రీభ్యః (సభాపతిభ్యః) సభానాం పాలకేభ్యో రాజభ్యః(చ)(వః)(నమః)సత్కరణమ్(నమః) అన్నమ్(అశ్వేభ్యః)హయేభ్యః(అశ్వపతిభ్యః)అశ్వానాంపాలకేభ్యః (చ)(వః)(నమః)అన్నమ్(నమః అన్నమ్(ఆవ్యాధినీభ్యః) శత్రుసేనాతాడన శీలాభ్యః స్వసేనాభ్యః (వివిధ్యన్తీభ్యః) శత్రువీరాన్నిహంత్రీభ్యః (చ)(వః) (నమః) సత్కరణమ్ (నమః) అన్నమ్ (ఉగణాభ్యః) వివిధ తర్కయుక్తా గణా యాసు తాభ్యః (తృంహతీభ్యః)హంత్రీభ్యః(చ)(వః)(నమః) అన్నప్రదానమ్. ॥౨౪॥ అన్వయః:— మనుష్యైః సర్వాన్ ప్రత్యేవం వక్తవ్యం వయం సభాభ్యో నమః సభాపతిభ్యశ్చ వో నమోఽశ్వేభ్యో నమోఽశ్వపతిభ్యశ్చ వో నమ ఆవ్యాధినీభ్యో నమో వివిధ్యన్తీభ్యశ్చ వో నమ ఉగణాభ్యో నమస్తృంహతీభ్యశ్చ వో నమః కుర్యామ దద్యామ చ. ॥౨౪॥ భావార్థః :—మనుష్యైః సభయా సభాపతిభిశ్చైవ రాజ్యవ్యవస్థా కార్యా న ఖలు కదాచి దేక రాజాధీనత్వేన స్థాతవ్యం యతో నైకేన బహూనాం హితాహిత సాధనం భవితుం శక్యమతః. ॥౨౪॥

పదార్థము :—మానవులందఱికి నిటుల విశదీకరించవలయును. మేము, సభాభ్యః నమః = న్యాయాది ప్రకాశముచే నలరారు స్త్రీలను సత్కరించెదము. చ సభాపతిభ్యః వః నమః = మఱియు సభలను రక్షించు మిమ్ము సత్కరించెదము. అశ్వేభ్యః నమః = అశ్వముల కన్నమిచ్చెదము. చ అశ్వపతిభ్యః వః నమః = మఱియు నశ్వరక్షకులగు మీకు నన్నమొసగెదము. అటులనే, ఆవ్యాధినీభ్యః నమః = శత్రుసేనలను చంపు స్వసేనలకు అన్నమొసగెదము. చ వివిధ్యన్తీభ్యః వః నమః = మఱియు శత్రువీరులను సంహరించు మహిళలను గౌరవించెదము, ఉగణాభ్యః నమః = వివిధతర్కముల నెఱిగిన స్త్రీలకు అన్న మొసగెదము, చ తృంహతీభ్యః వః నమః = మఱియు యుద్ధములో చంపునట్టి వశతులైన మీకు అన్నమొసగెదము. యథా యోగ్యముగ సత్కరించెదము. ॥౨౪॥

భావార్థము :—మానవులు సభద్వారా సభాపతుల ద్వారా రాజ్యవ్యవస్థ యొనర్చవలయును. ఒకే ఒక రాజు యాధీనము నందెన్నటికి నుండగూడదు, ఏలయన ఒక పురుషుని వలన అనేకుల హితాహిత విషయమున నెన్నటికి ఆలోచించుట జరుగ జాలదు కావున. ॥౨౪॥ (౭౦౭)

---

౭౦౮. నమో గణేభ్య ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః, రుద్రా దేవతాః, భురిక్ శక్వరీ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమునే చెప్పెను.

నమో గణేభ్యో గణపతిభ్యశ్చ వో నమో నమో వ్రాతేభ్యో వ్రాతపతిభ్యశ్చ వో నమో నమో గృత్సేభ్యో గృత్సపతిభ్యశ్చ వో నమో నమో విరూపేభ్యో విశ్వరూపేభ్యశ్చ వో నమః ॥ ॥౨౫॥

నమః, గణేభ్యః, గణపతిభ్య ఇతి గణపతి+భ్యః, చ, వ, నమః, నమః, వ్రాతేభ్యః, వ్రాతపతిభ్య ఇతి వ్రాతపతి+భ్య, చ, వః, నమః, నమః, గృత్సేభ్యః గృత్సపతిభ్య ఇతి గృత్సపతి+భ్యః, చ, వః నమః, నమః, విరూపేభ్య ఇతి వి+రూపేభ్యః, విశ్వరూపేభ్య ఇతి విశ్వ+రూపేభ్యః చ, వః, నమః. (25)

పదార్థః :—(నమః)అన్నమ్(గణేభ్యః) సేవకేభ్యః (గణపతిభ్యః) గణానాం సేవకానాం పాలకేభ్యః(చ)(వః)(నమః)అన్నమ్(నమః)సత్కరణమ్ (వ్రాతేభ్యః) మనుష్యేభ్యః, వ్రాత ఇతి మనుష్యనా . . . నిఘం. ౨-౩. (వ్రాతపతిభ్యః)మనుష్యాణాం పాలకేభ్యః (చ)(వః) (నమః) సత్కరణమ్(నమః)సత్కరణమ్(గృత్సేభ్యః) యే గృణన్తి పదార్థ గుణాన్ స్తువన్తి తేభ్యో విద్వద్భ్యః (గృత్సపతిభ్యః)మేధావి రక్షకేభ్యః (చ)(వః) (నమః) సత్కరణమ్ (నమః)సత్కరణమ్(విరూపేభ్యః) వివిధాని రూపాణి యేషాం తేభ్యః(విశ్వరూపేభ్యః) అఖిలస్వరూపేభ్యః (చ)(వః)(నమః)సత్కరణమ్.
అన్వయః :—హే మనుష్యాః యథా వయం గణేభ్యో నమో గణపతిభ్యశ్చ వో నమో వ్రాతేభ్యో నమో వ్రాతపతిభ్యశ్చ వో నమో గృత్సేభ్యో నమో గృత్సపతిభ్యశ్చ వో నమో విరూపేభ్యో నమో విశ్వరూపేభ్యశ్చ వో నమో దద్యామ కుర్యామ చ తథా యుష్మాభిరపి దాతవ్యం కర్తవ్యం చ. భావార్థః సర్వే జనా అఖిల ప్రాణ్యుపకారం విద్యత్సఙ్గం సమగ్రాం శ్రియం విద్యాశ్చ ధృత్వా సంతుష్యన్తు.

పదార్థము :—మానవులారా! మే మెటుల, గణేభ్యః నమః = సేవకులకు అన్నము, చ గణపతిభ్యః వః నమః = సేవకులను రక్షించు మీకు నన్నమొసగుదుమో, వ్రాతేభ్యః నమః = మానవులను సత్కరించెదమో, చ వ్రాతపతిభ్యః వః నమః = మానవ రక్షకులగు మిమ్ము సత్కరించెదమో, గృత్సేభ్యః నమః = పదార్థముల గుణములను ప్రకటించు విద్వాంసులను సత్కరించెదమో, గృత్సపతిభ్యః వః నమః = మఱియు బుద్ధిమంతులను రక్షించు మిమ్ము రక్షించెదమో, విరూపేభ్యః = వివిధరూపములు గలవారిని సత్కరించెదమో, చ విశ్వరూపేభ్యః వః నమః = సకల రూపములు గలిగియున్న మిమ్ము సత్కరించెదమో అటులనే మీరును అన్నమొసగుడు. సత్కరించుడు. ॥౨౫॥

భావార్థము :—సకల మానవులు సంపూర్ణ ప్రాణుల కుపకార మొనర్చియు, విద్వాంసుల సాంగత్యమొనర్చియు, సకలైశ్వర్యమును పొందియు, విద్యను ధరించియు తోషమందవలెను. ॥౨౫॥

---

౨౬. నమః సేనాభ్య ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః. రుద్రో దేవతాః, భురిగతి జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమునే చెప్పెను.

నమః సేనాభ్యః సేనానిభ్యశ్చ వో నమో నమో రథిభ్యో ఽఅరథేభ్యశ్చ వో నమో నమః క్షత్తృభ్యః సంగ్రహీతృభ్యశ్చ వో నమో నమో మహద్భ్యోఽఅర్భకేభ్యశ్చ వో నమః ॥ ॥౨౬॥

నమః, సేనాభ్యః, సేనానిభ్య ఇతి సేనాని+భ్యః, చ, వః, నమః, నమః, రథిభ్య ఇతి రథి + భ్యః అరథేభ్యః, చ, వః, నమః, నమః, క్షత్తృభ్య ఇతి క్షత్తృ+భ్యః, సఙ్గ్రహీతృభ్య ఇతి సమ్ + గ్రహీతృభ్యః, చ, వః, నమః, నమః, మహత్+భ్యః, అర్భకేభ్యః చ, వః నమః. (26)

పదార్థః :—(నమః)సత్కారమ్(సేనాభ్యః)సిఞ్చన్తే బధ్నన్తి శత్రూన్యాభిస్తాభ్యః(సేనానిభ్యః) యే సేనాం నయన్తి తేభ్యో నాయకేభ్యః ప్రధాన పురుషేభ్యః. అత్ర వర్ణవ్యత్యయేన ఈ కారస్య ఇ కారః(చ)(వః)(నమః)అన్నమ్(నమః)సత్కరణమ్(రథిభ్యః)ప్రశస్తా రథా విద్యన్తే యేషాం తేభ్యః (అరథేభ్యః)అవిద్యమానా రథా యేషాం తేభ్యః పదాతిభ్యః (చ)(వః)(నమః) సత్క్రియామ్ (నమః)

అన్నాదికమ్(క్షత్తృభ్యః)శూద్రాత్ క్షత్రియాయాం జాతేభ్యః(సంగ్రహీతృభ్యః)యే యుద్ధార్థానుప గిరః సమ్యగ్ గృహ్ణన్తి తేభ్యః(చ)(వః)(నమః)సత్కరణమ్(నమః) సుసంస్కృత మన్నాదికమ్ (మహద్భ్యః)మహాశయేభ్యో విద్యావయోభ్యాం వృద్ధేభ్యః పూజ్యేభ్యః (అర్భకేభ్యః)కనిష్ఠేభ్యః క్షుద్రాశయేభ్యః శిక్షణీయేభ్యో విద్యార్థిభ్యః(చ)(వః)(నమః) సత్కరణమ్. ॥౨౬॥ అన్వయః :– హే రాజప్రజాజనా ! యథా వయం సేనాభ్యో నమో వః సేనానిభ్యో నమశ్చ రథిభ్యో నమో వోఽరథేభ్యో నమశ్చ క్షత్తృభ్యో నమో వః సంగ్రహీతృభ్యో నమశ్చ మహద్భ్యో నమో వో ఽర్భకేభ్యో నమశ్చ సతతం కుర్మో దద్మశ్చ తథైవ యూయమపి పూజేభ్యః కురుత దత్త చ. భావార్థః:– రాజపురుషైః సర్వాన్ భృత్యాన్ సత్కృత్య సుశిక్ష్యాన్నాదినా వర్ధయిత్వా ధర్మేణ రాజ్యం పాలనీయమ్.

పదార్థము :–ఏ రాజా ! ప్రజలారా ! మే మెటుల, సేనాభ్యః నమః = శత్రువులను బంధించు సైనికులను సత్కరించెదమో, చ వః సేనానిభ్యః నమః = మఱియు సేనానాయకులకు ప్రధాన పురుషులకు అన్నమిచ్చెదమో, రథిభ్యః నమః = శ్రేష్ఠరథములు గలవారిని సత్కరించెదమో, చ వః అరథేభ్యః నమః = మఱియు రథములు లేకుండ కాలితో నడచు మిమ్ము సత్కరించెదమో, క్షత్తృభ్యః నమః = క్షత్రియ స్త్రీకి శూద్రునివలన జన్మించిన వర్ణసంకరునికి అన్నాది పదార్థముల నిచ్చెదమో, చ వః సంగ్రహీతృభ్యః = మఱియు చక్కగ యుద్ధసామగ్రిని సమకూర్చు మిమ్ము సత్కరించెదమో, మహద్భ్యః నమః = విద్యచేతను వయస్సుచేతను వృద్ధులు పూజనీయులు నగు మహాశయులకు సుపక్వమైన యన్నాది పదార్థముల నిచ్చెదమో, చ వః అర్భకేభ్యః నమః = క్షుద్రాశయులు, శిక్షణపొందుటకు యోగ్యులునగు విద్యార్థులను నిరంతరము సత్కరించెదమో అటులనే మీరును అన్నమొసగుడు, సత్కరించుడు. ॥౨౬॥

భావార్థము :–సమస్త భృత్యులను సత్కరించి, సుశిక్షగఱపి, అన్నాది పదార్థములతో నున్నతి పఱచి రాజపురుషులు ధర్మముతో రాజ్యమును పాలించవలయును. ॥౨౬॥ (౮౧౦)

---

౮౧౧ నమస్తక్షభ్య ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః, రుద్రో దేవతాః, నిచృచ్ఛక్వరీ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

విద్వద్భిః కే సత్కర్త్తవ్యా ఇత్యాహ. విద్వాంసు లెవరిని సత్కరించవలయును ?

నమస్తక్షభ్యో రథకారేభ్యశ్చ వో నమో నమః కులాలేభ్యః కర్మారేభ్యశ్చ వో నమో నమో నిషాదేభ్యః పుఞ్జిష్ఠేభ్యశ్చ వో నమో నమః శ్వనిభ్యో మృగయుభ్యశ్చ వో నమః ॥ ॥౨౭॥

నమ, తక్షభ్య ఇతి తక్ష+భ్యః, రథకారేభ్య ఇతి రథ + కారేభ్యః, చ వః, నమః, నమః, కులాలేభ్యః, కర్మారేభ్యః, చ, వః, నమః, నమః, నిషాదేభ్యః, నిషాదేభ్య ఇతి ని+సాదేభ్యః, పుఞ్జిష్ఠేభ్యః, చ, వః, నమః, నమః, శ్వనిభ్య ఇతి శ్వనిభ్యః, మృగయుభ్య ఇతి మృగయు+భ్యః, చ, వః, నమః. (27)

పదార్థః :–(నమః)అన్నమ్(తక్షభ్యః)యే తక్ష్ణువన్తి తనూకుర్వన్తి తేభ్యః(రథకారేభ్యః)యే రథాన్ విమానాది యాన సమూహాన్ కుర్వన్తి తేభ్యః శిల్పిభ్యః (చ) (వః) (నమః) వేతనాదిదానేన సత్కరణమ్(నమః)అన్నాదికమ్(కులాలేభ్యః)మృత్స్నా పాత్రాదిరచకేభ్యః (కర్మారేభ్యః)అసి భుశు

ణ్టేశతఘ్న్యాదీని నిర్మాతృభ్యః(చ)(వః) (నమః) సత్కరణమ్ (నమః) అన్నాదిదానమ్ (నిషాదేభ్యః) యే వనపర్వతాదిషు తిష్ఠన్తి తేభ్యః(పుఞ్జిష్ఠేభ్యః)యే పుఞ్జేషు వర్ణేషు భాషాసు వా తిష్ఠన్తి తేభ్యః(చ) (వః)(నమః)సత్కరణమ్(నమః)అన్నాదిదానమ్(శ్వనిభ్యః) యే శునో నయన్తి శిక్షయన్తి తేభ్యః (మృగయుభ్యః)య ఆత్మనో మృగాన్ కామయన్తే తేభ్యః(చ)(వః)(నమః)సత్కరణమ్. అన్వయః హే మనుష్యా ! యథా వయం రాజాదయో వస్తక్షభ్యో నమో రథకారేభ్యో నమశ్చ వః కులాలేభ్యో నమః కర్మారేభ్యో నమశ్చ వో నిషాదేభ్యో నమః పుఞ్జిష్ఠేభ్యో నమశ్చ వః శ్వనిభ్యో నమో మృగయుభ్యో నమశ్చ దద్యామ కుర్యామ చ తథా యూయ మపి దత్త కురుత చ. ॥౨౭॥ భావార్థః :- విద్వాంసో యే పదార్థ విద్యయాఽపూర్వాణి శిల్పకృత్యాని సాధ్నుయుస్తాన్ పారితోషిక దానేన సత్కుర్యుః.యే శ్వాదిపశుభ్యోఽన్నాది దానేన పరిపాల్య సుశిక్ష్యైవ యోజయేయుస్తాన్ సుఖాని ప్రాపయేయుః

పదార్థము :—మానవులారా ! రాజాదులమగు మే మెటుల. తక్షభ్యః నమః = లలితకళలచే పదార్థములను తయారుచేయు మి కన్న మొసగుచున్నామో, చ రథకారేభ్యః వః నమః = మఱియు అనేక విమానాదులను నిర్మించు మీకు పరిశ్రమాదుల[కు ప్రతిఫలముగ]ధనమిచ్చి సత్కరించుదుమో, కులాలేభ్యః నమః = శ్రేష్ఠమృణ్మయ పాత్రలను తయారు జేయువారి కన్నాది పదార్థముల నొసగెదమో, చ కర్మారేభ్యః వః నమః = మఱియు ఖడ్గములను, తుపాకులను, ఫిరంగులను, శస్త్రములను నిర్మించు మిమ్ము సత్కరించు చున్నామో, నిషాదేభ్యః నమః = వన పర్వతాదులందుండు దుష్టజీవులను దండించు మీకు నన్నాదుల నొసగెదమో, చ పుంజిష్ఠేభ్యః వః నమః = మఱియు శ్వేతాది వర్ణము లందు, భాషలందు ప్రవీణులగు మిమ్ము సత్కరించెదమో, శ్వనిభ్యః నమః = కుక్కలకు శిక్షగఱపు మీకు అన్నాదుల నొసగెదమో, చ మృగయుభ్యః నమః = మఱియు స్వీయాత్మతో వన్యహరిణాది మృగములను అభికాంక్షించు మిమ్ముల సత్కరించెదమో అటులనే మీరును సత్కరించుడు. ॥౨౭॥

భావార్థము :—పదార్థ విద్యనెఱిగి అపూర్వ శిల్పకార్యములను శిల్పయుక్త పదార్థములను సాధించువారికి విద్వాంసులు పారితోషికముల నిచ్చి సత్కరించి ప్రసన్నులగ నొనర్చవలయును. కుక్క మొదలైన జంతువులను అన్నాదులచే రక్షించి చక్కని శిక్షగఱపి ఉపయోగములోనికి తీసుకవచ్చు వారికి సుఖము చేకూర్చవలయును. ॥౨౭॥ (౮౧౧)

---

౮౧౨ నమః శ్వభ్య ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః, రుద్రా దేవతాః, ఆర్షీ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

మనుష్యైః కేభ్యః కథ ముపకారో గ్రాహ్య ఇత్యాహ.

మానవులు దేనినుండి ఎటువంటి ఉపకారమును గ్రహించవలయును ?

నమః శ్వభ్యః శ్వపతిభ్యశ్చ వో నమో నమో భవాయ చ రుద్రాయ చ నమః శర్వాయ చ పశుపతయే చ నమో నీలగ్రీవాయ చ శితికణ్ఠాయ చ. ॥౨౮॥

నమః, శ్వభ్య ఇతి శ్వ+భ్యః, శ్వపతిభ్య ఇతి శ్వపతి+భ్యః, చ, వః,నమః, నమః, భవాయ, చ, రుద్రాయ, చ, నమః, శర్వాయ, చ, పశుపతయ ఇతి పశు+పతయే, చ, నమః, నీలగ్రీవాయేతి నీల+గ్రీవాయ, చ, శితికణ్ఠాయేతి శితి+కణ్ఠాయ, చ.

పదార్థః :—(నమః)అన్నమ్(శ్వభ్యః)కుక్కురేభ్యః(శ్వపతిభ్యః)శునాం పాలకేభ్యః(చ)(వః)

(నమః)అన్నం సత్కరణం చ (నమః)సత్కరణమ్(భవాయ) యః శుభగుణాదిషు భవతి తస్మై (చ) (రుద్రాయ) దుష్టానాం రోదకాయ(చ)(నమః) అన్నాదికమ్ (శర్వాయ) దుష్టానాం హింసకాయ (చ) (పశుపతయే)గవాది పశుపాలకాయ(చ) (నమః) అన్నమ్ (నీలగ్రీవాయ) నీలః శోభనో వర్ణో గ్రీవాయాం యస్య తస్మై(చ)(శితికణ్ఠాయ)శితి స్తీక్ష్ణీభూతః కృష్ణో వా కణ్ఠో యస్య తస్మై (చ). ॥౨౮॥

అన్వయః :—హే మనుష్యాః యథా వయం పరీక్షకాః శ్వభ్యో నమో వః శ్వపతిభ్యో నమశ్చ భవాయ నమశ్చ రుద్రాయ నమశ్చ శర్వాయ నమశ్చ పశుపత యే నమశ్చ నీలగ్రీవాయ నమశ్చ శితికణ్ఠాయ నమశ్చ దద్యామ కుర్యామ తథా యూయ మపి దత్త కురుత చ. ॥౨౮॥ భావార్థః :—మనుష్యైః శ్వాది పశూనన్నాది దానేన వర్ధయిత్వా తైరుపకారో గ్రాహ్యః.పశుపాలకాదీనాం సత్కారశ్చ కార్యః.

పదార్థము :—మానవులారా ! మేము పరీక్షకుల మెటుల, శ్వభ్యః నమః = కుక్కల కాహార మిచ్చెదమో, చ వః శ్వపతిభ్యః నమః = మఱియు కుక్కలను పెంచు మీ కన్నమిచ్చెదమో. మిమ్ము సత్కరించెదమో; చ భవాయ నమః = మఱియు శుభగుణములతో ప్రసిద్ధుడైన వానిని సత్కరించెదమో, చ రుద్రాయ(నమః) = దుష్టుల నేడిపించు వీరులను సత్కరించెదమో. చ శర్వాయ నమః = దుష్టులను సంహరించువారికి అన్నాదుల నొసగెదమో. చ పశుపతయే[నమః] = పశుపాలకుల కన్న మొసగెదమో, చ నీలగ్రీవాయ = చక్కని రంగుగల కంఠము గలవానికి, చ శితికంఠాయ = తీక్ష్ణ కంఠము లేక నల్లని కంఠము గలవానికి, నమః = అన్నమిచ్చెదమో, సత్కరించెదమో, అటులనే మీరును అన్నాదు లొసగి సత్కరించుడు. ॥౨౮॥

భావార్థము :—మానవులు కుక్కలు మొదలైన పశువుల కాహార మిడి పెంచి వాని నుండి యుపకారమును పొందవలయును. మఱియు పశురక్షకులను సత్కరించవలయును. ॥౨౮॥ (౮౧౨)

---

౮౧౩ నమః కపర్దినే చేత్యస్య ఋషిః, రుద్రో దేవతా, భురిగతి జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

గృహస్థైః కే సత్కర్తవ్యాః ఇత్యుచ్యతే. గృహస్థు లెవరిని సత్కరించవలయును ?

నమః కపర్దినే చ వ్యుప్తకేశాయ చ నమః సహస్రాక్షాయ చ శతధన్వనే చ నమో గిరిశయాయ చ శిపివిష్టాయ చ నమో మీఢుష్టమాయ చేషుమతే చ ॥౨౯॥

నమః, కపర్దినే, చ, వ్యుప్తకేశాయేతి వ్యుప్త+కేశాయ, చ, నమః, సహస్రాక్షాయేతి సహస్ర+అక్షాయ, చ, శతధన్వన ఇతి శత+ధన్వనే, చ, నమః,గిరిశయాయేతి గిరి+శయాయ, చ, శిపివిష్టాయేతి శిపి+విష్టాయ, చ, నమః, మీఢుష్టమాయ, మీఢుస్తమాయేతి మీఢుః+తమాయ, చ, ఇషుమత+ఇతీషు+మతే, చ.

పదార్థః :—(నమః)అన్నమ్(కపర్దినే)జటిలాయ బ్రహ్మచారిణే (చ)(వ్యుప్తకేశాయ)విశేషతయోప్తాశ్ఛేదితాః కేశా యేన తస్మై సంన్యాసినే (చ) సంన్యాస మిచ్ఛవే వా (నమః) సత్కరణమ్ (సహస్రాక్షాయ)సహస్రేష్వ సంఖ్యాతేషు శాస్త్ర విషయా దిష్వక్షిణీ యస్య తస్మై విదుషే బ్రాహ్మణాయ (శతధన్వనే) ధనుర్విద్యా ద్యసంఖ్య శస్త్ర విద్యాశిక్షకాయ (చ)(నమః)సత్కరణమ్(గిరిశయాయ) యో గిరిషు పర్వతేషు శ్రితః సన్ శేతే తస్మై వాన ప్రస్థాయ(చ) (శిపివిష్టాయ) శిపిషు పశుషు

పాలకత్వేన విష్టాయ ప్రవిష్టాయ వైశ్యప్రభృతయే(చ)శూద్రాయ (నమః) సత్కరణమ్ (మీఢుష్టమా య)అతిశయేన వృక్షోద్యాన క్షేత్రాది సేచకాయ కృషీవలాద్యాయ (చ) (ఇషుమతే) ప్రశస్తా ఇషవో బాణా విద్యన్తే యస్య తస్మై వీరాయ (చ) భృత్యవర్గాయ ॥౨౯॥ అన్వయః :—గృహస్థా మనుష్యాః సమః కపర్దినే చ వ్యుప్తకేశాయ చ నమః సహస్రాక్షాయ చ శతధన్వనే చ నమో గిరిశ యాయ చ శిపివిష్టాయ చ నమో మీఢుష్టమాయ చేషుమతే చ కుర్యుః ప్రదద్యుశ్చ. భావార్థః :— గృహస్థై ర్బ్రహ్మచారి ప్రభృతీన్ సత్కృత్య విద్యాదానం కర్తవ్యం కారయితవ్యం చ తథా సంన్యా స్యాదీన్ సంపూజ్య విశిష్ట విజ్ఞానం గ్రాహ్యమ్. ॥౨౯॥

పదార్థము :—గృహస్థులు, కపర్దినే = జటాధారియగు బ్రహ్మచారికి, చ వ్యుప్తకేశాయ = స కలకేశములను తీసివేసిన సంన్యాసికి, చ = సంన్యాస మభిలషించు వానికి, నమః = అన్నమివ్వ వల యును. చ సహస్రాక్షాయ = అసంఖ్యములగు శాస్త్ర విషయములను వీక్షించు బ్రాహ్మణుని, చ శత ధన్వనే = ధనురాద్యసంఖ్య శస్త్రవిద్యల శిక్షగలవు క్షత్రియుని, నమః = సత్కరించవలయును. గిరి శయాయ = పర్వతముల యాశ్రయమున శయనించు వానప్రస్థుని, చ శిపివిష్టాయ = పశుపాలకులగు వైశ్యాదులను, చ = శూద్రుని, నమః = సత్కరించవలయును. మీఢుష్టమాయ = వృక్షములను, ఉద్యా నములను, సస్యక్షేత్రములను బాగుగ సించన మొనర్చు కృషీవలులను, చ = తోటమాలి మొదలైన వారిని,ఇషుమతే చ = ప్రశంసితశరముల ధరించిన వీరపురుషుని,నమః = సత్కరించవలయును,వీరికి అన్నాదుల నివ్వవలయును. ॥౨౯॥ (౮౧౩)

---

౮౧౪ నమో హ్రస్వాయే త్యస్య కుత్స ఋషిః, రుద్రా దేవతాః, విరాడార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పున స్తదేవాహ. మరల నా విషయమే.

నమో హ్రస్వాయ చ వామనాయ చ నమో బృహతే చ వర్షీయసే చ నమో వృద్ధాయ చ సవృధే చ నమోఽగ్ర్యాయ చ ప్రథమాయ చ ॥ ॥౩౦॥

నమః, హ్రస్వాయ, చ, వామనాయ, చ, నమః, బృహతే, చ, వర్షీయసే,చ,నమః, వృద్ధాయ, చ, సవృధ ఇతి స+వృధే, చ, నమః, అగ్ర్యాయ, చ, ప్రథమాయ, చ.

పదార్థః :—(నమః) అన్నమ్ (హ్రస్వాయ) బాలకాయ (చ) (వామనాయ) వామం ప్రశస్తం విజ్ఞానం విద్యతే యస్య తస్మై. వామ ఇతి ప్రశస్తనా . . . నిఘం.౩.౮. అత్ర పామాదిత్వాన్నః అ. ౫.౨.౧౦౦(చ)(నమః) సత్కరణమ్(బృహతే) మహతే (చ) (వర్షీయసే) అతిశయేన విద్యావృద్ధాయ (చ) (నమః) సత్కరణమ్ (వృద్ధాయ) వయోఽధికాయ (చ) (సవృధే) యః సమానైః సహ వర్ధతే తస్మై (చ) సర్వమిత్రాయ (నమః) సత్కరణమ్(అగ్ర్యాయ)అగ్రే భవాయ సత్కర్మసు పురః సరా యే (చ) (ప్రథమాయ) ప్రఖ్యాతాయ(చ). ॥౩౦॥ అన్వయః :—యే గృహస్థా మనుష్యా హ్రస్వాయ చ వామనాయ చ నమో బృహతే చ వర్షీయసే చ నమో వృద్ధాయ చ సవృధే చ నమోఽ గ్ర్యాయ చ ప్రథమాయ నమశ్చ దదతి కుర్వన్తి చ తే సుఖినో భవన్తి. ॥౩౦॥ భావార్థః :—గృహ స్థై ర్మనుష్యై రన్నాదినా బాలకాదీన్ సత్కృత్య సద్వ్యవహార ఉన్నేయః. ॥౩౦॥

పదార్థము :—ఏ గృహస్థులు, హ్రస్వాయ = బాలకునకు, చ వామనాయ = ప్రశంసిత జ్ఞానవం తునకు, చ = మధ్యమ విద్వాంసునకు, నమః = అన్న మొసగు చున్నారో, బృహతే = పెద్దలను, చ

వర్షీయసే = విద్యయందధిక వృద్ధులను, చ = విద్యార్థులను, నమః = సత్కరించుచుదురో, వృద్ధాయ = వయసు నందధికుని, చ సవృధే = సమవయస్కుని, చ = సర్వమిత్రుని, నమః = సత్కరించెదరో, చ అగ్ర్యాయ = సత్కర్మ లొనరించుటలో సర్వప్రథముడుగ నుండువానిని. చ ప్రథమాయ = ప్రసిద్ధ పురుషుని, నమః = సత్కరించెదరో; వారు సుఖవంతులు కాగలరు. ॥౩౦॥

భావార్థము :— గృహస్థులు అన్నాది పదార్థములచే బాలకాదులను సత్కరించి శ్రేష్ఠవ్యవహారములను ఉన్నతి పఱచవలయును. ॥౩౦॥ (౫౪౧)

---

౫౪౨ నమ ఆశవ ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః, రుద్రా దేవతాః, స్వరాడార్షీ పంక్తి శ్ఛందః, పఞ్చమః స్వరః.

అథోద్యోగః కథం కార్య ఇత్యుపదిశ్యతే. ఉద్యోగ మెటులొనర్చ వలయును :

నమ ఆశవే చాజిరాయ చ నమః శీఘ్ర్యాయ చ శీభ్యాయ చ నమ ఊర్మ్యాయ చావస్వన్యాయ చ నమో నాదేయాయ చ దీప్యాయ చ ॥ ॥౩౧॥

నమః, ఆశవే, చ, అజిరాయ, చ, నమః, శీఘ్ర్యాయ, చ, శీభ్యాయ, చ, నమః, ఊర్మ్యాయ, చ, అవస్వన్యాయేత్యవ+స్వన్యాయ, చ, నమః నాదేయాయ, చ, ద్వీప్యాయ, చ. (31)

పదార్థః:—(నమః)అన్నాదికమ్(ఆశవే)వాయురివాధ్వానం వ్యాప్తాయాశ్వాయ(చ)(అజిరాయ) అశ్వవారం ప్రక్షేప్త్రే (చ) (నమః) అన్నమ్ (శీఘ్ర్యాయ) శీఘ్రగతౌ సాధవే (చ) (శీభ్యాయ) శీభేషు క్షిప్రకారిషు భవాయ. శీభ మితి క్షిప్ర నా . . . నిఘం. ౨.౧౫(చ)(నమః)అన్నమ్(ఊర్మ్యాయ)ఊర్మిషు జలతరఙ్గేషు భవాయ వాయు రివ వర్తమానాయ(చ)(అవస్వన్యాయ)అర్వాచీనేషు స్వనేషు భవాయ (చ) (నమః) అన్నమ్ (నాదేయాయ) నద్యాం భవాయ(చ)(ద్వీప్యాయ) ద్వీపేషు ద్విర్గత జలేషు దేశేషు భవాయ(చ). ॥౩౧॥ అన్వయః :—హే మనుష్యాః యది యూయ మాశవే చాజిరాయ చ నమః శీఘ్ర్యాయ శీభ్యాయ చ నమ ఊర్మ్యాయ చావస్వన్యాయ చ నమో నాదేయాయ చ ద్వీప్యాయ చ నమో దత్త తర్హి భవన్తోఽఖిలానందాన్ ప్రాప్నుత. ॥౩౧॥ భావార్థః :—యే క్రియా కౌశలేన రచితై ర్విమానాదియానై రశ్వాదిభిశ్చ శీఘ్రం గతిమన్తః సన్తి తే కం కం ద్వీపం దేశం వాఽగత్వా రాజ్యాయ ధనం చ నాప్నువన్తి ? కిన్తు సర్వత్ర గత్వా సర్వమాప్నువన్తి. ॥౩౧॥

పదార్థము :—మనుష్యులారా ! మీరు, ఆశవే = వాయువువలె మార్గమున పరుగిడునది, చ అజిరాయ = సవారులను విసరి పడవేయునదియు నగు అశ్వమునకు, చ = గజాదులకు, నమః = అన్నమిచ్చుచో, శీఘ్ర్యాయ = శీఘ్రగమన శీలునకు, శీభ్యాయ = శీఘ్రగాములలో ప్రసిద్ధునకు, చ = మధ్యస్థపురుషునకు, నమః = అన్న మొసగుచో, ఊర్మ్యాయ = జలతరంగములలో కలుగు వాయువువలె నుండువానికి, చ అవస్వన్యాయ = అత్యుత్త [మాధునిక]శబ్దములలో ప్రసిద్ధుడైనవానికి, చ = దూరమునుండి వినువానికి, నమః = అన్న మొసగుచో, నాదేయాయ = నదిలో నివసించు వానికి, చ ద్వీప్యాయ = జలస్థద్వీపమునందుండు వానికి. చ = అతని సంబంధీకులకు, చ = అన్న మొసగుచు నుండుచో, మీకు సంపూర్ణానందము లభించగల. ॥౩౧॥

భావార్థము:—ఎవరు క్రియాకౌశలముచే నిర్మింపబడిన విమానాది యానములద్వారా, అశ్వము లద్వారా శీఘ్రగాములగుచున్నారో, వారు ఏయే ద్వీపములకు వెళ్లకయు, రాజ్యమునకై ధనసంచయమొ నర్చకయు సుందరుః కింతు వారన్నిస్థలములకు వెళ్లి సమస్తమును పొందగలుగుదురు. ॥౩౧॥

---

౮౧౬. నమో జ్యేష్ఠాయేత్యస్య పత్స ఋషిః, రుద్రో దేవతాః, స్వరాడార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

మనుష్యాః పరస్పరం కథం సత్కృతా భవేయు రిత్యాహ.

మానవులు పరస్పరమెటుల సత్కరించు కొనవలెను ?

నమో జ్యేష్ఠాయ చ కనిష్ఠాయ చ నమః పూర్వజాయ చాపరజాయ చ నమో మధ్యమాయ చాపగల్భాయ చ నమో జఘన్యాయ చ బుధ్న్యాయ చ ॥

నమః, జ్యేష్ఠాయ, చ, కనిష్ఠాయ, చ, నమః, పూర్వజాయేతి పూర్వ+జాయ, చ, అపరజాయేత్యపర+జాయ, చ, నమః, మధ్యమాయ, చ, అపగల్భాయే త్యప+గల్భాయ, చ, నమః, జఘన్యాయ, చ, బుధ్న్యాయ, చ. [32]

పదార్థః :—(నమః)సత్కరణ మన్నం వా (జ్యేష్ఠాయ)అతిశయేన వృద్ధాయ(చ) (కనిష్ఠాయ) అతిశయేన బాలకాయ (చ) (నమః) సత్కరణ మన్నం వా (పూర్వజాయ) పూర్వజాతాయ జ్యేష్ఠాయ భ్రాత్రే బ్రాహ్మణాయ వా (చ) (అపరజాయ) అపరం జాతాయ జ్యేష్ఠానుజాయాన్త్యజాయ వా (చ) (నమః)సత్కారాదికమ్(మధ్యమాయ)మధ్యే భవాయ బన్ధవే క్షత్రియాయ వైశ్యాయ వా (చ) (అపగల్భాయ)అపగతం దూరీకృతం గల్భం ధార్ష్ట్యం యేన తస్మై(చ)(నమః) సత్కరణమ్(జఘన్యాయ) జఘనే నీచకర్మణి భవాయ శూద్రాయ మ్లేచ్ఛాయ వా (చ)(బుధ్న్యాయ) బుధ్నే జలబన్ధనే ఽన్తరిక్షే భవాయ మేఘాయేవ వర్తమానాయ దాత్రే(చ). ॥౩౨॥ అన్వయః :—హే మనుష్యా ! యూయం జ్యేష్ఠాయ చ కనిష్ఠాయ చ నమః పూర్వజాయ చాపరజాయ చ నమో మధ్యమాయ చాపగల్భాయ చ నమో జఘన్యాయ చ బుధ్న్యాయ చ నమో దత్త. ॥౩౨॥ భావార్థః :—సత్కారే కర్తవ్యే నమస్తే ఇతి వాక్యోచ్చారణేన కనిష్ఠై ర్జ్యేష్ఠా జ్యేష్ఠైః కనిష్ఠా నీచై రుత్తమా ఉత్తమై ర్నీచాః క్షత్రియాద్యై ర్బ్రాహ్మణా బ్రాహ్మణాద్యైః క్షత్రియాద్యాశ్చ సతతం సత్కర్తవ్యాః. ఏతేనైవ వేదోక్త ప్రమాణేన శిష్టాచారే సర్వత్ర సర్వై రేతద్వాక్యం సమ్ప్రయోజ్యా ఽన్యోన్యేషాం సత్కరణాత్ప్రసన్నై ర్భవితవ్యమ్. ॥౩౨॥

పదార్థః :—మానవులారా ! మీరు, జ్యేష్ఠాయ = అత్యంత వృద్ధులకు, కనిష్ఠాయ = అతి బాలకులకు, నమః = అన్నమొసగుడు, వారిని సత్కరించుడు. చ పూర్వజాయ = జ్యేష్ఠసోదరునికి లేక బ్రాహ్మణునకు, చ అపరజాయ చ = తమ్మునకు లేక నీచునకు,నమః = అన్నమిండు, వారిని సత్కరించుడు మధ్యమాయ = బంధువునకు, క్షత్రియునకు లేక వైశ్యునకు, చ అపగల్భాయ = మొండితనమును వదలిన సరళస్వభావునకు, చ నమః = వీరందఱికి సత్కారాదుల నొసగుడు. జఘన్యాయ = నీచకర్మల నొనర్చు శూద్రునికి లేక మ్లేచ్ఛునకు, చ బుధ్న్యాయ = అంతరిక్షములో నుండు మేఘమువలె దానమిచ్చువానికి, నమః = అన్నాదులొసగి సత్కరించుడు. ॥౩౨॥

భావార్థము :—పరస్పరము కలుసుకొన్నప్పుడు సత్కరించుటకై 'నమస్తే' వాక్యము నుచ్చరించి చిన్నలు పెద్దలను, పెద్దలు చిన్నలను, క్షత్రియాదులు బ్రాహ్మణులను, బ్రాహ్మణాదులు క్షత్రియాదులను, నిరంతరము సత్కరించవలెను. ప్రజలందరు ఈ వేదోక్త ప్రమాణముచే అన్ని యెడల శిష్టాచారము నందీ వాక్యమును ప్రయోగించి పరస్పరము ఒకరినొకరు సత్కరించుకొని ప్రసన్నులు కావలయును. ॥౩౨॥ (౬౮౧)

---

౬౮౨ నమః సోభ్యాయేత్యస్య పరస్య ఋషిః, రుద్రో దేవతాః, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నావిషయమే.

నమః సోభ్యాయ చ ప్రతిసర్యాయ చ నమో యామ్యాయ చ క్షేమ్యాయ చ నమః శ్లోక్యాయ చావసాన్యాయ చ నమ ఉర్వర్యాయ చ ఖల్యాయ చ ॥

నమః, సోభ్యాయ, చ, ప్రతిసర్యాయేతి ప్రతి+సర్యాయ, చ, నమః యామ్యాయ, చ, క్షేమ్యాయ, చ, నమః, శ్లోక్యాయ చ, అవసాన్యాయేత్యవఽసాన్యాయ, చ, నమః, ఉర్వర్యాయ, చ, ఖల్యాయ, చ. (33)

పదార్థః :—(నమః)అన్నమ్(సోభ్యాయ)సోభే ఐశ్వర్యయుక్తేషు భవాయ(చ) (ప్రతిసర్యాయ) యే ప్రతీతే ధర్మే సరన్తి తేషు భవాయ(చ)(నమః)సత్కరణమ్(యామ్యాయ)యో యమేషు న్యాయకారిషు సాధు స్తస్మై. అత్రాన్యేషా మపీతి దీర్ఘః(చ)(క్షేమ్యాయ)క్షేమేషు రక్షకేషు సాధు స్తస్మై(చ) (నమః)సత్కరణమ్(శ్లోక్యాయ)శ్లోకే వేదవాణ్యాం సాధవే. శ్లోక ఇతి వాఙ్ నా. నిఘం. ౧.౧౧(చ) (అవసాన్యాయ)అవసానవ్యవహారే సాధవే(చ)(నమః)సత్కరణమ్(ఉర్వర్యాయ) ఉరూణాం మహతా మర్యాయ స్వామినే(చ)(ఖల్యాయ)ఖలే సంచయాధికరణే సాధవే (చ) ॥౩౩॥ అన్వయః:— హే మనుష్యాః ! సోభ్యాయ చ ప్రతిసర్యాయ చ నమో యామ్యాయ చ క్షేమ్యాయ చ నమః శ్లోక్యాయ చావసాన్యాయ చ నమ ఉర్వర్యాయ చ ఖల్యాయ చ నమః ప్రయోజ్య దత్త్వా చైతాన్ భవన్త ఆనన్దయన్తు. ॥౩౩॥ భావార్థః :—అత్రానేకైశ్చకారై రన్యేప్యుపయోగినోఽర్థాః సంగ్రాహ్యాః సత్కర్తవ్యాశ్చ ప్రజాస్థై ర్న్యాయాధీశాదీనాం న్యాయాధీశాద్యైః ప్రజాస్థానాం చ సత్కారః పత్న్యాద్యైః ర్భార్యాద్యా భార్యాద్యైః పత్యాదయశ్చ ప్రసాదనీయాః ॥౩౩॥

పదార్థము :—మానవులారా ! సోభ్యాయ = ఐశ్వర్యవంతులలో ప్రసిద్ధునకు.చ ప్రతిసర్యాయ = ధర్మాత్ములలో జనించినవానికి.చ = ధనికులగు ధర్మాత్ములకు. నమః = అన్నమిచ్చియు. యామ్యాయ = న్యాయకారుల యందుత్తమునికి. చ క్షేమ్యాయ = రక్షణ మొనర్చువారిలో శ్రేష్ఠునకు. చ = న్యాయాధీశాదులకు. నమః = అన్నమిచ్చియు. శ్లోక్యాయ = వేదవాణియందు ప్రవీణుని. చ అవసాన్యాయ = కార్యమును సమాప్త మొనర్చుటలో కుశలుడైనవానిని.చ = ఆరంభించుటయందుత్తముడైన పురుషుని. నమః = సత్కరించియు. ఉర్వర్యాయ = మహాపురుషుల స్వామిని. చ ఖల్యాయ = శ్రేష్ఠభోజన పదార్థాదులను సంచయ మొనరించుటలో ప్రవీణుని. చ = వ్యయ మొనర్చుటలో విచక్షణుడగువానిని. నమః = సత్కరించియు; వీరి నందరిని మీరు ఆనందపఱచ వలయును. ॥౩౩॥

భావార్థము :—ఈమంత్రమునందు అనేక చకారము లున్నవి. వీనికి నింకను ఉపయోగకరము

వారు వనములలోనుండు వారిని సత్కరించవలయును. ప్రజలు న్యాయాధీశుని. న్యాయాధీశుడు ప్రజలను, పత్నులు భార్యాది స్త్రీలను, భార్యాది స్త్రీలు పత్యాది పురుషులను సత్కరించి ప్రసన్నులుగ నొనర్చవలయును. ॥౩౩॥ (౧౬।౩౩)

---

౩౪ నమో వన్యాయేత్యస్య ప్రజాపతి ర్ఋషిః, రుద్రా దేవతాః, స్వరాడార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
రాజ పురుషైః కథం భవితవ్య మిత్యాహ. రాజపురుషులు ఏవిధముగ నుండవలయును ?

నమో వన్యాయ చ కక్ష్యాయ చ నమః శ్రవాయ చ ప్రతిశ్రవాయ చ నమ ఆశుషేణాయ చాశురథాయ చ నమః శూరాయ చావభేదినే చ ॥ ॥౩౪॥

నమః, వన్యాయ, చ, కక్ష్యాయ, చ, నమః, శ్రవాయ, చ, ప్రతిశ్రవాయేతి ప్రతి+శ్రవాయ, చ, నమః, ఆశుషేణాయ, ఆశుసేనాయేత్యాశు+సేనాయ, చ, ఆశురథాయేత్యాశు+రథాయ, చ, నమః, శూరాయ, చ, అవభేదిన ఇత్యవ+భేదినే, చ.

పదార్థః :—(నమః) అన్నమ్ (వన్యాయ) వనే జఙ్గలే భవాయ (చ) (కక్ష్యాయ) కక్షాసు భవాయ (చ) (నమః) సత్కరణమ్ (శ్రవాయ) శ్రోత్రే శ్రవణహేతవే వా (చ) (ప్రతిశ్రవాయ) యః ప్రతిశృణోతి ప్రతిజానీతే తస్మై (చ) (నమః) అన్నదానమ్ (ఆశుషేణాయ) ఆశు శీఘ్రగామినీ సేనా యస్య తస్మై (చ) (ఆశురథాయ) ఆశుశీఘ్రగామినో రథా యానాని యస్య తస్మై (చ) (నమః) సత్కారమ్ (శూరాయ) శత్రూణాం హింసకాయ (చ) (అవభేదినే) శత్రూన్ అవభేత్తుం విదారయితుం శీలాయ (చ) ॥౩౪॥
అన్వయః :—హే మనుష్యాః ! యే వన్యాయ చ కక్ష్యాయ చ నమః శ్రవాయ చ ప్రతిశ్రవాయ చ నమ ఆశుషేణాయ చాశురథాయ చ నమః శూరాయ చావభేదినే చ నమః ప్రదద్యుః కుర్యుస్తే సర్వత్ర విజయినో భవన్తు ॥౩౪॥ భావార్థః :—రాజపురుషైః వనకక్షస్థాధ్యేత్రధ్యాపక బలిష్ఠసేనాశూర్ఘగామి యానస్థవీరదూతా నన్నధనాదినా సత్కారేణ ప్రోత్సాహ్య సదా విజయభి ర్భవితవ్యమ్ ॥౩౪॥

పదార్థము:—మానవులారా ! ఎవరు, వన్యాయ = అడవిలోనుండువారికి, చ కక్ష్యాయ చ = వన సమీపమున గదులలోనుండువారికి, గుహలలో నుండువారికి నమః = అన్నమిచ్చెదరో, శ్రవాయ = వినువారిని, లేక వినిపించుటలో హేతువగువానిని, చ ప్రతిశ్రవాయ = ప్రతిజ్ఞ యొనర్చువానిని, చ = ప్రతిజ్ఞను నెఱవేర్చువానిని, నమః = సత్కరించెదరో, ఆశుషేణాయ = శీఘ్రగామియగు సేన కలిగి యున్నవానికి, చ ఆశు రథాయ = శీఘ్రముగ నడచు రథముల యజమానికి, చ = సారథి మొదలైనవారికి నమః = అన్నమిచ్చెదరో. శూరాయ = శత్రువులను చంపువారిని, చ అవభేదినే = శత్రువులను చీల్చి చెండాడువానిని, చ = దూతలను. నమః = సత్కరించెదరో; వారికి సర్వత్ర విజయము లభించును.

భావార్థము :—రాజపురుషులు వనమందు, భవనములందుండువారికి, చదివించు వారికి, చదువు వారికి, బలిష్ఠసేనలకు, శీఘ్రగాములగు యానముల నధిష్ఠించు వీరులకు, దూతలకు అన్నాదులొసగి సత్కారపూర్వకముగ నుత్సాహమును పెంచి, సదా విజయమును పొందవలయును. ॥౩౪॥(౧౬।౩౪)

౧౬।౩౫ నమో బిల్మిన ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః, రుద్రా దేవతాః, స్వరాడార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
యోద్ధౄణాం రక్షా కథం కార్యేత్యాహ? యోద్ధుల నెటుల రక్షించవలయును?

నమో బిల్మినే చ కవచినే చ నమో వర్మిణే చ వరూథినే చ నమః శ్రుతాయ చ శ్రుతసేనాయ చ నమో దున్దుభ్యాయ చాహనన్యాయ చ ॥ ॥౩౫॥

నమః, బిల్మినే, చ, కవచినే, చ, నమః, వర్మిణే, చ, వరూథినే, చ, నమః, శ్రుతాయ, చ, శ్రుతసేనాయేతి శ్రుత+సేనాయ, చ, నమః దున్దుభ్యాయ, చ, ఆహనన్యాయేత్యా+హనన్యాయ, చ. (౩౫)

పదార్థః :—(నమః)సత్కరణమ్(బిల్మినే)ప్రశస్తం బిల్మమ్ ధారణం వా విద్యతే యస్య తస్మై (చ) (కవచినే) సమ్బద్ధం కవచం శరీర రక్షాసాధనం విద్యతే యస్య తస్మై)(చ) (నమః) అన్నాదిదానమ్(వర్మిణే)బహూని వర్మాణి శరీర రక్షాసాధనాని విద్యన్తే యస్య(తస్మై(చ)(వరూథినే)ప్రశస్తాని వరూథాని గృహాణి విద్యన్తే యస్య తస్మై. వరూథ మితి గృహ నా. నిఘం. . ౩.౪(చ) (నమః) సత్కరణమ్ (శ్రుతాయ)యః శుభగుణేషు శ్రూయతే తస్మై (చ) (శ్రుత సేనాయ) శ్రుతా ప్రఖ్యాతా సేనా యస్య తస్మై(చ)(నమః)సత్కరణమ్ (దున్దుభ్యాయ)దున్దుభిషు వాదిత్రేషు సాధవే(చ)(ఆహనన్యాయ) వీరరసాయ వాదిత్రవాదనేషు సాధవే(చ) ॥౩౫॥ అన్వయః :—హే రాజప్రజాజనాధ్యక్ష ! భవన్తో బిల్మినే చ కవచినే చ నమో వర్మిణే చ వరూథినే చ నమః శ్రుతాయ చ శ్రుతసేనాయ చ నమో దున్దుభ్యాయ చాహనన్యాయ చ నమః కుర్యు ర్దద్యు ర్యతో యుష్మాకం పరాజయః కదాపి న స్యాత్. ॥౩౫॥ భావార్థః :—రాజప్రజాజనై ర్యోద్ధౄణాం సర్వతో రక్షా సర్వతః సుఖప్రదాని గృహాణి భోజ్యపేయాని వస్తూని ప్రసంసితజనానాం సఙ్గోఽత్యుత్తమాని వాదిత్రాణి చ దత్వా స్వాభీష్టాని సాధనీయాని. ॥౩౫॥

పదార్థము :—రాజా ! ప్రజాధ్యక్షా ! మీరు, బిల్మినే = ప్రశంసితధారణ పోషణ లొనర్చు వానిని, చ కవచినే = శరీర రక్షణ కవచములను ధరించినవానిని,చ = వారి సహాయకారులను, నమః = సత్కరించవలయును.వర్మిణే = శరీర రక్షణసాధనము లనేకము గలవానికి,చ వరూథినే = ప్రశంసితగృహములు గలవారికి, చ = గృహాదుల రక్షకులకు, నమః = అన్నాదుల నీయవలయును, శ్రుతాయ = శుభగుణములలో ప్రఖ్యాతులను, చ శ్రుతసేనాయ = ప్రఖ్యాత సేన గల వానిని,చ = సేనలోని వానిని, నమః = సత్కరించవలయును. చ దుందుభ్యాయ = వాద్యనిపుణుని, చ ఆహనన్యాయ = యుద్ధమందు వీరుల కుత్సాహము పెంపొందించుటకై వాద్యము వాయించు నతనిని, నమః = సత్కరించుడు. దీనివలన మీకు పరాజయ మెన్నటికి కలుగదు. ॥౩౫॥

భావార్థము :—రాజు ప్రజలు యోద్ధుల కన్ని విధముల రక్షణ, సకల విధముల సుఖ మొసగు గృహములను, ఖాద్యపేయ పదార్థములను, శ్రేష్ఠుల సాంగత్యము, అత్యుత్తమ వాద్యముల నిచ్చి స్వాభీష్ట కార్యములను సాధించవలయును. ॥౩౫॥ (౮౧౬)

---

౮౨౦ నమో ధృష్ణవ ఇత్యస్య పర్వ ఋషిః, రుద్రో దేవతాః, స్వరాడార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

నమో ధృష్ణవే చ ప్రమృశాయ చ నమో నిషఙ్గిణే చేషుధిమతే చ నమస్తీ

క్షిషవే చాయుధినే చ నమః స్వాయుధాయ చ సుధన్వనే చ ॥ ॥౩౬॥

నమః, ధృష్ణవే, చ, ప్రమృశాయేతి ప్ర+మృశాయ, చ, నమః, నిషఙ్గిణే, చ, ఇషుధిమత ఇతీషుధి+మతే, చ, నమః, తీక్ష్ణేషవ ఇతి తీక్ష్ణ+ఇషవే, చ, ఆయుధినే, చ, నమః, స్వాయుధాయేతి సు+ఆయుధాయ, చ, సుధన్వన ఇతి సు+ధన్వనే, చ.

పదార్థః :—(నమః)అన్నాది దానమ్ (ధృష్ణవే) యో ధృష్ణోతి దృఢో నిర్భయో భవతి (చ) (ప్రమృశాయ) ప్రకృష్టవిచారశీలాయ (చ) మృదుస్వభావ జనాయ (నమః) సత్కరణమ్ (నిషఙ్గిణే) బహవో నిషఙ్గాః శస్త్రసమూహా విద్యన్తే యస్య తస్మై (చ) (ఇషుధిమతే)ప్రశస్తశస్త్రాస్త్ర కోశాయ (చ)(నమః)సత్కరణమ్(తీక్ష్ణేషవే)తీక్ష్ణాస్తీవ్రా ఇషవోఽస్త్రశస్త్రాణి యస్య తస్మై(చ)(ఆయుధినే) యే శతఘ్న్యాదిభిః సమన్తాద్యుధ్యన్తే తే ప్రశస్తా విద్యన్తే యస్య తస్మై(చ)(నమః) అన్నదానమ్ (స్వాయుధాయ) శోభనాని ఆయుధాని యస్య తస్మై (చ) (సుధన్వనే) శోభనాని ధన్వాని ధనూంషి యస్య తస్మై(చ)తేషాం రక్షకాయ. ॥౩౬॥ అన్వయః:—యే రాజప్రజాజనాధ్యక్షా ధృష్ణవే చ ప్రమృశాయ చ నమో నిషఙ్గిణే చేషుధిమతే చ నమస్తీక్ష్ణేషవే చాయుధినే చ నమః స్వాయుధాయ చ సుధన్వనే చ నమః ప్రదద్యుః కుర్యుశ్చ తే సదా విజయినో భవన్తు. ॥౩౬॥ భావార్థః :— మనుష్యై ర్యత్కిఞ్చిత్కర్మ కార్యం తత్సువిచారేణ దృఢోత్సాహేనేతి నహి శరీరాత్మబల మన్తరేణ శస్త్ర ప్రహరణం శత్రువిజయశ్చ కర్తుం శక్యతే తస్మాత్సతతం సేనా వర్ధనీయా. ॥౩౬॥

పదార్థము :—ఏరాజు, ఏప్రజాధిపతులు, ధృష్ణవే = దృఢునకు, చ ప్రమృశాయ = ఉత్తమ విచార శీలునకు, చ = కోమల స్వభావముగల పురుషునకు, నమః = అన్నమిచ్చెదరో, నిషంగిణే = బహు శస్త్రములు గలిగి యున్నవానిని, చ ఇషుధిమతే = ప్రసంసిత శస్త్రాస్త్ర కోశములు గలవానిని, చ = కూడ, నమః = సత్కరించెదరో, తీక్ష్ణేషవే = తీక్ష్ణమైన అస్త్ర శస్త్రములు గలవానిని, చ ఆయుధినే = ఫిరంగి మొదలగు వానితో చక్కగా పోరాడు వీరుల కధ్యక్షుడైన వానిని, చ = కూడ. నమః = సత్కరించుదురో, స్వాయుధాయ చ = సుందరాయుధములు గలవానికి, చ సుధన్వనే = మంచి ధనుస్సులు గలవానికి, చ = వారి రక్షకులకు, నమః = అన్న మిచ్చెదరో, వారు సదా విజయమును పొందగలరు ॥౩౬॥

భావార్థము :—మానవులే కర్మయొనర్చినను దానిని బాగుగ విచారించి దృఢోత్సాహముతో జేయవలెను. శరీరాత్మబలములులేనిదే శస్త్రచాలనము శత్రువులను జయించుట ఎన్నటికి జేయ జాలరు. కనుక నిరంతరము సేనను అభివృద్ధి పఱచ వలయును. ॥౩౬॥ (౨౦)

౨౧ నమః స్రుత్యా యేత్యస్య కుత్స ఋషిః, రుద్రా దేవతాః, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

మనుష్యై రుదకేన కథ ముపకర్తవ్య మిత్యాహ.

మానవులు జలములచే నెటుల ఉపకారము గ్రహించ వలయును?

నమః స్రుత్యాయ చ పథ్యాయ చ నమః కాట్యాయ చ నీప్యాయ చ నమః కుల్యాయ చ సరస్యాయ చ నమో నాదేయాయ చ వైశన్తాయ చ ॥ ॥౩౭॥

నమః, స్రుత్యాయ, చ, పథ్యాయ, చ, నమః, కాట్యాయ, చ, నీప్యాయ, చ, నమః, కుల్యాయ, చ, సరస్యాయ, చ, నమః, నాదేయాయ, చ, వైశన్తాయ, చ.

పదార్థః :—(నమః)అన్నదానమ్ (స్రుత్యాయ)స్రుతౌ ప్రస్రవదే భవాయ(చ) (పథ్యాయ)పథి భవాయ గన్తుకాయ(చ)మార్గాదిశోధకాయ(నమః)సత్కరణమ్(కాట్యాయ)కాటేషు కూపేషు భవాయ. కాట ఇతి కూప నా... నిఘం. ౩.౨౩ (చ)(నీప్యాయ)నితరా మాపో యస్మిన్ స నీప స్తత్ర భవాయ (చ)తత్సహాయినే(నమః)సత్కరణమ్(కుల్యాయ)కుల్యాసు నదీషు భవాయ. కుల్యా ఇతి నదీ నా... నిఘం. ౧,౧౩(చ)(సరస్యాయ)సరసి తడాగే భవాయ(చ)(నమః)అన్నాది దానమ్(నాదేయాయ)నదీషు భవాయ(చ)(వైశన్తాయ)వేశన్తేషు క్షుద్రేషు జలాశయేషు భవాయ(చ) ॥౩౭॥ అన్వయః :— మనుష్యైః స్రుత్యాయ చ పథ్యాయ చ నమః కాట్యాయ చ నీప్యాయ చ నమః కుల్యాయ చ సరస్యాయ నమశ్చ నాదేయాయ చ వైశన్తాయ చ నమో దత్వా దయా ప్రకాశనీయా ॥౩౭॥ భావార్థః :— మనుష్యైః స్రోతసాం మార్గాణాం కూపానాం జలప్రాయదేశానాం మహదల్ప సరసాం చ జలం చాలయిత్వా యత్ర కుత్ర బద్ధ్వా క్షేత్రాదిషు పుష్కలాన్యన్న ఫల వృక్ష లతాగుల్మాదీని సంవర్ధనీయాని.

పదార్థము :—మానవులు, స్రుత్యాయ = స్రోతస్సులందు. కాలువలందు నుండువానికి, చ పథ్యాయ = మార్గమున నడచు వానికి, చ = మార్గాదులను శోధించు వానికి, నమః = అన్నమీయవలెను. కాట్యాయ = కూపాదులందు ప్రసిద్ధుడైన వానిని, చ నీప్యాయ = బృహజ్జలాశయములందున్న వానిని, చ = అతని సహాయకుని, నమః = సత్కరించవలయును, కుల్యాయ = కాలువలను సరిచూచు వానిని, చ సరస్యాయ = తటాక కార్యములందు ప్రసిద్ధుడైన వానిని, నమః = సత్కరించ వలయును,చ నాదేయాయ = నదీతటములందు ఉండువానికి,చ వేశన్తాయ = చిన్న చిన్న జలాశయము లందున్న జీవములకు, చ = వాప్యాదులందున్న ప్రాణులకు, నమః = అన్నాదు లొసగి దయను కనబఱచవలయును.

భావార్థము = మానవులు నదుల మార్గములలోని, కూపములలోని, జలప్రాయ దేశములోని, చిన్న పెద్ద సరస్సులలోని జలములను ప్రవహింపజేసి యెక్కడైనను బంధించి క్షేత్రాదులందు వదలి పుష్కలముగ అన్నఫలములను, వృక్ష లతా గుల్మాదులను బాగుగ పెంచవలయును. ॥౩౭॥ (౮౩౧)

---

౮౨౨ నమః కూప్యాయేత్యస్య కుత్స ఋషిః, రుద్రో దేవతాః, భురిగార్షీ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నావిషయమే.

నమః కూప్యాయ చావట్యాయ చ నమో వీధ్ర్యాయ చాతప్యాయ చ నమో మేఘ్యాయ చ విద్యుత్యాయ చ నమో వర్ష్యాయ చావర్షాయ చ ॥ ॥౩౮॥

నమః, కూప్యాయ, చ, అవట్యాయ, చ, నమః, వీధ్ర్యాయేతి, వి+ఈధ్ర్యాయ, చ, ఆతప్యాయేత్యా+తప్యాయ, చ, నమః, మేఘ్యాయ, చ, విద్యుత్యాయేతి వి+ద్యుత్యాయ, చ, నమః, వర్ష్యాయ, చ, అవర్ష్యాయ, చ. (38)

పదార్థః :—(నమః) అన్నాదికమ్ (కూప్యాయ)కూపే భవాయ(చ) (అవట్యాయ) అవటేషు గర్తేషు భవాయ(చ)జఙ్గలేషు భవాయ(నమః) సత్కారాదికమ్ (వీధ్ర్యాయ)వివిధేషు ఈధ్రేషు దీపనేషు

భవాయ. అత్ర వి పూర్వకా దిన్ధి ధాతో రౌణాదికో రక్ ప్రత్యయః (చ) (ఆతప్యాయ) ఆతపేషు భవాయ(చ) కృష్యాదేః ప్రబంధకర్త్రే(నమః) అన్నాదికమ్(మేధ్యాయ)మేఘేషు భవాయ (చ)(విద్యుత్యాయ) విద్యుతి భవాయ(చ)అగ్నివిద్యా విదే(నమః) సత్కారక్రియామ్(వర్ష్యాయ)వర్షాసు భవాయ(చ) (అవర్ష్యాయ)అవిద్యమానాసు వర్షాసు భవాయ(చ) ॥౩౮॥ అన్వయః :—మనుష్యాః కూప్యాయ చావట్యాయ చ నమో వీధ్ర్యాయ చాతప్యాయ చ నమో మేధ్యాయ చ విద్యుత్యాయ చ నమో వర్ష్యాయ చావర్ష్యాయ చ నమో దత్వా కృత్వా చానన్దన్తు. ॥౩౮॥ భావార్థః :—యది మనుష్యాః కూపాదిభ్యః కార్యసిద్ధయే భృత్యాన్ సత్కుర్యు స్తర్హ్యనే కాన్యుత్తమాని కార్యాణి కర్తుం శక్నుయుః. ॥౩౮॥

పదార్థము :—మానవులు, కూప్యాయ = కూపస్థజీవములకు, చ అవట్యాయ = గోతులలోని జీవములకు, చ = వన్యజీవములకు, నమః = అన్నమివ్వవలయును; చ వీధ్ర్యాయ = వివిధప్రకాశము లందుండువానికి, చ ఆతప్యాయ = ఎండలో నుండువానికి, చ = వ్యవసాయాదుల ప్రబంధ మొనర్చు వానికి, నమః = అన్నమియ్యవలెను. మేధ్యాయ = మేఘములలో నుండు వానికి, చ విద్యుత్యాయ = విద్యుత్తుచే పని గొనువానికి, చ = అగ్నివిద్య నెరిగిన వానికి, నమః = అన్నాదుల నొసగ వలయును. చ వర్ష్యాయ = వర్షము నందుండు వానిని, చ అవర్ష్యాయ = వర్షారహిత దేశము నందుండు వానిని, నమః = సత్కరించి ఆనందితులు కావలయును. ॥౩౮॥

భావార్థము :—మానవులు కూపాదులనుండి కార్యసిద్ధి పొందుటకై భృత్యులను సత్కరించుచో అనేకోత్తమ కార్యములను సాధించ గలరు. ॥౩౮॥ (౮-౨-౨)

౮-౨-౩ నమో వాత్యాయేత్యస్య కుత్స ఋషిః, రుద్రో దేవతాః, స్వరాడార్షీ పంక్తి శ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

అథ మనుష్యై రన్యేభ్యో జగత్స్థపదార్థేభ్యః కథ ముపకారో గ్రాహ్య ఇత్యుపదిశ్యతే.

మానవు లితరములగు లోకస్థ పదార్థములనుండి ఉపకారమెటుల గ్రహించ వలయును?

నమో వాత్యాయ చ రేష్మ్యాయ చ నమో వాస్తవ్యాయ చ వాస్తుపాయ చ నమః సోమాయ చ రుద్రాయ చ నమస్తామ్రాయ చారుణాయ చ ॥ ॥౩౯॥

నమః, వాత్యాయ, చ, రేష్మ్యాయ, చ, నమః, వాస్తవ్యాయ, చ, వాస్తుపాయేతి వాస్తు + పాయ, చ, నమః, సోమాయ చ, రుద్రాయ, చ, నమ, తామ్రాయ, చ, అరుణాయ, చ. (39)

పదార్థః :—(నమః)అన్నాదికమ్(వాత్యాయ)వాయు విద్యాయాం భవాయ (చ) (రేష్మ్యాయ) రేష్మసు హింసకేషు భవాయ (చ)(నమః) సత్కరణమ్ (వాస్తవ్యాయ)వాస్తుని నివాసస్థానే భవాయ (చ)(వాస్తుపాయ) వాస్తూని నివాసస్థానాని పాతి తస్మై(చ) (నమః)అన్నాదికమ్ (సోమాయ)ఐశ్వర్యోపపన్నాయ(చ)(రుద్రాయ) దుష్టానాం రోదకాయ(చ) (నమః)సత్కరణమ్ (తామ్రాయ)యస్తామ్యతి గ్లాయతి తస్మై(చ)(అరుణాయ)ప్రాపకాయ(చ) ॥౩౯॥ అన్వయః :—యే మనుష్యాః వాత్యాయ చ రేష్మ్యాయ చ నమో వాస్తవ్యాయ చ వాస్తుపాయ చ నమః సోమాయ చ రుద్రాయ చ నమ స్తామ్రాయ చారుణాయ చ నమో విదధ్యు స్తే శ్రియా సమ్పన్నాః స్యుః.॥౩౯॥ భావార్థః :—యదా మనుష్యా వాయ్వాదిగుణాన్ విదిత్వా వ్యవహారేషు సంప్రయుఞ్జీరం స్తదానేకాని సుఖాని లభేరన్.

పదార్థము :—ఏ మానవులు, వాత్యాయ = వాయు విద్యాకుశలునకు, చ రేష్మ్యాయ = చంపు వారిలో ప్రసిద్ధునకు, చ = కూడ, నమః = అన్నాదుల నొసగెదరో, చ వాస్తవ్యాయ = నివాసస్థానము లందుండు వానిని, వాస్తుపాయ = నివాసస్థాన రక్షకుని, నమః = సత్కరించెదరో, చ సోమాయ = ధనాఢ్యునకు, చ రుద్రాయ = దుష్టుల నేడిపించు వానికి, నమః = అన్నాదు లిచ్చెదరో, చ తామ్రాయ = దుష్కర్మల నుండి ఏవగించు వానిని, చ అరుణాయ = శ్రేష్ఠపదార్థములను లభింప జేయు వానిని. నమః = సత్కరించెదరో, వారు సంపన్నులు కాగలరు. ॥౩౯॥

భావార్థము :—మనుష్యులు వాయ్వాదుల గుణముల నెరిగి వ్యవహారములందు ప్రయోగించి నప్పుడు అనేక సుఖములను పొందగలరు. ॥౩౯॥ (౮౨౩)

---

౮౨౪ నమః శఙ్గవ ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతి ర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, భురిగతి జగతీ ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

మనుష్యైః కథం సంతోష్టవ్య మిత్యాహ. మానవు లెటుల సంతోష పడవలయును?

నమః శఙ్గవే చ పశుపతయే చ నమ ఉగ్రాయ చ భీమాయ చ నమోఽగ్రేవధాయ చ దూరేవధాయ చ నమో హన్త్రే చ హనీయసే చ నమో వృక్షేభ్యో హరికేశేభ్యో నమస్తారాయ ॥ ॥౪౦॥

నమః, శఙ్గవ ఇతి శమ్+గవే, చ, పశుపతయ ఇతి పశు+పతయే, చ, నమః, ఉగ్రాయ, చ, భీమాయ, చ, నమః, అగ్రేవధాయేత్యగ్రే+వధాయ, చ, దూరేవధాయేతి దూరేఽవధాయ, చ, నమః, హన్త్రే, చ, హనీయసే, చ, నమః, వృక్షేభ్యః, హరికేశేభ్య+ఇతి హరి + కేశేభ్యః, నమః, తారాయ. (40)

పదార్థః :—(నమః) అన్నాదికమ్ (శఙ్గవే)శం సుఖం గచ్ఛతి ప్రాప్నోతి తస్మై(చ)(పశుపతయే)గవాదిపశూనాం పాలకాయ(చ)(నమః)సత్కరణమ్(ఉగ్రాయ)తేజస్వినే(చ)(భీమాయ) బిభేతి యస్మాత్ తస్మై భయఙ్కరాయ(చ)(నమః) అన్నాదికమ్(అగ్రేవధాయ) యోఽగ్రే పురః శత్రూ న్బధ్నాతి హన్తి వా తస్మై(చ)(దూరేవధాయ)యోఽరీన్దూరే బధ్నాతి తస్మై(చ) (నమః)అన్నాది దానమ్(హన్త్రే)యో దుష్టాన్ హన్తి తస్మై(చ)(హనీయసే)దుష్టానా మతిశయేన హన్త్రే వినాశకాయ (చ)(నమః)సత్కరణమ్(వృక్షేభ్యః)యే శత్రూన్ వృశ్చన్తి ఛిన్దన్తి తేభ్యః పాదపేభ్యో వా(హరికేశేభ్యః)హరయో హరితాః కేశా యేషాం తేభ్యో యువభ్యో వా(నమః)అన్నాదికమ్(తారాయ)దుఃఖాత్సన్తారకాయ ॥౪౦ అన్వయః :—యే మనుష్యాః । శఙ్గవే చ పశుపతయే చ నమ ఉగ్రాయ చ భీమాయ చ నమోఽగ్రే వధాయ చ దూరే వధాయ చ నమో హన్త్రే చ హనీయసే చ నమో వృక్షేభ్యో హరికేశేభ్యో నమస్తారాయ నమో దద్యుః కుర్యుస్తే సుఖినః స్యుః. ॥౪౦॥ భావార్థః :— మనుష్యై ర్గవాదిపశుపాలనేన భయఙ్కరాది శాన్తికరణేన చ సంతోష్టవ్యమ్. ॥౪౦॥

పదార్థము :—ఏ మానవులు, శంగవే = సుఖమును పొందు వానికి, చ పశుపతయే = గవాది పశువుల రక్షించు వానికి, చ = గవాదులకు, నమః = అన్నాది పదార్థముల నిచ్చెదరో, ఉగ్రాయ = తేజస్విని,

చ క్షిమాయ = భయంకరునకు. చ = కూడ, నమః = సత్కరించెదరో. అగ్రేవధాయ = ముందు శత్రువులను బంధించు వానికి, చ దూరేవధాయ = దూరమున నున్న శత్రువులను బంధించు లేక చంపు వానికి, చ = కూడ. నమః = అన్నాదుల నిచ్చెదరో హంత్రే చ = దుష్ట సంహారునకు, హనీయసే చ = దుష్టులను నిర్మూలన మొనరించు వానికి కూడ, నమః = అన్నాదుల నిచ్చెదరో, వృక్షేభ్యః = శత్రువులను చీల్చు వానిని లేక వల్లకు, హరికేశేభ్యః = ఆకుపచ్చని వెంట్రుకలుగల భటులను లేక ఆకు పచ్చని ఆకులుగల వృక్షములకు, నమః = ఆదరించెదరో, జలాదుల నొసగెదరో. తారాయ నమః = దుఃఖముల నుండి తరింపజేయు వానికి, అన్నాదుల నొసగెదరో వారు సుఖులు కాగలరు. ॥౪౦॥

భావార్థము :—మానవులు గవాది పశువులను పాలించియు, భయంకర జీవములను శాంతింప జేసియు సంతోషించ వలయును. ॥౪౦॥ (౧౬–౪౧)

౧౬–౪౧ నమః శమ్భవాయేత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతి ర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రో దేవతాః, స్వరాడార్షీ బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

జనైః కథం స్వాభీష్టం సాధ్య మిత్యాహ. మానవులు తమ అభీష్టము నెటుల సాధించ వలెను?

నమః శమ్భవాయ చ మయోభవాయ చ నమః శఙ్కరాయ చ
మయస్కరాయ చ నమః శివాయ చ శివతరాయ చ ॥ ॥౪౧॥

నమః, శమ్భవాయేతి శమ్+భవాయ, చ, మయోభవాయేతి మయః+భవాయ, చ, నమః, శఙ్కరాయేతి శమ్+కరాయ, చ, మయస్కరాయ, మయః+కరాయేతి మయః+కరాయ, చ, నమః, శివాయ, చ, శివతరాయేతి శివ+తరాయ, చ.

పదార్థః :—(నమః)సత్కరణమ్(శమ్భవాయ)యః శం సుఖం భావయతి తస్మై పరమేశ్వరాయ సేనాధీశాయ వా. అత్రాన్తర్భావితో ణ్యర్థః(చ)(మయోభవాయ)మయః సుఖం భవతి యస్మాత్తస్మై(చ)(నమః)సత్కరణమ్(శఙ్కరాయ)యః సర్వేషాం సుఖం కరోతి తస్మై(చ) (మయస్కరాయ)యః సర్వేషాం ప్రాణినాం మయః సుఖం కరోతి తస్మై (చ) (నమః) సత్కరణమ్ (శివాయ)మఙ్గలకారిణే(చ)(శివతరాయ)అతిశయేన మఙ్గలస్వరూపాయ(చ).॥౪౧॥ అన్వయః :—యే మనుష్యాః శమ్భవాయ చ మయోభవాయ చ నమః శఙ్కరాయ చ మయస్కరాయ చ నమః శివాయ చ శివతరాయ చ నమః కుర్వన్తి తే కల్యాణమాప్నువన్తి. ॥౪౧॥ భావార్థః :—మనుష్యైః ప్రేమభక్త్యా సర్వమఙ్గలప్రదః పరమేశ్వర ఏవోపాస్యో బలాధ్యక్షశ్చ సత్కర్తవ్యో యతః స్వాభీష్టాని సిధ్యేయుః.

పదార్థము :—ఏ మానవులు, శమ్భవాయ = సుఖములను లభింపజేయు పరమేశ్వరుని [లేక సేనానాయకుని], చ మయోభవాయ = సుఖప్రాప్తికి హేతువగు విద్వాంసుని కూడ, నమః = సత్కరించెదరో, శంకరాయ = కల్యాణమొనర్చు వానిని, చ మయస్కరాయ = సకలప్రాణులకు సుఖము చేకూర్చు వానిని కూడ, నమః = ఆశ్రయించెదరో, శివాయ = మంగళకరుని, చ శివతరాయ = అత్యంత మంగళస్వరూపుని, చ = కూడ, నమః = ఆదరించెదరో, వారు కల్యాణము పొందుదురు, ॥౪౧॥

భావార్థము :—మానవులు ప్రేమతో భక్తితో సకల మంగళముల నొసగు, పరమేశ్వరునే ఉపాసించ వలయును. సేనాధ్యక్షుని సత్కరించ వలయును. ఇటులొనర్చుటచే నభీష్టకార్యములు సిద్ధించును.

౧౬-౪౨ నమః పార్యాయేత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతి ర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, నిచృదార్షీత్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱలా విషయమే.

నమః పార్యాయ చావార్యాయ చ నమః ప్రతరణాయ చోత్తరణాయ చ నమస్తీర్థ్యాయ చ కూల్యాయ చ నమః శష్ప్యాయ చ ఫేన్యాయ చ ॥ ॥౪౨॥

నమః, పార్యాయ, చ, అవార్యాయ, చ, నమః, ప్రతరణాయేతి ప్ర + తర ణాయ, చ, ఉత్తరణాయేత్యుత్ + తరణాయ, చ, నమః, తీర్థ్యాయ, చ, కూల్యాయ, చ, నమః, శష్ప్యాయ, చ, ఫేన్యాయ, చ. (12)

పదార్థః :-(నమః) అవారే సత్కారణమ్ (పార్యాయ)దుఃఖేభ్యః పారే వర్తమానాయ (చ) (అవార్యాయ)అవారే అర్వాచీనే భాగే భవాయ (చ) (నమః)సత్కారణమ్ (ప్రతరణాయ) నౌకాదినా పరతటాదర్వాచీనే తట ప్రాప్తాయ ప్రాపయిత్రే వా(చ) (ఉత్తరణాయ) అర్వాచీనతటాత్ పరతటం ప్రాప్నువతే ప్రాపయతే వా(చ)(నమః)అన్నమ్(తీర్థ్యాయ) తీర్థేషు వేదవిద్యాధ్యాపకేషు సత్యభాషణాదిషు చ సాధవే(చ)(కూల్యాయ) కూలేషు సముద్రనద్యాది తటేషు సాధవే(చ)(నమః) అన్నాదిదానమ్ (శష్ప్యాయ)శష్పేషు తృణాదిషు సాధవే(చ)(ఫేన్యాయ)ఫేనేషు బుద్బుదాకారేషు సాధవే చ.॥౪౨॥

అన్వయః :-యే మనుష్యాః। పార్యాయ చావార్యాయ చ నమః ప్రతరణాయ చోత్తరణాయ చ నమస్తీర్థ్యాయ చ కూల్యాయ చ నమః శష్ప్యాయ చ ఫేన్యాయ చ నమః కుర్వన్తు ప్రదద్యుశ్చ తే సుఖం ప్రాప్నుయుః. ॥౪౨॥ భావార్థః :-మనుష్యై ర్యానేషు నౌకాదిషు సుశిక్షితాన్ కైవర్తకాదీన్ సంస్థాప్య సముద్రాది పారావారౌ గత్వాగత్య దేశదేశాన్తర ద్వీపద్వీపాన్తర వ్యవహారేణ ధనం నిష్పాద్యాభీష్టం సాధనీయమ్. ॥౪౨॥

పదార్థము :-ఏ మానవులు, పార్యాయ = దుఃఖముల నుండి గట్టెక్కినవానికి, చ అవార్యాయ = ఇవతలి యొడ్డున నున్నవానికి, చ = కూడ, నమః = అన్న సత్కారములను, చ = అటులనే, ప్రతరణాయ = ఆ తటము నుండి నౌకాదులద్వారా ఈ యొడ్డుకు చేరు వానికి లేక చేర్చు వానికి, చ ఉత్తరణాయ = ఈ యొడ్డునుండి ఆ యొడ్డుకు చేరు వానికి లేక చేర్చు వానికి, నమః = అన్న సత్కారములను, తీర్థ్యాయ = వేద విద్యలను అభ్యసించు వానికి, సత్యభాషణాది కార్యములందు ప్రవీణునకు, చ కుల్యాయ = సముద్ర తటమున లేక నదుల తీరమున నుండు వానికి, నమః = అన్న సత్కారములను, శష్ప్యాయ = తృణాది కార్యములందు నేర్పరికి, చ ఫేన్యాయ = బుడగలకు సంబంధించిన పనులలో ప్రవీణునకు, చ = కూడ, నమః = అన్న సత్కారముల నొసగుదురో, వారు కల్యాణములను పొందుదురు. ॥౪౨॥

భావార్థము :-మానవులు నౌకాది యానములందు సుశిక్షితులగు నావికుల నుంచి సముద్రాదులను ఇటు నటు దాటి దేశ దేశాంతరములందు, ద్వీపద్వీపాంతరము లందు వ్యవహారము లొనర్చి ధనము నున్నతి పఱచి స్వాభీష్టములను సాధించ వలయును. ॥౪౨॥ (౧౬-౪౨)

౧౬-౪౩ నమః సికత్యాయేత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతి ర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, జగతీ ఛన్దః, నిషాదఃస్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యాహ. మానవు లేమి చేయ వలెను?

నమః సికత్యాయ చ ప్రవాహ్యాయ చ నమః కింశిలాయ చ క్షయణాయ చ నమః కపర్దినే చ పులస్తయే చ నమ ఇరిణ్యాయ చ ప్రపథ్యాయ చ ॥

నమః, సికత్యాయ, చ, ప్రవాహ్యాయేతి ప్ర + వాహ్యాయ, చ, నమః, కింశిలాయ, చ, క్షయణాయ, చ, నమః, కపర్దినే, చ, పులస్తయే, చ, నమః, ఇరిణ్యాయ, చ, ప్రపథ్యాయేతి ప్ర+పథ్యాయ చ. (43)

పదార్థః :—(నమః)అన్నమ్(సికత్యాయ)సికతాసు సాధవే(చ) (ప్రవాహ్యాయ)యే ప్రవోఢుం యోగ్యాస్తేషు సాధవే (చ) (నమః) (కింశిలాయ) కిం కుత్సితః శిలో వృత్తి ర్యస్య తస్మై(చ) (క్షయణాయ)నివాసే వర్తమానాయ(చ)(నమః)అన్నమ్(కపర్దినే)జటాయుక్తాయ జనాయ(చ) (పులస్తయే)మహాకాయ క్షేప్త్రే. అత్ర పుల మహత్త్వే ధాతో ర్బాహులకా దౌణాదికః కస్తిః ప్రత్యయః (చ)(నమః)సత్కరణమ్ (ఇరిణ్యాయ) ఇరిణ ఊషరభూమౌ సాధవే (చ)(ప్రపథ్యాయ)ప్రకృష్టేషు ధర్మపథిషు సాధవే(చ). ॥౪౩॥ అన్వయః :—యే మనుష్యాః సికత్యాయ చ ప్రవాహ్యాయ నమః కింశిలాయ చ క్షయణాయ చ నమః కపర్దినే చ పులస్తయే చ నమ ఇరిణ్యాయ చ ప్రపథ్యాయ చ నమో దద్యుః కుర్యుస్తే సర్వప్రియా జాయేరన్. ॥౪౩॥ భావార్థః :—మనుష్యై ర్భూగర్భవిద్యయా సికతాదిషు భవాన్ సువర్ణాదీన్ ధాతూన్ నిఃసార్య మహదైశ్వర్య మున్నీయానాథాః పాలనీయాః.॥౪౩॥

పదార్థము :—ఏ మానవులు. సికత్యాయ = ఇసుకనుండి పదార్థములను తీయుటలో చతురునికి, చ ప్రవాహ్యాయ చ = వృషభాదులను తోలుటలో ప్రసిద్ధుడైన వానికిని, నమః = అన్నమొసగెదరో, కిం శిలాయ చ = శిలావృత్తి ననుసరించువానికి,క్షయణాయ = నివాసస్థానము నందుండు వానికి,చ = కూడ, నమః = అన్నమొసగెదరో, కపర్దినే చ = జటాధారికి, పులస్తయే చ = పెద్దపెద్ద శరీరములను విసరి వేయు వానికిని, నమః = అన్నమొసగెదరో, ఇరిణ్యాయ = ఊసర క్షేత్రము నుండి అత్యుపకారము గ్రహించు వానిని.చ ప్రపథ్యాయ = ఉత్తమ ధర్మ మార్గములందు ప్రవీణుడైన వానిని. చ = కూడ, నమః = సత్కరించెదరో, వారందరు సర్వ ప్రియు లగుదురు. ॥౪౩॥

భావార్థము :—మానవులు భూగర్భ విద్యానుసారము ఇసుక మట్టి మొదలైన వానినుండి సువర్ణాది ధాతువులను తీసి మహదైశ్వర్యమును పెంచి యనాథులను పోషించ వలయును. ॥౪౩॥ (౮—౨౭)

నమో వ్రజ్యాయేత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతి ర్వా దేవా ఋషయః,రుద్రా దేవతాః,ఆర్షీ త్రిష్టుప్ఛన్దః,ధైవతః స్వరః. కీదృశా జనాః సుఖినో భవన్తీత్యుపదిశ్యతే. ఎటువంటి మానవులు సుఖులుగా నుందురు?

నమో వ్రజ్యాయ చ గోష్ఠ్యాయ చ నమస్తల్ప్యాయ చ గేహ్యాయ చ నమో హృదయ్యాయ చ నివేష్యాయ చ నమః కాట్యాయ చ గహ్వరేష్ఠాయ చ ॥

నమః, వ్రజ్యాయ, చ, గోష్ఠ్యాయ గోస్థ్యాయేతి గో+స్థాయ, చ, నమః, తల్ప్యాయ, చ, గేహ్యాయ, చ, నమః, హృదయ్యాయ, చ, నివేష్యాయేతి ని+వేష్యాయ, చ, నమః, కాట్యాయ, చ, గహ్వరేష్ఠాయ, చ. (44)

పదార్థః :—(నమః)అన్నాదిదానమ్(బ్రజ్యాయ) వ్రజేషు క్రియాసు భవాయ(చ) (గోష్ఠ్యాయ) గోష్ఠేషు గవాం స్థానేషు సాధవే(చ)(నమః)అన్నమ్(తల్ప్యాయ)తల్పే శయనే సాధవే(చ)(గేహ్యా య)గేహే నితరాం భవాయ(చ)(నమః) సత్కృతిమ్ (హృదయ్యాయ)హృదయే సాధవే(చ) (నిషే ష్యాథ)నితరాం వ్యాప్తౌ సాధవే(చ)(నమః)అన్నాదిదానమ్(కాట్యాయ)కూపేష్వవరణేషు భవాయ (చ) (గహ్వరేష్ఠాయ)గహ్వరేషు గహనేషు తిష్ఠతి,తత్ర సుసాధవే(చ).॥౪౪॥అన్వయః :—యే మనుష్యాః వ్రజ్యాయ చ గోష్ఠ్యాయ చ నమస్తల్ప్యాయ చ గేహ్యాయ చ నమో హృదయ్యాయ చ నివేష్యాయ చ నమః కాట్యాయ చ గహ్వరేష్ఠాయ చ నమో దద్యు స్తే సుఖం భజేరన్. ॥౪౪॥ భావార్థః :— యే మనుష్యా మేఘవృష్టిజన్యతృణాది రక్షణేన గవాదీన్ వర్ధయేయు స్తే పుష్కలం భోగం లభేరన్.

పదార్థము :— ఏ మానవులు, వ్రజ్యాయ = క్రియలందు ప్రసిద్ధునికి,చ గోష్ఠ్యాయ = గవాది స్థానముల యుత్తమ ప్రబంధకర్తకు, చ = కూడ, నమః = అన్నమిచ్చెదరో, తల్ప్యాయ = మంచములను నిర్మించు ప్రవీణునకు, చ గేహ్యాయ చ = గృహములనందుండు వానికి కూడ, నమః = అన్నమిచ్చెదరో, హృదయ్యాయ = హృదయభావములలో కుశలునికి, చ నివేష్యాయ = విషయములందు నిరంతరము వ్యాప్తుడై యుండు కుశలుని,చ = కూడ.నమః = సత్కరించెదరో, కాట్యాయ = ఆచ్ఛాదితములగు గుప్తపదార్థములను ప్రకటించు వానికి, చ గహ్వరేష్ఠాయ = గహనములైన గిరికందరములందుండు త్తమునికి, చ = కూడ, నమః = అన్నమిచ్చెదరో;వారు సుఖమును పొందగలరు. ॥౪౪॥

భావార్థము = ఏ మానవులు మేఘముచే నుత్పన్నమగు వర్షముచే జనించు తృణాదులను కాపాడి గవాది పశువులను వృద్ధి పరచెదరో వారు పుష్కల భోగములను పొంద గలరు. ॥౪౪॥

---

౭౫ నమః శుష్క్యాయేత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతి ర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పునస్తైః కిం కార్య మిత్యాహ. ఆ మానవు లేమి చేయ వలెను?

నమః శుష్క్యాయ చ హరిత్యాయ చ నమః పాంసవ్యాయ చ రజస్యాయ చ నమో లోప్యాయ చోలప్యాయ చ నమ ఊర్వ్యాయ చ సూర్వ్యాయ చ ॥

నమః, శుష్క్యాయ, చ, హరిత్యాయ, చ, నమః, పాంసవ్యాయ చ, రజస్యాయ, చ, నమః, లోప్యాయ, చ, ఉలప్యాయ, చ, నమః, ఊర్వ్యాయ, చ, సూర్వ్యాయేతి సు+ఊర్వ్యాయ, చ. (45)

పదార్థః :—(నమః) జలాదికమ్ (శుష్క్యాయ) శుష్కేషు నీరసేషు భవాయ(చ)(హరిత్యాయ) హరితేషు సరసేషు ఆర్ద్రేషు భవాయ(చ)(నమః)మాన్యమ్(పాంసవ్యాయ)పాంసుషుధూలిషు భవాయ (చ) (రజస్యాయ) రజఃసు లోకేషు పరమాణుషు వా భవాయ (చ) (నమః) మానమ్ (లోప్యాయ) లోపేషు ఛేదనేషు సాధవే (చ) (ఉలప్యాయ) ఉలపే ఉత్క్షేపణే సాధవే. అత్రోలశ్చోరాదికాద్ధాతో రౌణాదికో కపన్ ప్రత్యయః(చ)(నమః) సత్క్రియామ్ (ఊర్వ్యాయ) ఊర్వౌ హింసాయాం సాధవే (చ)(సూర్వ్యాయ) సుష్ఠు ఊర్వౌ భవాయ(చ) ॥౪౫॥ అన్వయః :—యే మనుష్యాః శుష్క్యాయ హరిత్యాయ చ నమః పాంసవ్యాయ చ రజస్యాయ చ నమో లోప్యాయ చోలప్యాయ

చ నమ ఊర్వ్యాయ చ సూర్వ్యాయ చ నమో దద్యుః కుర్యు స్తేషాం కార్యాణి సిధ్యేయుః. ॥౪౫॥
భావార్థః :—మనుష్యాః శోషణ హరితత్వాది కారకాన్ వాయూన్ విజ్ఞాయ కార్యసిద్ధిం కుర్యుః. ॥౪౫॥

పదార్థము :—ఏ మానవులు, శుష్క్యాయ = రసరహిత పదార్థము లందుండు వానికి, చ హరిత్యాయ చ = సరస పదార్థములందు ప్రసిద్ధుడైన వానికి కూడ, నమః = జలాదుల నొసగుదురో, పాంసవ్యాయ = ధూళియందుండు వానిని. చ రజస్యాయ చ = లోకలోకాంతరము లందున్న వానిని కూడ, నమః = ఆదరించెదరో, లోప్యాయ = ఛేదించుటలో ప్రవీణుని, చ ఉలప్యాయ చ = విసరివేయుటలో నేర్పరిని కూడ, నమః = సత్కరించెదరో. ఊర్వ్యాయ = కొట్టుట యందు ప్రసిద్ధుని, చ సూర్వ్యాయ చ = చక్కగ తాడన మొనర్చు వానిని కూడ, నమః = సమ్మానించెదరో, అట్టివారి సకల కార్యములు సిద్ధించును. ॥౪౫॥

భావార్థము :—మానవులు ఎండించు జేయు, మఱియు పచ్చపఱచు వాయువులను తెలిసికొని స్వకార్యములను సాధించవలయును. ॥౪౫॥ (రా౨౯)

---

౨౨౦ నమః పర్ణాయేత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతి ర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, స్వరాట్ ప్రకృతి శ్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః ।
పున స్తదేవాహ. ముఱల నా విషయమే.

నమః పర్ణాయ చ పర్ణశదాయ చ నమ ఉద్గురమాణాయ చాభిఘ్నతే చ నమ ఆఖిదతే చ ప్రఖిదతే చ నమ ఇషుకృద్భ్యో ధనుష్కృద్భ్యశ్చ వో నమో నమో వః కిరికేభ్యో దేవానాం హృదయేభ్యో నమో విచిన్వత్కేభ్యో నమో విక్షిణత్కేభ్యో నమ ఆనిర్హతేభ్యః ॥ ॥౪౬॥

నమః, పర్ణాయ, చ, పర్ణశదాయేతి పర్ణ+శదాయ, చ, నమః, ఉద్గురమాణాయేత్యుత్+గురమాణాయ, చ, అభిఘ్నత ఇత్యభి+ఘ్నతే, చ, నమః, ఆఖిదత ఇత్యా+ఖిదతే, చ, ప్రఖిదత ఇతి ప్ర+ఖిదతే, చ, నమః, ఇషుకృద్భ్య ఇతీషుకృత్+భ్యః, ధనుష్కృద్భ్యః, ధనుః+కృద్భ్య ఇతి ధనుః కృత్ + భ్యః, చ, వః, నమః, నమః, వః, కిరికేభ్యః, దేవానామ్, హృదయేభ్యః, నమః, విచిన్వత్కేభ్య ఇతి వి+చిన్వత్కేభ్యః, నమః, విక్షిణత్కేభ్య ఇతి వి + క్షిణత్కేభ్యః, నమః, ఆనిర్హతేభ్య ఇత్యానిః+హతేభ్యః. (46)

పదార్థః :—(నమః) అన్నమ్ (పర్ణాయ)యః ప్రతిపాలయతి తస్మై (చ) (పర్ణశదాయ)యః పర్ణాని శీయతే ఛినత్తి తస్మై(చ)(నమః)(ఉద్గురమాణాయ)య ఉత్కృష్టతయా గురత ఉద్యచ్ఛత్యుద్యమం కరోతి తస్మై(చ)(అభిఘ్నతే) య ఆభిముఖ్యేన హన్తి తస్మై (చ) (నమః) సత్కరణమ్ (ఆఖిదతే)ఆసమన్తాద్దీనాయైశ్వర్యోపక్షీణాయ (చ) (ప్రఖిదతే) ప్రకృష్టతయా క్షీణాయ (చ) (నమః)

అన్నాదిదానమ్(ఇషుకృద్భ్యః)బాణనిర్మాపకేభ్యః(ధనుష్కృద్భ్యః)ధనుషాం నిర్మాతృభ్యః(చ) (వః) యుష్మభ్యమ్(నమః)మాన్యమ్(నమః)అన్నాదిదానమ్(వః)యుష్మభ్యమ్(కిరికేభ్యః) విక్షేపకేభ్యః(దేవానామ్) విదుషామ్(హృదయేభ్యః)హృద్యవద్వర్త మానేభ్యః (నమః)సత్కరణమ్ (విచిన్వత్కేభ్యః) యే విచిన్వన్తితేభ్యః(నమః)సత్కారమ్(విక్షిణత్కేభ్యః)యే శత్రూన్ విక్షయన్తి తేభ్యః(నమః)సత్కారమ్(ఆనిర్హతేభ్యః) యే సమన్తాన్నిర్హతా స్తేభ్యః. ॥౪౬॥ అన్వయః :—యే మనుష్యాః పర్ణాయ చ పర్ణశదాయ చ నమ ఉద్గురమాణాయ చాభిఘ్నతే చ నమ ఆఖిదతే చ ప్రఖిదతే చ నమ ఇషుకృద్భ్యో నమో ధనుష్కృద్భ్యశ్చ వో నమో దేవానాం హృదయేభ్యః కిరికేభ్యో వో నమో విచిన్వత్కేభ్యో నమో విక్షిణత్కేభ్యో నమ ఆనిర్హతేభ్యో నమో దద్యుః కుర్యుశ్చ తే సర్వత ఆఢ్యా జాయన్తే. ॥౪౬॥ భావార్థః :—మనుష్యైః సర్వౌషధిభ్యోఽన్నాదికం సంగృహ్యానాథ మనుష్యాదిప్రాణిభ్యో దత్వా ఆనన్దయితవ్యాః. ॥౪౬॥

పదార్థము :—ఏ మానవులు, పర్ణాయ = ప్రత్యుపకార మొనర్చి రక్షించు వానికి, చ పర్ణశదాయ చ = పత్రములను ఛేదించువానికి కూడ, నమః = అన్న మిడుదురో, ఉద్గురమాణాయ = ఉత్తమ పద్ధతితో పరిశ్రమించు వానికి, చ అభిఘ్నతే = సమ్ముఖులై దుష్టులను సంహరించు వానికి కూడ, నమః = అన్న మొసగెదరో, ఆఖిదతే = దీనుని, నిర్ధనుని, చ ప్రఖిదతే = అతి దరిద్రుని కూడ, నమః = ఆదరించెదరో, ఇషుకృద్భ్యః = బాణములు నిర్మించు వానికి, నమః = అన్నాదు లిచ్చెదరో, చ ధనుష్కృద్భ్యః వః = ధనుస్సులను నిర్మించు మిమ్ము, నమః = సత్కరించెదరో, దేవానాం హృదయేభ్యః = విద్వాంసులకు హృదయముల వలె ప్రియులు, కిరికేభ్యః = శరాదులను విసరువారు నగు, వః నమః = మీకు భోజనాదుల నిచ్చెదరో, విచన్వత్కేభ్యః నమః = శుభగుణములను లేక శుభ పదార్థములను సంచయ మొనర్చు వారిని సత్కరించెదరో, విక్షిణత్కేభ్యః = శతృవులను నాశన మొనర్చు వారిని, నమః = సత్కరించెదరో, ఆనిర్హతేభ్యః నమః = బాగుగ పరాజయము పొందిన వారిని సత్కరించెదరో వా రన్నివిధముల ధనికు లయ్యెదరు. ॥౪౬॥

భావార్థము :—మానవులు సకలౌషధముల నుండి ఉత్తమ పదార్థములను గ్రహించి అనాథులైన మనుష్యాది ప్రాణుల కిచ్చి యందరిని ఆనంద పరచ వలయును. ॥౪౬॥ (౮౩౦)

---

౮౩౧ ద్రాప ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతి ర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, భురిగార్షీ బృహతీ ఛందః, మధ్యమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

ద్రాపేఽఅన్ధసస్పతే దరిద్ర నీలలోహిత । ఆసాం ప్రజానా

మేషాం పశూనాం మా భే ర్మారో ఙ్మో చ నః కిం చనామమత్ ॥౪౭॥

ద్రాపే, అన్ధసః, పతే, దరిద్ర, నీలలోహితేతి నీల+లోహిత, ఆసామ్, ప్రజానామితి ప్ర+జానామ్, ఏషామ్, పశూనామ్, మా, భేః, మా, రోక్, మో ఇతి మో, చ, నః, కిమ్, చన, ఆమమత్. (47)

పదార్థః :-(ద్రాపే)యో దః కుత్సితయా గతేః పాతి రక్షతి తత్సమ్బుద్ధౌ(అన్ధసః) అన్నాదేః

(పతే)స్వామిన్(దరిద్రి) యో దరిద్రాన్ ద్రాతి తత్సంబుద్ధౌ (నీలలోహిత)యో నీలాన్ వర్ణాన్ రోహయతి తత్సంబుద్ధౌ(ఆసామ్)ప్రత్యక్షాణామ్(ప్రజానామ్) మనుష్యాదీనామ్(ఏషామ్) (పశూనామ్)గవాదీనామ్ (మా)(భేః)మా భయం ప్రాపయేః(మా)(రోక్)రోగం కుర్యాః(మో)(చ)(నః)అస్మాన్(కిమ్)(చన) (ఆమమత్)ఆమ రోగే. అమాగమః.౨జీ రూపమ్.॥౪౭॥అన్వయః :—హే ద్రాపే అన్ధసస్పతే ! దరిద్రి నీలలోహిత రాజప్రజాజన త్వమాసాం ! ప్రజానా మేషాం పశూనాం చ సకాశాన్మా భేః.మా రోక్నోఽ స్మాన్ కించన మో ఆమమత్. ॥౪౭॥ భావార్థః :-య ఆఢ్యా స్తే దరిద్రాన్ పాలయేయు ర్యే రాజప్రజాజనా స్తే ప్రజాపశుహింసనం కదాపి మా కుర్యు ర్యతః సర్వేషాం సుఖం వర్ధేత. ॥౪౭॥

పదార్థము :—ద్రాపే = నిందితగతి నుండి రక్షించు వాడా! అన్ధసః పతే = అన్నాదులకుస్వామీ! దరిద్రి = దరిద్రమును పొందినవాడా! నీలలోహిత = నీలవర్ణ పదార్థముల సేవించు రాజా! లేక ప్రజా! నీవు, ఆసాం ప్రజానామ్ = ఈ ప్రత్యక్ష మానవులను, చ ఏషాం పశునామ్ = మఱియు నీ గవాదిపశువులను రక్షించుము వీని నుండి,మాభేః = భయమును పొందకుము. మా రోక్ = రోగివి కాకుండుము. నః = మమ్ము. కిమ్ చన = అన్యులెవరిని కూడ, మో ఆమమత్ = రోగులుగ నొనర్చకుము ॥౪౭॥

భావార్థము :-ధనాఢ్యులు దరిద్రులను పాలించ వలయును. రాజు రాజపురుషులు ప్రజలను పశువుల నెన్నటికి చంప కూడదు. అందువలన ప్రజలలో నందఱి సుఖము పెంపొందగలదు. ॥౪౭॥

౪౮.ఇమా రుద్రాయేత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతి ర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, ఆర్షీ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

విద్వద్భిః కిం కార్య మిత్యుచ్యతే. విద్వాంసు లేమి చేయ వలెను ?

ఇమా రుద్రాయ తవసే కపర్దినే క్షయద్వీరాయ ప్రభరామహే మతీః ।
యథా శమసద్ద్విపదే చతుష్పదే విశ్వం పుష్టం గ్రామేఽఅస్మిన్ననాతురమ్ ॥

ఇమాః, రుద్రాయ, తవసే, కపర్దినే, క్షయద్వీరాయేతి క్షయత్+వీరాయ, ప్ర, భరామహే, మతీః, యథా, శమ్, అసత్, ద్విపద ఇతి ద్వి+పదే, చతుష్పదే, చతుః పద ఇతి చతుః+పదే,విశ్వమ్, పుష్టమ్, గ్రామే, అస్మిన్,అనాతురమ్. (48)

పదార్థః :-(ఇమాః) ప్రజాః(రుద్రాయ)శత్రురోదకాయ (తవసే) బలిష్ఠాయ (కపర్దినే) కృతబ్రహ్మచర్యాయ(క్షయద్వీరాయ)క్షయన్తో దుష్టనాశకా వీరా యస్య తస్మై(ప్ర)(భరామహే)ధరామహే (మతీః)మేధావినః. మతయ ఇతి మేధావి నా... నిఘం.౩.౧౫(యథా)(శమ్) సుఖమ్(అసత్)భవేత్ (ద్విపదే)మనుష్యాద్యాయ(చతుష్పదే)గవాద్యాయ (విశ్వమ్) సర్వం జగత్(పుష్టమ్) రోగరహితత్వేన బలిష్ఠమ్(గ్రామే)బ్రహ్మాణ్డసమూహే(అస్మిన్)వర్తమానే(అనాతురమ్)అదుఃఖితమ్.॥౪౮॥అన్వయః :- హే వీర రుద్ర ! యథాఽస్మిన్ గ్రామేఽనాతురం పుష్టం విశ్వం శమసత్ తథా వయం ద్విపదే చతుష్పదే తవసే కపర్దినే క్షయద్వీరాయ రుద్రాయ చేమా మతీః ప్రభరామహే తథా త్వమస్మై ప్రభర. ॥౪౮॥ భావార్థః :-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. విద్వద్భి ర్యథా ప్రజాసు స్త్రీపురుషా ధీమన్తః స్యు స్తథా ఽనుష్ఠాయ మనుష్యపశ్వాదియుక్తం రాజ్యం రోగరహితం పుష్టిమత్ సుఖి సతతం సమ్పాదనీయమ్. ॥౪౮॥

పదార్థము :—శత్రురోదకా ః వీరపురుషా ః యథా = ఎటుల, అస్మిన్ గ్రామే = ఈబ్రహ్మాండ సమూహమున, విశ్వమ్ = సకలజగత్తు, అనాతురం పుష్టమ్‌శమ్ = దుఃఖరహితము రోగరహితము బలిష్ఠమును సుఖంవతమును, అసత్ = అగునో, అటుల మేము,ద్విపదే = మనుష్యాదుల కొఱకు, చతుష్పదే = గవాదులకొఱకు, తవసే = బలిష్ఠుని కొఱకు, కపర్దినే = బ్రహ్మచర్యము నసుష్ఠించువాని కొఱకు,క్షయద్వీరాయ = దుష్టుల నాశనమొనర్చు వీరులను కలిగియున్నవాని కొఱకు, రుద్రాయ = పాపుల నేడిపించు సేనాపతి కొఱకు, ఇమాః మతీః = వివేకవంతులగు నీ ప్రజలను భరణపోషణ లొనర్చుచున్నామో,అటులనే మీరును దానిని భరించుడు. ॥౪౮॥

భావార్థము :—వాచకలుప్తోపమాలంకార మీ మంత్రమందున్నది. ప్రజలయందు స్త్రీపురుషులు వివేకవంతులగునటుల విద్వాంసు లనుష్ఠించి మనుష్యులతో పశువులతో నిండియున్న రాజ్యమును రోగ రహితముగ, పుష్టియుక్తముగ, నిరంతరసుఖిగ నొనర్చవలయును. ॥౪౮॥ (౮౩-౨)

---

౮౩౩ యాతే రుద్ర ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, ఆర్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

యా తే రుద్ర శివా తనూః శివా విశ్వాహా భేషజీ ।

శివా రుతస్య భేషజీ తయా నో మృడ జీవసే ॥ ॥౪౯॥

యా, తే, రుద్ర, శివా, తనూః, శివా, విశ్వాహా, భేషజీ, శివా, రుతస్య, భేషజీ, తయా, నః మృడ, జీవసే. (49)

పదార్థః :—(యా)(తే)తవ(రుద్ర)రాజవైద్య(శివా)కల్యాణకారిణీ(తనూః) శరీరం విస్తృతా నీతి ర్వా(శివా)ప్రియదర్శనా(విశ్వాహా)సర్వాణి దినాని(భేషజీ)ఔషధానీవ రోగనివారికా(శివా)సుఖ ప్రదా(రుతస్య) రుగ్ణస్య. అత్ర పృషోదరాదిత్వాజ్జలోపః (భేషజీ) ఆధివినాశినీ (తయా) (నః)అస్మాన్ (మృడ)సుఖయ(జీవసే)జీవితుమ్. ॥౪౯॥ అన్వయః :—హే రుద్రః త్వం యా తే శివా తనూః శివా భేషజీ రుతస్య శివా భేషజ్యస్తి తయా జీవసే విశ్వాహా నో మృడ. ॥౪౯॥ భావార్థః :—రాజ వైద్యాది విద్వద్భి ర్ధర్మనీత్యౌషధిదానేన హస్తక్రియాకౌశలేన శస్త్రైశ్ఛిత్వా భిత్వా చ రోగేభ్యో నివార్య సర్వాః సేనాః ప్రజాశ్చ రక్షణీయాః. ॥౪౯॥

పదార్థము :—రుద్ర = రాజవైద్యా ! తే = నీయొక్క, శివా తనూః = కల్యాణ మొనగూర్చు దేహము లేక విస్తారయుక్తనీతి, శివా = చూచుటకు ప్రియమైనది, భేషజీ = ఓషధులవలె రోగనాశ నము, రుతస్య శివా = రోగికి సుఖదాయకము, భేషజీ = పీడనుహరించునదియునగు, యా = ఏది యున్నదో, తయా = దానిచే, జీవసే = జీవించుటకై, విశ్వాహా = సకలదినములు, నః = మమ్ము, మృడ = సుఖులుగ నొనర్చుము. ॥౪౯॥

భావార్థము :—రాజవైద్యుడు, విద్వాంసులు ధర్మనీతిగలపియు,ఔషధముల నిచ్చియు,చేతిపనుల నేర్పరితనముచేతను, శస్త్రములచే ఛేదన భేదనములొనర్చియు రోగములనుండి రక్షించి సేనను ప్రజ లను ప్రసన్నులుగ నొనర్చవలయును. ॥౪౯॥ (౮౩౩)

---

౮౦౪ ౫౦ ౹ ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రో దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

రాజపురుషైః కిం కార్య మిత్యాహ. రాజపురుషులు ఏమి చేయవలయును?

పరి ణో రుద్రస్య హేతి ర్వృణక్తు పరి త్వేషస్య దుర్మతి రఘాయోః ।
అవ స్థిరా మఘవద్భ్య స్తనుష్వ మీఢ్వస్తోకాయ తనయాయ మృడ ॥౫౦॥

పరి, నః రుద్రస్య, హేతిః, వృణక్తు, పరి, త్వేషస్య, దుర్మతిరితి దుః+ర్మతిః, అఘాయోః, అఘాయోరిత్యఘ+యోః, అవ, స్థిరా, మఘవద్భ్య ఇతి మఘవత్+భ్యః, తనుష్వ, మీఢ్వః, తోకాయ, తనయాయ, మృడ. (50)

పదార్థః :—(పరి)సర్వతః(నః)అస్మాన్ (రుద్రస్య)సభేశస్య(హేతిః)వజ్రః (వృణక్తు)పృథక్ కరోతు(పరి) (త్వేషస్య) క్రోధాదినా ప్రదీప్తస్య(దుర్మతిః)దుష్టబుద్ధిః (అఘాయోః) ఆత్మనోఽఘమి చ్ఛో ర్దుష్టాచారిణః(అవ)(స్థిరా)నిశ్చలా(మఘవద్భ్యః)పూజితధనేభ్యః(తనుష్వ)విస్తృణు(మీఢ్వః) సుఖసేచక(తోకాయ)సద్యో జాతాయ బాలకాయ(తనయాయ) కుమారాయ(మృడ) ఆనన్దయ. ॥౫౦॥

అన్వయః :—హే మీఢ్వో ! భవాన్ యో రుద్రస్య హేతి స్తేన త్వేషస్యాఘాయోః సకాశాన్నః పరివృణక్తు యా దుర్మతి ర్భవే త్తస్యాశ్చాస్మాన్ పరివృణక్తు. యా చ మఘవద్భ్యః ప్రాప్తా స్థిరా మతి రస్తి తాం తోకాయ తనయాయ పరి తనుష్వైతయా సర్వాన్ సతత మవమృడ. ॥౫౦॥ భావార్థః :— రాజపురుషాణాం తదేవ ధర్మ్యం సామర్థ్యం యేన ప్రజారక్షణం దుష్టానాం హింసనం చ స్యాత్తతః స ర్వైర్విద్యాః సర్వేషా మారోగ్యం స్వాతన్త్ర్యసుఖోన్నతిం చ కుర్యు ర్యేన సర్వే సుఖినో భవేయుః.॥౫౦॥

పదార్థము :—మీఢ్వః = సుఖమునువర్షింపజేయురాజపురుషా ! నీవు, రుద్రస్య = సభాపతియగు రాజుయొక్క, హేతిః = ఏ వజ్రమున్నదో దానిచే, త్వేషస్య = క్రోధాదులతో మండిపడువాడు, అఘాయోః = తానే కోరి దుష్టాచారములొనర్చువాడునగు పురుషుని సంబంధమునుండి, నః = మమ్ము, పరి వృణక్తు = అన్ని విధముల దూరముగ నుంచుము. దుర్మతిః = దుష్టబుద్ధినుండి మమ్ము రక్షింపుము, మఘవద్భ్యః = ప్రశంసితధనవంతులనుండి లభించిన, స్థిరా = ఏస్థిరమైనబుద్ధికలదో దానిని,తోకాయ = శీఘ్రముగ జనించు బాలకునికై, తనయాయ = కుమారునికై, పరి తనుష్వ = అన్నివైపులనుండి విస్తృతపఱుపుము. మఱియు నాబుద్ధిచే నందఱిని నిరంతరము,అవ మృడ = సుఖవంతులగజేయుము.

భావార్థము :—ప్రజారక్షణ దుష్టశిక్షణ జరుపుటయే రాజపురుషుల ధర్మయుక్త పురుషార్థము. దానివలన శ్రేష్ఠపైద్యులు అందరు సుఖముగనుండునటుల వారి ఆరోగ్యమును, స్వాతంత్ర్యసుఖమును పెంచగలరు. ॥౫౦॥ (౮౩౪)

---

౮౩౫ మీఢుష్టమ ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రో దేవతా, నిచృదార్షీ యవమధ్యా త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

సభాధ్యక్షాదిభిః కిం కార్య మిత్యాహ. సభాధ్యక్షాదు లేమి చేయవలయును ?

మీఢుష్టమ శివతమ శివో నః సుమనా భవ । పరమే వృక్ష ఆయుధన్నిధాయ
కృత్తిం వసాన ఆ చర పినాక మ్బిభ్రదా గహి ॥ ॥౫౧॥

మీఢుష్టమ, మీఢుస్తమేతి, మీఢుః+తమ, శివతమేతి, శివ+తమ, శివః; నః; సుమనా ఇతి సు+మనాః; భవ, పరమే, వృక్షే, ఆయుధమ్, నిధాయేతి, ని+ధాయ, కృత్తిమ్, వసానః, ఆ, చర, పినాకమ్, బిభ్రత్, ఆ, గహి. (51)

పదార్థః :—(మీఢుష్టమ)యోఽతిశయేన మిఢ్వాన్ వీర్యవాన్ సత్సమ్బుద్ధౌ (శివతమ)అతిశయేన కల్యాణకారిన్(శివః)సుఖకారీ(నః)అస్మభ్యమ్ (సుమనాః)శోభనం మనో యస్య సః(భవ)(పరమే)ప్రకృష్టే(వృక్షే)వ్రశ్చనీయే ఛేదనీయే శత్రుసైన్యే (ఆయుధమ్)అసి భుశుణ్డీ శతఘ్న్యాదికమ్ (నిధాయ)ధృత్వా(కృత్తిమ్)మృగచర్మాదిమయీమ్(వసానః) శరీరమాచ్ఛాదయన్(ఆ) (చర)(పినాకమ్)పాతి రక్షతి ఆత్మానం యేన తద్ధను ర్మర్మాదికమ్.పాతే ర్నుక్చేతి పాతే రాకః ప్రత్యయః ఉ.౪.౧౫, (బిభ్రత్)ధరన్(ఆ)(గహి)ఆగచ్ఛ. ॥౫౧॥ అన్వయః :—హే మీఢుష్టమ శివతమ సభాసేనేశ ! త్వం నః సుమనాః శివో భవ. ఆయుధం నిధాయ కృత్తిం వసానః పినాకం బిభ్రత్సన్నస్మాకం రక్షణాయాగహి. పరమే వృక్ష ఆచర. ॥౫౧॥ భావార్థః :—సభాసేనేశాదయః స్వప్రజాసు మఙ్గలాచారిణో దుష్టేషు చాగ్నిరివ దాహకాః స్యు ర్యేన సర్వే ధర్మపథం విహాయాధర్మం కదాపి నాచరేయుః.

పదార్థము :—మీఢుష్టమ = అత్యంత పరాక్రమ యుక్తుడా! శివతమ = అతికల్యాణ మొనర్చువాడా! సభకు లేక సేనకు పతియైనవాడా! నీవు, నః = మాకై, సుమనాః = ప్రసన్నచిత్తుడవు. శివః = సుఖకరుడవు, భవ = అగుము. ఆయుధమ్ = ఖడ్గము, తుపాకి, శతఘ్ని మొదలగు శస్త్రములను. నిధాయ = ధరించి,కృత్తిమ్ = మృగచర్మాదులతో తయారైన దుస్తులను, వసానః = శరీరమున ధరించినవాడవై, పినాకమ్ = స్వరక్షాసాధనమగు ధనుస్సును లేక కవచమును. బిభ్రత్ = ధరించి మమ్ముల రక్షించుటకై, ఆగహి = రమ్ము. పరమే = ప్రబలమైనది, వృక్షే = ఛేదించదగినదియు నగు శత్రుసేనయందు, ఆచర = బాగుగ విహరించుము. ॥౫౧॥

భావార్థము :—సభాధ్యక్షులు, సేనాధ్యక్షులు మొదలగువారు తనప్రజలకు మంగళము సమకూర్చువారు, అగ్నితుల్యతేజస్వులై దుష్టులను దహింపజేయువారుగ కావలయును. దానివలన అందరు ధర్మమార్గము వదలి యధర్మమార్గమున నెన్నటికి నడవకుండ నుండగలరు. ॥౫౧॥ (౮౩౫)

---

౮౩౬ వికిరిదేత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రో దేవతాః, ఆర్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

ప్రజాజనా రాజజనైః సహ కథం వర్త్తేర న్నిత్యుప దిశ్యతే.

ప్రజాపురుషులు రాజపురుషులతో నెటుల మెలగవలయును ?

వికిరిద్ర విలోహిత నమస్తే అస్తు భగవః ।

యాస్తే సహస్రం హేతయోఽన్యమస్మన్ని వపన్తు తాః ॥ ॥౫౨॥

వికిరిద్రేతి వి+కిరిద్ర, విలోహితేతి వి+లోహిత, నమః,తే, అస్తు, భగవ ఇతి భగ+వః, యాః, తే, సహస్రమ్, హేతయః, అన్యమ్, అస్మత్, ని,వపన్తు.తాః.(52)

పదార్థః :—(వికిరిద్ర) విశేషేణ కిరిః సూకర ఇవ ద్రాయతి శేతే విశిష్టం కిరిం ద్రాతి నిన్దతి

... (విలోహిత) వివిధాన్ పదార్థానారోహయతి తత్సంబుద్ధౌ (నమః) సత్కారః (తే) తుభ్యమ్ (అస్తు)(భగవః)ఐశ్వర్యసమ్పన్న(యాః)(తే)తవ (సహస్రమ్) అసంఖ్యాతాః (హేతయః) వృద్ధయో ...స్త్రా వ(అన్యమ్)ఇతరమ్ (అస్మత్) అస్మాకం సకాశాత్ (ని) (వపన్తు) ఛిన్దన్తు. (తాః) ॥౫౨॥ అన్వయః :—హే వికిరిద్ర విలోహిత భగవన్సభేశ! రాజఁస్తే నమోఽస్తు యేన తే తవ యాః సహస్రం హేతయః సన్తి. తా అస్మదన్యం నివపన్తు. ॥౫౨॥ భావార్థః :—ప్రజాజనా రాజజనాన్ ...త్యేవ ముచ్యుర్యా యుష్మాక మున్నతయః శస్త్రాస్త్రాణి చ సన్తి తా అస్మాన్ సుఖే స్థాపయ న్త్వితరా న్యస్మ చ్ఛత్రూన్ నివారయన్తు. ॥౫౨॥

పదార్థము :—వికిరిద్ర = విశేషించిసూకరమువలె నిద్రించువాడా ! లేక ఉత్తమ వరాహమును నిందించువాడా! విలోహిత = వివిధపదార్థము లందారూఢుడవైనవాడా!భగవః = ఐశ్వర్యవంతుడవైన సభాపతీ! రాజా! తే నమః అస్తు = నీకు సత్కారము లభించుగాక! దానివలన, తే = నీయొక్క, యాః సహస్రమ్ హేతయః = అసంఖ్యాతములైన ఉన్నతులు వజ్రాదిశస్త్రములు ఏవి యున్నవో,తాః = అవి, అస్మత్ అన్యమ్ = మాకంటె భిన్నమగు శత్రువును,నివపన్తు = నిరంతరముభేదించవలయును.

భావార్థము :—ప్రజలు రాజపురుషులతో నిటు లనవలెను. "మీ యేయున్నతులు శస్త్రాస్త్రములు నున్నవో యవి మమ్ము సుఖమునందు స్థిరముగ నుంచవలయును. మాశత్రువులను నివారించవలయును."

---

౮౩౭ సహస్రాణీత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రో దేవతాః, నిచృదార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.

రాజజనైః కిం కార్య మిత్యాహ. రాజపురుషులు ఏమి చేయవలయును ?

సహస్రాణి సహస్రశో బాహ్వో స్తవ హేతయః ।
తాసా మీశానో భగవః పరాచీనా ముఖా కృధి ॥ ॥౫౩॥

సహస్రాణి, సహస్రశ ఇతి సహస్ర+శః, బాహ్వోః, తవ, హేతయః,తాసామ్, ఈశానః, భగవ ఇతి భగవః, పరాచీనా, ముఖా, కృధి. (53)

పదార్థః :—(సహస్రాణి)(సహస్రశః)అసంఖ్యాతాః(బాహ్వోః)భుజయోః సంబన్ధిన్యః(తవ) (హేతయః)ప్రబలా వజ్రగతయః(తాసామ్)(ఈశానః) ఈశనశీలః (భగవః) భాగ్యవన్ (పరాచీనా) పరాచీనాని దూరీభూతాని(ముఖా)ముఖాని(కృధి)కురు. ॥౫౩॥ అన్వయః :—హే భగవో! యాస్తవ బాహ్వోః సహస్రాణి హేతయః సన్తి తాసా మీశానః సన్ సహస్రశః శత్రూణాం ముఖా పరాచీనా కృధి. ॥౫౩॥ భావార్థః :—రాజపురుషైః బాహుబలేన రాజ్యం ప్రాప్యాసంఖ్యశూర వీరాః సేనాః సంపాద్య సర్వే శత్రవః పరాఙ్ముఖాః కార్యాః. ॥౫౩॥

పదార్థము :—భగవః = భాగ్యశీలా! సేనాపతీ! తవ = నీయొక్క, బాహ్వోః = భుజములకు సంబంధించిన,సహస్రాణి హేతయః = అసంఖ్యాకములగు వజ్రముల ప్రబలగతు లేవి యున్నవో, తాసామ్ ఈశానః = వాని యాధిపత్యమును పొందినవాడవై, సహస్రశః = వేలకొలది శత్రువుల యొక్క, ముఖా = ముఖములను, పరాచీనా = వెనుకకు మరలించి, కృధి = దూరపఱచుము. ॥౫౩॥

భావార్థము :—రాజపురుషులు బాహుబలముతో రాజ్యమును పొంది,యసంఖ్యశూరవీరులను సేనయందు నియమించి సకలశత్రువులను పరాఙ్ముఖులుగ నొనర్చవలయును. ॥౫౩॥ (౮౩౭)

---

౫౪. అసంఖ్యాతేత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, విరాడార్షనుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.

మనుష్యైః కథ ముపకారో గ్రాహ్య ఇత్యుచ్యతే. మానవు లెటుల ఉపకారమును గ్రహింపవలయును?

అసంఖ్యాతా సహస్రాణి యే రుద్రా॰అధి భూమ్యామ్ ।

తేషాఀ సహస్ర యోజనే॰వ ధన్వాని తన్మసి ॥ ॥౫౪॥

అసంఖ్యాతేత్యసమ్+ఖ్యాతా, సహస్రాణి, యే, రుద్రాః, అధి, భూమ్యామ్, తేషామ్, సహస్రయోజన ఇతి సహస్ర+యోజనే, అవ, ధన్వాని, తన్మసి. (54)

పదార్థః -(అసంఖ్యాతా)సంఖ్యారహితాని(సహస్రాణి)(యే)(రుద్రాః)సజీవా॰జీవాః ప్రాణాదయో వాయవః(అధి)ఉపరిభావే(భూమ్యామ్)పృథివ్యామ్(తేషామ్)(సహస్రయోజనే) సహస్రాణ్యసంఖ్యాని చతుఃక్రోశపరిమితాని యస్మిన్ దేశే తస్మిన్(అవ)అర్వాగర్థే(ధన్వాని)ధనూంషి(తన్మసి)విస్తారయేమ.

అన్వయః :-హేమనుష్యాః యథా వయం యే అసంఖ్యాతా సహస్రాణి రుద్రా భూమ్యా మధి సన్తి తేషాం సకాశాత్సహస్రయోజనే ధన్వాన్యవ తన్మసి తథా యూయ మపి తనుత. ॥౫౪॥ భావార్థః :- మనుష్యైః ప్రతిశరీరం విభక్తా అసంఖ్యా భూమిసంబన్ధినో జీవా వాయవశ్చ వేద్యా స్తై రుపకారో గ్రాహ్యస్తేషాం కర్తవ్యశ్చ. ॥౫౪॥

పదార్థము :-మానవులారా ! మేమెటుల, అసంఖ్యాతా = అసంఖ్యాతములు, సహస్రాణి = సహస్రములు నైన, రుద్రాః = జీవులకు సంబంధించిన - సంబంధించని, యే = ప్రాణాది వాయువు లేవి, భూమ్యామ్ అధి = భూమిమీద నున్నవో, తేషామ్ = వాని సంబంధముచే, సహస్ర యోజనే = అసంఖ్యములగు యోజనముల విస్తీర్ణదేశమునందు, ధన్వాని = ధనుస్సులను, అవ తన్మసి = విస్తరింపజేయుదుమో అటులనే మీరును విస్తరింప జేయుడు. ॥౫౪॥

భావార్థము :-ప్రతిశరీరమునందు విభాగమును పొందిన భూమికి సంబంధించిన అసంఖ్యాతములగు జీవములను, వాయువులను మానవులెఱిగి వానిచే నుపకారమును గ్రహించవలయును. వాని కర్తవ్యములను గూడ గ్రహించవలయును. ॥౫౪॥ (౫౪)

---

౫౫. అస్మిన్నిత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, భురిగార్ష్యుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అస్మిన్మహత్యర్ణవే॰న్తరిక్షే భవా అధి ।

తేషాఀ సహస్రయోజనే॰వ ధన్వాని తన్మసి ॥ ॥౫౫॥

అస్మిన్, మహతి, అర్ణవే, అన్తరిక్షే, భవాః, అధి, తేషామ్, సహస్రయోజన ఇతి సహస్ర+యోజనే, అవ, ధన్వాని, తన్మసి. (55)

పదార్థః :-(అస్మిన్)(మహతి)వ్యాపకత్వాదిమహాగుణవిశిష్టే (అర్ణవే) బహూన్యర్ణాంసి జలాని విద్యన్తే యస్మిఀస్తస్మిన్నివ.అర్ణ ఇత్యుదక నామ . . . నిఘం. ౧.౧౨.అర్ణసో లోపశ్చేతి స లోపో

ప్రయోగయుక్తాః(అన్తరిక్షే)అన్తరిక్షయ ఆకాశే (భవాః)వర్తమానాః(అధి) (తేషామ్) ఇతిపూర్వవత్.
అన్వయః :-హేమనుష్యాః యథా వయం యేఽస్మిన్ మహత్యర్ణవేఽన్తరిక్షే భవా రుద్రా జీవా వాయ
వశ్చ సన్తి తేషాం ప్రయోగం కృత్వా సహస్రయోజనే ధన్వాన్యధ్యవతన్మసి తథా యూయ మపి
కురుత. ॥౫౫॥ భావార్థః -మనుష్యై ర్యథా భూమిస్థేభ్యో జీవేభ్యో వాయుభ్యశ్చ కార్యోప
యోగః క్రియతే తథా ఽన్తరిక్షస్థేభ్యోఽపి కర్తవ్యః. ॥౫౫॥

పదార్థము :-మానవులారా ! మేమెటుల, అస్మిన్ మహతి అర్ణవే అంతరిక్షే = వ్యాపకత్వాది
మహాగుణములుగలిగి అనంత జలములు కలిగియున్న సముద్రమువలె అగాధము, అన్నిటిమధ్య అవి
నాశియునై యున్న ఈ ఆకాశములో,భవాః = ఏజీవములు లేక వాయువులు ఉన్నవో,తేషామ్ = వానిని
ఉపయోగమునకుతెచ్చి, సహస్రయోజనే = అసంఖ్యాత యోజనవిస్తీర్ణ దేశములో, ధన్వాని = ధను
స్సులను, లేక అన్నాదిధాన్యములను, అధ్యవ తన్మసి = అత్యధికముగ విస్తరింపజేయుచున్నామో
అటులనే మీరును ఒనర్చుడు. ॥౫౫॥

భావార్థము:-మానవులు పృదివీస్థ జీవములతో వాయువులతో కార్యములను సాధించుచున్నటుల
ఆకాశస్థ జీవములతోను సాధించవలయును. ॥౫౫॥ (౬౩౯)

---

౬౪౦ నీలగ్రీవా ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, బహురుద్రా దేవతాః, నిచృదార్ష్యనుష్టుప్
ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

నీల॑గ్రీవాః శితిక॒ణ్ఠా దివ౨ఁ రు॒ద్రా ఉప॑శ్రితాః ।
తేషా౨ఁ సహస్రయోజ॒నేఽవ॒ ధన్వా॑ని తన్మసి॥ ॥౫౬॥

నీల॑గ్రీ॒వా ఇతి॒ నీల+గ్రీవాః, శి॒తి॒క॒ణ్ఠా ఇతి॒ శితి+కణ్ఠాః, దివమ్,రు॒ద్రాః,ఉప॑శ్రి॒తా ఇత్యు
ప+శ్రితాః, తేషామ్ స॒హ॒స్ర॒యో॒జ॒న ఇతి సహస్ర+యోజనే,అవ, ధన్వాని,త॒న్మ॒సి॒.

పదార్థః :-(నీలగ్రీవాః)నీలా గ్రీవా యేషాం తే(శితికణ్ఠాః)శితయస్తీక్ష్ణాః శ్వేతా వా కణ్ఠా
యేషాం తే(దివమ్)సూర్యం విద్యుదివ(రుద్రాః) జీవా వాయవో వా(ఉపశ్రితాః)ఉపశ్లేషతయా శ్రితాః
కణ్ఠా యేషాం తే. తేషామితి పూర్వవత్. ॥౫౬॥ అన్వయః :-హే మనుష్యాః యథా వయం
యే నీలగ్రీవాః శితికణ్ఠా దివ ముపశ్రితా రుద్రా జీవా వా వాయవః సన్తి తేషా ముపయోగేన సహస్ర
యోజనే ధన్వాన్యవ తన్మసి తథా యూయ మపి కురుత. ॥౫౬॥ భావార్థః :-విద్వద్భిః వహ్ని
స్థాన్ వాయూన్ జీవాన్వా విజ్ఞాయోపయుజ్య ఆగ్నేయాస్త్రాదీని నిష్పాదనీయాని. ॥౫౬॥

పదార్థము :-మానవులారా! మే మెటుల.నీలగ్రీవాః = కంఠమునందు నీల వర్ణము గలవి,శితికంఠాః
= తీక్ష్ణమైన లేక శ్వేతమగు కంఠము గలవి. దివమ్ = సూర్యుని విద్యుత్తువలె. ఉపశ్రితాః = ఆశ్ర
యించియున్నవియు నగు, రుద్రాః = ఏ జీవములు లేక వాయువు లున్నవో, తేషాం = వాని ఉపయోగ
ముచే, సహస్రయోజనే = అసంఖ్యాక యోజన విస్తీర్ణదేశములో, ధన్వాని = శస్త్రాదులను, అవ
తన్మసి = విస్తరింప జేయుదుమో, అటులనే మీరును ఒనర్చుడు. ॥౫౬॥

భావార్థము :-విద్వాంసులు అగ్నిస్థ వాయువులను, జీవములను ఎరిగి ఉపయోగమునకుతెచ్చి
ఆగ్నేయాద్యస్త్రములను సాధించ నలయును. ॥౫౬॥ (౬౪౦)

---

౫౪౧ నీలగ్రీవా ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, నిచృదార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

నీలగ్రీవాః శితికణ్ఠాః శర్వా అధః క్షమాచరాః ।

తేషాꣳ సహస్రయోజనేఽవ ధన్వాని తన్మసి ॥ ॥౫౭॥

నీలగ్రీవా ఇతి నీల+గ్రీవాః, శితికణ్ఠా ఇతి శితి+కణ్ఠాః, శర్వాః, అధః, క్షమాచరా ఇతి క్షమా+చరాః, తేషామ్, సహస్రయోజన ఇతి సహస్ర+యోజనే, అవ, ధన్వాని, తన్మసి. (57)

పదార్థః :-(నీలగ్రీవాః)నీలా గ్రీవా యేషాం తే(శితికణ్ఠాః) శితిః శ్వేతః కణ్ఠో యేషాం తే (శర్వాః)హింసకాః(అధః)అధోగామినః(క్షమాచరాః) యే క్షమాయాం పృథివ్యాం చరన్తి. తేషామితి పూర్వవత్. ॥౫౭॥ అన్వయః :-హే మనుష్యాః ! యే నీలగ్రీవాః శితికణ్ఠాః శర్వా అధః క్షమాచరాః సన్తి తేషాం సహస్రయోజనే దూరీకరణాయ ధన్వాని వయ మవతన్మసి. ॥౫౭॥ భావార్థః :-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యై ర్యే వాయవో భూమే రన్తరిక్ష మన్తరిక్షాద్ భూమిం చ గచ్ఛన్త్యాగచ్ఛన్తి తత్ర యే తేజోభూమ్యాది తత్వానా మవయవా శ్చరన్తి తాన్ విజ్ఞా యోపయుజ్య కార్యం సాధ్యమ్. ॥౫౭॥

పదార్థము :—మానవులారా ! నీలగ్రీవాః = నీలకంఠము గలవి, శితికంఠాః = నల్లని కంఠము గలవి, శర్వాః = హింసకప్రాణులు, అధః = క్రిందకు నడచునవి, క్షమాచరాః = భూమిలో నడచు నవియు నగు నే జీవము లున్నవో, తేషామ్ = వానిని,సహస్రయోజనే = వేలకొలది యోజనముల దూర మొనర్చుటకు, ధన్వాని = ధనుస్సులను మేము, అవ తన్మసి = విస్తృత మొనర్చుచున్నాము. ॥౫౭॥

భావార్థము :—ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏ వాయువులు భూమి నుండి ఆకాశమునకు, ఆకాశము నుండి భూమికి వీచుచుండునో వానిలో అగ్నిపృథివ్యాదుల అవయవ ములేవి యున్నవో మానవులు వాని నెరిగి మఱియు నుపయోగమునకు తెచ్చి కార్యములను సాధించ వలయును. ॥౫౭॥ (౫౪౧)

---

౫౪౨ యే వృక్షేష్విత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, నిచృదార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

మనుష్యైః సర్పాదయో దుష్టా నివారణీయా ఇత్యాహ.

మనుష్యులు సర్పాది దుష్టప్రాణులను నివారించ వలయును.

యే వృక్షేషు శష్పిఞ్జరా నీలగ్రీవా విలోహితాః ।

తేషాꣳ సహస్రయోజనేఽవ ధన్వాని తన్మసి॥ ॥౫౮॥

యే, వృక్షేషు, శష్పిఞ్జరాః, నీలగ్రీవా ఇతి నీల+గ్రీవాః, విలోహితా ఇతి వి+లోహితాః, తేషామ్, సహస్రయోజన ఇతి సహస్ర+యోజనే, అవ, ధన్వాని, తన్మసి.

పదార్థః :-(యే) (వృక్షేషు) ఆమ్రాది సమీపేషు (శష్పిఞ్జరాః) శష్పింజరాః పింజరో వర్ణో యేషాం తే(నీలగ్రీవాః)నీలవర్ణా నిగరణకర్మోపేతాః(విలోహితాః)వివిధర క్తవర్ణాః తేషామితి పూర్వవత్.॥౫౮॥ అన్వయః :-హే మనుష్యాః : యథా వయం యే వృక్షేషు శష్పిఞ్జరా నీలగ్రీవా విలోహితాః సర్పాదయః స న్తి తేషాం సహస్రయోజనే పరిక్షేపాయ ధన్వాన్యవ తన్మసి.తథా యూయ మప్యాచరత. ॥౫౮॥ భావార్థః :-మనుష్యై ర్యే వృక్షాదిషు వృద్ధిజీవనాః సర్పాదయో వ ర్త న్తే తేఽపి యథా సామర్థ్యం నివారణీయాః. ॥౫౮॥

పదార్థము :-మానవులారా ! మేమెటుల, వృక్షేషు = ఆమ్రాదివృక్షములందు,శష్పింజరాః = భయంకర రూపము గలవి, నీలగ్రీవాః = నీలకంఠము గలిగి కటుచుసని, విలోహితాః = అనేకవిధముల నలుపు మొదలైన రంగులతో కూడిన సర్పాదులు, యే = ఏ హింసక జీవములున్నవో, తేషామ్ వానిని, సహస్రయోజనే = సహస్రయోజన వి స్తీర్ణ దేశమున వెడలగొట్టుటకై, ధన్వాని = ధనుస్సులను, అవ తన్మసి = వి స్తరింప చేయుదుమో, అటులనే మీరును ఆచరించుడు. ॥౫౮॥

భావార్థము :-మానవులు వృక్షాదులలో వృద్ధిగా పెరుగు సర్పాదు లేవి యున్నవో వానిని శ క్తికొలది నివారించ వలయును. ॥౫౮॥ (౯౪౩)

---

౫౯. యే భూతానామిత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, ఆర్ష్యనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

జనై రధ్యాపనోపదేశౌ కుతో గ్రాహ్యా విత్యాహ.

మానవులు అధ్యాపనోపదేశము లెవరి నుండి గ్రహించ వలయును ?

యే భూతానామధిపతయో విశిఖాసః కపర్దినః ।

తేషాꣳ సహస్రయోజనేఽవ ధన్వాని తన్మసి ॥ ॥౫౯॥

యే, భూతానామ్, అధిపతయ ఇత్యధి+పతయః, విశిఖాస ఇతి వి+శిఖాసః, కపర్దినః, తేషామ్, సహస్రయోజన ఇతి సహస్ర+యోజనే అవ, ధన్వాని, తన్మసి.

పదార్థః :-(యే)(భూతానామ్)ప్రాణ్యప్రాణినామ్(అధిపతయః) అధిష్ఠాతారః పాలకాః (విశిఖాసః)విగతశిఖాః సంన్యాసినః(కపర్దినః)జటిలా బ్రహ్మచారిణః. తేషా మితి పూర్వవత్. ॥౫౯॥ అన్వయః :-హే మనుష్యాః యథా యే భూతానా మధిపతయో విశిఖాసః కపర్దినః సన్న్యాసినో బ్రహ్మచారిణః స న్తి తేషాం హితాయ సహస్రయోజనే వయం పరిభ్రమామో ధన్వాన్యవ తన్మసి తథా హే రాజపురుషాః యూయ మపి పర్యటనం సదా కురుత. ॥౫౯॥ భావార్థః :-మనుష్యై ర్యే సూత్రాత్మధనఞ్జయాదివత్ పరివ్రాజో బ్రహ్మచారిణశ్చ సర్వేషాం శరీరాత్మపోషకాః స న్తి. తదధ్యాపనోపదేశాభ్యాం బుద్ధిదేహపుష్టిః సమ్పాదనీయా. ॥౫౯॥

పదార్థము :-మానవులారా ! ఎటుల, భూతానామ్ = ప్రాణులకు అప్రాణులకు, అధిపతయః = రక్షకులు-స్వాములు, విశిఖాసః = శిఖారహితులగు సంన్యాసులు, కపర్దినః = జటాధారులైన బ్రహ్మచారులు, యే = ఎవరున్నారో, తేషామ్ = వారి హితార్థము, సహస్రయోజనే = వేలకొలది యోజనముల వి స్తీర్ణదేశములో మేము,ఎల్లప్పు డన్నివిధముల భ్రమణ మొనర్చు చున్నామో, మఱియు. ధన్వాని = అ విద్యాదిదోషముల నివారణార్థము విద్యాది శస్త్రములను, అవ తన్మసి = వి స్తరింప జేయుదుమో, రాజపురుషులారా ! అటులనే మీరును సర్వత్ర భ్రమణ మొనర్చుడు. ॥౫౯॥

భావార్థము :—సూత్రాత్మ ధనంజయ వాయ్వాదులవలె నే సంన్యాసులు బ్రహ్మచారులు అందటి శరీరములను ఆత్మలను బలపఱచుచున్నారో వారినుండి చదివియు, ఉపదేశములు వినియు మానవులు అందఱు స్వబుద్ధులను శరీరమును పుష్టమొనర్చుకొనవలయును. ॥౫౯॥ (౮౪౩)

౮౪౪ యే పథా మిత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతి ర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతా, నిచృదార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కిం కార్య మిత్యాహ. మఱల మానవు లేమి చేయవలయును?

యే పథాం పథిరక్షయ ఐలబృదా ఆయు ర్యుధః ।

తేషాꣳ సహస్రయోజనేఽవ ధన్వాని తన్మసి ॥ ॥౬౦॥

యే, పథామ్, పథిరక్షయ ఇతి పథి+రక్షయః, ఐలబృదాః, ఆయుర్యుధ ఇత్యాయుః+యుధః, తేషామ్, సహస్రయోజన ఇతి సహస్ర+యోజనే, అవ, ధన్వాని, తన్మసి.

పదార్థః :—(యే)(పథామ్)మార్గాణామ్(పథిరక్షయః)యే పథిషు విచరతాం జనానాం రక్షయో రక్షకాః(ఐలబృదాః)ఇలాయా పృథివ్యా ఇమాని వస్తుజాతాని ఐలాని తాని యే వర్ధయన్తి తే. అత్ర వర్ణవ్యత్యయేన ధస్య దః. ఇగుపధలక్షణః కశ్చ(ఆయుర్యుధః) యే ఆయుషా సహ యుధ్యన్తే తేషా మితి పూర్వవత్. ॥౬౦॥ అన్వయః :—వయం యే పథాం పథిరక్షయ ఇవ ఐలబృదా ఆయు ర్యుధో భృత్యాః సన్తి తేషాం సహస్రయోజనే ధన్వాన్యవతన్మసి. ॥౬౦॥ భావార్థః :—మనుష్యై ర్యథా రాజజనా అహర్నిశం ప్రజాజనాన్ యథావద్రక్షన్తి, తథా పృథివీం జీవనాదికం చ వాయవో రక్షన్తీతి వేద్యమ్. ॥౬౦॥

పదార్థము :—మేము, యే పథామ్ పథిరక్షయః = మార్గసంబంధీకులను, మార్గములందు విహరించువారిని రక్షించువారివలె, ఐలబృదాః = పృథివీసంబంధములగు పదార్థముల వర్ధకులు, ఆయు ర్యుధః = పూర్ణాయు వున్నంతవరకు యుద్ధమొనర్చు భృత్యులును ఎవరున్నారో, తేషాం ధన్వాని = వారి ధనుస్సులను, సహస్ర యోజనే అవతన్మసి = అసంఖ్యయోజన విస్తీర్ణ దేశమునందు విస్తృత పఱచుచున్నాము. ॥౬౦॥

భావార్థము :—రాజపురుషు లెటుల రేయుంబవలు ప్రజలను యథావతు రక్షణ మొనరించు చున్నారో అటులనే పృథివిని జీవనాదులను వాయువులు రక్షించుచున్నవని గ్రహించుడు. ॥౬౦॥(౮౪౪)

౮౪౫ యే తీర్థానీత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, నిచృదార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పునస్తదేవాహ. మఱల నా విషయమే.

యే తీర్థాని ప్రచరన్తి సృకాహస్తా నిషఙ్గిణః ।

తేషాꣳ సహస్రయోజనేఽవ ధన్వాని తన్మసి ॥ ॥౬౧॥

యే, తీర్థాని, ప్రచరన్తీతి, ప్ర+చరన్తి, సృకాహస్తా+ఇతి, సృకా+హస్తాః, నిషఙ్గిణః, తేషామ్, సహస్రయోజన ఇతి, సహస్ర+యోజనే, అవ, ధన్వాని, తన్మసి.

పదార్థః :—(యే) (తీర్థాని)యాని వేదాచార్యసత్యభాషణబ్రహ్మచర్యాది సునియమాదీన్యవిద్యా దుఃఖేభ్య స్తారయన్తి యద్వా యైః సముద్రాదిభ్య స్తారయన్తి తాని (ప్రచరన్తి) (సృకాహస్తాః)సృకా వజ్రాణి హస్తేషు యేషాం తే. సృక ఇతి వజ్ర నా . . . నిఘం . . ౨. ౨౦ (నిషఙ్గిణః)ప్రశస్త బాణకోశయుక్తాః.తేషామితి పూర్వవత్. ॥౬౧॥ అన్వయః :—వయం యే సృకాహస్తా నిషఙ్గిణ ఇవ తీర్థాని ప్రచరన్తి తేషాం సహస్రయోజనే ధన్వాన్యవ తన్మసి. ॥౬౧॥ భావార్థః —మనుష్యాణాం ద్వివిధాని తీర్థాని వర్తన్తే తేష్వాద్యాని బ్రహ్మచర్యాచార్య సేవా వేదాద్యధ్యయనాధ్యాపన సత్సఙ్గేశ్వరోపాసనా సత్యభాషణాదీని దుఃఖసాగరా జ్జనాన్ పారం నయన్తి. అపరాణి యైః సముద్రాది జలాశయేభ్యః పారావారం గన్తుం శక్యాశ్చేతి. ॥౬౧॥

పదార్థము :—మేము, యే = ఎవరు, సృకాహస్తాః = హస్తములందు వజ్రమును ధరించినవారు, నిషఙ్గిణః = మంచి బాణములు కోశములుగలవారు నగు మానవులవలె, తీర్థాని = దుఃఖముల నుండి తరింపజేయు వేదము. ఆచార్యుడు, బ్రహ్మచర్యము, సత్యభాషణము మొదలైన మంచి నియమములను, లేక సముద్రాదులను దాటుటకు సాధనములగు నౌకాదులను, ప్రచరంతి = ప్రచారమొనర్చుచున్నారో, తేషామ్ = వారియొక్క, సహస్రయోజనే = సహస్రయోజన విస్తీర్ణదేశములో, ధన్వాని = శస్త్రములను, అవ తన్మసి = విస్తృత మొనర్చుచున్నాము. ॥౬౧॥

భావార్థము :—మానవులకు రెండురకముల తీర్థములున్నవి. అందులో మొదటివి :—బ్రహ్మచర్యము, గురుసేవ. వేదాదిశాస్త్రములచదువుట చదివించుట, సత్సంగము,ఈశ్వరుని ఉపాసించుట, సత్యభాషణము మొదలైనవి దుఃఖసాగరమునుండి మానవులను తరింపజేయునవి. మఱియు రెండవవి :— సముద్రాది జలాశయములను ఇటునటు దాటుటకు సమర్థములగు నౌకాదులు. ॥౬౧॥ (౧౬౫౫)

౧౬౫౬ యేఽన్నేష్విత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, విరాడార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.

పునస్తదేవాహ. మఱల నా విషయమే.

యేఽన్నేషు వివిధ్యన్తి పాత్రేషు పిబతో జనాన్ ।
తేషాꣳ సహస్రయోజనేఽవ ధన్వాని తన్మసి ॥ ॥౬౨॥

యే, అన్నేషు, వివిధ్యన్తీతి వి+విధ్యన్తి, పాత్రేషు, పిబతః, జనాన్, తేషామ్, సహస్రయోజన, ఇతి సహస్ర + యోజనే, అవ, ధన్వాని, తన్మసి. (62)

పదార్థః :—(యే)(అన్నేషు)అత్తవ్యేషు పదార్థేషు (వివిధ్యన్తి)బాణా ఇవ సాక్షతాన్ కుర్వన్తి (పాత్రేషు)పానసాధనేషు(పిబతః)పానం కుర్వతః(జనాన్) మనుష్యాదిప్రాణినః.తేషా మితి పూర్వవత్. అన్వయః :—వయం యేఽన్నేషు వర్తమానాన్ పాత్రేషు పిబతో జనాన్ వివిధ్యన్తి తేషాం ప్రతీకారాయ సహస్రయోజనే ధన్వాన్యవతన్మసి. ॥౬౨॥ భావార్థః :—యోఽన్నాహారం జలాదిపానం కుర్వతో విషాదినా ఘ్నన్తి తేభ్యః సర్వే దూరే వసనీయమ్. ॥౬౨॥

పదార్థము :—మేము,అన్నేషు = తినదగిన పదార్థములందు స్థితములు,పాత్రేషు = పాత్రలందు, పిబతః = త్రాగుచున్నవియువగు,జనాన్ = మనుష్యాది ప్రాణులను యేవివిధ్యంతి = ఎవరు బాణమువలె

గాయపఱచుచున్నారో, తేషామ్ = వారిని తొలగించుటకై, సహస్రయోజనే = అసంఖ్యయోజన విస్తీర్ణదేశమున, ధన్వాని అవతన్మసి = ధనుస్సులను విస్తరించుచున్నాము. ॥౬౨॥

భావార్థము :—అన్నమతినుచున్న లేక జలాదులను త్రాగుచున్న జీవములను విషాదులచే చంపు వారినుండి అందఱు దూరముగ నుండవలయును. ॥౬౨॥ (౫౪౬)

౫౪౭ య ఏతావన్త ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, భురిగార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పునస్తదేవాహ. మఱల నా విషయమే.

య ఏతావన్తశ్చ భూయాꣳసశ్చ దిశో రుద్రా వితస్థిరే ।
తేషాꣳసహస్రయోజనేఽవధన్వాని తన్మసి ॥ ॥౬౩॥

యే, ఏతావన్తః, చ, భూయాꣳసః, చ, దిశః, రుద్రాః, వితస్థిర ఇతి వి + తస్థిరే, తేషామ్, సహస్రయోజన ఇతి సహస్ర + యోజనే, అవ, ధన్వాని, తన్మసి.

పదార్థః :—(యే) (ఏతావన్తః) యావన్తో వ్యాఖ్యాతాః (చ) (భూయాంసః) తేభ్యోఽప్యధికాః (చ) (దిశః) పూర్వాద్యాః (రుద్రాః) ప్రాణజీవాః (వితస్థిరే) వివిధతయా తిష్ఠన్తి (తేషామ్) (సహస్రయోజనే) ఏతత్సంఖ్యాపరిమితే దేశే (అవ) విరోధార్థే (ధన్వాని) అన్తరిక్షావయవాన్. ధన్వేత్యన్తరిక్ష నా . . . ని ఘంటౌ ౧. ౩. (సహస్రయోజనే) (అవ) (ధన్వాని) (తన్మసి). ॥౬౩॥ అన్వయః :—వయం య ఏతావన్తశ్చ భూయాంసశ్చ రుద్రా దిశో వితస్థిరే తేషాం సహస్రయోజనే ధన్వాన్యవ తన్మసి. భావార్థః :—యే మనుష్యాః సర్వాసు దిక్షు స్థితాన్ జీవాన్ వాయూన్వా యథావదుపయుఞ్జతే తేషాం సర్వకార్యాణి సిద్ధాని భవన్తి. ॥౬౩॥

పదార్థము :—మేము. యే ఏతావన్తః = ఏ యీ వ్యాఖ్యానమొనర్చబడిన, చ = మఱియు, రుద్రాః = ప్రాణములు లేక జీవములు, భూయాంసః చ = వీనికంటె నధికములైన ప్రాణములు జీవములు, దిశః వితస్థిరే = పూర్వాదిదిశలందు వివిధవిధములుగ స్థితములై యున్నవో, తేషామ్ = వానికి విరుద్ధముగ, సహస్రయోజనే = వేయి యోజనముల విస్తీర్ణముగల దేశమునందు, ధన్వాని = ఆకాశావయవములను, అవతన్మసి = విస్తృతపఱచుచున్నాము. ॥౬౩॥

భావార్థము :—ఏమానవులు సకలదిశలందున్న జీవములను యథావతుగ ఉపయోగమునకు తెచ్చుచున్నారో వారి సకలకార్యములు సిద్ధించును. ॥౬౩॥ (౫౪౭)

౫౪౮ నమోఽస్తు రుద్రేభ్య ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, నిచృద్ధృతిశ్ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

పునస్తదేవాహ. మఱల నా విషయమే.

నమోఽస్తు రుద్రేభ్యో యే దివి యేషాం వర్ష మిషవః । తేభ్యో దశ ప్రాచీర్దశ దక్షిణా దశ ప్రతీచీర్దశోదీచీర్దశోర్ధ్వాః । తేభ్యో నమో అస్తు తే నోఽవన్తు తే నో

మృడయన్తు తే యం ద్విష్మో యశ్చ నో ద్వేష్టి తమేషాం జమ్భే దధ్మః॥౬౪॥

నమః, అస్తు, రుద్రేభ్యః, యే, దివి, యేషామ్, వర్షమ్, ఇషవః, తేభ్యః, దశ, ప్రాచీః, దశ, దక్షిణాః, దశ, ప్రతీచీః, దశ, ఉదీచీః, దశ, ఊర్ధ్వాః, తేభ్యః, నమః, అస్తు, తే, నః, అవన్తు, తే, నః, మృడయన్తు, తే, యమ్, ద్విష్మః, యః, చ, నః, ద్వేష్టి, తమ్, ఏషామ్, జమ్భే, దధ్మః ॥ (64)

పదార్థః :—(నమః)సత్క్రియా(అస్తు)భవతు(రుద్రేభ్యః)ప్రాణేభ్య ఇవ వర్తమానేభ్యః(యే)(దివి) సూర్యప్రకాశాదావివ విద్యావినయే వర్తమానా వీరాః (యేషామ్) (వర్షమ్)వృష్టి రివ (ఇషవః) బాణాః(తేభ్యః)(దశ)(ప్రాచీః)పూర్వాదిశః(దశ)(దక్షిణాః)(దశ)(ప్రతీచీః)పశ్చిమాః(దశ)(ఉదీచీః) ఉత్తరాః(దశ)(ఊర్ధ్వాః)ఉపరిస్థాః(తేభ్యః) (నమః)అన్నాదికమ్ (అస్తు)(తే) (నః)అస్మాన్(అవన్తు) రక్షన్తు(తే)(నః)అస్మాన్(మృడయన్తు)సుఖయన్తు (తే)(యమ్)(ద్విష్మః) అప్రీతిం కుర్యామ (యః)(చ)(నః)అస్మాన్(ద్వేష్టి)స ప్రీణయతి(తమ్)(ఏషామ్) వాయూనామ్ (జమ్భే) మార్జారముఖే మూషక ఇవ పీడాయామ్(దధ్మః)నిః క్షిపామ. ॥౬౪॥అన్వయః :—యే రుద్రా దివి వర్తన్తే యేషాం వర్ష మిషవ స్తేభ్యో రుద్రేభ్యోఽస్మాకం నమోఽస్తు యే దశ ప్రాచీ ర్దశ దక్షిణా దశ ప్రతీచీర్దశోదీచీ ర్దశోర్ధ్వాః ప్రాప్నువన్తి తేభ్యో రుద్రేభ్యోఽస్మాకం నమోఽస్తు య ఏవం భూతాస్తే నోఽవన్తు తే నో మృడయన్తు తే వయంయం ద్విష్మో యశ్చ నో ద్వేష్టి తమేషాం జమ్భే దధ్మః.॥౬౪॥భావార్థః :—యథా వాయూనాం సకాశాద్వర్షా జాయన్తే తథా యే సర్వత్రాధిష్ఠాతారః స్యుస్తే వీరాః పూర్వాదిషు దిక్ష్వస్మాకం రక్షకాః సన్తు వయం యం విరోధినం జానీమస్తం సర్వత ఆవృత్య వాయు వద్బన్ధయేమేతి. ॥౬౪॥

పదార్థము:—యే = సర్వహితకారు లెవరు, దివి = సూర్యప్రకాశాదులతో తుల్యములగు విద్యావినయములందు మెలగుదురో, యేషామ్ = ఎవరికి,వర్షమ్ = వృష్టివలె, ఇషవః = బాణములున్నవో, తేభ్యః రుద్రేభ్యః = ప్రాణతుల్యముగ మెలగు నా పురుషులకై, నమః = మేమొనర్చినసత్కారము, అస్తు = లభించునుగాక! ఎవరు, దశ = పదివిధముల,ప్రాచీః = తూర్పులైనను, దశ దక్షిణాః = పదివిధముల దక్షిణములైనను, దశ ప్రతీచీః = పదివిధముల పశ్చిమములైనను.దశ ఉదీచీః = పదివిధముల ఉత్తరములను,దశ ఊర్ధ్వాః = పదివిధముల నూర్ధ్వదిక్కులైనను పొందుదురో, తేభ్యః = సర్వహితైషులగు నా రాజపురుషులకు, నమః = మాయన్నాదిపదార్థములు,అస్తు = ప్రాప్తించునుగావుత!తే = ఇటువంటి వారమైన ఆమేము,యమ్ ద్విష్మః = ఎవరితో నప్రీతి యొనర్చెదమో. చ యః నః ద్వేష్టి = ఎవరు మమ్ము దుఃఖపెట్టుదురో, తమ్ = అతనిని, ఏషామ్ జమ్భే = పిల్లి నోటిలోనికి ఎలుకవలె నీవాయువుల పీడయందు, దధ్మః = పడవేయుదుము గాక! ॥౬౪॥

భావార్థము :—వాయువులసంబంధముచే వర్షముకలుగునటుల సకలదిశలందధిష్ఠితులై యుండిన వీరపురుషులు పూర్వాదిదిశలందు మాకు రక్షకులగుదురు గాక ! మేము విరోధులని భావించువారిని నాలుగువైపులనుండి చుట్టుముట్టి వాయువువలె బంధించెదరుగాక ! ॥౬౪॥ (౮౪౮)

౮౪౯ నమోఽస్తు రుద్రేభ్య ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, ధృతి శ్ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

నమో౽స్తు రుద్రేభ్యో యే౽న్తరిక్షే యేషాం వాత ఇషవః । తేభ్యో దశ ప్రాచీ ర్దశ దక్షిణా దశ ప్రతీచీ ర్దశోదీచీ ర్దశోర్ధ్వాః । తేభ్యో నమో అస్తు తే నో౽వన్తు తే నో మృడయన్తు తే యం ద్విష్మో యశ్చ నో ద్వేష్టి తమేషాం జమ్భే దధ్మః ॥

నమః, అస్తు, రుద్రేభ్యః, యే, అన్తరిక్షే, యేషామ్, వాతః, ఇషవః, తేభ్యః, దశ, ప్రాచీః, దశ, దక్షిణాః, దశ, ప్రతీచీః, దశ ఉదీచీః, దశ, ఊర్ధ్వాః, తేభ్యః, నమః, అస్తు, తే, నః, అవన్తు, తే, నః, మృడయన్తు, తే, యమ్, ద్విష్మః, యః, చ, నః, ద్వేష్టి, తమ్, ఏషామ్, జమ్భే, దధ్మః. (65)

పదార్థః :-(నమః)(అస్తు)రుద్రేభ్యః(యే)(అన్తరిక్షే) ఆకాశే(యేషామ్) (వాతః) (ఇషవః) (తేభ్యః)ఇతి పూర్వవత్. ॥౬౫॥ అన్వయః :-యే విమానాదిషు స్థిత్వా౽న్తరిక్షే విచరన్తి యేషాం వాత ఇవేషవః సన్తి తేభ్యో రుద్రేభ్యో౽స్మాకం నమో౽స్తు యే దశ ప్రాచీ ర్దశ దక్షిణా దశ ప్రతీచీ ర్దశోదీచీ ర్దశోర్ధ్వా ఆశా వ్యాప్తవన్తస్తేభ్యో నమో౽స్తు తే నో౽వన్తు తే నో మృడయన్తు. తే వయం చ యం ద్విష్మో యశ్చ నో ద్వేష్టి తమేషాం జమ్భే వశే దధ్మః. ॥౬౫॥ భావార్థః :-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యా ఆకాశస్థాన్ శుద్ధాన్ శిల్పినః సేవన్తే తానేతే సర్వతో బలయిత్వా శిల్పవిద్యాః శిక్షేరన్. ॥౬౫॥

పదార్థము :-యే అంతరిక్షే = విమానాదియానములందు అధిరోహించి ఎవరు అంతరిక్షమున విహరించెదరో,యేషాం వాతః ఇషవః = వాయుసదృశ శరములెవరికి ఉన్నవో,తేభ్యః రుద్రేభ్యః = ప్రాణములవలె మెలగు నా పురుషులకై మేమొసగు, నమః అస్తు = సత్కారము లభించుగావుత :దశ = ఎవరు పదివిధములుగ. ప్రాచీః = తూర్పుదిక్కున. దశ దక్షిణాః = పదివిధముల దక్షిణమున,దశ ప్రతీచీః = పదివిధముల పశ్చిమమున, దశ ఉదీచీః = పదివిధముల ఉత్తరమున, దశ ఊర్ధ్వాః = పదివిధముల పైదిక్కున వ్యాప్తులై యున్నారో, తేభ్యః నమః అస్తు = ఆ సర్వహితైషులకు అన్నాదిపదార్థములు లభించుగావుత! తే = అటువంటి ఆపురుషులు, నః అవన్తు = మమ్ము రక్షించుదురుగాక! తే నః మృడయంతు = వారు మమ్ము సుఖులుగ నొనర్చుదురు గాక! తే = వారును మేమును, యమ్ ద్విష్మః = ఎవరిని ద్వేషించమో, చ యః నః ద్వేష్టి = ఎవడు మమ్ము కష్టపెట్టునో, తమ్ = అతనిని, ఏషామ్ జమ్భే = మార్జాలముఖమున మూషికమువలె నీ వాయుపులబాధయందు,దధ్మః = పడవేయుదుముగాక!॥౬౫॥

భావార్థము :-ఈమంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకార మున్నది.ఏమానవులు ఆకాశమునందున్న శుద్ధశిల్పులను సేవించెదరో వారిని వీరన్నివిధముల బలముగలవారిగ నొనర్చి శిల్పవిద్యను గఱపవలెను.

౬౬ం నమో౽స్తు రుద్రేభ్య ఇత్యస్య పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిర్వా దేవా ఋషయః, రుద్రా దేవతాః, ధృతి శ్ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమునే చెప్పెను.

నమో౽స్తు రుద్రేభ్యో యే పృథివ్యాం యేషామన్నమిషవః । తేభ్యో దశ ప్రాచీ ర్దశ దక్షిణా దశ ప్రతీచీ ర్దశోదీచీ ర్దశోర్ధ్వాః । తేభ్యో నమో అస్తు తే నో౽

వస్తు తే నో మృడయన్తు తే యం ద్విష్మో యశ్చ నో ద్వేష్టి తమేషాం జమ్భే దధ్మః ॥

నమః, అస్తు, రుద్రేభ్యః, యే, పృథివ్యామ్, యేషామ్, అన్నమ్, ఇషవః, తేభ్యః, దశ, ప్రాచీః, దశ, దక్షిణాః, దశ, ప్రతీచీః, దశ, ఉదీచీః, దశ, ఊర్ధ్వాః, తేభ్యః, నమః అస్తు, తే, నః, అవన్తు, తే, నః, మృడయన్తు, తే, యమ్, ద్విష్మః, యః, చ, నః, ద్వేష్టి, తమ్, ఏషామ్, జమ్భే, దధ్మః. (66)

పదార్థః :-(నమః)(అస్తు)(రుద్రేభ్యః) (యే) (పృథివ్యామ్)విస్తృతాయాం భూమౌ (యేషామ్) (అన్నమ్) తణ్డులాదిక మత్తవ్యమివ (ఇషవః) శస్త్రాస్త్రాణి. తేభ్యః ఇతి పూర్వవత్. ॥౬౬॥

అన్వయః :-యే భూవిమానాదిషు స్థిత్వా పృథివ్యాం విచరన్తి యేషా మన్న మిషవస్తేభ్యో రుద్రేభ్యోఽస్మాకం నమోఽస్తు యే దశ ప్రాచీ ర్దశ దక్షిణా దశ ప్రతీచీ ర్దశోదీచీ ర్దశోర్ధ్వా వ్యాప్తవన్తః సన్తి తేభ్యోఽస్మాకం నమోఽస్తు తే నః సర్వతోఽవన్తు తే నో మృడయన్తు తే వయం చ యం ద్విష్మో యశ్చ నో ద్వేష్టి తమేషాం జమ్భే దధ్మః. ॥౬౬॥ భావార్థః :-యే పృథివ్యా మన్నార్థిన స్తాన్ సంపోష్య వర్ధనీయాః. ॥౬౬॥

పదార్థము :-యే = ఎవరు భూవిమానాదులందునెక్కి, పృథివ్యామ్ = విస్తృతమైన భూమి మీద విహరించెదరో, యేషామ్ అన్నమ్ ఇషవః = ఎవరికి ఖాద్యములగు తండులాదులు బాణరూపములుగ నున్నవో, తేభ్యః రుద్రేభ్యః = ప్రాణతుల్యులుగ మెలగు నా పురుషులకు. నమః అస్తు = మే మొసగు సత్కారము లభించుగాక ! ఎవరు, దశ ప్రాచీః = పదివిధముల తూర్పునను, దశ దక్షిణాః = పదివిధముల దక్షిణమునను. దశ ప్రతీచీః = పదివిధముల పశ్చిమమునను, దశ ఉదీచీః = పదివిధముల ఉత్తరమునను, దశ ఊర్ధ్వాః = పదివిధముల పై దిశలందును వ్యాప్తులగుచున్నారో, తేభ్యః = ఆ సర్వహితైషులగురాజపురుషులకు, నమః అస్తు = మా అన్నాదిపదార్థములు లభించును గావుత! ఇటువంటి పురుష లెవరున్నారో, తే = వారు, నః అవన్తు = మమ్మన్నివైపులనుండి రక్షించెదరు గాక ! తే నః మృడయన్తు = వారు మమ్ము సుఖింపజేయుదురు గాక ! వారును మేమును, యమ్ ద్విష్మః చ = ఎవనిపట్ల అప్రసన్నులముగ నుందుమో మఱియు, యః నః ద్వేష్టి = ఎవడు మమ్ము దుఃఖపెట్టునో, తమ్ = అతనిని, ఏషామ్ = ఈ వాయువులయొక్క, జమ్భే = మార్జాలముఖమున మూషికమును బోలు పీడయందు, దధ్మః = పడవేయుదుము గాక ! ॥౬౬॥

భావార్థము:-పృథ్వియందెవరు అన్నార్థులైనజనములున్నారో వారిని బాగుగ పోషించి ఉన్నతిపఱచవలెను.

అస్మిన్నధ్యాయే వాయు జీవేశ్వర గుణ కృత్య వర్ణనా దేతదర్థస్య
పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన సహ సఙ్గతి రస్తీతి వేద్యమ్.

ఈఅధ్యాయమునందు వాయుజీవములయొక్కయు, ఈశ్వరునియొక్కయు, వీరునియొక్కయు
గుణములు కృత్యములు వర్ణించబడియుండుటచే నీయధ్యాయోక్తార్థమునకు
పూర్వాధ్యాయోక్తార్థమునకు సంగతి కలదని గ్రహించవలయును.

ఇతి శ్రీమద్విద్వద్వరపరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం పరమవిదుషాం శ్రీయుత విరజానన్ద సరస్వతీ స్వామినాం శిష్యేణ శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీయుత దయానన్ద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే సంస్కృతార్య భాషాభ్యాం సమన్వితే సుప్రమాణయుక్తే యజుర్వేదభాష్యే షోడశోఽధ్యాయః సమాప్తిమగాత్.

ఓమ్

అథ సప్తదశో౽ధ్యాయ ఆరభ్యతే

పదునేడవ అధ్యాయము ఆరంభించ బడుచున్నది.

విశ్వాని దేవ సవితర్దురితాని పరా సువ । యద్భద్రం తన్న ఆసువ ॥

౧౭।౧ అశ్మన్నూర్జమిత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః, మరుతో దేవతాః, అతిశక్వరీ ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

అథ వృష్టి విద్యో పదిశ్యతే. ప్రథమ మంత్రమందు వృష్టివిద్య నుపదేశించెను.

అశ్మన్నూర్జం పర్వతే శిశ్రియాణా మద్భ్య ఓషధీభ్యో వనస్పతిభ్యో అధి సమ్భృతం పయః । తాన్న ఇషమూర్జం ధత్త మరుతః సꣳరరాణాః । అశ్మꣳస్తే క్షున్మయి తఽ ఊర్గ్య న్ద్విష్మస్తం తే శుగృచ్ఛతు. ॥౧॥

అశ్మన్, ఊర్జమ్, పర్వతే, శిశ్రియాణామ్, అద్భ్య ఇత్యత్+భ్యః, ఓషధీభ్యః, వనస్పతిభ్యః ఇతి వనస్పతి+భ్యః, అధి, సమ్భృతమితి సమ్+భృతమ్, పయః, తామ్, నః, ఇషమ్, ఊర్జమ్, ధత్త, మరుతః, సꣳరరాణా ఇతి సమ్ + రరాణాః, అశ్మన్, తే, క్షుత్, మయి, తే, ఊర్క్, యమ్, ద్విష్మః, తమ్, తే, శుక్, ఋచ్ఛతు.

పదార్థము :–(అశ్మన్)అశ్మని మేఘే. అశ్మేతి మేఘ నా. . నిఘం. ౧.౧౦.(ఊర్జమ్)పరాక్రమమ్(పర్వతే)పర్వతాకారే(శిశ్రియాణామ్)మేఘావయవానాం మధ్యే స్థితాం విద్యుతమ్(అద్భ్యః)జలాశయేభ్యః(ఓషధీభ్యః)యవాదిభ్యః (వనస్పతిభ్యః) అశ్వత్థాదిభ్యః (అధి) (సమ్భృతమ్)సమ్యగ్ ధృతం (పయః)రసయుక్తం జలమ్(తామ్)(నః)అస్మభ్యమ్(ఇషమ్)అన్నమ్ (ఊర్జమ్) పరాక్రమమ్(ధత్త) ధరత(మరుతః)వాయవ ఇవ క్రియాకుశలా మనుష్యాః(సంరరాణాః)సమ్యగ్ రాన్తి దదతి తే(అశ్మన్) అశ్మని(తే)తవ(క్షుత్)బుభుక్షా(మయి) (తే) తవ (ఊర్క్) పరాక్రమో౽న్నం వా (యమ్) దుష్టమ్ (ద్విష్మః)న ప్రసాదయేమ(తమ్)(తే)తవ(శుక్)శోకః(ఋచ్ఛతు)ప్రాప్నోతు. ॥౧॥ అన్వయః :– హే సంరరాణా ! మరుతో యూయం పర్వతే౽శ్మన్ శిశ్రియాణా మూర్జం౽నోధిధత్తాద్భ్య ఓషధీభ్యో వనస్పతిభ్యః సమ్భృతం పయ ఇష మూర్జం చ తాఞ్చ ధత్త. హే మనుష్య ! తే౽శ్మన్నూర్గ్వర్తతే సా మయ్యస్తు యా తే క్షుత్ సా మయి భవతు. యం వయం ద్విష్మస్తం తే శుగృచ్ఛతు. ॥౧॥ భావార్థః :–మనుష్యై ర్యథా సూర్యో జలాశయౌషధ్యాదిభ్యో రసం హృత్వా మేఘమణ్డలే సంస్థాప్య పున ర్వర్షయతి తతో౽న్నాదికం జాయతే తదశనేన క్షున్నివృత్యా బలోన్నతి స్తయా దుష్టానాం నివృత్తి రేతయా సజ్జనానాం శోకనాశో భవతి తథా సమానసుఖదుఃఖ సేవనాః సుహృదో భూత్వా పరస్పరేషాం దుఃఖం వినాశ్య సుఖం సతత మున్నేయమ్. ॥౧॥

పదార్థము :-సంతిరాజాః = సత్యగ్రాహియులారా ! మరుతః = వాయువులవలె క్రియాకుశలు లారా ! మీరు, పర్వతే = పర్వతాకారమును దోలు. అశ్మన్ = మేఘమునందలి, శ్రియాణామ్ = అవయవములందున్న విద్యుత్తును. ఊర్జమ్ = పరాక్రమమును, అన్నమును, నః = మాకై, అధి ధత్త = అధికముగ ధరించుడు. మరియు, అద్భ్యః = జలాశయముల నుండి, ఓషధీభ్యః = యవా ద్యోషధులనుండి, వనస్పతిభ్యః = రావి మొదలగు వనస్పతుల నుండి, సంభృతమ్ = చక్కగ ధారణ మొనర్చబడిన, పయః = రసయుక్తజలమును, ఇషమ్ = అన్నమును, ఊర్జమ్ = బలమును,తామ్ = ఆ పూర్వోక్త విద్యుత్తును ధారణ మొనర్చుడు. మానవుడా ! అశ్మన్ = మేఘవిషయమున, తే ఊర్క్ = ఏ నీదుఃఖము లేక పరాక్రమమున్నదో యది,మయి = నాయందును ఉండు గాక ! తే శుక్ = ఏ నీయాకలి యున్నదో యది నాలో నుండుగాక! సమానముగ సుఖదుఃఖముల భావించుచు మనము పరస్పర సహాయకుల మగుదుము గాక ! యమ్ = మనము, ఏ దుష్టుని, ద్విష్మః = ద్వేషించెదమో, తమ్ = అతనికి, తే శుక్ = నీ శోకము, ఋచ్ఛతు = లభించును గాక. ॥౧॥

భావార్థము :-ఎటుల సూర్యుడు జలాశయముల నుండియు, ఓషధ్యాదులనుండియు, రసమును హరించి మేఘమండలమునకు చేర్పించి మరల వర్షింపజేయ దానివలన అన్నాదులు పండగ వాని నారగించుటచే క్షుధానివృత్తి, క్షున్నివృత్తిచే బలవృద్ధి, బలవృద్ధిచే దుష్టనివృత్తి, దుష్టనివృత్తి చే సజ్జన శోకనాశనము జరుగునో అటులనే మానవులు తమవలెనే యితరుల సుఖదుఃఖములను భావించి, విశ్వమునకు మిత్రులై, పరస్పర దుఃఖమును వినాశమొనర్చి నిరంతరము సుఖోన్నతి నొనర్చవలయును. ॥౧॥ (౧౭౧)

౧౭.౨ ఇమా మ ఇత్యస్య మేధాతిథి ర్ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచృద్వికృతి శ్ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.
అథేష్టకాది ఉపమాన దృష్టాంతేన గణిత విద్యోపదిశ్యతే.
ఇష్టకా(ఇటుకలు)దుల దృష్టాంతములచే గణితవిద్య ఉపదేశించ బడుచున్నది.

ఇమా మే అగ్న ఇష్టకా ధేనవః సన్త్వేకా చ దశ చ దశ చ శతం చ శతం చ సహస్రం చ సహస్రం చాయుతం చాయుతం చ నియుతం చ నియుతం చ ప్రయుతం చార్బుదం చ న్యర్బుదం చ సముద్రశ్చ మధ్యం చాన్తశ్చ పరార్ధశ్చైతా మే అగ్న ఇష్టకా ధేనవః సన్త్వముత్రాముష్మిం ల్లోకే ॥ ॥౨॥

ఇమాః, మే, అగ్నే, ఇష్టకాః, ధేనవః, సన్తు, ఏకా, చ, దశ, చ, దశ, చ, శతమ్, చ, శతమ్, చ, సహస్రమ్, చ, సహస్రమ్, చ, అయుతమ్, చ, అయుతమ్, చ, నియుతమితి ని+యుతమ్, చ, నియుతమితి ని+యుతమ్, చ, ప్రయుతమితి ప్ర+యుతమ్, చ, అర్బుదమ్, చ, న్యర్బుదమితి ని+అర్బుదమ్, చ, సముద్రః, చ, మధ్యమ్, చ, అన్తః, చ, పరార్ధః, చ, ఏతాః, మే, అగ్నే, ఇష్టకాః, ధేనవః, సన్తు, అముత్ర, అముష్మిన్, లోకే. (2)

పదార్థః :—(ఇమాః)వక్ష్యమాణాః(మే)మమ(అగ్నే)విద్వన్ (ఇష్టకాః) ఇష్టసుఖం సాధికాః(ధేనవః)దుగ్ధదాత్ర్యో గావ ఇవ(సన్తు)(ఏకా)(చ)(దశ)(చ)(దశ)(చ)(శతమ్)(చ)(శతం)(చ)(సహస్రమ్)(చ)(సహస్రమ్)(చ)(అయుతమ్)దశసహస్రాణి(చ)(అయుతమ్)(చ) (నియుతమ్)లక్షమ్ (చ)(నియుతమ్)(చ)(ప్రయుతమ్)దశలక్షాణిప్రయుతమితి కోటే రప్యుపలక్షకమ్(చ)(అర్బుదమ్)దశ కోటయః(చ)(న్యర్బుదమ్)అబ్జమ్. న్యర్బుదమితి ఖర్వనిఖర్వ మహాపద్మశఙ్ఖసంఖ్యానామప్యుపలక్షకమ్(చ)(సముద్రః)(చ) (మధ్యమ్)(చ)(అన్తః) (చ)(పరార్ధః) (చ) (ఏతాః)(మే)మమ (అగ్నే) (ఇష్టకాః)(ధేనవః)(సన్తు)(అముత్ర)పరస్మిన్ జన్మని(అముష్మిన్)పరస్మిన్(లోకే) దృష్టవ్యే. ॥౨॥

అన్వయః :—హే అగ్నే ! విద్వన్ ! యా మే మమేమా ఇష్టకా ధేనవ ఇవ సన్తు తా స్తవాపి భవన్తు యా ఏకా చ దశ చ దశ చ శతం చ శతం చ సహస్రం చ సహస్రం చాయుతం చాయుతం చ నియుతం చ నియుతం చ ప్రయుతం చార్బుదం చ న్యర్బుదం చ సముద్రశ్చ మధ్యం చాన్తశ్చ పరార్ధశ్చైతా మే అగ్న ఇష్టకా ధేనవ ఇవాముత్రాముష్మింల్లోకేఽస్మిన్ పరజన్మని వా సన్తు. ॥౨॥

భావార్థః :—యథా సుసేవితా గావో దుగ్ధాదిదానేన సర్వాన్ సంతోషయన్తి తథైవ వేద్యాం సఞ్చితా ఇష్టకా వృష్టిహేతుకా భూత్వా వృష్ట్యాదిద్వారా సర్వానానన్దయన్తి మనుష్యై రేకా సంఖ్యా దశవారం గుణితా సతీ దశసంజ్ఞాం లభతే దశ దశవారం సంఖ్యాతా శతం, శతం దశవారం సంఖ్యాతం సహస్రం సహస్రం దశవారంసంఖ్యాత మయుత మయుతం దశవారం సంఖ్యాతం నియుతం నియుతం దశవారం సంఖ్యాతం ప్రయుతం ప్రయుతం దశవారం సంఖ్యాతం కోటిః కోటిర్దశవారం సంఖ్యాతాదశకోటయస్తా దశవారం సంఖ్యాతా ఖర్వః ఖర్వో దశవారం సంఖ్యాతో నిఖర్వో నిఖర్వో దశవారం సంఖ్యాతో మహాపద్మో మహాపద్మో దశవారం సంఖ్యాతః శఙ్ఖః శఙ్ఖుర్దశవారం సంఖ్యాతః సముద్రః సముద్రో దశవారం సంఖ్యాతో మధ్యం మధ్యం దశవారంసంఖ్యాత మన్తరన్తో దశవారం సంఖ్యాతః పరార్ధ ఏతాః సంఖ్యా ఉక్తా ఉక్తై రనేకై శ్చకారై రన్యా అపి అఙ్కబీజరేఖాప్రభృతయో యథావద్విజ్ఞేయా యథాఽస్మింలోక ఇమాః సంఖ్యాః సన్తి తథాన్యేష్వపి లోకేషు వర్తన్తే. యథాత్రైతత్సంఖ్యాభిః సంఖ్యాతా ఇష్టకాః సుశిల్పిభి శ్చితా గృహాకారా భూత్వా శీతోష్ణవర్షావాయ్వాదిభ్యో మనుష్యాన్ రక్షిత్వాఽఽనన్దయన్తి తథైవాహుతయో జలవాయ్వోషధీభిః సంహత్య సర్వాన్ప్రాణిన ఆనన్దయన్తి. ॥౨॥

పదార్థము :—అగ్నే = విద్వాంసుడా ! ఎటుల, మే = నాకు, ఇమాః ఇష్టకాః = ఇష్టసుఖమును సాధించు నీ యజ్ఞసామాగ్రి, ధేనవః = పాడియావుల వలె, సన్తు = అగునో అటులనే మీకొఱకును అగుగాక ! ఏకా = ఒకటి, చ = దశగుణములు,దశ = పది, చ = మఱియు,దశ = పదికి, చ = పదిరెట్లు, శతమ్ = నూరు, చ = మఱియు, శతమ్ చ సహస్రమ్ = నూటికి పదిరెట్లువేయి, చ = మఱల, సహస్రమ్ చ అయుతమ్ = వేయికి పదిరెట్లు అయుతము, చ = మఱియు, అయుతమ్ చ నియుతమ్ = పదివేలకు పదిరెట్లు లక్ష, చ = మఱల, నియుతమ్ చ ప్రయుతమ్ = లక్షకు పదిరెట్లు పదిలక్షలు, చ = దానికి పదిరెట్లు కోటి, దానికిపదిరెట్లు, అర్బుదమ్ = పదికోట్లు, దీనికిపదిరెట్లు న్యర్బుదమ్ = న్యర్బుదము, దానికిపదిరెట్లు ఖర్వము,దానికిపదిరెట్లు నిఖర్వము, దానికిపదిరెట్లు మహాపద్మము,దానికిపదిరెట్లు శంకు, దానికి పదిరెట్లు, సముద్రః = సముద్రము, చ = దానికిపదిరెట్లు,మధ్యమ్ = మధ్యము, చ = దానికి పదిరెట్లు, అంతః = అన్తము, దానికి పదిరెట్లు, పరార్ధశ్చ = పరార్ధము, అగ్నే = విద్వాంసుడా, ఏతాః = మే, ఇష్టకాః = నా వేదికయొక్క యీఇటుకలు, ధేనవః = ఆవులవలె, అముష్మిన్ లోకే = పరోక్ష జన్మయందు లేక, అముత్ర = ఈ ముందరి జన్మయందు, సంతు

= అగుసటుల ప్రయత్న మొనర్చుము. ॥_౨

భావార్థము :_చక్కగ పోషింప బడిన గోవు దుగ్ధాదుల నిచ్చి అందఱిని ప్రసన్న మొనర్చు చున్నటులనే యజ్ఞవేదియందు పేర్చబడిన ఇటుకలు వర్షమునకు హేతువులై, వర్షాదులద్వారా అందఱను సుఖులుగ నొనర్చుచున్నవి. ఒకటిని పదిచే గుణించుచో పది, పదిని పదిచే గుణించుచో వంద (౧౦౦); దానిని పదిచే గుణించుచో వేయి(౧౦౦౦); దానికి పదిరెట్లు పదివేలు(౧౦౦౦౦); దానికి దశగుణము లక్ష(౧౦౦౦౦౦); దానికి పదిరెట్లు(౧౦౦౦౦౦౦)పదిలక్షలు; దానికి పదిరెట్లు(౧౦౦౦౦౦౦౦) కోటి; దానికిదశగుణము (౧౦౦౦౦౦౦౦౦) పదికోట్లు; దానికి పదిరెట్లు అర్వము (౧౦౦౦౦౦౦౦౦౦); దానికి పదిరెట్లు ఖర్వము (౧౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦); దానికిదశగుణము దశఖర్వము(౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦); దశగుణము నీలము(౧౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦); దాని పదిరెట్లు పదినీలములు (౧౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦); దానికి పదిరెట్లుపద్మము(౧౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦);ఆతర్వాత దశపద్మము(౧౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦ దానికిపదిరెట్లుశంఖము(౧౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦), దానికి పదిరెట్లు(౧౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦౦) దశ శంఖము, అని సంఖ్యల నామములు. ఇక్కడ యింతవరకు చెప్పబడినవి. కాని అనేక చకారము లుండుటచే నింకను అంకగణితము, బీజగణితము, రేఖాగణితము మొదలైన వాని సంఖ్యలను యథావతుగా గ్రహింపుడు.ఎటులీ భూలోకమునందీ సంఖ్య లున్నవో అటులనే అన్యలోకములందును ఉన్నవి. ఎటులిక్కడ ఈ సంఖ్యలచే గణన మొనర్చబడిన ఇటుకలు సుశిల్పులచే చయన మొనర్చబడినవై గృహాకారములను పొంది శీతోష్ణ వర్షావాయ్వాదులచే మానవులను రక్షించి ఆనందింపజేయుచున్నవో అటులనే ఆహూతులును జలవాయ్వోషధు లందు సమ్మిశ్రితములై సకల ప్రాణుల నానంద పఱచుచున్నవి.

౧౮।౩ ఋతవ ఇత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విరాడార్షీ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

స్త్రియః పత్యాదిభిః సహ కథం వర్తేరన్నిత్యాహ.

స్త్రీలు భర్తలు మొదలైన వారితో నెటుల మెలగ వలయును?

ఋతవః స్థ ఋతావృధ ఋతుష్ఠాః స్థ ఋతావృధః ।
ఘృతశ్చ్యుతో మధుశ్చ్యుతో విరాజో నామ కామదుఘాఅక్షీయమాణాః ॥

ఋతవః, స్థ, ఋతావృధః, ఋతవృధ, ఇత్యృత + వృధః, ఋతుష్ఠాః, ఋతుస్థా ఇత్యృతు+స్థాః, స్థ, ఋతావృధః, ఋతవృధ ఇత్యృత+వృధః, ఘృతశ్చ్యుత ఇతి ఘృత+శ్చ్యుతః, మధుశ్చ్యుత ఇతి మధు+శ్చ్యుతః, విరాజ ఇతి వి+రాజః, నామ, కామదుఘా ఇతి కామ+దుఘా, అక్షీయమాణాః. [3]

పదార్థః :_(ఋతవః)యథా వసన్తాదయ స్తథా (స్థ)భవత(ఋతావృధః)యా ఋతేన జలేన నద్య ఇవ సత్యేన వర్ధన్తే తాః. అత్రాన్యేషా మపి దృశ్యత ఇతి దీర్ఘః.(ఋతుష్ఠాః)యా ఋతుషు వసన్తాదిషు తిష్ఠన్తి తాః(స్థ)భవత(ఋతావృధః)యా ఋతం సత్యం వర్ధయన్తి తాః(ఘృతశ్చ్యుతః)ఘృతమాజ్యం శ్చ్యుతం నిస్సృతం యాభ్య స్తాః (మధుశ్చ్యుతః) యా మధునో మధురాత్ రసాత్ ప్రాప్తాః (విరాజః)వివిధై ర్గుణై రాజమానాః ప్రకాశమానాః (నామ) ప్రసిద్ధాః (కామదుఘాః)యాః కామాన్

దుహ న్తి ప్రపిపురతి తాః(అక్షీయమాణాః)క్షే తుమనర్హాః.॥౩॥అన్వయః :—హే స్త్రియోః యా యూయం ఋతవః స్థ యా ఋతావృధ ఋతుష్ఠా ఋతావృధః స్థ యాశ్చ యూయం ఘృతశ్చ్యుతో మధుశ్చ్యుతోఽక్షీయమాణా విరాజః కామదుఘా నామ ధేనవ ఇవ స్థ తా అస్మాన్సుఖయత. ॥౩॥ భావార్థః :—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యథా ఋతవో గావశ్చ స్వస్వసమయానుకూలతయా సర్వాన్ ప్రాణినః సుఖయన్తి తథైవ సత్యస్త్రియః ప్రతిసమయం స్వపత్యాదీన్ సర్వాన్ సన్తర్ప్య సుఖయన్తు. ॥౩॥

పదార్థము :—ఓ స్త్రీలారా! ఋతవః స్థ = ఏ మీరు వసంతాది ఋతువులతో తుల్యులు,మఱియు, ఋతావృధః = ఉదకముచే నదులు వృద్ధిపొందునటుల సత్యముచే నున్నతిని బొందువారు, ఋతుష్ఠాః = వసంతాది ఋతువుల యందుండువారలు, ఋతావృధః = సత్యమును పెంపొందించువారలునై, స్థ = ఉన్నారో,ఏ మీరు,ఘృతశ్చ్యుతః = నేయి తీయబడినవియు మధుశ్చ్యుతః = మధురరసముచే ప్రాప్తములైనవియు, అక్షీయమాణాః = రక్షించదగినవియు, విరాజః = వివిధ గుణములచే ప్రకాశమానములును,కామదుఘాః = కామనలను పూరించునవియు, నామ = ప్రసిద్ధములునై యున్న గోవులవలె నున్నారో, ఆ మీరు మమ్ము సుఖ పెట్టుడు. ॥౩॥

భావార్థము :—వాచక లుప్తోప మాలంకార మిందున్నది. ఎటుల ఋతువులు గోవులు వాని వాని సమయానుసారము సకలప్రాణులకు సుఖము చేకూర్చుచున్నవో అటులనే సాధ్వీస్త్రీలు సకల సమయములందు తన పతి మొదలైన వారిని సంతృప్తి పఱచి ఆనందింప జేయవలెను. ॥౩॥ (౮౫౩)

౮౫౪ సముద్రస్యేత్యస్య మేధాతిథి ర్ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, భురిగార్షీ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.

సభాపతినా కిం కార్య మిత్యుపదిశ్యతే. సభాపతి ఏమి చేయ వలయును?

సముద్రస్య త్వావకయాగ్నే పరి వ్యయామసి । పావకో అస్మభ్యꣳ శివో భవ ॥

సముద్రస్య, త్వా, అవకయా, అగ్నే, పరి, వ్యయామసి, పావకః, అస్మభ్యమ్, శివః, భవ. (4)

భావార్థః:—(సముద్రస్య)అన్తరిక్షస్య మధ్యే(త్వా)త్వామ్(అవకయా)యయా అవన్తి రక్షన్తి తయా క్రియయా (అగ్నే)అగ్నివత్ వర్తమాన సభాపతే(పరి)సర్వతః(వ్యయామసి)ప్రాప్తాః స్మః (పావకః) పవిత్రకారకః(అస్మభ్యమ్)(శివః)మఙ్గలకారీ(భవ). అన్వయః :- హే అగ్నే ! యథా వయం సముద్రస్యావకయా సహ వర్తమానం త్వా పరివ్యయామసి తథా పావక స్త్వ మస్మభ్యం శివో భవ. ॥౪॥ భావార్థః :-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా మనుష్యాః సముద్రస్థాన్ జన్తూన్ రక్షిత్వా సుఖయన్తి తథా ధార్మికో రక్షకః సభేశః స్వకీయాః ప్రజాః సంరక్ష్య సతతం సుఖయేత్.

పదార్థము :-అగ్నే = అగ్నివలె తేజస్వివియైన సభాపతీ ! ఎటుల మేము, సముద్రస్య = ఆకాశముమధ్య, అవకయా = రక్షణక్రియను గలిగియున్న, త్వా = నీకు, పరి వ్యయామసి = అన్నివైపులనుండి లభించుచున్నామో, అటులనే, పావకః = పవిత్ర కర్తవైన నీవు, అస్మభ్యమ్ = మాకై, శివః = మంగళకారివి, భవ = కమ్ము. ॥౪॥

భావార్థము :—వాచకలుప్తోపమాలంకార మిందు గలదు. మానవు లెటుల సముద్రములోని జీవులను రక్షించి సుఖపెట్టుదురో అటులనే ధర్మాత్ముడు, రక్షకుడునగు సభాపతి స్వప్రజలను సంరక్షించి సతతము సుఖింపజేయును. ॥౪॥ (౮౫౪

౧౭।౫ హిమస్యేత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, భురిగార్షీ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.
పున స్తదేవాహ. మరల నా విషయమే.

హిమస్య త్వా జరాయుణాఽగ్నే పరి వ్యయామసి । పావకో అస్మభ్యꣳ శివో భవ॥

హిమస్య, త్వా, జరాయుణా, అగ్నే, పరి, వ్యయామసి, పావకః, అస్మభ్యమ్. శివః, భవ. (5)

పదార్థః :—(హిమస్య)శీతస్య(త్వా)త్వామ్ (జరాయుణా) జరాయేతి యేన జరాయు స్తేన వస్త్రేణాగ్నినా వా (అగ్నే)అగ్నివత్ తేజస్విన్(పరి)సర్వతః(వ్యయామసి)సంవృణోమి (పావకః)పవిత్రః (అస్మభ్యమ్)(శివః)మఙ్గలమయః(భవ). ॥౫॥ అన్వయః :—హే అగ్నే సభేశ ! వయం హిమస్య జరాయుణా త్వా పరివ్యయామసి పావక స్త్వ మస్మభ్యం శివో భవ. ॥౫॥ భావార్థః :—హే సభేశ! యథాగ్ని ర్వస్త్రం వా శీతాతురాన్ ప్రాణినః శైత్యాద్ వియోజ్య ప్రసాదయతి తథైవ త్వదాశ్రితా వయం దుఃఖాన్ముక్తాః స న్తః సుఖభాజినః స్యామ. ॥౫॥

పదార్థము :—అగ్నే = అగ్నివలె తేజస్వియైన సభాపతీ ! మేము, హిమస్య జరాయుణా = శీతమును జీర్ణింపజేయు వస్త్రముచే లేక అగ్నిచే, త్వా = నిన్ను, పరివ్యయామసి = అన్నిదిశలనుండి ఆచ్ఛాదన మొనరించుచున్నాము. అటులనే, పావకః = పవిత్ర స్వరూపుడవైన నీవు, అస్మభ్యమ్ = మాకు, శివః = మంగళమయుడవు, భవ = కమ్ము. ॥౫॥

భావార్థము :—సభాపతీ ! అగ్ని లేక వస్త్రము శీతపీడితప్రాణులను చలినుండి విముక్తమొనర్చి ప్రసన్నమొనర్చు చున్నటులనే నిన్నాశ్రయించి యున్న మేము దుఃఖముక్తులమై సుఖభాగుల మయ్యెదము గాక ! ॥౫॥ (౧౭।౫)

౧౭।౬ ఉపజ్మన్నిత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
అథ దమ్పతీ కథం వ ర్తేయాతా మిత్యుపదిశ్యతే. దంపతులు పరస్పర మెటుల వర్తించవలెను?

ఉప జ్మన్నుప వేతసేఽవ తర నదీష్వా । అగ్నే పిత్తమపామసి మణ్డూకి తాభి రాగహి సేమం నో యజ్ఞం పావకవర్ణꣳ శివం కృధి ॥ ॥౬॥

ఉప, జ్మన్, ఉప, వేతసే, అవ, తర, నదీషు, ఆ, అగ్నే, పిత్తమ్, అపామ్, అసి, మణ్డూకి, తాభిః, ఆ, గహి, సా, ఇమమ్, నః, యజ్ఞమ్, పావకవర్ణమితి పావక + వర్ణమ్, శివమ్, కృధి. (6)

పదార్థః :—(ఉప)(జ్మన్)జ్మని భూమౌ. అత్ర సుపాం సు లుగితి సప్తమ్యేకవచనస్య లుక్. క్షేతి పృథివీ నా. . నిఘం. .౧ ౧.(ఉప)(వేతసే)పదార్థవిస్తారే(అవ) (తర) (నదీషు)(ఆ) (అగ్నే) వహ్నిరివ తేజస్విని విదుషి (పిత్తమ్) తేజః(అపామ్)ప్రాణానాం జలానాం వా(అసి)అస్తి(మణ్డూకి) సుభూషితే (తాభిః) అద్భిః ప్రాణై ర్వా(ఆ)(గహి)ఆగచ్ఛ(సా)(ఇమమ్)(నః) అస్మాకమ్(యజ్ఞమ్) గృహాశ్రమాఖ్యమ్ (పావకవర్ణమ్)అగ్నివత్ ప్రకాశ మానమ్. (శివమ్)కల్యాణకారకమ్(కృధి)కురు.

॥౬॥ అన్వయః :—హే అగ్నే ! వహ్నే రివ విదుషి సుభూకే స్త్రీ: త్వం జ్మన్ నదీషు వేత సే ఉవతర యథాఽగ్ని రపాం పిత్త మసి తథా త్వం తాభి రూపాగహి సా త్వం న ఇమం పావక వర్ణం యజ్ఞం శివ ముపాకృధి. ॥౬॥ భావార్థః :—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. స్త్రీ పురుషౌ గృహాశ్రమే ప్రయత్నేన సర్వాణి కార్యాణి సంసాధ్య శుద్ధాచరణేన కల్యాణం ప్రాప్నుయాతామ్. ॥౬॥

పదార్థము :—అగ్నే = అగ్నివంటి తేజస్వినివైన విదుషీ ! సుండూకి = శ్రేష్ఠాలంకారములచే సుశోభితరాలవైన విదుషీ ! నీవు, జ్మన్ = పుడమియందు.నదీషు = నదులలోను, వేత సే = పదార్థముల విస్తారమందును. అవతర = పారము పొందుము. ఎటుల అగ్ని, అపామ్ = ప్రాణముల లేక జల ముల యొక్క, పిత్తమ్ అసి = తేజఃస్వరూపమైయున్నదో, అటులనే నీవు, తాభిః = ఆ జలములతో లేక ప్రాణములతో ఉప ఆ గహి = మాకు దగ్గఱగ లభించుము. సా = ఆ నీవు, నః = మాయొక్క, ఇమమ్ = ఈ, పావకవర్ణమ్ = అగ్నివలె ప్రకాశమానమైన, యజ్ఞమ్ = గృహాశ్రమ యజ్ఞమును, శివమ్ = కల్యాణకర మైనదిగ. ఉప ఆ కృధి = చక్కగ సంపన్న మొనర్పుము. ॥౬॥

భావార్థము :—వాచకలుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. స్త్రీపురుషులు గృహాశ్రమము నందన్ని కార్యములను సిద్ధమొనర్చి శుద్ధాచరణములతో కల్యాణమును పొందుదురుగాక ! ॥౬॥ (౭౪౬)

---

౭౪౭ అపామిదమిత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, ఆర్షీ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

గృహస్థేన కిం కార్య మిత్యాహ. గృహస్థు డేమి చేయవలయును?

అపామిదం న్యయనఀ సముద్రస్య నివేశనమ్ । అన్యాఀ

స్తే అస్మత్తపన్తు హేతయః పావకో అస్మభ్యఀ శివో భవ ॥ ॥౭॥

అపామ్, ఇదమ్, న్యయనమితి ని+అయనమ్, సముద్రస్య, నివేశనమితి ని+వేశనమ్, అన్యాన్, తే, అస్మత్. తపన్తు, హేతయః, పావకః, అస్మభ్యమ్, శివః, భవ.

పదార్థః :—(అపామ్)జలానాం ప్రాణానాం వా (ఇదమ్) అన్తరిక్షమ్ (న్యయనమ్) నిశ్చిత మయనం స్థానమ్(సముద్రస్య)సాగరస్య (నివేశనమ్) నివిశన్తి యస్మిం స్తత్(అన్యాన్) (తే) తవ (అస్మత్)అస్మాకం సకాశాత్. (తపన్తు)దుఃఖయన్తు(హేతయః)వజ్రా వృద్ధయో వా(పావకః)పవిత్ర కారీ(అస్మభ్యమ్)(శివః)సుఖప్రదః (భవ). ॥౭॥ అన్వయః :—హే విద్వన్ ! యదిద మపాం న్యయన మస్తి తస్య సముద్రస్య నివేశన మివ గృహాశ్రమం ప్రాప్య పావకః సం స్త్వ మస్మభ్యం శివో భవ తే హేతయోఽస్మదన్యాం స్తపన్తు. ॥౭॥ భావార్థః :—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలం కారః. మనుష్యా యథాఽపా మాధారః సాగరః సముద్రస్యాధిష్ఠానం భూమి ర్భూమే రధిష్ఠాన మన్తరిక్షం తథా గార్హపత్యపదార్థానా మాధారం గృహం నిర్మాయ మంగల మాచర్య శ్రేష్ఠపాలనం దస్యుతాడన ఞ్చ కుర్వన్తు. ॥౭॥

పదార్థము :—విద్వాంసుడా ! ఇదమ్ = ఏయీ యాకాశము. అపామ్ = జలములకు ప్రాణము లకు. న్యయనమ్ = నిశ్చిత స్థానమై యున్నదో ఆ ఆకాశములోని, సముద్రస్య = సముద్రముయొక్క, నివేశనమ్ = స్థితికి తుల్యమగు గృహాశ్రమమును పొంది, పావకః = పవిత్రకర్మ నొనరించువాడవ గుచు నీవు, అస్మభ్యమ్ శివః భవ = మాకు మంగళకారివి కమ్ము. తే హేతయః = నీ వజ్రము,

సి యున్నతి,అస్మత్ అన్యాన్ తపన్తు = మాకంటె భిన్నులగు దుష్టులను దుఃఖితులుగ నొనర్చుగాక ।

భావార్థము :—వాచక లుప్తోపమాలంకారము ఇందున్నది. ఎటుల జలముల కాధారము సముద్రము, వాని కాధారము భూమి, తదాధారము ఆకాశమునై యున్నదో అటులనే మానవులు గృహస్థాశ్రమ వ్యవహారముల కాధారమగు గృహమును నిర్మించి మంగలాచరణము లొనర్చి, శ్రేష్ఠపాలనము దుష్టతాపనము నొనర్చవలయును. ॥౭॥ (౮౫౭)

౮౫౮ అగ్నే పావకేత్యస్య వసుయు ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, ఆర్షీ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

ఆప్తై ర్విద్వద్భిః కిం కార్య మిత్యాహ. ఆప్త విద్వాంసు లేమి చేయ వలయును?

అగ్నే పావక రోచిషా మన్ద్రయా దేవ జిహ్వయా । ఆ దేవాన్వక్షి యక్షి చ ॥

అగ్నే, పావక, రోచిషా, మన్ద్రయా, దేవ, జిహ్వయా ఆ, దేవాన్, వక్షి, యక్షి, చ.

పదార్థః :—(అగ్నే) విద్యాప్రకాశకోపదేశక ! (పావక) అన్తఃకరణశోధక ! (రోచిషా) ప్రకాశేన (మన్ద్రయా)ఆనందసాధికయా (దేవ) కమనీయ (జిహ్వయా) సత్యప్రియయా వాచా (ఆ) (దేవాన్)విదుషో దివ్యగుణాన్వా(వక్షి) ఉపదిశసి(యక్షి)సంగచ్ఛసే. అత్ర బహులం ఛన్దసీతి శపో లుక్(చ). ॥౮॥ అన్వయః :—హే పావక! దేవాగ్నే ! త్వం మన్ద్రయా జిహ్వయా రోచిషా దేవానావక్షి యక్షి చ. ॥౮॥ భావార్థః :—యథా సూర్యః స్వప్రకాశేన సర్వం జగద్రోచయతి తథైవాప్తోపదేశకాః సర్వాఞ్జనాన్ ప్రీణీయుః. ॥౮॥

పదార్థము :—పావక = మానవుల హృదయములను శుద్ధమొనర్చువాడా ! దేవ = సుందరుడా! అగ్నే = విద్యాప్రకాశ మొనర్చువాడా ! ఉపదేశమొనర్చువాడా ! నీవు, మంద్రయా = ఆనందమును సాధించునది, జిహ్వయా = సత్యము ప్రియమునగు వాణి చేతను, లేక రోచిషా = ప్రకాశముచేతను, దేవాన్ = విద్వాంసులను లేక దివ్యగుణములను, ఆ వక్షి = ఉపదేశించు చున్నావు, చ = మరియు, యక్షి = సమాగమ మొనర్చుచున్నావు. ॥౮॥

భావార్థము :—సూర్యుడెటుల స్వప్రకాశముతో సకలజగత్తును ప్రసన్న మొనర్చుచున్నాడో అటులనే ఆప్తుడు ఉపదేశకుడు నగు విద్వాంసుడు సకల ప్రాణులను ప్రసన్నమొనర్చును గాక !

౮౫౯ స న ఇత్యస్య మేధాతిథి ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచృదార్షీ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తదేవాహ. మరల నా విషయమునే చెప్పెను.

స నః పావక దీదివోఽగ్నే దేవాꣳ॥ ఇహావహ । ఉప యజ్ఞꣳ హవిశ్చ నః ॥

సః, నః, పావక, దీదివ ఇతి దీది+వః, అగ్నే. దేవాన్, ఇహ, ఆ, వహ, ఉప, యజ్ఞమ్, హవిః, చ, నః ॥ ॥౯॥

పదార్థః :—(సః)విద్వాన్(నః)అస్మభ్యమ్(పావక)పవిత్ర(దీదివః)తేజస్విన్ శత్రుదాహక వా. దీదయతి జ్వలతి కర్మా. నిఘం. ౧.౧౬. అత్ర తుజాదీనా మిత్యభ్యాసస్య దీర్ఘః (అగ్నే)సత్యాసత్య విభాజక(దేవాన్)విదుషః(ఇహ)(ఆ)(వహ)(ఉప)(యజ్ఞమ్)గృహాశ్రమమ్(హవిః)హుతం ద్రవ్యమ్ (చ)(నః)అస్మభ్యమ్.॥౯॥ అన్వయః :—హే పావక ! దీదివోఽగ్నే స త్వం యథాఽయ మగ్ని ర్నో

హవి రావహాతి తథేహ యజ్ఞం దేవాంశ్చ న ఉపావహ. ॥౯॥ భావార్థః :—అత్ర వాచకలుప్తోప మాలంకారః.యథా సూర్యాదిరూపేణాయ మగ్నిః సర్వేభ్యో రస మూర్ధ్వం నీత్వా వర్షయిత్వా దివ్యాని సుఖాని జనయతి తథైవ విద్వాంసో విద్యారస మున్నతం కృత్వా సర్వాణి సుఖాని జనయేయుః. ॥౯॥

పదార్థము :—పావక = పవిత్రుడా ! దీదివః = తేజస్వీ ! లేక శత్రుదాహకుడా ! అగ్నే = సత్యాసత్యములను విభజించు విద్వాంసుడా ! నః = పూర్వోక్త గుణములు గల ఆ నీవు, ఎటుల యీ యగ్ని, నః = మాకై మంచి గుణములుగల, హవిః = హుతసుగంధ ద్రవ్యములను పొందు చున్నదో, అటులనే, ఇహ = ఈ లోకమున, యజ్ఞమ్ = గృహాశ్రమమును. చ = మఱియు, దేవాన్ = విద్వాంసులను, నః = మాకై , ఉప ఆ వహ = చక్కగ సమీపమున పొందుము. ॥౯॥

భావార్థము :—వాచకలుప్తోపమాలంకార ముందున్నది. ఎటుల నీ యగ్ని తన సూర్యాది రూప ముతో రసమును పైకి గొంపోయి వర్షింపజేసి యుత్తమ సుఖములను కలిగించు చున్నదో అటులనే విద్వాంసులు విద్యారసమును ఉన్నతి పఱచి సకల సుఖములను కలిగించవలయును. ॥౯॥ (౮౫౯)

---

౮౬౦ పావకేత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచృదార్షీ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.
సేనాపతినా కథ మ్భవితవ్య మిత్యుప దిశ్యతే. సేనాపతి యెటు లుండ వలయును ?

పావకయా యశ్చితయన్త్యా కృపా క్షామన్ రురుచ ఉషసో న భానునా ।
తూర్వన్న యామన్నేతశస్య ను రణ ఆ యో ఘృణే న తతృషాణో అజరః ॥౧౦॥

పావకయా, యః,చితయన్త్యా, కృపా, క్షామన్, రురుచే,ఉషసః,న,భానునా,తూర్వన్, న, యామన్, ఏతశస్య, ను, రణే, ఆ, యః, ఘృణే, న, తతృషాణః, అజరః.(10)

పదార్థః :—(పావకయా)పవిత్రకారికయా(యః)(చితయన్త్యా)చేతనతాయాః కర్త్ర్యా (కృపా) సామర్థ్యేన (క్షామన్) క్షామని రాజ్యభూమౌ. క్షామేతి పృథివీ నా..నిఘం.౧,౧. (రురుచే) రోచతే (ఉషసః)ప్రభాతాః(న)ఇవ(భానునా)దీప్త్యా(తూర్వన్)హింసన్ (న)ఇవ (యామన్) యామని మార్గే ప్రహారే వా(ఏతశస్య)అశ్వస్య సంబంధీని బలాని. ఏతశ ఇత్యశ్వ నా. .నిఘం. ౧.౧౪.(ను)క్షిప్రమ్. అత్ర ఋచి తు ను. .ఇతి దీర్ఘః(రణే)(ఆ)(యః)(ఘృణే)ప్రదీప్తే(న)ఇవ (తతృషాణః) పిపాసితః (అజరః)జరారహితః. ॥౧౦॥ అన్వయః :—యః పావకయా చితయన్త్యా కృపా సహ వర్తమానః సేనాపతి ర్భాను నోషసో న క్షామన్ రురుచే యా వా యామ న్నేతశస్య ను తూర్వన్ న ఘృణే రణే తతృషాణో నాజర ఆ రురుచే స రాజ్య ఙ్కర్తు మర్హతి. ॥౧౦॥ భావార్థః :— అత్రోపమాలంకారః. యథా సూర్యశ్చన్ద్రశ్చ దీప్త్యా సుశోభేతే తథై వోత్తమయా శ్రియా సుపతిః సేనయా సేనాపతిశ్చ సుప్రకాశతే. ॥౧౦॥

పదార్థము :—పావకయా = పవిత్ర మొనర్చునది, చితయన్త్యా = చైతన్యమును కలిగించునదియు నగు, కృపా = సామర్థ్యముతో గూడియున్న, యః = ఏ సేనాపతి, భానునా = దీప్తిచే,ఉషసః న = ప్రభాతసమయములు శోభించు చున్నటుల, క్షామన్ = రాజ్య ప్రదేశమందు, రురుచే = శోభితు డగుచు న్నాడో, యః = ఎవడు,యామన్ = మార్గమునందు లేక ప్రహారమునందు, ఏతశస్య = అశ్వమునకు సంబంధించిన బలములను,ను = శీఘ్రముగ,తుర్వన్ న = హింసించుచున్నటుల,ఘృణే రణే = ప్రదీప్త

మైన రణమునందు. తత్పశాత సి = దప్పిగొన్నవానివలె, అజరః = అజరుడు, అజేయుడు, యువ కుడు, నిర్భయుడునై, అ = సక్రగమనుడునో అతడు రాజ్య మొనర్చుటకు యోగ్యుడగుచున్నాడు.

భావార్థము :—ఉపమాలంకార మిందున్నది. సూర్య చంద్రు లెటుల తన దీప్తిచే శోభితులగు చున్నారో అటులనే సాధ్వియైన భార్యతోపాటు యుత్తమ పతియు, ఉత్తమ సేనతో సేనాపతియు బాగుగ ప్రకాశించుచున్నారు. ॥౧౦॥ (౧౬౧)

---

౧౬౧ నమస్తే హరసే ఇత్యస్య లోపాముద్రా ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, భురిగార్షీ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

న్యాయాధీశేన కథం భవితవ్య మిత్యాహ. న్యాయాధీశుడు ఎటు లుండ వలెను ?

నమస్తే హరసే శోచిషే నమస్తే అస్త్వర్చిషే । అన్యాంస్తే అస్మత్తపన్తు హేతయః పావకో అస్మభ్యꣳ శివో భవ ॥ ॥౧౧॥

నమః, తే, హరసే, శోచిషే, నమః, తే, అస్తు, అర్చిషే, అన్యాన్, తే, అస్మత్, తపన్తు, హేతయః, పావకః, అస్మభ్యమ్, శివః, భవ. (11)

పదార్థః :—(నమః)సత్కారణమ్(తే)తుభ్యమ్(హరసే)యో దుఃఖం హరతి తస్మై(శోచిషే) పవిత్రాయ(నమః)(తే)(అస్తు)(అర్చిషే)పూజ్యాయ(అన్యాన్) భిన్నాన్ శత్రూన్ (తే)తవ (అస్మత్) (తపన్తు) సన్తాపయన్తు(హేతయః) ప్రజాదికస్త్రాస్త్రయుక్తాః సేనాః (పావకః) శోధకః (అస్మభ్యమ్) (శివః)న్యాయకారీ(భవ). ॥౧౧॥ అన్వయః :—హే సభాపతే! తే హరసేఽస్మత్కృతం నమోఽస్తు శోచిషే ఽర్చిషే తేఽస్మత్ప్రయుక్తం నమోఽస్తు యస్తే హేతయ స్తా అస్మదన్యాం స్తపన్తు పావక స్త్వ మస్మభ్యం శివో భవ. ॥౧౧॥ భావార్థః :—మనుష్యైః పవిత్రాన్ జనా న్న్యాయాధీశాన్ కృత్వా దుష్టాన్ నివార్య సత్యో న్యాయః ప్రకాశయితవ్యః. ॥౧౧॥

పదార్థము :—సభాపతీ, హరసే తే = దుఃఖమును హరించువాడవగు నీకు, నమః = మే మొనర్చిన సత్కారము కలుగుగాక ! శోచిషే = పవిత్రుడవు, అర్చిషే = సత్కారయోగ్యుడవునగు, తే = నీకు, మేము చెప్పిన, నమః అస్తు = నమస్కారము అందును గాక ! తే = నీయొక్క, హేతయః = వజ్రాది శస్త్రయుక్తములైన యేసేన లున్నవో యవి, అస్మత్ అన్యాన్ తపన్తు = మాకంటె భిన్నులైన అన్య శత్రువులను దుఃఖితులుగ నొనర్చుగాక ! పావకః = శుద్ధియొనర్చు నీవు, అస్మభ్యమ్ = మాకై, శివః = న్యాయకారివి, భవ = కమ్ము. ॥౧౧॥

భావార్థము :—మానవులు పవిత్రులైన జనులను న్యాయాధీశులుగ నొనర్చి దుష్టులను నివారించి సత్యమును న్యాయమును ప్రకాశింప జేయవలయును. ॥౧౧॥ (౧౬౧)

---

౧౬౨ నృషద ఇత్యస్య లోపాముద్రా ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పున స్త దేవాహ. మరల నా విషయమే.

నృషదే వేడప్సుషదే వేడ్బర్హిషదే వేడ్వనసదే వేట్ స్వర్విదే వేట్ ॥౧౨॥

నృషదే, నృసద ఇతి నృ+సదే, వేట్, అప్సుషదే, అప్సుసద ఇత్యప్సు+

సదే, వేట్, బర్హిషదే, బర్హిసదే ఇతి బర్హి+సదే, వేట్, వనసదే ఇతి వనస+దే, వేట్, స్వర్విదే ఇతి స్వః+విదే, వేట్. (12)

పదార్థః :—(నృషదే)యో నాయకేషు సీదతి తస్మై(వేట్)యో న్యాయాసనే విశతి సః. అత్ర విశ ధాతో రన్యేభ్యోఽపి దృశ్యన్త ఇతి విచ్ ప్రత్యయః (అప్సుషదే) యో జలేషు నౌకాదిషు సీదతి తస్మై (వేట్)(బర్హిషదే)యః ప్రజాయా వర్ధకే వ్యవహారే తిష్ఠతి తస్మై(వేట్)అధిష్ఠాతా (వనసదే) యో వనేషు సీదతి తస్మై(వేట్) (స్వర్విదే)యః సుఖం వేత్తి తస్మై (వేట్). ॥౧౨॥
అన్వయః :—హే సభేశ ! త్వం నృషదే వేట్ భవాప్సుషదే వేట్ భవ, బర్హిషదే వేట్ భవ వనసదే వేట్ భవ స్వర్విదే చ వేట్ భవ. ॥౧౨॥ భావార్థః :—యస్మిన్ దేశే న్యాయాధీశ నౌయాయి ప్రజావర్ధకారణ్యస్థ నాయక సుఖప్రాపకా విద్వాంసో వర్తన్తే తత్రైవ సర్వాణి సుఖాని వర్ధన్తే.॥౧౨॥

పదార్థము :—ఓ సభాపతీ ! నీవు, నృషదే = నాయకులందు స్థిరపురుషుడవగుటకై, వేట్ = న్యాయాసనము మీద కూర్చొనువాడవు కమ్ము. అప్సు సదే = జలములందు నౌకాదుల మీద స్థిరుడవగుటకై, వేట్ = న్యాయాసనస్థుడవు కమ్ము. బర్హిషదే = ప్రజలను వృద్ధిపఱచు వ్యవహారము నందు స్థిరుడవగుటకు, వేట్ = అధిష్ఠాతవు కమ్ము ! వనసదే = వనము లందుండు వానికై, వేట్ = న్యాయమునందు ప్రవేశించువాడవు కమ్ము ! స్వర్విదే = సుఖము నెఱుగువానికై, వేట్ = ఉత్సాహమునందు ప్రవేశించువాడవు కమ్ము. ॥౧౨॥

భావార్థము :—ఏదేశమునందు న్యాయాధీశులు, నౌకలను నడపించువారు, ప్రజావర్ధకులు, అరణ్యస్థులు సేనానాయకులు సుఖము చేకూర్చు వారలు నగు విద్వాంసు లుందురో అచ్చటనే సకల సుఖములు వృద్ధిజెందగలవు. ॥౧౨॥ (౮౬౨)

---

౮౬౩ యే దేవా ఇత్యస్య లోపాముద్రా ఋషిః. ప్రాణో దేవతా, నిచృదార్షీ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

అథ సంన్యాసిభిః కిం కార్య మిత్యాహ. సంన్యాసు లేమి చేయవలయును ?

యే దేవా దేవానాం యజ్ఞియా యజ్ఞియానాꣳ సంవత్సరీణముప భాగమాసతే ।
అహుతాదో హవిషో యజ్ఞే అస్మిన్త్స్వయమ్పిబన్తు మధునో ఘృతస్య ॥౧౩॥

యే, దేవాః, దేవానామ్, యజ్ఞియాః, యజ్ఞియానామ్, సంవత్సరీణమ్, ఉప, భాగమ్, ఆసతే, అహుతాద ఇత్యహుత+అదః, హవిషః, యజ్ఞే, అస్మిన్, స్వయమ్, పిబన్తు, మధునః, ఘృతస్య. (13)

పదార్థః :—(యే)(దేవాః)విద్వాంసః(దేవానాం)విదుషామ్(యజ్ఞియాః)యే యజ్ఞ మర్హన్తి తే (యజ్ఞియానామ్)యజ్ఞసంపాదనకుశలానామ్(సంవత్సరీణమ్)యః సంవత్సరం భృత స్తమ్. సం పార పూర్వాత్ ఖ చ.అ. ౫.౧.౯౨ ఇతి భూతార్థే ఖః(ఉప)(భాగమ్)సేవనీయమ్(ఆసతే) (అహుతాదః) యేఽహుత మద న్తి తే(హవిషః)హోతవ్యస్య(యజ్ఞే) సంగంతవ్యే (అస్మిన్) (స్వయమ్) (పిబన్తు) (మధునః)క్షౌద్రస్య(ఘృతస్య)ఆజ్యస్య జలస్య వా. ॥౧౩॥ అన్వయః :—యే దేవానాం మధ్యేఽ

మ..రామో దేవా యజ్ఞియానాం మధ్యే యజ్ఞియా విద్వాంసః సంవత్సరీణం భాగ ముపాసతే తేఽస్మిన్ యజ్ఞే మధునో ఘృతస్య హవిషో భాగం స్వయం పిబన్తు. ॥౧౩॥ భావార్థః :-యేఽస్మిన్ సంసారే అనగ్నయోఽర్థా దాహవనీయ గార్హపత్య దక్షిణాగ్నిసమ్బద్ధి బాహ్యకర్మాణి విహా యాన్త రగ్నయః సంన్యాసినః సన్తి తే హోమ మకుర్వన్తో భుఞ్జానాః సర్వత్ర విహృత్య సర్వాన్ జనాన్ వేదార్థాన్ బోధయేయుః. ॥౧౩॥

పదార్థము :-దేవానామ్ = విద్వాంసులలో, అహుతాదః = హవన మొనర్చకుండ పదార్థముల నారగించు, యే దేవాః = ఏ విద్వాంసులు, యజ్ఞియానామ్ = యజ్ఞమొనర్చుటలో నేర్పరుల యందు, యజ్ఞియాః = యోగాభ్యాసాది యజ్ఞమునకు యోగ్యులగు నే విద్వాంసులు, సంవత్సరీణమ్ = సంవత్సర మంతయు ధరించబడిన వాడు, భాగమ్ = సేవించ దగినవాడునగు ఉత్తమ పరమాత్మను,ఉపాసతే = ఉపాసించుచుండెదరో వారు, అస్మిన్ యజ్ఞే = ఈ సమాగమ రూపయజ్ఞమునందు, మధునః = తేనె యొక్కయు, ఘృతస్య = నేతియొక్కయు, హవిషః = హవన మొనర్ప దగు పదార్థముల యొక్కయు భాగమును, స్వయమ్ పిబన్తు = స్వయముగ సేవించుదురు గాక ! ॥౧౩॥

భావార్థము :-ఏ విద్వాంసు లీ లోకమున నగ్నిక్రియా రహితులై అనగా ఆహవనీయ గార్హపత్య దక్షిణాగ్నులకు సంబంధించిన బాహ్యకర్మలను త్యజించి అభ్యంతరాగ్నిని ధారణమొనర్చు సంన్యాసులై యున్నారో, వారు హోమమొనర్చని మే భోజన మొనర్చుచు సర్వత్ర విహరించుచు సకల మానవులకు వేదార్థమును ఉపదేశించ వలయును. ॥౧౩॥ (౧౭౮౩)

౧౭౮౪ యే ఇత్యస్య లోపాముద్రా ఋషిః, ప్రాణో దేవతా, ఆర్షీ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

అథోత్తమా విద్వాంసః కీదృశా భవన్తీ త్యాహ. ఉత్తమ విద్వాంసు లెటు లుందురు ?

యే దేవా దేవేష్వధి దేవత్వమాయన్యే బ్రహ్మణః పుర ఏతారో అస్య ।
యేభ్యో న ఋతే పవతే ధామ కిం చన న తే దివో న పృథివ్యా అధిస్నుషు

యే, దేవాః, దేవేషు, అధి, దేవత్వమితి దేవ+త్వమ్, ఆయన్, యే, బ్రహ్మణః, పుర+ఏతార ఇతి పురః + ఏతారః, అస్య, యేభ్యః, న, ఋతే, పవతే, ధామ, కిమ్, చన, న, తే, దివః,-న, పృథివ్యాః, అధి, స్నుషు. (14)

పదార్థః :-(యే) (దేవాః) పూర్ణవిద్వాంసః (దేవేషు)విద్వత్సు(అధి)ఉపరి విరాజమానాః (దేవత్వమ్)విదుషాం కర్మ భావం వా (ఆయన్)ప్రాప్నువన్తి (యే)(బ్రహ్మణః) పరమేశ్వరస్య (పుర ఏతారః) పూర్వం ప్రాప్తారః (అస్య)(యేభ్యః)(న)నిషేధే (ఋతే) వినా(పవతే) పవిత్రీ భవతి(ధామ) దధతి సుఖాని యస్మింస్తత్(కిమ్)(చన)(న)(తే)విద్వాంసః(దివః) సూర్యస్య(న)(పృథివ్యాః)భూమేః (అధి) (స్నుషు)ప్రాన్తేషు. ॥౧౪॥ అన్వయః :-య దేవా దేవేష్వధి దేవత్వ మాయన్ యేఽస్య బ్రహ్మణః పుర ఏతారః సన్తి యేభ్య ఋతే కిం చన ధామ న పవతే తే న దివః స్నుషు న చ పృథివ్యాః అధి స్నుష్వాయన్ నాధివసన్తీతి యావత్. ॥౧౪॥ భావార్థః :-యేఽత్ర జగతి విద్వత్తమా యోగాధిరాజా యాథాతథ్యేన పరమేశ్వరం .. సన్తి తే నిఖిలజన శోధకాః సన్తో

జీవన్ముక్తి దశాయాం పరోపకార మాచరన్తో విదేహముక్తిదశాయాం న సూర్యలోకే స చ పృథివ్యాం నియతం వసన్తి కిన్తు బ్రహ్మణి స్థిత్వాఽవ్యాహతగత్యా సర్వత్రాభి విహరన్తి. ॥౧౪॥

పదార్థము :-యే దేవాః = ఏ పూర్ణవిద్వాంసులు, దేవేషు అధి = విద్వాంసులలో నందరికంటె శ్రేష్ఠులై, దేవత్వమ్ = తమ గుణకర్మ స్వభావములను, ఆయన్ = పొందుచున్నారో, మఱియు, యే = ఎవరు, అస్య బ్రహ్మణః = ఈపరమేశ్వరుని, పుర ఏతాః = ముందుగ పొందుచున్నారో, యేభ్యః ఋతే = ఎవరు లేకుండా, కిం చన ధామ = ఏ సుఖ స్థానము, న పవతే = పవిత్రము కాదో, తే = అట్టి విద్వాంసులు, న దివః = సూర్యలోకపు ప్రదేశములందును ఎక్కువగా నుండరు. న పృథివ్యాః అధి స్నుషు = భూమిమీద నే భాగమునందును ఎక్కువగ నుండరు. ॥౧౪॥

భావార్థము :-ఈ జగత్తులో నుత్తమ విద్వాంసులు యోగిపుంగవు లెవరు యథా తథ్యముగ పరమేశ్వరుని ఎఱుగుచున్నారో, వారు నిఖిలజన శోధకులై, సకల ప్రాణులను శుద్ధమొనర్చు చున్నవారై జీవన్ముక్తి దశలో పరోపకారము నాచరించుచు, విదేహముక్తిదశలో సూర్యలోకములో గానీ,భూలోకములోగానీ,నియమముగ నివసించక బ్రహ్మయందుస్థితులై అవ్యాహత గతితో సర్వత్రవిహరించెదరు.

ప్రాణదా ఇత్యస్య లోపాముద్రా ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విరాడార్షీ పంక్తి శ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.
విద్వద్రాజానౌ కీదృశౌ స్యాతా మిత్యాహ, విద్వాంసుడు రాజు ఎటువంటివారుగ నుండవలెను ?

ప్రాణదా అపానదా వ్యానదా వర్చోదా వరివోదాః । అన్యాఀస్తే
అస్మాత్తపన్తు హేతయః పావకో అస్మభ్యఀశివో భవ ॥ ॥౧౫॥

ప్రాణదా ఇతి ప్రాణ+దాః, అపానదా+ఇత్యపాన+దాః, వ్యానదా ఇతి వ్యాన+దాః, వర్చోదా ఇతి వర్చః+దాః, వరివోదా ఇతి వరివః+దాః, అన్యాన్, తే, అస్మత్, తపన్తు, హేతయః, పావకః, అస్మభ్యమ్, శివః భవ. (15)

పదార్థః :- (ప్రాణదాః) యాః ప్రాణం జీవనం బలం చ దదతి తాః (అపానదాః) యా అపానం దుఃఖదూరీకరణసాధనం ప్రయచ్ఛన్తి తాః (వ్యానదాః) యా వ్యాప్తివిజ్ఞానం దదతి (వర్చోదాః) సకలవిద్యాధ్యయనప్రదాః (వరివోదాః)సత్యధర్మవిద్వత్ సేవాప్రాపికాః (అన్యాన్) (తే)తవ (అస్మత్) (తపన్తు)(హేతయః) వజ్రవద్వర్తమానా శస్త్రాస్త్రోన్నతయః (పావకః) శుద్ధిప్రచారకః (అస్మభ్యమ్) (శివః)(భవ). ॥౧౫॥ అన్వయః :-హే విద్వన్ రాజన్! తే తవ యా అస్మభ్యం ప్రాణదా అపానదా వ్యానదా వర్చోదా వరివోదా హేతయో భూత్వాఽస్మదన్యాం స్తపన్తు తాభిః పావకః సంస్త్వ మస్మభ్యం శివో భవ. ॥౧౫॥ భావార్థః :-స ఏవ రాజా యో న్యాయస్య వర్ధకః స్యాత్. స ఏవ విద్వాన్ యో విద్యయా న్యాయస్య విజ్ఞాపకో భవేత్. న స రాజా యః ప్రజాః పీడయేత్, న స విద్వాన్ యోఽన్యాన్ విదుషో న తాః ప్రజాః యా నీతిజ్ఞం రాజానం న సేవేరన్.

పదార్థము :-విద్వాంసుడా ! రాజన్ ! తే = నీ యొక్క ఏ యున్నతి, లేక శస్త్రాదులు, అస్మభ్యమ్ = మాకై, ప్రాణదాః = జీవనమును బలమును ఇచ్చునవి, అపానదాః = దుఃఖమును దూరమొనర్చు సాధనము నిచ్చునవి, వ్యానదాః = వ్యాప్తివిజ్ఞానముల నిచ్చునవి, వర్చోదాః = సకల విద్యల

సత్కరించుటకు హేతువైన జని నిచ్చునది, ప్రజయు పరివోఢాః = సత్యధర్మ సేవను విద్వాంసుల సేవలను వ్యాప్తమొనరించునదియునగు, హేతయః = వజ్రాది శస్త్రములుయున్నతులు, అస్మత్ అన్యాన్ లపన్తు = మాకంటె నితరులగు దుష్టశత్రువులను తపింప జేయు గాక ! వానితో, పావకః = శుద్ధిప్రచారి మొనర్చు నీవు మాకై, శివః భవ = మంగళకారివి కమ్ము. ॥౧౫॥

భావార్థము :- న్యాయమును పెంచువాడే రాజు. విద్యచే న్యాయమును తెలియజేయువాడే విద్వాంసుడు, ప్రజలకు పీడ కలిగించువాడు రాజు గాజాలడు. ఇతరులను విద్వాంసులుగ చేయనివాడు విద్వాంసుడు గాజాలడు. నీతివంతుడగు రాజును సేవించని ప్రజయు ప్రజ గానేరదు. ॥౧౫॥ (౦౯౫)

౦౭౬ లగ్ని రిత్యస్య భారద్వాజ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచృదార్షీ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.
విద్వాన్ కీదృశో భవే దిత్యాహ. విద్వాంసు డెటువంటివాడుగ నుండవలెను ?

అగ్నిస్తిగ్మేన శోచిషా యాసద్విశ్వన్న్యత్రిణమ్ । అగ్నిర్నో వనతే రయిమ్ ॥౧౬॥

అగ్నిః, తిగ్మేన, శోచిషా, యాసత్, విశ్వమ్, ని, అత్రిణమ్, అగ్నిః, నః, వనతే, రయిమ్. (16)

పదార్థః :-(అగ్నిః) విద్యుత్(తిగ్మేన) తీవ్రేణ(శోచిషా)ప్రకాశేన(యాసత్)ప్రాప్నోతి(విశ్వమ్) సర్వమ్(ని)(అత్రిణమ్)అత్తుం భోక్తుం యోగ్యమ్(అగ్నిః)(నః)అస్మభ్యమ్(వనతే)విభజతి(రయిమ్) ద్రవ్యమ్. ॥౧౬॥ అన్వయః :- హే విద్వన్ ! యథాఽగ్ని స్తిగ్మేన శోచిషా విశ్వ మత్రిణం యాసత్ యథాగ్ని ర్విద్యు న్నో రయిం నివనతే తథా త్వ మస్మదర్థం భవ.॥౧౬॥ భావార్థః :- అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యథా ప్రత్యక్షా పావకః స్వతేజసా శుష్క మశుష్కం తృణాదికం దహతి తథాఽస్మాకం సర్వాన్ దోషా న్దగ్ధ్వా గుణాః ప్రాపణీయాః.యథా విద్యుత్ సర్వాన్ పదార్థాన్ సేవతే తథాఽస్మభ్యం సర్వాం విద్యాం సేవయిత్వా వయ మవిద్యాయాః పృథక్కరణీయాః. ॥౧౬॥

పదార్థము :-విద్వాంసుడా ! ఎటుల, అగ్నిః = అగ్ని, తిగ్మేన శోచిషా = తీవ్రప్రకాశముతో, అత్రిణమ్ = భోగయోగ్యమగు, విశ్వమ్ = సమస్తమును, యాసత్ = పొందుచున్నదో, ఎటుల, అగ్నిః = విద్యుదగ్ని, నః రయిమ్ = మాకై ధనమును, ని వనతే = నిరంతరము విభాగ మొనర్చుచున్నదో, అటులనే నీవును మాకొరకు గమ్ము. ॥౧౬॥

భావార్థము :- వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. ఎటుల అగ్ని స్వతేజముతో శుష్కాశుష్క తృణాదుల నన్నిటిని కాల్చి వేయుచున్నదో, అటులనే విద్వాంసులు మాదోషముల నన్నిటిని భస్మ మొనర్చి గుణములను లభింప జేయుదురు గాక ! విద్యుత్తు ఎటుల సకల పదార్థములను సేవించుచున్నదో అటులనే మాకన్ని విద్యల సేవింపజేసి మమ్మవిద్యనుండి వేరు పఱచుదురు గాక ! ॥౧౬॥

౦౭౭ య ఇమా ఇత్యస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
అథేశ్వరః కీదృశోఽస్తీత్యుప దిశ్యతే. ఈశ్వరు డెట్టివాడు ?

య ఇమా విశ్వా భువనాని జుహ్వదృషి ర్హోతా న్యసీదత్పితా నః ।
స ఆశిషా ద్రవిణమిచ్ఛమానః ప్రథమచ్ఛదవరాఀ2॥ ఆవివేశ ॥ ॥౧౭॥

యః, ఇమా, విశ్వా, భువనాని, జుహ్వత్, ఋషిః, హోతా, ని, అసీదత్, పితా, నః, సః, ఆశిషేత్యా+శిషా, ద్రవిణమ్, ఇచ్ఛమానః, ప్రథమచ్ఛదితి ప్రథమ+ఛత్, అవరాన్, ఆ, వివేశ. (17)

పదార్థః :-(యః) (ఇమా)ఇమాని (విశ్వా)విశ్వాని(భువనాని)జుహ్వత్ (అదదత్)(ఋషిః) జ్ఞాతా(హోతా) దాతాఽఽదాతా వా (ని)(అసీదత్)సీదతి(పితా) పాలకః(నః)అస్మాకమ్(సః)(ఆశిషా) ఆశీర్వాదేన (ద్రవిణమ్) ధనమ్ (ఇచ్ఛమానః) అత్ర వ్యత్యయేనాత్మనే పదమ్ (ప్రథమచ్ఛత్) యః ప్రథమాన్ విస్తృతాన్ ఛాదయతి(అవరాన్)అర్వాచీనా నాకాశాదీన్ (ఆ)సమన్తాత్(వివేశ)విష్టోఽస్తి

అన్వయః :-హే మనుష్యాః య ఋషి ర్హోతా నః పితా పరమేశ్వర ఇమా విశ్వా భువనాని న్యసీద త్సర్వాల్లోకాన్ జుహ్వత్ స ఆశిషా ద్రవిణ మిచ్ఛమానః ప్రథమచ్ఛదవరా నావివేశేతి యూయం విజానీత. ॥౧౭॥ భావార్థః :-సర్వే మనుష్యా యః సకలస్య జగతో రచకో ధారకః పాలకో వినాశకః సర్వేభ్యో జీవేభ్య సర్వవస్తుప్రదః పరమేశ్వరః స్వవ్యాప్త్యాకాశాదిషు ప్రవిష్టోఽస్తి తమేవ సతత ముపాసీరన్. ॥౧౭॥

పదార్థము :-మానవులారా ! ఋషిః = జ్ఞానస్వరూపుడు, హోతా = సకల పదార్థములనుఇచ్చు వాడు, గ్రహించువాడు, నః పితా = మా రక్షకుడునగు, యః = ఏ పరమేశ్వరుడు, ఇమా విశ్వా భువనాని = ఈ సకల భువనములందు వ్యాప్తుడై, న్యసీదత్ = నిరంతరము స్థితుడై యున్నాడో, ఎవడు సమస్తలోకములను, జుహ్వత్ = ధరించి యున్నాడో, సః = అతను, ఆశిషా = ఆశీర్వాద ముతో మాకై, ద్రవిణమ్ = ధనమును, ఇచ్ఛమానః = కోరుచున్న వాడై మఱియు, ప్రథమచ్ఛత్ = విస్తృత పదార్థముల నాచ్ఛాదిత మొనర్చుచున్నవాడై, అవరాన్ = పూర్ణాకాశాదులందు, ఆవివేశ = చక్కగా వ్యాప్తుడగు చున్నాడని మీరెఱుగుడు. ॥౧౭॥

భావార్థము :-సకల జగత్తును సృజించి, ధరించి, పాలించి ప్రళయ మొనర్చువాడు, సకల జీవులకు సర్వవస్తువులను ప్రదాన మొనర్చువాడు నగు నే పరమేశ్వరుడు తనవ్యాప్తిచే నాకాశాది పదార్థములందు ప్రవేశించి యున్నాడో యతనినే విద్వాంసులందరు సతత ముపాసించ వలయును.

---

౧౮ కిగ్ స్విదిత్యస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, భురిగార్షీ పంక్తి శ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

పున స్తదేవాహ. మఱల నా విషయమే.

కిగ్ స్విదాసీదధిష్ఠాన మారమ్భణం కతమత్స్విత్కథాసీత్ ।
యతో భూమిం జనయన్విశ్వకర్మా విద్యామౌర్ణో న్మహినా విశ్వచక్షః ॥

కిమ్, స్విత్, ఆసీత్, అధిష్ఠానమ్, అధిష్ఠానమిత్యధి+స్థానమ్, ఆరమ్భణ మిత్యా+రమ్భణమ్, కతమత్, స్విత్, కథా, ఆసీత్, యతః, భూమిమ్, జనయన్, విశ్వకర్మేతి విశ్వ+కర్మా,వి, ద్యామ్, ఔర్ణోత్, మహినా,విశ్వచక్షా ఇతి విశ్వ+చక్షః.

పదార్థః :--(కిమ్)ప్రశ్నే (స్విత్)వితర్కే-(ఆసీత్) (అధిష్ఠానమ్) అధి తిష్ఠన్తి యస్మిం స్తత్ (ఆరమ్భణమ్) ఆరభతే యస్మాత్తత్ (కతమత్)బహూనా ముపాదానానాం మధ్యే కిమితి ప్రశ్నే (స్విత్)(కథా) కేన ప్రకారేణ(ఆసీత్) అస్తి(యతః)(భూమిమ్) (జనయన్) ఉత్పాదయన్ (విశ్వకర్మా) విశ్వా న్యఖిలాని కర్మాణి యస్య పరమేశ్వరస్య సః(వి)వివిధతయా(ద్యామ్)సూర్యాదిలోకమ్(ఔర్ణోత్)ఊర్ణుత ఆచ్ఛాదయతి (మహినా) స్వస్య మహిమ్నా. అత్ర ఛాన్దసో వర్ణలోప ఇతి మకారలోపః (విశ్వచక్షాః)యో విశ్వం సర్వం జగచ్చష్టే పశ్యతి సః.॥౧౮॥ అన్వయః :—హే విద్వన్నస్య జగతోఽధిష్ఠానం కిం స్విదాసీత్ ? ఆరమ్భణం కతమత్ ? కథా స్విదాసీత్ ? యతో విశ్వకర్మా విశ్వచక్షా జగదీశ్వరో భూమిం ద్యాం చ జనయత్ మహినా వ్యౌర్ణోత్. ॥౧౮॥ భావార్థః :- హే జనా ! యుష్మాభి రిదం జగత్ క్వ వసతి ? కిమారమ్భణం చాస్య కిమర్థం జాయత ? ఇతి ప్రశ్న స్యేద ముత్తరమ్ :— యో జగదీశ్వరః కార్యాఖ్యం జగదుత్పాద్య స్వవ్యాప్త్యా సర్వమాచ్ఛాద్య సర్వజ్ఞతయా సర్వం పశ్యతి సోఽధిష్ఠాన మారమ్భణం చాస్తి. సర్వశక్తిమాన్ రచనాదిసామర్థ్యయుక్తోఽస్తి. జీవేభ్యః పాపపుణ్యఫలదానాయ భోజయితుం సర్వం రచితవా నితి వేద్యమ్. ॥౧౮॥

పదార్థము :_విద్వాంసులారా ! ఈ జగత్తునకు, అధిష్ఠానమ్ = ఆధారము, కిం స్విత్ ఆసీత్ = ఎంత ఆశ్చర్యరూపమైయున్నది? మరియు,ఆరమ్భణమ్ = ఈ కార్యజగత్తుయొక్క రచనకు ఆరంభ కారణము, కతమత్ = అనేకోపాదానములందేది ? మరియు నది, కథా స్విత్ అసీత్ = ఏవిధముగ తర్కించదగినదై యున్నది ? యతః = దేనిచే, విశ్వచక్షాః = సకల జగత్తుయొక్కద్రష్ట, జగదీశ్వరుడు, భూమిమ్ = భూమిని, ద్యామ్ = సూర్యాది లోకములను, జనయన్ = ఉత్పన్న మొనర్చుచున్న వాడునునై, మహినా = స్వమహిమచే, వ్యౌర్ణోత్ = వివిధ విధముల నాచ్ఛాదిత మొనర్చుచున్నాడు.

భావార్థము :_మానవులారా ! ఈ జగ త్తెక్కడ యున్నది ? దీనికి కారణమేమిటి ?ఎందు కుత్పన్నమగు చున్నది ? అను ప్రశ్నలకు సమాధానమిది :—ఏ జగదీశ్వరుడు కార్యజగత్తు నుత్పన్న మొనర్చి స్వవ్యాప్తిచే సర్వమును ఆచ్ఛాదించి, సర్వజ్ఞత్వముచే సకలమును వీక్షించుచున్నాడో అత డీ జగత్తున కాధారమును నిమిత్త కారణమునునై యున్నాడు, అతడు సర్వశక్తిమంతుడు, రచనాది సామర్థ్యయుక్తుడునై యున్నాడు జీవులకు పాపపుణ్యముల ఫలమిచ్చి భోగింప జేయుటకై ఈసమస్త సంసారమును రచించెనని మీ రెఱుగ వలెను. ॥౧౮॥ (రాజు)

---

౧౯ విశ్వత ఇత్యస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా భురిగార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తదేవాహ. మరల నా విషయమే.

విశ్వతశ్చక్షురుత విశ్వతోముఖో విశ్వతో బాహురుత విశ్వతస్పాత్ ।
సం బాహుభ్యాం ధమతి సంపతత్రై ర్ద్యావాభూమీ జనయన్దేవ ఏకః ॥౧౯॥

విశ్వతశ్చక్షురితి విశ్వతః+చక్షుః, ఉత, విశ్వతోముఖ ఇతి విశ్వతః + ముఖః, విశ్వతోబాహురితి విశ్వతః+బాహుః, ఉత, విశ్వతస్పాత్, విశ్వతః పాదితి విశ్వతః+పాత్, సమ్, బాహుభ్యామితి బాహు+భ్యామ్, ధమతి, సమ్, పతత్రైః,

ద్యావాభూమీ ఇతి ద్యావాభూమీ, జనయన్, దేవః, ఏకః. (19)

పదార్థః :-(విశ్వతశ్చక్షుః)విశ్వతః సర్వస్మిఞ్జగతి చక్షుర్దర్శనం యస్య స(ఉత)అపి(విశ్వతో ముఖః)విశ్వతః సర్వతో ముఖముపదేశన మస్య సః (విశ్వతో బాహుః)సర్వతో బాహూ ర్బలం వీర్యం వా యస్య సః (ఉత) అపి (విశ్వతస్పాత్) విశ్వతః సర్వత్రి పాత్ గతి ర్వ్యాప్తి ర్యస్య సః(సమ్) సమ్యక్(బాహుభ్యామ్)అనన్తాభ్యాం బలవీర్యాభ్యామ్(ధమతి)ప్రాప్నోతి, ధమతీతి గతి కర్మా. . .నిఘం . . ౨.౧౪.(సమ్)(పతత్రైః)పతనశీలైః పరమాణ్వాదిభిః(ద్యావాభూమీ)సూర్యపృథివీలోకౌ(జనయన్) కార్యరూపేణ ప్రకటయన్ సన్(దేవః)స్వప్రకాశః(ఏకః)అద్వితీయోఽసహాయః.॥౧౯॥ అన్వయః:- హే మనుష్యా యూయం యో విశ్వతశ్చక్షురుత విశ్వతోముఖో విశ్వతోబాహు రుత విశ్వతస్పాదేకో దేవః పతత్రై ర్ద్యావా భూమీ సంజనయన్ సన్ బాహుభ్యామ్ సర్వం జగ త్సంధమతి తమేవేష్ట ముపాస్య మభిరక్షకం పరమేశ్వరం జానీత. ॥౧౯॥ భావార్థః :–యత్సూక్ష్మా త్సూక్ష్మో మహతో మహాన్ నిరాకారోఽనన్తసామర్థ్యః సర్వత్రాభివ్యాప్తో దేవోఽద్వితీయః పరమాత్మాస్తి స ఏవాతి సూక్ష్మాత్కారణాత్ స్థూలం కార్యం రచయితుం వినాశయితుం వా సమర్థో వర్తతే. య ఏతస్యో పాసనం విహాయాన్య ముపాస్తే; కస్తస్మా దన్యో జగతి దుర్భగోఽస్తి ? ॥౧౯॥

పదార్థము :-మానవులారా ! మీరు, విశ్వతశ్చక్షుః = సకల సంసారద్రష్ట ఉత = మఱియు విశ్వతోముఖః = అన్నివైపులనుండి యందఱి కుపదేశించువాడు. విశ్వతోబాహుః = అన్నివిధముల యనంత బలపరాక్రమములు గలవాడు, ఉత = మఱియు, విశ్వతస్పాత్ = సర్వత్రవ్యాపించి యున్న వాడు, ఏకః = అద్వితీయుడు, అసహాయకుడు నగునే, దేవః = స్వయంప్రకాశుడు, పతత్రైః = పత నశీలములగు పరమాణ్వాదులచే, ద్యావాభూమీ = తరణి ధరణిలోకములను, సం జనయన్ = కార్య రూపమున ప్రకటింప జేయుచు. బాహుభ్యామ్ = అనంత బలపరాక్రమములచే సకల జగత్తును, సం ధ మతి = చక్కగ పొందుచున్నాడో, ఆ పరమేశ్వరుడే ఉపాసనీయుడు. సర్వత్రి రక్షకుడు నని యెఱుగుడు. ॥౧౯॥

భావార్థము :–సూక్ష్మముకంటె సూక్ష్ముడు, పెద్దవానికంటె పెద్ద, నిరాకారుడు అనంత సామర్థ్య వంతుడు, సర్వవ్యాపకుడు, ప్రకాశ స్వరూపుడు, అద్వితీయుడు, నగు పరమాత్మ యెవడున్నాడో అతడే అతిసూక్ష్మకారణము నుండి స్థూలమగు కార్య రూపజగత్తును రచించుటకు వినాశ మొనర్చుటకు సమ ర్థుడు.అటువంటి ఇతనిని వదలి ఇతరుని ఉపాసించువాని కంటె భాగ్యహీను డెవరీ జగత్తులో నుండును?

---

౨౦ కిꣳస్విదిత్యస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, స్వరాడార్షీత్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తదేవాహ. మఱల నా విషయమే.

కిꣳస్విద్వనం క ఉ స వృక్ష ఆస యతో ద్యావాపృథివీ నిష్టతక్షుః ।
మనీషిణో మనసా పృచ్ఛతేదు తద్యదధ్యతిష్ఠద్ భువనాని ధారయన్ ॥౨౦॥

కిమ్, స్విత్, వనమ్, కః, ఊꣳ ఇత్యూꣳ, సః, వృక్షః, ఆస, యతః, ద్యావాపృథివీ ఇతి ద్యావాపృథివీ, నిష్టతక్షుః, నిస్తతక్షురితి నిః+తతక్షుః, మనీషిణః,

మనసా, పృచ్ఛత, ఇత్, ఉ ఉ ఇత్యూ, తత్, యత్, అధ్యతిష్ఠదిత్యధి+అతిష్ఠత్, భువనాని, ధారయన్. (20)

పదార్థః :-(కిమ్)(స్విత్)(వనమ్)సంభజనీయం కారణవనమ్(కః)(ఉ)వితర్కే-(సః)పరోక్షే (వృక్షః)యో వృశ్చ్యతే ఛిద్యతే స సంసారః(ఆస)అస్తి(యతః)యస్య ప్రకృత్యాఖ్య కారణస్య సకాశాత్(ద్యావాపృథివీ)విస్తృతౌ సూర్యభూమిలోకౌ (నిష్టతక్షుః)నితరాం తతక్ష. అత్ర వచనవ్యత్యయః (మనీషిణః)మనస ఈషిణో యోగినః (మనసా)విజ్ఞానేన(పృచ్ఛత) (ఇత్)ఏవ (ఉ) ప్రసిద్ధౌ(తత్) సః(యత్)యః(అధ్యతిష్ఠత్) అధిష్ఠాతృత్వేన వర్తతే (భువనాని) భవన్తి భూతాని యేషు తాంల్లోకాన్ (ధారయన్)వాయువిద్యుత్సూర్యాదినా ధారణం కారయన్. ॥౨౦॥

పదార్థము :-ప్రశ్న :-మనీషిణః = మనోనిగ్రహముగల యోగులారా ! మీరు, మనసా = విజ్ఞానముతో విద్వాంసులను, కిం స్వత్ = ఏది, వనమ్ = సేవించ దగిన కారణరూపవనము ? మఱియు,కః ఉ = ఏది? సః వృక్షః ఆస = ఛిద్యమానము అనిత్యము కార్యరూపమునగు సంసారమై యున్నది ? ఇటుల, పచ్ఛత = అడుగుడు. యతః = దేనినుండి, ద్యావాపృథివీ = విస్తారయుక్తమైన సూర్యుని, భూమ్యాదిలోకములను ఎవడు, నిష్టతక్షుః = వేరు వేరుగ నొనర్చెనో? యత్ = ఎవడు, భువనాని = ప్రాణులుండు స్థానమును లోక లోకాంతరములను. ధారయన్ = వాయువిద్యుత్సూర్యాదుల ద్వారా ధారణ మొనరింప జేయుచు, అధ్యతిష్ఠత్ = అధిష్ఠాతయై యున్నాడో, తత్ ఇత్ ఉ = ఆ ప్రసిద్ధమైన బ్రహ్మను ఈ సమస్తమునకు కర్తగా నెఱుగుడు. ॥౨౦॥

భావార్థము :-ఈ మంత్రమందలి మొదటి మూడు చరణములలో ప్రశ్నలున్నవి, చివరి పాదము నందు సమాధానమున్నది. వృక్షశబ్దముచే కార్యము, వనశబ్దముచే కారణమును గ్రహించబడును. ఎటుల సకల. పదార్థములను పృథివి, పృథివిని సూర్యుడు, సూర్యుని విద్యుత్తు, విద్యుత్తును వాయువు ధరించు చున్నదో అటులనే వీనినన్నిటిని ఈశ్వరుడు ధారణ మొనర్చుచున్నాడు. ॥౨౦॥

యా తే ఇత్యస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

యా తే ధామాని పరమాణి యావమా యా మధ్యమా విశ్వకర్మన్నుతేమా ।
శిక్షా సఖిభ్యో హవిషి స్వధావః స్వయం యజస్వ తన్వం వృధానః ॥ ॥౨౧॥

యా, తే, ధామాని, పరమాణి, యా, అవమా, యా, మధ్యమా, విశ్వకర్మన్నితి విశ్వ+కర్మన్, ఉత, ఇమా, శిక్ష, సఖిభ్య, ఇతి సఖి+భ్యః, హవిషి, స్వధావ ఇతి స్వధా+వః, స్వయమ్, యజస్వ, తన్వమ్, వృధానః. (21)

పదార్థః :-(యా) యాని అత్ర శేర్లుక్ (తే) తవ పరమాత్మనః (ధామాని) దధతి పదార్థాన్ యేషు యైర్వా తాని జన్మస్థాన నామాని(పరమాణి)ఉత్తమాని(యా)యాని(అవమా)కనిష్ఠాని(యా) యాని(మధ్యమ)మధ్యమాని మధ్యస్థాని(విశ్వకర్మన్)సమగ్రోత్తమకర్మకారిన్ (ఉత)(ఇమా) ఇమాని

(శిక్ష) శుభగుణానుపదిశ. అత్ర ద్వ్యచోత స్తిఙ ఇతి దీర్ఘః (సఖిభ్యః) మిత్రేభ్యః (హవిషి) దానమాదాను పర్శ్వే వ్యవహారే (స్వధావః) బహ్వన్నయుక్త (స్వయమ్) అజ్ఞాపాలకేభ్యః(యజస్వ) సంగచ్ఛస్వ (తన్వమ్) శరీరమ్ (వృధానః) వృద్ధం కుర్వాన్. ॥౨౧॥ అన్వయః :–హే స్వధావో విశ్వకర్మన్ ! జగదీశ్వర ! తే సృష్టౌ యా పరమాణి యాఽవమా యా మధ్యమా ధామాని సన్ని తానీమా హవిషి స్వయం యజస్వ. ఉతాప్యస్మాకం తన్వం వృధానోఽస్మభ్యం సఖిభ్యః శిక్ష. ॥౨౧॥ భావార్థః :–యథేశ్వరేణ నికృష్ట మధ్యమోత్తమాని వస్తూని స్థానాని చ రచితాని తథైవ సభాపత్యాదిభి స్త్రివిధాని స్థానాని రచయిత్వా వస్తూని ప్రాప్య బ్రహ్మచర్యేణ శరీరబలం వర్ధయిత్వా మిత్రాణి సుశిక్ష్యైశ్వర్యయుక్తై ర్భవితవ్యమ్. ॥౨౧॥

పదార్థము :—స్వధావః = ఎక్కువ అన్నము గలవాడా ! విశ్వ కర్మన్ = సకల శ్రేష్ఠకర్మల నాచరించువాడా ! జగదీశ్వరా ! తే = నీసృష్టిలో, యా పరమాణి = ఏ శ్రేష్ఠములు, యా అవమా = ఏ నికృష్టములు, యా మధ్యమా = ఏ మధ్యరకములున్నైన, ధామాని = సకల పదార్థములకు ఆధారభూతములగు జన్మస్థాన నామము లున్నవో, ఇమా = వీని నన్నిటిని. హవిషి = ఆదాన ప్రదాన వ్యవహారము నందు, స్వయమ్ = స్వయముగ, యజస్వ = సంగత మొనర్చుము, ఉత = మరియు మాయొక్క, తన్వమ్ = శరీరమును, వృధానః = వృద్ధిపఱచుచు, సఖిభ్యః = మా యాజ్ఞాపాలకులము మిత్రులమునగు మాకు, శిక్ష = శుభ గుణోపదేశ మొనర్చుము. ॥౨౧॥

భావార్థము :–ఈ జగత్తులో నీశ్వరుడెటుల నికృష్టమధ్యమ శ్రేష్ఠప దార్థములను, స్థానములను రచించెనో అటులనే సభాపతి మొదలైనవారు మూడురకముల స్థానములను నిర్మించి వస్తువులను పొంది, బ్రహ్మచర్యముచే శరీర బలమును పెంపొందజేసి, మిత్రులకు సుశిక్ష గఱపి ఐశ్వర్య వంతులు కావలయును. ॥౨౧॥ (౮౭౩)

౮౭౪ విశ్వకర్మన్నిత్యస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మా ఋషిః. విశ్వకర్మా దేవతా, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

విశ్వకర్మన్ హవిషా వావృధానః స్వయం యజస్వ పృథివీముత ద్యామ్ ।
ముహ్యన్త్వన్యేఽఅభితః సపత్నా ఇహాస్మాకం మఘవా సూరిరస్తు ॥

విశ్వకర్మన్నితి విశ్వ+కర్మన్,హవిషా, వావృధానః,వావృధాన ఇతి వావృధానః,స్వయమ్, యజస్వ. పృథివీమ్, ఉత, ద్యామ్,ముహ్యన్తు, అన్యే, అభితః, సపత్నాః ఇతి స+పత్నాః, ఇహ, అస్మాకమ్, మఘవేతి, మఘ+వా, సూరిః, అస్తు.(22)

పదార్థః :-(విశ్వకర్మన్) అఖిలోత్తమ కర్మకారిన్ (హవిషా) హవనేనోత్తమగుణా దానేన (వావృధానః) వర్ధమానః సన్ (స్వయమ్) (యజస్వ)సంగతం కురు(పృథివీమ్) (ఉత)అపి(ద్యామ్) సూర్యాదిలోకమ్ (ముహ్యన్తు) (అన్యే) (అభితః) సర్వతః (సపత్నాః) శత్రవః (ఇహ) (అస్మాకమ్) (మఘవా) పూజితధనయుక్తః (సూరిః) విద్వాన్ (అస్తు) ॥౨౨॥ అన్వయః :–హే విశ్వ

కర్మన్ హవిషా వావృధానః సన్ యథేశ్వరః పృథివీముత ద్యాం సంగమయతి తథా త్వం స్వయం యజస్వేహ మఘవా సూరి రస్తు యతోఽస్మాక మన్యే సపత్నా అభితో ముహ్యన్తు. ॥౨౨॥
భావార్థః :—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యా ఈశ్వరేణ యస్మై ప్రయోజనాయ యద్ వస్తు రచితం తత్తథా విజ్ఞాయోపకుర్వన్తి తేషాం దారిద్ర్యాలస్యాది దోషక్షయాచ్ఛత్రవః ప్రలీయన్తే లే స్వయం చ విద్వాంసో జాయన్తే. ॥౨౨॥

పదార్థము :—విశ్వకర్మన్ = నిఖిలోత్తమ కర్మ లొనరించు వాడా! సభాపతీ! హవిషా = ఉత్తమగుణముల గ్రహణముచే, వావృధానః = ఉన్నతిని పొందుచున్న వాడవై, ఈశ్వరు డెటుల, పృథివీమ్ ఉత ద్యామ్ = భూమిని సూర్యలోకమును సంగత మొనరించుచున్నాడో అటులనే నీవు, స్వయమ్ యజస్వ = స్వయముగ నందఱితో కలుసు కొనుము. ఇహ = ఈలోకములో, మఘవా = ప్రశస్తధనవంతుడవు, సూరిః = విద్వాంసుడవు, అస్తు = కమ్ము. దానిచే, అస్మాకమ్ = మాయొక్క, అన్యే సపత్నాః = ఇతర శత్రువులు, అభితః ముహ్యన్తు = అన్నివైపుల నుండి మోహావిష్టులగుదురు గాక! ॥౨౨॥

భావార్థము :—వాచక లుప్తోప మాలంకార మిందున్నది, ఈశ్వరు డే ప్రయోజనమున కే పదార్థములను సృజించెనో వాని నటులనే యెరిగి యే జనులు ఉపయోగించుదురో వారి దరిద్రము ఆలస్యాది దోషములు క్షీణించి పోవును. దానిచే శత్రువులు నాశన మగుదురు. వారును స్వయముగ విద్వాంసులు నగుదురు. ॥౨౨॥ (౮౭౨)

---

౮౭౩ వాచస్పతి మిత్యస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, భురిగార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

కిం భూతో జనో రాజ్యాధికారే నియోజ్య ఇత్యాహ.

ఏటువంటి పురుషుడు రాజ్యాధి కారమునందు నియుక్తుడు కావలయును?

వాచస్పతిం విశ్వకర్మాణ మూతయే మనోజువం వాజే అద్యా హువేమ ।
స నో విశ్వాని హవనాని జోషద్విశ్వశమ్భూరవసే సాధుకర్మా ॥ ॥౨౩॥

వాచః, పతిమ్, విశ్వకర్మాణమితి విశ్వ+కర్మాణమ్, ఊతయే. మనోజువమితి మనః+జువమ్, వాజే, అద్య, హువేమ, సః, నః, విశ్వాని, హవనాని, జోషత్, విశ్వశమ్భూరితి విశ్వ + శమ్భూః, అవసే, సాధుకర్మేతి సాధు+కర్మా. (23)

పదార్థః :—(వాచస్పతిమ్) వాచో వేదవాణ్యాః పాలకమ్ (విశ్వకర్మాణమ్) అఖిలేషు కర్మసు కుశలమ్ (ఊతయే) రక్షణాద్యాయ (మనోజువమ్) మనోవద్వేగవన్తమ్ (వాజే) సంగ్రామాదౌ కర్మణి (అద్య) అస్మిన్ దినే. అత్ర సంహితాయా మితి దీర్ఘః (హువేమ) స్వీకుర్యామ (సః) (నః) అస్మాకమ్ (విశ్వాని) సర్వాణి (హవనాని) గ్రాహ్యాణి కర్మాణి (జోషత్) జుషతామ్. అత్ర వ్యత్యయేన పరస్మైపదమ్ (విశ్వశమ్భూః) విశ్వస్మై శం సుఖం భావుకః (అవసే) రక్షణాద్యాయ (సాధుకర్మా) ధర్మ్య కర్మానుష్ఠాతా. ॥౨౩॥ అన్వయః :—హే మనుష్యా వయ మూతయే యం వాచస్పతిం మనోజువం విశ్వకర్మాణం మహాత్మానం వాజే హువేమ స విశ్వశమ్భూః సాధుకర్మా నోఽవసేఽద్య

విశ్వాని హవనాని జోషజ్జుషతామ్. ॥౨౩॥ భావార్థః :—మనుష్యై ర్యేన బ్రహ్మచర్యేణా ఖిలా విద్యాధీతా యో ధార్మికోఽనలసో భూత్వా పక్షపాతం విహాయో త్తమాని కర్మాణి సేవతే పూర్ణ శరీరాత్మబలః స సర్వస్యాః ప్రజాయా రక్షణే సర్వాధిపతీ రాజా విధేయః. ॥౨౩॥

పదార్థము :—మానవులారా ! మేము, ఊతయే = రక్షాదులకై, వాచస్పతిమ్ = వేదవాణీ రక్షకుడు, మనోజువమ్ = మనస్సువంటి వేగము గలవాడు, విశ్వకర్మాణమ్ = సకలకర్మలందు కుశలుడు నగు నేమహాత్ముని, వాజే = సంగ్రామాది కర్మలందు, హువేమ = ఆహ్వానించెదమో, సః = అతడు, విశ్వశమ్భూః = అందఱికి సుఖము చేకూర్చువాడు, సాధుకర్మా = ధర్మయుక్తకర్మలనాచరించువాడు, విద్వాంసుడునై, నః అవసే = మా రక్షణాదులకై, అద్య = నేడు, విశ్వాని హవాని = సకల గ్రహణీయ కర్మలను, జోషత్ = గ్రహించునుగాక ! ॥౨౩॥

భావార్థము :-బ్రహచర్యముచే సంపూర్ణ విద్యల నభ్యసించినవాడు, ధార్మికుడు, అనలసుడు, పక్షపాతమును త్యజించి యుత్తమ కర్మలను సేవించువాడు, శరీరాత్మ బలములతో పూర్ణుడైన వాడును నగు వానిని సకల ప్రజా రక్షణమునందు అధిపతియగు రాజుగ మానవులొనర్చవలయును. ॥౨౩॥

---

౨౪ విశ్వకర్మన్నిత్యస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

మనుష్యైః కీదృశో రాజా మన్తవ్య ఇత్యాహ.

మానవు లెటువంటి వానిని రాజుగ భావించవలయును ?

విశ్వకర్మన్ హవిషా వర్ధనేన త్రాతారమిన్ద్ర మకృణో రవధ్యమ్ ।
తస్మై విశః సమనమన్త పూర్వీ రయ ముగ్రో విహవ్యో యథాఽసత్ ॥౨౪॥

విశ్వకర్మన్నితి విశ్వ+కర్మన్, హవిషా, వర్ధనేన, త్రాతారమ్, ఇన్ద్రమ్, అకృణోః, అవధ్యమ్, తస్మై, విశః, సమ్, అనమన్త, పూర్వీః, అయమ్, ఉగ్రః, విహవ్య ఇతి వి+హవ్యః, యథా, అసత్. (24)

పదార్థః :- (విశ్వకర్మన్) అఖిల శుభకర్మ సేవిన్ (హవిషా) ఆదాతవ్యేన (వర్ధనేన) (త్రాతారమ్) రక్షకమ్ (ఇన్ద్రమ్) పరమైశ్వర్యవన్తం పురుషమ్ (అకృణోః) కురు (అవధ్యమ్) హన్తుమయోగ్యమ్ (తస్మై)(విశః) ప్రజాః (సమ్) ఏకీభావే (అనమన్త) నమన్తు (పూర్వీః) పూర్వైర్న్యాయాధీశైః ప్రాపితాః (అయమ్) (ఉగ్రః) హింసనే తీవ్రః (విహవ్యః) వివిధైః సాధనైరాదాతుమర్హః (యథా) (అసత్)భవేత్. ॥౨౪॥ అన్వయః :—హే విశ్వకర్మన్ సర్వసభేశ! త్వం హవిషా వర్ధనేన యమవధ్యం త్రాతార మిన్ద్రం రాజకార్యే సమ్మతిప్రదం మన్త్రిణ మకృణోస్తస్మై పూర్వీ ర్విశః సమనమన్త యథాఽయ ముగ్రో విహవ్యోఽసత్ తథా విధేహి. ॥౨౪॥ భావార్థః :—అత్రోపమాలంకారః. సర్వసభాధిష్ఠాత్రా సహితాః సభాసదస్తస్మై రాజ్యాధికారం దద్యుః. యః పక్షపాతీ న స్యాత్. పితృవత్ ప్రజా న పాలయేయుస్తే ప్రజాభి ర్నో మన్తవ్యా యే చ పుత్రమివ న్యాయేన ప్రజా పాలయేయుస్తదనుకూలా స్సతతం స్యుః. ॥౨౪॥

పదార్థము :-విశ్వకర్మన్ = సకలశుభ కర్మల నాచరించువాడా ! సర్వసభాపతీ ! రాజా ! నీవు,

నావిష్టా = గ్రహించ తగిన, వర్ధనేన = వృద్ధితో, అవధ్యమ్ = వధించ తగనివాడు, త్రాతారమ్ = రక్షకుడు, ఇంద్రమ్ = ఉత్తమైశ్వర్యవంతుడు నగు వానిని రాజ కార్యములందు సమ్మతిప్రదాతయగు మండలిగ, అకృణో = ఒనర్చుము, తస్మై = అతనికి, పూర్వీః = పూర్వపు న్యాయాధీశులచే లభింప జేసిన, విశః = ప్రజలను, సమనమన్త = బాగుగ నమ్రులుగ నొనర్చుము, యథా = ఎటుల, అయమ్ = ఈమంత్రి, ఉగ్రః = హింసించుటలో తీవ్రుడుగను, విహవ్యః = వివిధ సాధనములచే స్వీకరింప యోగ్యుడుగను, అసత్ = కాగలుగునో అటులొనర్చుము. ॥౨౪॥

భావార్థము :— ఉపమాలంకారమిందున్నది. పక్షపాతి కానివానికి సకల సభాధ్యక్షులతో సహా సభాసదులందఱు రాజ్యాధికారము నీయవలయును. పితృవతుగా ప్రజలను రక్షించనిచో వానిని ప్రజలు కూడ ఒప్పుకొనగూడదు. పుత్రునివలె న్యాయముతో ప్రజలను రక్షించువాని కనుకూలముగ ప్రజలు నిరంతర ముండవలయును. ॥౨౪॥ (౭౭౪)

---

౭౭౫ చక్షుష ఇత్యస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయమాహ. మఱల నా విషయమే.

చక్షుషః పితా మనసా హి ధీరో ఘృతమేనే అజనన్నమ్నమానే ।
యదేదన్తా అదదృహన్త పూర్వ ఆదిద్ ద్యావాపృథివీ అప్రథేతామ్ ॥౨౫॥

చక్షుషః, పితా, మనసా, హి, ధీరః, ఘృతమ్, ఏనే ఇత్యేనే, అజనత్, నమ్నమానే ఇతి నమ్నమానే, యదా, ఇత్, అన్తాః, అదదృహన్త, పూర్వే, ఆత్, ఇత్, ద్యావాపృథివీ, అప్రథేతామ్. (25)

పదార్థః :—(చక్షుషః)న్యాయదర్శకస్య(పితా)పాలకః (మనసా) యోగాభ్యాసేన శాన్తాన్తః కరణేన(హి)ఖలు(ధీరః)ధైర్యవాన్(ఘృతమ్)ఆజ్యమ్(ఏనే)రాజప్రజాదలే(అజనత్)ప్రకటయేత్ (నమ్నమానే)యే నమ్న ఇవాచరత స్తే. అత్రాచారే క్విప్ వ్యత్యయే నాత్మనేపదమ్ (యదా) (ఇత్)ఏవ (అన్తాః) అన్తావయవాః (అదదృహన్త) వర్ధేరన్. అత్ర దృంహ ధాతో ర్లటి ఝాదేశే కృతే శపః శ్లుస్తతో ద్విత్వమ్. (పూర్వే)ప్రథమతో వర్తమానే(ఆత్)అనన్తరమ్ (ఇత్) (ద్యావాపృథివీ) ప్రకాశభూమీ ఇవ సంగలే(అప్రథేతామ్)ప్రఖ్యాతే భవేతామ్. ॥౨౫॥ అన్వయః :—హే ప్రజాజనాః భవన్తో యశ్చక్షుషః పితా మనసా హి ధీరో ఘృత మజనత్ తమధికృత్య ఏనే నమ్నమానే పూర్వే ద్యావాపృథివీ అప్రథేతా మివ యదేదన్తా ఇవా దదృహన్త తదాఽఽదిత్ స్థిరరాజ్యా భవేయుః.॥౨౫॥
భావార్థః :—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యదా మనుష్యా రాజప్రజావ్యవహార ఏకసమ్మతయో భూత్వా సదైవ ప్రయతేరం స్తదా సూర్యపృథివీవత్ స్థిరసుఖా భవేయుః. ॥౨౫॥

పదార్థము :—ప్రజలారా! మీరు ఎవడు,చక్షుషః = న్యాయము చూపించు నుపదేశకుని యొక్క, పితా = రక్షకుడు,మనసా హి = యోగాభ్యాసముచే శాంతమైన యంతఃకరణముచేతనే, ధీరః = ధీరుడునై, ఘృతమ్ = నేతిని, అజనత్ = ప్రకటించుచున్నాడో, అతని క్షధికారమిచ్చి, ఏనే = రాజు ప్రజలు, నమ్నమానే = నమ్నులవలె నాచరించువారై, పూర్వే = పూర్వమునుండి యున్నవారై, ద్యావాపృథివీ = ప్రకాశపృథువులవలె కలిసిన వారై ఎటుల, అప్రథేతామ్ = ప్రఖ్యాతు లగుదురో,

ఇత్ = అటులనే. యదా = ఎప్పుడు, అన్తాః = అంత్యావయవముల వలె, అదదృహంత = వృద్ధిని పొందుదురో, అప్పుడు, ఆత్ ఇత్ = దానితర్వాతనే స్థిర రాజ్యము గలవారగుదురు. ॥౨౫॥

భావార్థము :—వాచకలుప్తోప మాలంకారమిందున్నది. ఎప్పుడు మానవులు రాజు ప్రజల వ్యవహారము నందేకసమ్మతి గలవారై ప్రయత్నించుదురో అప్పుడే సూర్యపృథువుల వలె స్థిర సుఖము గలవా రగుదురు. ॥౨౫॥ (౮౭౫)

---

౮౭౬ విశ్వకర్మేత్యస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మా ఋషిః. విశ్వకర్మా దేవతా, భురిగ్ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ పరమేశ్వరః కీదృశోఽస్తీత్యుపదిశ్యతే. పరమేశ్వరు డెటువంటి వాడు ?

విశ్వకర్మా విమనా ఆద్విహాయా ధాతా విధాతా పరమోత సన్దృక్ ।
తేషామిష్టాని సమిషా మదన్తి యత్రా సప్తఋషీన్ పర ఏకమాహుః ॥౨౬॥

విశ్వకర్మేతి విశ్వ+కర్మా, విమనా ఇతి వి+మనాః, ఆత్, విహాయా ఇతి వి+హాయాః, ధాతా, విధాతేతి వి+ధాతా, పరమా, ఉత, సన్దృగితి సమ్+దృక్, తేషామ్, ఇష్టాని, సమ్, ఇషా, మదన్తి, యత్ర, సప్త ఋషీనితి సప్త+ఋషీన్, పరః, ఏకమ్, ఆహుః. (26)

పదార్థః :—(విశ్వకర్మా)విశ్వం సర్వం జగత్ కర్మ క్రియమాణం యస్య సః(విమనాః)వివిధం మనో విజ్ఞానం యస్య సః (ఆత్)ఆనన్తర్యే (విహాయాః) వివిధేషు పదార్థేషు వ్యాప్తః. అత్రోహాఙ్ గతావిత్యస్మాదసున్ ణిత్కార్యం చ (ధాతా)ధర్తా పోషకో వా(విధాతా)నిర్మాతా (పరమా) పరమాణి శ్రేష్ఠాని(ఉత)అపి(సన్దృక్)యః సమ్యక్ పశ్యతి(తేషామ్) (ఇష్టాని) సుఖసాధకాని కర్మాణి (సమ్) (ఇషా)ఇచ్ఛయా(మదన్తి) హర్షన్తి (యత్ర) అత్ర ఋచి తు ను ఘేతి దీర్ఘః(సప్త ఋషీన్)సప్త ప్రాణాదీన్. ప్రాణాదయః పఞ్చసూత్రాత్మా ధనఞ్జయ శ్చేతి (పరః) సర్వోత్తమః (ఏకమ్)అద్వితీయమ్ (ఆహుః)కథయన్తి. ॥౨౬॥ అన్వయః :—హే మనుష్యాః విశ్వకర్మా యో విమనా విహాయా ధాతా విధాతా సందృక్ పరోఽస్తి యమేక మాహు రాద్ యత్ర సప్త ఋషీన్ ప్రాప్యేషా జీవాః సంమదన్త్యుత య స్తేషాం పరమేష్టాని సాధ్నోతి తం పరమేశ్వరం యూయ ముపాధ్వమ్. ॥౨౬॥ భావార్థః :—మనుష్యైః సర్వస్య జగతః స్రష్టా ధర్తా పాలకో నాశకోఽద్వితీయః పరమేశ్వర ఏవేష్టసాధనాయోపాసనీయః. ॥౨౬॥

పదార్థము :—మానవులారా ! విశ్వకర్మా = సమస్తజగత్తును రచించు కర్మగలవాడు, విమనాః = వివిధ విజ్ఞానములు గలవాడు, విహాయాః = వివిధ పదార్థములందు వ్యాప్తుడు, ధాతా = అందరిని ధరించువాడు, పోషించువాడు. విధాతా = రచించువాడు, సందృక్ = బాగుగ నందఱిని చూచువాడు, పరః = సర్వోత్తముడునై, మఱియు నెవనిని, ఏకమ్ = అద్వితీయుడని, ఆహుః = చెప్పుదురో అనగా ఎవని విషయములో చెప్పుటకు రెండవవాడు సరితూగడో, ఆత్ = మఱియు, యత్ర = ఎందు, సప్తఋషీన్ = పంచప్రాణములు, సూత్రాత్మ, ధనంజయము అను నేడింటిని పొంది, ఇషా = ఇచ్ఛతో జీవములు, సం మదన్తి = చక్కగ నానందమును పొందునో, ఉత్ = మఱియు నెవడు, తేషామ్

= ఆ టీపులయొక్క, పరమా = శ్రేష్ఠములైన, ఇష్టాని = సుఖమును సిద్ధింపజేయు కార్యములను సిద్ధింపజేయుచున్నాడో ఆ పరమేశ్వరుని మీరు ఉపాసించుడు. ॥౨౬॥

భావార్థము :—మానవులందరు సకల జగత్స్రష్ట, ధర్త, పాలకుడు, నాశకుడు, అద్వితీయుడు నగు పరమేశ్వరునినే అభీష్టసాధనకై ఉపాసించ వలయును. ॥౧౬॥ (౧౬౬)

---

౧౬౭ యో న ఇత్యస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మర్షిః, విశ్వకర్మా దేవతా, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

యో నః పి॒తా జ॑ని॒తా యో వి॑ధా॒తా ధామా॑ని॒ వేద॒ భువ॑నాని॒ విశ్వా॑ ।
యో దే॒వానా॑న్నామ॒ధా ఏక॑ ఏ॒వ తꣳ స॑మ్ప్ర॒శ్నమ్భువ॑నా యన్త్య॒న్యా ॥

యః, నః, పి॒తా, జ॒ని॒తా, యః, వి॒ధా॒తేతి, వి+ధా॒తా, ధామా॑ని, వేద॑, భువ॑నాని, విశ్వా॑, యః, దే॒వానా॑మ్, నా॒మ॒ధా ఇతి, నా॒మ+ధాః, ఏకః, ఏ॒వ, తమ్, స॒మ్ప్ర॒శ్నమితి సమ్+ప్ర॒శ్నమ్, భువ॑నా, య॒న్తి॒, అ॒న్యా. (27)

పదార్థః :—(యః)(నః)అస్మాకమ్(పితా)పాలకః (జనితా) సర్వేషాం పదార్థానాం ప్రాదుర్భావయితా(యః) (విధాతా) కర్మానుసారేణ ఫలప్రదాతా జగన్నిర్మాతా (ధామాని)జన్మస్థాననామాని(వేద) జానాతి (భువనాని)సర్వపదార్థాధికరణాని (విశ్వా)సర్వాణి(యః)(దేవానామ్)విదుషాం పృథివ్యాదీనాం వా(నామధాః)యః స్వవిద్యయా నామాని దధాతి(ఏకం)అద్వితీయోఽసహాయః(ఏవ)(తమ్) (సమ్ప్రశ్నమ్)సమ్యక్ పృచ్ఛన్తి యస్మిన్ స్తమ్(భువనా)లోకస్థపదార్థాన్(యన్తి)ప్రాప్నువన్తి గచ్ఛన్తి వా (అన్యా)అన్యాని భువనస్థాని. ॥౨౭॥ అన్వయః :—హే మనుష్యాః ! యో నః పితా జనితా, యో విధాతా విశ్వా భువనాని ధామాని వేద, యో దేవానాం నామధా ఏక ఏవాస్తి, యమన్యా భువనా యన్తి సమ్ప్రశ్నం తం యూయం జానీత. ॥౨౭॥ భావార్థః :—యః సర్వస్య విశ్వస్య పితృవత్ పాలకః సర్వజ్ఞోఽద్వితీయః పరమేశ్వరో వర్తతే తస్య తత్ సృష్టేశ్చ విజ్ఞానేనైవ సర్వే మనుష్యాః పరస్పరం మిలిత్వా ప్రశ్నోత్తరాణి కుర్వన్తు. ॥౨౭॥

పదార్థము :—మానవులారా! యః = ఎవడు, నః పితా = మన పాలకుడు, జనితా = సకల వస్తూత్పాదకుడు మఱియు, యః = ఎవడు, విధాత = కర్మానుసారము ఫలమిచ్చువాడు, జగన్నిర్మాత, విశ్వా భువనాని = సకల లోకములను, ధామాని = జన్మస్థాన నామములను, వేద = ఎఱుగుచున్నాడో, యః = ఎవడు, దేవానామ్ = విద్వాంసుల యొక్కయు, పృథివ్యాది పదార్థములయొక్కయు, నామధాః = స్వవిద్యచే నామముంచువాడో, ఏకః = ఒకడు, అద్వితీయుడునై, ఏవ = నిశ్చయముగ నున్నాడో, ఎవనిని, అన్యా = ఇతరములైన, భువనా = లోకస్థపదార్థములు, యంతి = పొందుచున్నవో, సంప్రశ్నమ్ = చక్కగ సంప్రశ్నము లొనర్చతగినవాడైన, తమ్ = ఆ పరమాత్ముని మీ రెఱుగుడు. ॥౨౭॥

భావార్థము :—తండ్రివలె సకల విశ్వమును పాలించువాడు, సమస్తమును ఎఱుగువాడు నగు నే పరమేశ్వరుడున్నాడో అతనియొక్కయు, అతని సృష్టియొక్కయు విజ్ఞానమువలననే సకలమానవులు పరస్పరముకలిసి ప్రశ్నోత్తరము లొనర్చుకొనవలయును. ॥౨౭॥ (౧౬౭)

౮ అయజన్త ఇత్యస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, భురిగార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమునే చెప్పెను.

త అయజన్త ద్రవిణꣳ సమస్మా ఋషయః పూర్వే జరితారో న భూనా ।
అసూర్తే సూర్తే రజసి నిషత్తే యే భూతాని సమకృణ్వన్నిమాని ॥ ౨౮॥

తే, ఆ, అయజన్త, ద్రవిణమ్, సమ్, అస్మై, ఋషయః, పూర్వే, జరితారః, న, భూనా, అసూర్తే, సూర్తే, రజసి, నిషత్తే, నిసత్త ఇతి ని+సత్తే, యే, భూతాని, సమకృణ్వన్నితి సమ్+అకృణ్వన్, ఇమాని. (28)

పదార్థః :—(తే) (ఆ) (అయజన్త) సంగచ్ఛేరన్ (ద్రవిణమ్) శ్రియమ్ (సమ్) (అస్మై) అస్యైశ్వరస్యాజ్ఞాపాలనాయ (ఋషయః) వేదవేత్తారః (పూర్వే) పూర్ణవిద్యయా సర్వస్య పోషకాః (జరితారః) స్తావకాః (న) ఇవ (భూనా) భూమనా. అత్ర పృషోదరాదిత్వా న్మకారలోపః (అసూర్తే) అప్రాప్తే పరోక్షే, అత్ర సృ ధాతోః క్తాన్తం నిపాతనమ్. న సత్తనిషత్తేత్యనేన నిపాత్యతే. అ.౮.౨.౬౧ (సూర్తే) ప్రాప్తే ప్రత్యక్షే (రజసి) లోకే (నిషత్తే) స్థితే స్థాపితే వా (యే) (భూతాని) (సమకృణ్వన్) సమ్యక్ శిక్షితాన్ కుర్యుః (ఇమాని) ప్రత్యక్షవిషయాణి. ॥ ౨౮॥ అన్వయః :—యే పూర్వే జరితారో న ఋషయో భూనాసూర్తే సూర్తే నిషత్తే రజసీమాని భూతాని సాక్షాత్సమకృణ్వన్ తేఽస్మై ద్రవిణం సమాయజన్త. ॥ ౨౮॥ భావార్థః :—అత్రోపమాలంకారః. యథా విద్వాంసోఽత్ర జగతి పరేశాజ్ఞాపాలనాయ సృష్ట్యనుక్రమేణ తత్త్వం జానన్తి తథైవాన్య ఆచరన్తు. యథా ధార్మికా ధర్మాచరణేన ధన ముపార్జన్తి తథైవ సర్వ ఉపార్జన్తు. ॥ ౨౮॥

పదార్థము :—యే = ఎవరు, పూర్వే = పూర్ణవిద్యచే నందఱిని పోషించువారును, జరితారః న = స్తుతించువారివలె, ఋషయః = వేదార్థము నెఱుగువారునునై, భూనా = అనేకములైన, అసూర్తే = పరోక్షము అనగా అప్రాప్తము, సూర్తే = ప్రత్యక్షము అనగా ప్రాప్తము, నిషత్తే = స్థితము స్థాపితము నగు, రజసి = లోకమునందు, ఇమాని భూతాని = ఈ ప్రాణులను, సమకృణ్వన్ = చక్కగా శిక్షితులుగ నొనర్చుచున్నారో, తే = వారు, అస్మై = ఈశ్వరుని ఈ యాజ్ఞను పాలించుటకై, ద్రవిణమ్ = ధనమును, సమ్ ఆ యజన్త = బాగుగ సంగతమొనర్చుదురు. ॥ ౨౮॥

భావార్థము :—ఉపమాలంకార మిందున్నది. ఈజగతిలో విద్వాంసు లెటుల పరమేశ్వరాజ్ఞాపాలనమునకై సృష్ట్యను క్రమముతో తత్త్వమును ఎఱుగుచున్నారో అటులనే యితరులును ఆచరించవలయును. ఎటుల ధార్మికులు ధర్మాచరణములచే ధనమును ఆర్జించుచున్నారో అటులనే అందరును ఆర్జించవలయును. ॥ ౨౮॥ (౯౭౮)

---

౯౭౯ పరో దివేత్యస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, ఆర్షీత్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

పరో దివా పర ఏనా పృథివ్యా పరో దేవేభి రసురైర్యదస్తి । కꣳస్విద్
గర్భ మ్ప్రథమ న్దధ్ర ఆపో యత్ర దేవాః సమపశ్యన్త పూర్వే ॥ ॥ ౨౯॥

పరః, దివా, పరః, ఏనా, పృథివ్యా, పరః, దేవేభిః, అసురైః, యత్, అస్తి, కమ్, స్వేత్, గర్భమ్, ప్రథమమ్, దధ్రే, ఆపః, యత్ర, దేవాః, సమపశ్యన్తేతి సమ+అపశ్యన్త, పూర్వే. (29)

పదార్థః :—(పరః) ప్రకృష్టః (దివా) సూర్యాదినా (పరః) (ఏనా) ఏనయా (పృథివ్యా) (పరః) (దేవేభిః) విద్వద్భి ర్దివ్యాభిః ప్రకాశయుక్తాభిః ప్రజాభి ర్వా (అసురైః)అవిద్వద్భిః. అన్తకరూపాభిః ప్రజాభి ర్వా. (యత్) (అస్తి) (కమ్) (స్విత్) (గర్భమ్) గ్రహీతుం యోగ్యం వస్తు (ప్రథమమ్) విస్తృతమ్ (దధ్రే) దధిరే (ఆపః) ప్రాణాః (యత్ర) (దేవాః) విద్వాంసో జనాః (సమపశ్యన్త) సమ్యక్ పశ్యన్తి (పూర్వే) అధీత పూర్ణవిద్యాః. ॥౨౯॥ అన్వయః :—హే మనుష్యాః! య ఏనా దివా పరః పృథివ్యా పరో దేవేభి రసురైః పరోఽస్తి. యత్రాపః కం స్విత్ ప్రథమం గర్భం దధ్రే యత్పూర్వే దేవాః సమపశ్యన్త తద్ బ్రహ్మేతి యూయం విజానీత. ॥౨౯॥ భావార్థః — మనుష్యై ర్యత్ సర్వేభ్యః సూక్ష్మం మహత్ పరం సర్వధర్తృ విద్వద్విషయ మనాది చేతన మస్తి. తదేవ బ్రహ్మోపాసనీయం నేతరత్. ॥౨౯॥

పదార్థము :—మానవులారా! ఎవడు, ఏనా దివా = ఈ సూర్యాదిలోకములకంటె, పరః = పరుడు, అత్యుత్తముడు, పృథివ్యా పరః = పృథివ్యాది లోకములకంటె పరుడు, దేవేభిః = విద్వాంసులకంటెను దివ్యప్రకాశవంతులగు ప్రజలకంటెను, అసురైః = అవిద్వాంసులకంటెను లేక అంతక రూప ప్రజలకంటెను, పరః = పరుడునై. అస్తి = ఉన్నాడో, యత్ర = ఎవనియందు, ఆపః = ప్రాణములు, కంస్విత్ = ఏదోనొక, ప్రథమమ్ = విస్తృతము, గర్భమ్ = గ్రహించదగినదియు నగు పదార్థమును. దధ్రే = ధరించుచున్నవో. యత్ = ఎవనిని, పూర్వే = పూర్ణ విద్య నధ్యయన మొనర్చువారైన, దేవాః = విద్వాంసులు. సమపశ్యన్త = బాగుగ జ్ఞానచక్షువులతో చూచుచున్నారో, అతడు బ్రహ్మయని మీరెఱుగుడు. ॥౨౯॥

భావార్థము :—ఎవడు అందరికంటె సూక్ష్ముడు, గొప్పవాడు, అతిశ్రేష్ఠుడు, సర్వధర్త, విద్వాంసులకు విషయము అనగ సకల విద్యలకు సమాధానరూపము, అనాది, చేతనమాత్రుడునై ఉన్నాడో ఆ బ్రహ్మయే ఉపాసించతగినవాడు, ఇతరము కాజాలదు. ॥౨౯॥ (౮౭౯)

---

౮౮౦ తమిదిత్యస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మా ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః. పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

తమిద్గర్భం ప్రథమన్దధ్ర ఆపో యత్ర దేవాః సమగచ్ఛన్త విశ్వే ।
అజస్య నాభావధ్యేక మర్పితం యస్మిన్విశ్వాని భువనాని తస్థుః ॥౩౦॥

తమ్, ఇత్, గర్భమ్, ప్రథమమ్, దధ్రే, ఆపః, యత్ర, దేవాః, సమగచ్ఛన్తేతి సమ్+అగచ్ఛన్త, విశ్వే, అజస్య. నాభౌ, అధి, ఏకమ్, అర్పితమ్, యస్మిన్, విశ్వాని, భువనాని తస్థుః. (30)

పదార్థః :—(తమ్) (ఇత్) ఏవ (గర్భమ్) సర్వలోకానా ముత్పత్తిస్థానం ప్రకృత్యాఖ్యమ్ (ప్రథమమ్) విస్తృత మనాది (దధ్రే) దధిరే (ఆపః) కారణాఖ్యాః ప్రాణా జీవా వా (యత్ర) యస్మిన్ బ్రహ్మణి (దేవాః) దివ్యాత్మాన్తఃకరణా యోగవిదః (సమగచ్ఛన్త) సమ్యక్ ప్రాప్నువన్తి (విశ్వే) సర్వే (అజస్య) అనుత్పన్నస్యానాదే ర్జీవస్యావ్యక్తస్య చ (నాభౌ) మధ్యే (అధి) అధిష్ఠాతృత్వేన సర్వోపరి విరాజమానమ్ (ఏకమ్) స్వయం సిద్ధమ్ (అర్పితమ్) ప్రాప్పితం స్థితమ్ (యస్మిన్) (విశ్వాని) అఖిలాని (భువనాని) లోకజాతాన్యధికరణాని (తస్థుః)తిష్ఠన్తి. ॥౩౦॥ అన్వయః :— హే మనుష్యాః యత్రాపః ప్రథమం గర్భం దధ్రే యస్మిన్ విశ్వే దేవాః సమగచ్ఛన్త. యదజస్య నాభా వధ్యేక మర్పితం యస్మి న్విశ్వాని భువనాని తస్థు స్తమిదేవ పరమాత్మానం యూయం బుధ్యధ్వమ్. ॥౩౦॥ భావార్థః :—మనుష్యై ర్యో జగత్-ఆధారో యోగిభి ర్గమ్యోఽన్తర్యామీ స్వయం స్వాధారః సర్వత్ర వ్యాప్తోఽస్తి స ఏవ సర్వైః సేవనీయః. ॥౩౦॥

పదార్థము :—మానవులారా ! యత్ర = ఏ బ్రహ్మయందు, ఆపః = కారణమాత్రములైన ప్రాణములు, జీవములు, ప్రథమమ్ = విస్తారయుక్తము అనాదియునైన, గర్భమ్ = సకల లోకముల ఉత్పత్తికి స్థానమైన ప్రకృతిని, దధ్రే = ధారణ మొనర్చుచున్నవో, ఎందు, విశ్వే దేవాః = సకల దివ్యాత్మలు మఱియు అంతఃకరణయుక్త యోగులు, సమగచ్ఛన్త = సంలీనమగుదురో, ఏది, అజస్య = అనుత్పన్నము అనాదియు నగు జీవముయొక్క లేక అవ్యక్తమైన కారణముయొక్క, నాభౌ = మధ్యన, అధి = అధిష్ఠాతృత్వముగ అన్నిటిపైన విరాజమానమై, ఏకమ్ = స్వయంసిద్ధమునై, అర్పితమ్ = స్థితమునై యున్నదో, యస్మిన్ = ఎందు, విశ్వాని భువనాని = సకల లోకోత్పన్న ద్రవ్యములు, తస్థుః = స్థిరము లగుచున్నవో, తమిత్ = ఆ రతనినే పరమాత్మగ నెఱుగుడు. ॥౩౦॥

భావార్థము :—జగదాధారుడు. యోగిజనగమ్యుడు, అంతర్యామి, తనకు తానే ఆధారుడు, సర్వవ్యాపకుడునై యెవడున్నాడో అతనినే సకల మానవులు సేవించవలయును. (౮౭౦) ॥౩౦॥

---

౩౧ న తం విదాథేత్యస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మర్షిః, విశ్వకర్మా దేవతా, భురిగార్షీ పంక్తి శ్ఛందః, పఞ్చమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

న తం విదాథ య ఇమా జజానాన్యద్యుష్మాక మన్తరం బభూవ ।
నీహారేణ ప్రావృతా జల్ప్యా చాసుతృప ఉక్థశాస శ్చరన్తి ॥ ॥౩౧॥

న, తమ్, విదాథ, యః, ఇమా, జజాన, అన్యత్, యుష్మాకమ్, అన్తరమ్, బభూవ, నీహారేణ, ప్రావృతాః, జల్ప్యా, చ, అసుతృప ఇత్యసు + తృపః, ఉక్థశాసః, ఉక్థశస ఇత్యుక్థ శసః, చరన్తి. (31)

పదార్థః :—(న) నిషేధే (తమ్) పరమాత్మానమ్ (విదాథ) జానీథ. లేట్ప్రయోగః (యః) (ఇమా) ఇమాని భూతాని (జజాన) జనయతి (అన్యత్) కార్యకారణ జీవేభ్యో భిన్నం బ్రహ్మ (యుష్మాకమ్) ఆధార్మికాణా మవిదుషామ్ (అన్తరమ్) మధ్యే స్థితమపి దూరస్థ మివ(బభూవ) (భవతి) (నీహారేణ) ధూమకారేణ కుహకే నేవాజ్ఞానేన (ప్రావృతాః) ప్రకృష్టతయాఽఽవృతా ఆచ్ఛన్నాః

సన్తః (జల్పాశ్య)జల్పేషు సత్యాసత్యవాదాను వాదేషు భవాః. అత్ర సుపాం సు లుగితి విభక్తే ర్యాకారా దేశః (చ) (అసుతృపః) యేఽసుషు ప్రాణేషు తృప్యన్తి తే(ఉక్థశాసః)యే యోగాభ్యాసం విహాయ ఉక్థాని వచనాని శంసన్తి తేఽర్థాత్ శబ్దార్థయోః ఖణ్డనే రతాః(చరన్తి) వ్యవహరన్తి. ॥౩౧॥

అన్వయః :- హే మనుష్యాః యథాఽబ్రహ్మవిదో జనా నీహారేణచాజ్ఞానే ప్రావృతా జల్పాశ్య అసుతృ పశ్చోక్థశాస శ్చరన్తి తథా భూతా యూయం తం న విదాథ, య ఇమా జజాన యద్ బ్రహ్మ యుష్మా కం సకాశాదన్యదన్తరం బభూవ తదతి సూక్ష్మ మాత్మన ఆత్మభూతం న విదాథ. ॥౩౦॥ భావార్థః:- యే బ్రహ్మచర్యాది వ్రతాచారవిద్యాయోగాభ్యాసధర్మానుష్ఠాన సత్సంగపురుషార్థరహితా స్తే ఽజ్ఞానా న్ధకారావృతాః సన్తో బ్రహ్మ జ్ఞాతుం న శక్నువన్తి. యద్ బ్రహ్మ జీవాదిభ్యో భిన్నమన్తర్యామి సకల నియన్తృ సర్వత్ర వ్యాప్తమస్తి తజ్జ్ఞాతుం పవిత్రాత్మాన ఏవార్హన్తి నేతరే. ॥౩౧॥

పదార్థము :- మానవులారా ! బ్రహ్మను ఎఱుగని పురుషులు, నీహారేణ = ధూమమువలె నుండు పొగమంచు యను అజ్ఞానాంధకారముచే, ప్రావృతాః = బాగుగా ఆవరించబడినవారు, జల్పాశ్య = ఈషన్మాత్ర సత్యాసత్యములు గల వాదానువాదములందు స్థిరులు, అసుతృపః = ప్రాణపోషకులు, చ = మఱియు, ఉక్థశాసః = యోగాభ్యాసమును వదలి శబ్దార్థ సంబంధపు ఖండన మండనములందున రమించువారునునై, చరన్తి = ఎటుల విచరించు చున్నారో; ఆవిధముగనుండి మీరు, తమ్ = ఆ పరమాత్మను, న విదాథ = ఎఱుగ కున్నారు. యః = ఎవడు, ఇమాః = ఈప్రజలను, జజాన = ఉత్పన్న మొనర్చునో మఱియు నే బ్రహ్మ,యుష్మాకమ్ = అధర్ములు అజ్ఞానులునగు మీకంటెను జీవము కంటెను భిన్నుడై, అన్తరమ్ = సకల జీవులందు స్థితుడై యుండియు దూరస్థుడుగ, బభూవ = ఉండు చున్నాడో అట్టి అతి సూక్ష్ముడు, ఆత్మకు ఆత్మ అనగ పరమాత్మయు నగు నాతనిని ఎఱుగకున్నారు.

భావార్థము :- బ్రహ్మచర్యాది వ్రతరహితులు, ఆచారహీనులు, విద్యాయోగాభ్యాస విరహితులు, ధర్మానుష్ఠాన విరతులు, సత్సంగశూన్యులు, పురుషార్థ హీనులు నైనవారు అజ్ఞానాంధకారమున అణగి పోయిన వారై బ్రహ్మను ఎఱుగజాలకున్నారు. జీవులకు భిన్నుడు సర్వాంతర్యామి, సర్వనియంత, సర్వవ్యాపకుడు నగు బ్రహ్మను ఎఱుగుటకు పవిత్రాత్ములే అర్హులు కాని ఇతరులు కాజాలరు. ॥౩౧॥

౧౭-౩౨ విశ్వకర్మేత్యస్య భువనపుత్రో విశ్వకర్మర్షిః విశ్వకర్మా దేవతా, స్వరాడార్షీ పంక్తి శ్ఛందః, పఞ్చమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

విశ్వకర్మా హ్యజనిష్ట దేవ ఆదిద్ గన్ధర్వో అభవద్ ద్వితీయః ।
తృతీయః పితా జనితౌషధీనా మపాం గర్భం వ్యదధాత్పురుత్రా ॥౩౨॥

విశ్వ కర్మా, హి, అజనిష్ట, దేవః, ఆత్, ఇత్, గన్ధర్వః, అభవత్, ద్వితీయః, తృతీ యః, పితా, జనితా, ఓషధీనామ్, అపామ్,గర్భమ్, వి, అదధాత్,పురుత్రేతి పురు+త్రా.

పదార్థః :-(విశ్వకర్మా) విశ్వాని సర్వాణి శుభాని కర్మాణి యస్య సః (హి) ఖలు (అజనిష్ట) జనితవాన్ (దేవః) దివ్యస్వరూపః (ఆత్) (ఇత్) గన్ధర్వః) గాం పృథివీం ధరతి స సూర్యః సూ త్రాత్మా వాయు ర్వా (అభవత్) భవతి (ద్వితీయః) ద్వయోః సంఖ్యా పూరకో ధనఞ్జయః (తృతీయః)

త్రయాణాం సంఖ్యాపూరకః ప్రాణాదిస్వరూపః (పితా) పాలకః (జనితా) ప్రసిద్ధకర్తా౽పాం ధర్తా పర్జన్యః (ఓషధీనామ్) యవాదీనామ్ (అపామ్) జలానాం ప్రాణానాం వా (గర్భమ్) ధారణమ్ (వి) (అదధాత్) దధాతి (పురుత్రా) యః పురూన్ బహూన్ త్రాయతే సః. ॥౩౨॥ అన్వయః :— హే మనుష్యాః అత్ర జగతి విశ్వకర్మా దేవో వాయు రాదిమ ఇదభవ దాదనన్తరం గన్ధర్వో ౽జనిష్టౌ షధీనామపాం పితా హి ద్వితీయో యో గర్భం వ్యదధాత్ స పురుత్రా జనితా పర్జన్యః తృతీయో౽భవ దితి భవన్తో విదన్తు. ॥౩౧॥ భావార్థః :—సర్వై ర్మనుష్యై రిహ సకలకర్మసేవకా జీవాః ప్రథమా, విద్యుదగ్ని సూర్యవాయవః పృథివ్యాదిధారకా ద్వితీయా స్తృతీయాః పర్జన్యాదయ స్తేషాం జీవా అజా అన్యే సర్వే జాతా స్తే౽పి కారణరూపేణ నిత్యాశ్చేతి వేద్యమ్. ॥౩౨॥

పదార్థము :—మానవులారా ! ఈ జగత్తులో, విశ్వకర్మా = సకల శుభకర్మలు గలది, దేవః = దివ్య స్వరూపము గలదియునగు వాయువు, ఉత్ = ప్రథమముగానే, అభవత్ = పుట్టుచున్నది. అత్ = తదనంతరము, గంధర్వః = భూమిని వహించు సూర్యుడు లేక సూత్రాత్మయైన వాయువు, అజనిష్ట = ఉత్పన్నమైనది. మఱియు, ఓషధీనామ్ = యవాద్యోషధులను, అపామ్ పితా హి = జలములను, ప్రాణములను పాలించునదే, ద్వితీయః = ధనంజయ మను రెండవది మఱియు నేది ప్రాణములయొక్క, గర్భమ్ = గర్భమును అనగా ధారణమును, వ్యదధాత్ = విధాన మొనరించు చున్నదో అట్టి, పురుత్రా = అనేకుల రక్షకము, జనితా = జలములను ధరించునదియు నగు మేఘము, తృతీయః = మూడవది ఉత్పన్నమగుచున్నది. ఈ విషయమును మీరెఱుగుడు. ॥౩౨॥

భావార్థము :—సకల కర్మలను సేవించు జీవులు మొదటివియనియు, పృథివి మొదలగువానిని ధరించునవియగు విద్యుత్తు, అగ్ని సూర్యవాయువులు ద్వితీయములవియు, మేఘాదులు తృతీయము లనియు, వానిలో మొదటి జీవములు అజములు అనగ ననుత్పన్నములు, మిగతా ద్వితీయ తృతీయ ము లన్నియు జాతములు, అవియు కారణరూపమున నిత్యములనియు సకల మానవులు తెలుసు కొనవలయును. ॥౩౨॥ (౧౧౧౨)

౧౬౧౩ ఆశుః శిశాన ఇత్యస్యాప్రతిరథ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

అథ సేనాపతి కృత్య ముపదిశ్యతే. సేనాపతికృత్యము ఉపదేశింపబడుచున్నది.

ఆశుః శిశానో వృషభో న భీమో ఘనాఘనః క్షోభణశ్చర్షణీనామ్ ।
సంక్రన్దనో౽నిమిష ఏకవీరః శతꣳసేనా అజయత్సాక మిన్ద్రః ॥౩౩॥

ఆశుః, శిశానః, వృషభః, న, భీమః, ఘనాఘనః, క్షోభణః, చర్షణీనామ్, సంక్రదన ఇతి సమ్+క్రన్దనః, అనిమిష ఇత్యని+మిషః, ఏకవీర ఇత్యేక+ వీరః, శతమ్, సేనా, అజయత్, సాకమ్, ఇన్ద్రః. (33)

పదార్థః :—(ఆశుః) శీఘ్రకారీ (శిశానః) తనూకర్తా (వృషభః) బలీవర్దః (న) ఇవ (భీమః) భయంకరః (ఘనాఘనః) అతిశయేన శత్రూన్ ఘాతుకః, హన్తే ర్ఘత్వం చేతి వార్తికేనాచి ప్రత్య యే ఘత్వ మభ్యాసస్యాగాగమశ్చ (క్షోభణః)క్షోభకర్తా సంచాలయితా (చర్షణీనామ్) మనుష్యాణామ్

తల్పస్మిన్నితి సేనానాం వా. చర్షణయ ఇతి మనుష్య నా . . . నిఘం. ౨. ౩. (సంక్రన్దనః) సమ్యక్ శత్రూణాం రోదయితా (అనిమిషః) అహర్నిశం ప్రయతమానః (ఏకవీరః) ఏకశ్చాసౌ వీరశ్చ (శతమ్) అసంఖ్యాః (సేనాః) సిన్వ న్తి బధ్న న్తి శత్రూన్ యాభి స్తాః (అజయత్)జయతి (సాకమ్) సార్ధమ్ (ఇన్ద్రః) శత్రూణాం విదారయితా సేనేశః. ॥౩౩॥ అన్వయః :-హే విద్వాంసో మనుష్యా! యుష్మాకం యశ్చర్షణీనా మాశుః శిశానో వృషభో న భీమో ఘనాఘనః క్షోభణః సంక్రన్దనో ఽనిమిష ఏకవీర ఇన్ద్రో ఽస్మాభిః సాకం శతం సేనా అజయత్ తమేవ సేనాధీశం కురుత. ॥౩౩॥ భావార్థః :-మనుష్యై ర్యో ధనుర్వేదవిద్యాగాదివిన్నిర్భయ స్సర్వవిదో బలిష్ఠో ధార్మికః స్వరాజ్యానురాగీ జితేన్ద్రియో ఽరీణాం విజేతా స్వసేనాయాః శిక్షణే యోధనే చ కుశలో వీరో భవేత్, స సేనాధీశాధికారే స్థాపనీయః. ॥౩౩॥

పదార్థము :- విద్వాంసులారా ! మానవులారా ! మీరు, చర్షణీనామ్ = సకలమానవులందు వారికి సంబంధించిన సేనలందు. ఆశుః = శీఘ్రకారి, శిశానః = పదార్థములను సూక్ష్మమొనరించువాడు, వృషభః న = బలముగల ఎద్దు వలె, భీమః = భయంకరుడు, ఘనాఘనః = అతిశయముగ శత్రువులను సంహరించువాడు, క్షోభణః = శత్రువులను కంపింపజేయువాడు, సంక్రందనః = శత్రువులను లెస్సగ రోదింపజేయువాడు, అనిమిషః = రేయింబవలు పరిశ్రమించువాడు, ఏకవీరః = అద్వితీయ వీరుడు, ఇన్ద్రః = శత్రువులను విదీర్ణ మొనర్చువాడును నగు నే సేనాపతి, సాకమ్ = మాతో పాటు, శతమ్ సేనాః = శత్రువులను బంధించగలుగు అనేకములైన సేనలను, అజయత్ = జయించుచున్నాడో, అతనినే సేనాధీశునిగ నొనర్చుడు. ॥౩౩॥

భావార్థము :-ధనుర్వేదము నెఱిగినవాడు, ఋగ్వేదాది శాస్త్రముల నెఱిగినవాడు, నిర్భయుడు, సకల విద్యలందు కుశలుడు, బలిష్ఠుడు, ధార్మికుడు, స్వరాజ్యానురాగి, స్వస్వామి రాజ్యమునందు ప్రీతి గలవాడు, జితేంద్రియుడు,శత్రువిజేత,తన సేనకు శిక్షగఱపుటయందును యుద్ధము చేయించుటయందును కుశలుడు, వీరుడు నగు వానినే సేనాధీశాధికారమునందు స్థాపించ వలయును. ॥౩౩॥ (౧౭౩౩)

౧౭౭౪ సంక్రందనేనేత్యస్యాప్రతిరథ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, స్వరాడార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

సంక్రన్దనేనానిమిషేణ జిష్ణునా యుత్కారేణ దుశ్చ్యవనేన ధృష్ణునా ।
తదిన్ద్రేణ జయత త్సహధ్వం యుధో నర ఇషుహస్తేన వృష్ణా ॥౩౪॥

సంక్రన్దనేనేతి సమ్ + క్రన్దనేన, అనిమిషేణేత్యని+మిషేణ, జిష్ణునా, యుత్కారేణేతి యుత్+కారేణ, దుశ్చ్యవనేనేతి దుః+చ్యవనేన, ధృష్ణునా, తత్, ఇన్ద్రేణ, జయత, తత్, సహధ్వమ్, యుధః, నరః, ఇషుహస్తేనేతీషు+హస్తేన, వృష్ణా.

పదార్థః :-(సంక్రన్దనేన) సమ్యగ్దుష్టానాం రోదయిత్రా (అనిమిషేణ) నిరంతరం ప్రయతమానేన (జిష్ణునా) జయశీలేన (యుత్కారేణ) యో వ్యాప్తై ర్యుతో మిశ్రితానమిశ్రితాన్ భృత్యాన్ కరోతి తేన (దుశ్చ్యవనేన) యః శత్రుభి ర్దుఃఖేన కృచ్ఛ్రేణ చ్యవతే తేన (ధృష్ణునా) దృఢోత్సా

హేన (తత్) తేన పూర్వోక్తేన (ఇన్ద్రేణ) పరమైశ్వర్యకారకేణ(జయత) (తత్) శత్రుసైన్యం యుద్ధజన్యం దుఃఖం వా (సహధ్వమ్) (యుధః) యే యుధ్యన్తే తే (నరః) నాయకాః (ఇషుహస్తేన) ఇషవః శస్త్రాణి హస్తయో ర్యస్య తేన (వృష్ణా) బలవతా. ॥౩౪॥ అన్వయః :- హే యుధో నరో! యూయ మనిమిషేణ దుశ్చ్యవనేన ధృష్ణునా యుత్కారేణ వృష్ణేషుహస్తేన సంక్రందనేన జిష్ణునా తత్తేనేన్ద్రేణ సహ వర్తమానాః సన్తః శత్రూన్ జయత తచ్ఛత్రు సైన్యవేగం సహధ్వమ్. ॥౩౪॥ భావార్థః :-హే మనుష్యాః యూయం యుద్ధ విద్యాకుశలం సర్వశుభలక్షణాన్వితం బలపరాక్రమాఢ్యం జనం సేనాధిష్ఠాతారం కృత్వా తేన సహాధార్మికాన్ శత్రూన్ జిత్వా నిష్కణ్టకం చక్రవర్తి రాజ్యం సంభుఙ్గ్ధ్వమ్. ॥౩౪॥

పదార్థము :-యుధః నరః = యుద్ధమొనరించు నరులారా ! మీరు, అనిమిషేణ = నిరంతర ప్రయత్నము గొనర్చువాడు, దుశ్చ్యవనేన = ఎదురొడ్డుటతో శత్రువులకు దుస్సాధ్యుడు, ధృష్ణునా = దృఢమైన ఉత్సాహి, యుత్కారేణ = వివిధరీతుల రచనలతో యోధులను సమావేశపఱచు వాడు, పఱచనివాడు, వృష్ణా = బలవంతుడు, ఇషుహస్తేన = బాణాది శస్త్రములను చేతిలో ధరించు వాడు, సంక్రందనేన = దుష్టులను బాగుగ నేడిపించువాడు, జిష్ణునా = జయశీలుడు, శత్రువులను జయించువాడు, ఇంద్రేణ = పరమైశ్వర్య మొనర్చువాడు నగు, తత్ = పూర్వోక్త సేనాపతితో కలిసియున్నవారై శత్రువులను, జయత = జయించుడు. మఱియు, తత్ = ఆ శత్రుసేనయొక్క ధాటిని, యుద్ధముచే కలుగు దుఃఖములను, సహధ్వమ్ = సహించుడు. ॥౩౪॥

భావార్థము :- మానవులారా ! మీరు యుద్ధ విద్యాకుశలుడు, సర్వశుభలక్షణుడు, బల పరాక్రమయుతుడు నగు మానవుని సేనాపతిగ నొనర్చి, అతనితోపాటు అధార్మికులైన శత్రువులను జయించి నిష్కంటకమగు చక్రవర్తి రాజ్యమును అనుభవించుడు. ॥౩౪॥ (౨౨౪)

---

౨౨౫ స ఇషుహస్తై రిత్యస్యా ప్రతిరథ ఋషిః. ఇన్ద్రో దేవతా. ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః. ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

స ఇషుహస్తైః స నిషఙ్గిభి ర్వశీ సంస్రష్టా స యుధ ఇన్ద్రో గణేన ।
సంసృష్టజిత్సోమపా బాహుశర్ధ్యుగ్రధన్వా ప్రతిహితాభి రస్తా ॥

సః, ఇషుహస్తైరితీషు + హస్తైః, సః, నిషఙ్గిభిరితి నిషఙ్గి + భిః,వశీ, సంస్రష్టేతి సమ్+స్రష్టా, సః, యుధః, ఇన్ద్రః, గణేన, సంసృష్టజిదితి, సంసృష్ట+ జిత్, సోమపా ఇతి సోమ+పాః, బాహుశర్ధీతి బాహు+శర్ధీ, ఉగ్రధన్వేత్యుగ్ర+ధన్వా, ప్రతిహితాభిరితి ప్రతి+హితాభిః, అస్తా. (35)

పదార్థః :-(సః) సేనాపతిః (ఇషుహస్తైః) శస్త్రపాణిభిః సుశిక్షితై ర్బలిష్ఠై ర్భృత్యైః (సః) (నిషఙ్గిభిః) నిషఙ్గాణి భుశుణ్డీ శతఘ్న్యాగ్నేయాస్త్రాదీని బహూని విద్యన్తే యేషాం తైః (వశీ) జితేన్ద్రియా న్తఃకరణః (సంస్రష్టా) శ్రేష్ఠానాం మనుష్యాణాం శస్త్రాస్త్రాణాం వా సంసర్గస్య కర్తా (సః) (యుధః) యో యుధ్యతే సః (ఇన్ద్రః) శత్రూణాం దారయితా (గణేన) సుశిక్షితభృత్య సమూహేన

సైన్యేన వా (సంసృష్టజిత్) యః సంసృష్టాన్ ఘలిత్వాఞ్ఛత్రూఞ్జయతి సః (సోమపాః) యః సోమ మోషధిరసం పిబతి సః (బాహుశర్ధీ) బాహ్వోః శర్ధి బలం యస్య సః (ఉగ్రధన్వా) ఉగ్రం ధను ర్యస్య (ప్రతిహితాభిః) ప్రత్యక్షేణ ధృతాభిః(అస్తా) శస్త్రాస్త్రాణాం ప్రక్షేప్తా. ॥౩౫॥ అన్వయః :— స సేనాపతి రిషుహస్తై ర్నిషఙ్గిభిః సహ వర్తమానః స సంస్రష్టా వశీ సంసృష్టజిత్ సోమపా బాహుశర్ధ్యుగ్రధన్వా స యుద్ధోఽస్తేన్ద్రో గణేన ప్రతిహితాభిశ్చ సహ వర్తమానః సన్ శత్రూఞ్జయతు. ॥౩౫॥ భావార్థః :—సర్వేశో రాజా సర్వసేనాధిపతి ర్వా సుశిక్షితవీరభృత్య సేనయా సహ వర్తమానో దుర్జయానపి శత్రూఞ్జేతుం యథా శక్నుయా త్తథా సర్వై ర్విధేయ మితి. ॥౩౫॥

పదార్థము :—సః = ఆ సేనాపతి, ఇషుహస్తైః = శస్త్రములను హస్తములందు ధరించువాడు, బాగుగ నేర్పించబడిన బలవంతులు, నిషఙ్గిభిః = భుశుండి 'తుపాకి' శతఘ్ని 'ఫిరంగి' మఱియు నాగ్నేయాది బహు అస్త్రములుగలవారు నగు భృత్యులతో కలిసియున్న, సః = అతడు; సంస్రష్టా = శ్రేష్ఠ మనుష్యులతో, శస్త్రాస్త్రములతో సంబంధ మొనరించువాడు, వశీ = ఇంద్రియాంతఃకరణములను జయించినవాడు, సంసృష్టజిత్ = ప్రాప్త శత్రువులను జయించువాడు, సోమపాః = బలిష్ఠములగు ఓషధుల రసమును పానమొనరించువాడు, బాహుశర్ధీ = భుజబలము గలవాడు, ఉగ్రధన్వా = తీక్ష్ణమైన ధనువుగలవాడునైన, సః = అతడు, యుద్ధః = యుద్ధశీలుడు, అస్తా = శస్త్రాస్త్రములను చక్కగ ప్రయోగించువాడు, ఇంద్రః = శత్రువులను సంహరించు వాడు, గణేన = సుశిక్షితులగు భృత్యులతోను, సేనావీరులతోను, ప్రతిహితాభిః = ప్రత్యక్షముగ ధరించబడిన లేక స్వీకరించబడిన సేనతోను కూడినవాడై శత్రువులను జయించుగాక ! ॥౩౫॥

భావార్థము :—సర్వేశుడు, రాజు, లేక సర్వసేనాధిపతి సుశిక్షిత వీరభృత్యులు గలిగిన సేనతో గూడినవాడై దుర్జయులగు శత్రువులనుకూడ జయించుటకు శక్తివంతుడు కాగలగునటుల అందరు ప్రవర్తించవలయును. ॥౩౫॥ (౮౮౫)

---

౮౮౬. బృహస్పత ఇత్యస్యా ప్రతిరథ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషమే.

బృహస్పతే పరి దీయా రథేన రక్షోహామిత్రాꣳ ॥ అపబాధమానః ।
ప్రభఞ్జన్త్ సేనాః ప్రమృణో యుధా జయన్నస్మాక మేధ్యవితా రథానామ్॥

బృహస్పతే, పరి, దీయ, రథేన, రక్షోహేతి రక్షః+హా, అమిత్రాన్, అపబాధమాన ఇత్యప+బాధమానః, ప్రభఞ్జన్నితి ప్ర+భఞ్జన్, సేనాః, ప్రమృణ ఇతి ప్ర+మృణః, యుధా, జయన్, అస్మాకమ్, ఏధి, అవితా, రథానామ్. (36)

పదార్థః :—(బృహస్పతే) బృహతాం ధార్మికాణాం వృద్ధానాం సేనానాం వా పతి స్తత్సంబుద్ధౌ (పరి) సర్వతః (దీయా) క్షిణుమహి. అత్ర ద్వ్యచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః. అత్ర వ్యత్యయేనాత్మనే పదమ్ (రథేవ) రమణీయేన యాన సమూహేన (రక్షోహా) యో రక్షాంసి దుష్టాన్ హన్తి సః (అమిత్రాన్) న విద్యన్తే మిత్రాణ్యేషాం తాన్ (అపబాధమానః) అపబధాతే సః (ప్రభఞ్జన్) యః ప్రభగ్నాన్ కరోతి సః (సేనాః) (ప్రమృణః) యే ప్రకృష్టతయా మృణన్తి హింసన్తి తాన్ (యుధా)

యుద్ధే (జయన్) ఉత్కర్షం ప్రాప్నువన్(అస్మాకమ్) (ఏధి) భవ(అవితా) రక్షితా (రథానామ్) రమణీయానాం యానానామ్. ॥౩౬॥ అన్వయః :—హే బృహస్పతే ! యో రక్షోహాఽమిత్రానపబాధమానః ప్రమృణః సేనాః ప్రభఞ్జ స్త్వం రథేన యుధా శత్రూన్ పరిదీయా స జయన్నస్మాకం రథా నామవితైధి. ॥౩౬॥ భావార్థః :—రాజా సేనాపతిం స్వసేనాం చ వర్ధయన్ శత్రుసేనాం హింసన్ ధార్మికీం ప్రజాం సతతమున్నయేత్. ॥౩౬॥

పదార్థము :—బృహస్పతే = ధర్మాత్ములను, వృద్ధులను, సేనలను రక్షించువాడా ! రక్షోహా = దుష్ట సంహారకుడవు, అమిత్రాన్ = శత్రువులను, అపబాధమానః = తొలగించువాడవు, ప్రమృణః = నేర్పుగ సంహరించువాడవు, సేనాః = శత్రుసేనలను, ప్రభంజన్ = భగ్నమొనర్చువాడవు నగు నే నీవు, రథేన = రథ సమూహముతో, యుధా = యుద్ధములో శత్రువులను, పరిదీయా = అన్నివైపులనుండి నరికివేయుచున్నావో, ఆ నీవు, జయన్ = ఉత్కర్షను జయమును పొందుచున్న వాడవై, అస్మాకమ్ రథానామ్ = మారథములను, అవితా = రక్షించువాడవు, ఏధి = కమ్ము. ॥౩౬॥

భావార్థము :—రాజు సేనాపతిని, స్వసేనను వృద్ధిపఱచుచు, శత్రుసేనను సంహరించుచు, ధర్మాత్ములగు ప్రజలను సతతము ఉన్నతి పఱచవలయును. ॥౩౬॥(౧౭౬)

---

౧౭౭ బలవిజ్ఞాయ ఇత్యస్యాప్రతిరథ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

బలవిజ్ఞాయః స్థవిరః ప్రవీరః సహస్వాన్ వాజీ సహమాన ఉగ్రః ।
అభివీరో అభిసత్వా సహోజా జైత్రమిన్ద్ర రథమా తిష్ఠ గోవిత్ ॥

బలవిజ్ఞాయ ఇతి బల+విజ్ఞాయః, స్థవిరః, ప్రవీర ఇతి ప్ర+వీరః, సహస్వాన్, వాజీ, సహమానః, ఉగ్రః, అభివీర ఇత్యభి+వీరః, అభిసత్వేత్యభి సత్వా, సహోజా ఇతి సహ+జాః, జైత్రమ్, ఇన్ద్ర, రథమ్, ఆ+తిష్ఠ, గోవిదితి, గో+విత్.(37)

పదార్థః :—(బలవిజ్ఞాయః) యో బలం బలయుక్తం సైన్యం కర్తుం జానాతి సః (స్థవిరః) వృద్ధో విజ్ఞాతరాజధర్మ వ్యవహారః (ప్రవీరః) ప్రకృష్టశ్చాసౌ వీరశ్చ (సహస్వాన్) సహో బహు బలం విద్యతే యస్య సః (వాజీ) ప్రశస్తో వాజః శాస్త్రబోధో విద్యతే యస్య సః (సహమానః) యః సుఖదుఃఖాదికం సహతే (ఉగ్రః) దుష్టానాం వధే తీవ్రతేజాః (అభివీరః) అభిష్టా వీరా యస్య సః (అభిసత్వా) అభితః సర్వతః సత్వానో యుద్ధ విద్వాంసో రక్షకా భృత్యా వా యస్య సః (సహోజాః) సహసా బలేన జాతః ప్రసిద్ధః (జైత్రమ్) జేతృభిః పరివృతం రథమ్ (ఇన్ద్ర) యుద్ధస్య పరమ సామగ్రీ సహిత (రథమ్) రమణీయం భూసముద్రాకాశయానమ్ (ఆ) (తిష్ఠ) (గోవిత్)యో గా వాచో ధేనుః పృథివీం వా విన్దతి సః. ॥౩౭॥ అన్వయః :—హే ఇన్ద్ర సేనాపతే ! బలవిజ్ఞాయః స్థవిరః ప్రవీరః సహస్వాన్ వాజీ సహమాన ఉగ్రోఽభివీరోఽభి సత్వా సహోజా గోవిత్సఁస్త్వం యుద్ధాయ జైత్రం రథ మాతిష్ఠ. ॥౩౭॥ భావార్థః :—సేనాపతిః సేనావీరా వా యదా శత్రుభిః యోద్ధుమిచ్ఛేయు స్తదా పరస్పరం సర్వతో రక్షాం రక్షాసాధనాని వా సంగృహ్య బుద్ధ్యాత్సాహేన సహ వర్తమానా అనలసః సన్తః శత్రువిజయతత్పరా భవేయుః. ॥౩౭॥

పదార్థము :—ఇంద్ర = శ్రేష్ఠ యుద్ధసామగ్రి కలిగియున్న సేనాపతీ : బలవిజ్ఞాయః = స్వ సేనను బలవంతమైనదిగ నొనర్చు పద్ధతి నెఱిగినవాడవు. స్థవిరః = వృద్ధుడవు, ప్రవీరః = ఉత్తమ వీరుడవు, సహస్వాన్ = అత్యంత బలవంతుడవు, వాజీ = ప్రశస్తమైన శాస్త్ర జ్ఞానము గలవాడవు, సహమానః = సుఖదుఃఖములను సహించువాడవు, ఉగ్రః = దుష్టసంహారమునందు తీవ్ర తేజస్సు గలవాడవు, అభివీరః = అభీష్ట కార్యమును తత్కాలమే చేసివేయువాడవు, అభి సత్వా = అన్ని వైపులనుండి యుద్ధ విద్వాంసులతో రక్షకులతో వీరులతో బలసియున్నవాడవు, సహోజాః = బలముచే ప్రసిద్ధుడవు, గోవిత్ = వాణిని, గోవులను, భూమిని పొందుచున్నవాడవు నగు నీవు యుద్ధము నకై, జైత్రమ్ రథమ్ = జయముపొందు వీరులచే కొలువబడినదియు. భూమిమీద,సముద్రముమీద, ఆకాశము పైన నడచునదియునగు రథమును,ఆ తిష్ఠ = అధిరోహించుము,వచ్చియందాసీనుడ వగుము.

భావార్థము :—సేనాపతికి లేక సైనికవీరులకు శత్రువులతో యుద్ధేచ్ఛ కలిగినపుడు పరస్పర మన్నివైపులనుండి రక్షణ, రక్షాసామగ్రిని సంగ్రహమొనర్చుకొని,ఆలోచనోత్సాహములను కలిగిన వారై, ఆలస్యరహితులై శత్రువులను జయించుటయందు తత్పరులు కావలయును. ॥౩౭॥(౧౭౭౪)

౧౭౭౫ గోత్రభిద మిత్యస్యాప్రతిరథ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, భురిగార్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

గోత్రభిదం గోవిదం వజ్రబాహుం జయన్తమజ్మ ప్రమృణన్తమోజసా ।
ఇమం సజాతా అను వీరయధ్వమిన్ద్రꣳ సఖాయో అను సꣳ రభధ్వమ్ ॥

గోత్రభిదమితి గోత్ర ‿ భిదమ్, గోవిదమితి గో+విదమ్, వజ్రబాహుమితి వజ్ర+బాహుమ్, జయన్తమ్, అజ్మ, ప్రమృణన్తమితి ప్ర+మృణన్తమ్, ఓజసా, ఇమమ్, సజాతా ఇతి స+జాతాః, అను, వీరయధ్వమ్, ఇన్ద్రమ్, సఖాయః, అను, సమ్, రభధ్వమ్. (38)

పదార్థః :—(గోత్రభిదమ్) యః శత్రూణాం గోత్రాణి భినత్తి తమ్ (గోవిదం) యో౽రీణాం గాః భూమిం విన్దతి తమ్ (వజ్రబాహుమ్) వజ్రాః శస్త్రాణి బాహ్వోర్యస్య తమ్ (జయన్తమ్) శత్రూన్ పరాజయమానమ్ (అజ్మ) అజన్తి ప్రక్షిపన్తి శత్రూన్ యేన యస్మిన్ వా. అత్ర సుపాం సు లుగితి విభక్తే ర్లుక్. అజ్మేతి సంగ్రామ నా . . . నిఘం. ౨. ౧౭. (ప్రమృణన్తమ్) ప్రకృష్టతయా శత్రూన్ హింసన్తమ్ (ఓజసా) స్వస్యశరీర బుద్ధిబలేన సైన్యేన వా (ఇమమ్) (సజాతాః) సమానదేశే జాతా ఉత్పన్నాః (అను) పశ్చాదర్థే (వీరయధ్వమ్) విక్రమయధ్వమ్ (ఇన్ద్రమ్) శత్రుదలవిదారకమ్ (సఖాయః) పరస్పరస్య సహాయినః (అను) సుహృదః సన్తః అనుకూల్యే (సమ్) సమ్యక్ (రభధ్వమ్) యుద్ధారమ్భం కురుత. ॥౩౮॥ అన్వయః :—హే సజాతాః-సఖాయో యూయ మోజసా గోత్రభిదం గోవిదం వజ్రబాహుం ప్రమృణన్త మజ్మ జయన్తమ మిన్ద్రం సేనాపతి మనువీరయధ్వ మను సం రభధ్వం చ. ॥౩౮॥ భావార్థః :—సేనాపతయో భృత్యాశ్చ పరస్పరం సుహృదో భూత్వా ఽన్యోన్యమనుమోద్య యుద్ధారమ్భవిజయౌ కృత్వా శత్రురాజ్యం లబ్ధ్వా న్యాయేన ప్రజాః పాలయిత్వా సతతం సుఖినః స్యుః. ॥౩౮॥

పదార్థము :—సజాతాః = ఒకే దేశమున బుట్టిన వారిలారా ! సఖాయః = పరస్పర సహాయ మొనర్చుకొను మిత్రులారా ! మీరు, ఓజసా = శరీర బుద్ధి బలములతోను, సైనికులతోను, గోత్రభిదమ్ = శత్రువుల గోత్రములను సముదాయమును ఛిన్న భిన్న మొనర్చువాని. వారిని ఉన్మూల మొనర్చువాడు, గోవిదమ్ = శత్రుభూమిని తీసుకొనువాడు, వజ్రబాహుమ్ = తన భుజములయందు శస్త్రములనుధరించువాడు, ప్రమృణంతమ్ = శత్రువులను బాగుగా చంపువాడు, అజ్మ = శత్రువులను క్రింద పడద్రోయుటకు సాధనమగు యుద్ధమునందు, జయంతమ్ = పైపలను జయించువాడు, ఇమమ్ ఇంద్రమ్ = శత్రువులను విదీర్ణమొనర్చువాడునగు నీ సేనాపతిని. అను వీరయధ్వమ్ = ప్రోత్సాహిత మొనర్చుడు. మఱియు. అను సంరభధ్వమ్ = బాగుగ యుద్ధమును ఆరంభించుడు.

భావార్థము :—సేనాపతులు, భృత్యులు పరస్పర మిత్రులై పరస్పరము అనుమోదన మొనర్చుచు యుద్ధము నారంభించి, విజయమును పొంది, శత్రురాజ్యములను పొంది, న్యాయముతో ప్రజా పాలన మొనరించి నిరంతరము సుఖముగ నుండవలయును. ॥౩౮॥ (౮౭౮)

---

౮౭౯ అభిగోత్రాణీత్యస్యాప్రతిరథ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అభి గోత్రాణి సహసా గాహమానో౽దయో వీరః శతమన్యురిన్ద్రః ।
దుశ్చ్యవనః పృతనాషాడయుధ్యో౽స్మాకꣳ సేనా అవతు ప్ర యుత్సు ॥

అభి, గోత్రాణి, సహసా, గాహమానః, అదయః, వీరః, శతమన్యురితి శత+మన్యుః, ఇన్ద్రః, దుశ్చ్యవన ఇతి దుః+చ్యవనః, పృతనా+షాట్, అయుధ్యః, అస్మాకమ్, సేనాః, అవతు, ప్ర యుత్స్వితి యుత్సు. (39)

పదార్థః :—(అభి) సర్వతః (గోత్రాణి) శత్రుకులాని (సహసా) బలేన(గాహమానః) విలోడనం కుర్వన్ (అదయః) అవిద్యమానా దయా కరుణా యస్య సః (వీరః) శత్రూణాం దరితా (శతమన్యుః) శతధా మన్యుః క్రోధో యస్య సః(ఇన్ద్రః) సేనేశః(దుశ్చ్యవనః) శత్రుభి ర్దుఃఖేన చ్యోతుం యోగ్యః(పృతనాషాట్)యః పృతనాం సహతే(అయుధ్యః)శత్రుభి ర్యోద్ధు మయోగ్యః (అస్మాకమ్) (సేనాః) (అవతు) రక్షతు (ప్ర) ప్రయత్నేన (యుత్సు) మిశ్రితామిశ్రితకరణేషు యుద్ధేషు. ॥౩౯॥
అన్వయః —హే విద్వాంసో యో యుత్సు సహసా గోత్రాణి ప్రగాహమానో౽దయః శతమన్యు ర్దుశ్చ్యవనః పృతనాషాడయుధ్యో వీరో౽స్మాకం సేనా అభ్యవతు, స ఇన్ద్రః సేనాపతి ర్భవత్విత్యాజ్ఞాపయత. ॥౩౯॥ భావార్థః :—ధార్మికేషు కరుణాకరః దుష్టేషు నిర్దయః సర్వాభిరక్షకో నరో భవేత్ స ఏవ సేనాపాలనే౽ధికర్తవ్యః. ॥౩౯॥

పదార్థము :—విద్వాంసులారా ! ఎవడు, యుత్సు = అనేక పదార్థముల యోగ వియోగములను కలిగించు యుద్ధములందు, సహసా = బలముతో, గోత్రాణి = శత్రుకులములను, ప్రగాహమానః = మంచి ప్రయత్నముతో పట్టుకొనుచున్నాడో, అదయః = నిర్దయుడో, శతమన్యుః = శత విధ క్రోధము గలవాడో, దుశ్చ్యవనః = శత్రువులకు దుస్సాధ్యుడో, పృతనాషాట్ = శత్రుసేనను

సహించువాడో, అయుధ్యః = యుద్ధమొనర్చుటకు సాహసించని శత్రువులుగలవాడో, వీరః = శత్రువులను విదీర్ణమొనర్చువాడో అట్టి యతను, అస్మాకమ్ సేనాః = మా సేనలను, అభి అవతు = అన్నివైపులనుండి పాలించుగాక । ఇంద్రః = అతడు సేనాధిపతియగుటకు మీ రనుమతి యొసంగుడు.

భావార్థము :–ధర్మాత్ములపట్ల కరుణజూపువాడు, దుష్టులయెడల దయలేనివాడు, అన్నివైపుల నుండి యందఱిని రక్షించువాడునైనవాడే సేనాపాలనమందు అధికారిగ నొనర్చతగినవాడై యున్నాడు.

---

౪౦ ఇంద్ర ఆసా మిత్యస్యాప్రతిరథ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, విరాడార్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఇన్ద్ర ఆసాం నేతా బృహస్పతి ర్దక్షిణా యజ్ఞః పుర ఏతు సోమః ।
దేవసేనానామభిభఞ్జతీనాం జయ న్తీనాం మరుతో య న్త్వగ్రమ్ ॥ ॥౪౦॥

ఇన్ద్రః, ఆసామ్, నేతా, బృహస్పతిః, దక్షిణా, యజ్ఞః, పురః, ఏతు, సోమః, దేవసేనానామితి దేవ+సేనానామ్, అభిభఞ్జతీనామిత్యభి+భఞ్జతీనామ్, జయన్తీనామ్, మరుతః, యన్తు, అగ్రమ్. (40)

పదార్థః :–(ఇన్ద్రః)పరమైశ్వర్యయుక్తః సేనాపతిః శిక్షకః (ఆసామ్) ప్రత్యక్షాణామ్(నేతా) నాయకః (బృహస్పతిః) బృహతా మధికారాణా మధ్యక్షః(దక్షిణా)దక్షిణస్యాం దిశి (యజ్ఞః) సంగంతా (పురః) పూర్వమ్ (ఏతు) గచ్ఛతు (సోమః) సేనాప్రేరకః (దేవసేనానామ్) విదుషాం సేనానామ్ (అభిభఞ్జతీనామ్) శత్రుసేనానా మభితో మర్దన మాచర న్తీనామ్(జయ న్తీనామ్) శత్రువిజయేనోత్కర్ష న్తీనామ్(మరుతః)వాయువద్ బలిష్ఠాః శూరవీరాః(యన్తు)గచ్ఛన్తు అగ్రమ్. ॥౪౦॥ అన్వయః :– యుద్ధేఽభిభఞ్జతీనాం జయ న్తీనా మాసాం దేవసేనానాం నేతేన్ద్రః పశ్చాద్యజ్ఞః పురో బృహస్పతి ర్దక్షిణా సోమ ఉత్తరస్యాం చైతు మరుతోఽగ్రం యన్తు. ॥౪౦॥ భావార్థః :–యదా రాజపురుషాః శత్రుభి ర్యుయుత్సేయు స్తదా సర్వాసు దిక్ష్వధ్యక్షాన్ శూరవీరా నగ్రతో భీరూన స్తః సంస్థాప్య భోజనాచ్ఛాదన వాహనాస్త్ర శస్త్రప్రయోగేన యుధ్యేరన్, తత్ర విద్వత్ సేనాధీనా మూర్ధసేనాః కార్యాః. తా విద్వాంసో వ క్తృత్వేనోత్సాహయేయు రధ్యక్షాశ్చపద్మవ్యూహాదిభి ర్యోధయేయుః. ॥౪౦॥

పదార్థము :–యుద్ధమునందు, అభిభంజతీనామ్ = శత్రుసేనలను అన్నివైపులనుండి మర్దించునవి, జయన్తీనామ్ = శత్రువులను జయించుటచే నుత్సాహవంతములు నగు, ఆసామ్ దేవసేనానామ్ = ఈవిద్వాంసుల సేనలకు, నేతా = నాయకుడు, ఇంద్రః = ఉత్తమైశ్వర్యవంతుడగు శిక్షకుడునైన సేనాపతి వెనుకనుండి, యజ్ఞః = అందరిని కలుసుకొనువాడు, పురః = ప్రథమముగ, బృహస్పతిః = అధికారులందరికధిపతి, దక్షిణాసోమః = కుడివైపున సేనకు ప్రేరణోత్సాహముల గొలుపువాడునై ఎడమవైపునకు, ఏతు = నడచుగాత । మఱియు, మరుతః = పవనతుల్య వేగముగల బలవంతులగు శూరవీరులు, అగ్రమ్ = ముందుకు, యంతు = పోవుదురుగాక । ॥౪౦॥

భావార్థము :–రాజపురుషులు శత్రువులతో యుద్ధమొనర్చ గోరినపుడు అన్నిదిక్కులందు నధ్యక్షులను, శూర వీరులను ముందును, భీరుసైనికులను మధ్యను చక్కగ స్థాపించుకొని, భోజ

నాచ్ఛాదన వాహన శస్త్రాస్త్రములను కలిగియుండి యుద్ధమొనర్చవలయును. మూర్ఖసేనను విద్వాంసు లున్న సేన కాధీన మొనర్చవలయును. ఆ సేనలను విద్వాంసులు చక్కగ ఉపదేశించి ఉత్సాహ పఱచవలయును. సేనాధ్యక్షులు పద్మవ్యూహాదుల నిర్మించి యుద్ధము చేయించవలయును. ॥౪౦॥

---

౮౫౧ ఇన్ద్రస్యేత్యస్యా ప్రతిరథ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఇన్ద్ర॑స్య॒ వృష్ణో॒ వరు॑ణస్య॒ రాజ్ఞ॑ ఆది॒త్యానాం॑ మ॒రుతా॒ శర్ధ॑ ఉ॒గ్రమ్ ।
మ॒హామ॑నసాం భువనచ్య॒వానాం॒ ఘోషో॑ దే॒వానాం॒ జయ॑తా॒ ముద॑స్థాత్ ॥

ఇన్ద్ర॑స్య, వృష్ణః, వరు॑ణస్య, రాజ్ఞః, ఆది॒త్యానా॑మ్, మ॒రుతా॑మ్, శర్ధ, ఉ॒గ్రమ్, మ॒హామ॑నసామితి మ॒హా+మ॑నసామ్. భు॒వ॒న॒చ్య॒వానా॒మితి భువన+చ్య॒వానా॑మ్, ఘోషః, దే॒వానా॑మ్, జయ॑తామ్, ఉత్, అ॒స్థాత్. (41)

పదార్థః :—(ఇన్ద్రస్య) సేనాపతేః (వృష్ణః) వీర్యవతః (వరుణస్య) సర్వోత్కృష్టస్య (రాజ్ఞః) న్యాయవినయాదిభిః ప్రకాశమానస్య సర్వాధిష్ఠాతుః (ఆదిత్యానామ్) కృతాష్టాచత్వారింశద్వర్ష ప్రమిత బ్రహ్మచర్యాణామ్ (మరుతామ్) పూర్ణవిద్యాబలయుక్తానాం పురుషాణామ్ (శర్ధః) బలం సైన్యమ్ (ఉగ్రమ్)శత్రుభిః సోఢు మశక్యమ్(మహామనసామ్) మహా న్తి మనాంసి విజ్ఞానాని యేషాం తేషామ్ (భువనచ్యవానామ్)యే భువనాన్యు త్తమాని గృహాణి చ్యవన్తే ప్రాప్నువ న్తి తేషామ్,(ఘోషః)శౌర్యో త్సాహజనకో విచిత్ర వాదిత్ర స్వరాలాప శబ్దః (దేవానామ్) విదుషామ్ (జయతామ్)శత్రూన్ విజేతుం సమర్థానామ్(ఉత్)(అస్థాత్)ఉ త్తిష్ఠతు. ॥౪౧॥ అన్వయః :—వృష్ణ ఇన్ద్రస్య వరుణస్య రాజ్ఞో భువన చ్యవానాం మహామనసాం జయతా మాదిత్యానాం మరుతాం దేవానా ముగ్రం శర్ధో ఘోషో యుద్ధారం భాత్ పూర్వ ముదస్థాత్. ॥౪౧॥ భావార్థః :—సేనాధ్యక్షైః శిక్షసమయే యుద్ధసమయే చ మనోహరై ర్నిర్భయాదిభావజనకైః శబ్దైః ర్వాదిత్రై ర్వీరా హర్షణీయాః. యే దీర్ఘ బ్రహ్మచర్యేణా ధిక విద్యయా శరీరాత్మబలా స్త ఏవ యుద్ధ సేనాస్వధిక ర్తవ్యాః. ॥౪౧॥

పదార్థము :—వృష్ణః = వీర్యవంతుడు, ఇంద్రస్య = సేనాపతి. వరుణస్య = సర్వో త్తముడు. రాజ్ఞః = న్యాయవినయాది గుణములతో ప్రకాశించువాడు. సర్వాధిపతియు నగు రాజుయొక్క. భువన చ్యవానామ్ = ఉ త్తమగృహములను పొందువారు, మహామనసామ్ = గొప్ప భావములు గలవారు, జయతామ్ = శత్రువులను జయించుటకు సమర్థులు, ఆదిత్యానామ్ = ౪౮ సంవత్సరముల వరకు బ్రహ్మచర్య మాచరించినవారు, మరుతామ్ = పూర్ణబల విద్యాయు క్తులు నగు, దేవానామ్ = విద్వాం సులయొక్క, ఉగ్రమ్ శర్ధః = శత్రువులు సహించజాలని సైన్యబలగమునకు, ఘోషః = శౌర్యో త్సాహములను కలిగించు విచిత్ర వాద్యముల ఘోషధ్వనులు యుద్ధారంభమునకు పూర్వము, ఉదస్థాత్ = ఉద్భవిల్లునుగాక ! ॥౪౧॥

భావార్థము :- సేనాధ్యక్షులు శిక్షణకాలమందును, యుద్ధకాలమందును మనోహరములు, నిర్భ యాది వీరభావములను కలిగించునవియు నగు మంచి వాద్యములచే ప్రయోగించబడిన శబ్దములతో వీరు

ఒకని సంతుష్టులుగ నొనర్చవలయును. ఎక్కువకాలపు బ్రహ్మచర్యముచేత శరీరాత్మ బలయుక్తులైనవారే యోధు సేనల కధికారులుగ నేర్పఱచబడవలయును. ॥౪౧॥ (౮౫౧)

౮౫౨ ఉద్ధర్షయేత్యస్యాప్రతిరథ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, విరాడార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తదేవాహ. మఱల నా విషయమే.

ఉద్ధర్షయ మఘవన్నాయుధాన్యుత్సత్వనాం మామకానాం మనాꣳసి ।
ఉద్వృత్రహన్ వాజినాం వాజినాన్యుద్రథానాం జయతాం యన్తు ఘోషాః ॥

ఉత్, హర్షయ, మఘవన్నితి మఘ+వన్, ఆయుధాని, ఉత్, సత్వనామ్, మామకానామ్, మనాꣳసి, ఉత్, వృత్రహన్నితి వృత్ర + హన్, వాజినామ్, వాజినాని, ఉత్, రథానామ్, జయతామ్, యన్తు, ఘోషాః. (42)

పదార్థః :–(ఉత్) (హర్షయ) ఉత్కర్షయ (మఘవన్) ప్రశస్తాని మఘాని ధనాని విద్యన్తే యస్య తత్సంబుద్ధౌ (ఆయుధాని) సమన్తాద్యుధ్యన్తే యైస్తాని(ఉత్)(సత్వనామ్) సేనాయాం సీదతాం ప్రాణినామ్ (మామకానామ్). మదీయానాం వీరాణామ్ (మనాంసి) అన్తఃకరణాని (ఉత్) (వృత్రహన్) మేఘహన్తా సూర్య ఇవ శత్రుహన్తః సేనాపతే (వాజినామ్) తురఙ్గాణామ్ (వాజినాని) శీఘ్రగమనాని (ఉత్)(రథానామ్)(జయతామ్)(యన్తు)గచ్ఛన్తు (ఘోషాః) శబ్దాః. ॥౪౨॥ అన్వయః :– సేనాస్థా జనాః స్వాధీశమేవం బ్రూయుః.హే వృత్రహన్! మఘవꣳస్త్వం మామకానాం సత్వనామాయుధా న్యుద్ధర్షయ. మామకానాం సత్వనాం మనాంస్యుద్ధర్షయ. మామకానాం వాజినాం వాజినాన్యుద్ధర్షయ. భవత్కృపాతో మామకానాం జయతాం రథానాం ఘోషా ఉద్యన్తు. ॥౪౨॥ భావార్థః :– సేనాపతిభిః శిక్షకైశ్చ యోద్ధౄణాం చిత్తాని నిత్యం హర్షణీయాని. సేనాఙ్గాని సమ్యగున్నీయ శత్రవో జేతవ్యాశ్చ. ॥౪౨॥

పదార్థము :– సైనికులు తమ అధిపతితో నిటులనవలెను :– వృత్రహన్ = సూర్యుడు మేఘమును సంహరించినటుల శత్రువులను ఛిన్న భిన్న మొనరించువాడా ! మఘవన్ = ప్రశంసిత ధనము గలవాడా ! సేనాపతీ ! నీవు, మామకానామ్ = మాయొక్క, సత్వానామ్ = సైనిక వీరపురుషుల, ఆయుధాని = బాగుగా యుద్ధమొనర్చుటకుపయోగపడు శస్త్రములను. ఉద్ధర్షయ = ఉత్కర్ష మొనర్చుము. మా సైనికులయొక్క, మనాంసి = మనస్సులను, ఉత్ = ఉత్తమహర్షయుక్తములుగ నొనర్చుము. వాజినామ్ వాజినాని = మా హయముల శీఘ్రగతులను, ఉత్ = పెంపొందజేయుము. మఱియు నీ అనుగ్రహముచే, మామకానాం జయతామ్ రథానామ్ = జయము కలిగించు మా రథములయొక్క, ఘోషాః = జయఘోషలు, ఉద్యన్తు = మిన్నుముట్టును గాక ! ॥౪౨॥

భావార్థము :– సేనాపతియు శిక్షకులును యోద్ధుల చిత్తములను నిత్యము హర్షింపజేసియు, సేనాంగముల బాగుగ నున్నతిపఱచియు శత్రువులను జయించవలయును. ॥౪౨॥ (౮౫౨)

౮౫౩ అస్మాకమిత్యస్యా ప్రతిరథ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అస్మాకమిన్ద్రః సమృతేషు ధ్వజేష్వస్మాకం యా ఇషవస్తా జయన్తు ।
అస్మాకం వీరా ఉత్తరే భవన్త్వస్మాఀ౨॥ఉ దేవా అవతా హవేషు ॥

అస్మాకమ్, ఇన్ద్రః, సమృతేష్వితి సమ్+ఋతేషు, ధ్వజేషు, అస్మాకమ్, యాః, ఇషవః, తాః, జయన్తు, అస్మాకమ్, వీరాః, ఉత్తర + ఇత్యుత్+తరే, భవన్తు, అస్మాన్, ఊఀ ఇత్యూఀ, దేవాః, అవత, హవేషు. (43)

పదార్థః :-(అస్మాకమ్)(ఇన్ద్రః)ఐశ్వర్యకారకః సేనేశః(సమృతేషు)సమ్యక్ సత్యన్యాయప్రకాశకచిహ్నేషు(ధ్వజేషు)స్వవీరప్రతీతయే రథాద్యుపరి స్థాపితేషు విజాతీయచిహ్నేషు (అస్మాకమ్)(యాః)(ఇషవః)ప్రాప్తాః సేనాః(తాః)(జయన్తు)విజయిన్యో భవన్తు(అస్మాకమ్)(వీరాః) (ఉత్తరే) విజయానన్తరసమయే కుశలా విద్యమానజీవనాః(భవన్తు)(అస్మాన్)(ఉ)వితర్కే-(దేవాః) విజిగీషవః (అవత)రక్షత(హవేషు)హ్వాయన్తి స్పర్ధన్తే పరస్పరం యేషు సంగ్రామేషు తేషు. ॥౪౩॥

అన్వయః :-హే దేవా ! విద్వాంసో యూయ మస్మాకం సమృతేషు ధ్వజేష్వధోదేశే య ఇన్ద్రోఽస్మాకం యా ఇషవః స తాశ్చ హవేషు జయన్త్వస్మాకం వీరా ఉత్తరే భవన్తు. అస్మాను సర్వత్రావత. ॥౪౩॥ భావార్థః :-సేనాజనైః సేనాపత్యాదిభిః స్వస్వరథాదిషు భిన్నం భిన్నం చిహ్నం సంస్థాపనీయమ్. యతోఽస్యాయం రథాది రితి సర్వే జానీయుః. యథా వీరాణా మశ్వానాం చాధికః క్షయో న స్యాత్తథానుష్ఠాతవ్యమ్. కుతః పరస్పరస్య పరాక్రమక్షయేణ ధ్రువో విజయో న భవతీతి విజ్ఞేయమ్. ॥౪౩॥

పదార్థము :-దేవాః = విజయాభిలాషులగు విద్వాంసులారా ! మీరు, అస్మాకమ్ = మాయొక్క, సమృతేషు = బాగుగ సత్యన్యాయముల ప్రకాశించు చిహ్నము గలవియగు, ధ్వజేషు = స్వపక్ష వీరులకు తెలియు నటుల రథాది యానములమీద స్థాపించబడిన విభిన్న చిహ్నములక్రింద-ధ్వజచ్ఛాయలో, ఇన్ద్రః = ఏ సేనాపతి యున్నాడో అతను, మఱియు, అస్మాకమ్ యాః ఇషవః = మాకు ఏ సేనలున్నవో,తాః = ఆ సేనలు, హవేషు = స్పర్ధతో శత్రువును ఆహ్వానించు సంగ్రామములందు, జయన్తు = జయించును గాక ! అస్మాకం వీరాః = మా వీరులు, ఉత్తరే = విజయానంతరము కుశలులుగ జీవన యుక్తులుగ, భవన్తు = అగుదురు గాక ! అస్మాన్ = మమ్ములను, ఉ = నిశ్చయముగ సర్వత్ర యుద్ధసమయములందు, అవత = రక్షించుడు. ॥౪౩॥

భావార్థము :-సైనికులు, సేనాపతులు 'ఇతనిది ఈ రథము' అని గ్రహించుటకై తమతమ రథాదులందు భిన్న భిన్న చిహ్నములను స్థాపించ వలయును. వీరులు, అశ్వములు ఎక్కువ నశించకుండునటుల అనుష్ఠించ వలయును. ఏల యనగా పరస్పర పరాక్రమము క్షీణించుచో నిశ్చయ విజయము లభించజాలదని గ్రహించ వలయును. ॥౪౩॥ (౮౫౩)

---

౮౫౪ అమీషా మిత్యస్యా ప్రతిరథ ఋషిః. ఇంద్రో దేవతా, స్వరాడార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అమీషాం చిత్తం ప్రతిలోభయన్తీ గృహాణాఙ్గాన్యప్వే పరేహి ।

అభి ప్రేహి నిర్దహ హృత్సు శోకై రన్ధేనామిత్రాస్తమసా సచన్తామ్ ॥

అమీషామ్, చిత్తమ్, ప్రతిలోభయన్తీతి ప్రతి+లోభయన్తీ, గృహాణ, అఙ్గాని, అప్వే, పరా, ఇహి, అభి, ప్ర, ఇహి, నిః, దహ. హృత్స్వితి హృత్+సు, శోకైః, అన్ధేన, అమిత్రాః, తమసా, సచన్తామ్. (44)

పదార్థః :-(అమీషామ్)పరోక్షాణామ్(చిత్తమ్)స్వాంతమ్(ప్రతిలోభయన్తీ)ప్రత్యక్షే మోహయన్తీ(గృహాణ)(అఙ్గాని)సేనావయవాన్(అప్వే) యాపవాతి శత్రుప్రాణాన్ హినస్తి తత్సమ్బుద్ధౌ. అపపూర్వాద్వాతే రస్యేభ్యోఽపి దృశ్యత ఇతి క్విప్ అకారలోపశ్ఛాన్దసః. (పరా)(ఇహి)దూరం గచ్ఛ (అభి)(ప్ర)(ఇహి)అభిప్రాయం దర్శయ(నిర్దహ)నితరాం భస్మీకురు(హృత్సు)హృదయేషు(శోకైః) (అన్ధేన)ఆవరకేణ (అమిత్రాః) శత్రవః (తమసా)రాత్ర్యన్ధకారేణ(సచన్తామ్)సంయుజ్యన్తు. ॥౪౪॥

అన్వయః :-హే అప్వే వీరపత్నీ రాజస్త్రి క్షత్రియే ! అమీషాం చిత్తం ప్రతిలోభయన్తీ యా స్వసేనాస్తి తస్యా అఙ్గాని త్వం గృహాణ. అధర్మాత్ పరేహి స్వసేనామభిప్రేహి శత్రూన్ నిర్దహ యత ఇమేఽమిత్రా హృత్సు శోకై రన్ధేన తమసా సహ సచన్తాం సంయుక్తా స్తిష్ఠన్తు. ॥౪౪॥

భావార్థః :-సభాపత్యాదిభి ర్యథాఽతిప్రశంసితా హృష్టపుష్టా సాఙ్గోపాఙ్గా పురుషసేనా స్వీకార్యా తథా స్త్రీసేనా చ.యత్రావ్యభిచారిణ్య స్త్రియ స్తిష్ఠేయు స్తయా సేనయా శత్రవో వశే స్థాపనీయాః.॥౪౪॥

పదార్థము :-అప్వే = శత్రుప్రాణములను హరించు శూర వనితా ! వీరురాలా ! క్షత్రియ మహిలా ! అమీషామ్ చిత్తమ్ = ఈ సేనల చిత్తములను, ప్రతిలోభయంతీ అంగాని = ప్రత్యక్షముగ మోహింపజేయు నీ సేనాంగములను, గృహాణ = నీవు గ్రహించుము. పరేహి = అధర్మమునకు దూరముగ నుండుము. అభిప్రేహి = స్వసేనకు స్వాభిప్రాయమును ప్రకటించుము.శత్రువులను,నిర్దహ = నిరంతరము దహించుము. అమిత్రాః = ఈ శత్రువులు, హృత్సు = తమహృదయములలో, శోకైః = శోకములతోను, అంధేన తమసా = ఆచ్ఛాదితమైన రాత్ర్యంధకారముతోను, సచంతామ్ = సంయుక్తులైయుండునటుల ఒనర్చుము. ॥౪౪॥

భావార్థము :-సభాపత్యాదులు అతి ప్రశంసితము, హృష్టపుష్టము, సాంగోపాంగయుక్తము నగు సేన నెటుల స్వీకరించెదరో అటులనే శూరవీర మహిళలుగల సేనను గూడ స్వీకరించవలయును.అవ్యభిచారిణులగు మహిళలున్న సేనతో శత్రువులను వశము నందుంచ వలయును. ॥౪౪॥

---

౪౫ అవసృష్టేత్యస్యాప్రతిరథ ఋషిః, ఇషు ర్దేవతా, ఆర్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

అవసృష్టా పరా పత శరవ్యే బ్రహ్మసంశితే ।

గచ్ఛామిత్రాన్ ప్ర పద్యస్వ మామీషాం కఞ్చనోచ్ఛిషః ॥ ॥౪౫॥

అవసృష్టేత్యవ+సృష్టా, పరా, పత, శరవ్యే, బ్రహ్మసంశితేతి బ్రహ్మ+సంశితే, గచ్ఛ, అమిత్రాన్, ప్ర, పద్యస్వ, మా, అమీషామ్, కమ్, చన, ఉత్, శిషః.

పదార్థః :-(అవసృష్టా)ప్రేరితా(పరా) (పత) యాహి (శరవ్యే) శరేషు బాణేషు సాధ్వీ స్త్రీ తత్సమ్బుద్ధౌ(బ్రహ్మసంశితే) బ్రహ్మభి ర్వేదవేదవిద్భిః ప్రశంసితే శిక్షయా సమ్యక్ తీక్ష్ణీకృతే (గచ్ఛ)(అమిత్రాన్)శత్రూన్(ప్ర)(పద్యస్వ)ప్రాప్నుహి (మా) నిషేధే (అమీషామ్) దూరస్థానాం విరోధినామ్(కమ్)(చన)కంచిదపి (ఉత్)(శిషః)ఉత్కృష్టం శిష్టం త్యజేత్. ॥౪౫॥ అన్వయః :- హే శరవ్యే ! బ్రహ్మసంశితే! సేనాపత్ని! త్వమవసృష్టా సతీ పరాపతామిత్రాన్ గచ్ఛ తేషాం హననేన విజయం ప్రపద్యస్వామీషాం శత్రూణాం మధ్యే కంచన మోచ్ఛిషో హననేన వినా కంచిదపి మా త్యజేః. ॥౪౫॥ భావార్థః :-సభాపత్యాదిభిః యథా యుద్ధవిద్యయా పురుషాః శిక్షణీయా స్తథా స్త్రియశ్చ యథా వీరపురుషా యుద్ధం కుర్యు స్తథా స్త్రియోఽపి కుర్వన్తు యే శత్రవో యుద్ధే హతాః స్యు స్తదవశిష్టాశ్చ శాశ్వతే బన్ధనే కారాగృహే స్థాపనీయాః. ॥౪౫॥

పదార్థము :-శరవ్యే = శరవిద్యాకుశలే ! బ్రహ్మసంశితే = వేదవేత్తయైన విద్వాంసునిచే ప్రశంసను - శిక్షను పొందిన సేనాని పత్నీ : నీవు, అవసృష్టా = ప్రేరణను పొందిన దానవై, పరా పత = దూరముగ పొమ్ము. అమిత్రాన్ = శత్రువులను, గచ్ఛ = ఎదుర్కొనుము. మఱియు వారిని సంహరించి విజయమును, ప్ర పద్యస్వ = పొందుము. అమీషామ్ = దూరదేశమున విడిది చేసియున్న ఆ శత్రువులలో, కం చన = ఎవరిని చంపకుండ. మా ఉచ్ఛిషః = వదలకుము. ॥౪౫॥

భావార్థము :-సభాపత్యాదులు యుద్ధవిద్యచే పురుషులను సుశిక్షితులుగ నొనర్చి నటుల స్త్రీలను కూడ సుశిక్షితురాండ్రుగ నొనర్చ వలయును.వీర పురుషుల వలె స్త్రీయు రణ మొనర్చవలయును.యుద్ధములో చంపబడగ మిగిలిన[మిరికి వారిని]శత్రువులను నిరంతరము కారాగారమునందే ఉంచవలయును.

---

౪౬. ప్రేతా జయతేత్యస్యాప్రతిరథ ఋషిః, యోద్ధా దేవతా, విరాడార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః స్వరః. పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ప్రేతా జయతా నర ఇన్ద్రో వః శర్మ యచ్ఛతు ।
ఉగ్రా వః సన్తు బాహవోఽనాధృష్యా యథాఽసథ ॥ ॥౪౬॥

ప్ర, ఇత జయత, నరః, ఇన్ద్రః, వః, శర్మ, యచ్ఛతు, ఉగ్రాః, వః, సన్తు, బాహవః, అనాధృష్యాః, యథా, అసథ ॥ (46)

పదార్థః :-(ప్ర) (ఇత) శత్రూన్ ప్రాప్నుత. అత్ర ద్వ్యచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘః (జయత) విజయధ్వమ్. అత్రాన్యేషామపి దృశ్యత ఇతి దీర్ఘః (నరః) నాయకాః (ఇన్ద్రః) శత్రూణాం దారయితా సేనాపతిః (వః) యుష్మభ్యమ్ (శర్మ) గృహమ్ (యచ్ఛతు) దదాతు (ఉగ్రాః) దృఢాః (వః) యుష్మాకమ్ (సన్తు) (బాహవః) భుజాః (అనాధృష్యాః) శత్రుభి ర్ధర్షితు మయోగ్యాః (యథా) (అసథ) భవత. ॥౪౬॥ అన్వయః :-హే నరో! యూయం యథా శత్రూనిత జయత. ఇన్ద్రో వః శర్మ ప్రయచ్ఛతు వో బాహవ ఉగ్రాః సన్తు. అనాధృష్యా అసథ తథా ప్రయతధ్వమ్. ॥౪౬॥ భావార్థః :-అత్రోపమాలంకారః. యే శత్రూణాం విజేతారో వీరా స్స్యు స్తాన్ సేనాపతి ర్ధనాన్నగృహవస్త్రాదిభిః సతతం సత్కుర్యాత్ సేనాస్థా జనాశ్చ యథా బలిష్ఠాః స్యు స్తథా వ్యవహరేయుః. ॥౪౬॥

పదార్థము :-నరః = అనేక విధముల వ్యవహారము పొందు మానవులారా ! మీరు, యథా = ఎటుల శత్రువులను, ఇత = పొందుదురో మఱియు వారిని, జయత = జయించుదురో, ఇంద్రః = శత్రుదలన మొనర్చు సేనాపతి, వః = మీకై, శర్మ ప్ర యచ్ఛతు = ఇంటిని ఇచ్చునో, వః బాహవః ఉగ్రాః సంతు = మీ బాహువులు దృఢము లగునో, మఱియు అనాధృష్యాః = శత్రుతిరస్కారము పొందనివారుగ, అసథ = అగుదురో అటులొనర్చుడు. ॥౪౬॥

భావార్థము :-ఉపమాలంకార మిందున్నది. శత్రువులను జయించు వీరులను, సేనాపతి ధనాన్నగృహవస్త్రాదులతో నిరంతరము సత్కరించ వలయును. సైనికులు బలవంతు లగునటుల వ్యవహరించ వలయును. అనగా వ్యాయామము శస్త్రాస్త్రప్రయోగము నేర్చుకొన వలయును. ॥౪౬॥

అసౌ యేత్యస్యాప్రతిరథ ఋషిః, మరుతో దేవతాః, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అసౌ యా సేనా మరుతః పరేషామభ్యైతి న ఓజసా స్పర్ధమానా ।
తాఙ్గూహత తమసాపవ్రతేన యథామీఽఅన్యోఽఅన్యన్న జానన్ ॥

అసౌ, యా, సేనా, మరుతః, పరేషామ్, అభి, ఆ, ఏతి, నః, ఓజసా, స్పర్ధమానా, తామ్, గూహత, తమసా, అపవ్రతేనేత్యప+వ్రతేన, యథా, అమీ ఇత్యమీ, అన్యః, అన్యమ్, న, జానన్. (47)

పదార్థః -(అసౌ) (యా) (సేనా) (మరుతః) ఋత్విజో విద్వాంసః(పరేషామ్)శత్రూణామ్ (అభి) ఆభిముఖ్యే (ఆ) సర్వతః (ఏతి) ప్రాప్నోతి (నః) అస్మాకమ్ (ఓజసా) బలేన (స్పర్ధమానా) ఈర్ష్యన్తీ (తామ్) (గూహత) సంవృణుత (తమసా) అన్ధకారేణ శతఘ్న్యాద్యుత్థ ధూమేన మేఘ పర్వతాకారేణాస్త్రాది ధూమేన వా (అపవ్రతేన) అనియమేన పరుష కర్మణా (యథా)(అమీ) (అన్యః) (అన్యమ్) (న) నిషేధే (జానన్) ॥౪౭॥ అన్వయః :-హే మరుతో ! యూయం పరేషాం స్పర్ధమానా సేనౌజసా నోఽస్మానభ్యైతి తామపవ్రతేన తమసా గూహత. అమీ శత్రుసేనాస్థా జనా యథా అన్యోఽన్యం న జానన్ తథా విక్రమధ్వమ్. ॥౪౭॥ భావార్థః :-యదా యుద్ధాయ శత్రుసేనాసు ప్రాప్తాసు యుద్ధమాచరేత్ తదా సర్వతః శస్త్రాస్త్రప్రహారోత్థ ధూమధూల్యాదినా తా ఆచ్ఛాద్య యథైతే పరస్పర మపి న జానీయు స్తథా సేనాపత్యాదిభి ర్విధేయమ్. ॥౪౭॥

పదార్థము :-మరుతః = ప్రతిఋతువునందు యజ్ఞ మొనర్చు విద్వాంసులారా ! మీరు, పరేషామ్ శత్రువులతో, స్పర్ధమానా = ఈర్ష్యచేయుచున్న, యా అసౌ = ఏయీ, సేనా = సేన, ఓజసా = బలముతో, నః అభి ఆ ఏతి = మమ్మెదుర్కొను చున్నదో, తామ్ = దానిని, అపవ్రతేన = భేదనము కఠోర కర్మచేతను,తమసా = ఫిరంగి మొదలైన శస్త్రములనుండి లేచిన పర్వతాకారముగనున్న అస్త్రాదుల ధూమముతోను, గూహత = కప్పివేయుడు, అమీ = ఈ శత్రుసైనికులు,యథా = ఎటుల, అన్యః అన్యమ్ = పరస్పరము, న జానన్ = ఎఱుగ కుందురో అటుల పరాక్రమించుడు. ॥౪౭॥

భావార్థము :-యుద్ధమునకై శత్రుసేనలు సమీపించగ యుద్ధమాచరించు నపుడు అన్నివైపుల

నుండి శస్త్రాస్త్రప్రయోగముచే లేచిన ఘోషఘోషలచే వారి నాచ్ఛాదన మొనరించి, వారు వారిలోనే ఒకరి నొకరు గుర్తుపట్టజాల నటులుగ సేనాపత్యాదు లొనర్చవలయును. ॥౪౭॥ (౮౬౭)

---

౮౬౮ యత్రబాణా ఇత్యస్యాప్రతిరథ ఋషిః, ఇన్ద్రబృహస్పత్యాదయో దేవతాః, పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

యత్ర బాణాః సమ్పతన్తి కుమారా విశిఖాఽఇవ । తన్నఽఇన్ద్రో
బృహస్పతి రదితిః శర్మ యచ్ఛతు విశ్వాహా శర్మ యచ్ఛతు ॥ ॥౪౮॥

యత్ర, బాణాః, సంపతన్తీతి సమ్+పతన్తి, కుమారాః, విశిఖా ఇవేతి విశిఖాః+ఇవ, తత్, నః, ఇన్ద్రః, బృహస్పతిః, అదితిః, శర్మ, యచ్ఛతు, విశ్వాహా, శర్మ, యచ్ఛతు.

పదార్థః :-(యత్ర) యస్మిన్ సంగ్రామే (బాణాః) యే బణన్తి శబ్దాయన్తే తే శస్త్రాస్త్రసమూహాః (సంపతన్తి) (కుమారాః) అతిచపలా వేగవన్తో బాలకాః (విశిఖా ఇవ) యథా విగతశిఖా వివిధశిఖా వా (తత్) తత్ర (నః) అస్మభ్యమ్ (ఇన్ద్రః) సేనాపతిః (బృహస్పతిః) బృహత్యాః సభాయాః సేనాయా వా పాలకః (అదితిః) అఖణ్డితా సభాసదలఙ్కృతా సభా (శర్మ) శరణం సుఖమ్ (యచ్ఛతు) (విశ్వాహా) సర్వాణ్యహాని దినాని (శర్మ) సుఖసాధకం గృహమ్. (యచ్ఛతు)దదాతు.
అన్వయః :-యత్ర సంగ్రామే విశిఖా కుమారా ఇవ బాణాః సంపతన్తి తత్ బృహస్పతి రిన్ద్రః శర్మ యచ్ఛత్వదితిశ్చ విశ్వాహా నః శర్మ యచ్ఛతు ॥౪౮॥ భావార్థః :-అత్రోపమాలంకారః. యథా బాలకా ఇతస్తతో ధావన్తి తథా యుద్ధ సమయే యోద్ధారో ఽపి చేష్టన్తామ్. యే యుద్ధే క్షతాః క్షీణాః శ్రాన్తాః క్లాన్తా శ్ఛిన్నభిన్నాంగా మూర్ఛితాశ్చ భవేయుస్తాన్ యుద్ధభూమేః సద్య ఉత్థాప్య సుఖాలయం నీత్వౌషధాదీని కృత్వా స్వస్థాన్ కుర్యుః. యే చ మ్రియేరం స్తాన్విధివద్దహేయుః. రాజజనాస్తేషాం మాతృపితృ స్త్రీ బాలకాదీనాం సదా రక్షాం కుర్యుః. ॥౪౮॥

పదార్థము :-యత్ర = ఏ యుద్ధములో, విశిఖా ఇవ = పిలక లేని లేక అనేక పిలకలు గల వారైన, కుమారాః = బాలకుల వలె, బాణాః = బాణాది శస్త్రాస్త్రముల సమూహములు, సంపతన్తి = చక్కగా పడుచున్నవో, తత్ = అక్కడ, బృహస్పతిః = పెద్దసభను లేక సేనను పాలించువాడైన, ఇన్ద్రః = సేనాపతి, శర్మ = ఆశ్రయము లేక సుఖమును, యచ్ఛతు = ఇచ్చుగాక; మఱియు అదితిః = నిత్యము సభాసదులచే శోభాయమాన మగు సభ, విశ్వాహా = సకల దినములు, నః = మాకు, శర్మ = సుఖము సమకూర్చు గృహమును, యచ్ఛతు = ఇచ్చుగాక । ॥౪౮॥

భావార్థము :-ఉపమాలంకార మిందున్నది. బాలకు లెటుల ఇటు నటు పరుగెత్తుచున్నారో, అటులనే యుద్ధసమయమున యోధులును చేష్టలొనర్చ వలయును. యుద్ధములో గాయపడిన వారిని క్షీణించిన వారిని, అలసట చెందిన వారిని, ఛిన్నులు, భిన్నులు, మూర్ఛితులునైనవారిని యుద్ధభూమినుండి లేవనెత్తి వెంటనే సుఖాలయమునకు చేర్చవలయును. మందులు వాడి పట్టీలు కట్టి స్వస్థులుగ చేయవలయును. చనిపోయిన వారిని విధిపూర్వకముగ దహన మొనర్చ వలయును. రాజు వారి తల్లిదండ్రులను భార్యాపుత్రులను సర్వదా రక్షించ వలయును. ॥౪౮॥ (౮౬౮)

---

౪౯ మర్మాణీత్యస్యాప్రతిరథ ఋషిః, సోమవరుణ దేవా దేవతాః, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

మర్మా̍ణి తే̱ వర్మ̍ణా ఛాదయామి̱ సోమ̍స్త్వా̱ రాజా̱మృతే̱నాను̍ వస్తా̱మ్ ।
ఉ̱రోర్వరీ̍యో̱ వరు̍ణ̱స్తే̱ కృణో̍తు̱ జయ̍న్త̱o త్వాను̍ దే̱వా మ̍దన్తు ॥౪౯॥

మర్మా̍ణి, తే̱, వర్మ̍ణా, ఛా̱ద̱యా̱మి̱, సోమః̍, త్వా̱, రాజా̍, అ̱మృతే̍న, అను̍, వ̱స్తా̱మ్, ఉ̱రోః̍, వరీ̍యః, వరు̍ణః, తే̱, కృ̱ణో̱తు̱, జయ̍న్త̱మ్, త్వా̱, అను̍, దే̱వాః, మ̱ద̱న్తు̱.

పదార్థః :—(మర్మాణి)యాని తాడితాని సన్తి సద్యో మరణజనకాన్యఙ్గాని (తే)తవ(వర్మణా)దేహరక్షకేన(ఛాదయామి)ఆవృణోమి(సోమః) సోమ్యగుణైశ్వర్యసంపన్నః (త్వా) త్వామ్ (రాజా)విద్యాన్యాయవినయాదిభిః ప్రకాశమానః(అమృతేన)సర్వరోగనివారకేణామృతాత్మకేనౌషధేన(అను)పశ్చాత్(వస్తామ్)ఆచ్ఛాదయతామ్(ఉరోః)బహుగుణైశ్వర్యాత్(వరీయః) అతిశయితం బహ్వైశ్వర్యమ్(వరుణః)సర్వత ఉత్కృష్టః(తే)తుభ్యమ్(కృణోతు)(జయన్తమ్) దుష్టాన్ పరాజయన్తమ్ (త్వా) త్వామ్ (అను)(దేవాః)విద్వాంసః(మదన్తు) ఉత్సాహయన్తు. ॥౪౯॥ అన్వయః :—హే యోద్ధః ! శూరవీర! అహం తే మర్మాణి వర్మణా ఛాదయామి, అయం సోమో రాజాఽమృతేన త్వానువస్తామ్. వరుణస్త ఉరోర్వరీయః కృణోతు జయన్తం త్వా దేవా అను మదన్తు. ॥౪౯॥ భావార్థః :—సేనాపత్యాదిభిః సర్వేషాం యోద్ధౄణాం శరీరాదిరక్షణం సర్వతః కృత్వైతే సతతం ప్రోత్సాహనీయా అనుమోదనీయాశ్చ యతో విశ్వతో విజయం లభేరన్. ॥౪౯॥

పదార్థము :—యుద్ధమొనర్చు శూరుడా ! నేను. తే = నీ యొక్క. మర్మాణి = మర్మస్థలములను అనగా దెబ్బతగిలిన వెంటనే మరణము సంభవించు శరీరాంగములను, వర్మణా = దేహమును రక్షించు కవచముతో, ఛాదయామి = ఆచ్ఛాదన మొనరించు చున్నాను. సోమః = శాంత్యాది గుణములుగలిగిన వాడు, రాజా = విద్యాన్యాయ వినయాది గుణములచే ప్రకాశమానుడునగు నీ రాజు, అమృతేన = సకల రోగములు బోగొట్టు అమృత తుల్యమైన ఓషధిచే, త్వా = నిన్ను, అను వస్తామ్ = తర్వాత కప్పునుగాక ! వరుణః = సర్వోత్తమ గుణములు గల రాజు, తే = నీకు, ఉరోః = బహుగుణైశ్వర్యములకంటె గూడ, వరీయః = అత్యంతైశ్వర్యమును, కృణోతు = కలుగచేయును గాక ! మరియు, జయంతమ్ = దుష్టులను ఓడించు, త్వా = నిన్ను, దేవాః = విద్వాంసులు, అను మదంతు = అనుమోదించెదరు గాక. అనగా ఉత్సాహము కలిగించెదరు గాక ! ॥౪౯॥

భావార్థము :—సేనాపత్యాదులు సకల యోధుల శరీరాదుల రక్షణ మన్నివైపులనుండి యొనర్చి, వారిని నిరంతర ముత్సాహపరచి, అనుమోదితు లొనర్చ వలయును. దాని వలన అందరితో విజయము పొందగలుగుదురు. ॥౪౯॥ (౪౯)

---

౫౦ ఉదేనమిత్యస్యాప్రతిరథ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విరాడార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

ఉదే̍న ము̱త్త̱రాం న̍యాగ్నే̍ ఘృ̱తేనా̍హుత । రా̱యస్పోషే̍ణ

సꣳసృజ ప్రజయా చ బహుం కృధి ॥ ॥౫౦॥

ఉత్, ఏనమ్, ఉత్తరామిత్యుత్+తరామ్, నయ, అగ్నే, ఘృతేన, ఆహుతేత్యా+హుత, రాయః, పోషేణ, సమ్, సృజ, ప్రజయేతి ప్ర+జయా, చ, బహుమ్, కృధి.

పదార్థః :–(ఉత్) (ఏనమ్) విజేతారమ్ (ఉత్తరామ్) ఉత్కృష్టతయా తరన్తి యయా సేనయా తాం ప్రాప్తవిజయామ్(నయ)(అగ్నే)ప్రకాశమయ(ఘృతేన)ఆజ్యేన(ఆహుత)తృప్తిం ప్రాప్త(రాయః)రాజ్యశ్రియః(పోషేణ)పోషణేన(సమ్)సమ్యక్(సృజ) యోజయ (ప్రజయా) బహుసన్తానైః (చ)(బహుమ్)అధికం కర్మ(కృధి)కురు. ॥౫౦॥ అన్వయః :—హే ఘృతేనాహుతాగ్నే! సేనాపతే! త్వమేనముత్తరా మున్నయ రాయస్పోషేణ సంసృజ ప్రజయా చ బహుం కృధి. ॥౫౦॥ భావార్థః :—యః సేనాధికారీ భృత్యో వా ధర్మ్యేణ యుద్ధేన దుష్టాన్ విజయేత తం సభాసేనాపతయో ధనాదినా బహుధా సత్కుర్యుః. ॥౫౦॥

పదార్థము :-ఘృతేన ఆహుత = ఘృతముతో తృప్తిపొందినవాడా! అగ్నే = ప్రకాశయుక్తుడవైన సేనాపతీ ! నీవు, ఏనమ్ = జయించు నీ వీరుని, ఉత్తరామ్ = ఉత్తమరీతితో సంగ్రామమును తరించి విజయము పొందు సేనను, ఉత్ నయ = ఉత్తమాధికారమునకు చేర్చుము. రాయః పోషేణ = రాజలక్ష్మియొక్క పుష్టిచే, సమ్ సృజ = బాగుగ సంయుక్తపఱచుము, చ = మఱియు, ప్రజయా = బహుసంతానముతోకూడ, బహుమ్ = ఆధిక్యమును, కృధి = లభింప జేయుము. ॥౫౦॥

భావార్థము :—ధర్మముతో యుద్ధమాచరించి దుష్టులను జయించు సేనాపతిని లేక భృత్యుని సభాపతులు ధనాదికములచే ననేక విధములుగ సత్కరించవలయును. ॥౫౦॥ (౬౦౦)

---

౫౧ ఇన్ద్రేమమిత్యస్యాప్రతిరథ ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, ఆర్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఇన్ద్రేమం ప్రతరాం నయ సజాతానా మసద్వశీ ।
సమేనం వర్చసా సృజ దేవానాం భాగదా అసత్ ॥ ॥౫౧॥

ఇన్ద్ర, ఇమమ్, ప్రతరామితి ప్ర+తరామ్, నయ, సజాతానామితి స+జాతానామ్, అసత్, వశీ, సమ్, ఏనమ్, వర్చసా, సృజ, దేవానామ్, భాగదా ఇతి భాగ+దాః, అసత్.

పదార్థః :–(ఇన్ద్ర)సుఖానాం ధారక(ఇమమ్) విజయమానమ్(ప్రతరాం)ప్రతరన్త్యుల్లఙ్ఘయన్తి శత్రుబలాని యయా నీత్యా తామ్(నయ)ప్రాపయ(సజాతానామ్)సమానజన్మనామ్(అసత్)భవేత్(వశీ) జితేన్ద్రియః(సమ్)సమ్యక్ (ఏనమ్)(వర్చసా)విద్యాప్రకాశేన (సృజ) యుఙ్గ్ధి (దేవానామ్) విదుషాం యోద్ధౄణాం మధ్యే(భాగదాః)అంశప్రదః(అసత్). ॥౫౧॥ అన్వయః :—హే ఇన్ద్ర! త్వం సజాతానాం దేవానా మిమం ప్రతరాం నయ యతోఽయం వశ్యసత్. ఏనం వర్చసా సంసృజ యతోఽయం భాగదా అసత్.॥౫౧॥ భావార్థః :—యుద్ధే భృత్యాః శత్రూణాం యాన్ పదార్థాన్ ప్రాప్నుయుః తాన్ సర్వాన్ సభాపతీ రాజా న స్వీకుర్యాత్. కింతు తేషాం మధ్యాద్ యథాయోగ్యం సత్కర్త్రాయ

యోద్ధృభ్యో షోడశాంశం ప్రదద్యాద్యాపతః పదార్థాన్ భృత్యాః ప్రాప్నుయు స్తావతాం షోడశాంశం రాజ్ఞే ప్రదద్యుః. యది సర్వే సభేశాదయో జితేన్ద్రియాః స్యు స్తర్హ్యేతేషాం కదాపి పరాజయో న స్యాత్. యది సభేశః స్వహితం చికీర్షే త్తర్హి యోద్ధౄణా మంశం స్వయం న స్వీకుర్యాత్. ॥౫౧॥

పదార్థము :—ఇంద్ర = సుఖముల ధారణమొనర్చు సేనాపతీ ! నీవు, సజాతానామ్ = సమాన వయస్కులు, దేవానామ్ = విద్వాంసులునగు యోద్ధులమధ్య, ఇమమ్ = విజయమును పొందుచున్న యూపీరునికి, ప్రతరామ్ = శత్రుబలమును క్షీణింపజేయు నీతిని, నయ = లభింపజేయుము. దానివలన ఇతడు, వశీ అసత్ = జితేంద్రియుడు అగుగాక ! మఱియు, ఏనమ్ = ఇతనిని, వర్చసా సం సృజ = విద్యాప్రకాశముతో సంసర్గ మొనరింపుము. దానివలన ఇతడు, భాగదాః అసత్ = విడివిడిగ యథా యోగ్యముగ భాగముల నిచ్చువాడు, అగుగాక ! ॥౫౧॥

భావార్థము :—భృత్యులు యుద్ధమునందు శత్రువుల యే పదార్థములను పొందుదురో వాని నన్నిటిని సభాపతి రాజు రేసుకొన గూడదు. ఇంతియగాదు, వానిలోనుండి యోద్ధులకు యథా యోగ్యముగ సత్కరించుటకై పదునాఱవ వంతు ప్రదాన మొనర్చవలయును. భృత్యులు పొందిన సకల పదార్థములనుండి షోడశాంశము రాజున కర్పించ వలయును. సభాపత్యాదులందరు జితేంద్రియులగుచో వారికెన్నడు పరాజయము కలుగదు.సభాపతి స్వహితమును గోరుచో యోధుల భాగమును స్వయముగ తీసుకొనగూడదు. ॥౫౧॥ (౯౦౧)

౯౦౨ యస్య కుర్మ ఇత్యస్యాపృతిరథ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచృదార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

అథ పురోహిత ర్త్విగ్యజమాన కృత్య మాహ.

పురోహిత ఋత్విగ్యజ మానుల కృత్యములు చెప్పబడు చున్నవి.

యస్య కుర్మో గృహే హవి స్తమగ్నే వర్ధయా త్వమ్ ।
తస్మై దేవా అధి బ్రువన్నయం చ బ్రహ్మణ స్పతిః ॥ ॥౫౨॥

యస్య, కుర్మః, గృహే, హవిః, తమ్, అగ్నే, వర్ధయ, త్వమ్, తస్మై, దేవాః, అధి, బ్రువన్, అయమ్, చ, బ్రహ్మణః, పతిః. (52)

పదార్థః :—(యస్య)రాజ్ఞః(కుర్మః) సమ్పాదయామః (గృహే) (హవిః) హోమమ్ (తమ్) (అగ్నే)విద్వన్ పురోహిత !(వర్ధయ) అత్రాన్యేషామపీతి దీర్ఘః (త్వమ్)(తస్మై)తం యజమానమ్, అత్ర వ్యత్యయేన చతుర్థీ(దేవాః)దివ్యగుణా ఋత్విజః(అధి)(బ్రువన్)అధికం బ్రువన్తు. లేట్ప్రయోగోఽయమ్(అయమ్)(చ)(బ్రహ్మణః)వేదస్య(పతిః)పాలకో యజమానః. ॥౫౨॥ అన్వయః:— హే అగ్నే ! వయం యస్య గృహే హవిష్కర్మ స్తం త్వం వర్ధయ. దేవా స్తస్మా అధి బ్రువన్. అయం బ్రహ్మణస్పతిశ్చ తానధిబ్రవీతు. ॥౫౨॥ భావార్థః :—పురోహితస్య తత్ కర్మాస్తి యతో యజమానస్యోన్నతి స్స్యాద్యో యస్య యాదృశం యావచ్చ కర్మ కుర్యాత్ తస్మై తాదృశం తావదేవ మాసికం వేతనం దేయమ్. సర్వే విద్వాంసః సర్వాన్ ప్రతి సత్యముపదిశేయూ రాజా చ.

పదార్థము :—అగ్నే = విద్వాంసుడైన పురోహితుడా ! మేము. యస్య గృహే = ఏ రాజు గృహమునందు, హవిష్కర్మః = హోమ మొనర్చెదమో, తమ్ = అతనిని, త్వమ్ = నీవు, వర్ధయ

వర్ధింపజేయుము. ఉత్సాహపఱచుము.మఱియు, దేవాః = దివ్యగుణములుగల ఋత్విజులు,తి స్మై = అతనికి. అధిబ్రువన్ = అధికముగ ఉపదేశించవలయును. చ = మఱియు, బ్రహ్మాణః = వేదము లను, పతిః = పాలించువాడగు, అయమ్ = ఈ యజమానుడు కూడ వారికి శిక్ష నొసగు గాక ।

భావార్థము :-యజమానునికి ఉన్నతి కలుగు నటుల కార్యమొనర్చుట పురోహితుని కర్తవ్యము. ఎవడు ఎవని పనిని ఎంతజేయునో వానికి సరిగ నిశ్చితమైన అంత వెలజీతమును ఇవ్వవలయును. విద్వాంసులందరు అందఱికి సత్యోపదేశ మొనర్చవలయును. రాజును సత్యోపదేశ మొనర్చవలయును.

కా౦౩ ఉదుత్వేత్యస్యాపస్త్రిశిర ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విరాడార్ష్యనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.

అథ సభాపతి విషయ మాహ. సభాపతి విషయము చెప్పబడుచున్నది.

ఉదు త్వా వి శ్వే దేవా అగ్నే భరన్తు చి త్తిభిః ।
స నో భవ శివ స్త్వ సుప్రతీకో విభావసుః ॥ ॥౫౩॥

ఉత్, ఊఀ ఇత్యూఀ, త్వా, వి శ్వే, దేవాః, అగ్నే, భరన్తు, చి త్తిభిరితి చి త్తి+ భిః,సః,నః,భవ,శివః,త్వమ్, సుప్రతీక ఇతి సు+ప్రతీకః, విభావసురితి విభా+వసుః.

పదార్థః :—(ఉత్) (ఉ) (త్వా) త్వామ్ (వి శ్వే) సర్వే (దేవాః) విద్వాంసః (అగ్నే) విద్వన్ (భరన్తు) ధరన్తు(చి త్తిభిః) సంజ్ఞానైః (సః)(నః)అస్మభ్యమ్(భవ)(శివః)మఙ్గలకారీ(త్వమ్)(సుప్రతీకః) సుష్ఠు ప్రతీకం ప్రతీతికరం జ్ఞానం యస్య (విభావసుః) యో వివిధాసు భాసు విద్యాప్రకాశేషు వా వసతి సః. ॥౫౩॥ అన్వయః :—హే అగ్నే సభేశ! యం త్వా వి శ్వే దేవాశ్చి త్తిభి రుద్భరన్తు స ఉ త్వం నః శివః సుప్రతీకో విభావసు ర్భవ. ॥౫౩॥ భావార్థః :—యే యేభ్యో విద్యాం దద్యు స్తే తేషాం సేవకాః స్యుః. ॥౫౩॥

పదార్థము :—అగ్నే = విద్వాంసుడవైన సభాపతీ ! త్వా = ఏ నిన్ను, వి శ్వే దేవాః = సకల విద్వాంసులు, చి త్తిభిః = మంచి మంచి జ్ఞానములతో, ఉద్భరంతు = ఉత్కృష్టముగ ధారణము ఉద్ధరణము నొనరించెదరో, వారు తమశిక్షలచే నీ అజ్ఞానమును దూరపరచెదరో, సః ఉ త్వమ్ = ఆ నీవు, నః = మాకు, శివః = మంగళకరుడవు, సుప్రతీకః = చక్కగ ప్రతీతి యొనర్చు జ్ఞానముచే యుక్తుడవు, విభావసుః = వివిధ విద్యా సిద్ధాంతములందు స్థిరుడవు, భవ = కమ్ము. ॥౫౩॥

భావార్థము :—విద్యగఱపువారికి విద్యార్థులు సేవకులుగ నుండవలయును. ॥౫౩॥ (కా౦౩)

కా౦౪ పఞ్చదిశ ఇత్యస్యాపస్త్రిశిరథ ఋషిః, దిగ్ దేవతా, స్వరాడార్షీ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ స్త్రీపురుష కృత్య మాహ. స్త్రీపురుషుల కృత్యములు.

పఞ్చ దిశో దైవీ ర్యజ్ఞమవన్తు దేవీ రపామతిం దుర్మతిం బాధమానాః ।
రాయస్పోషే యజ్ఞపతిమాభజన్తీ రాయస్పోషే అధి యజ్ఞో అస్థాత్ ॥౫౪॥

పఞ్చ, దిశః, దైవీః, యజ్ఞమ్, అవన్తు, దేవీః, అప, అమతిమ్, దుర్మతిమితి

దుః+మతిమ్, బాధమానాః, రాయః, పోషే, యజ్ఞపతిమితి యజ్ఞ+పతిమ్, ఆభజన్తీ
రిత్యా+భజన్తీః, రాయః, పోషే, అధి, యజ్ఞః, అస్థాత్. (54)

పదార్థః :—(పఞ్చ) పూర్వాదిచతస్రో మధ్యస్థా చైకా (దిశః) ఆశాః(దైవీః) దేవానామిమాః (యజ్ఞమ్) సంగంతవ్యం సత్కర్తవ్యం వా గృహాశ్రమమ్. (అవన్తు) కామయన్తామ్ (దేవీః) దివ్యా విదుష్యో బ్రహ్మచారిణ్యః స్త్రియః (అప) (అమతిమ్) అజ్ఞానమ్ (దుర్మతిమ్) దుష్టాం ప్రజ్ఞామ్ (బాధమానాః) నిస్సారయన్త్యః (రాయః) ధనస్య (పోషే) పోషణే) (యజ్ఞపతిమ్) రాజ్యపాలకమ్ (ఆభజన్తీః) సమన్తాత్ సేవమానాః (రాయః) శ్రియః (పోషే) పుష్టౌ(అధి) (యజ్ఞః) గృహాశ్రమః (అస్థాత్) తిష్ఠేత్. ॥౫౪॥ అన్వయః :—అపామతిం దుర్మతిం బాధమానా దైవీ ర్దేవీః పఞ్చ దిశ ఇవ విస్తృతా రాయస్పోషే యజ్ఞపతిం స్వామిన మాభజన్తీ ర్యజ్ఞ మవన్తు యతోఽయం యజ్ఞో రాయస్పోషేఽధ్యస్థాదధి తిష్ఠేత్. ॥౫౪॥ భావార్థః :—అత్ర లుప్తోపమాలంకారః. యత్ర గృహాశ్రమే ధార్మికా విద్వాంసః ప్రశంసితా విదుష్య స్త్రియశ్చ సన్తి, తత్ర దుర్వ్యసనాని న జాయన్తే. యది సర్వాసు దిక్షు ప్రశంసితాః ప్రజా భవేయు స్తర్హి రాజ్ఞః సమీపేఽన్యేభ్యోఽధికైశ్వర్యం స్యాత్.

పదార్థము :—అప అమతిమ్ = అత్యంత యజ్ఞానమును, దుర్మతిమ్ = దుష్టబుద్ధిని, బాధమానాః = వేరుచేయువారు, దైవీః దేవీః = విద్వాంసులకు చెందినవారును, దివ్య గుణములు గలిగి పండితురాండ్రైన బ్రహ్మచారిణు లగు నీ స్త్రీలు, పంచ దిశః = పూర్వాది చతుర్దిశలును, మధ్యస్థము నగు పంచ దిశలవలె వేర్వేరు కార్యములందు అగ్రేసరు రాండ్రై, రాయః పోషే = ధనమును పుష్టి యొనర్చుటకై, యజ్ఞపతిమ్ = గృహకృత్యము లొనర్చు, లేక రాజ్యపాలన మొనర్చు స్వామిని, ఆ భజంతీః = అన్ని విధముల సేవించుచున్నవారలై, యజ్ఞమ్ = సంగతి యొనర్చదగు గృహాశ్రమమును, అవంతు = వాంఛించెదరుగాక ! దానివలన, యజ్ఞః = ఈ గృహాశ్రమము, రాయః పోషే = ధన పుష్టియందు. అధి అస్థాత్ = అధికముగ స్థిరమగును గాక. ॥౫౪॥

భావార్థము :—లుప్తోపమాలంకార ముందున్నది. ఏ గృహాశ్రమమునందు ధార్మిక విద్వాంసుడు, ప్రశంసాయుక్తురాలైన విదుషీ మహిళ యుందురో, అక్కడ దుష్ట కర్మలు జరుగవు. అన్నివైపుల ప్రశంసిత ప్రజ యున్నచో రాజువద్ద అన్యులకంటె నధికైశ్వర్యము ఉండగలదు. ॥౫౪॥ (౯౦౪)

---

౫౫ సమిద్ధ ఇత్యస్యాపప్రతిరథ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, భురిగార్షీ పంక్తి శ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

యజ్ఞః కథం కర్తవ్య ఇత్యుప దిశ్యతే. యజ్ఞ మెటుల చేయవలయును ?

సమిద్ధే అగ్నావధి మామహాన ఉక్థపత్ర ఈడ్యో గృభీతః ।
తప్తం ఘర్మం పరిగృహ్యా యజన్తోర్జా యద్యజ్ఞమయజన్త దేవాః ॥౫౫॥

సమిద్ధ ఇతి సమ్+ఇద్ధే, అగ్నౌ, అధి, మామహానః, మమహాన ఇతి మమహానః, ఉక్థపత్ర ఇత్యుక్థ+పత్రః, ఈడ్యః, గృభీతః, తప్తమ్, ఘర్మమ్, పరిగృహ్యేతి పరి+గృహ్య, అయజన్త, ఊర్జా, యత్, యజ్ఞమ్, అయజన్త, దేవాః.

పదార్థః:—(సమిద్ధే)సమ్యక్ ప్రదీప్తే(అగ్నౌ)పావకే(అధి)(మామహానః)అతిశయేన మహాన్ పూజనీయః (ఉక్థపత్రః) ఉక్థాని వక్తుం యోగ్యాని వేదస్తోత్రాణి పత్రాణి విద్యాగమనాని యస్య సః (ఈడ్యః)ఈడితుం స్తోతు మధ్యేషితుం యోగ్యః(గృభీతః)గృహీతః (తప్తమ్)తాపాన్వితమ్(ఘర్మమ్) అగ్నిహోత్రాదికం యజ్ఞమ్.ఘర్మ ఇతి యజ్ఞ నామ. . నిఘం. ౩.౧౭.(పరిగృహ్య)సర్వతో గృహీత్వా (అజయన్త)యజన్తు (ఊర్జా)బలేన(యత్)యమ్(యజ్ఞమ్)అగ్నిహోత్రాదికమ్ (అయజన్త) యజన్తే (దేవాః)విద్వాంసః. ॥౫౫॥ అన్వయః :—హే మనుష్యాః! యూయం యథా దేవా సమిద్ధేఽగ్నౌ యద్యం యజ్ఞమయజన్త తథా యోఽధిమామహాన ఉక్థపత్ర ఈడ్యో గృభీతోఽస్తి తం తప్తం ఘర్మమూర్జా పరిగృహ్యాయజన్త. ॥౫౫॥ భావార్థః :—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః.మనుష్యై ర్జగదుపకారాయ యథా విద్వాంసోఽగ్నిహోత్రాదికం యజ్ఞ మనుతిష్ఠన్తి తథాఽయ మనుష్ఠాతవ్యః.

పదార్థము :—మానవులారా! ఏటుల, దేవాః = విద్వాంసులు, సమిద్ధే అగ్నౌ = ప్రజ్వరిల్లుచున్న అగ్నియందు, యత్ యజ్ఞమ్ = ఏ యగ్నిహోత్రాది యజ్ఞమును, అయజంత = ఒనర్చుచున్నారో అటుల ఏది, అధి మామహానః = అధికముగను అత్యంతముగను సత్కారము పొందు తగినదియు, ఉక్థపత్రః = చెప్పుటకు యోగ్యములగు వైదిక స్తోత్రపత్రములు గలదియు, ఈడ్యః = స్తుతించుటకు యోగ్యమును అభిలషించ తగినదియు, గృభీతః = సజ్జన గృహీతమును నై యున్నదో, తప్తమ్ = తాపయుక్తము,ఘర్మమ్ = అగ్నిహోత్రాదికము నగు నాయజ్ఞమును మీరు ఊర్జా = బలముచే. పరిగృహ్య = గ్రహణ మొనరించి, అయజంత = చేయు చుండుడు. ॥౫౫॥

భావార్థము :—వాచక లుప్తోపమాలంకార ముందున్నది. సంసారోపకారమునకై విద్వాంసు లెటుల అగ్నిహోత్రాది యజ్ఞకార్యము లొనరించు చున్నారో అటులనే మానవులును అనుష్ఠాన మొనర్చవలెను.

---

౫౬. దైవ్యాయేత్యస్యాపత్రితిరథ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విరాడార్షీ పంక్తి శ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

అథ యజ్ఞం కథం కర్తవ్య ఇత్యాహ. యజ్ఞ మెటుల చేయవలెను?

దైవ్యాయ ధర్త్రే జోష్ట్రే దేవశ్రీః శ్రీమనాః శతపయాః । పరిగృహ్య దేవా యజ్ఞమాయన్ దేవా దేవేభ్యోఽఅధ్వర్యన్తో అస్థుః ॥ ॥౫౬॥

దైవ్యాయ, ధర్త్రే, జోష్ట్రే, దేవశ్రీ రితి దేవ+శ్రీః, శ్రీమనా ఇతి శ్రీ+మనాః, శతపయా ఇతి శత+పయాః, పరిగృహ్యేతి పరి+గృహ్య, దేవాః, యజ్ఞమ్, ఆయన్, దేవాః, దేవేభ్యః, అధ్వర్యన్తః, అస్థుః. (56)

పదార్థః :—(దైవ్యాయ) దివ్యేషు గుణేషు భవాయ (ధర్త్రే) ధారణశీలాయ (జోష్ట్రే)జుషమాణాయ(దేవశ్రీః) శ్రీయతే యా సా శ్రీ ర్దేవేషు విద్యతే యస్య సః (శ్రీమనాః)శ్రియి మనో యస్య సః (శతపయాః)శతాని పయాంసి దుగ్ధాదీని వస్తూని యస్య సః (పరిగృహ్య)(దేవాః) కామయమానాః (యజ్ఞమ్)సంగతవ్యమ్ గృహాశ్రమ మగ్నిహోత్రాదికం వా(ఆయన్) ప్రాప్నువన్తు (దేవాః) విద్యాదాతారః(దేవేభ్యః)విద్వద్భ్యః(అధ్వర్యన్తః)ఆత్మనోఽధ్వరమిచ్ఛన్తః(అస్థుః)తిష్ఠేయుః. ॥౫౬॥ అన్వయః :—హే మనుష్యా యథాఽధ్వర్యన్తో దేవా విద్వాంసో దేవేభ్యో యజ్ఞేఽస్థు ర్యథా దైవ్యాయ

ధర్త్రే జోష్ట్రి హోత్రే దేవశ్రీః శ్రీమనాః శతపయా యజమానో వర్త్తతే. తథా దేవా యూయం విద్యాః పరిగృహ్య యజ్ఞమాయన్. ॥౫౬॥ భావార్థః :—మనుష్యైః ! శ్రీప్రాప్తయ ఉద్యోగః సదైవ కర్త్తవ్యో యథా విద్వాంసో ధనలబ్ధయే ప్రయతేరం స్తద్వదనుప్రయతితవ్యమ్. ॥౫౬॥

పదార్థము :—మానవులారా ! ఎటుల, అధ్వర్యంతః = తనను యజ్ఞముగ భావించు వారు, దేవాః = విద్యాదాతలు నగు విద్వాంసులు, దేవేభ్యః = విద్వాంసుల ప్రసన్నతకై గృహాశ్రమమందు లేక అగ్నిహోత్రాది యజ్ఞమునందు. అస్థుః = స్థిరులగుదురో లేక ఎటుల, దైవ్యాయ = మంచి మంచి గుణములందు ప్రసిద్ధుడు, ధర్త్రే = ధారణశీలుడు, జోష్ట్రే = ప్రీతి యొనర్చువాడు నగుహోతకు, దేవశ్రీః = దేవతల యందుండు సేవించదగిన విద్యలు గలవాడు, శ్రీమనాః = లక్ష్మియందు మన సున్నవాడు, శతపయాః = వందలకొలది దుగ్ధాది వస్తువులు గలవాడునైన యజమానుడు ఉన్నాడో, అటుల, దేవాః = విద్యాదాతలగు మీరు విద్యను, పరిగృహ్య = గ్రహించి, యజ్ఞమ్ = పొందదగిన గృహాశ్రమమును అగ్నిహోత్రాదులను, ఆయన్ = పొందుడు. ॥౫౬॥

భావార్థము :—మానవులు ధనప్రాప్తికై సదైవ పురుషార్థ మొనర్చవలయును. విద్వాంసులు ధనప్రాప్తి కొఱకు ప్రయత్నించు చున్నటులనే వారి ననుసరించి యితర మానవులు యత్నించవలెను.

---

౫౭ వీతమిత్యస్యాపశ్రితిరథ ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, నిచృదార్షీ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ' మాహ. మఱల నా విషయమే.

వీతఀ హవిః శమితఀ శమితా యజధ్యై తురీయో యజ్ఞో

యత్ర హవ్యమేతి । తతో వాకా ఆశిషో నో జుషన్తామ్ ॥ ॥౫౭॥

వీతమ్, హవిః, శమితమ్, శమితా, యజధ్యై, తురీయః, యజ్ఞః, యత్ర, హవ్యమ్, ఏతి, తతః, వాకాః, ఆశిష ఇత్యా+శిషః, నః, జుషన్తామ్. (57)

పదార్థః :—(వీతమ్)గమనశీలమ్(హవిః)హోతవ్యమ్ (శమితమ్)ఉపశాన్తమ్ (శమితా)ఉపశమాదిగుణయుక్తా(యజధ్యై)యష్టుమ్(తురీయః)చతుర్థః (యజ్ఞః)సంగంతవ్యః(యత్ర)(హవ్యమ్) (ఏతి)గచ్ఛతి(తతః)తస్మాత్(వాకాః)ఉచ్యన్తే యా స్తాః(ఆశిషః)ఇచ్ఛాసిద్ధయః(నః) అస్మాన్ (జుషన్తామ్) సేవన్తామ్. ॥౫౭॥ అన్వయః :—హే మనుష్యాః ! యః శమితా యజధ్యై వీతం శమితం హవి రగ్నౌ ప్రక్షిపతి య స్తురీయో యజ్ఞోఽస్తి యత్ర హవ్య మేతి తతో వాకా ఆశిషశ్చ నో జుషన్తా మితీచ్ఛత. ॥౫౭॥ భావార్థః:—అగ్నిహోత్రాదౌ చత్వారః పదార్థాః సన్తి పుష్కలం పుష్టిసుగన్ధిమిష్టగుణయుక్తం రోగనాశకం హవిః, తచ్ఛోధనం, యజ్ఞకర్తా, వేద్యగ్న్యాదికం చేతి యథావద్ధుతః పదార్థ ఆకాశం గత్వా పునరావృత్త్యేష్టసాధకో భవతీతి మనుష్యై ర్మన్తవ్యమ్. ॥౫౭॥

పదార్థము :—మానవులారా ! శమితా = శాంత్యాది గుణములతో కూడిన ఏ గృహాశ్రమస్థుడు, యజధ్యై = యజ్ఞమొనర్చుటకై, వీతమ్ = గమనశీలము, శమితమ్ = దుర్గుణములను శాంతమొనర్చునది, హవిః = హోమమొనర్చదగినదియు నగు పదార్థమును అగ్నియందు వ్రేల్చుచున్నాడో. తురీయః = నాలుగవదియు, యజ్ఞః = పొందదగినదియునగు నే యజ్ఞమున్నదో, మఱియు, యత్ర హవ్యమ్ ఏతి = ఎచ్చట హవ్యము లభించుచున్నదో, తతః = దానినుండి, వాకాః = చెప్పబడుచున్న, ఆశిషః = ఇచ్ఛాసిద్ధులు నః = మాకు, జుషంతామ్ = లభించుగాక యని కోరుడు. ॥౫౭॥

భావార్థము :—అగ్నిహోత్రాది యజ్ఞములందు పుష్కలముగా (౧)పుష్టికరము, (౨) సుగంధి యుక్తము, (౩) మిష్టము, (౪) రోగవినాశకము నగు నాలుగు హోమపదార్థము లుండును; వాని శోధనము, యజ్ఞకర్త, వేది అగ్ని మఱియు సమిధలు మొదలైనవి ఉండును. విధిపూర్వకముగ హోమ మొనర్చబడిన పదార్థము ఆకాశమునకు పోయి,అటనుండి పవనము ద్వారా లేక వర్షముద్వారా తిరిగి వచ్చి ఇచ్ఛాసిద్ధి యొనరించున దగు చున్నదని మానవులు గ్రహించవలయును.॥౫౭॥ (౭౦౩)

౭౦౮ సూర్యరశ్మిరిత్యస్యాపప్రతిరథ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
అథ సూర్యలోక స్వరూప మాహ. సూర్యలోక స్వరూపము వర్ణించబడుచున్నది.

సూర్యరశ్మి ర్హరికేశః పురస్తాత్సవితా జ్యోతి రుదయాఀ॥ అజస్రమ్ ।
తస్య పూషా ప్రసవే యాతి విద్వాన్త్సమ్పశ్యన్విశ్వా భువనాని గోపాః ॥

సూర్యరశ్మి రితి సూర్య+రశ్మిః, హరికేశ ఇతి హరి+కేశః, పురస్తాత్, సవితా, జ్యోతిః, ఉత్, అయాన్, అజస్రమ్, తస్య, పూషా, ప్రసవ ఇతి ప్ర+సవే.యాతి విద్వాన్, సంపశ్యన్నితి సమ్+పశ్యన్, విశ్వా, భువనాని. గోపాః. (౫8)

పదార్థః :—(సూర్యరశ్మిః)(హరికేశః)హరితవర్ణః(పురస్తాత్)ప్రథమతః(సవితా)సూర్యలోకః (జ్యోతిః)ద్యుతిమ్(ఉత్)(అయాన్) (అజస్రమ్) నిరన్తరమ్(తస్య) (పూషా)పుష్టికర్తా (ప్రసవే)ప్రసూతే జగతి (యాతి)ప్రాప్నోతి(విద్వాన్)విద్యాయుక్తః (సంపశ్యన్) సమ్యక్ ప్రేక్షమాణః(విశ్వా) సర్వాన్. (భువనాని)లోకాన్(గోపాః)పృథివ్యాదయో జగద్రక్షకాః. ॥౫౮॥ అన్వయః :— హే మనుష్యాః యః పురస్తాత్ సవితా జ్యోతిః ప్రయచ్ఛతి యస్మిన్ హరికేశః సూర్యరశ్మి ర్వర్తతే యః ప్రసవేఽజస్రం పూషాఽస్తి యం విద్వాన్ సంపశ్యన్ సన్ తద్విద్యాం యాతి తస్య సకాశాద్ గోపా విశ్వా భువనాన్యుదయాన్ స సూర్యమణ్డలోఽతిప్రకాశమయ ఇతి యూయం విత్త. ॥౫౮॥ భావార్థః :—యోఽయం సూర్యలోక స్తత్ప్రకాశే శుక్ల హరితాదయోఽనేకే కిరణాః సన్తి యే సర్వాఀల్లోకానభిరక్షన్తి. అతఏవ సర్వస్య సర్వథా సర్వదా రక్షణం భవతీతి వేద్యమ్.

పదార్థము :—మానవులారా ! పురస్తాత్ = పూర్వమునుండియే. సవితా = ఏసూర్యలోకము, జ్యోతిః = ప్రకాశమును ఇచ్చుచున్నదో, ఎందు, హరికేశః = ఆకుపచ్చని రంగుగల, సూర్యరశ్మిః = సూర్యకిరణములున్నవో, ఏది, ప్రసవే = ఉత్పన్నమైన జగత్తులో, అజస్రమ్ = నిరంతరము, పూషా = పుష్టియొనర్చునదై యున్నదో. దేనిని.విద్వాన్ = విద్వాంసుడు.సంపశ్యన్ = చక్కగ ఆకలింపు చేసుకొనుచు ఆ విద్యను, యాతి = పొందుచున్నాడో, తస్య = అట్టి దానినుండియే, గోపాః = జగద్రక్షకములగు పృథివ్యాదిలోకములు. తారాగణము, విశ్వా భువనాని = సకలలోక లోకాంతరములను, ఉదయాన్ = ప్రకాశ మొనరించుచున్నవి. అట్టి సూర్యమండల మతిప్రకాశమయ మైనదని మీరెఱుగుడు. ॥౫౮॥

భావార్థము :—ఏయీ సూర్యలోకమున్నదో దానిప్రకాశమునందు శుక్ల హరితాది వర్ణయుక్తములైన యనేకకిరణము లున్నవి, అవి సకలలోకములను రక్షించుచున్నవి. కనుక అన్నిటిరక్షణ అన్నికాలములందన్నివిధములుగ జరుగుచున్నదని తెలుసుకొనవలయును. ॥౫౮॥ (౭౦౮)

౫౯॥ విమాన ఇత్యస్య విశ్వావసు ఋషిః, ఆదిత్యో దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
అథేశ్వరేణ కిమర్థః సూర్యో నిర్మిత ఇత్యుపదిశ్యతే. భగవంతుడు సూర్యుని ఎందులకు సృజించెను ?

విమాన ఏష దివో మధ్య ఽఆస్తఽఆపప్రివాన్ రోదసీఽఅన్తరిక్షమ్ ।
స విశ్వాచీ రభిచష్టే ఘృతాచీ రన్తరా పూర్వమపరం చ కేతుమ్ ॥౫౯॥

విమాన ఇతి వి–మానః, ఏషః, దివః, మధ్యే, ఆస్తే, ఆపప్రివానిత్యాఽఽపప్రివాన్, రోదసీ ఇతి రోదసీ, అన్తరిక్షమ్, సః, విశ్వాచీః, అభి, చష్టే, ఘృతాచీః, అన్తరా, పూర్వమ్, అపరమ్, చ, కేతుమ్. (59)

పదార్థః :—(విమానః)విమానమివస్థితః(ఏషః)సూర్యః (దివః) ప్రకాశస్య (మధ్యే) (ఆస్తే) తిష్ఠతి(ఆ పప్రివాన్)స్వతేజసా వ్యాప్తవాన్ (రోదసీ) ప్రకాశభూమీ(అన్తరిక్షమ్) అవకాశమ్ (సః) (విశ్వాచీః)యా విశ్వమఞ్చన్తి ప్రాప్నువన్తి తా ద్యుతీః(అభి)(చష్టే) పశ్యతి.చష్ట ఇతి పశ్యతికర్మా. నిఘం ౩.౧౧. (ఘృతాచీః) యో ఘృత ముదక మఞ్చన్తి తాః (అన్తరా) ద్వయో ర్మధ్యే(పూర్వమ్) (అపరమ్)(చ)(కేతుమ్)ప్రజ్ఞాపకం తేజః. ॥౫౯॥ అన్వయః :—విద్వాన్ య ఏష దివో మధ్యే విమానో రోదసీ అన్తరిక్ష మాపప్రివాన్ సన్నాస్తే స విశ్వాచీ ర్ఘృతాచీ ర్ద్యుతీ ర్విస్తారయతి పూర్వ మపర మన్తరా చ కేతు మభిచష్టే తం విజానీయాత్. ॥౫౯॥ భావార్థః :—యః సూర్యలోకో బ్రహ్మాణ్డమధ్యే స్థితః సన్ స్వప్రకాశేన సర్వ మభివ్యాప్నోతి స సర్వాభికర్షకో వర్తత ఇతి మనుష్యై ర్వేద్యమ్. ॥౫౯॥

పదార్థము :-ఏషః = ఏ ... సూర్యమండలము, దివః మధ్యే = ప్రకాశముమధ్య, విమానః = విమానము అనగా ఆకాశాది మార్గములందు ఆశ్చర్యముగ నడుచుచున్న దానివలె, రోదసీ = ప్రకాశమును భూమిని. అంతరిక్షమ్ = అవకాశమును, ఆ పప్రివాన్ = తనతేజస్సుతో వ్యాప్తమై, ఆస్తే = స్థిరమగు చున్నదో. సః = అది, విశ్వాచీః = లోకమును పొందునవి అనగా తమ యుదయముచే ప్రకాశింప జేయునవియు, ఘృతాచీః = జలమును లభింప జేయునవియు నగు ఆ స్వకీయ కాంతులను విస్తృత మొనర్చు చున్నది. పూర్వమ్ = ముందుదినము. అపరమ్ = గడచినరాత్రి, చ అంతరా = మఱియు రెండిటిమధ్య. కేతుమ్ = సకలలోకముల ప్రకాశకమగు తేజస్సును. అభిచష్టే = చూచు చున్నది. అట్టి దానిని విద్వాంసు డెఱుగ వలయును. ॥౫౯॥

భావార్థము :-ఏ సూర్యలోకము బ్రహ్మాండ మధ్యమున స్థితమై తనప్రకాశముచే సకలమును వ్యాప్తమగుచున్నదో అది అన్నిటిని చక్కగా ఆకర్షణ మొనర్చున దగుచున్నది. అని మానవులు గ్రహించ వలయును. ॥౫౯॥ (౯౦౫)

౬౦॥ ఉక్షా ఇత్యస్యాప్రతిరథ ఋషిః, ఆదిత్యో దేవతా, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఉక్షా సముద్రోఽఅరుణః సుపర్ణః పూర్వస్య యోనిం పితు రావివేశ ।
మధ్యే దివో నిహితః పృశ్నిరశ్మా వి చక్రమే రజసస్పాత్యన్తౌ ॥౬౦॥

ఉక్షా, సముద్రః, అరుణః, సుపర్ణ ఇతి సు + పర్ణః, పూర్వస్య, యోనిమ్, పితుః, ఆ, వివేశ, మధ్యే, దివః, నిహిత ఇతి ని + హితః, పృశ్నిః, అశ్మా, వి, చక్రమే, రజసః, పాతి, అన్తౌ. (60)

పదార్థః :—(ఉక్షా)వృష్ట్యా సేచకః(సముద్రః) సమ్యగ్ ద్రవన్త్యాపో యస్మాత్సః (అరుణః) ఆరక్తః(సుపర్ణః) శోభనాని పర్ణాని పాలనాని యస్మాత్ (పూర్వస్య) పూర్ణస్య (యోనిమ్) కారణమ్ (పితుః)ఉత్పాదికాయా విద్యుతః(ఆ)(వివేశ)ప్రవిశతి(మధ్యే)(దివః)ప్రకాశమయస్య(నిహితః) ఈశ్వరేణ స్థాపితః(పృశ్నిః)విచిత్రవర్ణః సూర్యః (అశ్మా) అశ్నుతే వ్యాప్నోతి స మేఘః. అశ్మేతి మేఘనా. నిఘం. ౧.౧౦. (వి)(చక్రమే) వివిధతయా క్రమతే (రజసః) లోకాన్ (పాతి) రక్షతి (అన్తౌ) బన్ధనే. ॥౬౦॥ అన్వయః :—హే మనుష్యాః ! య ఈశ్వరేణ దివో మధ్యే నిహిత ఉక్షా సముద్రోఽరుణః సుపర్ణః పృశ్నిరశ్మా మేఘశ్చ రజసోఽన్తౌ విచక్రమే పాతి చ పూర్వస్య పితుర్యోని మావివేశ స సమ్యగుపయోక్తవ్యః. ॥౬౦॥ భావార్థః :—మనుష్యై రీశ్వరస్యానేకే ధన్యవాదా వాచ్యాః కుతో యేన స్వవిజ్ఞాపనాయ జగత్పాలన నిమిత్తః సూర్యాదిదృష్టాంతః ప్రదర్శితః స కథం న సర్వశక్తిమాన్ భవేత్. ॥౬౦॥

పదార్థము :—మానవులారా ! పరమేశ్వరునిచే నేది,దివః మధ్యే = ప్రకాశమధ్యమున,నిహితః = స్థాపించబడియున్నదో. ఉక్షా = వర్షజలముచే తడుపునది, సముద్రః = జలములు దేనినుండి బాగుగా పడుచున్నవో యది,అరుణః = ఎఱ్ఱరంగు గలది,సుపర్ణః = మంచిగ పాలన మొనర్చునది,పృశ్నిః = విచిత్రవర్ణములు గలదియు నగు, ఏ సూర్యరూప తేజస్సు మఱియు, అశ్మా = మేఘము, రజసః = లోకములు, అన్తౌ = బంధన నిమిత్తములై, వి చక్రమే = అనేక విధముల తిరుగుచున్నవో, మఱియు, పాతి = రక్షించుచున్నవో, పూర్వస్య = పూర్ణము, పితుః = సూర్యమండలము యొక్క తేజస్సును ఉత్పాదన మొనర్చునదియు నగు విద్యుద్రూపాగ్ని యొక్క, యోనిమ్ = కారణమునందు, ఆ వివేశ = ప్రవేశించుచున్నవో,ఆ సూర్యుడు—మేఘము చక్కగా ఉపయోగించుటకు యోగ్యమైనది.

భావార్థము :—మానవులీశ్వరుని కనేక ధన్యవాదము లర్పించ వలయును. ఏలయన తనను వ్యక్తపఱచుటకై జగత్పాలన నిమిత్తమగు సూర్యాదుల దృష్టాంతమును చూపియున్నాడు. అతడు సర్వశక్తిమంతు డెందులకు కాడు ? ॥౬౦॥ (౭౧౦)

---

౭౧౧ ఇన్ద్రం విశ్వేత్యస్య మధుచ్ఛన్దాః సుతజేతా ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, నిచృదార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.

పునర్జగత్స్రష్టురీశ్వరస్య గుణా నాహ. జగద్రచయితయైన యీశ్వరుని గుణములను జెప్పెను.

ఇన్ద్రం విశ్వా అవీవృధన్త్సముద్రవ్యచసం గిరః ।
రథీతమꣳ రథీనాం వాజానాꣳ సత్పతిం పతిమ్ ॥ ॥౬౧॥

ఇన్ద్రమ్, విశ్వాః, అవీవృధన్, సముద్రవ్యచసమితి సముద్ర+వ్యచసమ్, గిరః, రథీతమమ్, రథీతమమితి రథి+తమమ్, రథీనామ్, రథినామితి రథినామ్, వాజా

సమ్, సముద్రవ్యచ సం÷ పరమ్, పదమ్. (61)

పదార్థః :—(ఇన్ద్రమ్)పరమాత్మానమ్(విశ్వాః)సర్వాః (అవీవృధన్) వర్ధయన్తు (సముద్రవ్యచ సమ్)సముద్రస్యా న్తరిక్షస్య వ్యచా వ్యాప్తి రివ వ్యాప్తిర్యస్య తమ్ (గిరః)వాచః (రథీతమమ్)ప్రశస్తా సుఖ హేతవః పదార్థా విద్యన్తే యస్మిన్‌సోఽతిశయిత స్తమ్ (రథీనామ్) ప్రశ స్తరథయుక్తా నామ్(వాజానామ్) జ్ఞానాదిగుణయుక్తానాం జీవానామ్ (సత్పతిమ్) సదవినాశీ చాసౌ పతిః పాలకశ్చ యస్తం నిత్యానామవినాశినాం కారణానామ్ జీవానామ్ చ పాలక స్తమ్(పతిమ్)స్వామినమ్. ॥౬౧॥

అన్వయః :—హే మనుష్యాః! యూయం యం సముద్రవ్యచసం రథీనాం రథీతమం వాజానాం పతిం సత్పతి మిన్ద్రం పరమాత్మానం విశ్వా గిరోఽవీవృధ న్తం సతత ముపాధ్వమ్. ॥౬౧॥

భావార్థః :—సర్వై ర్మనుష్యై ర్యం సర్వే వేదాః ప్రశంస న్తి యం యోగిన ఉపాసతే యం ప్రాప్య ముక్తా ఆనన్దం భుఞ్జతే స ఏవ ఉపాస్య ఇష్టో దేవో మ న్తవ్యః. ॥౬౧॥

పదార్థము :—మానవులారా! మీరు, సముద్రవ్యచసమ్ = అంతరిక్షపు వ్యాప్తివలె వ్యాప్తికలిగినవాడు, రథీనామ్ = ప్రశంసలతో కూడిన సుఖమునకు హేతువులగు పదార్థములు కలిగియున్న వారిలో, రథీతమమ్ = అత్యంత ప్రశంసిత సుఖహేతుపదార్థములు కలిగి యున్నవాడు, వాజానామ్ = జ్ఞానులకు గుణవంతులకు, పతిమ్ = స్వామి, సత్పతిమ్ = వినాశరహితుడైన పతి, లేక వినాశరహితములైన కారణమగు ప్రకృతిని జీవులను పాలించువాడు నగు, ఇంద్రమ్ = పరమాత్మను విశ్వాః గిరః = సకల వాణులు, అవీవృధన్ = పెంచుచున్నవి. విస్తారముగ వర్ణించుచున్నవి. అట్టి పరమాత్ముని నిరంతర ముపాసన మొనర్చుడు. ॥౬౧॥

భావార్థము :—వేదములన్నియు నెవని ప్రశంసించు చున్నవో, యోగులెవరిని ఉపాసించెదరో, ముక్తాత్మ లెవరిని పొంది ఆనందమును పొందుచున్నవో, అట్టి యా పరమేశ్వరునే ఉపాసించ దగిన ఇష్టదైవముగ స్వీకరించుడు. ॥౬౧॥ (౭౧౧)

---

౭౧౨ దేవహూరిత్యస్య విధృతి ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, విరాడార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః స్వరః

పునరీశ్వరః కీదృశోఽ స్తీత్యాహ. ఈశ్వరు డెట్టివాడు?

దేవహూర్యజ్ఞ ఆ చ వక్షత్సుమ్నహూ ర్యజ్ఞ ఆ చ వక్షత్ ।
యక్షదగ్ని ర్దేవో దేవాꣳ ఆ॥ ఉఆ చ వక్షత్ ॥ ॥౬౨॥

దేవహూరితి దేవ+హూః, యజ్ఞః, ఆ, చ, వక్షత్, సుమ్నహూ రితి సుమ్న+హూః, యజ్ఞః, ఆ, చ, వక్షత్, యక్షత్, అగ్నిః దేవః, దేవాన్, ఆ, చ, వక్షత్.

పదార్థః :—(దేవహూః) దేవాన్ విదుష ఆహ్వయతి సః(యజ్ఞః)పూజనీయః(ఆ)(చ) (వక్షత్) ప్రాపయేత్ (సుమ్నహూః) యః సుమ్నాని సుఖాన్యాహ్వయతి సః(యజ్ఞః) సంగ న్తవ్యః(ఆ)(చ) (వక్షత్)(యక్షత్)యజేద్దద్యాత్(అగ్నిః)స్వయం ప్రకాశః(దేవః)సకలసుఖదాతేశ్వరః(దేవాన్)దివ్యాన్ గుణాన్ భోగాన్ వా(ఆ)(చ)(వక్షత్)ప్రాపయేత్.॥౬౨॥ అన్వయః :—హే మనుష్యాః! యో దేవహూ ర్యజ్ఞ ఈశ్వరోఽస్మాన్ సత్య మావక్షత్. చాసత్యా దుద్ధరేత్. యః సుమ్నహూ ర్యజ్ఞోఽస్మభ్యం

సుఖాన్యావర్తత్.యథాసి చ నోఽవసత్.యోఽగ్నిః శ్రేష్ఠాన్ దేవాన్ దేవాన్ యచ్ఛ చాపశ్చిత్ప్రాణం చ వస్తుం సతతం సేవన్తామ్. ॥౬౨॥ భావార్థః :—ఆప్తైర్విద్వద్భిరుపాస్యతే యశ్చ సుఖస్వరూపో మఙ్గలప్రదః పరమేశ్వరోఽస్తి తం సమాధియోగేన మనుష్యా ఉపాసీరన్. ॥౬౨॥

పదార్థము :—మానవులారా ! దేవానాం = విద్వాంసుల నారాధించువారు. యజ్ఞః = పూజనీయుడునగు నే ఈశ్వరుడు. మనకు సత్యమును, ఆ పిక్షత్ = ఎదురించునో. చ = మఱియు నసత్యమునుండి మనల నుద్ధరించునో. ఆదిత్యాసః = సుఖముల నాహ్వానించువారు. యజ్ఞః = పూజనీయుడు నగు నే ఈశ్వరుడు మాకు సుఖములను. ఆ వవర్త్ = లభింప జేయునో, చ = దుఃఖములను దూరమొనర్చునో, అగ్నిః = స్వయంప్రకాశుడు, దేవః = సమస్తసుఖప్రదాతయునగు నే పరమాత్మ, మనకు, దేవాన్ = ఉత్తమ గుణములను, భోగములను,యచ్ఛత్ = ఇచ్చునో,చ = మఱియు, ఆ పవత్ = చేర్పించునో,కార్యాంతరములచే లభింపజేయునో.అట్టివానిని మీరు నిరంతరము సేవించుడు.

భావార్థము :—ఉత్తమ శాస్త్రజ్ఞులగు విద్వాంసులచే సెవ డుపాసింప బడునో మఱియు సుఖస్వరూపుడు.మంగళప్రదుడునై యే పరమాత్మ యున్నాడో అతనిని సమాధియోగముచే ఉపాసింపవలయును. ॥౬౨॥ (౯౧౨)

---

౬౩ వాజస్యేత్యస్య విధృతి ర్ఋషిః, ఇన్ద్రో దేవతా, విరాడార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

వాజస్య మా ప్రసవ ఉద్గ్రాభేణోదగ్రభీత్ ।
అధా సపత్నానిన్ద్రో మే నిగ్రాభేణాధరాఁ౨॥ అకః ॥ ॥౬౩॥

వాజస్య, మా, ప్రసవ ఇతి ప్ర + సవః, ఉద్గ్రాభేణేత్యుత్+గ్రాభేణ, ఉత్, అగ్రభీత్, అధ, సపత్నానితి స+పత్నాన్, ఇన్ద్రః, మే, నిగ్రాభేణేతి ని+గ్రాభేణ, అధరాన్, అకరిత్యకః. (63)

పదార్థః :—(వాజస్య)విజ్ఞానస్య(మా)మామ్(ప్రసవః)ఉత్పాదకః (ఉద్గ్రాభేణ) ఉత్కృష్టతయా గృహ్ణాతి యేన తేన(ఉత్)(అగ్రభీత్)(అధ)అథ.అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః(సపత్నాన్)శత్రూన్ (ఇన్ద్రః)పతిః(మే)మమ(నిగ్రాభేణ)నిగ్రహేణ(అధరాన్)అధఃపతితాన్(అకః)కుర్యాత్. ॥౬౩॥
అన్వయః :—హే మనుష్యా ! యథేన్ద్రో వాజస్య ప్రసవో మా మాముద్గ్రాభేణోదగ్రభీత్. తథాఽథ యో మే మమ సపత్నాన్ నిగ్రాభేణాధరానకర్త్తం యూయం మపి సేనాపతిం కురుత.॥౬౩॥
భావార్థః :—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః.యథేశ్వరస్తథా యే మనుష్యా పాలనాయ ధార్మికాన్ మనుష్యాన్ సంగృహ్ణంతి తాడనాయ దుష్టాంశ్చ నిగృహ్ణన్తి త ఏవ రాజ్యం కర్త్తుం శక్నువన్తి.॥౬౩॥

పదార్థము :—మానవులారా ! ఎటుల, ఇంద్రః = పాలించువాడు, వాజస్య = విశేషజ్ఞానమును, ప్రసవః = ఉత్పన్నమొనర్చువాడు, మా = నన్ను, ఉద్గ్రాభేణ = బాగుగ గ్రహించుటకు సాధనమైన దానిచే, ఉత్ అగ్రభీత్ = గ్రహించునో, అటులనే, అధ = అతని తర్వాత తదనుకూలముగ పాలించువాడు, మఱియు విశేషజ్ఞానము నిచ్చువాడు నగు నే పురుషుడు, మే = నాయొక్క,సపత్నాన్ =

శత్రువులను, నిగ్రాభేణ = పరాజయముచే, అధరాన్ = అధఃపతితులుగ, అసః = ఒనర్చునో అత నిని ప్రజలు సేనాపతిగ నొనర్చుదు. ॥౬౩॥

భావార్థము:—వాచకలుప్తోపమాలంకార ముందున్నది. ఈశ్వరుడు పాలించునట్లుగ నే పురుషులు ధార్మికులు చక్కగ గ్రహించెదరో, మఱియు దండించుటకు దుష్టులను నిగ్రహించి అవమాన పఱచెదరో అట్టివారే రాజ్యమొనర్చగలుగుచున్నారు. ॥౬౩॥ (౯౧౩)

---

౬౪ ఉద్గ్రాభమిత్యస్య విధృతి ఋషిః, ఇన్ద్రాగ్నీ దేవతే, ఆర్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, స్వరః.
పున స్తత్రైవ రాజధర్మ ఉప దిశ్యతే. ఈ మంత్రమందు రాజధర్మము ఉపదేశించబడినది.

ఉద్గ్రాభం చ నిగ్రాభం చ బ్రహ్మ దేవా అవీవృధన్ ।
అథా సపత్నానిన్ద్రాగ్నీ మే విషూచీనాన్వ్యస్యతామ్ ॥ ॥౬౪॥

ఉద్గ్రాభమిత్యుత్+గ్రాభమ్, చ, నిగ్రాభమితి, ని+గ్రాభమ్, చ, బ్రహ్మ, దేవాః, అవీవృధన్, అథ, సపత్నానితి, స+పత్నాన్, ఇన్ద్రాగ్నీ, ఇతీన్ద్రాగ్నీ, మే, విషూచీనాన్, వి, అస్యతామ్. (64)

పదార్థః :—(ఉద్గ్రాభమ్) ఉత్కృష్టతయా గ్రహణమ్ (చ) (నిగ్రాభమ్) నిగ్రహమ్ (చ) (బ్రహ్మ)ధనమ్(దేవాః)విద్వాంసః(అవీవృధన్)వర్ధయన్తు(అథ) అథ, అత్ర నిపాతస్య చేతి దీర్ఘః (సపత్నాన్)అరీన్(ఇన్ద్రాగ్నీ) విద్యుత్పావకావివ సేనాపతీ(మే)మమ (విషూచీనాన్) విరుద్ధమాచరతః(వి)(అస్యతామ్). ॥౬౩॥ అన్వయః :—దేవా ఉద్గ్రాభం చ నిగ్రాభం చ కృత్వా బ్రహ్మావీవృధన్ అథాథ సేనాపతీ ఇన్ద్రాగ్నీ ఇవ మే విషూచీనా న్సపత్నాన్ వ్యస్యతా ముత్క్షిపతామ్. ॥౬౪॥
భావార్థః :—యే మనుష్యాః ! సజ్జనాన్ సత్కృత్య దుష్టాన్ నిహత్య బ్రహ్మ వర్ధయిత్వా నిష్కణ్టకం రాజ్యం సంపాదయన్తి త ఏవ ప్రశంసితాః. యో రాజా రాష్ట్రవాసినః సజ్జనాన్ సత్కృత్య దుష్టాన్నిరస్యైశ్వర్యం వర్ధయతి తస్యైవ సభా సేనాపతీ శత్రునాశం కర్తుం శక్నుయాతామ్.

పదార్థము :—దేవాః = విద్వాంసులు,ఉద్గ్రాభమ్ చ = అత్యంతోత్సాహముతో గ్రహణమొనర్చియు, నిగ్రాభం చ = త్యాగమొనర్చియు, బ్రహ్మ = ధనమును, అవీవృధన్ = వృద్ధి యొనర్చ వలయును. అధ = తదనంతరము, ఇంద్రాగ్నీ = విద్యుత్తుల్యుడు, అగ్నితుల్యుడునైన యిరువురు సేనాపతులు, మే = నా యొక్క, విషూచీనాన్ = విరోధ భావముతో వర్తించు, సపత్నాన్ = వైరులను, వ్యస్యతామ్ = బాగుగ ఛిత్తొత్తి పడవేయ వలయును. ॥౬౪॥

భావార్థము :—ఏ మానవులు సజ్జనులను సత్కరించియు, దుష్టులను బాగుగ దండించియు 'నిష్కంటకమగు రాజ్యమును సంపాదించుదురో వారే ప్రశంసితులగుచున్నారు. ఏ రాజు రాజ్యములో నివసించు సజ్జనుల సత్కరించి, దుష్టులను నిరాదరించి తన వైభవమును, ప్రజల ఐశ్వర్యమును వృద్ధియొనర్చునోరో అతని సభాపతి సేనాపతులు శత్రువులను నాశన మొనర్చ గలుగుచున్నారు.॥౬౪॥

---

౬౫ క్రమధ్వమిత్యస్య విధృతి ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విరాడార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

క్రమధ్వమగ్నినా నాకముఖ్యꣳ హస్తేషు బిభ్రతః ।
దివస్పృష్ఠꣳ స్వర్గత్వా మిశ్రా దేవేభి రాధ్వమ్ ॥ ॥౬౫॥

క్రమధ్వమ్, అగ్నినా, నాకమ్, ఉఖ్యమ్, హస్తేషు, బిభ్రతః, దివః, పృష్ఠమ్, స్వః, గత్వా, మిశ్రాః, దేవేభిః, ఆధ్వమ్. (65)

పదార్థః :-(క్రమధ్వమ్) పరాక్రమం కురుత (అగ్నినా)విద్యుతా (నాకమ్) అవిద్యమాన దుఃఖమ్ (ఉఖ్యమ్) ఉఖాయాం సంస్కృతం భక్ష్యమోదనాదికమ్. అత్ర ఘూరోఖా ద్యత్. అ.౪.౨.౧౩ అనేన సంస్కృతం భక్షా ఇత్యర్థే యత్ (హస్తేషు) (బిభ్రతః) ధరన్తః (దివః) న్యాయవినయాది ప్రకాశ జాతస్య (పృష్ఠమ్) జ్ఞీప్సితమ్ (స్వః) సుఖమ్ (గత్వా) ప్రాప్య (మిశ్రాః) మిలితాః (దేవేభిః) విద్వద్భిః (ఆధ్వమ్) ఉపవిశత. ॥౬౫॥ అన్వయః :-హే వీరాః యూయ మగ్నినా నాకముఖ్యం చ హస్తేషు బిభ్రతో ధరన్తః క్రమధ్వం దేవేభి ర్మిశ్రాః సన్తో దివస్పృష్ఠం స్వర్గత్వాధ్వమ్. భావార్థః :-రాజపురుషా విద్వద్భిః సహ సంప్రయోగేణాగ్నేయాస్త్రాదినా శత్రుషు పరాక్రమన్తాం స్థిరం సుఖం ప్రాప్య పునః పునః ప్రయతేరన్. ॥౬౫॥

పదార్థము :- వీరులారా ! మీరు, అగ్నినా = విద్యుత్తుచే, నాకమ్ = అత్యంత సుఖమును మఱియు, ఉఖ్యమ్ = పాత్రయందు పచన మొనర్చబడిన అన్నము, పప్పు, కూర, పులుసు మొదలగు భోజనములను, హస్తేషు = హస్తములందు, బిభ్రతః = ధారణ మొనర్చినవారలై, క్రమధ్వమ్ = పరాక్రమించుడు. దేవేభిః = విద్వాంసులతో, మిశ్రాః = కలిసినవారలై, దివః = న్యాయ వినయాది గుణముల ప్రకాశముచే పుట్టిన దివ్యమును, పృష్ఠమ్ = జ్ఞీప్సితమును నగు, స్వః = సుఖమును, గత్వా = పొంది, ఆధ్వమ్ = స్థితులగుడు. ॥౬౫॥

భావార్థము :- రాజపురుషులు విద్వాంసులతో సంబంధ మేర్పఱచుకొని ఆగ్నేయాద్యస్త్రములతో విరోధుల మీదకు పరాక్రమించవలయును. స్థిర సుఖమును పొంది మాటి మాటికి మంచి ప్రయత్నము లొనర్చవలయును. ॥౬౫॥ (౯౧౫)

---

౯౧౬ ప్రాచీమిత్యస్య విధృతి ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా,నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ప్రాచీమను ప్రదిశం ప్రేహి విద్వానగ్నే రగ్నే పురో అగ్ని ర్భవేహ ।
విశ్వా ఆశా దీద్యానో వి భాహ్యూర్జం నో ధేహి ద్విపదే చతుష్పదే ॥

ప్రాచీమ్, అను, ప్రదిశమితి ప్ర+దిశమ్, ప్ర, ఇహి, విద్వాన్, అగ్నేః,అగ్నే, పురో అగ్నిరితి పురః+అగ్నిః, భవ, ఇహ, విశ్వాః, ఆశాః, దీద్యానః, వి, భాహి, ఊర్జమ్, నః, ధేహి, ద్వి+పదే, చతుష్పదే, చతుఃపద ఇతి చతుః + పదే. (66)

పదార్థః :-(ప్రాచీమ్) పూర్వామ్ (అను) (ప్రదిశమ్) ప్రకృష్టాం దిశమ్ (ప్ర) (ఇహి) ప్రా

వున్నహి (విద్వాన్) (అగ్నేః) ఆగ్నేయాస్త్రాదియోగాత్ (అగ్నే) శత్రుదాహక (పురో అగ్నిః) అగ్రగన్తా పావక ఇవ (భవ) (ఇహ) అస్మిన్ రాజ్యవ్యవహారే (విశ్వాః) అఖిలాః (ఆశాః) దిశః. ఆశా ఇతి దిఙ్నామ, నిఘం. ౧. ౬. (దీద్యానః) దేదీప్యమానః సూర్య ఇవ (వి భాహి) ప్రకాశయ (ఊర్జమ్) అన్నాదికమ్ (నః) అస్మాకమ్ (ధేహి) (ద్విపదే) మనుష్యాద్యాయ (చతుష్పదే) గవాద్యాయ ॥౬౬॥

అన్వయః :— హే అగ్నే సభేశ ! త్వం ప్రాచీం ప్రదిశ మనుప్రేహి. త్వమిహాగ్నేః పురో అగ్నిరివ విద్వాన్ భవ. విశ్వా ఆశా దీద్యానః సన్ నోఽస్మాకం ద్విపదే చతుష్పదే ఊర్జ ధేహి విద్యా వినయ పరాక్రమైరభయం విభాహి. ॥౬౬॥ భావార్థః :— యే పూర్ణేన బ్రహ్మచర్యేణ సర్వా విద్యా అధీత్య యుద్ధవిద్యాం విదిత్వా సర్వాసు దిక్షు స్తూయన్తే తే మనుష్యాణాం పశ్వాదీనాం చ భక్ష్యభోజ్య మున్నీయ రక్షాం విధాయానన్దితా భవన్తు. ॥౬౬॥

పదార్థము — అగ్నే = శత్రువులను దహన మొనర్చు నో సభాపతీ ! నీవు, ప్రాచీమ్ ప్రదిశమ్ = తూర్పు దిక్కు వైపును, అను ప్ర ఇహి = అనుకూలముగ పొందుము. ఇహ = ఈ రాజ్య కార్యమునందు. అగ్నేః = ఆగ్నేయాస్త్రాదుల యోగముచే, పురో అగ్నిః = అగ్నివలె అగ్రగామివి, విద్వాన్ = శాస్త్రజ్ఞుడవగు విద్వాంసుడవు, భవ = కమ్ము. విశ్వాః ఆశాః = సకల దిశలను, దీద్యానః = నిరంతరము ప్రకాశమొనర్చుచున్న సూర్యునివలె, నః = మాయొక్క. ద్విపదే = మనుష్యాదులకు, చతుష్పదే = గవాది పశువులకు, ఊర్జమ్ = అన్నాది పదార్థములను, ధేహి = ధారణ మొనర్పుము. మఱియు విద్యా వినయ పరాక్రమములతో అభయమును, విభాహి = ప్రకాశింప జేయుము. ॥౬౬॥

భావార్థము :— పూర్ణ బ్రహ్మచర్యముతో సమస్త విద్యల నభ్యసించి, యుద్ధ విద్యల నెఱిగి దిశలందు స్తుతిని పొందుచున్నవారు మనుష్యాది పశువులకు భక్ష్య భోజ్యముల నభివృద్ధి పఱచియు, రక్షణ మొనర్చియు ఆనందితులగుదురు. ॥౬౬॥ (౯౧౬)

---

౯౧౭ పృథివ్యా ఇత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, విరాడ్బ్రాహ్మీ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

పున ర్యోగి గుణా ఉపదిశ్యన్తే. యోగి గుణములు ఉపదేశించబడుచున్నవి.

పృథివ్యా అహముదన్తరిక్షమారుహమన్తరిక్షాద్దివమారుహమ్ ।
దివో నాకస్య పృష్ఠాత్ స్వర్జ్యోతిరగామహమ్ ॥

పృథివ్యాః, అహమ్, ఉత్, అన్తరిక్షమ్, ఆ, అరుహమ్, అన్తరిక్షాత్, దివమ్, ఆ, అరుహమ్, దివః, నాకస్య, పృష్ఠాత్, స్వః, జ్యోతిః, అగామ్, అహమ్. (67)

పదార్థః :— (పృథివ్యాః) భూమేర్మధ్యే (అహమ్) (ఉత్) (అన్తరిక్షమ్) ఆకాశమ్ (ఆ) (అరుహమ్) రోహేయమ్ (అన్తరిక్షాత్) ఆకాశాత్. (దివమ్) ప్రకాశమానం సూర్యమ్ (ఆ) (అరుహమ్) సమన్తాద్రోహేయమ్ (దివః) ద్యోతమానస్య (నాకస్య) సుఖనిమిత్తస్య (పృష్ఠాత్) సమీపాత్ (స్వః) సుఖమ్ (జ్యోతిః) జ్ఞానప్రకాశమ్ (అగామ్) ప్రాప్నుయామ్ (అహమ్). ॥౬౭॥ అన్వయః :— హే మనుష్యాః ! యథా కృతయోగాఙ్గానుష్ఠాన సంయమసిద్ధోఽహం పృథివ్యా అన్తరిక్ష ముదారుహ మన్తరిక్షాద్దివ మారుహం నాకస్య దివః పృష్ఠాత్ స్వర్జ్యోతిశ్చాహమగాం తథా యూయ మప్యాచరత. ॥౬౭॥

భావార్థః :—యదా మనుష్యః స్వాత్మనా సహ పరమాత్మానం యుఙ్క్తే తదాఽణిమాదయః సిద్ధయః ప్రాదుర్భవన్తి తతోఽవ్యాహత గత్యాభీష్టాని స్థానాని గన్తుం శక్నోతి నాన్యథా. ॥౬౭॥

పదార్థము :- మానవులారా ! యోగాంగానుష్ఠాన మొనర్చిన వాడను, ధారణా ధ్యాన సమాధులలో పరిపూర్ణుడను, సంయమ సిద్ధుడను నగు, అహమ్ = నేను, ఏటుల పృథివ్యాః = భూమండలమునుండి, అంతరిక్షమ్ = ఆకాశమునకు, ఉత్ ఆ అరుహమ్ = ఎగిరిపోవుదునో, అంతరిక్షాత్ = ఆకాశమునుండి, దివమ్ = ప్రకాశమానమగు సూర్యలోకమునకు, ఆరుహమ్ = అధిరోహించెదనో, నాకస్య = సుఖము చేకూర్చునది, దివః = ప్రకాశవంతమునగు ఆ సూర్యలోకముయొక్క, పృష్ఠాత్ = సమీపమునుండి, స్వః = అత్యంత సుఖమును, జ్యోతిః = జ్ఞాన ప్రకాశమును, అహమ్ = నేను, అగామ్ = పొందుదునో, అటుల మీరును ఆచరించుడు. ॥౬౭॥

భావార్థము :—మానవుడెప్పుడు తన యాత్మతో పాటు పరమాత్మ ప్రాప్తి పొందుచున్నాడో, అప్పుడతనికి అణిమాదిసిద్ధులు లభించుచున్నవి. తదనంతరము అవ్యాహత గతితో నభీష్టస్థానములకు పోగలుగుచున్నాడు. ఇంకొక విధముగ పోజాలడు. ॥౬౭॥ (౬౧౭)

---

౬౮ స్వర్యన్త ఇత్యస్య విధృతి ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచృదార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

స్వ॒ర్యన్తో॒ నాపే॑క్షన్త॒ఽఆ ద్యాꣳ రో॑హన్తి॒ రోద॑సీ ।

య॒జ్ఞం యే వి॒శ్వతో॑ధార॒ꣳసువి॑ద్వాꣳ సో వితేని॒రే ॥ ॥౬౮॥

స్వః, య॒న్తః, న, అప, ఈ॒క్ష॒న్తే॒, ఆ, ద్యామ్, రో॒హ॒న్తి॒, రోద॑సీ ఇతి॒ రోద॑సీ, య॒జ్ఞమ్, యే, వి॒శ్వతో॑ధార॒మితి వి॒శ్వతః+ధార॑మ్, సువి॑ద్వాꣳస॒ ఇతి॒ సు+వి॒ద్వాꣳసః, వి॒తే॒ని॒ర ఇతి వి+తే॒ని॒రే. (68)

పదార్థః :-(స్వః) సుఖమ్ (యన్తః) ఉపయన్తః (న) ఇవ (అప) (ఈక్షన్తే) సమాలోకన్తే (ఆ) సమన్తాత్ (ద్యామ్) ప్రకాశమయీం యోగవిద్యామ్ (రోహన్తి) (రోదసీ) ద్యావాపృథివ్యౌ (యజ్ఞమ్) సంగంతవ్యమ్ (యే) (విశ్వతోధారమ్) విశ్వతః సర్వతో ధారాః సుశిక్షితా వాచో యస్మిం స్తమ్ (సువిద్వాంసః) శోభనాశ్చ తే యోగినః (వితేనిరే) విస్తృతం కుర్వన్తి. ॥౬౮॥ అన్వయః:- యే సువిద్వాంసో యన్తో న స్వరపేక్షన్తే రోదసీ ఆరోహన్తి ద్యాం విశ్వతోధారం యజ్ఞం వితేనిరే తేఽక్షయం సుఖం లభన్తే. ॥౬౮॥ భావార్థః :—అత్రోపమాలంకారః. యథా సారథిరశ్వాన్ సుశిక్ష్యాభీష్టే మార్గే చాలయిత్వా సుఖేనాభీష్టం స్థానం సద్యో గచ్ఛతి తథైవ శోభనా విద్వాంసో యోగినో జితేన్ద్రియా భూత్వా సంయమేన స్వేష్టం పరమాత్మానం ప్రాప్యానన్దం విస్తారయన్తి.

పదార్థము :— యే సువిద్వాంసః = ఏ సువిద్వాంసులు. యంతః న = యోగాభ్యాసపు పూర్ణ నియమము లొనర్చువాని వలె, స్వః = అత్యంత సుఖమును, అప ఈక్షితే = అపేక్షించుచున్నాలో లేక, రోదసీ = ఆకాశమును పృథివిని. ఆ రోహంతి = అధిరోహించెదరో అనగా లోకలోకాంతరములకు స్వేచ్ఛా పూర్వకముగ వెళ్లుదురో, ద్యామ్ = ప్రకాశమయ మగు యోగ విద్యను,

విశ్వతోధారమ్ = అన్ని దిక్కులనుండి సుశిక్షయుక్త వాణులు కలిగియున్నది, యజ్ఞమ్ = పొందదగినదియు నగు ఆ యజ్ఞాది కర్మ[ల]ను, వితేనిరే = విస్తరింపజేయుచున్నారో, వారు అవినాశమైన సుఖమును పొందగలుగు చున్నారు. ॥౬౮॥

భావార్థము :—ఉపమాలంకార మిందున్నది. ఎటుల సారథి అశ్వములను బాగుగ శిక్షగఱపి, అభీష్టమార్గములందు నడిపించి, సుఖముగ నభీష్ట స్థానమునకు శీఘ్రముగ చేరుచున్నాడో, అటులనే శోభన విద్వాంసులు యోగులు జితేంద్రియులు నై సంయమముచే తా మభిలషించు పరమాత్మని పొంది ఆనందమును విస్తరింపజేయుచున్నారు. ॥౬౮॥ (౬౧౮)

---

౬౯ అగ్నే ఇత్యస్య విధృతి ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, భురిగార్షీ పంక్తి శ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

పున ర్విద్వద్వ్యవహార ఉపదిశ్యతే. విద్వాంసుని వ్యవహార ముపదేశింప బడుచున్నది.

అగ్నే ప్రేహి ప్రథమో దేవయతాం చక్షు ర్దేవా నాముత మర్త్యానామ్ ।

ఇయక్షమాణా భృగుభిః సజోషాః స్వర్యన్తు యజమానాః స్వస్తి ॥

అగ్నే, ప్ర, ఇహి, ప్రథమః, దేవయతామితి దేవ+యతామ్, చక్షుః, దేవానామ్, ఉత, మర్త్యానామ్, ఇయక్షమాణాః. భృగుభిరితి భృగు+భిః, సజోషా ఇతి స+జోషాః, స్వః, యన్తు; యజమానాః, స్వస్తి: (69)

పదార్థః :—(అగ్నే) విద్వన్ (ప్ర) (ఇహి) ప్రాప్నుహి (ప్రథమః) ఆదిమః (దేవయతామ్) కామయమానానామ్ (చక్షుః) దర్శకమ్ (దేవానామ్) విదుషామ్ (ఉత) అపి (మర్త్యానామ్) అవిదుషామ్ (ఇయక్షమాణాః) యజ్ఞం చికీర్షమాణాః (భృగుభిః) పరిపక్వ విజ్ఞానై ర్విపశ్చిద్భిః (సజోషాః) సమానప్రీతి సేవనాః (స్వః) సుఖమ్ (యన్తు) ప్రాప్నువన్తు (యజమానాః) సర్వేభ్యః సుఖదాతారః (స్వస్తి) కల్యాణమ్. ॥౬౯॥ అన్వయః :—హే అగ్నే ! దేవయతాం మధ్యే ప్రథమః పూర్వం ప్రేహి యతో దేవానా ముత మర్త్యానాం త్వం చక్షు రసి యథేయక్షమాణాః సజోషా యజమానా భృగుభిః సహ స్వస్తి స్వ ర్యన్తు తథా త్వమపి భవ. ॥౬౯॥ భావార్థః :— హే మనుష్యాః ! విద్వద్భి రవిద్వద్భిశ్చ సహ ప్రీత్యోపదేశేన యూయం సుఖం ప్రాప్నుత

పదార్థము :—అగ్నే = విద్వాంసుడా ! దేవయతామ్ = కామించు జనులమధ్య నీవు, ప్రథమః = ముందు. ప్రేహి = లభించుము. దావిలయన, దేవానామ్ ఉత = విద్వాంసుల యొక్కయు. మర్త్యానామ్ = అవిద్వాంసులయొక్కయు వ్యవహారములను నీవు చూచువాడవై యున్నావు. ఎటుల, ఇయక్షమాణాః = యజ్ఞేచ్ఛ యొనరించువారు, సజోషాః = సమాన ప్రీతిగలవారు, యజమానాః = అందరకు సుఖము నిచ్చువారు, భృగుభిః = పరిపూర్ణ విజ్ఞానమును కలిగియున్న విద్వాంసులతో పాటు, స్వస్తి = సామాన్య సుఖమును, యన్తు = పొందుదురో అటులనే నీవును కమ్ము. ॥౬౯॥

భావార్థము :— మానవులారా ! మీరు విద్వాంసులతోను అవిద్వాంసులతోను ప్రేమతో సంభాషించి సుఖమును పొందుడు. ॥౬౯॥ (౬౧౯)

౭౦ం సక్తోష ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునర్మనుష్యైః కథం వర్తితవ్య మిత్యాహ. మానవు లెటుల మెలగవలయును ?

నక్తోషాసా సమనసా విరూపే ధాపయేతే శిశుమేకꣳ సమీచీ ।

ద్యావాక్షామా రుక్మోఽఅన్తర్విభాతి దేవా అగ్నిం ధారయన్ ద్రవిణోదాః ॥

నక్తోషాసా, నక్తోషసేతి నక్తోషసా, సమనసేతి స+మనసా, విరూపే ఇతి విరూపే, ధాపయేతే ఇతి ధాపయేతే, శిశుమ్, ఏకమ్, సమీచీ ఇతి సమ్+ఈచీ, ద్యావాక్షామా, రుక్మః, అన్తః, వి, భాతి, దేవాః, అగ్నిమ్, ధారయన్, ద్రవిణోదా ఇతి ద్రవిణః+దాః.

పదార్థః :—(నక్తోషాసా) రాత్ర్యుషసావివ (సమనసా) సమానం మనో విజ్ఞానం యయో స్తే (విరూపే) విరుద్ధస్వరూపే (ధాపయేతే) పాయయతః (శిశుమ్) బాలకమివ వర్తమానం జగత్ (ఏకమ్) అసహాయమ్ (సమీచీ) యే ఏకీభావ మిచ్ఛన్తస్తే (ద్యావాక్షామా) (రుక్మః) దేదీప్యమానోఽగ్నిః (అన్తః) మధ్యే (విభాతి) విశేషేణ ప్రకాశతే (దేవాః) విద్వాంసః (అగ్నిమ్) (ధారయన్) అధారయన్ అలాధిడభావః(ద్రవిణోదాః) ద్రవ్యప్రదాతారః. ॥౨౦॥ అన్వయః :—హే మనుష్యా యూయం యథా సమనసా సమీచీ విరూపే మాతృధాత్ర్యా వైకం శిశు మివ నక్తోషాసా జగద్ధాపయేతే యథా వా ద్యావాక్షామాన్తో రుక్మో విభాతి ద్రవిణోదా దేవా తమగ్నిం ధారయం స్తథా వర్తధ్వమ్. ॥౨౦॥ భావార్థః :—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యై ర్జగతి యథా రాత్ర్యుషసౌ విరుద్ధే రూపే వ్వర్తతే యథా చ విద్యుత్ సర్వపదార్థేషు వ్యాప్తా యథా వా ద్యావాభూమీ అతిసహన శీలే వర్తేతే తద్వత్ వివేచకైః శుభగుణేషు వ్యాపకై ర్భూత్వా పుత్రవ జ్జగత్పాలనీయమ్. ॥౨౦॥

పదార్థము :— మానవులారా ! ఎటుల, సమనసా = ఒకే విజ్ఞానము కలిగిన వారు, సమీచీ = ఐకమత్యము నభిలషించువారు, విరూపే = వేర్వేరు రూపములు గలిగినవారు నగు దాదియు తల్లియు నిరువురు, ఏకమ్ శిశుమ్ = ఒక శిశువునకు పాలు త్రాగించు చున్నారో అటులనే, నక్తోషాసా = రాత్రి ప్రాతఃకాల వేళలు జగత్తును, ధాపయేతే = పాలు మాదిరిగ త్రాగించు చున్నవి. అనగ ఆత్యానంద మొసగుచున్నవి, లేక ఎటుల, రుక్మః = ప్రకాశమానమైన అగ్ని, ద్యావాక్షామా అంతః = బ్రహ్మాండ మధ్యమున, వి భాతి = విశేషించి ప్రకాశ మొనరించు చున్నదో, అగ్నిమ్ = ఆ యగ్నిని, ద్రవిణోదాః = ద్రవ్యమొసగు వారు, దేవాః = శాస్త్రాధ్యయన మొనర్చినవారు, ధారయత్ = ధారణ మొనర్చు చున్నారో, అటులనే ప్రవర్తించుడు. ॥౨౦॥

భావార్థము :— వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. జగతి యందెటుల రాత్రి ప్రాతఃకాలములు విరుద్ధ రూపములు గలిగియున్నవో, ఎటుల విద్యుత్తు సకల వస్తువులందు వ్యాప్తమై యున్నదో, ఎటుల ప్రకాశము భూమి అత్యంత సహనశీలములై యున్నవో అటులనే మానవులు అత్యంత వివేచన మొనర్చువారు, శుభగుణములందు వ్యాపకులు నై పుత్రునివలె జగత్తును పాలించవలెను.

---

౯౨౧ అగ్నే ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, భురిగార్షీ పంక్తి శ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః. పునర్యోగి కర్మఫల ముపదిశ్యతే. యోగియొక్క కర్మల ఫలితము లుపదేశించబడుచున్నవి.

అగ్నే సహస్రాక్ష శతమూర్ధఞ్ఛతం తే ప్రాణాః సహస్రం వ్యానాః ।
త్వꣳ సాహస్రస్య రాయ ఈశిషే తస్మై తే విధేమ వాజాయ స్వాహా ॥

అగ్నే, సహస్రాక్షేతి సహస్ర+అక్ష, శతమూర్ద్ధన్నితి శత+మూర్ధన్, శతమ్, తే, ప్రాణాః, సహస్రమ్, వ్యానా ఇతి వి+అనాః, త్వమ్, సాహస్రస్య, రాయః, ఈశిషే, తస్మై, తే, విధేమ, వాజాయ, స్వాహా. (71)

పదార్థః :—(అగ్నే) పావక ఇవ ప్రకాశమయ (సహస్రాక్ష) సహస్రేష్వసంఖ్యాతేషు వ్యవహారేష్వక్షి విజ్ఞానం యస్య తత్సమ్బుద్ధౌ (శతమూర్ధన్) శతేష్వసంఖ్యాతేషు మూర్ధా మస్తకం యస్య తత్సమ్బుద్ధౌ (శతమ్) అసంఖ్యాతాః (తే) తవ (ప్రాణాః) జీవనసాధనాః (సహస్రమ్) అసంఖ్యాః (వ్యానాః) చేష్టానిమిత్తాః సర్వశరీరస్థా వాయవః (త్వమ్) (సాహస్రస్య) సహస్రాణామసంఖ్యాతానామిద మధికరణం జగత్ తస్య (రాయః) ధనస్య (ఈశిషే) ఈశోఽసి (తస్మై) (తే) తుభ్యమ్ (విధేమ) పరిచరేమ (వాజాయ) విజ్ఞానవతే (స్వాహా) సత్యయా వాచా. ॥౭౧॥ అన్వయః :— హే సహస్రాక్ష శతమూర్ధన్నగ్నే యోగిరాజ ! యస్య తే శతం ప్రాణాః సహస్రం వ్యానాః సన్తి యస్త్వం సాహస్రస్య రాయ ఈశిషే తస్మై వాజాయ తే వయం స్వాహా విధేమ. ॥౭౧॥ భావార్థః :— యో యోగీ తపః - ఆది - సాధనై ర్యోగబలం ప్రాప్యాసంఖ్యప్రాణిశరీరాణి ప్రవిశ్యానేక నేత్రాదిభి ర్దర్శనాది కార్యాణి కర్తుం శక్నోతి. అనేకేషాం పదార్థానాం ధనానాం చ స్వామీ భవతి సోఽస్మాభి రవశ్యం పరిచరణీయః. ॥౭౧॥

పదార్థము :— సహస్రాక్ష = వేలకొలది వ్యవహారములందు స్వకీయ విశేష జ్ఞానము కలిగి యున్నవాడా ! శతమూర్ధన్ = వందల ప్రాణులలో మస్తకము గలవాడా ! అగ్నే = అగ్నివలె ప్రకాశమానుడవగు నో యోగిరాజా ! తే = ఏ నీయొక్క, శతమ్ ప్రాణాః = వందలకొలది జీవనపు సాధనములున్నవో, సహస్రమ్ వ్యానాః = సకల క్రియలకు నిమిత్తములైన శరీరస్థవాయువు లున్నవో, మఱియు, త్వమ్ = ఏ నీవు, సాహస్రస్య = వేలకొలది జీవములకు పదార్థములకు ఆధారమైన జగత్తు యొక్క, రాయః = ధనమునకు, ఈశిషే = అధికారివై యున్నావో, తస్మై వాజాయ తే = అట్టి విశేష జ్ఞానము గల నీకై మేము, స్వాహా = సత్యవాణితో, విధేమ = సత్కార పూర్వకముగ వ్యవహరించెదము గాక ! ॥౭౧॥

భావార్థము :— ఏ యోగి తపః స్వాధ్యా యేశ్వర ప్రణిధానాది యోగ సాధనములచే యోగ (ధారణా ధ్యాన సమాధిరూప సంయమముల) బలమును పొంది యనేక ప్రాణుల శరీరములలో ప్రవేశించి అనేక శిరస్సులతో, నేత్రా ద్యంగములతో దర్శనాది కార్యముల నొనరించుటకు శక్తి మంతు డగుచున్నాడో, అనేక పదార్థములకు ధనములకు స్వామియు కాగలుగుచున్నాడో, అతనికి మనము తప్పక పరిచర్య యొనరించవలయును. ॥౭౧॥ (౭౨)

---

౭౨ సుపర్ణ ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచృదార్షీ పంక్తి శ్ఛందః, పఞ్చమః స్వరః.

పున ర్విద్వాన్ కీదృశః స్యాదిత్యాహ. విద్వాంసు డెటు లుండవలయును ?

సుపర్ణో ఽసి గరుత్మాన్ పృష్ఠే పృథివ్యాః సీద । భాసా ఽన్తరిక్షమా
పృణ జ్యోతిషా దివముత్తభాన తేజసా దిశ ఉద్దృꣳహ ॥ ॥౭౨॥

సుపర్ణః, అసి, గరుత్మానితి గరుత్మాన్, పృష్ఠే, పృథివ్యాః, సీద, భాసా,
అన్తరిక్షమ్, ఆ, పృణ, జ్యోతిషా, దివమ్, ఉత్, స్తభాన, తేజసా, దిశః, ఉత్, దృꣳహ.

పదార్థః :—(సుపర్ణః) శోభనాని పర్ణాని పూర్ణాని శుభలక్షణాని యస్య సః (అసి)(గరుత్మాన్) గుర్వాత్మా (పృష్ఠే) ఉపరి (పృథివ్యాః) (సీద) (భాసా) ప్రకాశేన(అన్తరిక్షమ్) ఆకాశమ్ (ఆ) సమన్తాత్ (పృణ) సుఖయ (జ్యోతిషా) న్యాయప్రకాశేన (దివమ్) ప్రకాశమయమ్ (ఉత్) ఊర్ధ్వమ్ (స్తభాన) (తేజసా) తీక్ష్ణకిరణేన (దిశః) (ఉత్) (దృంహ) ఉత్కర్షయ. ॥౭౨॥ అన్వయః — హే విద్వన్ యోగిన్ స్త్వం భాసా సుపర్ణో గరుత్మానసి యథా సవితా ఽన్తరిక్షస్య మధ్యే వర్తతే తథా పృథివ్యాః పృష్ఠే సీద వాయు రివ ప్రజా ఆపృణ సవితా జ్యోతిషా దివమన్తరిక్ష మివ రాజ్య ముత్తభాన లగ్ని స్తేజసా దిశ ఇవ ప్రజా ఉద్దృంహ. ॥౭౨॥ భావార్థః :—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యదా మనుష్యో రాగద్వేషరహితః పరోపకారీశ్వర ఇవ ప్రాణిభిః సహ వర్తేత తదా సిద్ధిం లభేత. ॥౭౨॥

పదార్థము :—విద్వాంసుడా ! యోగీ ! నీవు, భాసా = ప్రకాశముచే, సుపర్ణః = మంచి మంచి శుభలక్షణములతో కూడినవాడవు, గరుత్మాన్ = పెద్ద ఆత్మమనోబలములు గలవాడవు, అసి = అయి యున్నావు. ఎటుల సవిత – సూర్యమండలము అంతరిక్ష మధ్యమున ప్రకాశమానమై యున్నదో అటుల నీవు, పృథివ్యాః పృష్ఠే = భూమిపైని, సీద = స్థిరుడవుకమ్ము. వాయువు వలె ప్రజలను, ఆ పృణ = సుఖము నిమ్ము. లేక ఎటుల సూర్యుడు, జ్యోతిషా = స్వప్రకాశముచే, దివమ్ అంతరిక్షమ్ = ప్రకాశమయమగు అంతరిక్షమును వృద్ధి పొనర్చు చున్నాడో అటుల నీవు రాజనీతి ప్రకాశముచే రాజ్యమును, ఉత్ స్తభాన = ఉన్నతికి చేర్చుము. లేక ఎటుల అగ్ని రన, తేజసా = అతి తీక్ష్ణ తేజస్సుతో, దిశః = దిశల నున్నతి పఱుచు చున్నదో అటుల స్వకీయ తీక్ష్ణ తేజస్సుతో ప్రజలను, ఉత్ దృంహ = ఉన్నతి పఱుచుము. ॥౭౨॥

భావార్థము :—వాచక లుప్తోపమాలంకార ముండుచున్నది. ఎప్పుడు మానవుడు రాగప్రీతుల నుండియు, వైర ద్వేషములనుండియు రహితుడు పరోపకారియు నై ఈశ్వరునివలె సకల ప్రాణుల యెడ ప్రవర్తించునో అప్పుడన్ని సిద్ధులను పొందగలడు. ॥౭౨॥ (కా-౭౩)

కా-౭౩ ఆ జుహ్వాన ఇత్యస్య కుత్స ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పున ర్విద్వాన్ కీదృశః స్యా దిత్యాహ. విద్వాంసు డెటు లుండవలయును ?

ఆజుహ్వానః సుప్రతీకః పురస్తాదగ్నే స్వాం యోనిమాసీద సాధుయా ।
అస్మిన్త్సధస్థేఽఅధ్యుత్తరస్మిన్ విశ్వే దేవా యజమానశ్చ సీదత ॥

ఆజుహ్వాన ఇత్యాజు+హ్వానః, సుప్రతీక ఇతి సు+ప్రతీకః, పురస్తాత్, అగ్నే,

స్వామ్, యోనిమ్, ఆ, సీద, సాధుయేతి సాధు+యా, అస్మిన్, సధస్థే, అధి, ఉత్తరస్మిన్, విశ్వే, దేవాః, యజమానః, చ, సీదత. (73)

పదార్థః :—(ఆజుహ్వానః) సత్కారేణాహూతః (సుప్రతీకః) ప్రాప్తశుభగుణః (పురస్తాత్) ప్రథమతః (అగ్నే) యోగాభ్యాసేన ప్రకాశితాత్మన్ (స్వమ్) స్వకీయమ్ (యోనిమ్) పరమాత్మాఖ్యం గృహమ్ (ఆ) (సీద) సమన్తాత్ స్థిరో భవ (సాధుయా) శ్రేష్ఠైః కర్మభిః (అస్మిన్) (సధస్థే) సహస్థానే (అధి) ఉపరిభావే (ఉత్తరస్మిన్) (విశ్వే) సర్వే (దేవాః) దివ్యాత్మానో యోగినః (యజమానః) యోగప్రద ఆచార్యః (చ) (సీదత). ॥౭౩॥ అన్వయః :—హే అగ్నే! పురస్తాదాజుహ్వానః సుప్రతీకో యజమానస్త్వం సాధుయాస్మిన్ సధస్థే స్వం యోని మాసీద. హే విశ్వే దేవాః యూయం సాధుయోత్తరస్మిన్ సధస్థే చాధి సీదత. ॥౭౩॥ భావార్థః :— యే సాధూని కర్మాణి కృత్వా కృతయోగాభ్యాసస్య విదుషః సఙ్గప్రీతిభ్యాం పరస్పరం సంవాదం కుర్వన్తి తే సర్వాధిష్ఠాన మీశం ప్రాప్య సిద్ధా జాయన్తే. ॥౭౩॥

పదార్థము :—అగ్నే = యోగాభ్యాసముచే ప్రకాశితమైన ఆత్మగలవాడా! పురస్తాద్ = ప్రథమము నుండియే. ఆ జుహ్వానః = సత్కారముతో పిలువబడినవాడవు, సుప్రతీకః = శుభ గుణ యుక్తుడవు, యజమానః = యోగవిద్య గరపు నాచార్యుడవు, సాధుయా = శ్రేష్ఠకర్మలతో, అస్మిన్ సధస్థే = ఈ సమ్మిళిత స్థానమునందు, స్వమ్ యోనిమ్ = స్వకీయమైన పరమాత్మ యను గృహమునందు, ఆసీద = స్థిరుడవు కమ్ము. చ = మఱియు, విశ్వే దేవాః = దివ్యాత్ములైన యోగులారా! మీరు శ్రేష్ఠ కార్యములచే, ఉత్తరస్మిన్ = ఉత్తర సమయమునందు ఒక్కుమ్మడిగ సత్య సిద్ధాంతమునందు, అధి సీదత = అధికముగ స్థితులగుడు. ॥౭౩॥

భావార్థము :—ఎవరు సాధుకర్మల నొనర్చి యోగాభ్యాస మొనరించువిద్వాంసుల సాంగత్యముతోను ప్రీతితోను పరస్పర సంవాద మొనర్చెదరో, వారు సర్వాధిష్ఠాన డగు ఈశుని పొంది సిద్ధులగుచున్నారు.

---

౭౪ తాం సవితు రిత్యస్య కణ్వ ఋషిః, సవితా దేవతా, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ క ఈశ్వరం ప్రాప్తుం శక్నోతీత్యాహ. ఈశ్వరుని ఎవరు పొందగలరు?

తాం సవితు ర్వరేణ్యస్య చిత్రామాహం వృణే సుమతిం విశ్వజన్యామ్।

యామస్య కణ్వో అదుహత్ప్రపీనాం సహస్రధారాం పయసా మహీం గామ్॥

తామ్, సవితుః, వరేణ్యస్య, చిత్రామ్, ఆ, అహమ్, వృణే, సుమతిమితి సు+మతిమ్, విశ్వజన్యామ్, యామ్, అస్య. కణ్వః, అదుహత్, ప్రపీనామితి, ప్ర+పీనామ్, సహస్ర ధారామితి సహస్ర + ధారామ్, పయసా, మహీమ్, గామ్. (74)

పదార్థః :— (తామ్) వక్ష్యమాణామ్ (సవితుః) యోగైశ్వర్య సంప్రదస్యేశ్వరస్య (వరేణ్యస్య) వరితు మర్హస్య (చిత్రామ్) అద్భుతవిషయామ్ (ఆ) (అహమ్)(వృణే) స్వీకుర్వే (సుమతిమ్) శోభనాం యథావిషయాం ప్రజ్ఞామ్ (విశ్వజన్యామ్) యా విశ్వ మఖిలం జగజ్జనయతి ప్రకటయతి

రామ్ (యామ్) (అస్య) (కణ్వః) మేధావీ (అదుహత్) పరిపూరయతి (ప్రపీనామ్) ప్రవృద్ధామ్ (స హస్ర ధారామ్) సహస్ర మసంఖ్యానర్థాన్ ధరతి తాం సర్వజ్ఞాన ప్రదామ్ (పయసా)అన్నాదినా (మ హీమ్) మహతీమ్ (గామ్) వాచమ్. గౌరితి వాఙ్ నా. ని. ౧ ౧౧. ॥౭౪॥ అన్వయః :- యథా కణ్వోఽస్య వరేణ్యస్య సవితు రీశ్వరస్య యాం చిత్రాం విశ్వజన్యాం ప్రపీనాం సహస్రధారాం సుమతిం పయసా మహీం గాం చాదుహత్. తథా తా మహమా వృణే. ॥౭౪॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా మేధావీ జగదీశ్వరస్య విద్యాం ప్రాప్యైధతే తథైవైతాం లబ్ధ్వాఽన్యేనాపి విద్యాయోగవృద్ధ్యై భవితవ్యమ్. ॥౭౪॥

పదార్థము :-ఎటుల, కణ్వః = బుద్ధిమంతుడగు పురుషుడు, అస్య వరేణ్యస్య సవితుః = వరించ దగినవాడు, ఐశ్వర్యము నిచ్చువాడు నగు నీ పరమాత్మని యొక్క, యామ్ చిత్రామ్ = ఏ యద్భుతాశ్చర్య రూపమును, లేక, విశ్వజన్యామ్ = సమస్త జగదుత్పాదకమును, ప్రపీనామ్ = సమస్త జగదుత్పాదకమును, ప్రపీనామ్ = అత్యున్నతితో వృద్ధి బొందునదియు, సహస్రధారామ్ = వేలకొలది పదార్థములను ధరించునదియు, సుమతిమ్ = యథాతథ్య విషయములను ప్రకాశింప జేయునదియు నగు సత్తమ బుద్ధిని, మరియు, పయసా = అన్నాది పదార్థములతోపాటు, మహీమ్ గామ్ = గొప్పవాణిని, అదుహత్ = పరిపూర్ణ మొనరించునో అనగా క్రమముగ నెఱిగి తన జ్ఞాన విష యముగ నొనర్చుకొనుచున్నాడో, అటులనే, అహమ్ = నేను, తామ్ = దానిని, ఆ వృణే = చక్కగ స్వీకరించు చున్నాను. ॥౭౪॥

భావార్థము :- వాచక లుప్తోపమాలంకార మందున్నది. ఎటుల మేధావి జగదీశ్వరుని విద్యను బొంది వృద్ధిని బొందుచున్నాడో అటులనే దీని బొంది ఇతర సామాన్యజనులును విద్యా యోగముల వృద్ధికై ఉద్యతులు కావలయును. ॥౭౪॥ (౯౨౪)

---

౯౨౫ విధేమేత్యస్య గృత్స ఋషిః. అగ్నిర్ దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

విధేమ తే పరమే జన్మన్నగ్నే విధేమ స్తోమైరవరే సధస్థే ।

యస్మాద్యోనేరుదారిథా యజే తం ప్ర త్వే హవీంషి జుహురే సమిద్ధే ॥

విధేమ, తే, పరమే, జన్మన్, అగ్నే, విధేమ, స్తోమైః, అవరే, సధస్థ ఇతి సధ+స్థే, యస్మాత్, యోనేః, ఉదారిథేత్యుత్+ఆరిథ, యజే, తమ్, ప్ర, త్వ ఇతి త్వే, హవీంషి, జుహురే సమిద్ధ ఇతి సమ్+ఇద్ధే. (75)

పదార్థః :- (విధేమ) పరిచరేమ (తే) తవ (పరమే) సర్వోత్కృష్టే యోగ సంస్కారజే (జన్మన్) జన్మని. అత్ర సుపాం సు లుగితి ఙేర్లుక్ (అగ్నే) యోగసంస్కారేణ దుష్టకర్మ దాహక (విధేమ) సేవేమహి (స్తోమైః) స్తుతిభిః (అవరే) అర్వాచీనే (సధస్థే) సహస్థానే (యస్మాత్) (యోనేః) స్థానాత్ (ఉదారిథ)ఉత్కృష్టైః సాధనైః ప్రాప్నుహి. అత్రాన్యేషా మపీతి దీర్ఘః. (యజే) సంగచ్ఛే (తమ్) (ప్ర) (త్వే) త్వయి(హవీంషి) హోతవ్యాని(జుహురే)జుహ్వతి (సమిద్ధే) సమ్యక్

ప్రపద్యే. ॥౭౫॥ అన్వయః :—హే అగ్నే! యోగిన్ తే తవ పరమే జన్మన్ త్వే వర్త్తమానేఽవరే సధస్థే వర్త్తమానా వయం స్తోమై ర్విధేమ త్వమస్మాన్ యస్మాద్యోనే రుదారిథ తం యోని మహం ప్రయజే యథా హోతారః సమిద్ధేఽగ్నౌ హవీంషి జుహురే. తథా యోగాగ్నౌ దుఃఖ సమూహస్య హోమం విదేమ. ॥౭౫॥ భావార్థః :— ఇహ యస్య యోగ సంస్కారయుక్త స్య జీవస్య పవిత్రాచరితం జన్మ జాయతే స సంస్కారబలాత్ యోగజిజ్ఞాసు రేవ భవతి, యే తం సేవన్తే తేఽపి యోగజిజ్ఞాసవో సర్వ ఏతేఽగ్ని రిన్ధనానీవ సర్వా మశుద్ధిం యోగేన దహన్తి ॥౭౫॥

పదార్థము :—అగ్నే = యోగీ! తే = నీ యొక్క, పరమే జన్మన్ = సర్వశ్రేష్ఠమగు నుత్తమ యోగ సంస్కారముచే కలిగిన పూర్వజన్మయందు లేక, త్వే = వర్త్తమాన జన్మయందు, అవరే సధస్థే = అర్వాచీనమైన ఏకస్థానమందున్న మేము, స్తోమైః = స్తుతులతో, విధేమ = సత్కారపూర్వకముగ నీ సేవ యొనర్చెదము. నీవు మాకు, యస్మాత్ యోనేః = ఏ స్థానమునుండి ఉదారిథ = మంచి మంచి సాధనములతో ప్రాప్తమగు చున్నావో, తమ్ = ఆస్థానమును నేను, ప్ర యజే = బాగుగ పొందుదును మరియు నెటుల హోతలు, సమిద్ధే అగ్నౌ = చక్కగ ప్రజ్వలించుచున్న అగ్నియందు, హవీంషి = హోమ మొనర్పదగు యోగ్యవస్తువులను, జుహురే = హోమ మొసరించుచున్నారో, అటులనే యోగాగ్నియందు మేము దుఃఖములను, విధేమ = హోమ మొసర్చెదము. ॥౭౫॥

భావార్థము :—ఈ లోకములో యోగసంస్కారముగల యే జీవము పవిత్రభావముతో జన్మించునో అది సంస్కారప్రాబల్యముచే యోగమునే తెలుసుకొను నిచ్ఛగలదే అగును. అతనిని సేవించువారును యోగజిజ్ఞాసువు లగుదురు. వీరందరు అగ్ని ఇంధనములను దహించి నటుల సమస్త దుఃఖములను, అశుచులను యోగముచే దహింప జేయుదురు. ॥౭౫॥ (౯-౨౫)

---

౭౬ ప్రేద్ధ ఇత్యస్య వసిష్ఠ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, ఆర్ష్యుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

ప్రేద్ధోఽగ్నే దీదిహి పురో నోఽజస్రయా సూర్మ్యా యవిష్ఠ ।

త్వాꣳ శశ్వన్తఽఉప యన్తి వాజాః ॥ ॥౭౬॥

ప్రేద్ధ ఇతి ప్ర+ఇద్ధః, అగ్నే, దీదిహి, పురః, నః, అజస్రయా, సూర్మ్యా, యవిష్ఠ, త్వామ్ శశ్వన్తః, ఉప, యన్తి, వాజాః. (76)

పదార్థః :—(ప్రేద్ధః) ప్రకృష్టతయా ప్రదీప్తః (అగ్నే) అగ్నిరివ దుఃఖదాహక యోగిన్ (దీదిహి) కామయస్వ (పురః) పురస్తాత్ (నః) అస్మాన్ (అజస్రయా) అనుపక్షీణయా (సూర్మ్యా) ఐశ్వర్యేణ (యవిష్ఠ) అతిశయేన యువన్ (త్వామ్)(శశ్వన్తః) నిరంతరం వర్త్తమానాః(ఉప యన్తి) ప్రాప్నువన్తు (వాజాః)విజ్ఞానవన్తో జనాః ॥౭౬॥ అన్వయః :— హే యవిష్ఠాగ్నే! త్వం పురః ప్రేద్ధః సన్నజస్రయా సూర్మ్యా నోఽస్మాన్ దీదిహి శశ్వన్తో వాజా స్త్వాముపయన్తి. ॥౭౬॥ భావార్థః :— యదా మనుష్యాః శుద్ధాత్మానో భూత్వాఽన్యానుప కుర్వన్తి తదా తేఽపి సర్వత్రోప కృతా భవన్తి. ॥౭౬॥

పదార్థము :—యవిష్ఠ = అత్యంత తరుణ వయస్కుడా! అగ్నే = అగ్నివలె దుఃఖములను వినాశ మొనరించు యోగీ! నీవు పురః = పూర్వము, ప్రేద్ధః = మంచి తేజస్సుతో ప్రకాశమాను

పెరుగుచు, అజస్రయా = నాశన రహితమగు, ఘృతాహుతి = ఐశ్వర్యప్రవాహముచే. సః = ..., పీదిః = ఆకాంక్షించుము, శశ్వంతః = నిరంతరము ఉండువారు, వాజాః = విశేష జ్ఞానము గలవారు. త్వామ్ = నిన్ను, ఉప యంతి = పొందుదురు గాక ! ॥౭౬॥

భావార్థము :—మానవు లెప్పుడు శుద్ధాత్ములై పరోపకార మొనర్చెదరో, అప్పుడు వారును అన్నిదిశలనుండి ఉపకృతు లయ్యెదరు. ॥౭౬॥ (౫౭౬)

౫౭౭ అగ్నే తమిత్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, ఆర్షీ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

అగ్నే తమద్యాశ్వన్న స్తోమైః క్రతున్న భద్రꣳ హృదిస్పృశమ్ ।
ఋధ్యామా త ఓహైః ॥ ॥౭౭॥

అగ్నే, తమ్, అద్య అశ్వమ్, న, స్తోమైః, క్రతుమ్, న, భద్రమ్, హృది+స్పృశమ్, ఋధ్యామ, తే, ఓహైః. (౧౧)

పదార్థః :— (అగ్నే) విద్వన్ (తమ్) పూర్వమన్త్రోక్తమ్ (అద్య) (అశ్వమ్) తురఙ్గమ్ (న) ఇవ (స్తోమైః) స్తుతిభిః (క్రతుమ్) ప్రజ్ఞానమ్ (న) ఇవ (భద్రమ్) భజనీయం కల్యాణకరమ్ (హృదిస్పృశం) యో హృదయే స్పృశతి తమ్ (ఋధ్యామ) వర్ద్ధేమ. అత్రాన్యేషా మపి దీర్ఘః (తే) తవ (ఓహైః) రక్షణాదిభిః ॥౭౭॥ అన్వయః :— హే అగ్నే ! విద్యుత్సదృశపరాక్రమ ... త్వం న క్రతుం న భద్రం హృదిస్పృశం తం త్వాం స్తోమైరద్య ప్రాప్య తే తవోహైర్వయం సతత మృధ్యామ. ॥౭౭॥ భావార్థః :— అత్రోపమాలంకారః. యథా శరీరస్థేన విద్యు దాదినా వృద్ధివేగౌ ప్రజ్ఞాసుఖాని చ వర్ద్ధేరꣳ స్తథా విద్వచ్ఛిక్షారక్షాదిభి ర్మనుష్యాదయో వర్ధన్త. ॥౭౭॥

పదార్థము :—అగ్నే = విద్యుత్తువలె పరాక్రమముగల విద్వాంసుడా ! అశ్వమ్ న = హయమువలె, క్రతుమ్ న = బుద్ధివలె, భద్రమ్ = కల్యాణ కారివి, హృదిస్పృశమ్ = హృదయమును స్పర్శించువాడవు నగు, తమ్ = పూర్వమంత్రోక్తమైన ఆ నిన్ను, స్తోమైః = స్తుతులతో, అద్య = నేడు పొంది, తే = నీయొక్క, ఓహైః = పాలనాది గుణములచే, ఋధ్యామ = వృద్ధినిపొందుదుము గాక !

భావార్థము :—ఉపమాలంకార మిందున్నది. ఎటుల శరీరస్థమగు విద్యుదాదులచే వృద్ధి వేగములు, ప్రజ్ఞాసుఖములు వృద్ధి జెందునో అటులనే విద్వాంసుల శిక్షారక్షాదులచే మనుష్యాదులు వృద్ధిచెందుదురు.

౫౭౮ చిత్తి మిత్యస్య వశిష్ఠ ఋషిః, విశ్వకర్మా దేవతా, విరాడతి జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

చిత్తిం జుహోమి మనసా ఘృతేన యథా దేవా ఇహాగమన్వీతిహోత్రా ఋతావృధః
పత్యే విశ్వస్య భూమనో జుహోమి విశ్వకర్మణే విశ్వాహాదాభ్యꣳ హవిః ॥౭౮॥

చిత్తిమ్, జుహోమి, మనసా, ఘృతేన, యథా, దేవాః, ఇహ, ఆగమన్నిత్యా

+గమన్, వీతిహోత్రా ఇతి వీతి+హోత్రా, ఋతావృధః, ఋతవృధ ఇత్యృత+వృధః, పత్యే, విశ్వస్య, భూమనః, జుహోమి, విశ్వకర్మణే, ఇతి విశ్వ+కర్మణే, విశ్వాహా, అదాభ్యమ్, హవిః. (78)

పదార్థః :- (చిత్తిమ్) చిన్వన్తి యయా తామ్ (జుహోమి) గృహ్ణామి (మనసా) విజ్ఞానేన (ఘృతేన) ఆజ్యేన (యథా) (దేవాః) కామయమానా విద్వాంసః (ఇహ) (ఆగమన్) ఆగచ్ఛన్తి (వీతిహోత్రాః) వీతిః సర్వతః ప్రకాశితో హోత్రా యజ్ఞో యేషాం తే (ఋతావృధః) యే ఋతేన సత్యేన వర్ధన్తే. అత్రాన్యేషామపీతి పూర్వ పదస్య దీర్ఘః (పత్యే) పాలకాయ (విశ్వస్య) సమగ్రస్య జగతః (భూమనః) బహురూపస్య (జుహోమి) దదామి (విశ్వకర్మణే) విశ్వం కర్మ క్రియమాణం కృతం యేన తస్మై (విశ్వాహా) సర్వాణి దినాని (అదాభ్యమ్) అహింసనీయమ్ (హవిః) హోతవ్యం శుద్ధం సుఖకరం ద్రవ్యమ్. ॥౭౮॥ అన్వయః :- హే మనుష్యాః యథాఽహం మనసా ఘృతేన చిత్తిం జుహోమి యథేహ వీతిహోత్రా ఋతావృధో దేవా భూమనో విశ్వస్య విశ్వకర్మణే పత్యే జగదీశ్వరాయాదాభ్యం హవి ర్విశ్వాహా హోతు మాగమన్నహం హవి ర్జుహోమి తథా యూయమప్యాచరత. ॥౭౮॥ భావార్థః :-అత్రోపమాలంకారః. యథా కాష్ఠచితోఽగ్ని రాజ్యేన వర్ధతే తథా విజ్ఞానేనాహం వర్ధేయ యథేశ్వరోపాసకా విద్వాంసశ్చ జగతః కల్యాణాయ ప్రయతన్తే తథాహమపి ప్రయతేయ. ॥౭౮॥

పదార్థము :-మానవులారా ! యథా = ఎటుల నేను, మనసా = విజ్ఞానము చేతను, ఘృతేన నేతితోను, చిత్తమ్ = సంచయ మొనర్చు క్రియను, జుహోమి = గ్రహించుచున్నానో, లేక ఎటుల, ఇహ = ఈ జగత్తునందు, వీతిహోత్రాః = అన్ని దిక్కులందు ప్రకాశ మానమైన యజ్ఞము కలవారు, ఋతావృధః = సత్యముచే వృద్ధి నొందువారు, దేవాః = కామించు వారునగు విద్వాంసులు, భూమనః విశ్వస్య = బహురూపములుగల సకల సంసారము యొక్క, విశ్వకర్మణే = క్రియమాణ సకలకర్మల నొనర్చిన వాడు, పత్యే = పాలకుడునగు జగదీశ్వరుని కై, అదాభ్యమ్ = నష్టమొనర్చతగనిది, హవిః = హోమమొనర్చ తగినదియు నగు పదార్థమును, విశ్వాహా ఆగమన్ = సర్వదినములందు హోమ మొనర్చుటకు వచ్చుచున్నారో, మఱియు నేను హోమ మొనర్చదగు పదార్థములను, జుహోమి = హోమ మొనర్చు చున్నానో అటులనే మీరును ఆచరించుడు. ॥౭౮॥

భావార్థము :-ఉపమాలంకార మిందున్నది. కాష్ఠచితమైనయగ్ని ఎటుల నేతితో పెద్దదగుచున్నదో అటులనే విజ్ఞానముచే నేను అభివృద్ధిచెందుదును గాక! ఎటుల ఈశ్వరోపాసన యొనర్చు విద్వాంసులు జగత్తుయొక్క కల్యాణమునకు ప్రయత్నించెదరో అటులనే నేనును ప్రయత్నించెదను గాక !

౭౯- సప్త త ఇత్యస్య సప్తఋషయ ఋషయః, అగ్నిర్ దేవతా, ఆర్షీ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమునే చెప్పెను.

సప్త తేఽఅగ్నే సమిధః సప్త జిహ్వాః సప్తఽఋషయః సప్త ధామ ప్రియాణి ।
సప్తహోత్రాః సప్తధా త్వా యజన్తి సప్తయోనీ రాపృణస్వ ఘృతేన స్వాహా ॥౭౯॥

సప్త, తే, అగ్నే, సమిధ ఇతి సమ్+ఇధః, సప్త, జిహ్వాః, సప్త, ఋషయః, సప్త, ధామ, ప్రియాణి, సప్త, హోత్రాః, సప్త+ధా, త్వా, యజన్తి, సప్త, యోనీః, ఆ, పృణస్వ, ఘృతేన, స్వాహా. (79)

పదార్థః :-(సప్త)సప్త సంఖ్యాకాని గాయత్ర్యాదీని ఛందాసి(తే)తవ(అగ్నే)తేజస్విన్ విద్వన్ (సమిధః) ప్రదీపకః (సప్త జిహ్వాః)కాల్యాదయః సప్త సంఖ్యాకా జ్వాలాః (సప్త ఋషయః) ప్రాణాదయః పఞ్చ దేవదత్తధనంజయౌ చ (సప్త ధామ) జన్మ నామ స్థాన ధర్మార్థ కామ మోక్షాఖ్యాని ధామాని (ప్రియాణి) (సప్త హోత్రాః) సప్త ఋత్విజః (సప్తధా) సప్తభిః ప్రకారైః (త్వా) త్వామ్ (యజన్తి) సంగచ్ఛేత (సప్తయోనీః) చితీః (ఆ) (పృణస్వ) సుఖీ భవ(ఘృతేన) ఆజ్యేన(స్వాహా) ॥౭౯॥ అన్వయః :—హే అగ్నే విద్వన్ ! యథాగ్నేః సప్త సమిధః సప్త జిహ్వాః సప్తర్షయః సప్తప్రియాణి ధామ సప్త హోత్రాశ్చ సన్తి తథా తే తవ సన్తు యథా విద్వాంస స్తమగ్నిం సప్తధా యజన్తి తథా త్వా యజన్తు యథాఽయమగ్ని ర్ఘృతేన స్వాహా సప్త యోనీ రాపృణతే తథా త్వమా పృణస్వ. ॥౭౯॥ భావార్థః :-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథేన్ధనై రగ్ని ర్వర్ధతే తథా విద్యాదిశుభగుణైః సర్వే మనుష్యా వర్ధన్తామ్. యథా విద్వాంసోఽగ్నౌ ఘృతాదికం హుత్వా జగదుపకుర్వన్తి తథా వయ మపి కుర్యామ. ॥౭౯॥

పదార్థము :-అగ్నే = తేజస్వియైన విద్వాంసుడా ! ఎటుల అగ్నికి, సప్త సమిధః = ప్రజ్వలింప జేయునవి ఏడు, సప్తజిహ్వాః = కాలీ-కరాలీ అను ఏడు జ్వాలారూపజిహ్వాలు, సప్తఋషయః = సప్త ప్రాణములు, ప్రాణాపాన సమానోదాన వ్యాన దేవదత్త ధనంజయములు, సప్త ధామ ప్రియాణి = సప్త ప్రియ ధామములు జన్మ, స్థానము, నామము, ధర్మము, అర్థము, కామము, మోక్షము, సప్త హోత్రాః = ఋతువులందు యజ్ఞ మొనర్చు వారేడుగురు ఉన్నారో, అటులనే, తే = నీకును కలుగును గాక ! ఎటుల విద్వాంసులా యగ్నిని, సప్తధా = సప్త విధముల, యజంతి = పొందుచున్నారో, అటులనే, త్వా = నీకును లభించుగాక ! ఎటుల నీ యగ్ని, ఘృతేన = నేతితోను, స్వాహా = ఉత్తమ వాణితోను, సప్త యోనీః = సప్త సంచయములను సుఖముగ పొందుచున్నదో అటులనే నీవు, ఆపృణస్వ = సుఖముగ పొందుము. ॥౭౯॥

భావార్థము :— వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. అగ్ని ఇంధనములచే పెద్దది యగునటుల విద్యాది శుభ గుణములచే సకల మానవులు వృద్ధిజెందవలెను. విద్వాంసు లెటుల అగ్నియందు ఘృతాదులను హోమమొనర్చి జగదుపకార మొనర్చుచున్నారో అటులనే మేమును ఒనర్చెదముగాక !

౮౦ శుక్రజ్యోతి రిత్యస్య సప్తఋషయ ఋషయః, మరుతో దేవతాః, ఆర్ష్యుష్ణిక్ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.
అథేశ్వరః కీదృశోఽస్తీత్యాహ. ఈశ్వరు డెట్టివాడు ?

శుక్రజ్యోతిశ్చ చిత్రజ్యోతిశ్చ సత్యజ్యోతిశ్చ జ్యోతిష్మాꣳశ్చ ।
శుక్రశ్చ ఋతపా శ్చాత్యꣳహాః ॥ ॥౮౦॥

శుక్రజ్యోతి రితి శుక్ర+జ్యోతిః, చ, చిత్రజ్యోతి రితి చిత్ర+జ్యోతిః, చ, సత్య జ్యోతి రితి సత్య+జ్యోతిః, చ, జ్యోతిష్మాన్, చ, శుక్రః, చ, ఋతపా ఇత్యృత

+ పాః, ఫ్త, అత్యంహా ఇత్యతి+అంహాః. (80)

పదార్థః :–(శుక్రజ్యోతిః) శుక్రం శుద్ధం జ్యోతి ర్యస్య సః(చ)(చిత్ర జ్యోతిః) చిత్రమద్భుత జ్యోతి ర్యస్య సః (చ) (సత్య జ్యోతిః) సత్యమవినాశి జ్యోతిః ప్రకాశో యస్య సః (చ) (జ్యోతిష్మాన్) బహూని జ్యోతింషి ప్రకాశా విద్యన్తే యస్య సః (చ) (శుక్రః) శీఘ్రకర్తా శుద్ధస్వరూపో వా (చ) (ఋతపాః) య ఋతం సత్యం పాతి (చ) (అత్యంహాః) అతిక్రాన్త మంహో దుష్కృతం యేన సః. ॥౮౦॥ అన్వయః :–హే మనుష్యాః యథా శుక్రజ్యోతిశ్చ చిత్రజ్యోతిశ్చ సత్యజ్యోతిశ్చ జ్యోతిష్మాంశ్చ శుక్రశ్చాత్యంహా ఋతపాశ్చేశ్వరోఽస్తి తథా యూయం భవత. ॥౮౦॥

భావార్థః :–అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథేహ విద్యుత్ సూర్యాదీన్ ప్రభాకరాన్ శుద్ధికరాన్ పదార్థాన్నిర్మాయేశ్వరేణ జగచ్ఛోధ్యతే తథైవ శుచి సత్యవిద్యోపదేశక్రియాభి ర్మనుష్యాదయో విద్వద్భిః శోధనీయాః,అత్రానేకేషాం చకారాణాం పాఠాత్ సర్వేషా ముపరి ప్రీత్యాదయోఽపి విధేయాః.

పదార్థము :–మానవులారా ! ఎటుల, శుక్రజ్యోతిః = శుద్ధమైన ప్రకాశము గలవాడు. చ = మఱియు, చిత్రజ్యోతిః = అద్భుతమైన ప్రకాశము గలవాడు, చ = మఱియు, సత్య జ్యోతిః = వినాశరహితమైన జ్యోతిగలవాడు, చ = మఱియు, జ్యోతిష్మాన్ = బహు ప్రకాశములు గలవాడు, చ = మఱియు, శుక్రః = శీఘ్రకర్త, శుద్ధ స్వరూపుడు, చ = మఱియు, అత్యంహాః = దుష్టకార్యమును దూర మొనర్చినవాడు, చ = మఱియు, ఋతపాః = సత్యమును రక్షించువాడును నై ఈశ్వరుడున్నాడో అటులనే మీరును గండు. ॥౮౦॥

భావార్థము :–వాచకలుప్తోప మాలంకార మిందున్నది. ఈలోకము విద్యుత్తు సూర్యాదులను ప్రభాకరములు, శుద్ధికరములు నగు పదార్థములను రచించి ఈశ్వరు డెటుల జగత్తును శుద్ధ మొనర్చెనో అటులనే శుద్ధి సత్య విద్యోపదేశాది క్రియలచేత విద్వాంసులు మానవులను శుద్ధమొనర్చ వలయును. ఈ మంత్రమం దనేక చకారము లుండుటచే అందరిపట్ల ప్రీత్యాదులను గూడ చూపవలయునని తెలియుచున్నది. ॥౮౦॥

---

౮౧ ఈదృఙ్ చేత్యస్య సప్తఋషయ ఋషయః. మరుతో దేవతాః, ఆర్షీ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పున ర్విద్వాన్ కీదృశో భవే దిత్యాహ. మఱల విద్వాంసు డెటు లుండవలయును ?

ఈదృఙ్ చాన్యాదృఙ్ చ సదృఙ్ చ ప్రతి సదృఙ్ చ ।
మితశ్చ సంమితశ్చ సభరాః ॥ ॥౮౧॥

ఈదృఙ్, చ, అన్యాదృఙ్, చ, సదృఙ్ సదృఙితి స+దృఙ్, చ, ప్రతిసదృఙితి ప్రతి+సదృఙ్, చ, మితః, చ, సమ్మిత ఇతి సమ్+మితః, చ, సభరా ఇతి స+భరాః. (81)

పదార్థః :–(ఈదృఙ్)అన్యేన తుల్యః(చ) (అన్యాదృఙ్) అన్యేన సమానః (చ) (సదృఙ్) సమానం పశ్యతి స సదృఙ్(చ) (ప్రతిసదృఙ్) తం తం ప్రతి సదృశం పశ్యతి(చ)(మితః) మానం ప్రాప్తః (చ)(సమ్మితః) సమ్యక్(పరిమితః)(చ) (సభరాః) సమానం బిభ్రతీతి సభరాః. ॥౮౧॥

అన్వయః :–యే పురుషా ఈదృఙ్ చాన్యాదృఙ్ చ సదృఙ్ చ ప్రతిసదృఙ్ చ మితశ్చ సంమితశ్చ

సభరాశ్చ వర్తన్తే తే వ్యావహారికీం కార్యసిద్ధిం కర్తుం శక్నువన్తి. ॥౮౧॥ భావార్థః :— యో మనుష్య ఈశ్వరతుల్య ఉత్తమ స్తదనుకరణం కృత్వా సత్యం ధరత్యసత్యం త్యజతి స ఏవ యోగ్యోఽస్తి. ॥౮౧॥

పదార్థము :_ఏ పురుషులు, ఈదృఙ్ = ఇతని వలెను, చ = కూడ, అన్యాదృఙ్ = ఇతరునితో తుల్యముగను, చ = కూడ.సదృఙ్ = సమానముగ చూచువాడు, చ = కూడ, ప్రతిసదృఙ్ = వారివారి పట్ల సదృశ భావ ముంచువాడు, చ = కూడ, మితః = గౌరవమును పొందినవాడు, చ = కూడ, సంమితః = బాగుగ పరిమాణ మొనర్చబడినవాడు. చ = మఱియు, సభరాః = సమానధారణ మొనర్చువారగు నై యుందురో వారు వ్యవహార సంబంధమైన కార్యములను సాధించ గలుగుదురు.

భావార్థము :_ఏ మనుష్యుడు ఈశ్వరునివలె ఉత్తముడై, ఈశ్వరుని అనుకరణ మొనర్చి.సత్యమును ధరించియు అసత్యమును త్యజించునో అతడే యోగ్యుడు. ॥౮౧॥

---

౮౩౨ ఋతశ్చేత్యస్య సప్తఋషయ ఋషయః, మరుతో దేవతాః, ఆర్షీ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పునరీశ్వరః కీదృశోఽస్తీ త్యాహ. ఈశ్వరు డెట్టివాడు ?

ఋతశ్చ సత్యశ్చ ధ్రువశ్చ ధరుణశ్చ ధర్తా చ విధర్తా చ విధారయః ॥౮౨॥

ఋతః, చ, సత్యః, చ, ధ్రువః, చ, ధరుణః, చ, ధర్తా, చ, విధర్తేతి వి+ధర్తా, చ, విధారయ ఇతి వి+ధారయః. (82)

పదార్థః :-(ఋతః)సత్యజ్ఞానః(చ)(సత్యః)సత్సు సాధుః (చ)(ధ్రువః) దృఢనిశ్చయః(చ)(ధరుణః)ఆధారః(చ)(ధర్తా)(చ)(విధర్తా)(చ)(విధారయః)యో విశేషేణ ధారయతి సః. ॥౮౨॥ అన్వయః :— హే మనుష్యా ! య ఋతశ్చ సత్యశ్చ ధ్రువశ్చ ధరుణశ్చ ధర్తా చ విధర్తా చ విధారయః పరమాత్మాఽస్తి తమేవ సర్వ ఉపాసీరన్. ॥౮౨॥ భావార్థః :-యే మనుష్యా ! విద్యోత్సాహ సత్సఙ్గ పురుషార్థైః సత్యవిజ్ఞానే ధృత్వా సుశీలతాం ధరన్తి త ఏవ సుఖినో భవితు మన్యాంశ్చ కర్తుం శక్నువన్తి. ॥౮౨॥

పదార్థము :_మానవులారా ! ఋతః = సత్యము నెరుగువాడు, చ = మఱియు, సత్యః = శ్రేష్ఠులందు శ్రేష్ఠుడు, ధ్రువః = దృఢ నిశ్చయము గలవాడు. చ = మఱియు, ధరుణః చ = సర్వాధారుడును, ధర్తా చ = ధారణకర్తయు, విధర్తా చ = విశేషించి ధారణ మొనర్చువాడును, అనగా ధారకులకు ధారకుడును, విధారయః = విశేషించి సకల వ్యవహారముల ధరింపజేయువాడును నై యే పరమాత్మ యున్నాడో అతనినే అందరు ఉపాసించ వలయును. ॥౮౨॥

భావార్థము :-ఏ మానవులు విద్యోత్సాహము చేతను, సత్సాంగత్యము చేతను, పురుషార్థము చేతను సత్యవిజ్ఞానములను ధరించి సౌశీల్యమును ధరించుచున్నారో వారే సుఖులగుటకును, ఇతరులను సుఖులుగ నొనర్చుటకును సమర్థులగు చున్నారు. ॥౮౨॥ (౮౩౨)

---

౮౩౩ ఋతజిదిత్యస్య సప్తఋషయ ఋషయః, మరుతో దేవతాః, భురిగార్ష్యుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

అథ విద్వాంసః కీదృశా భవేయు రిత్యుచ్యతే. విద్వాంసు లెటు లుందురు ?

ఋతజిచ్చ సత్యజిచ్చ సేనజిచ్చ సుషేణశ్చ । అన్తిమిత్రశ్చ దూరేఽఅమిత్రశ్చ గణః॥

ఋతజిదిత్యృత+జిత్, చ, సత్యజిదితి సత్య+జిత్, చ, సేనజిదితి సేన+జిత్, చ, సుషేణః, సుసేన ఇతి సు+సేనః, చ, అన్తిమిత్ర ఇత్యన్తి+మిత్రః, చ,దూరే అమిత్ర ఇతి దూరే+అమిత్రః, చ, గణః. (83)

పదార్థః :-(ఋతజిత్) య ఋతం విజ్ఞాన ముత్కర్షతి సః (చ) (సత్యం జిత్) సత్యం కారణం ధర్మం చోన్నయతి(చ)(సేనజిత్) యః సేనాం జయతి సః (చ) (సుషేణః) శోభనా సేనా యస్య సః(చ)(అన్తిమిత్రః)అన్తౌ సమీపే మిత్రాః సహాయకారిణో యస్య సః(చ) (దూరే అమిత్రః)దూరే అమిత్రాః శత్రవో యస్య సః(చ)(గణః) గణనీయః. ॥౮౩॥ అన్వయః :- య ఋతజిచ్చ సత్యజిచ్చ సేనజిచ్చ సుషేణ శ్చాన్తిమిత్రశ్చ దూరేఽఅమిత్రశ్చ భవేత్ స ఏవ గణో గణనీయో జాయతే. ॥౮౩॥ భావార్థః :-యే మనుష్యా విద్యాసత్యాదీని కర్మాణ్యున్నయేయు ర్మిత్రసేవినః శత్రుద్వేషిణ శ్చ భవేయు స్త ఏవ లోకే ప్రశంసనీయాః స్యుః. ॥౮౩॥

పదార్థము :-ఎవడు, ఋతజిత్ చ = విశేష జ్ఞానమును అభివృద్ధి పఱచు వాడును, సత్యజిత్ చ = కారణమును ధర్మమును ఉన్నతి యొనర్చు వాడును, సేనజిత్ చ = సేనను జయించు వాడును, సుషేణః చ = సుందరమైన సేనగలవాడును, అంతి మిత్రః చ = సమీపమున సహాయ మొనర్చు మిత్రుడు కలవాడును, దూరే అమిత్రః చ = దూరముగ తొలగి పోయిన శత్రువులు గలవాడును నై యున్నాడో అతడే, గణః = గణనీయు డగుచున్నాడు. ॥౮౩॥

భావార్థము :-ఏ మానవులు విద్యా సత్యాది కర్మల నభివృద్ధి పఱచుదురో, మఱియు మిత్రులకు సేవ, శత్రువులతో వైర మొనర్చెదరో అట్టి వారే లోకములో ప్రశంసా యోగ్యు లగుచున్నారు.

---

౮౪ ఈదృఙ్క్షాస ఇత్యస్య సప్తఋషయ ఋషయః. మరుతో దేవతాః, నిచృదార్షీ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఈదృఙ్క్షాస ఏతాదృఙ్క్షాస ఊ షు ణః సదృఙ్క్షాసః ప్రతిసదృఙ్క్షాస ఏతన ।
మితాసశ్చ సమ్మితాసో నోఽఅద్య సభరసో మరుతో యజ్ఞేఽఅస్మిన్ ॥

ఈదృఙ్క్షాసః, ఏతాదృఙ్క్షాసః, ఊ౦ ఇత్యూ౦, సు, నః, సదృఙ్క్షాస ఇతి స+దృఙ్క్షాసః, ప్రతి సదృఙ్క్షాస ఇతి ప్రతి+సదృఙ్క్షాసః, ఆ, ఇతన, మితాసః, చ, సమ్మితాస ఇతి,సమ్+మితాసః, నః, అద్య, సభరస ఇతి స+భరసః,మరుతః,యజ్ఞే, అస్మిన్.

పదార్థః :-(ఈదృఙ్క్షాసః)ఏతల్లక్షణసహితాః (ఏతాదృఙ్క్షాసః)ఏతైః పూర్వోక్తైః స్సదృశాః(ఉ) వితర్కే (సు)సుష్ఠు (నః) అస్మాన్ (సదృఙ్క్షాసః) పక్షపాతం విహాయ సమానదృష్టయః (ప్రతిసదృఙ్క్షాసః)ఆప్తసదృశాః (ఆ)(ఇతన)సమన్తా త్ప్రాప్నుత (మితాసః) పరిమితవిజ్ఞానాః(చ) (సమ్మితాసః) తులావత్ సత్యవివేచకాః(నః)అస్మాన్(అద్య)(సభరసః) స్వసమానపోషకాః (మరుతః) ఋత్విజో

విద్వాంసః(యజ్ఞే)సంగంతవ్యే వ్యవహారే (అస్మిన్). ॥౬॥ అన్వయః :-హే మరుతో ! విద్వాంసో ! య ఈదృక్షాస ఏతాదృక్షాస సదృక్షాసః ప్రతిసదృక్షాసో నోఽస్మాన్ స్వేతన ఉ మితాసః సమ్మితాస శ్చాస్మిన్ యజ్ఞే సభరసో భవతాఽద్య నో రక్షత తాన్ వయ మపి సతతం సత్కుర్యామ. ॥౮॥ భావార్థః :-యదా ధార్మికా విద్వాంసః క్వాపి మిలేయు ర్యానుపాగచ్ఛేయు రధ్యాపయేయుః సుశిక్షేరం శ్చ తదేమే సర్వైః సత్కర్తవ్యాః. ॥౮॥

పదార్థము :-మరుతః = ప్రతి ఋతువునందు యజ్ఞమొనర్చు విద్వాంసులారా ! ఈదృక్షాసః = ఈయీ లక్షణములు గలవారు, ఏతాదృక్షాసః = పూర్వోక్త సదృశులు, సదృక్షాసః = పక్షపాతమును వీడి సమానమైన దృష్టిగలవారు, ప్రతిసదృక్షాసః = శాస్త్రముల జదివి సత్యమును జెప్పుధర్మాత్ములైన ఆప్తులకు తుల్యులు నగు వారెవరు, నః = మాకు, సు ఆ ఇతన = బాగుగ లభించెదరో, ఉ = లేక, మితాసః = పరిమిత విజ్ఞానము గలవారును, సంమితాసః = తులాసదృశముగ సత్యాసత్యములను వేరుపఱచు వారును, చ = మఱియు, అస్మిన్ యజ్ఞే = ఈ యజ్ఞమునందు,సభరసః = తనవలెనే ప్రాణులను పోషించు వారును నగు నెవరు, అద్య = నేడు, నః = మమ్ముల రక్షించెదరో వారిని మేము నిరంతరము సత్కరించెదము గాక ! ॥౮॥

భావార్థము :-ధార్మిక విద్వాంసు లెక్కడైనా కలసినను, ఎవరింటికైనా విచ్చేసినను, చదివించినను, శిక్షగఱపినను వారు వీరందరికి సత్కారార్హులగుచున్నారు. ॥౮॥ (౯౩౪)

౯౩౫ స్వతవానిత్యస్య సప్తర్షయ ఋషయః, చతుర్మాస్యా మరుతో దేవతాః, స్వరాడార్షీ గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పున స్స విద్వాన్ కీదృశో భవే దిత్యాహ. విద్వాంసు డెటువంటి వాడు ?

స్వతవాఀశ్చ ప్రఘాసీ చ సాంతపనశ్చ గృహమేధీ చ । క్రీడీ చ శాకీ చో జ్జేషీ॥

స్వతవానితి స్వ+తవాన్, చ, ప్రఘాసీతి ప్ర+ఘాసీ, చ, సాన్తపన ఇతి సామ్+తపనః, చ, గృహమేధీతి, గృహమేధీ, చ,క్రీడీ, చ, శాకీ, చ, ఉజ్జేషీత్యుత్+జేషీ.

పదార్థః :-(స్వతవాన్) యః స్వాన్ తౌతి వర్ధయతి సః. అత్ర తు ధాతో రౌణాదిక ఆనిః ప్రత్యయః(చ)(ప్రఘాసీ)బహవః ప్రకృష్టా ఘాసా భోజ్యాని విద్యన్తే యస్య సః (చ) (సాన్తపనః) సమ్యక్ శత్రూన్ తాపయతి తస్యాయమ్ (చ) (గృహమేధి) ప్రశస్తో గృహే మేధః సంగమోఽస్యాస్తీతి సః(చ) (క్రీడీ) (చ) అవశ్యం క్రీడితుం శీలః (శాకీ)అవశ్యం శక్తుం శీలః (చ)(ఉజ్జేషీ) ఉత్కృష్టతయా జేతుం శీలః. ॥౯॥ అన్వయః :-యః స్వతవాంశ్చ ప్రఘాసీ చ సాన్తపనశ్చ గృహమేధీ చ క్రీడీ చ శాకీ చ భవేత్ స ఉజ్జేషీ స్యాత్. ॥౯॥ భావార్థః :-యో బహుబలాన్నసామర్థ్యో గృహస్థో భవతి స సర్వత్ర విజయ మాప్నోతి. ॥౯॥

పదార్థము :-స్వతవాన్ = స్వకీయులను వృద్ధియొనర్చువాడు, చ = మఱియు. ప్రఘాసీ = అపరిమిత భోజన సామాగ్రి గలవాడు, సాంతపనః = బాగుగా శత్రువులను తపింప జేయువాడు, చ = మఱియు, గృహమేధీ = గృహమందు ప్రశస్తమైన సంగమముగలవాడు, చ = మఱియు, క్రీడీ = క్రీడా స్వభావము కలిగియున్నవాడు, చ = మఱియు, శాకీ = అవశ్యముగ శక్తిజూపు శీలము గలవాడుగ నెవడున్నాడో అతను, ఉజ్జేషీ = మనస్సుతో నత్యంతముగ జయించు వాడగు చున్నాడు.

భావార్థము :—అధిక బలియు, అధికారిముగలిగి యున్నవాడును సమర్థుడును నైన గృహస్థుడు సర్వత్ర విజయమును పొందు చున్నాడు. ॥౮౫॥ (౯౩౭)

౯౩౮ ఇంద్రమిత్యస్య స ప్తఋషయ ఋషయః, మరుతో దేవతాః, నిచృచ్ఛక్వరీ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః. పునా రాజప్రజాః కథం పరస్పరం వర్తే రన్నిత్యాహ. రాజు ప్రజలు పరస్పర మెటుల మెలగవలెను?

ఇన్ద్రం దైవీర్విశో మరుతోఽనువర్త్మానోఽభవన్యథేన్ద్రం దైవీ ర్విశో మరుతోఽనువర్త్మానోఽభవన్ । ఏవ మిమం యజమానం దైవీశ్చ విశో మానుషీశ్చానువర్త్మానో భవన్తు ॥ ॥౮౬॥

ఇన్ద్రమ్, దైవీః, విశః, మరుతః, అనువర్త్మాన ఇత్యనుఽవర్త్మానః, అభవన్, యథా, ఇన్ద్రమ్, దైవీః, విశః, మరుతః, అనువర్త్మాన ఇత్యనుఽవర్త్మానః, అభవన్, ఏవమ్, ఇమమ్, యజమానమ్, దైవీః, చ, విశః, మానుషీః, చ, అనువర్త్మాన ఇత్యనుఽవర్త్మానః, భవన్తు. (86)

పదార్థః :—(ఇంద్రమ్)పరమైశ్వర్యయుక్తం ధార్మికం రాజానమ్ (దైవీః) దేవానాం విదుషామిమాః (విశః)ప్రజాః (మరుతః) ఋత్విజో విద్వాంసః(అనువర్త్మనః)అనుకూలో వర్త్మ మార్గో యేషాం తే (అనుభవన్) భవన్తు (యథా)యేన ప్రకారేణ(ఇన్ద్రమ్)అఖిలైశ్వర్యమ్(దైవీః)(విశః) (మరుతః)ప్రాణా ఇవ ప్రియాః (అనువర్త్మనః)అనుకూలాచరణాః (అభవన్)(ఏవమ్) (ఇమమ్) (యజమానమ్)విద్యాసుశిక్షాభ్యాం సుఖదాతారమ్(దైవీః) (చ) (విశః) (మానుషీః) మానుషాణా మవిదుషా మిమాః(చ)(అనువర్త్మనః)(భవన్తు). ॥౮౬॥ అన్వయః :—హే రాజంస్త్వం తథా వర్తస్వ యథేమా దైవీ ర్విశో మరుత శ్చేన్ద్ర మనువర్త్మనోఽభవన్ యథా మరుతో దైవీర్దివ్యా విశశ్చేన్ద్ర మనువర్త్మానోఽభవన్. ఏవం దైవీశ్చ విశో మానుషీశ్చ విశ ఇమం యజమాన మనువర్త్మనో భవన్తు. ॥౮౬॥ భావార్థః :—అత్రోపమా వాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. యథా ప్రజా రాజాదీనాం రాజపురుషాణా మనుకూలా వర్తేరం స్తథై తేఽపి ప్రజానుకూ లావర్తన్తామ్. యథా ధ్యాపకోప దేశకాః సర్వేషాం సుఖాయ ప్రయతేరం స్తథై వ సర్వ ఏతేషాం సుఖాయ ప్రయతన్తామ్.

పదార్థము :—రాజా ! నీవు ఈ విధముగ ప్రవర్తించుము. యథా = ఎటుల, దైవీః = విద్వాంసులకు సంబంధించిన, విశః = ప్రజలు, మరుతః = ప్రతిఋతువునందు యజ్ఞ మొనరించు విద్వాంసులు, ఇంద్రమ్ = పరమైశ్వర్యయుక్తుడగు రాజునకు, అనువర్త్మానః = అనుకూల మార్గమున నడచు వారుగ, అభవన్ = అగుదురో లేక ఎటుల, మరుతః = ప్రాణముతో సమానమగు ప్రియులు, దైవీః విశః = శాస్త్రజ్ఞులు దివ్యులు నగు ప్రజలు, ఇంద్రమ్ = సకలైశ్వర్య యుక్తుడగు పరమేశ్వరునకు, అనువర్త్మనః = అనుకూలముగ నాచరించు వార లగుదురో, ఏవమ్ = ఇటులనే. దైవీః = = శాస్త్రముల నభ్యసించినవారు, చ = మఱియు, మానుషీః = మూర్ఖులు, చ విశః = ఈ యిరువురు ప్రజలు, ఇమమ్ యజమానమ్ = విద్యా సుశిక్షల నొసగు నీ సజ్జనునికి, అనువర్త్మనః = అనుకూలముగ చరించు వారులై , భవన్తు = ఉందురో అటుల ప్రవర్తించుము. ॥౮౬॥

భావార్థము:—ఉపమా వాచక లుప్తోప మాలంకారము లిందున్నవి. ప్రజ లెటుల రాజుకు రాజపురు

షులకు అనుకూలముగ వర్తించుదురో అటులనే వారును ప్రజల కనుకూలముగ ప్రవర్తించ వలయును. ఎటుల అధ్యాపనోపదేశముల నొనరించువారు అందఱి సుఖము కొఱకు ప్రయత్నించెదరో అటులనే అందఱును వారి సుఖమునకై ప్రయత్నించ వలయును. ॥౮౬॥ (౯౨౨)

౯౨౩ ఇమమిత్యస్య వత్సప్రియ ఋషయః, అగ్నిర్ దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పున ర్మనుష్యైః కథం వర్తితవ్య మిత్యాహ. మానవు లెటుల మెలగ వలయును ?

ఇమꣳ స్తనమూర్జస్వన్తం ధయాపాం ప్రపీనమగ్నే సరిరస్య మధ్యే ।
ఉత్సం జుషస్వ మధుమన్తమర్వన్త్సముద్రియꣳ సదనమా విశస్వ ॥

ఇమమ్, స్తనమ్, ఊర్జస్వన్తమ్, ధయ, అపామ్, ప్రపీనమితి ప్ర+పీనమ్, అగ్నే, సరిరస్య, మధ్యే ఉత్సమ్, జుషస్వ, మధుమన్తమితి మధు+మన్తమ్, అర్వన్, సముద్రియమ్, సదనమ్, ఆ, విశస్వ. (87)

పదార్థః :—(ఇమమ్) (స్తనమ్)దుగ్ధాధారమ్(ఊర్జస్వన్తమ్) ప్రశస్త బలకారకమ్ (ధయ) పిబ (అపామ్) జలానామ్ (ప్రపీనమ్) ప్రకృష్టతయా స్థూలమ్ (అగ్నే) పావక ఇవ వర్తమాన (సరిరస్య) బహోః. సరిర ఇతి బహు నా. . నిఘం. ౩.౧. (మధ్యే) (ఉత్సమ్) ఉన్దన్తి యేన తం కూపమ్. ఉత్సమితి కూప నా. నిఘం. ౩.౨౩. (జుషస్వ) సేవస్వ (మధుమన్తమ్) ప్రశస్తం మధు మాధుర్యం విద్యతే యస్మింస్తమ్ (అర్వన్) అశ్వ ఇవ వర్తయన్ (సముద్రియమ్) సాగరే భవమ్ (సదనమ్)సీదన్తి గచ్ఛన్తి యత్తత్ (ఆ)(విశస్వ) అత్ర వ్యత్యయే నాత్మనేపదమ్. ॥౮౭॥

అన్వయః :-హే అగ్నే ! పాలక! త్వం ప్రపీనం స్తనమి వేమ మూర్జస్వన్త మపాం రసం ధయ. సరిరస్య మధ్యే మధుమంత ముత్సం జుషస్వ. హే అర్వం స్త్వం సముద్రియం సదన మావిశస్వ.॥౮౭॥

భావార్థః :-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథా బాలకా వత్సాశ్చ స్తనదుగ్ధం పీత్వా వర్ధన్తే యథా వాశ్వః శీఘ్రం ధావతి తథా మనుష్యా యుక్తాహారేణ వర్ధమానా వేగేన గచ్ఛన్తు యథా ఒద్భిః పూర్ణే సముద్రే నౌకాయాం స్థిత్వా గచ్ఛన్తః సుఖేన పారావారే యాన్తి తథైవ సుసాధనై ర్వ్యవహారస్య పారావారౌ ప్రాప్నువన్తు. ॥౮౭॥

పదార్థము :—అగ్నే = అగ్నివలెనున్న పురుషుడా ! నీవు, ప్రపీనమ్ = మంచి పాలతో నిండి యున్న, స్తనమ్ = స్తనమువలె, ఇమమ్ ఊర్జస్వంతమ్ = ఈ ప్రశంసిత బలమొసగు, అపామ్ = జలముల రసమును, ధయ = పాన మొనర్చుము. సరిరస్య మధ్యే = అనేకుల మధ్య, మధుమంతమ్ = ప్రశంసిత మధురాది గుణయుక్తమగు పదార్థములను, ఉత్సమ్ = ఆర్ద్రమొనర్చు కూపమును, జుషస్వ = సేవించుము.లేక,అర్వన్ = అశ్వమువలె ప్రవర్తించు మానవుడా! నీవు, సముద్రియమ్ సదనమ్ = సముద్రములో పోవుట కాధారమగు సదనమున[ఓడలో]ఆ విశస్వ = చక్కగ ప్రవేశించుము.

భావార్థము :-వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. బాలకులు దూడలు ఎటుల స్తన్యపాన మొనర్చి పెరుగుచున్నవో, అశ్వమెటుల వేగముగ పరుగెత్తు చున్నదో, అటులనే మానవులు యథా యోగ్య భోజన శయన విశ్రామాదులచే వృద్ధిపొంది వేగముతో నడువవలయును. ఎటుల జలములతో

నిండియున్న సముద్రము మధ్య నౌకయందు స్థితులై వెళ్ళుచు సుఖముగ పారావారము అనగ ఈ తటమునుండి ఆ తటమునకు చేరుచున్నారో అటులనే సుసాధనముచేత వ్యవహారము యొక్క పారావారములు పొందవలయును. ॥౧౭౪॥ (౯౩౭)

---

౧౭౮ ఘృత మిత్యస్య గృత్సమద ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పునర్మనుష్యై రగ్నిః క్వ క్వాన్వేషణీయ ఇత్యాహ. మానవు లగ్నిని ఎచ్చటెచ్చట అన్వేషించ వలెను?

ఘృతం మిమిక్షే ఘృతమస్య యోనిర్ఘృతే శ్రితో ఘృతమ్వస్య ధామ ।
అనుష్వధ మావహ మాదయస్వ స్వాహాకృతం వృషభ వక్షి హవ్యమ్ ॥

ఘృతమ్, మిమిక్షే, ఘృతమ్, అస్య, యోనిః, ఘృతే, శ్రితః, ఘృతమ్, ఊ౦ ఇత్యూ౦, అస్య, ధామ, అనుష్వధమ్, అనుస్వధమిత్యను+స్వధమ్, ఆ, వహ, మాదయస్వ, స్వాహాకృతమితి స్వాహా+కృతమ్, వృషభ, వక్షి, హవ్యమ్.

పదార్థః :—(ఘృతమ్) ఉదకమ్ (మిమిక్షే) సిఞ్చతు మిచ్ఛ (ఘృతమ్)జలమ్ (అస్య) (యోనిః) గృహమ్ (ఘృతే) (శ్రితః) (ఘృతమ్) ఉదకమ్ (ఉ) వితర్కే (అస్య)పావకస్య (ధామ) అధికరణమ్ (అనుష్వధమ్) స్వధాన్నస్యానుకూలమ్ (ఆ) (వహ) ప్రాపయ (మాదయస్వ) హర్షయస్వ (స్వాహాకృతమ్) వేదవాణీ నిష్పాదితమ్(వృషభ)యో వర్షతి తత్సమ్బుద్ధౌ (వక్షి) కామయసే ప్రాప్నోషి వా (హవ్యమ్) హోతు మాదాతు మర్హమ్. ॥౭౮॥ అన్వయః :—హే సముద్రయాయిన: త్వం ఘృతం మిమిక్షే ఉ అస్యాగ్నే ర్ఘృతం యోని రస్తి. యో ఘృతే శ్రితో ఘృత మస్య ధామ తమగ్ని మనుష్వధ మావహ. హే వృషభ! త్వం యతః స్వాహాకృతం హవ్యం వక్షి తేనాస్మాన్ మాదయస్వ. ॥౭౮॥ భావార్థః :—యావా నగ్ని ర్జలేఽస్తి తావాన్ జలాధికరణ ఉచ్యతే యథాజ్యేన వహ్ని ర్వర్ధతే తథా జలేన సర్వే పదార్థా వర్ధన్తే. అన్న మనుకూల మాజ్యం చానన్దకారి జాయతే తస్మా త్సర్వై రేతత్కమనీయమ్. ॥౭౮॥

పదార్థము :- సముద్రమున పయనించు మానవా! నీవు, ఘృతమ్ = జలమును, మిమిక్షే = సించన మొనర్ప గోరుము, ఉ = లేక. అస్య ఘృతమ్ = ఈ అగ్నికి నేయి. యోనిః = గృహమై యున్నది. ఏది, ఘృతే = నేతియందు, శ్రితః = ఆశ్రయమును పొందుచున్నదో, లేక, ఘృతమ్ = జలము, అస్య = ఈ యగ్నికి, ధామ = ధామము—అధికరణమో అనగా ఉండుటకు స్థానమో, ఆ యగ్నిని నీవు, అనుష్వధమ్ = అన్నముయొక్క అనుకూలమునకు, ఆవహ = చేర్పించుము, వృషభ = వర్షించు జనుడా! నీవు, స్వాహాకృతమ్ = వేదవాణిచే సిద్ధమొనర్చబడిన, హవ్యమ్ = తీసుకొనదగిన పదార్థమును, వక్షి = కోరుచున్నావు లేక పొందుచున్నావు. కనుక మమ్ము, మాదయస్వ = ఆనందింపజేయుము. ॥౭౮॥

భావార్థము :- జలములలో నెంత అగ్ని యున్నదో అదంతయు జలాధికరణ మనగా జలము నందుండునది యని అనబడును. అజ్యముచే వహ్ని వృద్ధి యగుచున్నటుల జలముచే సకలపదార్థములు

వృద్ధిజెందును. అన్నము అనుకూలమైన నేయియు ఆనందకరము లగుచున్నవి కావున దానిని అందరు కామించవలయును. ॥౮౮॥ (౯౩౮)

---

౯౩౯ సముద్రాదిత్యస్య వామదేవ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కథం వర్తితవ్య మిత్యాహ. మానవు లెటుల మెలగ వలయును ?

సముద్రాదూర్మిర్మధుమాఁ॥ఉదారదుపాంశునా సమమృతత్వమానట్ ।
ఘృతస్య నామ గుహ్యం యదస్తి జిహ్వా దేవానామమృతస్య నాభిః ॥౮౯॥

సముద్రాత్, ఊర్మిః, మధుమానితి మధు+మాన్, ఉత్, ఆరత్, ఉప, అంశునా, సమ్, అమృతత్వమిత్యమృతత్వమ్, ఆనట్, ఘృతస్య నామ, గుహ్యమ్, యత్, అస్తి, జిహ్వా, దేవానామ్, అమృతస్య, నాభిః. (89)

పదార్థః :– (సముద్రాత్) అన్తరిక్షాత్ (ఊర్మిః) తరఙ్గః (మధుమాన్) మధురగుణ యుక్తః (ఉత్) (ఆరత్) ఊర్ధ్వం ప్రాప్నోతి (ఉప) (అంశునా) కిరణసమూహేన (సమ్) (అమృతత్వమ్) అమృతస్య భావమ్ (ఆనట్) సమన్తాద్ వ్యాప్నోతి (ఘృతస్య) జలస్య (నామ) సంజ్ఞా (గుహ్యమ్) రహస్యమ్ (యత్) (అస్తి) (జిహ్వా) వాణీ (దేవానామ్) విదుషామ్ (అమృతస్య) మోక్షస్య (నాభిః) స్తమ్భనం స్థిరీకరణం ప్రబన్ధనమ్. ॥౮౯॥ అన్వయః :– హే మనుష్యాః ! భవన్తో యత్స ముద్రా దంశునా మధుమా నూర్మి రుదారత్ సమమృతత్వ ముపానట్, యద్ ఘృతస్య గుహ్యం నామాస్తి, యా దేవానాం జిహ్వాఽమృతస్య నాభి రస్తి తత్సర్వం సేవన్తామ్. ॥౮౯॥ భావార్థః :– హే మనుష్యాః ! యథాఽగ్ని ర్మిలితయో ర్జలభూమ్యో ర్విభాగేన మేఘమండలం ప్రాపయ్య మధురం జలం సంపాదయతి యత్కారణాఖ్య మపాం నామ తద్ గుహ్య మస్తి మోక్ష శ్చైతత్సర్వ ముపదేశే నైవ లభ్య మితి వేద్యమ్. ॥౮౯॥

పదార్థము :– మానవులారా ! మీరు. సముద్రాత్ = అంతరిక్షమునుండి, అంశునా = కిరణ సమూహముతోపాటు, మధుమాన్ = మాధుర్యము గలిగియున్న, ఊర్మిః = ఏ జల తరంగము, ఉదారత్ = పైకి లేచుచున్నదో అది. సమమృతత్వమ్ = మంచి అమృతమువంటి ఆస్వాదమును, ఉపానట్ = సమీపముననే పొందునుగాక ! అత్యంత రుచిగలది యగుగాక ! ఘృతస్య = నేతి యొక్క, యత్ గుహ్యమ్ నామ అస్తి = గుప్తమైన యే నామము ఉన్నదో మఱియు, దేవానాం జిహ్వా = విద్వాంసుల యే వాణి, అమృతస్య = మోక్షముయొక్క, నాభిః = ప్రబంధమొనర్చునదై యున్నదో వీని నన్నిటిని సేవించుడు. ॥౮౯॥

భావార్థము :– మానవులారా ! ఎటుల అగ్ని కలిసియున్న పృథివీజలములను విడదీసి మేఘ మండలమునకు అందున్న జలములను చేర్పించి దానిని మధురముగ నొనర్చుచున్నదో, అటులనే జలములకు కారణమని యున్న పేరు అనగా కారణరూప జలము గుహ్యముగ నున్నది. అదియును మోక్షమును విద్వాంసుల యుపదేశమువలననే లభించగలవని గ్రహించవలెను. ॥౮౯॥ (౯౩౯)

---

౯౪౦ వయ మిత్యస్య వామదేవ ఋషిః, అగ్నిర్ దేవతా, విరాడార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ.   మఱల నా విషయమే.

వయం నామ ప్ర బ్రవామా ఘృతస్యాస్మిన్ యజ్ఞే ధారయామా నమోభిః ।
ఉప బ్రహ్మా శృణవచ్ఛస్యమానం చతుః శృఙ్గోఽవమీద్ గౌర ఏతత్ ॥౯౦॥

వయమ్, నామ, ప్ర, బ్రవామ, ఘృతస్య, అస్మిన్, యజ్ఞే, ధారయామ, నమోభిరితి నమః+భిః, ఉప. బ్రహ్మా, శృణవత్, శస్యమానమ్, చతుః శృఙ్గ ఇతి చతుః+శృఙ్గః, అవమీత్, గౌరః, ఏతత్. (90)

పదార్థః :— (వయమ్) (నామ) పదార్థానాం సంజ్ఞామ్ (ప్ర బ్రవామ) ఉపదిశేమ (ఘృతస్య) ఆజ్యస్య జలస్య వా (అస్మిన్) (యజ్ఞే) గృహాశ్రమ వ్యవహారే (ధారయామ) అత్రాన్యేషా మపీతి దీర్ఘః (నమోభిః) అన్నాదిభిః (ఉప) (బ్రహ్మా) చతుర్వేదవిత్ (శృణ్వత్) శృణుయాత్, (శస్యమానమ్) ప్రశంసితం సత్ (చతుఃశృఙ్గః) చత్వారో వేదాః శృఙ్గవ దుత్తమా యస్య సః (అవమీత్) ఉపదిశేత్ (గౌరః) యో వేదవిద్యావాచి రమతే స ఏవ (ఏతత్). ॥౯౦॥ అన్వయః :— య చ్చతుః శృఙ్గో గౌరో బ్రహ్మాఽవమీ దుపశృణవ త్తచ్ ఘృతస్య శస్యమానం గుహ్యం నామాస్త్యేత ద్వయ మన్యాన్ ప్రతి ప్రబ్రవా మాస్మిన్ యజ్ఞే నమోభి ర్ధారయామ చ. ॥౯౦॥ భావార్థః :— మనుష్యాః ! మనుష్య దేహం ప్రాప్య సర్వేషాం పదార్థానాం నామా న్యర్థాంశ్చాధ్యాపకేభ్యః శ్రుత్వా న్యేభ్యో బ్రూయుః. ఏతైః సృష్టిస్థైః పదార్థైః సర్వాణి కార్యాణి చ సాధయేయుః. ॥౯౦॥

పదార్థము :— చతుఃశృఙ్గః = శృంగమువలె ఉత్తమములైన నాలుగు వేదములను గలిగియున్న వాడు, గౌరః = వేదవాణియందు రమించువాడు లేక వేదవాణి నిచ్చువాడు మఱియు, బ్రహ్మా = నాలుగు వేదముల నెఱిగిన విద్వాంసుడు దేనిని, అవమీత్ = ఉపదేశించునో, ఉపశృణవత్ = సమీపమున వినునో అది, ఘృతస్య = నేతియొక్కయో, జలముల యొక్కయో, శస్యమానమ్ నామ = ప్రశంసితమైన గుప్తనామమై యున్నది. ఏతత్ = దీనిని, వయమ్ = మేమితరులకు, ప్రబ్రవామ = ఉపదేశించెదము గాక ! మఱియు, అస్మిన్ యజ్ఞే = ఈ గృహాశ్రమ వ్యవహారమునందు, నమోభిః అన్నాది పదార్థములతో పాటు, ధారయామ = ధరించెదము గాక ! ॥౯౦॥

భావార్థము :— మానవులు మనుష్యదేహమును ధరించి సకల పదార్థముల నామములను అర్థములను చదివించు వారినుండి విని యితరులకు చెప్పవలయును. మఱియు నీ సృష్టిలోనున్న సకల పదార్థములతో సకల కార్యములను సిద్ధింప జేయ వలయును. ॥౯౦॥ (౬౪౦)

---

౯౧. చత్వారీత్యస్య వామదేవ ఋషిః, యజ్ఞపురుషో దేవతా, విరాడార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ యజ్ఞాది గుణానాహ.   యజ్ఞముయొక్కయు, శబ్దశాస్త్రముయొక్కయు గుణములను జెప్పెను.

చత్వారి శృఙ్గా త్రయోఽఅస్య పాదా ద్వే శీర్షే సప్త హస్తాసోఽఅస్య ।
త్రిధా బద్ధో వృషభో రోరవీతి మహో దేవో మర్త్యాఁ ౨॥ ఽఆవివేశ ॥౯౧॥

చత్వారి, శృఙ్గా, త్రయః, అస్య. పాదాః, ద్వే ఇతి ద్వే, శీర్షే, ఇతి శీర్షే, సప్త, హస్తాసః,

అస్య, త్రిధా, బద్ధః, వృషభః, రోరవీతి, మహః, దేవః, మర్త్యాన్, ఆ, వివేశ.

పదార్థః :—(చత్వారి) (శృఙ్గా) శృఙ్గాణీవ చత్వారో వేదా నామాఖ్యాతోపసర్గనిపాతా వా (త్రయః) ప్రాతర్మధ్య సాయం సవనాని, భూత భవిష్య ద్వర్తమానాః కాలా వా (అస్య) యజ్ఞస్య శబ్దస్య వా (పాదాః) అధిగమసాధనాని (ద్వే) (శీర్షే) శిరసీ ప్రాయణీయోదయనీయే. నిత్యః కార్యశ్చ శబ్దాత్మానౌ వా (సప్త) ఏతత్సంఖ్యాకాని గాయత్ర్యాదీని ఛన్దాంసి విభక్తయో వా (హస్తాసః) హస్తేన్ద్రియ మివ (అస్య) (త్రిధా) త్రిభిః ప్రకారైః మన్త్రబ్రాహ్మణ కల్పైః. ఉరసి కణ్ఠే శిరసి వా (బద్ధః) (వృషభః) సుఖానా మభివర్షకః (రోరవీతి) ఋగ్వేదాదినా సవనక్రమేణ వా శబ్దాయతే (మహః) మహాన్ (దేవః) సంగమనీయః ప్రకాశకో వా (మర్త్యాన్) మనుష్యాన్ (ఆ వివేశ) ఆవిశతి.

అత్రాహుర్నైరుక్తాః—చత్వారి శృఙ్గేతి వేదా వా ఏత ఉక్తా స్త్రయోఽస్య పాదా ఇతి సవనాని త్రీణి ద్వే శీర్షే ప్రాయణీయోదయనీయే సప్తహస్తాసః సప్త ఛన్దాంసి త్రిధా బద్ధస్త్రేధా బద్ధో మన్త్రబ్రాహ్మణకల్పై ర్వృషభో రోరవీతి. రోరవణ మస్య సవనక్రమేణ ఋగ్భి ర్యజుర్భి స్సామభి ర్యదేన మృగ్భిః శంసంతి. యజుర్భి ర్యజన్తి. సామభిః స్తువన్తి. మహో దేవ ఇత్యేష హి మహాన్ దేవో యద్యజ్ఞో మర్త్యాఁ ఆ వివేశేత్యేష హి మనుష్యా నావిశతి యజనాయ. నిరు. అ. ౧౩.ఖం.౭.

పక్షాన్తరం పతఞ్జలి మునిరేవ మాహ :—చత్వారి శృఙ్గాణి చత్వారి పదజాతాని నామాఖ్యాతోపసర్గనిపాతాశ్చ. త్రయో అస్య పాదాః. త్రయః కాలా భూతభవిష్యద్వర్తమానాః. ద్వే శీర్షే ద్వౌ శబ్దాత్మానౌ. నిత్యః కార్యశ్చ. సప్తహస్తాసో అస్య. సప్తవిభక్తయః. త్రిధా బద్ధః త్రిషు స్థానేషు బద్ధ ఉరసి కణ్ఠే శిరసీతి. వృషభో వర్షణాత్ రోరవీతి శబ్దం కరోతి కుత ఏతత్. రౌతిః శబ్దకర్మా. మహాదేవో మర్త్యాఁ ఆవివేశేతి. మహాన్ దేవః శబ్దో మర్త్యా మరణధర్మాణో మనుష్యా స్తానావివేశ. మహాభాష్యమ్. అ.౧.పా. ౧. ఆ. ౧. ॥౯౧॥ అన్వయః :—హే మనుష్యాః ! యూయం యస్యాస్య త్రయః పాదా శ్చత్వారి శృఙ్గా ద్వే శీర్షే, యస్యాస్య సప్త హస్తాసః సన్తి, యస్త్రిధా బద్ధో మహో దేవో వృషభో యజ్ఞః శబ్దో వా రోరవీతి మర్త్యా నావివేశ. తమనుష్ఠాయాభ్యస్య చ సుఖినో విద్వాంసో భవత. ॥౯౧॥ భావార్థః :—అత్రోభయోక్త్యా రూపకః శ్లేషాఽలంకారశ్చ. యే మనుష్యాః ! యజ్ఞవిద్యాం శబ్దవిద్యాం చ జానన్తి తే మహాశయా విద్వాంసో భవన్తి. ॥౯౧॥

పదార్థము :—మానవులారా ! అస్య = ఏ దీనికి, త్రయః = ప్రాతః సవనము, మధ్యందిన సవనము, సాయం సవనము అను మూడు, పాదాః = ప్రాప్తిసాధనములో, చత్వారి = నాలుగు వేదములు, శృంగాః = కొమ్ములో, ద్వే = అస్తోదయకాలములు రెండు, శీర్షే = తలలో, అస్య = ఏ దీనికి, సప్తహస్తాసః = గాయత్ర్యాది ఛందస్సులేడు చేతులో, ఏది, త్రిధా = మంత్ర బ్రాహ్మణ కల్పములను మూడు విధములుగ, బద్ధః = బంధించబడి యున్నదో, మహః దేవః = ప్రాప్తించ దగిన గొప్పది. వృషభః = సుఖమును అన్నివైపులనుండి వర్షింపజేయునదియు నగు నే యజ్ఞము, రోరవీతి = ప్రాతః, మధ్య, సాయం సవనముల క్రమములో శబ్దమొనర్చుచు, మర్త్యాన్ = మర్త్యులందు, ఆ వివేశ = చక్కగ ప్రవేశ మొనర్చుచున్నదో దాని ననుష్ఠించి సుఖులు గండు. ॥౯౧॥

ద్వితీయ పక్షము :—మానవులారా ! అస్య = ఏ దీనికి, త్రయః = భూతభవిష్యద్వర్తమానములను మూడు కాలములు, పాదాః = పాదములో, చత్వారి = నామాఖ్యాతోపసర్గ నిపాతములను

నవి నాలుగు, శృంగా = కొమ్ములో, ద్వే = నిత్యము కార్యము అనురెండును, శీర్షే = తలలో, అస్య = ఏ దీనికి, సప్తహస్తాసః = ప్రథమాది సప్తవిభక్తులు చేతులో, త్రిధా బద్ధః = కంఠము, హృదయము శిరస్సు అను మూడు స్థానములందు బద్ధమై యున్నదో, మహః = గొప్పది, దేవః = శుద్ధాశుద్ధములను ప్రకాశింప జేయునది, వృషభః = సుఖములను వర్షింపజేయు నదియు నగు నే శబ్దశాస్త్రము, రోరవీతి = ఋగ్యజుస్సామాథర్వ వేదములచే శబ్ద మొనర్చుచు, మర్త్యాన్ = మానవులందు, ఆ వివేశ = ప్రవేశించుచున్నదో దాని నభ్యసించి విద్వాంసులు గండు. ॥౯౧॥

భావార్థము :—ఇందుభయోక్తి యున్నది. అనగా ఉపమానము యొక్క న్యూనాధిక ధర్మములు చెప్పబడుటచే రూపకశ్లేషాలంకారము లున్నవి. ఏ మానవులు యజ్ఞవిద్యను,శబ్దవిద్యను ఎరుగుదురో వారు మహాశయులు విద్వాంసులు నగుచున్నారు. ॥౯౧॥ (౯౪౧)

---

౯౪౨ త్రిధేత్యస్య వామదేవ ఋషిః, యజ్ఞపురుషో దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ మనుష్యైః కథం వర్తితవ్య మిత్యాహ. మానవు లెటుల మెలగ వలయును ?

త్రిధా హితం పణిభి ర్గుహ్యమానం గవి దేవాసో ఘృత మన్వవిన్దన్ ।
ఇన్ద్ర ఏకꣳ సూర్య ఏకఞ్జజాన వేనాదేకꣳ స్వధయా నిష్టతక్షుః ॥౯౨॥

త్రేధా, హితమ్, పణిభి, రితి పణి+భిః గుహ్యమానమ్, గవి, దేవాసః, ఘృతమ్, అను, అవిన్దన్, ఇన్ద్రః, ఏకమ్, సూర్యః, ఎకమ్, జజాన, వేనాత్, ఏకమ్, స్వధయా, నిః, తతక్షుః. (92)

పదార్థః :—(త్రిధా)త్రిభిః ప్రకారైః (హితమ్)స్థితమ్ (పణిభిః) వ్యవహారజ్ఞైః స్తావకైః (గుహ్యమానమ్)రహసి స్థితమ్(గవి)వాచి(దేవాసః) విద్వాంసః(ఘృతమ్)ప్రదీప్తం విజ్ఞానమ్(అను) (అవిన్దన్)లభన్తే(ఇన్ద్రః)విద్యుత్ (ఏకమ్) (సూర్యః) సవితా (ఏకమ్) (జజాన) జనయతి (వేనాత్) కమనీయాత్ మేధావినః. వేన ఇతి మేధావి నా. . నిఘం ౩.౧౫(ఏకమ్)విజ్ఞానమ్ (స్వధయా) స్వేన ధారితయా క్రియయా(నిః)నితరామ్ (తతక్షుః) తనూకుర్యుః. ॥౯౨॥ అన్వయః :—హే మనుష్యా ! యదా దేవాసః పణిభి స్త్రిధా హితం గవి గుహ్యమానం ఘృత మన్వవిన్దన్ యదీన్ద్ర ఏకం సూర్య ఏకం జజాన వేనాచ్చ స్వధయైకం నిష్టతక్షు స్తథా యూయ మప్యాచరత.॥౯౨॥భావార్థః :— త్రిప్రకారకం స్థూలసూక్ష్మకారణ విజ్ఞాపకం తం విద్యుత్ సూర్యప్రకాశ మివ ప్రకాశిత మాప్తేభ్యో యే మనుష్యాః ప్రాప్నుయు స్తే స్వకీయం జ్ఞానం వ్యాప్తం కుర్యుః. ॥౯౨

పదార్థము :—మానవులారా ! ఎటుల, దేవాసః = విద్వాంసులు, పణిభిః = వ్యవహారజ్ఞులచే, స్తుతియొనర్చువారిచే, త్రిధా = త్రివిధముగా, హితమ్ = స్థిత మొనర్చబడినది మఱియు, గవి = వాణియందు; గుహ్యమానమ్ = దాగి యున్నదియు నగు, ఘృతమ్ = ప్రకాశిత జ్ఞానమును. అను ఆవిందన్ = అన్వేషించిన తర్వాత పొందుచున్నారో, ఇన్ద్రః = విద్యుత్తు, ఏకమ్ = ఏ యేకవిజ్ఞానమును, మఱియు, సూర్యః = సూర్యుడు, ఏకమ్ = ఏ యేకవిజ్ఞానమును, జజాన = ఉత్పన్న మొనర్చునో మఱియు, వేనాత్ = అతి సుందరుడు మనోహరుడు నగు బుద్ధిమంతుని వలనను, స్వధయా

= స్వయముగ ధరించిన క్రియచేతను, ఏకమ్ = అద్వితీయ విజ్ఞానమును. నిః = నిరంతరము, తతక్షః = అతి తీక్ష్ణముగ సూక్ష్మమొనర్చు చున్నారో అటులనే మేరుసు ఆచరించుడు. ॥౯-౨॥

భావార్థము :-స్థూల సూక్ష్మకారణముల జ్ఞానముకలిగించు త్రివిధములైన విద్యుత్పూర్య ప్రకాశములవలె ప్రకాశిత జ్ఞానమును ఆప్తులనుండి అనగా శాస్త్రజ్ఞులనుండి పొందు మానవులు స్వజ్ఞానమును వ్యాప్తమొనర్చ వలయును. ॥౯-౨॥ (౯౪-౨)

---

౯౪౩ ఏతా ఇత్యస్య వామదేవ ఋషిః, యజ్ఞపురుషో దేవతా, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పునర్మనుష్యైః కీదృశీ వాక్ ప్రయోజ్యేత్యాహ. మానవు లెటువంటివాణి ప్రయోగించ వలయును.

ఏతా అర్షన్తి హృద్యాత్సముద్రాచ్ఛతవ్రజా రిపుణా నావచక్షే ।

ఘృతస్య ధారాఽఅభి చాకశీమి హిరణ్యయో వేతసో మధ్యఽఆసామ్ ॥

ఏతాః, అర్షన్తి, హృద్యాత్, సముద్రాత్, శతవ్రజా ఇతి శత+వ్రజాః, రిపుణా, న, అవచక్ష ఇత్యవ+చక్షే, ఘృతస్య, ధారాః అభి, చాకశీమి, హిరణ్యయః, వేతసః, మధ్యే, ఆసామ్. (93)

పదార్థః :-(ఏతాః)(అర్షన్తి)గచ్ఛన్తి నిస్సరన్తి(హృద్యాత్)హృదయే భవాత్(సముద్రాత్) అన్తరిక్షాత్(శతవ్రజాః)శత మసంఖ్యాతా వ్రజా మార్గా యాసాం తాః(రిపుణా)శత్రుణా స్తేనేన. రిపు రితి స్తేన నా. . . నిఘం.౩.౨౪. (న)నిషేధే(అవచక్షే)అవఖ్యాతవ్యాః(ఘృతస్య)ఆజ్యస్య(ధారాః) (అభి) (చాకశీమి)సర్వతోఽనుశాస్మి(హిరణ్యయః)తేజః స్వరూపః(వేతసః) కమనీయః (మధ్యే) (ఆసామ్) వేదధర్మ యుక్తావాణీనామ్. ॥౯-౩॥ అన్వయః :-యా రిపుణా నావచక్షే శతవ్రజా ఏతా వాచో హృద్యాత్సముద్రా దర్షన్త్యాసాం మధ్యే యా అగ్నౌ ఘృతస్య ధారా ఇవ జనేషు పతితాః ప్రకాశన్తే తా హిరణ్యయో వేతసోఽహ మభిచాకసీమి. ॥౯-౩॥ భావార్థః :-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథోపదేశకా విద్వాంసో యాః పవిత్రా విజ్ఞానయుక్తా అనేకమార్గా శత్రుభి రఖణ్డ్యా ఘృతస్య ప్రవాహో ఽగ్నిమివ శ్రోతౄన్ ప్రసాదయన్తి తా వాచః ప్రాప్నువన్తి. తథా సర్వే మనుష్యాః ప్రయత్నే నైతాః ప్రాప్నుయుః. ॥౯-౩॥

పదార్థము :-రిపుణా = శత్రువుచే,దొంగచే,న అవచక్షే = కోయతగనివి,శతవ్రజాః = వందల కొలది మార్గములు గలవియు నగు, ఏతాః = ఏ యీ వాణులు, హృద్యాత్ సముద్రాత్ = హృదయాకాశము నుండి, అర్షంతి = బయలుదేరు చున్నవో, ఆసామ్ మధ్యే = ఈ వైదిక ధర్మయుక్త వాణుల మధ్య, అగ్నిలో, ఘృతస్య = నేతియొక్క,ధారాః = ధారలవలె నేవి మానవులందు పడి ప్రకాశితము లగుచున్నవో, హిరణ్యః = తేజోవంతుడను,వానిని,వేతసః = అతి సుందరుడును నేను,అభి చాకశీమి = అన్నివైపులనుండి అనుశాసించు చున్నాను. ॥౯-౩॥

భావార్థము :-వాచకలుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. విద్వాంసులైన ఉపదేశకులు పవిత్రములు విజ్ఞాన యుక్తములు అనేక మార్గములు గలవి, శత్రువులకు అఖండ్యములు నై అగ్నిని ప్రజ్వ

లింపజేయు ఘృతమువలె శ్రోతలను ప్రసన్న మొనర్చునవియునగు నే వాణు లున్నవో వానినెటుల పొం దు చున్నారో అటులనే సకల మనుష్యులు ప్రయత్నముతో వానిని పొంద వలయును. ॥౯౩॥ (౯౪౩)

---

౯౪౪ సమ్యగిత్యస్య వామదేవ ఋషిః, యజ్ఞపురుషో దేవతా, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

స॒మ్యక్ స్రవ॑న్తి స॒రితో॒ న ధేనా॑ఽఅ॒న్తర్హృ॒దా మన॑సా పూ॒యమా॑నాః ।
ఏ॒తే॑ఽఅర్ష న్త్యూ॒ర్మయో॑ ఘృ॒తస్య॑ మృ॒గా॑ఽఇవ క్షిప॒ణోరీష॑మాణాః ॥

స॒మ్యక్, స్ర॑వన్తి, స॒రితః॑, న, ధేనాః॑, అ॒న్తః॑, హృ॒దా, మన॑సా, పూ॒యమా॑నాః,
ఏ॒తే, అ॒ర్షన్తి, ఊ॒ర్మయః॑, ఘృ॒తస్య॑, మృ॒గాః॑ ఇవ, క్షి॒ప॒ణోః, ఈష॑మాణాః.(94)

పదార్థః :—(సమ్యక్)(స్రవన్తి)క్షరన్తి(సరితః)నద్యః. సరిత ఇతి నదీ నా.. నిఘం. ౧.౧౩ (న)ఇవ(ధేనాః)వాచః ధేనేతి వాఙ్ నా.. నిఘం. ౧.౧౧(అన్తః)శరీరాన్త ర్వ్యవస్థితేన (హృదా) విషయహాకరకేణ(మనసా)శుద్ధాంతః.కరణేన(పూయమానాః)పవిత్రాః సత్యః(ఏతే)(అర్షన్తి)గచ్ఛన్తి ప్రాప్నువన్తి(ఊర్మయః)తరఙ్గాః(ఘృతస్య)ప్రకాశితస్య విజ్ఞానస్య(మృగాఇవ)(క్షిపణోః)హింసకస్య భయాత్(ఈషమాణాః)భయాత్పలాయమానాః. ॥౯౪॥ అన్వయః :—హే మనుష్యా ! యా అన్తర్హృదా మనసా పూయమానా ధేనాః సరితో న సమ్యక్ స్రవన్తి తా యే చైతే ఘృతస్యోర్మయః క్షిపణోరీషమాణా మృగా ఇవ హర్షన్తి తాంశ్చ యూయం విజానీత. ॥౯౪॥ భావార్థః :— అత్రోపమావాచక లుప్తోపమాలంకారౌ. యథా నద్యః సముద్రాన్ గచ్ఛన్తి తథైవాన్తరిక్షస్థాః శబ్దాః సముద్రాద్వాచో విచరన్తి. యథా సముద్రస్య తరఙ్గాశ్చలన్తి యథా చ వ్యాఘ్రాద్భీతా మృగో ధావన్తి తథైవ సర్వేషాం ప్రాణినాం శరీరస్థేన విజ్ఞానేన పవిత్రాః సత్యో వాణ్యః ప్రచరన్తి. యే శాస్త్రాభ్యాస సత్యవచనాదిభి ర్వాచః పవిత్రయన్తి త ఏవ శుద్ధా జాయన్తే. ॥౯౪॥

పదార్థము :—మానవులారా ! అంతః హృదా = శరీరము మధ్య, మనసా = శుద్ధాంతఃకరణముచే, పూయమానాః = పవిత్ర మొనర్పబడినవై, ధేనాః = ఏ వాణులు, సరితః న = నదులవలె, సమ్యక్ స్రవంతి = చక్కగా ప్రవృత్తము లగుచున్నవో వానిని, మఱియు, ఘృతస్య = ప్రకాశితమైన ఆంతరికజ్ఞానము యొక్క, ఏతే ఊర్మయః = ఏ యీ తరంగములు, క్షిపణోః = వేటగాని భయముచే, ఈషమాణాః మృగా ఇవ = పారిపోవు హరిణములవలె, అర్షంతి = లేచుచున్నవో వానిని కూడ మీరు తెలిసు కొనుడు. ॥౯౪॥

భావార్థము :—ఈ మంత్రమునందు రెండు ఉపమలు, వాచకలుప్తోప మాలంకారము గలదు. నది సముద్రమునకు చేరుచున్నటుల శబ్దగుణమగు నాకాశసముద్రమునుండి వాణి విచరించుచున్నది. సముద్రతరంగములు చలించుచున్నటుల, లేక వేటగానివలన భయపడిన హరిణము దిఃసినటు పరుగు లిడుచున్నటుల సకల ప్రాణుల శరీరస్థ విజ్ఞానముచే పవిత్రములైన వాణులు ప్రచారమును పొందుచున్నవి.శాస్త్రాభ్యాసము చేతను సత్య వచనాదుల చేతను వాక్కు శుద్ధ మొనర్చువారే శుద్ధులగుచున్నారు.

---

౯౪౫ సిన్ధోరిత్యస్య వామదేవ ఋషిః, యజ్ఞపురుషో దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

సిన్ధోరివ ప్రాధ్వనే శూఘనాసో వాతప్రమియః పతయన్తి యహ్వాః ।
ఘృతస్య ధారా అరుషో న వాజీ కాష్ఠా భిన్దన్నూర్మిభిః పిన్వమానః ॥

సిన్ధోరివేతి సిన్ధోః ఇవ, ప్రాధ్వన ఇతి ప్ర+అధ్వనే, శూఘనాసః, వాతప్రమియ ఇతి వాత + ప్రమియః, పతయన్తి, యహ్వాః, ఘృతస్య, ధారాః, అరుషః, న, వాజీ, కాష్ఠాః, భిన్దన్, ఊర్మిభి రిత్యూర్మి+భిః, పిన్వమానః. (౯౫)

పదార్థః :—(సిన్ధోరివ)నద్యా ఇవ (ప్రాధ్వనే) ప్రకృష్ట శ్చాసా వధ్వా చ తస్మిన్. సప్తమ్యర్థే చతుర్థీ (శూఘనాసః) క్షిప్రగమనాః. శూఘనాస ఇతి క్షిప్ర నా.. నిఘం. ౨.౧౫. (వాతప్రమియః) వాతేన ప్రమాతుః జ్ఞాతుం యోగ్యాః(పతయన్తి)పతన్తి గచ్ఛన్తి చురాదిత్వాత్ స్వార్థే ణిచ్(యహ్వాః) మహత్యః. యహ్వ ఇతి మహన్నా.. నిఘం.౩.౩. (ఘృతస్య)విజ్ఞానస్య(ధారాః)వాచః(అరుషః)య ఋుచ్ఛత్యధ్వానం సః(న)ఇవ(వాజీ)వేగవా నశ్వః(కాష్ఠాః)సంగ్రామప్రదేశాన్. కాష్ఠా ఇతి సంగ్రామ నా నిఘం. ౨.౧౭.(భిన్దన్)విదారయన్ (ఊర్మిభిః) శత్రుభేదనోత్థ శ్రమస్వేదోదకైః (పిన్వమానః) సిఞ్చన్. ॥౯౫॥ అన్వయః :—హే మనుష్యాః ! ప్రాధ్వనే సిన్ధోరివ శూఘనాసా వాతప్రమియః కాష్ఠా భిన్ద న్నూర్మిభి ర్భూమిం పిన్వమానో ఽరుషో వాజీ న యా యహ్వా ఘృతస్య ధారాః పతయన్తి తా యూయం విజానీత. ॥౯౫॥ భావార్థః :—అత్రా వ్యుపమా ద్వయమ్. యే నదీవత్ కార్యసిద్ధయే తూర్ణగామినో ఽశ్వవద్ వేగవన్తః సర్వాసు దిక్షు ప్రవృత్తకీర్తయో జనాః పరోపకారా యోపదేశేన మహాన్తి దుఃఖాని సహన్తే తే తేషాం శ్రోతారశ్చ జగత్స్వామినో భవన్తి నేతరే.

పదార్థము :—మానవులారా ! ప్రాధ్వనే = జలప్రవాహపు టుత్తమ మార్గమున, సింధో రివ = నదివలె, శూఘనాసః = శీఘ్రముగ నడచునవి, వాత ప్రమియః న = వాయువుచే గమ్యమానములు నగు తరంగములు పడుచున్నటుల, కాష్ఠాః = సంగ్రామపు దేశములను, భిన్దన్ = విదీర్ణ మొన ర్చుచు మఱియు, ఊర్మిభిః = శత్రుహనన పరిశ్రమజన్య స్వేదజలముచే భూమిని, పిన్వమానః = తడుపుచు, అరుషః వాజీ న = నిపుణము వేగము గల హయమువలె, యహ్వాః = గొప్ప గంభీరము లైన, ఘృతస్య ధారాః = విజ్ఞానపు ఏ వాణులు, పతయన్తి = ఉపదేశకుని ముఖమునుండి వెలువడి శ్రోతలమీద పడుచున్నవో వానిని మీ రెరుగుడు. ॥౯౫॥

భావార్థము :—ఈ మంత్రమునందు రెండుపమాలంకారములు గలవు. నదివలె కార్యసిద్ధికై శీఘ్రముగ ధావన మొనర్చువారును, హయముతో సమానమగు వేగము గలవారును, సకల దిక్కులందు కీర్తి వ్యాపించిన వారును, పరోపకారమునకై యుపదేశముచే మహా దుఃఖమును సహించు వారును, వారిశ్రోతలును జగత్తునకు స్వాములగుదురు కాని యితరులు కాజాలరు. ॥౯౫॥ (౯౫౬౨)

---

౯౬. అభిప్రవన్తేత్యస్య వామదేవ ఋషిః, యజ్ఞపురుషో దేవతా, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అభిప్రవన్త సమనేవ యోషాః కల్యాణ్యః స్మయమానాసో ఽఅగ్నిమ్ ।

ఘృతస్య ధారాః సమిధో నసన్త తా జుషాణో హర్యతి జాతవేదాః ॥

అభి, ప్రవన్త, సమనేవేతి సమనా ఇవ, యోషాః, కల్యాణ్యః, స్మయమానాసః, అగ్నిమ్, ఘృతస్య, ధారాః, సమిధ ఇతి సమ్ ఇధః, నసన్త, తాః, జుషాణః, హర్యతి, జాతవేదాః. (96)

పదార్థః :—(అభి)(ప్రవన్త)గచ్ఛన్తి. లజ్యడభావః. (సమనేవ) సమానం మనో యాసాం తా ఇవ. సుపాం సు లుగితి విభక్తేర్డాదేశః (యోషాః) స్త్రియః (కల్యాణ్యః) కల్యాణాచరణశీలాః (స్మయమానాసః)కించిద్ధాసేన ప్రసన్నతాకారిణ్యః(అగ్నిం)తేజస్వినం విద్వాంసమ్ (ఘృతస్య) శుద్ధస్య జ్ఞానస్య(ధారాః)వాచః(సమిధః)శబ్దార్థసంబంధైః సమ్యగ్ దీపితాః(నసన్త)ప్రాప్నువన్తి. నసత ఇతి గతికర్మా. నిఘం. ౨.౧౪.(తాః)(జుషాణః)సేవమానః(హర్యతి)కామయతే. హర్యతీతి కాన్తికర్మా. నిఘం. ౨.౬.(జాతవేదాః)జాతం వేదో విజ్ఞానం యస్య సః. ॥౯౬॥ అన్వయః :—స్మయమానాసః కల్యాణ్యః సమనేవ యోషా యాః సమిధో ఘృతస్య ధారా అగ్నిమభిప్రవన్త నసన్త చ తా జుషాణో జాతవేదా హర్యతి. ॥౯౬॥ భావార్థః :—అత్రోపమాలంకారః. యథా ప్రసన్నచిత్తా హర్షం ప్రాప్తాః సౌభాగ్యవత్యః స్త్రియః స్వ స్వపతీన్ప్రాప్నువన్తి తథైవ విద్యావిజ్ఞానాభరణభూషితా వాచో విద్వాంసః ప్రాప్నువన్తి. ॥౯౬॥

పదార్థము :—స్మయమానాసః = చిఱునవ్వుచే ప్రసన్నురాండ్రు, కల్యాణ్యః = కల్యాణార్థమాచరణ మొనర్చువారలు, సమనేవ యోషాః = ఏక చిత్తముగలవారును నై పతులను పొందుస్త్రీల వలె, సమిధః = శబ్దార్థసంబంధములను చక్కగా ప్రకాశింప జేయునవి, ఘృతస్య ధారాః = శుద్ధజ్ఞానము యొక్క యే వాణులు, అగ్నిమ్ = తేజస్వీ విద్వాంసుని, అభిప్రవన్త = అన్నివైపులనుండి సమీపించి నసన్త = లభించు చున్నవి, తాః = ఆ వాణులను, జుషాణః = సేవించు, జాతవేదాః = జ్ఞానియైన విద్వాంసుడు, హర్యతి = కాంతిని పొందు చున్నాడు. ॥౯౬॥

భావార్థము :—ఈ మంత్ర మందుపమాలంకార మున్నది. ప్రసన్న చిత్తలు, హర్షితలు, సౌభాగ్యవతులు నగుస్త్రీలు తమతమ పతులను పొందుచున్నటులనే విద్యా విజ్ఞానాభరణ భూషితములైన వాక్కులు విద్వాంసులను పొందుచున్నవి. ॥౯౬॥ (౯౪౬)

---

౬౪౭ కన్యా ఇవేత్యస్య వామదేవ ఋషిః, యజ్ఞపురుషో దేవతా, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

కన్యా ఇవ వహతు మేతవా ఉ అఞ్జ్యఞ్జానా అభిచాకశీమి ।

యత్ర సోమః సూయతే యత్ర యజ్ఞో ఘృతస్య ధారా అభి తత్పవన్తే ॥

కన్యా ఇవేతి కన్యాః ఇవ, వహతుమ్, ఏతవై, ఊం ఇత్యూం, అఞ్జి, అఞ్జానాః, అభి, చాకశీమి, యత్ర, సోమః, సూయతే, యత్ర, యజ్ఞః ఘృతస్య, ధారాః, అభి, తత్, పవన్తే. (97)

పదార్థః :—(కన్యా ఇవ)కుమార్య ఇవ(వహతుమ్)వహతి ప్రాప్నోతి ప్రియ మితి వహతు ర్భర్తా తమ్(ఏతవై)ఏతుం ప్రాప్తుమ్(ఉ)వితర్కే-(అఞ్జి) కమనీయరూపమ్ (అఞ్జానాః) జ్ఞాపయన్తః (అభి)(చాకశీమి)పునః పునః ప్రాప్నోమి. (యత్ర) (సోమః) ఐశ్వర్యసమూహః(సూయతే) ఉత్ప ద్యతే(యత్ర)(యజ్ఞః)(ఘృతస్య)విజ్ఞానస్య(ధారాః) (అభి)సర్వతః (తత్) (పవన్తే) పవిత్రీభవన్తి. అన్వయః :—అఞ్జ్యఞ్జానా వహతు మేతవై కన్యా ఇవ యత్ర సోమః సూయతే ఉ యత్ర చ యజ్ఞ స్తద్యా ఘృతస్య ధారా అభిపవన్తే తా అహ మభిచాకశీమి. ॥౯౭॥ భావార్థః :—అత్రోపమా లంకారః. యథా కన్యాః స్వయంవర విధానేన స్వాభీష్టాన్ పతీన్ స్వీకృత్య శోభన్తే తథా ఐశ్వర్యో త్పత్త్యవసరే యజ్ఞసమృద్ధౌ చ విదుషాం వాచః పవిత్రా స్సత్యః శోభన్తే. ॥౯౭॥

పదార్థము :—అఞ్జి = కోరదగిన రూపమును, అఞ్జానాః = ప్రకటించుచున్నవారలై, వహతుమ్ = పొందదగిన పతిని, ఏతవై = పొందుటకై, కన్యా ఇవ = శోభించుచున్న కన్యలవలె, యత్ర = ఎచ్చట, సోమః = బృహదైశ్వర్యము, సూయతే = ఉత్పన్న మగుచున్నదో. ఉ = మఱియు,యత్ర ఎక్కడ, యజ్ఞః = యజ్ఞము జరుగు చున్నదో, తత్ = అచ్చట, ఘృతస్య ధారాః = జ్ఞాన వాణులు అభి పవన్తే = సకల దిశలనుండి పవిత్రములగుచున్నవో వానిని నేను,అభి చాకశీమి = బాగుగా మాటి మాటికి పొందుచున్నాను. ॥౯౭॥

భావార్థము :—ఈ మంత్రమునందుపమాలంకార మున్నది. కన్య లెటుల స్వయంవర విధాన ముచేననుకూల పతులను స్వీకరించి శోభితురాండ్రగు చున్నారో, అటులనే ఐశ్వర్యోత్పత్తియందును, యజ్ఞసమృద్ధి యందును విద్వాంసుల వాక్కులు పవిత్రములై శోభించును. ॥౯౭॥ (౯౪౭)

---

౯౮ అభ్యర్షతేత్యస్య వామదేవ ఋషిః. యజ్ఞపురుషో దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః. వివాహితైః స్త్రీ పురుషైః కిం కార్య మిత్యాహ. వివాహిత దంపతు లేమి చేయవలయును ?

అభ్యర్షత సుష్టుతిం గవ్య మాజి మస్మాసు భద్రా ద్రవిణాని ధత్త । ఇమం యజ్ఞం నయత దేవతా నో ఘృతస్య ధారా మధుమత్పవన్తే ॥౯౮॥

అభి, అర్షత, సుష్టుతిమ్, సుస్తుతిమితి సు+స్తుతిమ్, గవ్యమ్, ఆజిమ్, అస్మాసు, భద్రా, ద్రవిణాని, ధత్త, ఇమమ్, యజ్ఞమ్, నయత, దేవతా, నః, ఘృతస్య, ధారాః, మధుమదితి మధు+మత్, పవన్తే. (98)

పదార్థః :—(అభి)సర్వతః (అర్షత) ప్రాప్నుత (సుష్టుతిమ్)శోభనాం ప్రశంసామ్ (గవ్యమ్) గవి వాచి భవం బోధం ధేనౌ భవం దుగ్ధాదికం వా (ఆజిమ) అజన్తి జానన్తి సుకర్మాణి యేన తం సంగ్రామమ్. ఇణజాదిభ్య ఇతీణ్ ప్రత్యయః(అస్మాసు)(భద్రా) కల్యాణికరాణి (ద్రవిణాని) (ధత్త) (ఇమమ్)(యజ్ఞమ్)సంగంతవ్యం గృహాశ్రమవ్యవహారమ్ (నయత) ప్రాపయత (దేవతా) విద్వాంసః. అత్ర సుపాం సు లుగితి జసో లుక్(నః)అస్మాన్(ఘృతస్య)ప్రదీప్తస్య విజ్ఞానస్య సమ్బన్ధిన్యః (ధారాః) సుశిక్షితా వాచః(మధుమత్)బహు మధు విద్యతే యస్మింస్తద్ యథా స్యాత్తథా(పవన్తే)ప్రాప్నువన్తి. అన్వయః :—హే స్త్రీపురుషా । యూయ ముత్తమాచారేణ సుష్టుతి మాజిం గవ్యం చాభ్యర్షత దేవతా

స్మాసు భద్రా ద్రవిణాని ధత్త న ఇమం యజ్ఞం నయత యా ఘృతస్య ధారా విదుషో మధుమత్ప వన్తే తా అస్మాస్న యత. ॥౯౮॥ భావార్థః :—స్త్రీ పురుషైః సఖిభి ర్భూత్వా జగతి ప్రఖ్యాతై ర్భవితవ్యమ్. యథా స్వేభ్య స్తథాన్యేభ్యోఽపి కల్యాణకారకాణి ద్రవ్యా ణ్యున్నేయాని పరమపురుషా ర్థేన గృహాశ్రమస్య శోభా కర్తవ్యా. వేదవిద్యా సతతం ప్రచారణీయా చ. ॥౯౮॥

పదార్థము :—వివాహిత స్త్రీ పురుషులారా ! మీరుత్తమ ప్రవర్తనములచే, సుష్టుతిమ్ = మంచి ప్రశంసను, ఆజిమ్ = ఉత్తమ కార్యములను నెఱుగదగు సంగ్రామమును, గవ్యమ్ = వాణీస్థ జ్ఞానమును లేక గవాదులందలి దుగ్ధదధిఘృతములను, అభ్యర్షత = అన్నివైపులనుండి పొందుము. దేవతా = విద్వాంసులారా! అస్మాసు = మాయందు, భద్రా = అత్యానందమును గొలుపు, ద్రవిణాని = ధనములను, ధత్త = స్థాపించుడు. నః = మాకు, ఇమమ్ యజ్ఞమ్ = పొందదగిన యీ గృహస్థాశ్రమ వ్యవహారమును, నయత = లభింప జేయుము, ఘృతస్య ధారాః = ప్రకాశిత విజ్ఞాన యుక్తములు చక్కగా శిక్షాయుక్తములునగు నే వాణులు విద్వాంసులను, మధుమత్ = మధురాలాపము వలె, పవన్తే = పొందుచున్నవో, ఆ వాణులను మాకు లభింప జేయుము. ॥౯౮॥

భావార్థము :—స్త్రీ పురుషులు పరస్పర మిత్రులై సంసారమునందు విఖ్యాతులు కావలయును. తమకు వలెనే యితరులకు కూడ కల్యాణ మొనగూర్చు ధనముల నభివృద్ధి పఱచవలయును పరమ పురుషార్థముచే గృహస్థాశ్రమమును శోభింప జేయ వలయును. వేదవిద్యను నిరంతరము ప్రచార మొనర్చ వలయును. ॥౯౮॥ (౯౪౮)

---

౯౯ ధామన్నిత్యస్య వామదేవ ఋషిః, యజ్ఞపురుషో దేవతా, స్వరాడార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః. అథేశ్వర రాజ విషయ మాహ. ఈశ్వరుని గుఱించియు, రాజునుగుఱించియు చెప్పబడినది.

ధామఀస్తే విశ్వం భువనమధి శ్రితమన్తః సముద్రే హృద్య్౧న్తరాయుషి ।
అపామనీకే సమిథే య ఆభృతస్తమశ్యామ మధుమన్తం త ఊర్మిమ్ ॥౯౯॥

ధామన్, తే, విశ్వమ్, భువనమ్, అధి, శ్రితమ్, అన్తరిత్యన్తః,సముద్రే,హృది, అన్తరిత్యన్తః, ఆయుషి, అపామ్, అనీకే, సమిథ ఇతి సమ్+ఇథే, యః, ఆభృత ఇత్యా+భృతః, తమ్, అశ్యామ, మధుమన్తమితి మధు+మన్తమ్, తే, ఊర్మిమ్.

పదార్థః :—(ధామన్)దధాతి యస్మిం స్తస్మిన్(తే)తవ(విశ్వమ్)సర్వమ్ (భువనమ్) భవన్తి భూతాని యస్మిన్(అధి)(శ్రితమ్)(అన్తః)మధ్యే(సముద్రే)ఆకాశ మివ వ్యాప్తస్వరూపే(హృది)హృదయే(అన్తః)మధ్యే(ఆయుషి)జీవనహేతౌ(అపామ్)ప్రాణానామ్(అనీకే) సైన్యే (సమిథే)సంగ్రామే (యః)సంభారః(ఆభృతః)సమన్తా ద్ధృతః(తమ్)(అశ్యామ) ప్రాప్నుయామ (మధుమన్తమ్) ప్రశస్త మధురాది గుణోపేతమ్(తే)తవ(ఊర్మిమ్) బోధమ్ ॥౯౯॥ అన్వయః :—హే జగదీశ ! యస్య తేఽధామన్నన్తః సముద్రే విశ్వం భువన మధిశ్రితం తద్వయ మశ్యామ. హే సభాపతే ! తే ఽపా మన్తర్హృద్యాయుష్యపా మనీకే సమిథే యః సమ్భార ఆభృత స్తం మధుమన్త మూర్మిం చ వయ మశ్యామ. ॥౯౯॥ భావార్థః :—మనుష్యై ర్జగదీశ్వరస్ప్రష్టౌ పరమప్రయత్నేన సఖ్యు

న్నతిః కార్యా. సర్వాః సామగ్రీ ర్ధృత్వా యుక్తాహారవిహారేణ శరీరారోగ్యం సంతత్య స్వేషా మన్యే షాం చోపకారః కార్య ఇతి శమ్. ॥౯౯॥

పదార్థము :- జగదీశ్వరా ! తే = ఏ నీయొక్క, ధామన్ = సకల పదార్థములను నుంచు ధామమునందు, అన్తః సముద్రే = ఆకాశమువలె అన్నిటియందు వ్యాప్తమైన స్వరూపమునందు, విశ్వమ్ భువనమ్ = సకల ప్రాణుల యుత్పత్తి స్థానమగు సంసారము, అధి శ్రితమ్ = ఆశ్రితమై స్థిరముగ నున్నదో దానిని మేము, అశ్యామ = పొందెదముగాక ! సభాపతీ ! తే = నీ యొక్క, అపామ్ = ప్రాణములయొక్క, అన్తః = మధ్య, హృది = హృదయమునందు, ఆయుషి = జీవన హేతువునందు, ప్రాణులయొక్క, అనీకే = సైన్యమునందు మఱియు, సమిథే = సంగ్రామమునందు, యః ఆభృతః = ఏ సంభారము చక్కగా కూడబెట్టబడి యున్నదో, తమ్ = దానిని మఱియు, మధుమంతమ్ ఊర్మిమ్ = ప్రశంసిత మధుర గుణ విశిష్టమగు బోధను పొందుదుము గాక ! ॥౯౯॥

భావార్థము :—మానవులు జగదీశ్వరుని సృష్టియందు పరమ ప్రయత్నముతో స్నేహితులను అభివృద్ధిపఱచవలయును.సకల సామగ్రిని సమకూర్చుకొని యుక్తాహార విహారములచే అనగాపరిశ్రమ వలన శరీరారోగ్యమును విస్తరింపజేసికొని తనకు, ఇతరులకు నుపకారమొనర్చవలయును. ॥౯౯॥

అత్ర సూర్య మేఘ గృహాశ్రమ గణితవిద్యేశ్వరాది పదార్థ విద్యా వర్ణనా
దేతదధ్యాయోక్తా ర్థస్య పూర్వాధ్యాయోక్తార్థేన
సహ సంగతి ర స్తీతి బోద్ధవ్య మితి.

ఈ యధ్యాయమునందు సూర్యుడు, మేఘము, గృహాశ్రమము,
గణితవిద్య మఱియు ఈశ్వరాదుల పదార్థ విద్యలయొక్క
వర్ణన యుండుటచే నీ యధ్యాయార్థము పూర్వాధ్యాయో
క్తార్థముతో సంగతి కలదని గ్రహించవలయును.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం పరమవిదుషాం
శ్రీయుత విరజానన్ద సరస్వతీస్వామినాం శిష్యేణ
శ్రీమద్దయానన్ద సరస్వతీ స్వామినా విరచితే
సంస్కృతార్యభాషాభ్యాం విభూషితే
సుప్రమాణయుక్తే యజుర్వేదభాష్యే
సప్తదశోఽధ్యాయః సమాప్తః.

ఓమ్

అథ అష్టాదశోఽధ్యాయారమ్భః

పదునెనిమిదవ అధ్యాయము ఆరంభించ బడుచున్నది.

విశ్వాని దేవ సవితర్దురితాని పరా సువ। యద్భద్రం తన్న ఆసువ ॥

వాజశ్చ మ ఇత్యస్య దేవా ఋషయః, అగ్నిర్ దేవతా, శక్వరీ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథాత్రా మనుష్యై ర్యజ్ఞేన కిం కిం సాధనీయ మిత్యాహ.

మానవులు ఈశ్వరునినుండి, ధర్మానుష్ఠానాదులనుండి యేమేమి సాధించవలయును ?

వాజశ్చ మే ప్రసవశ్చ మే ప్రయతిశ్చ మే ప్రసితిశ్చ మే ధీతిశ్చ మే క్రతుశ్చ మే స్వరశ్చ మే శ్లోకశ్చ మే శ్రవశ్చ మే శ్రుతిశ్చ మే జ్యోతిశ్చ మే స్వశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౧॥

వాజః, చ, మే, ప్రసవ ఇతి ప్ర+సవః చ, మే, ప్రయతి రితి ప్ర+యతిః, చ, మే, ప్రసితి రితి ప్ర+సితిః, చ, మే, ధీతిః, చ, మే, క్రతుః, చ, మే స్వరః, చ, మే, శ్లోకః, చ, మే, శ్రవః, చ, మే, శ్రుతిః, చ, మే, జ్యోతిః, చ, మే, స్వరితి స్వః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (1)

పదార్థః :–(వాజః) అన్నమ్ (చ) విజ్ఞానాదికమ్ (మే) మమ (ప్రసవః) ఐశ్వర్యమ్ (చ) తత్సాధనాని (మే) (ప్రయతిః) ప్రయతతే యేన సః, అత్ర సర్వ ధాతుభ్య. . . ఇత్యౌణాదిక ఇ ప్రత్యయః. (చ) తత్సాధనమ్ (మే) (ప్రసితిః) ప్రబన్ధః (చ) రక్షణమ్ (మే) (ధీతిః) ధారణా (చ) ధ్యానమ్ (మే) (క్రతుః) ప్రజ్ఞా (చ) ఉత్సాహః (మే)(స్వరః) స్వయం రాజమానం స్వాతంత్ర్యమ్ (చ) పరం తపః (మే) (శ్లోకః) ప్రశంసితా శిక్షితా వాక్. శ్లోక ఇతి వాజ్ నా . . . , నిఘం. ౧, ౧౧. (చ) వక్తృత్వమ్ (మే) (శ్రవః) శ్రవణమ్ (చ) శ్రావణమ్ (మే) (శ్రుతిః) శృణ్వన్తి సకలా విద్యా యయా సా వేదాఖ్యా (చ) తదనుకూలా స్మృతిః (మే) (జ్యోతిః) విద్యా ప్రకాశః (చ) అన్యస్మై విద్యాప్రకాశనమ్ (మే) (స్వః) సుఖమ్ (చ) పరమసుఖమ్ (మే) (యజ్ఞేన) పూజనీయేన పరమేశ్వరేణ జగదుపకారకేణ వ్యవహారేణ వా (కల్పన్తామ్) సమర్థా భవన్తు. ॥౧॥ అన్వయః :– మే వాజశ్చ మే ప్రసవశ్చ మే ప్రయతిశ్చ మే ప్రసితిశ్చ మే ధీతిశ్చ మే క్రతుశ్చ మే స్వరశ్చ మే శ్లోకశ్చ శ్రవశ్చ మే శ్రుతిశ్చ మే జ్యోతిశ్చ మే స్వశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౧॥ భావార్థః :– హే మనుష్యా ! యుష్మాభి రన్నాద్యేన సర్వసుఖాయ యజ్ఞ ఉపాసనీయః సాధనీయశ్చ యతః సర్వేషాం మనుష్యాదీనా మున్నతి ర్భవేత్. ॥౧॥

పదార్థము :—మే = నాయొక్క, వాజః = అన్నము, చ = విశేష జ్ఞానము, మే ప్రసవః = నా ఐశ్వర్యము, చ = మఱియు తత్సాధనము, ప్రయతిః = నా సకల ప్రయత్నములు, చ = మఱియు వాని సాధనములు, మే ప్రసితిః = నా ప్రబంధము. చ = మఱియు రక్ష, మే ధీతిః = నా ధారణాశక్తి, చ = ధ్యానము, మే క్రతుః = నా శ్రేష్ఠబుద్ధి, చ = ఉత్సాహము, మే స్వరః = నా స్వాతంత్ర్యము, చ మే = ఉత్తమతేజస్సు, మే శ్లోకః = పదరచన మొనర్చు నా వాణి, చ = వక్తృత్వము. మే శ్రవః = నా శ్రవణము, చ = శ్రావణము, మే శ్రుతిః = సకల విద్యలను వినగలుగుటకు సాధనమగు నా వేద విద్య, చ = తదనుకూలమగు స్మృతి ధర్మశాస్త్రము. మే జ్యోతిః = నా విద్యా ప్రకాశము, చ = ఇతరుల విద్యా ప్రకాశన మొనర్చుట, మే స్వః = నా సుఖము, చ = ఇతరుల సుఖము, యజ్ఞేన = సేవించ యోగ్యుడగు పరమేశ్వరునిచే లేక జగదుపకార మొనర్చు వ్యవహారముచే, కల్పన్తామ్ = సమర్థములగుగాక ! ॥౧॥

భావార్థము :- మానవులారా ! మీరు అన్నాది పదార్థములచే నందఱికి సుఖము కలుగుటకై ఈశ్వరోపాసనను జగదుపకారియగు వ్యవహార సిద్ధియు నొనర్చవలయును. దానిచే సకల మానవాదుల యున్నతి కాగలుగును. ॥౧॥ (౯౪౦)

---

౯౪౧ ప్రాణశ్చేత్యస్య దేవా ఋషయః, ప్రజాపతిర్ దేవతా, అతిజగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ప్రాణశ్చ మేఽపానశ్చ మే వ్యానశ్చ మేఽసుశ్చ మే చిత్తం చ మ ఆధీతం చ మే వాక్ చ మే మనశ్చ మే చక్షుశ్చ మే శ్రోత్రం చ మే దక్షశ్చ మే బలం చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౨॥

ప్రాణః, చ, మే, అపాన ఇత్యప+ఆనః, చ, మే, వ్యాన ఇతి వి+ఆనః, చ, మే, అసుః, చ, మే, చిత్తమ్, చ, మే, ఆధీతమిత్యా+ధీతమ్, చ, మే, వాక్, చ, మే, మనః, చ, మే, చక్షుః, చ, మే, శ్రోత్రమ్, చ, మే, దక్షః, చ, మే, బలమ్, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (2)

పదార్థః :—(ప్రాణః) హృదిస్థో వాయుః(చ)ఉదానః కణ్ఠదేశస్థః పవనః(మే)(అపానః)నాభేరధోగామీ వాతః (చ) సమానో నాభిసంస్థితో వాయుః (మే) (వ్యానః) శరీరస్య సర్వేషు సంధిషువ్యాప్తః పవనః (చ) ధనంజయః (మే) (అసుః) నాగాది ర్మరుత్(చ)అన్యే వాయవః (మే) (చిత్తమ్) స్మృతిః (చ) బుద్ధిః (మే) (ఆధీతమ్) సమంతాద్ధృతి ర్నిశ్చయవృత్తిః (చ) రక్షితమ్ (మే) (వాక్) వాణీ (చ) శ్రవణమ్ (మే) (మనః) సంకల్ప వికల్పాత్మికా వృత్తిః (చ) అహంకారః (మే)(చక్షుః) చక్షే పశ్యామి యేన తన్నేత్రమ్ (చ) ప్రత్యక్షప్రమాణమ్ (మే) (శ్రోత్రమ్) శృణోమి యేన తత్ (చ) ఆగమ ప్రమాణమ్ (మే) (దక్షః) చాతుర్యమ్ (చ) సామయికం భానమ్ (మే) (బలమ్) (చ) పరాక్రమః (మే) (యజ్ఞేన) ధర్మానుష్ఠానేన (కల్పన్తామ్). ॥౨॥ అన్వయః :- మే ప్రాణశ్చ మేఽపానశ్చ మే వ్యానశ్చ మేఽసుశ్చ మే చిత్తం చ మే ఆధీతం చ మే వాక్ చ మే మనశ్చ

మే చక్షుశ్చ మే శ్రోత్రం చ మే దక్షశ్చ మే బలం చ యజ్ఞేన కల్పన్తాం సమర్థా భవన్తు. ॥౨॥
భావార్థః :—మనుష్యాః ససాధనాన్ ప్రాణాదీన్ ధర్మానుష్ఠానాయ నియోజయన్తు. ॥౨॥

పదార్థము :—మే ప్రాణః = నా హృదయస్థ వాయువు, చ = కంఠమందుండు పవనము, మే అపానః = నాభినుండి క్రిందకు పోవు వాయువు. చ = నాభియందుండు వాయువు, మే వ్యానః = శరీర సంధులందు వ్యాప్తమైన వాయువు, చ = శరీరములోని రుధిరాదులను వృద్ధిపఱచు ధనంజయ మను వాయువు, మే అసుః = నా నాగాది ప్రాణభేదము, చ = అన్యపవనములు, మే చిత్తమ్ = నా స్మృతి, చ = బుద్ధి, మే ఆధీతమ్ = సునిశ్చితమైన నా నిశ్చిత జ్ఞానము, చ = రక్షిత విషయము, మే వాక్ = నావాణి, చ = వినుట, మే మనః = సంకల్ప వికల్ప రూపమగు నంతఃకరణవృత్తి,చ = అహంకార వృత్తి, మే చక్షుః = చూచుటకు సాధనమైన నా చక్షువు, చ = ప్రత్యక్ష ప్రమాణము, మే శ్రోత్రమ్ = వినుటకు సాధనమగు నా శ్రోత్రము, చ = అన్ని విషయములకు ఆగమ ప్రమాణము, మే దక్షః = నా చాతుర్యము. చ = తాత్కాలిక స్ఫురణ, ప్రత్యుత్పన్నమతి, మే బలమ్ = నా బలము,చ = పరాక్రమము ఇవన్నియు,యజ్ఞేన = ధర్మానుష్ఠానముచే,కల్పన్తామ్ = వృద్ధిజెందునుగాక.

భావార్థము :— మానవులు సాధన సహితములుగ తమ ప్రాణాది పదార్థములను ధర్మము నాచరించుటయందర్పించ వలయును. ॥౨॥ (౧౮।౧)

౧౮।౩ ఓజశ్చేత్యస్య దేవా ఋషయః, ప్రజాపతిర్దేవతా, స్వరాడతి శక్వరీ ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఓజశ్చ మే సహశ్చ మ ఆత్మా చ మే తనూశ్చ మే శర్మ చ మే వర్మ చ మేఽఙ్గాని చ మేఽస్థీని చ మే పరూꣳషి చ మే శరీరాణి చ మ ఆయుశ్చ మే జరా చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౩॥

ఓజః, చ, మే, సహః, చ, మే, ఆత్మా, చ, మే, తనూః, చ, మే, శర్మ, చ, మే, వర్మ, చ, మే, అఙ్గాని, చ, మే, అస్థీని, చ, మే, పరూꣳషి, చ, మే, శరీరాణి, చ, మే, ఆయుః, చ, మే, జరా, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (3)

పదార్థః:—(ఓజః)శరీరస్థం తేజః(చ)సేనా(మే)(సహః)శరీరం బలమ్(చ)మానసమ్(మే)(ఆత్మా) స్వ స్వరూపమ్(చ) స్వ సామర్థ్యమ్ (మే)(తనూః)శరీరమ్(చ)సమ్బన్ధినః(మే)(శర్మ)గృహమ్(చ) గృహ్యాః పదార్థా(మే)(వర్మ)రక్షకం కవచమ్(చ)శస్త్రాస్త్రాణి(మే) (అఙ్గాని)(చ)ఉపాఙ్గాని(మే) (అస్థీని)(చ)అన్యాన్తరంగాణి(మే)(పరూంషి)మర్మస్థలాని(చ)జీవన నిమిత్తాని(మే)(శరీరాణి)మత్సంబంధినాం దేహాః (చ) సూక్ష్మ దేహావయవాః (మే) (ఆయుః) జీవనమ్ (చ) జీవనసాధనాని(మే) (జరా) వృద్ధావస్థా(చ) యువావస్థా (మే) (యజ్ఞేన) సత్కర్తవ్యేన పరమాత్మనా (కల్పన్తామ్.) ॥౩॥
అన్వయః :— మే ఓజశ్చ మే సహశ్చ మ ఆత్మా చ మే తనుశ్చ మే శర్మ చ మే వర్మ చ మేఽఙ్గాని చ మేఽస్థీని చ మే పరూంషి చ మే శరీరాణి చ మే ఆయుశ్చ మే జరా చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్.
భావార్థః :—రాజపురుషైః సబలాః సేనాదయో ధార్మికరక్షణాయ దుష్టతాడనాయ చ ప్రవర్తనీయాః.

పదార్థము :- మే ఓజః = నా శరీర తేజస్సు, చ = మరియు నా సేన, మే సహః = నా శరీర బలము, చ = మనస్సు, మే ఆత్మా = నా స్వరూపము, చ = నా సామర్థ్యము, మే తనూః = నా శరీరము, చ = సంబంధీకులు, మే శర్మ = నా గృహము, చ = గృహములోని పదార్థములు, మే వర్మ = రక్షణసాధనమగు నా కవచము, చ = శస్త్రాస్త్రములు, మే అంగాని = నామొక్క శిరస్సు మొదలైన అంగములు- చ = వ్రేళ్లు మొదలైన ప్రత్యంగములు. మే అస్థీని = నా ఎముకలు, చ = లోపల అంగ ప్రత్యంగములు అనగా హృదయ మాంసనాళ్యాదులు. మే పరూంషి = నా మర్మ స్థలములు, చ = జీవనకారణములు, మే శరీరాణి = నా సంబంధీకుల శరీరములు, చ = అత్యంత సూక్ష్మ దేహాంగములు, మే ఆయుః = నా ఆయువు, చ = జీవన సాధనములు. మే జరా = నా వృద్ధాప్యము, చ = యౌవనము ఈ పదార్థములన్నియు, యజ్ఞేన = సత్కార యోగ్యుడైన పరమేశ్వరునిచే, కల్పన్తామ్ = సమర్థములగుగాక ! ॥౩॥

భావార్థము :— రాజపురుషులు బలవంతమగు సేనను ధార్మికులైన సజ్జనుల రక్షణ కొరకును, దుష్టులను దండించుటకును ప్రవృత్తము చేయవలయును. ॥౩॥ (౯×౨)

---

౯౫౩ జ్యైష్ఠ్యం చేత్యస్య దేవా ఋషయః, ప్రజాపతిర్దేవతా, నిచృదత్యష్టి శ్ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

జ్యైష్ఠ్యం చ మ ఽఆధిపత్యం చ మే మన్యుశ్చ మే భామశ్చ మేఽమశ్చ మేఽమ్భశ్చ మే జేమా చ మే మహిమా చ మే వరిమా చ మే ప్రథిమా చ మే వర్షిమా చ మే ద్రాఘిమా చ మే వృద్ధం చ మే వృద్ధిశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥

జ్యైష్ఠ్యమ్, చ, మే అధిపత్యమిత్యాధి+పత్యమ్, చ, మే, మన్యుః, చ, మే, భామః, చ, మే, అమః, చ, మే, అమ్భః, చ, మే, జేమా, చ, మే, మహిమా, చ, మే వరిమా, చ, మే, ప్రథిమా, చ, మే, వర్షిమా, చ, మే, ద్రాఘిమా, చ, మే, వృద్ధమ్, చ, మే, వృద్ధిః. చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (4)

పదార్థః :—(జ్యైష్ఠ్యమ్) ప్రశస్యస్య భావః (చ) ఉత్తమాని వస్తూని (ఆధిపత్యమ్) అధిపతేర్భావః (చ) అధిపతిః (మే) (మన్యుః) అభిమానః (చ) శాన్తిః (మే) (భామః) క్రోధః. భామ ఇతి క్రోధ నా . . . నిఘం. ౨. ౧౩ (చ) సుశీలమ్ (మే) (అమః) న్యాయేన ప్రాప్తో గృహాదిపదార్థః (చ) ప్రాప్తవ్యః (మే) (అమ్భః) ఉదకమ్ అమ్భ ఇత్యుదక నా . . . నిఘం. ౧. ౧౨. (చ) దుగ్ధాదికమ్ (మే) (జేమా) జేతుర్భావః (చ) విజయః (మే) (మహిమా) మహతోభావః(చ) ప్రతిష్ఠా (మే) (వరిమా) వరస్య శ్రేష్ఠస్య భావః (చ) ఉత్తమాచరణమ్ (మే)(ప్రథిమా) పృథోర్భావః(చ) విస్తీర్ణాః పదార్థాః(మే)(వర్షిమా)వృద్ధస్య భావః(చ)బాల్యమ్ (ద్రాఘిమా)దీర్ఘస్య భావః(చ)హ్రస్వత్వమ్ (మే) (వృద్ధమ్)ప్రభూతం బహురూపం ధనాదికమ్(చ)స్వల్పమపి(మే)(వృద్ధిః)వర్ధన్తే యయా సత్క్రియా సా(చ)తజ్జన్యం సుఖమ్(మే) (యజ్ఞేన) ధర్మపాలనేన (కల్పన్తామ్) సమర్థా భవన్తు. ॥౪॥

అన్వయః :—మే జ్యైష్ఠ్యం మ ఆధిపత్యం చ మే మన్యుశ్చ భామశ్చ మే మేఽమశ్చ మేఽమ్భశ్చ మే

క్షేమా చ మే మహిమా చ మే వరిమా చ మే ప్రథిమా చ మే వర్షిమా చ మే ద్రాఘిమా చ మే వృద్ధం చ మే వృద్ధిశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౪॥ భావార్థ :—హే సఖాయో ! జనా యూయం యజ్ఞ సిద్ధయే సర్వస్య జగతో హితాయ చ ప్రశంసితాని వస్తూని సంయుజ్గధ్వమ్. ॥౪॥

పదార్థము :— మేజ్యైష్ఠ్యమ్ = నా ప్రశంస. చ = ఉత్తమ పదార్థములు. మే ఆధిపత్యమ్ = నా స్వామిత్వము, చ = స్వకీయ ద్రవ్యము. మే మన్యుః = నా అభిమానము,చ = శాంతి, మే భామః = నాక్రోధము, చ = ఉత్తమ శీలము, మే అమః = న్యాయముతో పొందిన నా గృహాదులు. చ = పొందదగిన పదార్థములు, మే అమ్భః = నా జలములు, చ = దుగ్ధ దధి ఘృతాది పదార్థములు, మే జేమా = నా జయ భావము, చ = విజయము, మే మహిమా = నా గొప్పతనము, చ = ప్రతిష్ఠ. మే వరిమా = నా శ్రేష్ఠత్వము, చ = ఉత్తమ ప్రవర్తన, మే ప్రథిమా = నా విస్తరణ, చ = వ్యాపించిన పదార్థములు, మే వర్షిమా = నా వృద్ధాప్యము, చ = బాల్యము, మే ద్రాఘిమా = నా దీర్ఘత్వము—పొడవరి తనము. చ = హ్రస్వత్వము, మే వృద్ధమ్ = ప్రభూతము లైన బహురూపములగు ధనాది పదార్థములు,చ = స్వల్పపదార్థములు,మే వృద్ధిః = వృద్ధిని లభింపజేయు మంచి క్రియ. చ = దానివలన ఉత్పన్నమైన సుఖము, ఉక్తాఖిల పదార్థములు, యజ్ఞేన = ధర్మరక్షణ యొనర్చుటచే, కల్పన్తామ్ = సమర్థితము లగుగాక ! ॥౪॥

భావార్థము :—మిత్రులారా ! మీరు యజ్ఞసిద్ధ్యర్థమును, సమస్త జగద్ధితార్థమును ప్రశంసిత పదార్థములను సమకూర్చుడు. ॥౪॥ (౯౨౩)

---

౯౨౪ సత్యఞ్చేత్యస్య దేవా ఋషయః, ప్రజాపతిర్ దేవతా, అత్యష్టి శ్ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
పునస్తదేవాహ. మరల నా విషయమే.

సత్యం చ మే శ్రద్ధా చ మే జగచ్చ మే ధనం చ మే విశ్వం చ మే మహశ్చ మే క్రీడా చ మే మోదశ్చ మే జాతం చ మే జనిష్యమాణం చ మే సూక్తం చ మే సుకృతం చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౫॥

సత్యమ్, చ, మే, శ్రద్ధా, చ, మే, జగత్, చ, మే, ధనమ్, చ, మే, విశ్వమ్, చ, మే, మహః, చ, మే, క్రీడా, చ, మే, మోదః, చ, మే, జాతమ్, చ, మే, జనిష్యమాణమ్. చ, మే, సూక్తమితి సు+ఉక్తమ్, చ, మే, సుకృతమితి సు+కృతమ్, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (5)

పదార్థః :—(సత్యమ్)యథార్థమ్(చ)సర్వహితమ్(మే)(శ్రద్ధా)శ్రత్ సత్యం దధాతి యయా సా. శ్రదితి సత్య నా.. నిఘం. ౩.౧౦. (చ)ఏతత్ సాధనాని (మే) (జగత్)యద్గచ్ఛతి తత్ (చ) ఏతత్స్థాః సర్వే పదార్థాః(మే)(ధనమ్)సువర్ణాదికమ్(చ)ధాన్యమ్(మే)(విశ్వమ్)సర్వమ్(చ)అఖిలోప కరణమ్(మే)(మహః)మహత్త్వయుక్తం పూజ్యం వస్తు (చ)సత్కారః (మే)(క్రీడా)విహారః (చ) ఏతత్సాధనమ్(మే)(మోదః)హర్షః(చ)పరమానన్దః(మే)(జాతమ్) యావదుత్పన్నమ్ (చ) యావదు త్పద్యతే తావత్(మే)(జనిష్యమాణమ్) ఉత్పత్స్యమానమ్ (చ) యావత్సమ్భవిష్యతి (మే) (సూక్తమ్)

సుష్ఠుకథితమ్(చ)సువిచారితమ్(మే)(సుకృతమ్)పుణ్యాత్మకం సుష్ఠు నిష్పాదితం కర్మ(చ)ఏతత్సాధనాని(మే)(యజ్ఞేన)సత్యధర్మోన్నతి కరణేనోపదేశాఖ్యేన(కల్పన్తామ్). ॥౫॥ అన్వయః :— మే సత్యం చ మే శ్రద్ధా చ మే జగచ్చ మే ధనఞ్చ మే విశ్వం చ మే మహశ్చ మే క్రీడా చ మే మోదశ్చ మే జాతఞ్చ మే జనిష్యమాణం చ మే సూక్తం చ మే సుకృతం చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౫॥ భావార్థః :—యే మనుష్యాః విద్యాధ్యయనాధ్యాపనశ్రవణోపదేశాన్ కుర్వన్తి కారయన్తి చ తే నిత్యమున్నతా జాయన్తే. ॥౫॥

పదార్థము :—మే సత్యమ్ = నా యదార్థ విషయము, చ = అందరికి హితమాచరించుట, మే శ్రద్ధా = సత్యమును ధరించు శ్రద్ధ, చ = ఉక్తశ్రద్ధను సిద్ధింపజేయు పదార్థములు, మే జగత్ = చేతన సంతానాది వర్గము, చ = అందు స్థిరములైన పదార్థములు, మే = నా యొక్క, ధనమ్ = సువర్ణాది ధనములు, చ = ధాన్యాదులు, మే = నా యొక్క, విశ్వమ్ = సర్వస్వము, చ = సకలోపకరణములు, మే = నా యొక్క, మహః = గౌరవ్రతనముతో కూడిన ప్రశంసా యోగ్యమగు వస్తువు, చ = సత్కారము, మే క్రీడా = నా క్రీడా విహారములు, చ = తత్పదార్థములు, మే మోదః = నా హర్షము, చ = అతిహర్షము, మే = నా యొక్క, జాతమ్ = ఉత్పన్న పదార్థములు, చ = ఉత్పన్నములగు పదార్థములు, మే జనిష్యమాణమ్ = నాకు పుట్టబోవునది.చ = దానితో సబంధముంచున దంతయు, మే సూక్తమ్ = నా సూక్తులు. చ = చక్కగ విచారించ బడినది, మే సుకృతమ్ = శ్రేష్ఠముగా నొనర్చబడిన నా కార్యము, చ = దాని సాధనములు ఈ పదార్థములన్నియు, యజ్ఞేన = సత్యధర్మముల యున్నతి యొనర్చు ఉపదేశముచే, కల్పన్తామ్ = సమర్థములగు గాక ! ॥౫॥

భావార్థము :—ఏ మానవులు విద్యాధ్యయనాధ్యాపనములు, శ్రవణోపదేశములు నొనర్చుదురో, లేక ఒనరింప జేయుదురో వారు నిత్యము ఉన్నతిని పొందుదురు ॥౫॥ (౯౫౪)

౯౫౫ ఋతం చేత్యస్య దేవా ఋషయః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, భురిగతి శక్వరీ ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమునే చెప్పెను.

ఋతం చ మేఽమృతం చ మేఽయక్ష్మం చ మేఽనామయచ్చ మే జీవాతుశ్చ మే దీర్ఘాయుత్వం చ మేఽనమిత్రం చ మేఽభయం చ మే సుఖం చ మే శయనం చ మే సూషాశ్చ మే సుదినం చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౯॥

ఋతమ్, చ, మే, అమృతమ్, చ, మే, అయక్ష్మమ్, చ, మే, అనామయత్, చ, మే, జీవాతుః, చ, మే, దీర్ఘాయుత్వమితి దీర్ఘాయు+త్వమ్, చ, మే, అనమిత్రమ్, చ, మే, అభయమ్, చ, మే, సుఖమితి సు+ఖమ్, చ, మే, శయనమ్, చ, మే, సూషా ఇతి సు+ఉషాః,చ,మే, సుదిన మితి సు+దినమ్,చ,మే,యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్.

పదార్థః :-(ఋతమ్)యథార్థవిజ్ఞానమ్(చ) ఏతత్సాధకమ్ (మే) (అమృతమ్) స్వస్వరూపం ముక్తిసుఖం యజ్ఞశిష్ట మన్నం వా(చ)(పేయమ్)(మే) (అయక్ష్మమ్) యక్ష్మాదిరోగరహితం శరీరాది

౦మ్(చ)ఏతత్సాధకం కర్మ(మే)(అనామయత్) రోగాదిరహితమ్ (చ) ఏతత్సాధకమౌషధమ్ (మే) (జీవాతుః)యేన జీవన్తి యజ్జీవయతి వా(చ)పథ్యాదికమ్(మే)(దీర్ఘాయుత్వమ్) చిరాయుషో భావః(చ) బ్రహ్మచర్య జితేంద్రియత్వాదికమ్(మే)(అనమిత్రమ్)అవిద్యమానశత్రుః(చ)పక్షపాతరహితం కర్మ (మే)(అభయమ్)భయరాహిత్యమ్(చ)శౌర్యమ్(మే)(సుఖమ్)పరమానన్దఃప్రసన్నతా(చ)ఏతత్సాధకం కర్మ(మే)(శయనమ్) (చ)ఏతత్సాధనమ్(మే)(సూషాః)శోభనా ఉషా యస్మిన్ స కాలః(చ)ఏతత్సం బన్ధి కర్మ(మే) (సుదినమ్) శోభనమ్ చ తద్దినం చ తత్ (చ) ఏతదుపయోగి కర్మ(మే) (యజ్ఞేన) సత్యభాషణాదివ్యవహారేణ (కల్పన్తామ్) సమర్థా భవన్తు. ॥౬॥ అన్వయః :-మే ఋతం చ మేఽ మృతం చ మేఽయక్ష్మం చ మేఽనామయచ్చ మే జీవాతుశ్చ మే దీర్ఘాయుత్వం చ మేఽనమిత్రం చ మేఽభయం చ మే సుఖం చ మే శయనం చ మే సూషాశ్చ మే సుదినం చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౬॥ భావార్థః :-యే మనుష్యాః। సత్యభాషణాదీని కర్మాణి కుర్వన్తి తే సర్వథా సుఖినో భవన్తి.

పదార్థము :-మే ఋతమ్ = నా యదార్థవిజ్ఞానము, చ = తత్సిద్ధి కలిగించు పదార్థము, మే అమృతమ్ = నా అమృత స్వరూపము, ముక్తిసుఖము లేక యజ్ఞశేషాన్నము, చ = పానయోగ్య రసము, మే అయక్ష్మమ్ = యక్ష్మాది రోగరహితమైన నా శరీరము, చ = రోగవినాశక కర్మలు, మే అనామయత్ = రోగరహితమైన నా ఆయువు, చ = తత్సిద్ధి యొనరించు ఓషధులు. మే జీవాతుః = నా బ్రతుకు తెరువులు, చ = పథ్యభోజనము, మే దీర్ఘాయుత్వమ్ = నా దీర్ఘాయువు, చ = బ్రహ్మ చర్యము, ఇంద్రియ వశత్వము, మే అనమిత్రమ్ = నా అజాత శత్రుత్వము, చ = పక్షపాత రహిత కార్యములు, మే అభయమ్ = నా భయరహిత వృత్తి, చ = శౌర్యము, మే సుఖమ్ = నా అత్యుత్త మానందము, చ = తత్సాధకము, మే శయనమ్ = నా నిద్రపోవుట, చ = తత్కార్యసాధ నములు, మే సూషాః = నా శోభనములైన ఉషఃకాలములు, చ = తత్సంబంధమైన క్రియలు మే సుదినమ్ = నా సుదినము, చ = ఉపయోగ కర్మలు. ఇవి యన్నియు, యజ్ఞేన = సత్యభాషణాది వ్యవహారములచే, కల్పన్తామ్ = సమర్థితము లగుగాక ॥ ॥౬॥

భావార్థము :-సత్యభాషణాదు లొనర్చువారు సతతము సుఖులుగ నుందురు. ॥౬॥ (౯౫౫)

౯౫౬ యన్తాచేత్యస్య దేవా ఋషయః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, భురిగతి జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

యన్తా చ మే ధర్తా చ మే క్షేమశ్చ మే ధృతిశ్చ మే విశ్వం చ మే మహశ్చ మే సంవిచ్చ మే జ్ఞాత్రం చ మే సూశ్చ మే ప్రసూశ్చ మే సీరం చ మే లయశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౭॥

యన్తా, చ, మే, ధర్తా, చ, మే, క్షేమః, చ, మే, ధృతిః, చ, మే, విశ్వమ్, చ, మే, మహః, చ, మే, సంవిదితి సమ్ + విత్, చ, మే, జ్ఞాత్రమ్, చ, మే, సూః, చ, మే, ప్రసూరితి ప్ర+సూః, చ, మే, సీరమ్, చ, మే, లయః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (7)

పదార్థః :–(యన్తా)నియమకర్తా(చ)నియతః(మే) (ధర్తా)ధారకః(చ)ధృతిః (మే)(క్షేమః) రక్షణమ్(చ)రక్షకః(మే)(ధృతిః)ధరన్తి యయా సా(చ)క్షమా (మే)(విశ్వమ్)అఖిలం జగత్ (చ) ఏతదనుకూలా క్రియా(మే)(మహః)మహత్ (చ)మహాన్ (మే) (సంవిత్) ప్రతిజ్ఞా (చ) విజ్ఞాతమ్ (మే) (జ్ఞాత్రమ్) జానాతి యేన (చ) జ్ఞాతవ్యమ్ (మే) (సూః) యా సువతి ప్రేరయతి సా(చ) ఉత్పన్నమ్(ప్రసూః)యా ప్రసూతం ఉత్పాదయతి సా (చ)ప్రసవః (మే) (సీరమ్) కృషిసాధకం హలాదికమ్(చ)కృషీవలాః(మే)(లయః)లీయన్తే యస్మిన్సః (చ)లీనమ్(మే)(యజ్ఞేన)సునియమానుష్ఠానాఖ్యేన(కల్పన్తామ్). ॥౭॥ అన్వయః :–మే యన్తా చ మే ధర్తా చ మే క్షేమశ్చ మే ధృతిశ్చ మే విశ్వం చ మే మహశ్చ మే సంవిచ్చ మే జ్ఞాత్రం చ మే సూశ్చ మే ప్రసూశ్చ మే సీరం చ మే లయశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౭॥ భావార్థః :–యే శమదమాదిగుణాన్వితాః సునియమాన్పాలయేయుస్తే స్వాభీష్టాని సాధయేయుః. ॥౭॥

పదార్థము :–మే యన్తా = నా నియమకర్త, చ = నియమిత పదార్థములు, మే ధర్తా = నన్ను ధారణ మొనర్చునది, చ = ధరించబడిన పదార్థము, మే క్షేమః = నా క్షేమము, చ = రక్షించువాడు, మే ధృతిః = నా ధారణ, చ = సహన శీలత్వము, మే విశ్వమ్ = నాకు సంబంధించిన జగత్తు,చ = తదనుకూల మర్యాద, మే మహః = నా యొక్క గొప్పకర్మ, చ = గొప్ప వ్యవహారము, మే సంవిత్ = నా ప్రతిజ్ఞ, చ = ఎఱిగిన విషయము, మే జ్ఞాత్రమ్ = నా జ్ఞానసాధనము, చ = జ్ఞాతవ్య పదార్థము, మే సూః = నా ప్రేరేపించు చిత్తవృత్తి, చ = ఉత్పన్న పదార్థము, మే ప్రసూః = ఉత్పన్న మొనరింపజేయు నా ప్రవృత్తి, చ = ఉత్పత్తి విషయము, మే సీరమ్ = నా కృషిసాధక హలాదులు, చ = కృషీవలులు, మే లయః = నా ఏకాగ్ర లీనత్వము, చ = నాయందు లీనమైన విద్యాదిగుణములు, ఈ జెప్పబడిన పదార్థములన్ని, యజ్ఞేన = మంచి నియమముల ఆచరణముచే, కల్పన్తామ్ = సమర్థము లగుగాక ! ॥౭॥

భావార్థము :–శమదమాది గుణములతో కూడిన మంచి నియమములను చక్కగ పాలించువారు తాము కోరిన కామములను సాధించుకొన గలరు. ॥౭॥ [౯౫౬]

---

౯౫౭ శం చేత్యస్య దేవా ఋషయః, ఆత్మా దేవతా, భురిక్ శక్వరీ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

శం చ మే మయశ్చ మే ప్రియం చ మేఽనుకామశ్చ మే కామశ్చ మే సౌమనసశ్చ మే భగశ్చ మే ద్రవిణం చ మే భద్రం చ మే శ్రేయశ్చ మే వసీయశ్చ మే యశశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౮॥

శమ్, చ, మే, మయః, చ, మే, ప్రియమ్, చ, మే, అనుకామ ఇత్యను + కామః, చ, మే, కామః, చ, మే, సౌమనసః, చ, మే, భగః, చ మే, ద్రవిణమ్, చ, మే, భద్రమ్, చ, మే, శ్రేయః, చ, మే, వసీయః, చ, మే, యశః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (8)

పదార్థః :—(శమ్)కల్యాణమ్(చ)(మే)(మయః)ఐహికం సుఖమ్(చ) (మే)(ప్రియమ్)ప్రీతి కారకమ్(చ)(మే)(అనుకామః)ధర్మానుకూలా కామనా(చ) (మే) (కామః)కామ్యతే యేన యస్మిన్ వా(చ)(మే)(సౌమనసః)శోభనం చ తన్మనః సుమనస్తస్య భావః(చ)(మే)(భగః)ఐశ్వర్యసంఘాతః (చ)(మే)(ద్రవిణమ్)బలమ్(చ)(మే)(భద్రమ్) భన్దనీయం సుఖమ్(చ) (మే)(శ్రేయః) ముక్తిసుఖమ్(చ)(మే)(వసీయః)అతిశయేన వస్తు వసీయః(చ)(మే)(యశః)కీర్తిః(చ)(మే)(యజ్ఞేన)సుఖ సిద్ధికరేణేశ్వరేణ(కల్పన్తామ్). ॥౮॥ అన్వయః :—మే శం చ మే మయశ్చ మే ప్రియం చ మేఽనుకామశ్చ మే కామశ్చ మే సౌమనసశ్చ మే భగశ్చ మే ద్రవిణం చ మే భద్రం చ మే శ్రేయశ్చ మే వసీయశ్చ మే యశశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౮॥ భావార్థః :—మనుష్యైర్యేన కర్మణా సుఖాదయో వర్ధేరంస్తదేవ కర్మ సతతం సేవనీయమ్. ॥౮॥

పదార్థము :—మే శమ్ = నా సుఖము, చ = సుఖపుసమస్తసామగ్రి, మే మయః = నా ప్రత్యక్షానందము, చ = దాని సాధనము. మే ప్రియమ్ = నా ప్రియకారకము, చ = దాని సాధనములు, మే అనుకామః = నా ధర్మానుకూల కామన, చ = తత్సాధనములు, మే కామః = నే నభిలషించు కామము, చ = మఱియు, మే సౌమనసః = నా సౌమనస్యము,చ = దాని సాధనములు, మే భగః = నా ఐశ్వర్యము, చ = దాని సాధనములు, మే ద్రవిణమ్ = నా బలము, చ = మఱియు దాని సాధనములు. మే భద్రమ్ = నా అత్యానంద మొసగు సుఖము, చ = సుఖ సాధనములు, మే శ్రేయః = నా ముక్తి సుఖము, చ = దాని సాధనములు, మే వసీయః = అతిశయముగనుండు నా యొక్క వస్తువు, చ = దాని సామాగ్రి, మే యశః = నా కీర్తి, చ = తత్సాధనములు, యజ్ఞేన = సుఖమును సిద్ధింపజేయు నీశ్వరుని వలన, కల్పన్తామ్ = సమర్థములగు గాక ! ॥౮॥

భావార్థము:—మానవులే కార్యముచే సుఖాదుల వృద్ధిజరుగునో ఆ కార్యమునే నిత్యము సేవించవలెను.

---

౯. ఊర్క్చేత్యస్య దేవా ఋషయః, ఆత్మా దేవతా, శక్వరీ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఊర్క్చ మే సూనృతా చ మే పయశ్చ మే రసశ్చ మే ఘృతం చ మే మధు చ మే సగ్ధిశ్చ మే సపీతిశ్చ మే కృషిశ్చ మే వృష్టిశ్చ మే జైత్రఞ్చ మఽఔద్భిద్యం చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౯॥

ఊర్క్, చ, మే, సూనృతా, చ, మే, పయః, చ, మే, రసః, చ, మే, ఘృతమ్, చ, మే, మధు, చ, మే, సగ్ధిః, చ, మే, సపీతి రితి స+పీతిః, చ,మే, కృషిః, చ, మే, వృష్టిః, చ, మే, జైత్రమ్, చ, ఔద్భిద్యమిత్యౌత్+భిద్యమ్, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (9)

పదార్థః :—(ఊర్క్)సుసంస్కృతమన్నమ్(చ) సుగన్ధాది యుక్తమ్(మే)(సూనృతా)ప్రియా వాక్(చ)సత్యా(మే)(పయః)దుగ్ధమ్(చ)ఉత్తమం పక్వమౌషధం (మే)(రసః)సర్వదార్వ్యసార (చ)

మహౌషధీభ్యో నిష్పాదితః(మే)(ఘృతమ్)ఆజ్యమ్(చ)సుసంస్కృతమ్ (మే) మధు (క్షౌద్రమ్) (చ) శర్కరాదికమ్(మే)(సగ్ధిః)సమానభోజనమ్ (చ)భక్ష్యాదికమ్ (మే) (సపీతిః) సమానా ప్రీతిః పానం యస్యాం సా(చ)చూష్యమ్(మే)(కృషిః)భూమికర్షణమ్(చ)శస్య విశేషాః (మే)(వృష్టిః)జలవర్షణమ్ (చ)ఆహుతిభిః సంస్క్రియా(మే)(జైత్రమ్)జేతుం శీలమ్ (చ)సుశిక్షితం సేనాదికమ్(మే)(ఔద్భిద్యమ్)ఉద్భిదాం పృథివీం భిత్వా జాతానాంభావమ్(చ)ఫలాదికమ్ (మే)(యజ్ఞేన)సర్వోదనపదార్థవర్ధకేన కర్మణా(కల్పన్తామ్). ॥౯॥ అన్వయః :—మ ఊర్క్ చ మే సూనృతా చ మే పయశ్చ మే రసశ్చ మే ఘృతఞ్చ మే మధు చ మే సగ్ధిశ్చ మే సపీతిశ్చ మే కృషిశ్చ మే వృష్టిశ్చ మే జైత్రఞ్చ మే ఔద్భిద్యం చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౯॥ భావార్థః :—మనుష్యాః సర్వానుత్తమ రసయుక్తాన్ పదార్థాన్ సంచిత్య తాన్ యథాకాలం హోమాద్యుత్తమేషు వ్యవహారేషు నియోజయేయుః.

పదార్థము :—మే ఊర్క్ = బాగుగా సంస్కరించ బడిన నా యన్నము, చ = సుగంధ్యాది పదార్థములతో గూడిన వ్యంజనములు, మే సూనృతా = నాయొక్క ప్రియమైన వాణి, చ = సత్య వచనము, మే పయః = నాయొక్క క్షీరము, చ = బాగుగా వండిన ఓషధాది పదార్థములు, మే రసః = నా సకల పదార్థముల సారము,చ = గొప్ప గొప్ప ఓషధులనుండి తీసిన రసము, మేఘృతమ్ = నా ఘృతము, చ = దానిని సంస్కరించి లేక వేడిచేసి సిద్ధమొనర్చిన పక్వములు, మే మధు = నా మధువు, చ = శర్కర బెల్లము మొదలైనవి, మే సగ్ధిః = నా సమాన భోజనము, చ = భక్ష్యాన్నము, ఉత్తమ భోగ సాధనము, మే సపీతిః = నాయొక్క ఏకరస పానీయము. చ = చోష్యము, మే కృషిః = నా భూమి దుక్కి, చ = గోధుమాన్నము. మే వృష్టిః = నా వర్షము, చ = హోమాహుతులతో పవనాదుల శుద్ధిపఱచుట, మే జైత్రమ్ = నా జయస్వభావము, చ = చక్కగా శిక్షగఱపిన సేన. మే ఔద్భిద్యమ్ = భూమిని బద్దలుకొట్టుచు మొలచు నా వృక్ష సంపద, చ = పుష్పఫలములు ఈ పదార్థములన్ని. యజ్ఞేన = సకల రసములను, పదార్థములను పెంపొందజేయుకర్మచేత. కల్పంతామ్ = సమర్థము లగు గాక ! ॥౯॥

భావార్థము:—మానవులు ఉత్తమరస యుక్తములగు సకల పదార్థములను సంచయమొనర్చి వానిని కాలానుగుణ్యముగ హోమాద్యుత్తమ వ్యవహారములందు వినియోగించ వలయును. ॥౯॥ (౯౩౮)

---

౯౩౯ రయిశ్చేత్యస్య దేవా ఋషయః, ఆత్మా దేవతా, నిచృచ్ఛక్వరీ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

రయిశ్చ మే రాయశ్చ మే పుష్టం చ మే పుష్టిశ్చ మే విభు చ మే ప్రభు చ మే పూర్ణం చ మే పూర్ణతరం చ మే కుయవం చ మేఽక్షితం చ మేఽన్నం చ మేఽక్షుచ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౧౦॥

రయిః, చ, మే, రాయః, చ, మే, పుష్టమ్, చ, మే, పుష్టిః, చ, మే, విభ్వితి వి+భు, చ, మే, ప్రభ్వితి ప్ర+భు, చ, మే, పూర్ణమ్, చ, మే, పూర్ణతరమితి పూర్ణ+తరమ్, చ, మే, కుయవమ్, చ, మే, అక్షితమ్, చ, మే, అన్నమ్, చ, మే,

అక్షుత్. చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (10)

పదార్థః :—(రయిః)విద్యా శ్రీః(చ)పురుషార్థః(మే)(రాయః)ప్రశస్తలక్ష్మ్యః(చ)పక్వాన్నాదికమ్(మే)(పుష్టమ్)(చ)ఆరోగ్యమ్(మే)(పుష్టిః)పుష్టికరణమ్ (చ) (సుపథ్యమ్)(మే) (విభు) అఖిల విషయేషు వ్యాప్తం మన ఆది(చ)పరమాత్మధ్యానమ్(మే)(ప్రభు)సమర్థమ్(చ)సర్వసామర్థ్యమ్(మే) (పూర్ణమ్) అలంకారి(చ)ఏతత్సాధనమ్ (మే) (పూర్ణతరమ్) అతిశయేన పూర్ణమాభరణాదికమ్ (చ) సర్వముపకరణమ్ (మే) (కుయవమ్) కుత్సితై ర్యవై ర్వియుక్తమ్ (చ) వ్రీహ్యాదికమ్ (మే) (అక్షితమ్) క్షయరహితమ్ (చ)తృప్తిః(మే)(అన్నమ్)అత్తుం యోగ్యమ్ (చ) వ్యఞ్జనమ్ (మే) (అక్షుత్) క్షుధారాహిత్యమ్ (చ) తృషాదిరాహిత్యమ్(మే)(యజ్ఞేన) ప్రశస్తధనప్రాపకేణేశ్వరేణ (కల్పన్తామ్). ॥౧౦॥ అన్వయః :—మే రయిశ్చ మే రాయశ్చ మే పుష్టం చ మే పుష్టిశ్చ మే విభు చ మే ప్రభు చ మే పూర్ణం చ మే పూర్ణతరం చ మే కుయవం చ మేఽక్షితం చ మేఽన్నం చ మేఽక్షుచ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౧౦॥ భావార్థః :—మనుష్యైః పరమపురుషార్థేన జగదీశ్వర భక్తి ప్రార్థనాభ్యాం చ విద్యాదికంధనం లబ్ధ్వా సర్వోపకారః సాధనీయః. ॥౧౦॥

పదార్థము :—మే రయిః = నా విద్యా కాంతి, చ = పురుషార్థము, మే రాయః = నా ప్రశంసిత ధనము, చ = పక్వాన్నాదులు, మే పుష్టమ్ = నా పుష్టపదార్థము, చ = ఆరోగ్యము, మే పుష్టిః = నా పుష్టి, చ = పథ్యభోజనము. మే విభు = సకల విషయములలో వ్యాప్తమైన మనస్సు, చ = పరమాత్మని ధ్యానము, మే ప్రభు = నా యొక్క సమర్థ వ్యవహారము, చ = మఱియు సమస్తసామర్థ్యము, మే పూర్ణమ్ = నాకార్య పూర్ణత్వము, చ = దాని సాధనము, మే పూర్ణతరమ్ = నాయొక్క ఆభూషణములు, ఆవు, అశ్వము. గేదె, మేక, గొఱ్ఱె, అన్నము మొదలైనవి. చ = అందరి కుపకారమొనర్చుట, మే కుయవమ్ = నా నిర్దుష్టమైన ధాన్యము, చ = వ్రీహ్యాదులు, మే అక్షితమ్ = నా యొక్క అక్షయ పదార్థములు: చ = తృప్తి, మే అన్నమ్ = నాయొక్క ఖాద్యాన్నము, చ = మసాలా మొదలైనవి, మే అక్షుత్ = నా క్షుధారాహిత్యము, చ = తృషాది రాహిత్యము, ఇవియన్నియు, యజ్ఞేన = ప్రశంసిత ధనాదుల నొసగు పరమాత్మ వలన, కల్పన్తామ్ = సమర్థములగు గాక ! ॥౧౦॥

భావార్థము :—మానవులు పరమ పురుషార్థముచేతను, జగదీశ్వరుని భక్తిప్రార్థనల చేతను, విద్యాది ధనములుపొంది సర్వోపకారము సాధించ వలయును. ॥౧౦॥ (౯౨౯)

---

౧౧. ఓం విత్తం చేత్యస్య దేవా ఋషయః, శ్రీమదాత్మా దేవతా, భురిక్ శక్వరీ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

విత్తం చ మే వేద్యం చ మే భూతం చ మే భవిష్యచ్చ మే సుగం చ మే సుపథ్యం చ మేఽఋద్ధం చ మఽఋద్ధిశ్చ మే క్లృప్తం చ మే క్లృప్తిశ్చ మే మతిశ్చ మే సుమతిశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౧౧॥

విత్తమ్, చ, మే, వేద్యమ్, చ, మే, భూతమ్, చ, మే, భవిష్యత్, చ మే, సుగమితి సు+గమ్, చ, మే, సుపథ్యమితి సు+పథ్యమ్, చ, మే, ఋద్ధమ్, చ,

మే, ఋద్ధిః, చ, మే, క్లృప్తమ్, చ, మే, క్లృప్తిః; చ, మే, మతిః, చ, మే,
సుమతి రితి సు+మతిః, చ, మే, యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. (11)

పదార్థః :–(విత్తమ్)విచారితమ్(చ)విచారః(మే)(వేద్యమ్)విచార్యమ్(చ)విచారకర్తా(మే)(భూతమ్)అతీతమ్(చ)వర్తమానమ్(మే)(భవిష్యత్)ఆగామి(చ)సర్వసామయికమ్ (మే) (సుగమ్) సుఖం గచ్ఛన్తి యస్మిం స్తత్(చ)ఉచితం కర్మ(మే)(సుపథ్యమ్)శోభనస్య పథో భావమ్ (చ)నిదానమ్(మే)(ఋద్ధమ్)సమృద్ధమ్(చ)సిద్ధయః(మే)(ఋద్ధిః)యోగేన ప్రాప్తా సమృద్ధిః(చ)తుష్టయః(మే)(క్లృప్తమ్)సమర్థితమ్(చ)కల్పనా(మే)(క్లృప్తిః)సమర్థోహః(చ)తర్కః(మే)(మతిః)మననమ్(చ)వివేచనమ్(మే)(సుమతిః)శోభనా ప్రజ్ఞా(చ)ఉత్తమా నిష్ఠా (మే)(యజ్ఞేన) శమదమాదియుక్తేన యోగాభ్యాసేన(కల్పన్తామ్). ॥౧౧॥ అన్వయః :-మే విత్తం చ మే వేద్యం చ మే భూతం చ భవిష్యచ్చ మే సుగం చ మే సుపథ్యం చ ఋద్ధం చ మే ఋద్ధిశ్చ మే క్లృప్తం చ మే క్లృప్తిశ్చ మే మతిశ్చ మే సుమతిశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౧౧॥ భావార్థః :-యే శమదమాదియుక్తాః సంయతా యోగ మభ్యస్యన్త్యృద్ధి సిద్ధిసహితాశ్చ భవన్తి తేఽన్యానపి సమర్థయితుం శక్నువన్తి. ॥౧౧॥

పదార్థము :–మే విత్తమ్ = నేను విచారించినది, చ = సువిచారణ, మే వేద్యమ్ = నే నాలోచించవలసినది, చ = విచారకర్త, మే భూతమ్ = నా అతీతము, చ = వర్తమానము, మే భవిష్యత్ = నా భవిష్యత్తు, చ = సార్వకాలికోత్తమ వ్యవహారము, మే సుగమ్ = నా సుగమ మార్గము,చ = ఉచితకర్మ, మే సుపథ్యమ్ = నా యుక్తాహార విహారములు, చ = సర్వకార్యములందు ప్రథమ కారణము, మే ఋద్ధమ్ = మంచివృద్ధిని పొందిన పదార్థములు, చ = సిద్ధి, మే ఋద్ధిః = యోగప్రాప్తమైన నా మంచివృద్ధి, చ = తుష్టి, సంతోషము, మే క్లృప్తమ్ = సామర్థ్యమునుపొందిన నా కార్యము, చ = కల్పన, మే క్లృప్తిః = నా సామర్థ్యకల్పన, చ = తర్కము, మే మతిః = నా విచారము,చ = ప్రతిపదార్థవిచారణ, సుమతిః = నా యుత్తమవృద్ధి, చ = మంచి నిష్ఠ, యజ్ఞేన = శమదమాది నియమములతో గూడిన యోగాభ్యాసముచే, కల్పన్తామ్ = శమర్థము లగుగాక ! ॥౧౧॥

భావార్థము :-శమాదియుక్తులు, సంయములునై యోగాభ్యాస మొనర్చువారు ఋద్ధిసిద్ధులను పొందగలరు. వారితరులనుగూడ ఋద్ధిసిద్ధిమంతులుగ నొనర్చగలరు. ॥౧౧॥ (౯౬౦)

---

౯౬౧ వ్రీహయశ్చేత్యస్య దేవా ఋషయః, ధాన్యదా ఆత్మా దేవతా, భురిగతి శక్వరీ ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

వ్రీహయశ్చ మే యవాశ్చ మే మాషాశ్చ మే తిలాశ్చ మే ముద్గాశ్చ మే
ఖల్వాశ్చ మే ప్రియఙ్గవశ్చ మేఽణవశ్చ మే శ్యామాకాశ్చ మే నీవారాశ్చ
మే గోధూమాశ్చ మే మసూరాశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౧౨॥

వ్రీహయః, చ, మే, యవాః, చ, మే, మాషాః, చ, మే, తిలాః, చ, మే,
ముద్గాః, చ, మే, ఖల్వాః, చ, మే, ప్రియఙ్గవః, చ, మే, అణవః, చ, మే,

శ్యామాకాః చ, మే, నీవారాః, చ, మే, గోధూమాః, చ, మే, మసూరాః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (12)

పదార్థః :–(వ్రీహయః)తణ్డులాః(చ)షష్టికాః(మే)(యవాః)(చ)అథక్యః(మే)[మాషాః][చ] కలాయః[మే][తిలాః][చ]నారికేలాః[మే][ముద్గాః][చ]తత్సంస్కారాః [మే] [ఖల్వాః] చణకాః [చ]తత్సాధనమ్[మే][ప్రియఙ్గవః]ధాన్యవిశేషాః [చ] అన్యాని క్షుద్రాన్నాని [మే] [అణవః] సూక్ష్మ తణ్డులాః[చ]తత్పాకః[మే][శ్యామాకాః][చ][మే)[నీవారాః] వినా వపనేనోత్పన్నాః [చ]ఏతత్సం స్కారణమ్[మే][గోధూమాః][చ]ఏతత్సంస్కరణమ్[మే][మసూరాః][చ]ఏతత్సంబన్ధి[మే][య జ్ఞేన]సర్వాన్నప్రదేన పరమాత్మనా[కల్పన్తామ్]. ॥౧౨॥ అన్వయః :– మే వ్రీహయశ్చ మే యవాశ్చ మే మాషాశ్చ మే తిలాశ్చ మే ముద్గాశ్చ మే ఖల్వాశ్చ మే ప్రియఙ్గవశ్చ మేఽణవశ్చ మే శ్యామాకాశ్చ మే నీవారాశ్చ మే గోధూమాశ్చ మే మసూరాశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౧౨॥ భావార్థః :– మనుష్యై ర్వ్రీహ్యాదిభ్యః సుసంస్కృతానోదనాదీన్ సంపాద్య తేఽగ్నౌ హోతవ్యా భోక్తవ్యా అన్యే భోజయితవ్యాశ్చ. ॥౧౨॥

పదార్థము :–మే వ్రీహయః = నా వడ్లు, చ = అరువది దినములకు బండు షష్టికా ధాన్యములు, మే యవాః = నా యవలు, చ = కందులు, మే మాషాః = నా మినుములు, చ = బఠానీలు, మే తిలాః = నా నువ్వులు, చ = నారికేళములు, మే ముద్గాః = నా పెసలు. చ = వానిచే తయారయినవి, మే ఖల్వాః = నా సెనగలు, చ = తత్సాధనము, మే ప్రియంగవః = నా ఆరుగలు. చ = ఇతర క్షుద్ర ధాన్యములు, మే అణవః = నా సన్న వరిధాన్యము, చ = వాని పాకము, మే శ్యామాకాః = నా సామ[ధాన్యము]లు, చ = ఇతర అల్పధాన్యములు, మేనీవారాః = వి త్తకుండ మొలచు నీవారధాన్యములు, చ = వాని పాకము, మే గోధూమాః = నా గోధుమలు, చ = వాని పాకము, మే మసూరాః = నా మసూర [చిఱు సెనగలు] ధాన్యములు, చ = దానికి సంబంధించిన యితర ధాన్యములు, ఇవి యన్నియు, యజ్ఞేన = సకలాన్న దాతయగు పరమేశ్వరునిచే,కల్పన్తామ్ = సమృద్ధములగుగాక!

భావార్థము :– మానవులు ధాన్యాదులచే సు సంస్కృతములగు అన్నాదుల నొనర్చి, వాని నగ్ని యందు వ్రేల్చి, భుజించవలయును. ఇతరులకు తినిపించవలయును. ॥౧౨॥ (కాఽ౧)

కాఽ౨ అశ్మా చేత్యస్య దేవా ఋషయః, రత్నవాన్ ధనవానాత్మా దేవతా, భురిగతి శక్వరీ ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః. పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అశ్మా చ మే మృత్తికా చ మే గిరయశ్చ మే పర్వతాశ్చ మే సికతాశ్చ మే వనస్పతయశ్చ మే హిరణ్యం చ మే ఽయశ్చ మే శ్యామం చ మే లోహం చ మే సీసం చ మే త్రపు చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౧౩॥

అశ్మా; చ, మే, మృత్తికా, చ, మే, గిరయః, చ, మే, పర్వతాః, చ, మే, సికతాః, చ, మే, వనస్పతయః, చ, మే, హిరణ్యమ్, చ, మే, అయః, చ, మే,

శ్యామమ్, చ, మే, లోహమ్, చ, మే, సీసమ్, చ, మే, త్రపు, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్.

పదార్థః :— (అశ్మా) పాషాణః (చ) హీరకాదీని రత్నాని (మే) (మృత్తికా) ప్రశంసితా మృత్ (చ) సాధారణా మృత్ (మే) (గిరయః) మేఘాః (చ) అన్నాది (మే) (పర్వతాః) హ్రస్వా మహాన్తః శైలాః (చ) సర్వధనమ్ (మే) (సికతాః) (చ) తత్రస్థాః పదార్థాః సూక్ష్మా బాలుకాః (మే) (వనస్పతయః) వటాదయః (చ) ఆమ్రాదయో వృక్షాః (మే) (హిరణ్యమ్) (చ) రజతాది (మే) (అయః) (చ) శస్త్రాణి (మే) (శ్యామమ్) శ్యామ మణిః (చ) శుక్త్యాది (మే) (లోహమ్) సువర్ణమ్. లోహమితి సువర్ణ నా . . . నిఘం. ౧. ౨. (చ) కాన్తి సారాదిః (మే) (సీసమ్) (చ) జతు (మే) (త్రపు) (చ) రజ్గమ్ (మే) (యజ్ఞేన) సంగతి కరణయోగ్యేన (కల్పన్తామ్). ॥౧౩॥ అన్వయః :— మేఽశ్మా చ మే మృత్తికా చ మే గిరయశ్చ మే పర్వతాశ్చ మే సికతాశ్చ మే వనస్పతయశ్చ మే హిరణ్యం చ మేఽయశ్చ మే శ్యామం చ మే లోహం చ మే సీసం చ మే త్రపు చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౧౩॥ భావార్థః :— మనుష్యాః పృథివీస్థాన్ పదార్థా న్సుపరీక్ష్య తేభ్యో రత్నాని ధాతూంశ్చ ప్రాప్య సర్వహితాయో పయుఞ్జీరన్. ॥౧౩॥

పదార్థము :— మే అశ్మా = నా రాయి, చ = వజ్రాది రత్నములు, మే మృత్తికా = నా మంచి మట్టి, చ = సాధారణ మట్టి, మే గిరయః = నా మేఘాదులు, చ = చిన్న మబ్బులు, మే పర్వతాః = నా చిన్న పెద్ద పర్వతములు, చ = పర్వతము లందుత్పన్నములగు పదార్థములు, మే సికతాః = నా గండ్ర యిసుక, చ = సన్న ఇసుక, మే వనస్పతయః = నా వటాది వృక్షములు, చ = మామిడి మొదలైన చెట్లు, మే హిరణ్యమ్ = అన్ని విధముల నా ధనము. చ = వెండి మొదలైనవి, మే అయః = నా లోహము. చ = శస్త్రములు, మే శ్యామమ్ = నా నీలమణులు. చ = చన్ద్రకాంతమణీ. ముత్యములు, మే లోహమ్ = నా సువర్ణము. చ = కాంతి సారము, మే సీసమ్ = నా సీసము, చ = లక్క, మే త్రపు = నా తగరము, చ = ఇత్తడి మొదలైనవి, ఇవి యన్ని, యజ్ఞేన = సంగతి యోగ్యములగు వ్యవహారములచే, కల్పన్తామ్ = సమర్థము లగు గాక ! ॥౧౩॥

భావార్థము :— మానవులు పృథివీస్థ పదార్థములను బాగుగ పరీక్ష జేసి వానినుండి రత్నములను ధాతువులను పొంది సర్వుల హితమునకై ఉపయోగించవలయును. ॥౧౩॥ ౯౬౨

---

౯౬౩ అగ్నిశ్చేత్యస్య దేవా ఋషయః, అగ్న్యాదియుక్త ఆత్మా దేవతా, భురిగష్టి శ్ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః. పే

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

అగ్నిశ్చ మేఽఆపశ్చ మే వీరుధశ్చ మ ఓషధయశ్చ మే కృష్టపచ్యాశ్చ మేఽకృష్టపచ్యాశ్చ మే గ్రామ్యాశ్చ మే పశవ ఆరణ్యాశ్చ మే విత్తం చ మే విత్తిశ్చ మే భూతం చ మే భూతిశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౧౪॥

అగ్నిః, చ మే, ఆపః, చ, మే, వీరుధః, చ, మే, ఓషధయః, చ, మే, కృష్టపచ్యా ఇతి కృష్ట+పచ్యాః, చ, మే, అకృష్టపచ్యా ఇత్యకృష్ట+పచ్యాః,

చ, మే, గ్రామ్యాః, చ, మే, పశవః, ఆరణ్యాః, చ, మే, విత్తమ్, చ, మే, విత్తిః, చ మే, భూతమ్, చ, మే, భూతిః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (14)

పదార్థః :– (అగ్నిః)వహ్నిః(చ) విద్యుదాదిః(మే)(ఆపః)జలాని(చ)జలరత్నాని(మే)(వీరుధః)గుల్మ విశేషాః (చ)తృణశాకాది(మే)(ఓషధయః) యవసోమలతాద్యాః(చ)సర్వౌషధాది(మే)(కృష్టపచ్యాః) యా కృష్టేషు క్షేత్రేషు పచ్యన్తే తాః (చ)ఉత్తమాని శస్యాదీని(మే)(అకృష్టపచ్యాః) యా అకృష్టేషు జంగలాదిషు పచ్యన్తే తాః (చ) పర్వతాదిషు పక్తవ్యాః (మే) (గ్రామ్యాః) గ్రామే భవాః(చ)నగరస్థాః (మే) (పశవః) గవాద్యాః (ఆరణ్యాః) అరణ్యే వనే భవాః మృగాదయః (చ) సింహాదయః (మే)(విత్తమ్) లబ్ధమ్(చ)సర్వం ధనమ్ (మే) (విత్తిః) ప్రాప్తిః (చ) ప్రాప్తవ్యమ్ (మే) (భూతమ్)రూపమ్(చ) నానావిధమ్(మే) (భూతిః) ఐశ్వర్యమ్ (చ) ఏతత్సా ధనమ్ (మే) (యజ్ఞేన) సంగతి కరణయోగ్యేన కల్పన్తామ్. ॥౧౪॥ అన్వయః :– మేఽగ్నిశ్చ మే ఆపశ్చ మే వీరుధశ్చ మ ఓషధయశ్చ మే కృష్టపచ్యాశ్చ మేఽకృష్టపచ్యాశ్చ మే గ్రామ్యాశ్చ మే ఆరణ్యాశ్చ పశవో మే విత్తం చ మే విత్తిశ్చ మే భూతం చ మే భూతిశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౧౪॥భావార్థః :–యే మనుష్యాః ! పావకాది విద్యయా సంగంతవ్యం శిల్పయజ్ఞం సాధ్నువన్తి త ఐశ్వర్యం లభన్తే ॥౧౪॥

పదార్థము :– మే అగ్నిః = నా అగ్ని. చ = విద్యుత్తాదులు, మే ఆపః = నా జలములు, చ = మఱియు జలములందుండు రత్నముక్తాదులు, మే వీరుధః = నా లతా గుల్మములు, చ = శాకాదులు, మే ఓషధయః = నా సోమలతాద్యోషధులు, చ = ఫలపుష్పాదులు, మే కృష్టపచ్యాః = నా పొలములలో పండు ధాన్యములు, చ = ఉత్తమాన్నములు, మే అకృష్టపచ్యాః = అడవులందు పండు ధాన్యములు, చ = పర్వతాది స్థానములందు ఫలించు ధాన్యములు, మే గ్రామ్యాః = నా గవాది గ్రామ్య జంతువులు, చ = నగరమందుండునవి, మే ఆరణ్యాః = వనము నందుండు మృగములు, చ = సింహాదులు, పశవః = పశువులు, మే విత్తమ్ = నేను పొందిన పదార్థములు, చ = సకల ధనము, మే విత్తిః = నా ప్రాప్తి, చ = పొందదగినవి, మే భూతమ్ = నా రూపము, చ = నానా విధములైన పదార్థములు, మే భూతిః = నా ఐశ్వర్యము, చ = మఱియు దాని సాధనములు, ఇవి యన్ని, యజ్ఞేన = మేళవింపదగు శిల్పవిద్యచే, కల్పన్తామ్ = సమర్థములగుగాక ! ॥౧౪॥

భావార్థము :– ఏ మానవులు పావకాది విద్యలచే సంగతి యొనర్చదగు శిల్పవిద్యా రూప యజ్ఞమును సాధించుదురో వారైశ్వర్యమును పొందగలుగుదురు. ॥౧౪॥ ౧౮౩

---

౧౮౪ వసుచేత్యస్య దేవా ఋషయః, ధనాదియుక్త ఆత్మా దేవతా, నిచృదార్షీ పంక్తి శ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

వసు చ మే వసతిశ్చ మే కర్మ చ మే శక్తిశ్చ మేఽర్థశ్చ మ ఏమశ్చ
మఽఇత్యా చ మే గతిశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౧౫॥

వసు, చ, మే, వసతిః, చ, మే, కర్మ, చ, మే, శక్తిః, చ, మే, అర్థః, చ, మే, ఏమః,

చ, మే, ఇత్యా, చ, మే, గతిః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (15)

పదార్థః :—(వసు)వస్తు(చ)ప్రియమ్ (మే) (వసతిః) యత్ర వసన్తి సా (చ)సాధనాని (మే) (కర్మ)అభీప్సితతమా క్రియా(చ)కర్తా(మే)(శక్తిః)సామర్థ్యమ్(చ)ప్రేమ (మే)(అర్థః) సకలపదార్థ సంచయః(చ)సంచేతా(మే)(ఏమః)ఏతి యేన స ప్రయత్నః(చ)బోధః (మే) (ఇత్యా) ఏతి జానాతి యయా రీత్యా సా(చ)యుక్తిః(మే)(గతిః)గమనమ్(చ)ఉత్క్షేపణాది కర్మ(మే) (యజ్ఞేన) పురుషార్థానుష్ఠానేన(కల్పన్తామ్). ॥౧౫॥ అన్వయః :—మే వసు చ మే వసతిశ్చ మే కర్మ చ మే శక్తిశ్చ మేఽర్థశ్చ మ ఏమశ్చ మ ఇత్యా చ మే గతిశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౧౫॥ భావార్థః :— హే మనుష్యాః ! యే జనాః సర్వం సామర్థ్యాదికం సర్వహితాయైవ కుర్వన్తి త ఏవ ప్రశంసితా భవన్తి.

పదార్థము :— మే వసు = నా వస్తువు, చ = ప్రియపదార్థములు, ప్రియమైన కార్యములు, మే వసతిః = నా వసతి (బస్తీ) ప్రదేశము, చ = భృత్యులు, మే కర్మ = నా యభీప్సితతమకర్మలు, చ = కర్త. మే శక్తిః = నా సామర్థ్యము. చ = ప్రేమ, మే అర్థః = సకల పదార్థముల సంచయము. చ = సంచయ మొనర్చువాడు. మే ఏమః = నా సుయత్నములు, చ = బుద్ధి. మే ఇత్యా = నా సువ్యవహారముల నెఱుగు రీతి, చ = యుక్తి, మే గతిః = నా నడక, చ = ఎగురుట దుముకుట మొదలగు క్రియలు, ఇవి యన్నియు, యజ్ఞేన = పురుషార్థానుష్ఠానముచే కల్పంతామ్ = సమర్థములగుగాక !

భావార్థము :- మానవులారా ! ఎవరు తన సమస్త సామర్థ్యాదులను సర్వహితార్థము వినియోగించెదరో వారే ప్రశంసనీయు లగుచున్నారు, ॥౧౫॥ (కా౦౪)

కా౦౬ అగ్నిశ్చేత్యస్య దేవా ఋషయః, అగ్న్యాదివిద్యావిదాత్మా దేవతా, నిచృదతి శక్వరీ ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

అగ్నిశ్చ మఽఇన్ద్రశ్చ మే సోమశ్చ మఽఇన్ద్రశ్చ మే సవితా చ మఽ
ఇన్ద్రశ్చ మే సరస్వతీ చ మఽఇన్ద్రశ్చ మే పూషా చ మఽఇన్ద్రశ్చ మే
బృహస్పతిశ్చ మఽఇన్ద్రశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౧౬॥

అగ్నిః, చ, మే, ఇన్ద్రః, చ, మే, సోమః, చ, మే, ఇన్ద్రః, చ, మే,సవితా, చ, మే, ఇన్ద్రః, చ, మే, సరస్వతీ, చ, మే, ఇన్ద్రః, చ, మే, పూషా, చ, మే, ఇన్ద్రః, చ, మే, బృహస్పతిః చ, మే, ఇన్ద్రః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్.

పదార్థః :—(అగ్నిః)సూర్యః ప్రసిద్ధస్వరూపః(చ)భౌమః(మే)(ఇన్ద్రః)విద్యుత్ (చ) వాయుః (మే)(సోమః)సోమ్యగుణసమ్పన్నో జనః పదార్థో వా(చ)వృష్టిః(మే) (ఇన్ద్రః) అన్యాయవిదారకః సభేశః(చ)సభ్యాః(మే)(సవితా)ఐశ్వర్యయుక్తః(చ)ఏతత్సాధనాని(మే)(ఇన్ద్రః)సకలాఽవిద్యాచ్ఛేదకో ఽధ్యాపకః(చ)విద్యార్థినః(మే)(సరస్వతీ) ప్రశస్తబోధః శిక్షాయుక్తా వాణీ వా (చ) సత్యవక్తా (మే) (ఇన్ద్రః)విద్యార్థినో జాడ్యవిచ్ఛేదక ఉపదేశకః(చ)శ్రోతారః(మే)(పూషా)పోషకః(చ) యుక్తాహార విహారౌ(మే)(ఇన్ద్రః)యః పుష్టికరణవిద్యాయాం రమతే (చ) వైద్యః(మే) (బృహస్పతిః) బృహతాం

వ్యవహారాణాం రక్షకః(చ)రాజా(మే)(ఇన్ద్రః)సకలైశ్వర్యవర్ధకః(చ)సేనేశః(మే)(యజ్ఞేన) విద్యైశ్వర్యోన్నతికరణేన(కల్పన్తామ్). ॥౧౬॥ అన్వయః :—మేఽగ్నిశ్చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే సోమశ్చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే సవితా చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే సరస్వతీ చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే పూషా చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే బృహస్పతిశ్చ మ ఇన్ద్రశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౧౬॥ భావార్థః :—హే మనుష్యాః యుష్మాభిః సువిచారేణ స్వకీయాః సర్వే పదార్థాః శ్రేష్ఠపాలనాయ దుష్టశిక్షణాయ చ సతతం యోజనీయాః. ॥౧౬॥

పదార్థము :- మే అగ్నిః = నా ప్రసిద్ధమగు సూర్య రూపాగ్ని, చ = భూమి మీద లభించు భౌతికాగ్ని, మే ఇన్ద్రః = నా విద్యుద్రూపాగ్ని, చ = పవనము. మే సోమః = నా శాంతి గుణము గల పదార్థము లేక సోమ్య గుణులు, చ = వృష్టి, మే ఇన్ద్రః = అన్యాయమును తొలగించు సభాపతి, చ = సభాసదులు, మే సవితా = నా ఐశ్వర్య యుక్త కార్యములు, చ = తత్సాధనములు, మే ఇన్ద్రః = సమస్త అవిద్యలను నశింపజేయు అధ్యాపకుడు, చ = మఱియు విద్యార్థి, మే సరస్వతీ నా ప్రశంసిత బోధ, శిక్షాపూర్ణవాణి, చ = సత్యవక్త, మే ఇన్ద్రః = విద్యార్థుల మౌఢ్యమును హరింప జేయు నుపదేశకుడు, చ = శ్రోతలు, మే పూషా = నా పోషకుడు, చ = యుక్తాహార విహార నిద్రాదులు, మే ఇంద్రః = నాయొక్క పుష్టికర విద్యయందు రమించువాడు, చ = వైద్యుడు, మే బృహస్పతిః = నాయొక్క పెద్ద పెద్ద వ్యవహారములను రక్షించువాడు, చ = రాజు మఱియు, మే ఇంద్రః = నా సమస్తైశ్వర్యమును వృద్ధిపఱచువాడు, చ = సేనాపతి ఇవి యన్నియు, యజ్ఞేన = విద్యైశ్వర్యముల యున్నతి యొనర్చుటచే, కల్పన్తామ్ = సమర్థములగుగాక ! ॥౧౬॥

భావార్థము :—మానవులారా ! మీరు మంచి ఆలోచనతో మీకున్న సకల పదార్థములను శిష్ట రక్షణ దుష్టశిక్షణలకై సతతము వినియోగించవలయును. ॥౧౬॥ (౯౬౫)

---

౯౬౬. మిత్రశ్చేత్యస్య దేవా ఋషయః, మిత్రైశ్వర్యసహిత ఆత్మా దేవతా, స్వరాట్ శక్వరీ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః. పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

> మిత్రశ్చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే వరుణశ్చ మఽఇన్ద్రశ్చ మే ధాతా చ మఽ
> ఇన్ద్రశ్చ మే త్వష్టా చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే మరుతశ్చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే
> విశ్వే చ మే దేవా ఇన్ద్రశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౧౭॥

మిత్రః, చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే, వరుణః, చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే, ధాతా, చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే, త్వష్టా, చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే, మరుతః, చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే,విశ్వే, చ,మే,దేవాః,ఇంద్రః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్.

పదార్థః :—(మిత్రః)ప్రాణః(చ)సమానః(మే)(ఇన్ద్రః)విద్యుత్(చ) తేజః (మే) (వరుణః) ఉదానః. ప్రాణోదానౌ మిత్రావరుణౌ. శ. ౩.౧.౧౩. (చ)వ్యానః(మే)(ఇన్ద్రః)సూర్యః (చ) ధృతిః (మే)(ధాతా)ధర్తా(చ)ధైర్యమ్(మే)(ఇన్ద్రః)పరమైశ్వర్యప్రాపకః(చ)న్యాయః(మే) (త్వష్టా)విచ్ఛేదకోఽగ్నిః(చ)పురుషార్థః(మే)(ఇన్ద్రః)శత్రువిదారకో రాజా(చ)శిల్పమ్(మే)(మరుతః)బ్రహ్మాణ్డస్థా

అన్యే వాయవః(చ)శారీరా ధాతవః(మే)(ఇన్ద్రః)సర్వాభివ్యాపికా విద్యుత్ (చ) ఏతత్ప్రయోగః (మే)(విశ్వే)సర్వే(చ)సర్వస్వమ్(మే)(దేవాః)దివ్యగుణాః పృథివ్యాదయః(ఇన్ద్రః)పరమైశ్వర్యదాతా (చ) ఏతదుపయోగః(మే)(యజ్ఞేన)వాయువిద్యావిధానేన(కల్పన్తామ్). ॥౧౭॥ అన్వయః :–మే మిత్రశ్చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే వరుణశ్చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే ధాతా చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే త్వష్టా చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే మరుతశ్చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే విశ్వే చ దేవా మ ఇన్ద్రశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౧౭॥

భావార్థః :–మనుష్యాః ప్రాణవిద్యుద్విద్యాం విజ్ఞాయైతయోః సర్వత్రాభివ్యాప్తిం చ జ్ఞాత్వా దీర్ఘ జీవనం సమ్పాదయేయుః. ॥౧౭॥

పదార్థము :–మే మిత్రః = హృదయము నందుండు ప్రాణవాయువు, చ = నాభిస్థ సమాన వాయువు, మే ఇంద్రః = నా విద్యుద్రూపాగ్ని, చ = తేజస్సు, మే వరుణః = ఉదాన మను కంఠ స్థ పవనము, చ = శరీరమంతట విహరించు వాయువు, మే ఇంద్రః = నా సూర్యుడు, చ = ధార ణాకర్షణములు, మే ధాతా = నన్ను ధారణ చేయునట్టివాడు, చ = ధైర్యము, మే ఇంద్రః = నాకు పరమైశ్వర్యమును లభింపజేయువాడు, చ = న్యాయయుక్త పురుషార్థము, మే త్వష్టా = పదార్థము ములను ఛిన్న భిన్న మొనర్చు నగ్ని, చ = శిల్పము, మే ఇంద్రః = శత్రువులను విదీర్ణ మొనర్చు రాజు, చ = చేతిపని, మే మరుతః = ఈ బ్రహ్మాండములో నున్నవారు, మఱియు వాయు వులు, చ = శరీరధాతువులు, మే ఇంద్రః = సర్వత్ర వ్యాపకమైయున్న నా విద్యుత్. చ = దాని కార్యము, మే విశ్వే = నా సమస్త పదార్థములు. చ = సర్వస్వము. దేవాః = ఉత్తమ గుణయుక్తము లగు పృథివ్యాదులు, మే ఇంద్రః = నా పరమైశ్వర్య దాత, చ = అతని ఉపయోగము ఇవి యన్నియు. యజ్ఞేన = పవన విద్యా విధానముచే. కల్పంతామ్ = సమర్థములగు గాక ! ॥౧౭॥

భావార్థము :–మానవుడు ప్రాణ విద్యను, విద్యుద్విద్యను గ్రహించి. అవి యంతటను అన్ని వైపులను వ్యాప్తములని యెఱిగి దీర్ఘ జీవనమును సంపాదించవలయును. ॥౧౭॥ (౯౬౬)

---

౯౬౭. పృథివీ చేత్యస్య దేవా ఋషయః, రాజ్యైశ్వర్యాదియుక్తాత్మా, దేవతా, భురిక్ శక్వరీ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

పృథివీ చ మ ఇన్ద్రశ్చ మేఽన్తరిక్షం చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే ద్యౌశ్చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే సమాశ్చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే నక్షత్రాణి చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే దిశశ్చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౧౮॥

పృథివీ. చ, మే, ఇన్ద్రః, చ, మే, అన్తరిక్షమ్, చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే, ద్యౌః చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే, సమాః, చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే, నక్షత్రాణి, చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే, దిశః,చ, మే, ఇంద్రః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్.

పదార్థః :–(పృథివీ)విస్తీర్ణా భూమిః(చ)అత్రస్థాః పదార్థాః(మే)(ఇన్ద్రః)విద్యుత్క్రియా(చ) బలప్రదా(మే)(అన్తరిక్షమ్)అక్షయమాకాశకమ్(చ) అత్రస్థాః పదార్థాః(మే)(ఇన్ద్రః)సర్వైశ్వర్యాధా రః)(చ) ఏతత్ప్రయోగః(మే)(ద్యౌః)ప్రకాశకర్మ(చ)ఏతత్సాధకాః పదార్థాః(మే)(ఇన్ద్రః)సకల

పదార్థవిచ్ఛేత్తా (చ) విచ్ఛేద్యాః పదార్థాః(మే)(సమాః) సంవత్సరాః (చ) క్షణాదయః (మే) (ఇన్ద్రః) కాలజ్ఞాననిమిత్తః (చ)గణితమ్(మే)(నక్షత్రాణి)యాని కారణరూపేణ న క్షీయన్తే తాని భువనాని (చ)ఏతత్సమ్బన్ధినః (మే) (ఇన్ద్రః)లోకలోకాన్తరస్థా విద్యుత్(చ)(మే) (దిశః) పూర్వాద్యాః (చ) ఏతత్స్థాని వస్తూని(మే) (ఇన్ద్రః)దిగ్జ్ఞాపకః (చ) ధ్రువతారా (మే) (యజ్ఞేన) పృథివీకాలవిజ్ఞాపకేన (కల్పన్తామ్). ॥౧౮॥ అన్వయః :—మే పృథివీ చ మ ఇన్ద్రశ్చ మేఽన్తరిక్షం చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే ద్యౌశ్చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే సమాశ్చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే నక్షత్రాణి చ మ ఇన్ద్రశ్చ మే దిశశ్చ మ ఇన్ద్రశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౧౮॥ భావార్థః :—మనుష్యాః పృథివ్యాదిపదార్థాం స్తత్రస్థాం విద్యుతం చ యావన్న జానన్తి తావదైశ్వర్యం నహ్యాప్నువన్తి. ॥౧౮॥

పదార్థము :—మే పృథివి = నా విస్తారమైన భూమి, చ = అందున్న పదార్థములు, మే ఇన్ద్రః = నా విద్యుత్క్రియ, చ = బల మొసగు వ్యాయామాది క్రియలు, మే అంతరిక్షమ్ = వినాశ రహితమగు నాకాశము, చ = ఆకాశమున నుండు సకల పదార్థములు, మే ఇంద్రః = నా సకలైశ్వర్యాధారము, చ = దాని ప్రయోగము, మే ద్యౌః = నా ప్రకాశ కర్మ, చ = దానిని సాధించు పదార్థములు. మే ఇంద్రః = నా సకల పదార్థములను ఛిన్న భిన్న మొనర్చు సూర్యుడు, చ = భేదనీయ పదార్థములు, మే సమాః = నా సంవత్సరములు, చ = క్షణ పల విపల ఘటీ దినాదులు, మే ఇంద్రః = నా కాలజ్ఞానము యొక్క నిమిత్తము, చ = గణిత విద్య, మే నక్షత్రాణి = కారణ రూపమున స్థిరములై నశించని లోకములు, చ = వానితో సంబంధముంచు ప్రాణులు, మే ఇంద్రః = లోక లోకాంతరములలో నుండు నా విద్యుత్తు, చ = విద్యుత్తుతో సంయోగ మొనర్చుచు నా యా లోకములందుండు పదార్థములు, మే దిశః = నా పూర్వాది దిశలు, చ = తత్రస్థ వస్తువులు, మే ఇంద్రః = నా దిక్కుల జ్ఞాపకము, చ = ధ్రువ నక్షత్రము ఇవన్నియు, యజ్ఞేన = పృథివీ జ్ఞానమును కలిగించు కర్మచేతను, సమయజ్ఞానమును కలిగించు కర్మచేతను, కల్పంతామ్ = సమర్థము లగుగాక ! ॥౧౮॥

భావార్థము :—మానవులు పృథివ్యాది పదార్థములను, అందుండు విద్యుత్తును గ్రహించనంత వరకు ఐశ్వర్యవంతులు కాజాలరు. ॥౧౮॥ (౯౬౭)

---

౬౬౮ అంశుశ్చేత్యస్య దేవా ఋషయః, పదార్థవిదాత్మా దేవతా, నిచృదత్యష్టి శ్ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

అంశుశ్చ మే రశ్మిశ్చ మేఽదాభ్యశ్చ మేఽధిపతిశ్చ మ ఉపాంశుశ్చ మేఽన్తర్యామశ్చ మ ఐన్ద్రవాయవశ్చ మే మైత్రావరుణశ్చ మ ఆశ్వినశ్చ మే ప్రతిప్రస్థానశ్చ మే శుక్రశ్చ మే మన్థీ చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౧౯॥

అంశుః, చ, మే, రశ్మిః, చ, మే, అదాభ్యః, చ, మే, అధిపతి రిత్యధి+పతిః, చ, మే, ఉపాంశురిత్యుపఽఅంశుః,చ,మే,అన్తర్యామ ఇత్యన్తః+యామః, చ, మే, ఐన్ద్రవాయవః, చ, మే, మైత్రావరుణః, చ, మే, ఆశ్వినః, చ, మే,

ప్రతిప్రస్థాన ఇతి ప్రతి + ప్రస్థానః, చ, మే, శుక్రః, చ, మే, మన్థీ, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (19)

పదార్థః :-(అంశుః)వ్యాప్తిమాన్ సూర్యః. అశౌశౌఙ్ వ్యాప్తా విత్యస్మాద్ బాహులకేనౌణా దిక ఉః ప్రత్యయో నుగాగమశ్చ (చ)ప్రతాపః(మే)(రశ్మిః)యేనాశ్నాతి సః. అశ్ భోజనే ధాతో ర్బాహులకాన్ మిః ప్రత్యయో రశాదేశశ్చ. ఉ ౪.౪౬.(చ)వివిధమ్(మే)(అదాభ్యః)ఉపక్షయరహితః (చ)రక్షకః(మే)(అధిపతిః)అధిష్ఠాతా(చ)అధ్యస్తమ్(మే)(ఉపాంశుః) ఉపగతా అంశవో యత్ర స ఉపాంశు ర్జపః(చ)రహస్యవిచారః(మే)(అన్తర్యామః)యోఽన్తర్మధ్యే యాతి స వాయుః (చ)బలమ్ (మే)(ఐన్ద్రవాయవః)ఇన్ద్రో విద్యుద్వాయుశ్చ తయో రయం సంబన్ధీ(చ)జలమ్(మే)(మైత్రావరుణః) ప్రాణోదానయో రయం సహచారీ(చ) వ్యానః (మే) (ఆశ్వినః)అశ్వినోః సూర్యాచన్ద్రమసో రయం మధ్యవర్తీ(చ)ప్రభావః(మే)(ప్రతిప్రసానః)యః ప్రప్రస్థానం గమనం ప్రతి వర్తతే సః(మే)(శుక్రః)శుద్ధస్వరూపః(చ)వీర్యకరః(మే)(మన్థీ)మథితుం శీలః(చ)పయః కాష్ఠాదిః(మే)(యజ్ఞేన)అగ్నిపదార్థోపయోగేన కల్పన్తామ్. ॥౧౯॥ అన్వయః :—మేఽంశుశ్చ మే రశ్మిశ్చ మేఽదాభ్యశ్చ మేఽధిపతిశ్చ మ ఉపాంశుశ్చ మేఽన్తర్యామశ్చ మ ఐన్ద్రవాయవశ్చ మే మైత్రావరుణశ్చ మ ఆశ్వినశ్చ మే ప్రతిప్రస్థానశ్చ మే శుక్రశ్చ మే మన్థీ చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౧౯॥ భావార్థః :-యది మనుష్యాః సూర్యప్రకాశాదిభ్యోఽప్యుపకారం గృహ్ణీయు స్తర్హి విద్వాంసో భూత్వా క్రియకౌశలం కుతో న ప్రాప్నుయుః? ॥౧౯॥

పదార్థము :—మే అంశు = నా వ్యాప్తిమంతుడగు సూర్యుడు, చ = అతని ప్రతాపము, మే రశ్మిః = నాభోజన కర్మ, చ = పలురకముల భోజనము, మే అదాభ్యః = నా వినాశ రహితుడు, చ = రక్షకుడు, మే అధిపతిః = నా స్వామి, చ = అధిష్ఠానము, మే ఉపాంశుః = నా మానసిక జపము, చ = ఏకాంత విచారణ, మే అన్తర్యామః = మధ్యను వెళ్లు పవనము, చ = మఱియు బలము, ఐంద్రవాయవః = విద్యుత్పవనములతోపాటు సంబంధముంచు కార్యము. చ = జలము, మే మైత్రావరుణః = ప్రాణోదానములతో నడచు వాయువు, చ = వ్యాన వాయువు, మే ఆశ్వినః = సూర్య చంద్రుల మధ్య నున్న తేజము, చ = ప్రభావము, మే ప్రతిప్రస్థానః = నడక నడకలకు సంబంధించి వర్తించువాడు, చ = భ్రమణము, మే శుక్రః = నా శుద్ధ స్వరూపము, చ = వీర్య కరము, మే మన్థీః = నా మథన మొనర్చువాడు, చ = పాలు లేక పుల్లలు మొదలగు సమస్త పదార్థములు, యజ్ఞేన = అగ్నియొక్క ఉపయోగముచే, కల్పన్తామ్ = సమర్థములగును గాక !

భావార్థము :-మానవుడు సూర్యప్రకాశాదులచే నుపకారములను గ్రహించుచో విద్వాంసులై క్రియా కుశలత్వము నెందుకు పొందలేరు ? ॥౧౯॥ (౯౭౮)

---

౯౭౯ ఆగ్రయణశ్చేత్యస్య దేవా ఋషయః, యజ్ఞానుష్ఠానాత్మా దేవతా, స్వరాడతి ధృతి శ్ఛన్దః, షడ్జః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఆగ్రయణశ్చ మే వైశ్వదేవశ్చ మే ధ్రువశ్చ మే వైశ్వానరశ్చ మ ఐన్ద్రాగ్నశ్చ మే మహావైశ్వదేవశ్చ మే మరుత్వతీయాశ్చ మే నిష్కేవల్యశ్చ

మే సావిత్రశ్చ మే సారస్వతశ్చ మే పాత్నీవతశ్చ మే హారియోజనశ్చ
మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౨౦॥

ఆగ్రయణః, చ మే, వైశ్వదేవ ఇతి వైశ్వ+దేవః, చ, మే, ధ్రువః, చ, మే, వైశ్వానరః, చ, మే, ఐన్ద్రాగ్నః. చ, మే, మహావైశ్వదేవ ఇతి మహా+వైశ్వదేవః, చ మే, మరుత్వతీయాః, చ, మే, నిష్కేవల్యాః. నిః+కేవల్య ఇతి నిః+కేవల్యాః. చ, మే, సావిత్రః, చ, మే, సారస్వతః చ, మే, పాత్నీవత ఇతి పాత్నీ+వతః, చ, మే, హారియోజన ఇతి హారి+యోజనః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (20)

పదార్థః :-(ఆగ్రయణః) మార్గశీర్షాది మాసనిష్పన్నో యజ్ఞవిశేషః (చ) (మే) (వైశ్వదేవః) విశ్వేషాం దేవానామయం సమ్బంధీ (చ) (మే) (ధ్రువః) నిశ్చలః (చ)(మే) (వైశ్వానరః) విశ్వేషాం సర్వేషాం నరాణామయం సత్కారః (చ)(మే) (ఐన్ద్రాగ్నః) ఇన్ద్రో వాయురగ్ని ర్విద్యుచ్చ తాభ్యామ్ నిర్వృత్తః (చ) (మే) (మహావైశ్వదేవః) మహతాం విశ్వేషాం సర్వేషామయం వ్యవహారః (చ) (మే) (మరుత్వతీయాః) మరుతాం సమ్బన్ధినో వ్యవహారాః (చ) (మే) (నిష్కేవల్యాః) నితరాం కేవలం సుఖం యస్మిం స్తస్మిన్ భవః (చ) (మే) (సావిత్రః) సవితుః సూర్యస్యాయం ప్రభావః (చ) (మే) (సారస్వతః) సరస్వత్యా వాణ్యా అయం సమ్బన్ధీ (చ) (మే) (పాత్నీవతః) ప్రశస్తా పత్నీ యజ్ఞసంబంధినీ తద్వతోఽయమ్ (చ) (మే) (హారియోజనః) హరీణా మశ్వానాం యోజయితా తస్యాయ మనుక్రమః (చ)(మే) (యజ్ఞేన)సంగతికరణేన (కల్పన్తామ్). ॥౨౦॥ అన్వయః :- మ ఆగ్రయణశ్చ మే వైశ్వదేవశ్చ మే ధ్రువశ్చ మే వైశ్వానరశ్చ మ ఐన్ద్రాగ్నశ్చ మే మహావైశ్వదేవశ్చ మే మరుత్వతీయాశ్చ మే నిష్కేవల్యశ్చ మే సావిత్రశ్చ మే సారస్వతశ్చ మే పాత్నీవతశ్చ మే హారియోజనశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౨౦॥ భావార్థః :-యే మనుష్యా స్స్వామయికీం క్రియాం విద్వత్సంగం చాశ్రిత్య వివాహితస్త్రీవ్రతా భవేయు స్తే పదార్థవిద్యాం కుతో న జానీయుః ?

పదార్థము :-మే ఆగ్రయణః = మార్గశిర మాసాదులందు నిష్పన్నమైన నా యజ్ఞము, చ = దాని సామగ్రి, మే వైశ్వదేవః = నాయొక్క సమస్త విద్వాంసులతో సంబంధమున్న భావము, చ = దాని ఫలము. మే ధ్రువః = నానిశ్చల వ్యవహారము. చ = దాని సాధనములు. మే వైశ్వానరః = నాదు సకల మానవ సత్కారము. చ = సత్కరించువాడు. మే ఐంద్రాగ్నః = పవన విద్యుత్తులచే సిద్ధమైన కార్యము. చ = మరియు దాని సాధనములు. మే మహావైశ్వదేవః = నా ప్రాచీనుల వ్యవహారము. చ = వారి సాధనములు. మే మరుత్వతీయాః = పవనములతో సంబంధముండు వ్యవహారములు చ = వానిఫలితము, మే నిష్కేవల్యః = నిరంతరము సుఖములు కలుగు నా కార్యము. చ = దాని సాధనములు. మే సావిత్రః = నా సూర్యుని ప్రభావము. చ = దాని ఉపకారము. మే సారస్వతః = వాణీ సంబంధ వ్యవహారము. చ = దాని ఫలము. మే పాత్నీవతః = మే ప్రశంసనీయురాలైన యజ్ఞ సంబంధపు భార్య యొక్క కార్యము. చ = దాని సాధనములు, మే హారియోజనః = గుర్రములను రథమున పూన్చుట, చ = దాని సామగ్రి యజ్ఞేన = పదార్థములను మేళవింపజేయుటచే, కల్పంతామ్ = సమర్థములగుగాక ! ॥౨౦॥

భావార్థము :—ఏ మానవులు కార్యకాలోచిత కర్మను, విప్రశాస్త్రగత్యమును ఆశ్రయించియు, వివాహితస్త్రీ వ్రతులును అయ్యెదరో వారు పదార్థ విద్యను ఏల ఎఱుగజాలరు ? ॥౨౦॥ (క్కా-క)

---

౨౧. స్రుచశ్చేత్యస్య దేవా ఋషయః, యజ్ఞాఙ్గవానాత్మా దేవతా, విరాడ్ ధృతి శ్ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

పున స్తమేవాహ. మఱల నా విషయమే.

స్రుచశ్చ మే చమసాశ్చ మే వాయవ్యాని చ మే ద్రోణకలశశ్చ మే
గ్రావాణశ్చ మేఽధిషవణే చ మే పూతభృచ్చ మఽఆధవనీయశ్చ మే
వేదిశ్చ మే బర్హిశ్చ మేఽవభృథశ్చ మే స్వగాకారశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥

స్రుచః, చ, మే, చమసాః, చ, మే, వాయవ్యాని, చ, మే, ద్రోణకలశ ఇతి ద్రోణ+కలశః, చ, మే, గ్రావాణః, చ, మే, అధిషవణే, అధిసవనేఇత్యధి+సవనే, చ, మే, పూతభృదితి పూత+భృత్, చ మే, ఆధవనీయ ఇత్యా+ధవనీయః, చ, మే, వేదిః, చ, మే, బర్హిః, చ, మే, అవభృథ ఇత్యవ+భృథః, చ, మే, స్వగాకార ఇతి స్వగా+కారః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (21)

పదార్థః :—(స్రుచః) జుహ్వాదయః (చ) తచ్ఛుద్ధిః (మే) (చమసాః) హోమభోజనపాత్రాణి (చ) ఉపకరణాని (మే) (వాయవ్యాని) వాయుషు సాధూని (చ) పవనశుద్ధికరాణి (మే) (ద్రోణకలశః) ద్రోణశ్చాసౌ కలశశ్చ పాత్రవిశేషః (చ) పరిమాణవిశేషాః (మే) (గ్రావాణః)శిలాఫలకాదయః (చ) ముశలోలూఖలే (మే) (అధిషవణే) సోమలతాద్యోషధిసాధకే (చ) కుట్టనపేషణక్రియా (మే) (పూతభృత్) యేన పూతం బిభర్తి తచ్ఛుద్ధికరం సూర్యాదికమ్ (చ) మార్జన్యాదికమ్ (మే) (ఆధవనీయః) ఆధవనసాధనపాత్రవిశేషః (చ) మల్లికాదయః (మే) (వేదిః) యత్ర హూయతే (చ) చతుష్కాదిః (మే) (బర్హిః) ఉపవర్ధకో దర్భసమూహః (చ) తద్యోగ్యమ్ (మే) (అవభృథః)యజ్ఞాన్తః స్నానాదికమ్ (చ) సుగన్ధ లేపనమ్ (మే) (స్వగాకారః) యేన స్వాన్ పదార్థాన్ గాతే తే కరోతీతి (చ) పవిత్రీకరణమ్ (మే) (యజ్ఞేన) హవనాదినా (కల్పన్తామ్) సమర్థయన్తు ॥౨౧॥ అన్వయః :— మే స్రుచశ్చ మే చమసాశ్చ మే వాయవ్యాని చ మే ద్రోణకలశశ్చ, మే గ్రావాణశ్చ మేఽధిషవణే చ మే పూతభృచ్చ మ ఆధవనీయశ్చ మే వేదిశ్చ బర్హిశ్చ మేఽవభృథశ్చ మే స్వగాకారశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౨౧॥ భావార్థః :—త ఏవ మనుష్యా యజ్ఞం కర్తుం శక్నువన్తి యే సాధనోపసాధన సామగ్రీ రలం కుర్వన్తి. ॥౨౧॥

పదార్థము :— మే స్రుచః = నా స్రువాదులు, చ = వాని శుద్ధి, మే చమసాః = యజ్ఞము లేక పాకముచేయు పాత్రలు, చ = వాని పదార్థములు, మే వాయవ్యాని = నా పవనములలోని మంచి పదార్థములు, చ = పవనములను శుద్ధియొనర్చు కార్యములు, మే ద్రోణకలశః = నా యజ్ఞక్రియాకలశము, చ = దాని పరిమాణము, మే గ్రావాణః = నాకు చెందిన సాన సన్నికల్లు మొదలగు రాళ్లు, చ =

ద్రోలు ద్రోకళ్లు, మే అధిషవణే = నాకు చెందిన సోమలతాద్యోషధములను నూరు సాధనములు, చ = నూరుట రుబ్బుట, మే పూతభృత్ = పవిత్రమును లభింపజేయు చేట, చ = చీపురు మొదలైనవి, మే ఆధవనీయః = నాకు చెందిన మంచిగా శుభ్రపఱచుటకు సాధనభూతములైన పాత్రలు, చ = నళికాది యంత్రములు అనగా నక్షత్రాదులను వీక్షించుట కుపయోగించు వెదురు గొట్టములు, మే వేది = నా హోమకుండము, చ = చతుష్కోణాదులు, మే బర్హిః = త్వరలో వృద్ధిని కలిగించు కుశ సమూహము, చ = యజ్ఞ సమయమునకు యోగ్యములగు పదార్థములు, మే అవభృథః = నా యజ్ఞాంత స్నానము, చ = చందనాద్యను లేపనము, మే స్వగాకారః = సొంత పదార్థములను లభింపజేయుట కుపయోగపడు సాధనములను నిర్మించువాడు, చ = పవిత్రీకరణము, ఇవి యన్నియు. యజ్ఞేన హోమ మొనర్చు క్రియచే, కల్పంతామ్ = సమర్థములగు గాక ॥ ॥౨౧॥

భావార్థము :—సాధనోప సాధనములను సమకూర్చగలవారే యజ్ఞమొనరించుటకు సమర్థులు.

---

౯౨౨ అగ్నిశ్చేత్యస్య దేవా ఋషయః, యజ్ఞవానాత్మా దేవతా, భురిక్ శక్వరీ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

అగ్నిశ్చ మే ఘర్మశ్చ మేఽర్కశ్చ మే సూర్యశ్చ మే ప్రాణశ్చ మేఽ
శ్వమేధశ్చ మే పృథివీ చ మేఽదితిశ్చ మే దితిశ్చ మే ద్యౌశ్చ మేఽ
ఙ్గులయః శక్వరయో దిశశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౨౨॥

అగ్నిః, చ, మే, ఘర్మః, చ, మే, అర్కః, చ, మే, సూర్యః, చ, మే, ప్రాణః, చ, మే, అశ్వమేధః, చ, మే, పృథివీ, చ, మే, అదితిః, చ, మే, దితిః, చ, మే, ద్యౌః, చ, మే, అఙ్గులయః, శక్వరయః, దిశః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (22)

పదార్థః :— (అగ్నిః) పావకః (చ)తత్ప్రయోగః (మే)(ఘర్మః) తాపః (చ) శాన్తిః (మే) (అర్కః) పూజనీయ సామగ్రివిశేషః (చ) ఏతచ్ఛుద్ధికరో వ్యవహారః (మే) (సూర్యః) సవితా (చ) జీవికాహేతుః (మే) (ప్రాణః) జీవనహేతుః (చ) బాహ్యో వాయుః (మే) (అశ్వమేధః) రాష్ట్రమ్ (చ) రాజనీతిః (మే) (పృథివీ) భూమిః (చ)ఏతత్స్థాః సర్వపదార్థాః (మే) (అదితిః) అఖణ్డితా నీతిః (చ) జితేన్ద్రియత్వమ్ (మే) (దితిః) అఖణ్డితా సామగ్రీ (చ) అనిత్యం జీవనం శరీరాదికం వా (మే) (ద్యౌః) ధర్మప్రకాశః (చ) అహర్నిశమ్ (మే) (అంగులయః) అఙ్గన్తి ప్రాప్నువన్తి యాభి స్తాః (శక్వరయః) శక్తయః (దిశః) (చ) (ఉపదిశః) (మే)(యజ్ఞేన) సంగతికరణయోగ్యేన పరమాత్మనా (కల్పన్తామ్) ॥౨౨॥ అన్వయః :—మేఽగ్నిశ్చ మే ఘర్మశ్చ మేఽర్కశ్చ మే సూర్యశ్చ మే ప్రాణశ్చ మేఽశ్వమేధశ్చ మే పృథివీ చ మేఽదితిశ్చ మే దితిశ్చ మే ద్యౌశ్చ మేఽఙ్గులయః శక్వరయో దిశశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౨౨॥ భావార్థః :—యే ప్రాణిసుఖాయ యజ్ఞ మను తిష్ఠన్తి తే మహాశయాః సన్తీతి వేద్యమ్. ॥౨౨॥

పదార్థము :— మే అగ్నిః = నా భౌతికాగ్ని, చ = దానిని ఉపయోగించుట, మే ఘర్మః = నా ఎండ, చ = శాంతి, మే అర్కః = నాకు చెందిన సత్కరించుటకు వలయు సామగ్రి విశేషము, చ = దానిని శుద్ధిజేయు వ్యవహారము, మే సూర్యః = నా సూర్యుడు, చ = జీవికా హేతువు, మే ప్రాణః = నా జీవన హేతువగు ఆయువు, చ = బాహ్యాపవనము, మే అశ్వమేధః = నా రాజ్య దేశము, చ = రాజనీతి. మే పృథివి = నా భూమి, చ = తత్రస్థ సకల పదార్థములు, మే అదితిః = నా అఖండ నీతి, చ = జితేంద్రియత్వము, మే దితిః నా ఖండిత సామగ్రి, చ = అనిత్య జీవనము లేక శరీరాదులు, మే ద్యౌః = నా ధర్మ ప్రకాశము, చ = దివారాత్రములు, మే అంగులయః = నా వ్రేళ్లు, శక్వరయః = శక్తులు, దిశః = పూర్వపశ్చిమ దక్షిణాది దిక్కులు, చ = ఈశాన్య వాయవ్య నైరృత్య ఆగ్నేయా ద్యుపదిశలు ఇవి యన్నియు, యజ్ఞేన = సంగతికరణ యోగ్యుడగు పరమాత్మునిచే, కల్పంతామ్ = సమర్థములగుగాక ! ॥౨౨॥

భావార్థము :—ప్రాణుల సుఖమునకై యజ్ఞమొనర్చువారు మహాశయులగుదు రని గ్రహించ వలెను.

౹౩౨ వ్రతం చేత్యస్య దేవా ఋషయః, కాలవిద్యావిదాత్మా దేవతా, పంక్తి శ్ఛందః, పఞ్చమః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

వ్రతం చ మఽఋతవశ్చ మే తపశ్చ మే సంవత్సరశ్చ మేఽహోరాత్రేఽ ఊర్వష్ఠీవే బృహద్రథన్తరే చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౨౩॥

వ్రతమ్, చ, మే, ఋతవః, చ, మే, తపః, చ, మే, సంవత్సరః, చ, మే, అహోరాత్రే ఇత్యహోరాత్రే, ఊర్వష్ఠీవే ఇత్యూర్వష్ఠీవే, బృహద్రథన్తరే ఇతి బృహత్ + రథన్తరే, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (23)

పదార్థః :— (వ్రతమ్) సత్యాచరణ నియమపాలనమ్ (చ) సత్యకథనం సత్యోపదేశశ్చ (మే) (ఋతవః) వసన్తాద్యాః (చ) అయనమ్ (మే) (తపః) ప్రాణాయామో ధర్మానుష్ఠానం వా (చ) శీతోష్ణాది ద్వన్ద్వ సహనమ్ (మే) (సంవత్సరః) ద్వాదశభి ర్మాసై రలంకృతః (చ)కల్ప మహా కల్పాది (మే) (అహోరాత్రే)(ఊర్వష్ఠీవే) ఊరూచాష్ఠీవన్తౌ చ తే. అత్ర అచతుర వి . . . అ. ౫.౪.౭౭. ఇతి నిపాతః (బృహద్రథన్తరే) బృహచ్చ రథన్తరం చ తే (చ) వోఢ్యాన్ (మే) (యజ్ఞేన) కాల చక్రజ్ఞాన ధర్మాద్యనుష్ఠానేన (కల్పన్తామ్). ॥౨౩॥ అన్వయః :— మే వ్రతం చ మ ఋతవశ్చ మే తపశ్చ మే సంవత్సరశ్చ మేఽహోరాత్రే ఊర్వష్ఠీవే బృహద్రథన్తరే చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౨౩॥ భావార్థః :—యే నియతసమయే కార్యాణి సతతం ధర్మం చాచరన్తి తేఽభీష్ట సిద్ధి మాప్నువన్తి. ॥౨౩॥

పదార్థము :—మే వ్రతమ్ = నా సత్యాచరణ నియమ పాలనము, చ = సత్య భాషణము సత్యోపదేశము, మే ఋతవః = నా వసంతాద్యృతువులు, చ = ఉత్తరాయణ దక్షిణాయనములు, మే తపః = నా ప్రాణాయామము, చ = ధర్మాచరణము, శీతోష్ణాది ద్వంద్వములను సహించుట, మే సంవత్సరః = నా సంవత్సరము, చ = కల్పమహా కల్పములు, మే అహోరాత్రే = నా రాత్రింబవళ్లు, ఊర్వష్ఠీవే = తొడలు, అష్ఠీవంతములు [మోకాళ్లు], బృహద్రథంతరే = పెద్ద వస్తువులు,

అత్యంత రమణీయ రథములు. మఱియు, చ = అశ్వవృషభములు, యజ్ఞేన = ధర్మ జ్ఞానాదుల ఆచరణము వలనను, కాలచక్రభ్రమణానుష్ఠానము చేతను, కల్పంతామ్ = సమర్థములగుగాక ॥౨౩॥

భావార్థము :- నియమిత సమయమున ఆయా కార్యములు, సతతము ధర్మము నాచరించు మానవులు అభీష్టసిద్ధిని పొందుదురు. ॥౨౩॥ (౯౮౨)

ఏకాచేత్యస్య దేవా ఋషయః, విషమాఙ్కగణితవిద్యావిదాత్మా దేవతా, పూర్వార్ధస్య సంకృతిశ్ఛన్దః, ఏక వింశతి శ్చేత్యుత్తరస్య విరాట్ సంకృతి శ్ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

అథ గణితవిద్యాయా మూల ముపదిశ్యతే. గణితవిద్య మూల ముపదేశించ బడుచున్నది.

ఏకా చ మే తిస్రశ్చ మే తిస్రశ్చ మే పఞ్చ చ మే పఞ్చ చ మే సప్త చ మే సప్త చ మే నవ చ మే నవ చ మఽఏకాదశ చ మ ఏకాదశ చ మే త్రయోదశ చ మే త్రయోదశ చ మే పఞ్చదశ చ మే పఞ్చదశ చ మే సప్తదశ చ మే సప్తదశ చ మే నవదశ చ మే నవదశ చ మఽఏకవిꣳశతిశ్చ మఽఏకవిꣳశతిశ్చ మే త్రయోవిꣳశతిశ్చ మే త్రయోవిꣳశతిశ్చ మే పఞ్చవిꣳశతిశ్చ మే పఞ్చవిꣳశతిశ్చ మే సప్తవిꣳశతిశ్చ మే సప్తవిꣳశతిశ్చ మే నవవిꣳశతిశ్చ మే నవవిꣳశతిశ్చమఽఏకత్రిꣳశచ్చ మఽఏకత్రిꣳశచ్చ మే త్రయస్త్రిꣳశచ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. (౨౪)

ఏకా, చ, మే, తిస్రః, చ, మే, తిస్రః, చ, మే, పఞ్చ, చ, మే, పఞ్చ, చ, మే, సప్త, చ, మే, సప్త, చ, మే, నవ, చ, మే, నవ, చ, మే, ఏకాదశ, చ, మే, ఏకాదశ, చ, మే, త్రయోదశేతి త్రయః+దశ, చ, మే, త్రయోదశేతి త్రయః+దశ, చ, మే, పఞ్చదశేతి పఞ్చ+దశ, చ, మే, పఞ్చదశేతి పఞ్చదశ, చ, మే, సప్తదశేతి, సప్త+దశ, చ, మే, సప్తదశేతి సప్త+దశ, చ, మే, నవదశేతి నవ+దశ, చ, మే, నవదశేతి నవ+దశ, చ, మే, ఏకవిꣳశతి రిత్యేక+విꣳశతిః, చ, మే, ఏకవిꣳశతి రిత్యేక + విꣳశతిః, చ, మే, త్రయోవిꣳశతిరితి త్రయః విꣳశతిః, చ, మే, త్రయోవిꣳశతిరితి త్రయః+విꣳశతిః, చ, మే, పఞ్చ+విꣳశతిరితి పఞ్చ+విꣳశతిః, చ, మే, పఞ్చవిꣳశతిరితి పఞ్చ+విꣳశతిః,

చ, మే, సప్త వింశతిశ్చేతి సప్త+వింశతిః, చ, మే, సప్త వింశతిశ్చేతి సప్త+వింశతిః, చ, మే, నవ వింశతిశ్చేతి నవ+వింశతిః, చ, మే, నవ వింశతిశ్చేతి నవ+వింశతిః, చ, మే, ఏకత్రింశదిత్యేక+త్రింశత్, చ, మే, ఏకత్రింశదిత్యేక+త్రింశత్, చ, మే, త్రయస్త్రింశదితి త్రయః+త్రింశత్, చ మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (24)

పదార్థః :—(ఏకా)ఏకత్వ విశిష్టా సంఖ్యా(చ)(మే)(తిస్రః)త్రిత్వవిశిష్టా సంఖ్యా (చ) (మే) (తిస్రః)(చ)(మే)(పఞ్చ)పఞ్చత్వవిశిష్టా గణనా(చ)(మే)(పఞ్చ)(చ) (మే) (సప్త)సప్తత్వవిశిష్టా గణనా (చ)(మే)(సప్త)(చ)(మే)(నవ) నవత్వ విశిష్టాసంఖ్యా(చ)(మే)(నవ)(చ)(మే)(ఏకాదశ) ఏకాధికాదశ (చ)(మే)(ఏకాదశ)(చ)(మే) (త్రయోదశ)త్ర్యధికా దశ(చ)(మే)(త్రయోదశ)(చ)(మే) (పఞ్చదశ)పఞ్చోత్తరా దశ(చ)(మే)(పఞ్చదశ)(చ)(మే) (సప్తదశ) సప్తాధికా దశ (చ)(మే)(సప్తదశ)(చ)(మే)(నవదశ)నవోత్తరా దశ(చ)(మే)(నవదశ) (చ) (మే) (ఏకవింశతిః) ఏకాధికా వింశతిః (చ)(మే) (ఏకవింశతిః) (చ) (మే) (త్రయోవింశతిః) త్ర్యధికా వింశతిః(చ)(మే)(త్రయోవిశంతిః)(చ)(మే)(పఞ్చవింశతిః)పఞ్చాధికా వింశతిః(చ)(మే)(పఞ్చవింశతిః)(చ)(మే) (సప్తవింశతిః)సప్తాధికా వింశతిః(చ)(మే)(సప్తవింశతిః) (చ) (మే) (నవవింశతిః) నవాధికా వింశతిః(చ)(మే)(నవవింశతిః)(చ)(మే) (ఏకత్రింశత్)ఏకాధికాత్రింశత్(చ)(మే) (ఏకత్రింశత్)(చ) (మే) (త్రయస్త్రింశత్)త్ర్యధికాత్రింశత్(చ) (మే)(చ) (మే) (యజ్ఞేన) సంగతికరణేన యోగేన దానేన వియోగేన వా (కల్పన్తామ్). ॥౨౪॥

అన్వయః :-యజ్ఞేన సజతికరణేన మ ఏకా సంఖ్యా చ - ద్వే మే తిస్రః, చ-పునర్మే తిస్రశ్చ -ద్వే మే పఞ్చ, చ-పునర్మే పఞ్చ చ—ద్వే మే సప్త. చ—పునర్మే సప్త చ-ద్వే మే నవ, చ-పునర్మే నవ చ ద్వే మే ఏకాదశ, చ-పునర్మే ఏకాదశ చ-ద్వే మే త్రయోదశ, చ-పునర్మే త్రయోదశ చ—ద్వే మే పఞ్చదశ, చ—పునర్మే పఞ్చదశ చ—ద్వే మే సప్తదశ, చ-పునర్మే సప్తదశ చ-ద్వే మే నవదశ, చ-పునర్మే నవదశ చ—ద్వే మ ఏకవింశతిః, చ-పునర్మే ఏకవింశతిశ్చ-ద్వే మే త్రయో వింశతిః, చ—పునర్మే త్రయోవిశంతిశ్చ—ద్వే మే పఞ్చవింశతిః, చ—పునర్మే పఞ్చవింశతిశ్చ—ద్వే మే సప్తవింశతిః, చ-పునర్మే సప్తవింశతిశ్చ-ద్వే మే నవవింశతిః,చ—పునర్మే నవవింశతిశ్చ ద్వే మ ఏకత్రింశచ్చ-పునర్మ ఏకత్రింశచ్చ - ద్వే మే త్రయస్త్రింశచ్చాదగ్రేప్యేవం సంఖ్యాః కల్పన్తామ్ ॥ ఇత్యేకో యోగపక్షః.

అథ ద్వితీయ పక్షః :-యజ్ఞేన యోగతో విపరీతేన దానరూపేణ వియోగమార్గేణ విపరీతాః సంగృహీతాశ్చాన్యాన్యా సంఖ్యా ద్వయో ర్వియోగేన యథా మే కల్పన్తాం తథా మే త్రయస్త్రింశచ్చ ద్వయోర్దానేన వియోగేన మ ఏకత్రింశత్, చ-పునర్మే మమైకత్రింశచ్చ-ద్వయోర్వియోగేన మే నవవింశతిః.చ-పునర్మే నవవింశతిశ్చ-ద్వయోర్వియోగేన మే సప్తవింశతి రేవం—సర్వత్ర ఇతి వియోగేనాన్తరేణ ద్వితీయః పక్షః.

అథ తృతీయః :-మ ఏకా చ మే తిస్రశ్చ, మే తిస్రశ్చ మే పఞ్చ చ, మే పఞ్చ చ మే సప్త చ, మే

సప్త చ మే నవ చ. మే నవ చ మే ఏకాదశ చైవం విధాః సంఖ్యాః అగ్రేపి యజ్ఞేన ఉక్త పునః పునర్యోగ్యేన గుణనేన కల్పన్తాం సమర్థా భవన్తు. ఇతి గుణనవిషయే తృతీయః పక్షః. ||౨౪||

భావార్థః :-అస్మిన్మన్త్రే యజ్ఞేనేతి పదేన యోగవియోగౌ గృహ్యేతే కుతో యజ ధాతోర్హి యః సఙ్గతికరణార్థస్తేన సఙ్గతిఃకరణం కస్యాశ్చిత్ సంఖ్యాయాః కయాచిద్యోగకరణం యశ్చ దానార్థస్తేనైవం సమ్భావ్యం కస్యాశ్చిద్ హ్రాసం వ్యవకలనమిదమేవాన్తరమేవం గుణన భాగ వర్గ వర్గమూల ఘన ఘనమూల భాగజాతి ప్రభాగజాతి ప్రభృతయో యే గణితభేదాః సన్తి తే యోగవియోగాభ్యామేవోత్పద్యన్తే కుతః కాంచిత్ సంఖ్యాం కయాచిత్ సంఖ్యయా సకృత్ సంయోజయేత్ స యోగో భవతి యథా ౨ + ౪ = ౬ ద్వయోర్మధ్యే చత్వారో యుక్తాః షట్సంపద్యన్తే. ఇత్థమనేకవారం చేత్ సంఖ్యాయాం సంఖ్యాం యోజయేత్తర్హి తద్గుణనమాహుః. యథా ౨ × ౪ = ౮. అర్థాత్ ద్విరూపాం సంఖ్యాం చతుర్వారం పృథక్ పృథగ్ యోజయేద్వా ద్విరూపాం సంఖ్యాం చతుర్భిర్గుణయేత్తదాష్టౌ జాయన్తే. ఏవం చత్వారశ్చతుర్వారం యుక్తా వా. చతుర్భిర్గుణితాస్తదా చతుర్ణాం వర్గః షోడశ సంపద్యన్తే ఇత్థమన్తరేణ భాగ-వర్గమూల-ఘనమూలాద్యాః క్రియా నిష్పద్యన్తే. అర్థాత్ యస్యాం కస్యాం చిత్సంఖ్యాం కాంచిత్ సంఖ్యాం యోజయేద్వా కేన చిత్ప్రకారాన్తరేణ వియోజయేదిత్యనేనైవ యోగేన వియోగేన వా బుద్ధిమతాం యథామతి కల్పనయా వ్యక్తావ్యక్తతరాః సర్వా గణితక్రియా నిష్పద్యన్తేఽత్ర మన్త్రే ద్వయో ర్ద్వయోర్యోగేనోత్తరోత్తరా ద్వయో ర్వియోగేన వా పూర్వా పూర్వా విషమ సంఖ్యా ప్రదర్శితా, తథా గుణనస్యాపి కశ్చిత్ప్రకారః ప్రదర్శిత ఇతి వేదితవ్యమ్. ||౨౪||

పదార్థము :-యజ్ఞేన = మేళవించుటచే ననగా యోగ [కూడిక]మొనర్చుటచే, మే ఏకా = నా ఒకటి, చ = ఇంకొక రెండు, మే తిస్రః = నా మూడు; చ = అటులనే, మే తిస్రః = నా మూడు, చ = మఱియు రెండు, మే పంచ = నా అయిదు; చ = అటులనే, మే పంచ = నా అయిదు, చ = మఱియు రెండు, మే సప్త = నా యేడు, చ = మఱియు, మే సప్త = నా యేడు, చ = మఱియు రెండు, మే నవ = నా తొమ్మిది, చ = మఱల, మే నవ చ = నా తొమ్మిదియు మఱియు రెండు, మే ఏకాదశ = నా పదునొకండు చ = మఱల, మే ఏకాదశ చ = నా పదునొకండు మఱియురెండు, మే త్రయోదశ = నా పదమూడు, చ = మఱల, మే త్రయోదశ చ = నా పదమూడు మఱియు రెండు, మే పఞ్చదశ = నా పదిహేను, చ మే పఞ్చదశ చ = మఱల, నా పదిహేను మఱియు రెండు, మే సప్తదశ = నా పదియేడు. చ = మరల, మే సప్తదశ చ = నా పదియేడు మఱియు రెండు, మే నవదశ = నా పందొమ్మిది, చ = మరల, మే నవదశ చ = నా పందొమ్మిది మఱియు రెండు, మే ఏకవింశతిః = నా ఇరువది యొకటి, చ = మఱల, మే ఏకవింశతిః చ = నా ఇరువది యొకటి మఱియు రెండు, మే త్రయోవింశతిః = నా ఇరువది మూడు, చ = మఱల. మే త్రయోవింశతిః చ = నా ఇరువది మూడు మఱియు రెండు, మే పంచ వింశతిః = నా ఇరువది యైదు, చ = మఱల, మే పంచవింశతిః చ = నా యిరువది యైదు మఱియు రెండు, మే సప్తవింశతిః = నా యిరువదియేడు, చ = మరల, మే సప్తవింశతిః చ = నా యిరువదియేడు మఱియు రెండు, మే నవవింశతిః = నా యిరువది తొమ్మిది, చ = మఱల, మే నవవింశతిః చ = నా యిరువది తొమ్మిది మఱియు రెండు, మే ఏకత్రింశత్ = నా ముప్పది యొకటి, చ = మరల, మే ఏకత్రింశత్ చ = నా ముప్పదియొకటి మఱియు రెండు, మే త్రయస్త్రింశత్ = నా ముప్పదిమూడు, చ = ఆ తర్వాతగూడ నిదేవిధముగ సంఖ్యలు, కల్పంతామ్ = సమర్థములగుగాక ! ఇదియోగ పక్షార్థము.

రెండవ పక్షము :—యజ్ఞేన = యోగమునకు విపరీతము వియోగము [తీసివేత] చేత-విపరీత మార్గముచే సంగృహీతమై, చ = రెండు వియోగముచే అనగా రెండు తగ్గించుటచే నెటుల, మే కల్పంతామ్ = నాకు సమర్థమగునో, అటులనే, మే త్రయస్త్రింశత్ = నా ముప్పది మూడునుండి, చ = రెండు నిచ్చుటచే, మే ఏకత్రింశత్ = నా ముప్పది యొకటి, చ మే ఏకత్రింశత్ చ = మరల నా ముప్పది యొక్కటినుండి రెండు తగ్గించుటచే, మే నవవింశతిః = నా ఇరువది తొమ్మిది, చ మే నవవింశతిః చ = మరల నా ఇరువది తొమ్మిది నుండి రెండు తగ్గించుటచే మే సప్తవింశతిః = నా ఇరువది యేడు, సంపన్నమగు గాక ! ఇటులనే అన్ని సంఖ్యలందు గ్రహించ వలయును. ఇది వియోగపక్షమున ద్వితీయార్థము.

మూడవ పక్షము :—మే ఏకా = నా ఒకటి, చ = మరియు, మే తిస్రః = నా మూడు, చ = పరస్పర గుణము గలవియై, మే తిస్రః = నా మూడు, చ = మరియు, మే పఞ్చ = నా అయిదు, చ = పరస్పర గుణితములై, మే పంచ = నా అయిదు, చ = మరియు, మే సప్త చ = నా యేడు పరస్పర గుణితములై, మే సప్త చ మే నవ చ = నా యేడు మరియు నా తొమ్మిది పరస్పరగుణిత ములై, మే నవ చ = నా తొమ్మిదియు, మే ఏకాదశ చ = నా పదునొకండును పరస్పర గుణిత ములై ఇటులనే యితర సంఖ్యలుకూడ, యజ్ఞేన = పై రీతి మాటి మాటికి కూడుటచేతనో లేక హెచ్చు వేయుట చేతనో, కల్పంతామ్ = సమర్థము లగుగాక : ఇది గుణన పక్షమున మూడవ యర్థము.

భావార్థము :—ఈ మంత్రమునందు "యజ్ఞేన" పదముచే కూడుట తీసివేయుట అను అర్థములు గ్రహించబడుచున్నవి. ఏలయన యజధాతువున కర్థము సంగతికరణము అనగా ఒకానొక సంఖ్యను మరొక సంఖ్యతో కలుపుట అనియు, యజ ధాతువునకు దానార్థ ముండుటచే మరొక అర్థమునుగూడ తీసుకొనవచ్చును, అదేదనగా :—ఒకసంఖ్యను దానమొసగుటయు, వ్యయమొనర్చుటయు, తీసివేయు టయే యగును. ఇదియే[వాని]అంతరమన బడును. ఇవేవిధముగ గుణనము, భాగాహారము, వర్గము, వర్గమూలము, ఘనము, ఘనమూలము, భాగజాతి, ప్రభాగజాతి మొదలైనవన్నియు సంఖ్యల యోగ వలననో అంతరము వలననో కలిగించుచున్నవి. ఎటులనగా:—ఒక సంఖ్యను ఒక సంఖ్యతో నొకసారి కలుపుచో యోగము[కూడిక] అనియందుము. ఉదా :—౨ + ౪ = ౬అనగా రెంటికి నాలుగు జేర్చిన ఆరు అగుచున్నది. ఇటులనే సంఖ్యను అనేక పర్యాయములు కలుపుచో గుణన మగును ఉదా:—౨ × ౪ = ౮అనగా రెండును నాలుగు సారులు వేరువేరుగ కలిపినను, లేక నాలుగుచేత గుణించినను ౮ అగును. నాలుగును నాలుగురెట్లు చేయగా వర్గము ౧౬ అగుచున్నది. ఇటులనే అంతరముచే భాగా హారము. వర్గమూలము, ఘనమూలము మొదలగునవి నిష్పన్నములగు చున్నవి. ఒక సంఖ్యలో నొక సంఖ్యను కలుపుటగాని, ఏదో విధముగ తగ్గించుటగాని జరుగును. ఇటుల యోగవియోగముచే బుద్ధిమంతులు యథామతి కల్పన యొనర్చి వ్యక్తములు — అవ్యక్తములనగు అంక బీజగణితము లాది సమస్త గణితక్రియలను గ్రహించ గలుగుచున్నారు. కావున నీ మంత్రమునందు రెంటిని కలుపుటచే నేర్పడు ఉత్తరోత్తర సంఖ్య. రెండు తగ్గించుటచే నేర్పడు పూర్వ పూర్వ సంఖ్య విష మాంకముచే నిర్దేశింప బడినదని అటులనే గుణన పద్ధతియు కొద్దిగ సూచింప బడినదనియు గ్రహించ వలయును. ॥౨౪॥ (౯౭౩)

---

౯౭౪ చతస్రశ్చేత్యస్య పూర్వదేవా ఋషయః. సమాజ్యగణితవిద్యావిదాత్మా దేవతా, పంక్తిశ్ఛన్దః, చతుర్విర్ంశతి శ్చేత్యుత్తరస్యాకృతి శ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

అథ సమాఙ్కగణిత విషయ మాహ. సమ సంఖ్యల గణితము జెప్పెను.

చత॑స్రశ్చ మే॒ఽష్టౌ చ॑ మే॒ఽష్టౌ చ॑ మే॒ ద్వాద॑శ చ మే॒ ద్వాద॑శ చ మే॒ షో॑డశ చ మే॒ షో॑డశ చ మే వింశ॒తిశ్చ॑ మే వింశ॒తిశ్చ॑ మే॒ చతు॑ర్వింశతిశ్చ మే చతు॑ర్వింశతిశ్చ మే॒ఽష్టావిం॑శతిశ్చ మే॒ఽష్టావిం॑శతిశ్చ మే॒ ద్వాత్రిం॑శచ్చ మే॒ ద్వాత్రిం॑శచ్చ మే॒ షట్త్రిం॑శచ్చ మే॒ షట్త్రిం॑శచ్చ మే॒ చత్వారిం॑శచ్చ మే॒ చత్వారిం॑శచ్చ మే॒ చతు॑శ్చత్వారింశచ్చ మే॒ చతు॑శ్చత్వారింశచ్చ మే॒ఽష్టాచ॑త్వారింశచ్చ మే॒ య॒జ్ఞేన॑ కల్పన్తామ్ ॥ ॥౨౫॥

చత॑స్రః, చ॒, మే॒, అ॒ష్టౌ, చ॒, మే॒, అ॒ష్టౌ, చ॒, మే॒, ద్వాద॑శ, చ॒, మే॒, ద్వాద॑శ, చ॒, మే॒, షో॑డశ, చ॒, మే॒, షో॑డశ, చ॒, మే॒, వి॒ంశ॒తిః, చ॒, మే॒, వి॒ంశ॒తిః, చ॒, మే॒, చతు॑ర్వింశతి॒ రితి॒ చతుః+ర్వింశతిః, చ॒, మే॒, చతు॑ర్వింశతి॒ రితి॒ చతుః+వింశతిః, చ॒, మే॒, అ॒ష్టావిం॑శతి॒ రిత్య॒ష్టావింశతిః, చ॒, మే॒, అ॒ష్టావిం॑శతి॒ రిత్య॒ష్టా+వింశతిః, చ॒, మే॒, ద్వా॒త్రిం॑శత్, చ॒, మే॒, ద్వా॒త్రిం॑శత్, చ॒, మే॒, షట్త్రిం॑శ॒దితి॒ షట్ త్రిం॑శత్, చ॒, మే॒, షట్త్రిం॑శ॒దితి॒ షట్ త్రిం॑శత్, చ॒, మే॒, చ॒త్వా॒రిం॒శత్, చ॒, మే॒, చ॒త్వా॒రిం॒శత్, చ॒, మే॒, చతు॑శ్చత్వారిం॑శ॒దితి॒ చతుః+చత్వారింశత్, చ॒, మే॒, చతు॑శ్చత్వారిం॑శ॒దితి॒ చతుః+చత్వారింశత్, చ॒, మే॒, అ॒ష్టాచ॑త్వారిం॑శ॒దిత్య॒ష్టా+చత్వారింశత్, చ॒, మే॒, య॒జ్ఞేన॑, క॒ల్ప॒న్తా॒మ్. (25)

పదార్థః :-(చతస్రః)చతుష్ట్వవిశిష్టాసంఖ్యా(చ)(మే) (అష్టౌ)అష్టత్వవిశిష్టా సంఖ్యా(చ)(మే)(అష్టౌ)(చ)(ద్వాదశ)ద్వ్యధికా దశ(చ)(మే)(ద్వాదశ)(చ)(మే)(షోడశ)షడధికా దశ(చ)(మే)షోడశ చ మే(వింశతిః)(చ)(మే)(వింశతిః)(చ)(మే)(చతుర్వింశతిః)చతురధికా వింశతిః(చ)(మే(చతుర్వింశతిః)(చ)(మే)(అష్టావింశతిః)అష్టాధికావింశతిః(చ)(మే)అష్టావింశతిః చ మే(ద్వాత్రింశత్ ద్వ్యధికాత్రింశత్(చ)(మే)(ద్వాత్రింశత్)(చ)(మే)(షట్ త్రింశత్)షడుత్తరా త్రింశత్(చ)(మే)(షట్త్రింశత్)(చ)(మే)(చత్వారింశత్)(చ)(మే)(చతుశ్చత్వారింశత్) చతురధికాచత్వారింశత్(చ)(మే)(చతుశ్చత్వారింశత్)(చ)(మే)(అష్టాచత్వారింశత్)అష్టాధికా చత్వారింశత్(చ)(మే)(యజ్ఞేన) యోగేన వియోగేన వా(కల్పన్తామ్)సమర్థా భవన్తు. ॥౨౫॥ అన్వయః :-యజ్ఞేన సఙ్గతికరణేన మే చతస్రః-చతుఃసంఖ్యా చ-చతస్రో మేఽష్టౌ, చ-పునర్మే అష్టౌ-చ - చతస్రో మే ద్వాదశ, చ-పున ర్మే ద్వాదశ చ-చతస్రో మే షోడశ. చ - పునర్మే షోడశ, చ-చతస్రో మే వింశతిః, చ-పున ర్మే వింశతిశ్చ-చతస్రో మే చతుర్వింశతిః, చ-పున ర్మే చతుర్వింశతిశ్చ - చతస్రో మేఽష్టావింశతిః,

చ-పునర్మే౽ష్టావింశతిశ్చ- చతస్రో మే ద్వాత్రింశత్, చ - పునర్మే ద్వాత్రింశచ్చ - చతస్రో మే షట్త్రింశచ్చ-పునర్మే షట్త్రింశచ్చ-చతస్రో మే చత్వారింశత్, చ - పునర్మే చత్వారింశచ్చ చతస్రో మే చతుశ్చత్వారింశత్. చ పున ర్మే చతుశ్చత్వారింశచ్చ - చతస్రో మే౽ష్టాచత్వారింశత్ చాదగ్రే౽పి పూర్వోక్తవిధినా సంఖ్యా కల్పన్తామ్. ఇత్యేకో యోగ పక్షః. ॥౨౫॥

అథ ద్వితీయః :—యజ్ఞేన యోగతో విపరీతేన దానరూపేణ వియోగమార్గేణ విపరీతాః సంగృహీతాశ్చాన్యాన్యాసంఖ్యా చతుర్ణాం వియోగేన యథా మే కల్పన్తాం తథా మే౽ష్టాచత్వారింశచ్చ చతుర్ణాం దానేన వియోగేన మే చతుశ్చత్వారింశత్ చ - పున ర్మే చతుశ్చత్వారింశచ్చ - చతుర్ణాం వియోగేన మే చత్వారింశత్ చ - పున ర్మే చత్వారింశచ్చ-చతుర్ణాం వియోగేన మే షట్త్రింశత్, చ - పున ర్మే షట్త్రింశచ్చ-చతుర్ణాం వియోగేన మే ద్వాత్రింశదేవం ప్రత్యుత్ర. ఇతి వియోగేన ద్వితీయః పక్షః.

అథ తృతీయః :—మే చతస్రశ్చ మే౽ష్టౌ చ, మే౽ష్టౌ చ, మే ద్వాదశ చ, మే ద్వాదశ చ మే షోడశ చ, మే షోడశ చ మే వింశతి శ్చైవం విధాః సంఖ్యా అగ్రే౽పి యజ్ఞేన ఉక్త పునః పున ర్యోగేన గుణనేన కల్పన్తాం సమర్థా భవన్తు. ఇతి గుణన విషయేణ తృతీయః పక్షః. ॥౨౫॥

భావార్థః :—పూర్వస్మిన్మన్త్రే౽కాం సంఖ్యాం సంగృహ్య ద్వయో ర్యోగవియోగాభ్యాం విషమాః సంఖ్యాః ప్రతిపాదితాః. అతః పూర్వత్ర క్రమేణాగతైకద్విత్రిసంఖ్యా విహాయాత్ర మన్త్రే చతస్రూణాం యోగేన వియోగేన వా చతుఃసంఖ్యా మారభ్య సమసంఖ్యాః ప్రతిపాదితాః. అనేన మంత్రద్వయేన విషమసంఖ్యానాం సమసంఖ్యానాఞ్చ భేదాన్ విజ్ఞాయ యథా బుద్ధికల్పనయా సర్వా గణిత విద్యా విజ్ఞాతవ్యాః. ॥౨౫॥

పదార్థము:-యజ్ఞేన = మేళవించుటచే,అనగాకలుపుటచే,మే చతస్రః చ = నానాలుగు మఱియు నాలుగు,మే అష్టౌ = నా ఎనిమిది.చ మే అష్టౌ చ = మఱల నా ఎనిమిది ఇంక నాలుగు, మే ద్వాదశ = నా పండ్రెండు, చ మే ద్వాదశ చ = మఱల నా పండ్రెండు మఱియు నాలుగు, మే షోడశ = నా పదునారు, చ = మఱల. మే షోడశ చ = నా పదునారు మఱియు నాలుగు, మే వింశతిః = నా యిరువది, చ మే వింశతిః చ = మఱల నా యిరువది మఱియు నాలుగు, మే చతుర్వింశతిః = నా నా యిరువది నాలుగు, చ మే చతుర్వింశతిః చ = మఱల నా యిరువది నాలుగు మఱియు నాలుగు, మే అష్టావింశతిః = నా యిరువది యెనిమిది. చ మే అష్టావింశతిః చ = మఱల నా యిరువది యెనిమిది మరియు నాలుగు, మే ద్వాత్రింశత్ = నా ముప్పది రెండు. చ మే ద్వాత్రింశత్ చ = మఱల నా ముప్పది రెండు మరియు నాలుగు. మే షట్త్రింశత్ = నా ముప్పదియారు, చ మే షట్త్రింశత్ చ = మఱల నా ముప్పదియారు మరియు నాలుగు, మే చత్వారింశత్ = నా నలువది, చ మే చత్వారింశత్ చ = మఱల నా నలుబది మరియు నాలుగు. మే చతుశ్చత్వారింశత్ = నా నలుబది నాలుగు, చ మే చతుశ్చత్వారింశత్ చ = మఱల నా నలుబది నాలుగు మఱియు నాలుగు, మే అష్టాచత్వారింశత్ = నా నలుబది యెనిమిది, చ = ముందును ఉక్తవిధిచే సంఖ్యలు, కల్పన్తామ్ = సమర్థము లగుగాక ! ఇది యోగపక్షమున అర్థము. ॥౨౫॥

ద్వితీయ పక్షము :—యజ్ఞేన = యోగమునకు విపరీతమగు దాన రూప వియోగముచే విపరీతముగ సంగృహీత మొనర్చబడినవై , చ = ఆయా సంఖ్యలు నాలుగుతగ్గించుటచే నెటుల, మే = నాకు, కల్పంతామ్ = సమర్థములగునో, అటులనే, మే అష్టాచత్వారింశత్ చ = నా నలుబది యెనిమిది

నుండి నాలుగు తగ్గించుట చే. మే చతుశ్చత్వారింశత్ = నా నలుబది నాలుగు. చ మే చతుశ్చత్వారింశత్ చ = మఱల నా నలుబది నాలుగునుండి నాలుగు తగ్గించుటచే. మే చత్వారింశత్ = నా నలుబది. చ మే చత్వారింశత్ చ = మఱల నా నలుబదినుండి నాలుగు తగ్గించుటచే. మే షట్త్రింశత్ = నా ముప్పది యారు. చ మే షట్త్రింశత్ చ = మఱల నా ముప్పదియారు నుండి నాలుగు తగ్గించుటచే. మే ద్వాత్రింశత్ = నా ముప్పదిరెండు. ఇటుల సకల సంఖ్యలను ఎఱుగ వలయును. ఇది తీసివేతచే ద్వితీయ పక్షము. ॥౨౫॥

తృతీయ పక్షము :—మే చతస్రః = నా నాలుగు, చ = మరియు, మే అష్టౌ = నా ఎనిమిది, చ = పరస్పర గుణితములై, మే అష్టౌ చ మే ద్వాదశ చ = నా ఎనిమిది మఱియు నా పండ్రెండు పరస్పర గుణితములై, మే ద్వాదశ చ మే షోడశ చ = నా పండ్రెండు మఱియు నా పదునారు పరస్పర గుణితములై. మే షోడశ చ మే వింశతిః చ = నా పదునారు మరియు నా ఇరువది పరస్పర గుణితములై, ఇటులనే తర్వాత సంఖ్యలుకూడ. యజ్ఞేన = పదేపదే గుణన మొనర్చుటచే. కల్పంతామ్ = సమర్థ వంతములగుగాక : ఇది గుణన విషయమున మూడవ పక్షము. ॥౨౫॥

భావార్థము :—పూర్వ మంత్రమందు ఒకటి నుండి రెంటిని కలుపుచు, తీసివేయుచు విషమ సంఖ్యలు చెప్పబడినవి. కనుక అట వచ్చిన ఒకటి రెండు మూడు సంఖ్యలను వదలి ఈ మంత్రము నందు నాలుగు కలుపుచు నాలుగు తీసివేయుచు నాలుగును గ్రహించు సమసంఖ్య ప్రతిపాదించబడినది. ఈ రెండు మంత్రములచే విషమసంఖ్యల సమసంఖ్యల భేదము నెఱిగి బుద్ధిని బట్టి కల్పన యొనర్చుకొని సమస్తగణిత విద్యను ఎఱుగవలయును. ॥౨౫॥ ౯౭౪

---

౯౭౫ త్ర్యవిశ్చేత్యస్య దేవా ఋషయః, పశువిద్యావిదాత్మా దేవతా, బ్రాహ్మీ బృహతీ ఛన్దః, మధ్యమః స్వరః.

అథ పశుపాలన విషయ మాహ. పశుపాలనము గుఱించి.

త్ర్యవిశ్చ మే త్ర్యవీ చ మే దిత్యవాట్ చ మే దిత్యౌహీ చ మే పఞ్చావిశ్చ మే పఞ్చావీ చ మే త్రివత్సశ్చ మే త్రివత్సా చ మే తుర్యవాట్ చ మే తుర్యౌహీ చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥ ॥౨౬॥

త్ర్యవిరితి త్రి + అవిః, చ, మే, త్ర్యవీతి త్రి+అవీ, చ, మే, దిత్యవాడితి దిత్య+వాట్, చ, మే, దిత్యౌహీ, చ, మే, పఞ్చావిరితి పఞ్చ+అవిః, చ, మే, పఞ్చావీతి పఞ్చ+అవీ, చ, మే, త్రివత్స ఇతి త్రి+వత్సః, చ, మే, త్రివత్సేతి త్రి+వత్సా, చ, మే, తుర్యవాడితి తుర్య+వాట్, చ, మే, తుర్యౌహీ, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (26)

పదార్థః :—(త్ర్యవిః)తిస్రోఽవయో యస్య సః(చ)అతో భిన్నా సామగ్రీ(మే)(త్ర్యవీ)తిస్రో అవయో యస్యాః సా(చ)ఏతజ్జన్యం ఘృతాది (మే) (దిత్యవాట్) దితౌ ఖణ్డితాయాం క్రియాయాం భవా దిత్యాస్తాన్యో వహతి పృథక్ కరోతి సః(చ)ఏతత్పాలనమ్(మే)(దిత్యౌహీ) తత్ స్త్రీ(చ)అన్యదపి

(మే)(పఞ్చావిః)పఞ్చావయో యస్య సః(చ)ఏతద్రక్షణమ్(మే)(పఞ్చావీ)స్త్రీ(చ)ఏతత్పాలనమ్(మే)(త్రివత్సః)త్రయో వత్సా యస్య సః(చ)ఏతచ్ఛిక్షణమ్(మే) (త్రివత్సా)త్రయో వత్సా యస్యాః సా (చ)ఏతస్యా రక్షా(మే)(తుర్యవాట్)యస్తుర్యం చతుర్థం వర్షం వహతి ప్రాప్నోతి స వృషభాదిః యస్య త్రీణి వర్షాణి పూర్ణాని జాతాని చతుర్థః ప్రవిష్టః స ఇత్యర్థః(చ) అస్య శిక్షణమ్ (మే)(తుర్యౌహీ)పూర్వోక్తసదృశీ గౌః(చ)అస్యాః శిక్షా(మే)(యజ్ఞేన)పశుపాలనవిధినా(కల్పన్తామ్)సమర్థయన్తు. ॥౨౬॥ అన్వయః :—మే త్ర్యవిశ్చ మే త్ర్యవీ చ మే దిత్యవాట్ చ మే దిత్యౌహీ చ మే పఞ్చావిశ్చ మే త్రివత్సశ్చ మే త్రివత్సా చ మే తుర్యవాట్ చ మే తుర్యౌహీ చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౨౬॥ భావార్థః :—అత్ర గోఽజావిగ్రహణ ముపలక్షణార్థమ్. యే మనుష్యాః పశూన్ వర్ధయన్తి తే రసాఢ్యా జాయన్తే. ॥౨౬॥

పదార్థము :—మే త్ర్యవిః = మూడు మగ గొఱ్ఱెలు గలవాడు, చ = తద్భిన్న సామగ్రి, మే త్ర్యవీ = మూడురకములఆడ గొఱ్ఱెలు గలస్త్రీ, చ = వానినుండి కలిగిన ఘృతాదులు, మే దిత్యవాట్ = నా ఖండిత క్రియలందు కలిగిన విఘ్నములను వేఱుపఱచు వాడు, చ = అతనికి సంబంధించినది, మే దిత్యౌహీ = ఆక్రియలనే లభింపజేయు గోవులు, చ = వాని రక్షణ, మే పంచావిః = నా ఐదు రకముల గొఱ్ఱెల వాడు, చ = అతని ఘృతాదులు, మే పంచావీ = ఐదురకముల ఆడ గొఱ్ఱెలుగలస్త్రీ, చ = వాని పాలనము, మే త్రివత్సః = నా మూడు దూడలుగలవాడు, చ = వానిశిక్షణము, మే త్రివత్సా = నా మూడు దూడలుగల ఆవు, చ = దాని రక్షణ-ఘృతాదులు, మే తుర్యవాట్ = మూడుసంవత్సరములు నిండి నాలుగవ సంవత్సరము వచ్చిన నా యెద్దు, చ = దాని పనినేర్పు, మే తుర్యౌహీ = నాల్గవ సంవత్సరమువచ్చిన నా ఆవు, చ = దానిశిక్షణ, ఈ పదార్థము లన్నియు, యజ్ఞేన = పశుపాలన విధానముచే, కల్పంతామ్ = సమర్థము లగుగాక ; ॥౨౬॥

భావార్థము :—ఈ మంత్రమందు గోవు, మేక, గొఱ్ఱెలయొక్క ఉప లక్షణముచే అన్యపశువులు కూడ గ్రహించ బడుచున్నవి. పశువులను పెంపొంద చేయువారు వాని రసముచే ఆఢ్యులుగా గలుగు చున్నారు. ॥౨౬॥ (౯౨౫)

పష్ఠవాట్ చేత్యస్య దేవా ఋషయః, పశుపాలనవిద్యావిదాత్మా దేవతా, భురిగార్షీ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః. పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

పష్ఠవాట్ చ మే పష్ఠౌహీ చ మ ఉక్షా చ । మే వశా చ మ ఋషభశ్చ మే వేహచ్చ మేఽనడ్వాఞ్శ్చ మే ధేనుశ్చ మే యజ్ఞేన కల్పన్తామ్ ॥౨౭॥

పష్ఠవాడితి పష్ఠ+వాట్, చ, మే, పష్ఠౌహీ, చ, మే, ఉక్షా, చ, మే, వశా, చ, మే, ఋషభః, చ, మే, వేహత్, చ, మే, అనడ్వాన్, చ, మే, ధేనుః, చ, మే, యజ్ఞేన, కల్పన్తామ్. (27)

పదార్థః :—(పష్ఠవాట్)యః పృష్ఠేన పృష్ఠేన వహతి సో హస్త్యుష్ట్రాదిః (చ) తత్సమ్బన్ధీ (మే)(పష్ఠౌహీ)బడవాదిః(చ)హస్తిన్యాదిభి రుత్థాపితాః పదార్థాః(మే)(ఉక్షా)వీర్యసేచకః(చ)వీర్యధారి

కా॰(మే)(వశా)వన్ధ్యా గౌః[చ]వీర్యహీనః[మే][ఋషభః)బలిష్ఠః[చ]బలవతీ[మే][వేహత్] యస్య వీర్యం యస్యా గర్భో వా విహన్యతే న సా చ[చ]సామర్థ్యహీనః[మే)(అనడ్వాన్]హలశకటాదివహనసామర్థః[చ)శకటవాహీ జనః(మే)(ధేనుః)దుగ్ధదాత్రీ(చ)దోగ్ధా(మే)(యజ్ఞేన)పశుశిక్షేణ (కల్పన్తామ్)సమర్థయన్తు.॥౨౭॥ అన్వయః :-మే పష్ఠవాట్ చ మే పష్ఠౌహీ చ మే ఉక్షా చ మే వశా చ మ ఋషభశ్చ మే వేహాశ్చ మేఽనడ్వాంశ్చ మే ధేనుశ్చ యజ్ఞేన కల్పన్తామ్. ॥౨౭॥ భావార్థః :- యే పశూన్ సుశిక్ష్య కార్యేషు సంయుఞ్జతే తే సిద్ధార్థా జాయన్తే. ॥౨౭॥

పదార్థము :-మే పష్ఠవాట్ = వీపుచే భారవహన మొనర్చు ఒంటె మున్నగునవి, చ = వానికి సంబంధించినవి, మే పష్ఠౌహీ = వీపుతో భారవహనమొనర్చు ఆడ యేనుగు, ఆడ యొంటెలు మొద లగునవి, చ = అవి మోయు పదార్థములు, మే ఉక్షా = నాకు చెందిన వీర్య సేచన సమర్థమైన వృషభము, చ = వీర్యమును ధారణ మొనర్చుగోవు,మే వశా = నా గొడ్డుబోతు ఆవు, చ = వీర్యహీన వృషభము, మే ఋషభః = నా బలిష్ఠ బలీవర్ధము, చ = బలసిన ఆవు, మే వేహత్ = నా ఈసుక పోవు ఆవు, వీర్యము చెడిపోయిన ఎద్దు, చ = సామర్థ్య హీనములైన గోవృషభములు, మే అనడ్వాత్ = హల శకటాదులను లాగు ఎద్దు, చ = బండితోలువాడు, మే ధేనుః = నాకుచెందిన క్రొత్తగా యీనిన పాడియావు, చ = పాలుపితుకు వాడు, వీరందరు-ఇవియన్నియు, యజ్ఞేన = పశుశిక్షారూప యజ్ఞముచే, కల్పంతామ్ = సమర్థము లగుగాక । ॥౨౭॥

భావార్థము :-పశువులకు మంచి శిక్షణ నొసగి కార్యములందు వినియోగపఱచువారు స్వప్రయోజనములను సాధించుకొని సుఖులగు చున్నారు. ॥౨౭॥ (౯౭౬).

౯౭౭ వాజాయేత్యస్య దేవా ఋషయః, సంగ్రామే విదాత్మా దేవతా, పూర్వస్య నిచృదతి శక్వరీ ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః ఇయ మిత్యుత్తరస్యార్చీ బృహ్యతీ ఛన్దః-ఋషభః స్వరః.

అథ కీదృశీ వాక్ స్వీకార్యేత్యాహ. ఇప్పు డెటువంటి వాణిని స్వీకరించ వలయును ?

వాజా॒య స్వాహా॑ ప్రస॒వా॒య స్వాహా॑ పి॒జా॒య స్వాహా॑ క్రత॑వే॒ స్వాహా॑ వస॑వే॒ స్వాహా॑ హ॒ర్పత॑యే॒ స్వాహాహ్నే॑ ము॒గ్ధాయ॒ స్వాహా॑ ము॒గ్ధాయ॑ వై॒నꣳ శి॒నా॒య స్వాహా॑ వి॒న॒ꣳశిన॑ ఆన్త్యాయ॒నా॒య స్వాహా॑ న్త్యా॑య భౌవ॒నా॒య స్వాహా॑ భువ॑నస్య॒ పత॑యే॒ స్వాహాధి॑పత॒యే స్వాహా॑ ప్ర॒జాప॑త॒యే స్వాహా॑ । ఇ॒యం తే॒ రాణ్మి॒త్రాయ॑ య॒న్తాసి॒ యమ॑న ఊ॒ర్జే త్వా॒ వృష్ట్యై॑ త్వా ప్ర॒జానాం॒ త్వాధి॑పత్యాయ ॥౨౮॥

వాజాయ, స్వాహా. ప్రసవాయేతి ప్ర+సవాయ, స్వాహా, అపిజాయ, స్వాహా, క్రతవే, స్వాహా, వసవే, స్వాహా, అహర్పతయే, స్వాహా, అహ్నే, ముగ్ధాయ, స్వాహా, ముగ్ధాయ, వైనꣳశినాయ, స్వాహా, వినꣳశిన ఇతి వినꣳశినే, ఆన్త్యాయనాయ, స్వాహా, ఆన్త్యాయ, భౌవనాయ, స్వాహా, భువనస్య, పతయే, స్వాహా, అధిపతయ ఇత్యధి+పతయే, స్వాహా, ప్రజాపతయ ఇతి ప్రజా + పతయే,

స్వాహా, ఇయమ్, తే, రాట్, మిత్రాయ, యన్తా, అసి, యమనః, ఊర్జే, త్వా, వృష్ట్యై, త్వా, ప్రజానామితి ప్ర+జానామ్, త్వా, అధిపత్యాయేత్యాధి—పత్యాయ.

పదార్థః :—(వాజాయ)సంగ్రామాయ (స్వాహా) సత్యా క్రియా (ప్రసవాయ) ఐశ్వర్యాయ సన్తానోత్పాదనాయ వా(స్వాహా)పురుషార్థబలయుక్తా సత్యా వాక్(అపిజాయ) స్వీకారాయ(స్వాహా) సాధ్వీ క్రియా (క్రతవే) విజ్ఞానాయ (స్వాహా) యోగాభ్యాసాదిక్రియా (వసవే) వాసాయ (స్వాహా) ధన ప్రాపికా క్రియా (అహర్పతయే) అహ్నాం పాలకాయ (స్వాహా) కాలవిజ్ఞాపితా క్రియా (అహ్నే) దినాయ (ముగ్ధాయ) ప్రాపితమోహాయ (స్వాహా) వైరాగ్య యుక్తా క్రియా (ముగ్ధాయ) మోహం ప్రాప్తాయ (వైనంశినాయ) వినష్టం శీలం యస్య తస్యాయం బోధస్తస్మై (స్వాహా) సత్యోపదేశికా వాక్ (వినంశినే) వినష్టం శీలాయ (అన్త్యాయనాయ) అన్తే భవ మయనం యస్య స అన్త్యాయనః స ఏవ తస్మై (స్వాహా) సత్యా వాణీ (అన్త్యాయ) అన్తే భవాయాన్త్యాయ (భౌవనాయ) భువనానా మయం సమ్బన్ధీ తస్మై [స్వాహా] సుష్ఠూపదేశః [భువనస్య] భవన్తి భూతాని యస్మిన్నస్య [పతయే] స్వామినే [స్వాహా] ఉత్తమా వాక్ [అధిపతయే] పతీనాం పాలికానామధిష్ఠాత్రే [స్వాహా] రాజవ్యవహారసూచికా క్రియా[ప్రజాపతయే]ప్రజారక్షకాయ[స్వాహా]రాజధర్మద్యోతికా నీతిః [ఇయమ్]నీతిః[తే]తవ[రాట్]యా రాజతే సా[మిత్రాయ]సుహృదే[యన్తా]నియామకః[అసి][యమనః] య స్సద్ గుణాన్ యచ్ఛతి సః[ఊర్జే]పరాక్రమాయ[త్వా]త్వామ్[వృష్ట్యై]పర్షణాయ[త్వా]త్వామ్ (ప్రజానామ్]పాలనీయానామ్[త్వా]త్వామ్[ఆధిపత్యాయ] అధిష్ఠాతృత్వాయ. ॥౨౮॥ *అన్వయః* :— యేన విదుషా వాజాయ స్వాహా ప్రసవాయ స్వాహా పిజాయ స్వాహా క్రతవే స్వాహా వసవే స్వాహాఽహర్పతయే స్వాహాఽహ్నే ముగ్ధాయ స్వాహా ముగ్ధాయ వైనంశినాయ స్వాహా వైనంశిన ఆన్త్యాయనాయ స్వాహాఽఽన్త్యాయ భౌవనాయ స్వాహా భువనస్య పతయే స్వాహాఽధిపతయే స్వాహా ప్రజాపతయే స్వాహా స్వీక్రియతే యస్య తే తవేయం రాడస్తి యో యమనస్త్వం మిత్రాయ యన్తాసి తం త్వా త్వా మూర్జే త్వా వృష్ట్యై త్వా ప్రజానామాధిపత్యాయ చ వయం స్వీకుర్వీమహి. ॥౨౮॥
భావార్థః :—యే మనుష్యాః ధర్మ్యవాక్క్రియాభ్యాం సహ ప్రవర్తన్తే తే సుఖాని లభన్తే య జితేన్ద్రియాస్తే రాజ్యం రక్షితుం శక్నువన్తి. ॥౨౮॥

పదార్థము :—ఏ విద్వాంసునిచే, వాజాయ = సంగ్రామమునకై, స్వాహా = సత్యక్రియ, ప్రసవాయ = ఐశ్వర్యోత్పత్తికై లేక సంతానోత్పత్తికై, స్వాహా = పురుషార్థము బలము కలగిన సత్య వాణి, అపిజాయ = గ్రహణ మొనర్చుటకై; స్వాహా = ఉత్తమక్రియ, క్రతవే = విజ్ఞానమునకై, స్వాహా = యోగాభ్యాసాది క్రియ, వసవే = నివాసస్థానమునకై, స్వాహా = ధనప్రాప్తికలిగించు క్రియ, అహర్పతయే = దినములను పాలించువానికై, స్వాహా = కాలవిజ్ఞానము నొసగు క్రియ, అహ్నే = దినమునకై లేక, ముగ్ధాయ = మూఢునికై, స్వాహా = వైరాగ్యయుక్త క్రియ, ముగ్ధాయ = మోహప్రాప్తుని కొఱకై, వైనంశినాయ = వినాశమొందు వాని కొనర్చబడు బోధకై, స్వాహా = సత్యహితోప దేశమొనర్చు వాణి, వినంశినే = వినాశము పొందు స్వభావమునకై, ఆంత్యాయ నాయ = చివరయిల్లు గలవానికై, స్వాహా = సత్యవాణి, అన్త్యాయ = నీచవర్ణమునం దుత్పన్న మైనవానికై, భౌవనాయ = భువన సంబంధికై, స్వాహా = ఉత్తమోపదేశము, భువనస్య = ప్రాణి మాత్రము ఉత్పన్నమగు భువనము యొక్క, పతయే = స్వామికై, స్వాహా = ఉత్తమ, వాణి, అధి

పతయే = పాలించువారిలో అధిష్ఠాతకై, స్వాహా = రాజ వ్యవహారమును తెలియ జేయు క్రియ మఱియు, ప్రజాపతయే = ప్రజలను పాలించు వాని కొఱకు, స్వాహా = రాజధర్మమును ప్రకాశ మొనర్చు నీతి స్వీకరించబడు చున్నదో మరియు, తే = ఏ నీ యొక్క, ఇయం రాట్ = ఈ రాజిల్లు విశేష నీతియున్నదో మఱియు, యమనః = సుగుణములను గ్రహించు నే నీవు, మిత్రాయ = మిత్రునికై, యన్తా అసి = ఉచిత సత్కార మొనర్చు వాడవై యున్నావో, త్వా = అట్టి నిన్ను, ఊర్జే = పరాక్రమముకొఱకు, త్వా = నిన్ను, వృష్ట్యై = వర్షమునకై, మఱియు, త్వా = నిన్ను, ప్రజానామ్ = పాలించదగు ప్రజల యొక్క, ఆధి పత్యాయ = అధిపతి యగుటకై, స్వీకరించుచున్నాము. ॥౨౮॥

భావార్థము :—ధర్మయుక్తవాణితోను ధార్మికక్రియతోను కూడియున్నవారు సుఖములను పొందు చున్నారు. జితేంద్రియులైనవారు రాజ్యపాలనమునకై సమర్థు లగుచున్నారు. ॥౨౮॥ (౯౭౨)

౯౭౩ ఆయుర్యజ్ఞేనేత్యస్య దేవా ఋషయః, యజ్ఞానుష్ఠాతాత్మా, దేవతా, పూర్వస్య స్వరాడ్వికృతిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః. స్తోమశ్చేత్యస్య బ్రాహ్మ్యుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

అథ కిం కిం యజ్ఞసిద్ధయే నియోజనీయ మిత్యాహ. యజ్ఞసిద్ధికై ఏమేమి యొనర్చ వలయును ?

ఆయు ర్యజ్ఞేన కల్పతాం ప్రాణో యజ్ఞేన కల్పతాం చక్షుర్యజ్ఞేన కల్పతాం శ్రోత్రం యజ్ఞేన కల్పతాం వాగ్యజ్ఞేన కల్పతాం మనో యజ్ఞేన కల్పతా మాత్మా యజ్ఞేన కల్పతాం బ్రహ్మా యజ్ఞేన కల్పతాం జ్యోతి ర్యజ్ఞేన కల్పతాం స్వర్యజ్ఞేన కల్పతాం పృష్ఠం యజ్ఞేన కల్పతాం యజ్ఞో యజ్ఞేన కల్పతామ్ । స్తోమశ్చ యజుశ్చఋక్చ సామ చ బృహచ్చ రథన్తరం చ । స్వర్దేవా అగన్మామృతా అభూమ ప్రజాపతేః ప్రజా అభూమ వేట్ స్వాహా ॥ ॥౨౯॥

ఆయుః, యజ్ఞేన కల్పతామ్, ప్రాణః యజ్ఞేన, కల్పతామ్, చక్షుః, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, శ్రోత్రమ్, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, వాక్, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, మనః, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, ఆత్మా, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, బ్రహ్మా, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, జ్యోతిః, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, స్వః, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, పృష్ఠమ్, యజ్ఞేన, కల్పతామ్, యజ్ఞః, యజ్ఞేన కల్పతామ్, స్తోమః, చ, యజుః, చ, ఋక్, చ, సామ, చ, బృహత్ చ, రథన్తరమితి రథమ్ + తరమ్, చ, స్వః, దేవాః, అగన్మ, అమృతాః, అభూమ, ప్రజాపతేరితి ప్రజా + పతేః ప్రజా ఇతి ప్ర + జాః, అభూమ, వేట్, స్వాహా.

పదార్థః :-(ఆయుః)ఏతి జీవనం యేన తత్(యజ్ఞేన)పరమేశ్వరస్య విదుషాం చ సత్కారేణ (కల్పతామ్) సమర్థం భవతు(ప్రాణః)జీవనహేతుః (యజ్ఞేన) సంగతికరణేన (కల్పతామ్) (చక్షుః)నేత్రమ్ (యజ్ఞేన)(కల్పతామ్)(శ్రోత్రమ్) శ్రవణేన్ద్రియమ్ (యజ్ఞేన) (కల్పతామ్) (వాక్) వక్తి యయా సా వాణీ(యజ్ఞేన) (కల్పతామ్)(మనః)అన్తఃకరణమ్(యజ్ఞేన)(కల్పతామ్)(ఆత్మా) అతతి శరీరమిన్ద్రియాణి ప్రాణాంశ్చ వ్యాప్నోతి సః(యజ్ఞేన)(కల్పతామ్)(బ్రహ్మా)చతుర్వేదవిద్విద్వాన్(యజ్ఞేన కల్పతామ్) (జ్యోతిః) న్యాయ ప్రకాశః(యజ్ఞేన కల్పతామ్)(స్వః)సుఖమ్(యజ్ఞేన)(కల్పతామ్)(పృష్ఠమ్) జ్ఞాతు మిచ్ఛా (యజ్ఞేన)అధ్యయనాఖ్యేన (కల్పతామ్) (యజ్ఞః)సఙ్గన్తవ్యో ధర్మః(యజ్ఞేన) సత్యవ్యవహారేణ (కల్పతామ్)(స్తోమః) స్తువన్తి యస్మిన్ సోఽథర్వవేదః (చ) (యజుః) యజతి యేన స యజుర్వేదః (చ)(ఋక్)ఋగ్వేదః(చ)(సామ)సామవేదః(చ)(బృహత్)మహత్(చ)(రథన్తరమ్) సామస్తోత్రవిశేషః(చ)(స్వః)మోక్షసుఖమ్(దేవాః)విద్వాంసః(అగన్మ)ప్రాప్నుయామ(అమృతాః)జన్మమరణ దుఃఖరహితాః సన్తః(అభూమ)భవేమ(ప్రజాపతేః)సకలసంసారస్య స్వామినో జగదీశ్వరస్య (ప్రజాః)పాలనీయాః(అభూమ)భవేమ(వేట్)సత్క్రియయా(స్వాహా)సత్యయా వాణ్యా. ॥౨౯॥

అన్వయః :-హే మనుష్య! తే తవ ప్రజానా మాధిపత్యాయాయు ర్యజ్ఞేన కల్పతాం ప్రాణో యజ్ఞేన కల్పతాం చక్షు ర్యజ్ఞేన కల్పతాం శ్రోత్రం యజ్ఞేన కల్పతామ్ వాగ్ యజ్ఞేన కల్పతాం మనో యజ్ఞేన కల్పతాం మాత్మా యజ్ఞేన కల్పతాం బ్రహ్మా యజ్ఞేన కల్పతాం జ్యోతిర్యజ్ఞేన కల్పతాం స్వర్యజ్ఞేన కల్పతాం పృష్ఠం యజ్ఞేన కల్పతామ్ యజ్ఞో యజ్ఞేన కల్పతాం స్తోమశ్చ యజుశ్చ ఋక్ చ సామ చ బృహచ్చ రథన్తరం చ యజ్ఞేన కల్పతామ్. హే! దేవా విద్వాంసో యథా వయ మమృతాః స్వరగన్మ ప్రజాపతేః ప్రజా అభూమ వేట్ స్వాహాయుక్తాశ్చ భూమ తథా యూయమపి భవత. ॥౨౯॥

భావార్థః :-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. పూర్వమన్త్రాత్(తే)(ఆధిపత్యాయ)ఇతి పదద్వయ మనువర్తతే, మనుష్యా ధార్మికవిద్వదనుకరణేన యజ్ఞాయ సర్వం సమర్ప్యపరమేశ్వరం న్యాయాధీశం రాజానం చ మత్వా సతతం న్యాయపరాయణా భూత్వా సుఖినః స్యుః. ॥౨౯॥

పదార్థము :-మానవులారా! మీ ప్రజలకు అధిపతి యగుటకు, ఆయుః = జీవన వయస్సు, యజ్ఞేన = పరమేశ్వర పూజచే, మహాత్ముల సత్కారముచే, కల్పతామ్ = సమర్థమగు గాక! ప్రాణః = జీవనహేతువగు ప్రాణవాయువు, యజ్ఞేన = సంగమొనర్చుటచే, కల్పతామ్ = సమర్థమగు గాక! చక్షుః = నేత్రము, యజ్ఞేన = పరమేశ్వర పూజచే లేక విద్వాంసుని సత్కారముచే, కల్పతామ్ = సమర్థమగునుగాక! శ్రోత్రమ్ = చెవులు. యజ్ఞేన = ఈశ్వరుని లేక విద్వాంసుని సత్కారముచే, కల్పతామ్ = సమర్థము లగుగాక! వాక్ = వాణి, యజ్ఞేన = ఈశ్వర విద్వాంసుల సత్కారముచే, కల్పతామ్ = సమర్థమగు గాక! మనః = సంకల్ప వికల్ప మొనర్చు మనస్సు, యజ్ఞేన = ఈశ్వర విద్వాంసుల సత్కారముచే, కల్పతామ్ = సమర్థమగు గాక! ఆత్మా = శరీరేంద్రియ ప్రాణాది వాయువులందు వ్యాప్తమగుచున్న ఆత్మ,యజ్ఞేన = ఈశ్వర విద్వాంసుల సత్కారముచే, కల్పన్తామ్ = సమర్థమగు గాక! బ్రహ్మా = నాలుగు వేదముల నెఱుగు విద్వాంసుడు. యజ్ఞేన = పరమాత్మ విద్వాంసుల సత్కారముచే, కల్పంతామ్ = సమర్థమగుగాక! జ్యోతిః = న్యాయప్రకాశము, యజ్ఞేన = దేవపండిత సత్కారముచే, కల్పతామ్ = సమర్థమగుగాక! స్వః = సుఖము, యజ్ఞేన కల్పతామ్ = దేవపండిత సత్కారములచే సమర్థమగుగాక! పృష్ఠమ్ = జిజ్ఞాస, యజ్ఞేన = పఠనరూప యజ్ఞముచే, కల్పతామ్ = సమర్థమగుగాక! యజ్ఞః = పొందదగు ధర్మము, యజ్ఞేన = సత్యవ్యవహార

ముచే, కల్పతామ్ = సమర్థమగు గాక ! స్తోమః = స్తుతియున్న యథర్వవేదము, చ = మరియు, యజుః = జీవము సత్కార్యములాది యొనర్చు యజుర్వేదము. చ = మరియు. ఋక్ = స్తుతి సాధక మగు ఋగ్వేదము, చ = మరియు.సామ = సామవేదము, చ = మరియు, బృహత్ = అత్యంత గొప్పవస్తువు, చ = మరియు సామవేదముయొక్క. రథన్తరమ్ చ = రథంతరమను స్తోత్రము కూడ ఈశ్వర విద్వాంసుల సత్కారిములచే సమృద్ధములగు గాక ! దేవాః = విద్వాంసులారా ! మే మెటుల, అమృతాః = జన్మ మరణదుఃఖ రహితులమై, స్వః = మోక్ష సుఖమును, అగన్మ = పొందు దుమో, లేక ప్రజాపతేః = సమస్త లోకముల కధిపతియగు జగదీశ్వరునికి. ప్రజాః = పాలించదగిన ప్రజలము, అభూమ = అగుదుమో మరియు. వేట్ = ఉత్తమ క్రియావంతులము, స్వాహా = సత్య వాణీయుతులము, అభూమ = అగుదుమో అటులనే మీరును గండు. ॥౨౯॥

భావార్థము :-ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది, ఇట పూర్వమంత్రము నుండి "తే, ఆధిపత్యాయ" అను రెండు పదములు యనువృత్తి వచ్చినది.మానవులు ధార్మికవిద్వాం సుల యనుకరణముచే యజ్ఞమునకై సర్వము సమర్పించి పరమేశ్వరుని- రాజును న్యాయాధీశులుగ భావించి న్యాయపరాయణులై నిరంతరము సుఖులు కావలయును. ॥౨౯॥ (౯౩౯)

---

౯౪౦ వాజస్యేత్యస్య దేవా ఋషయః, రాజ్యవానాత్మా దేవతా, స్వరాడ్జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పునర్మనుష్యైఃకస్య కథముపాసనా కార్యేత్యాహ. మానవు లెటుల ఎవనిని ఉపాసించ వలయును.

వాజస్య ను ప్రసవే మాతరం మహీమదితిం నామ వచసా కరామహే ।
యస్యామిదం విశ్వం భువనమావివేశ తస్యాన్నో దేవః సవితా ధర్మ సావిషత్ ॥

వాజస్య, ను, ప్రసవ, ఇతి ప్ర+సవే, మాతరమ్, మహీమ్, అదితిమ్, నామ, వచసా, కరామహే, యస్యామ్, ఇదమ్, విశ్వమ్, భువనమ్, ఆవివేశేత్యా+ వివేశ, తస్యామ్, నః, దేవః, సవితా, ధర్మ, సావిషత్. (30)

పదార్థః:-(వాజస్య)వివిధోత్తమస్యాన్నస్య(ను)ఏవ(ప్రసవే)ఉత్పాదనే (మాతరమ్)మాన్యని మిత్తమ్(మహీమ్)మహతీం భూమిమ్(అదితిమ్) కారణరూపేణ నిత్యామ్ (నామ)ప్రసిద్ధా (వచసా) వచనేన(కరామహే)కుర్యామ్,అత్ర వికరణవ్యత్యయేన శప్(యస్యామ్) పృథివ్యామ్(ఇదమ్)ప్రత్యక్ష మ్(విశ్వమ్)సర్వమ్(భువనమ్)భవన్తి యస్మింస్తత్ స్థూలం జగత్(ఆవివేశ)ఆవిష్టమస్తి (తస్యామ్) (నః)అస్మాకమ్(దేవః)శుద్ధస్వరూపః(సవితా)సకలైశ్వర్యయుక్త ఈశ్వరః (ధర్మ) ధారణామ్ (సావి షత్)సువతు. ॥౩౦॥ అన్వయః :-వాజస్య ప్రసవే ను వర్తమానా వయం మాతర మదితిం మహీం నామ వచసా కరామహే యస్యా మిదం విశ్వం భువన మావివేశ తస్యాం సవితా దేవో నో ధర్మ సావిషత్. ॥౩౦॥ భావార్థః :-యేన జగదీశ్వరేణ సర్వస్యాధికరణం యా భూమి ర్ని ర్మితా సా సర్వం ధరతి స ఏవ సర్వై ర్మనుష్యై రుపాసనీయః. ॥౩౦॥

పదార్థము :-వాజస్య = వివిధప్రకారముల ఉత్తమఅన్నమును, ప్రసవే ను = ఉత్పన్న మొన ర్చుటలోనే తత్పరులమైయున్న మేము, మాతరమ్ = మాన్యహేతువు. అదితిమ్ = కారణరూపమున నిత్యమునగు, మహీమ్ = భూమిని, నామ = ప్రసిద్ధి యందు, వచసా కరామహే = వాణిచే యుక్త

మొనర్చెదము. యస్యామ్ = ఏ పృథివిలో, ఇదమ్ విశ్వమ్ భువనమ్ = ఈ సకల జగత్తు, ఆవివేశ = వ్యాప్తమైయున్నదో, తస్యామ్ = ఆ పృథివియందు, సవితా = సకలైశ్వర్య వంతుడు, దేవః = శుద్ధస్వరూపుడు నగు ఈశ్వరుడు. సః ధర్మ = మా యుత్తమకర్మల ధారణమును, సావిషత్ = ఉత్పన్న మొనర్చును గాక ॥ ॥౩౦॥

భావార్థము :—ఏ జగదీశ్వరుడు సకలాధారములను నే గూడని నిర్మించెనో, మఱియు నెయ్యది సర్వమును ధారణ మొనర్చుచున్నదో, ఆ యీశ్వరుడే సకలమానవుల కుపాసించ దగినవాడు. ॥౩౦॥

---

౫౭౦ విశ్వే అద్యేత్యస్య దేవా ఋషయః, విశ్వేదేవా దేవతాః, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

అథ ప్రాణినాం కర్తవ్య ముపదిశ్యతే. ప్రాణుల కర్తవ్య ముపదేశించబడు చున్నది.

విశ్వేఽఅద్య మరుతో విశ్వఽఊతీ విశ్వే భవన్త్వగ్నయః, సమిద్ధాః ।

విశ్వే నో దేవా అవసా గమన్తు విశ్వమస్తు ద్రవిణం వాజోఽఅస్మే ॥ ॥౩౧॥

విశ్వే, అద్య, మరుతః, విశ్వే, ఊతీ, విశ్వే, భవన్తు, అగ్నయః, సమిద్ధా ఇతి సమ్ ఇద్ధాః, విశ్వే, నః, దేవాః, అవసా, ఆ, గమన్తు, విశ్వమ్, అస్తు, ద్రవిణమ్, వాజః, అస్మే, ఇత్యస్మే. (31)

పదార్థః :—(విశ్వే)సర్వే(అద్య)(మరుతః)వాయవః(విశ్వే)(ఊతీ) ఊత్యా రక్షణాదినా సహ. అత్ర సుపాం సు లుగితి పూర్వసవర్ణాదేశః(విశ్వే)(భవన్తు)(అగ్నయః)పావకా ఇవ(సమిద్ధాః)సమ్యక్ ప్రదీప్తాః(విశ్వే)(నః)అస్మాకం(దేవాః)విద్వాంసః(అవసా) పాలనాదినా (ఆ)సమన్తాత్ (గమన్తు) గచ్ఛన్తు. అత్ర బహులం ఛన్దసీతి శపో లుక్(విశ్వమ్)అఖిలమ్(అస్తు)ప్రాప్తం భవతు(ద్రవిణమ్) ధనమ్(వాజః)అన్నమ్(అస్మే)అస్మభ్యమ్. ॥౩౧॥అన్వయః :—అస్యాం పృథివ్యా మద్య విశ్వే మరుతో విశ్వప్రాణినః పదార్థాశ్చ విశ్వే సమిద్ధా అగ్నయ ఇవ న ఊతీ భవన్తు విశ్వే దేవా అవసాఽఽగమన్తు యతోఽస్మే విశ్వం ద్రవిణం వాజశ్చాస్తు. ॥౩౧॥ భావార్థః :—యే మనుష్యా ఆలస్యం విహాయ విదుషః సంగత్య పృథివ్యా ప్రయతన్తే తే సమగ్రానుత్తమాన్ పదార్థాన్ ప్రాప్నువన్తి.

పదార్థము :—ఈ పృథివియందు, అద్య = నేడు, విశ్వే మరుతః = సమస్త పవనములు, విశ్వే = సమస్తప్రాణులు పదార్థములు, విశ్వే సమిద్ధాః అగ్నయః = బాగుగ ప్రజ్వలించు సమస్తాగ్నులనుబోలు మానవులు, నః ఊతీ = మా రక్షాదులచే,భవన్తు = ప్రసిద్ధు లగుదురుగాక ॥ విశ్వే దేవాః = సకల విద్వాంసులు, అవసా = పాలనాదులతో, ఆ గమన్తు = విచ్చేయుదురు గాక ॥ వచ్చి మమ్ము రక్షించుదురు గాక ॥ దానిచే, అస్మే = మాకు, విశ్వమ్ ద్రవిణమ్ = సమస్త ధనము, వాజః = అన్నము, అస్తు = ప్రాప్తించు గాక ॥ ॥౩౧॥

భావార్థము :—ఆలస్యమును వదలి విద్వత్సంగ మొనర్చి యీ పృథివియందు ప్రయత్న మొనర్చువారు సకల శ్రేష్ఠ పదార్థములను పొందుచున్నారు. ॥౩౧॥ (౫౭౦)

---

౫౭౧ వాజో న ఇత్యస్య దేవా ఋషయః, అన్నవాన్ విద్వాన్ దేవతా, నిచృదార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

అథ విద్వాన్ ప్రజాశ్చ కథం వర్తేరన్నిత్యాహ. విద్వాంసులు ప్రజలు ఎటుల మెలగ వలయును ?

వాజో నః స॒ప్త ప్ర॒దిశ॒శ్చత॑స్రో వా పరా॒వతః ।

వాజో నో॒ విశ్వై॒ర్దేవై॒ర్ధన॑సాతా వి॒హావ॑తు ॥ ॥౩౨॥

వాజః, నః, స॒ప్త, ప్ర॒దిశ॒ ఇతి ప్ర॒దిశః, చత॑స్రః, వా, ప॒రా॒వత॒ ఇతి పరా+వతః, వాజః, న॒, వి॒శ్వైః, దే॒వైః, ధనసాతా॒విత్రి ధన + సాతౌ, ఇ॒హ, అ॒వ॒తు ॥

పదార్థః :-(వాజః)అన్నాదిః (నః)అస్మాన్ (సప్త) (ప్రదిశః) ప్రదిశ్యన్తే తాః (చతస్రః) పూర్వాద్యా దిశః(వా)చార్థే(పరావతః)దూరస్థాః (వాజః)శాస్త్రబోధో, వేగో వా (నః) అస్మాకమ్(విశ్వైః)అఖిలైః(దేవైః)విద్వద్భిః(ధనసాతౌ)ధనానాం సంవిభక్తౌ(ఇహ)అస్మింల్లోకే (అవతు) రక్షతు ప్రాప్నోతు వా. ॥౩౨॥ అన్వయః :-హే విద్వాంసో ! యథా విశ్వైర్దేవైః సహ వర్తమానో వాజ ఇహ ధనసాతౌ నోఽవతు వా నో వాజః సప్త ప్రదిశః పరావత శ్చతస్రో దిశోఽవతు తథైతా యూయం సతతం రక్షత. ॥౩౨॥ భావార్థః :-మనుష్యైః పుష్కలాన్నేన స్వేషాం పాలన మస్యాం పృథివ్యాం సర్వాసు దిక్షు సత్కీర్తిః స్యాదితి సజ్జనా ఆదర్తవ్యాః. ॥౩౨॥

పదార్థము :-విద్వాంసులారా ! ఎటుల, విశ్వైః దేవైః = సకల విద్వాంసులతో పాటు,వాజః = అన్నాదులు, ఇహ = ఈ లోకమున,ధనసాతౌ = ధనమును విభజించుటలో,నః = మాకు, అవతు = లభించునో ! వా = లేక, నః = మాయొక్క, వాజః = శాస్త్రజ్ఞానము, వేగము, సప్త ప్రదిశః = చక్కగ బోధించబడిన యేడు లోక లోకాంతరములను, పరావతః = దూర దూరముగనున్న, చతస్రః = పూర్వాది చతుర్దిశలను పాలించునో ! అనగా ఉత్తమ పదార్థము లన్నిటిని రక్షించునో, అటులనే వీని రక్షణ మీరును నిరంతర మొనర్చుడు. ॥౩౨॥

భావార్థము :-మానవులు పుష్కలాహార పదార్థములతో స్వరక్షణ ఒనర్చవలయును, మఱియు నీ జగత్తు నందంతట సత్కీర్తి లభించునటుల సత్పురుషులను సమ్మానించ వలయును. ॥౩౨॥

---

౮౯౨ వాజో న ఇత్యస్య దేవా ఋషయః, అన్నపతిర్ దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కిం కిమభీప్సితవ్య మిత్యాహ. మఱల మానవులు ఏమేమి కోరదగును ?

వాజో నో॒ఽఅ॒ద్య ప్ర సు॑వాతి॒ దాన॑ం వాజో దే॒వాఁ ౨॥ఋతుభిః కల్పయాతి ।

వాజో హి మా సర్వ॑వీరం జజా॒న విశ్వా॒ ఆశా॒ వాజ॑పతి ర్జయేయమ్ ॥౩౩॥

వాజః, నః, అ॒ద్య, ప్ర, సు॒వా॒తి॒, దాన॑మ్, వాజః, దే॒వాన్, ఋ॒తుభి॒రి॒త్యృతు+భిః, క॒ల్ప॒యా॒తి॒, వాజః, హి, మా, సర్వ॑వీర॒మి॒తి సర్వ+వీరమ్, జ॒జాన, విశ్వాః, ఆశాః, వాజపతి॒ రితి॒ వాజ+పతిః, జ॒యే॒య॒మ్. (33)

పదార్థః :-(వాజః)అన్నమ్(నః)అస్మభ్యమ్(అద్య)అస్మిన్దినే(ప్ర)(సువాతి)ప్రేరయేత్ (దానమ్) (వాజః)(దేవాన్)విదుషో దివ్యాన్గుణాన్ వా(ఋతుభిః)వసంతాదిభిః(కల్పయాతి)సమర్థయేత్ (వాజః)

(హి)ఖలు(మా) మామ్ (సర్వవీరమ్)సర్వే వీరా యస్మాత్ తమ్(జజాన)జనయతు. అత్ర లోడర్థే లిట్ (విశ్వాః)సమగ్రాః(ఆశాః) దిశః(వాజపతిః)అన్నాద్యధిష్ఠాతా(జయేయమ్)ఉత్కర్షేయమ్. ॥౩౩॥
అన్వయః :–హే మనుష్యా ! యథాఽద్య యద్వాజో నో దానం ప్రసువాతి వాజ ఋతుభి ర్దేవాన్ కల్పయాతి యద్ధి వాజః సర్వవీరం మా జజాన తేనాహం వాజపతి ర్భూత్వా విశ్వా ఆశా జయేయమ్. తథా యూయ మపి జయత. ॥౩౩॥ భావార్థః :–యావ న్తీహ ఖలు వస్తూని సంతి తావతా మన్న మేవ శ్రేష్ఠ మ స్తి యతోఽన్నవాన్ సర్వత్ర విజయీ జాయతే. ॥౩౩॥

పదార్థము :–మానవులారా ! ఎటుల, అద్య = నేడు, వాజః = ఏ యన్నము, నః = మమ్ము, దానమ్ వితరణమునకై, ప్రసువాతి = ప్రేరేపించు చున్నదో, వాజః = వేగరూప గుణము, ఋతుభిః = వసంతాది ఋతువులచే, దేవాన్ = మంచి గుణములను, [విద్వాంసులను]. కల్పయాతి = పొందుటకు సమర్థ మొనర్చు చున్నదో, లేక, హి వాజః = ఏ అన్న మైతే, సర్వవీరమ్ = సకల వీరులను కలిగి యున్న బలవంతుడనగు, మా = నన్ను, జజాన = ప్రసిద్ధ మొనర్చునో, దానిచే నేను, వాజపతిః = అన్నాదుల కధిష్ఠాతనై, విశ్వాః ఆశాః జయేయమ్ = సకల దిశలను జయించెదను గాక ; అటులనే మీరును జయించుడు. ॥౩౩॥

భావార్థము :–ఈ పృథివి మీదనున్న పదార్థములన్నిటిలో అన్నమే ప్రశంసించ దగినదై యున్నది. ఏలయన అన్నముగల పురుషుడే సర్వస్థలములందు విజయము పొందు చున్నాడు. ॥౩౩॥

౩౪ వాజః పురస్తాదిత్యస్య దేవా ఋషయః, అన్నపతిర్ దేవతా, త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః, అన్న మేవ సర్వాన్ పాలయతీత్యాహ. అన్న మే అందఱిని రక్షించుచున్నది.

వాజః, పురస్తాదుత మధ్యతో నో వాజో దేవాన్ హవిషా వర్ధయాతి ।
వాజో హి మా సర్వవీరం చకార సర్వా ఆశా వాజపతి ర్భవేయమ్ ॥

వాజః, పురస్తాత్, ఉత, మధ్యతః, నః, వాజః, దేవాన్, హవిషా, వర్ధయాతి, వాజః, హి, మా, సర్వవీరమితి సర్వ+వీరమ్, చకార, సర్వాః, ఆశాః, వాజపతిరితి వాజ+పతిః, భవేయమ్. (34)

పదార్థః:–(వాజః)అన్నమ్(పురస్తాత్)ప్రథమతః(ఉత)అపి(మధ్యతః)(నః)అస్మాన్(వాజః) అన్నమ్(దేవాన్)దివ్యాన్ గుణాన్(హవిషా)దానేనాదానేన చ(వర్ధయాతి)వర్ధయేత్(వాజః) (హి) కిల (మా)మామ్(సర్వవీరమ్)సర్వే వీరా యస్య తమ్(చకార)కరోతి(సర్వాః)(ఆశాః) దిశః (వాజపతిః) అన్నాదిరక్షకః(భవేయమ్). ॥౩౪॥ అన్వయః :–యద్వాజో హవిషా పురస్తాదుత మధ్యతో నో వర్ధయాతి యద్వాజో దేవాంశ్చ వర్ధయాతి యద్ధి వాజో మా సర్వవీరం చకార తేనాహం వాజపతి ర్భవేయం సర్వా ఆశా జయేయం చ. ॥౩౪॥ భావార్థః :–అన్న మేవ సర్వాన్ ప్రాణినో వర్ధయతి. అన్నేనైవ ప్రాణినః సర్వాసు దిక్షు భ్రమ న్త్యన్నేన వినా కిమపి కర్తుం న శక్నువ న్తి.

పదార్థము :–వాజః = ఏ అన్నము, హవిషా = దానగ్రహణముల వలన, భుజించుట వలన, పురస్తాత్ ఉత మధ్యతః = పూర్వము మఱియు మధ్య, నః వర్ధయాతి = మమ్ము వర్ధింప జేయు చు

న్నదో, మఱియు, వాజః = ఏ యన్నము, దేవాన్ = దివ్యగుణములను వర్ధింప జేయునో, హి వాజః = ఏ యన్నమైతే, మా = నన్ను, సర్వవీరమ్ = సమస్త వీరులను కలిగి యున్న వానినిగ, చకార = చేయుచున్నదో దానిచే నేను, వాజపతిః = అన్నాది పదార్థముల రక్ష యొనర్చువానినిగ, భవేయమ్ = అగుదును గాక ! మఱియు, సర్వాః ఆశాః = సకల దిశలను జయించెదను గాక ! ॥౩౪॥

భావార్థము :- అన్నమే సకల ప్రాణులను వర్ధింప జేయుచున్నది. అన్నము వలననే సకల ప్రాణులు సమస్త దిశలందు భ్రమించుచున్నవి. అన్నము లేనిదే ఎవరును ఏమియు చేయజాలరు.

---

౫౦౪ సంమాసృజామీత్యస్య దేవా ఋషయః, రసవిద్యావిద్విద్వాన్ దేవతా, స్వరాడార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పున ర్మనుష్యాః కిం కుర్యు రిత్యుపదిశ్యతే. మఱల మానవులేమి చేయుదురు?

సం మా సృజామి పయసా పృథివ్యాః సం మా సృజామ్యద్భి రోషధీభిః ।

సో౨ఽహం వాజꣳ సనేయమగ్నే ॥ ॥౩౫॥

సమ్, మా, సృజామి, పయసా, పృథివ్యాః, సమ్, మా, సృజామి, అద్భి రిత్యత్+భిః, ఓషధీభిః, సః, అహమ్, వాజమ్, సనేయమ్, అగ్నే. (35)

పదార్థః :-(సమ్)ఏకీభావే(మా)మామ్(సృజామి)సంవధ్నామి(పయసా) రసేన (పృథివ్యాః) (సమ్)(మా)(సృజామి)(అద్భిః)సంసాధితైః శుద్ధైః(ఔషధీభిః)సోమలతాదిభిః(సః)(అహమ్)(వాజమ్) అన్నమ్(సనేయమ్)సంభజేయమ్(అగ్నే)విద్వన్. ॥౩౫॥ అన్వయః :- హే అగ్నే ! రసవిద్యావిద్విద్వన్ యో౨ఽహం పృథివ్యాః పయసా మా సంసృజామి. అద్భి రోషధీభిః సహ చ మా సంసృజామి, సో౨ఽహం వాజం శనేయ మేవం త్వమప్యాచర. ॥౩౫॥ భావార్థః :-అత్ర వాచకలుప్తోపమాలకారః. హే మనుష్యా ! యథా౨ఽహం వైద్యకశాస్త్రరీత్యా౨ఽన్నపానాదికం కృత్వా సుఖీ భవామి తథా యూయ మపి ప్రయతధ్వమ్. ॥౩౫॥

పదార్థము :-అగ్నే = రసవిద్య నెఱుగు విద్వాంసుడా ! ఏ నేను, పృథివ్యాః = పృథివియొక్క, పయసా = రసముతో, మా = నన్ను, సం సృజామి = కలుపు చున్నానో లేక, అద్భిః = మంచిశుద్ధ జలములతోను, ఓషధీభిః = సోమలతాద్యోషధులతోను, మా = నన్ను, సంసృజామి = సంబంధమొనర్చు చున్నానో, సః అహమ్ = అట్టి నేను, వాజమ్ = అన్నమును, స నేయమ్ = సేవించెదనుగాక, ఇదే విధముగ నీవును ఆచరించుము. ॥౩౫॥

భావార్థము :-ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. మానవులారా నేనెటుల వైద్యక శాస్త్రపద్ధతితో అన్నపానాదు లొనర్చి సుఖుడ నగుచున్నానో అటులనే మీరును ప్రయత్నించుడు. ॥౩౫॥ (౫౦౪)

---

౫౦౫ పయః పృథివ్యామిత్యస్య దేవా ఋషయః, రసవిద్విద్వాన్ దేవతా, ఆర్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.

మనుష్యాః జలరసవిదః స్యు రిత్యాహ. మానవులు జలరస విదులు కావలయును.

పయః పృథివ్యాం పయ ఓషధీషు పయో దివ్య న్తరిక్షే పయో ధాః ।

పయస్వతీః ప్రదిశః సన్తు మహ్యామ్ ॥ ॥౩౬॥

పయః, పృథివ్యామ్, పయః, ఓషధీషు, పయః, దివి, అన్తరిక్షే, పయః, ధాః, పయస్వతీః, ప్రదిశ ఇతి ప్ర+దిశః, సన్తు, మహ్యామ్. (36)

పదార్థః :—(పయః)జలరసఞ్చ(పృథివ్యామ్)(పయః)(ఓషధీషు) (పయః)(దివి)శుద్ధే ప్రకాశే (అన్తరిక్షే)సూర్యపృథివ్యో ర్మధ్యే(పయః)రసమ్(ధాః)దధీథాః (పయస్వతీః)పయో బహూరసో విద్యతే యాసు తాః(ప్రదిశః)ప్రకృష్టా దిశః(సన్తు)(మహ్యామ్). ॥౩౬॥ అన్వయః :- హే విద్వంస్త్వం పృథివ్యాం యత్పయ ఓషధీషు యత్పయో దివ్యన్తరిక్షే యత్పయో ధాస్తత్సర్వం పయోఽహమపి ధరామి. యాః ప్రదిశః పయస్వతీ స్తుభ్యం సన్తు తా మహ్య మపి భవన్తు. ॥౩౬॥ భావార్థః :—యే మనుష్యా జలాది సంయుక్తేభ్యః పృథివ్యాదిభ్యః ఉత్తమాన్నాన్ రసాంశ్చ సంగృహ్య ఖాదన్తి పిబన్తి చ తేఽరోగా భూత్వా సర్వాసు దిక్షు కార్యం సాద్ధుం గన్తు మాగన్తుం వా శక్నువన్తి దీర్ఘాయుషశ్చ జాయన్తే. ॥౩౬॥

పదార్థము :—విద్వాంసుడా! నీవు, పృథివ్యామ్ పయః = భూమి మీద నే జల దుగ్ధాదుల రసమును, ఓషదీషుపయః = ఓషధులందలి ఏ జలమును, దివి అన్తరిక్షే పయః = శుద్ధ నిర్మల ప్రకాశమున లేక తరణిధరణులమధ్య ఏ రసమును, ధాః = ధారణ మొనర్చు చున్నావో, పయః = ఆ సమస్త జలమును,లేక దుగ్ధరసమును నేనును ధారణ మొనర్చెదను,ప్రదిశః = ఏ దిశాప్రదిశలు నీకు, పయస్వతీః = బహూరసవంతములై నవిగ. సంతు = అగునో అవి, మహ్యామ్ = నాకును నగుగాక ! ॥౩౬॥

భావార్థము :—ఏ మానవులు జలాది సంయుక్తములగు పృథివ్యాదులనుండి ఉత్తమాన్నములను, రసములను సంగ్రహించి తినుచున్నారో త్రాగుచున్నారో వారు రోగరహితులై సకల దిశలందు కార్యమును సాధించుటకు, లేక రాకపోకలొనరించుటకు శక్తివంతు లగుచున్నారు, దీర్ఘాయుష్మంతులు నగు చున్నారు. ॥౩౬॥ (౫౮౫)

---

౫౮౬ దేవస్యత్వేత్యస్య దేవా ఋషయః, సామ్రాడ్ రాజా దేవతా, ఆర్షీ పంక్తి శ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

పున ర్మనుష్యాః కీదృశం రాజానం మన్యేర న్నిత్యుపదిశ్యతే.

మానవు లెటువంటి వానిని రాజుగ భావించ వలయును ?

దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవేఽశ్వినో ర్బాహుభ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యామ్ ।
సరస్వత్యై వాచో యన్తు యన్త్రేణాగ్నేః సామ్రాజ్యేనాభిషిఞ్చామి ॥౩౭॥

దేవస్య, త్వా, సవితుః, ప్రసవ ఇతి ప్ర+సవే, అశ్వినోః, బాహుభ్యామితి బాహు+భ్యామ్, పూష్ణః, హస్తాభ్యామ్, సరస్వత్యై, వాచః, యన్తు, యన్త్రేణ, అగ్నేః, సామ్రాజ్యేనేతి, సామ్+రాజ్యేన, అభిషిఞ్చామీత్యభి+సిఞ్చామి. (37)

పదార్థః :—(దేవస్య)స్వప్రకాశ స్యైశ్వరస్య(త్వా)త్వామ్(సవితుః)సకలైశ్వర్యప్రాపకస్య(ప్రసవే)ప్రసూతే జగతి(అశ్వినోః)సూర్యాచన్ద్రమసోః ప్రతాపశీతలత్వాభ్యామివ(బాహుభ్యామ్)భుజాభ్యామ్

(పూష్ణః)ప్రాణస్య ధారణాకర్షణాభ్యామివ(హస్తాభ్యామ్)కరాభ్యామ్(సరస్వత్యై)పరో విజ్ఞానం విద్యతే యస్యాస్తస్యాః. అత్ర షష్ఠ్యర్థే చతుర్థీ(వాచః)వాణ్యాః (యన్తుః)నియన్తుః (యన్త్రేణ) కలాకౌశలత యోత్పాదితేన(అగ్నేః)విద్యుదాదేః(సామ్రాజ్యేన)యః సమగ్రాయా భూమేర్మధ్యే సమ్యక్ రాజతే స సమ్రాట్ తస్య భావేన సార్వభౌమత్వేన(అభిషిఞ్చామి). ॥౩౭॥ అన్వయః :—హే విద్వన్! రాజన్ ! యథాఽహం త్వా సవితుర్దేవస్య ప్రసవేఽశ్వినోర్బాహుభ్యామ్ పూష్ణో హస్తాభ్యామ్. సరస్వత్యై వాచో యన్తురగ్నేర్యన్త్రేణ సామ్రాజ్యే నాభిషిఞ్చామి. తథా భవాన్సుఖేన మామభిషిఞ్చతు. ॥౩౭॥ భావార్థః :—అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. మనుష్యైః సర్వవిద్యావిద్భిర్భూత్వా సూర్యాదిగుణకర్మసదృశస్వభావో రాజా మన్తవ్యః. ॥౩౭॥

పదార్థము :—విద్వాంసుడైన రాజా ! త్వా = నిన్ను. సవితుః = సకలైశ్వర్యములను సమకూర్చువాడును, దేవస్య = స్వయంప్రకాశకుడు నగు పరమేశ్వరుడు, ప్రసవే = సృజించిన జగత్తులో, అశ్వినోః = సూర్య చంద్రుల ప్రతాప శీతలత్వములవలె నుండు, బాహుభ్యామ్ = భుజములచే, పూష్ణః = పుష్టినొసగు ప్రాణములను ధారణాకర్షణము లొనర్చునటువంటి, హస్తాభ్యామ్ = చేతులతో, సరస్వత్యై = విజ్ఞానయుక్తమగు, వాచః = వాణిని, యంతుః = నియమమునందుంచు, అగ్నేః = విద్యుదాద్యగుల యొక్క, యంత్రేణ = కలాకౌశలత్వముచే నిర్మింపబడిన, సామ్రాజ్యేన = సామ్రాజ్యత్వముచే. అభిషించామి = అభిషేకించుచున్నాను, అనగా అధికార మిచ్చుచున్నాను. అటులనే సుఖముతో నీవు నన్నభిషేకించుము. ॥౩౭॥

భావార్థము :—ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. మానవులు సకల విద్యల నెఱిగినవారై సూర్యాదుల గుణకర్మలతో సదృశమగు స్వభావముగల పురుషుని రాజుగ నొనర్చవలయును. ॥౩౭॥ (౯౭౬)

---

౯౭౭ ఋతాషాడిత్యస్య దేవా ఋషయః, ఋతువిద్యావిద్విద్వాన్ దేవతా, విరాడార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.

పునా రాజా కిం కుర్యా దిత్యాహ. రాజు ఏమి చేయవలయును ?

ఋతాషాడృతధామాగ్నిర్గన్ధర్వస్తస్యౌషధయో ఽప్సరసో ముదో నామ ।
స న ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రమ్ పాతు తస్మై స్వాహా వాట్ తాభ్యః స్వాహా ॥

ఋతాషాట్, ఋతధామేత్యృత + ధామా, అగ్నిః, గన్ధర్వః, తస్య, ఓషధయః, అప్సరసః, ముదః, నామ, సః, నః, ఇదమ్, బ్రహ్మ, క్షత్రమ్, పాతు, తస్మై, స్వాహా, వాట్, తాభ్యః, స్వాహా. (38)

పదార్థః :—(ఋతాషాట్)య ఋతం సత్యం వ్యవహారం సహతే సః (ఋతధామా) ఋతం యథార్థం ధామ స్థిత్యర్థం స్థానం యస్య సః(అగ్నిః)పావకః(గన్ధర్వః)యో గాం పృథివీం ధరతి సః (తస్య)(ఓషధయః)(అప్సరసః)యా అప్సు సరన్తి తాః(ముదః)మోదన్తే యాసు తాః(నామ)ఖ్యాతిః (సః)(నః)అస్మాకమ్(ఇదమ్)(బ్రహ్మ)బ్రహ్మవిత్ కులమ్(క్షత్రమ్)రాజన్యకులమ్ (పాతు) రక్షతు (తస్మై)(స్వాహా)సత్యా వాణీ(వాట్)యేన వహతి సః(తాభ్యః)(స్వాహా)సత్యా క్రియా. ॥౩౮॥ అన్వయః :—హే మనుష్యా ! య ఋతాషాడృతధామా గన్ధర్వోఽగ్నిరివాస్తి తస్యౌషధయోఽప్సరసో

ముదో నామ స_న్తి స న ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రం చ పాతు తస్మై స్వాహా వాట్ తాభ్యః స్వాహా ఽ స్తు. ॥౩౮॥ భావార్థః :—యో జనోఽగ్నివచ్ఛత్రుదాహక ఓషధివదానన్దకారీ భవేత్ స ఏవ సర్వం రాజ్యం రక్షితుం శక్నోతి. ॥౩౮॥

పదార్థము :—మానవులారా ! ఋతాషాట్ = సత్యవ్యవహారమును సహించువాడు, ఋతధామా = నిలబడుటకు సత్యమైన స్థానము గలవాడు, గన్ధర్వః = పృథివిని ధారణ మొనర్చువాడు, అగ్నిః = అగ్ని తుల్యుడు నై యెవడున్నాడో అతనికి. ఓషధయః = ఓషధులు, అప్సరసః = నీటిమీద తేలునవి, ముదః = ఆనందము గలవి, నామ = అను పేరులు గలవియై యున్నవి. సః = అతడు, నః = మా యొక్క, ఇదమ్ బ్రహ్మ క్షత్రమ్ = బ్రహ్మను ఎఱిగిన యీ కులమును, క్షత్రియ వంశమును, పాతు = రక్షించు గాక ! తస్మై = అతనికి, స్వాహా = సత్యవాణి, వాట్ = వ్యవహారములను యథా యోగ్యముగ ఉపయోగించునది, తాభ్యః = ఆ ఓషధాదులకు, స్వాహా = సత్యక్రియ జరుగుగాక ! ॥౩౮॥

భావార్థము :—ఏ మానవుడు అగ్నివలె దుష్టులను దహించువాడై ఓషధి వలె నానంద మొనగూర్చువాడై యుండునో అతనే సమస్త రాజ్యమును రక్షించ సమర్థుడు. ॥౩౮॥ (౯౭౩)

---

౯౮౮ సꣳహిత ఇత్యస్య దేవా ఋషయః, సూర్యో దేవతా, భురిగార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః. పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

సꣳహితో విశ్వసామా సూర్యో గన్ధర్వ స్తస్య మరీచయోఽప్సరస ఆయువో నామ। స న ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రమ్పాతు తస్మై స్వాహా వాట్ తాభ్యః స్వాహా ॥

సꣳహిత ఇతి సమ్ + హితః, విశ్వసామేతి విశ్వ + సామా, సూర్యః, గన్ధర్వః, తస్య, మరీచయః, అప్సరసః, ఆయువః, నామ, సః, నః, ఇదమ్, బ్రహ్మ, క్షత్రమ్, పాతు, తస్మై, స్వాహా, వాట్, తాభ్యః స్వాహా. (39)

పదార్థః :—(సꣳహితః)సర్వై ర్మూర్తై ర్ద్రవ్యైః సత్పురుషై ర్వా సహ మిలితః (విశ్వసామా)విశ్వం సర్వం సామ సన్నిధౌ సమీపే యస్య సః(సూర్యః)సవితా(గన్ధర్వః)యో గాం పృథివీం ధరతి సః(తస్య)(మరీచయః)కిరణాః.మృ కణిభ్యా మీచిః. ఉ.౪.౭౦.(అప్సరసః)యా అప్స్వ న్తరిక్షే సర న్తి గచ్ఛ న్తి తాః(ఆయువః)సమ న్తాత్ సంయోజకా వియోజకాశ్చ(నామ)ఖ్యాతిః(సః) (నః) (ఇదమ్)వ ర్తమానమ్(బ్రహ్మ)విద్వత్కులమ్(క్షత్రమ్)శూరవీరకులమ్(పాతు)రక్షతు(తస్మై) (స్వాహా) సత్యాం క్రియామ్(వాట్)వహనమ్(తాభ్యః)అప్సరోభ్యః(స్వాహా)సుష్ఠు క్రియయా. ॥౩౯॥

అన్వయః :—హే విద్వన్ ! భవాన్ యః సంహితో సూర్యో గన్ధర్వోఽ స్తి తస్య మరీచయోఽప్సరస ఆయువో నామ స న్తి తాభ్యో విశ్వసామా స్వాహా కార్యసిద్ధిం కరోతు య స్త్వం తస్మై స్వాహా ప్రయుఙ్క్షే స భవాన్ న ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రం చ వాట్ పాతు. ॥౩౯॥ భావార్థః :—మనుష్యాః సూర్యకిరణాన్ యుక్త్యా సేవిత్వా విద్యాశౌర్యే వర్ధయిత్వా స్వప్రయోజనం సాధయేయుః. ॥౩౯॥

పదార్థము :—విద్వాంసుడా ! ఏ నీవు, సంహితః = సకల మూ ర్తివంత ద్రవ్యములతో లేక సత్పురుషులతో కలిసి యున్నవాడవు, సూర్యః = సూర్యుడవు, గన్ధర్వః = పృథివిని ధారణ మొనర్చు వాడ

వునై యున్నావో, తస్య = అట్టి[నీవు], మరీచయః = కిరణములు, అప్సరసః = అంతరిక్షమున చరించునవి, ఆయువః = సకల దిశలనుండి సంయోగ వియోగము లొనర్చునవియునై, నామ = ప్రసిద్ధములై యున్నవి. అనగా జలాది పదార్థముల సంయోగ వియోగముల నొనర్చు చున్నవి. తాభ్యః = అంతరిక్షమున సంచరించు నా కిరణములకు, విశ్వసామా = సామవేదమును కలిగియున్ననీవు, స్వాహా = యథాయోగ్యముగ నుపయోగపడునటుల ఉత్తమక్రియచే కార్యసిద్ధి యొనరించుము, ఏ నీవు,తస్మై = అట్టిసూర్యునకై, స్వాహా = సత్యక్రియను చక్కగ వినియోగించు చున్నావు, సః = ఆ నీవు, నః ఇదమ్ బ్రహ్మక్షత్రమ్ = మా యీ విద్వాంసుల కులమును, శూరవీర కులమును, వాట్ = కార్య నిర్వాహణ మొనర్చు టను, పాతు = రక్షించుము. ॥౩౯॥

భావార్థము :–మానవులు సూర్యకిరణములను యుక్తిచే సేవించి విద్యాశౌర్యములను పెంపొందింపజేసి స్వప్రయోజనములను సాధించ వలయును. ॥౩౯॥ (౯౭౭)

---

౯౭౮ సుషుమ్ణ ఇత్యస్య దేవా ఋషయః, చన్ద్రమా దేవతా, నిచృదార్షీ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పున ర్మనుష్యై శ్చన్ద్రాదిభ్య ఉపకారో గ్రాహ్య ఇత్యాహ.

మానవులు చంద్రాది లోకములనుండి ఉపకారమును గ్రహించ వలయును.

సుషుమ్ణః సూర్యరశ్మిశ్చన్ద్రమా గన్ధర్వ స్తస్య నక్షత్రాణ్యప్సరసో భేకురయో నామ ।
స న ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రమ్పాతు తస్మై స్వాహా వాట్ తాభ్యః స్వాహా ॥

సుషుమ్ణః, సుసుమ్న ఇతి సు+సుమ్నః, సూర్యరశ్మిరితి సూర్య+రశ్మిః, చన్ద్రమాః, గన్ధర్వః, తస్య, నక్షత్రాణి, అప్సరసః, భేకురయః, నామ, సః, నః, ఇదమ్, బ్రహ్మ, క్షత్రమ్, పాతు, తస్మై,స్వాహా, వాట్, తాభ్యః, స్వాహా. (40)

పదార్థః :–(సుషుమ్ణః)సుశోభనం సుమ్నం సుఖం యస్మాత్సః(సూర్యరశ్మిః)సూర్యస్య రశ్మయః కిరణా దీప్తయో యస్మిన్ సః(చన్ద్రమాః)యస్సర్వాన్ చన్దత్యాహ్లాదయతి సః (గన్ధర్వః) యో గాః సూర్యకిరణాన్ ధరతి సః(తస్య)(నక్షత్రాణి)అశ్విన్యాదీని(అప్సరసః)ఆకాశగతాః కిరణాః (భేకురయః)యా భాం దీప్తిం కుర్వన్తి తాః. పృషోదరాదినాఽభీష్టరూపసిద్ధిః(నామ)ప్రసిద్ధః (సః) (నః) అస్మభ్యమ్(ఇదమ్)(బ్రహ్మ)అధ్యాపకకులమ్(క్షత్రమ్)దుష్టనాశకం కులమ్(పాతు) రక్షతు (తస్మై) (స్వాహా)(వాట్)(తాభ్యః)(స్వాహా). ॥౪౦॥ అన్వయః :–హే మనుష్యాః ! యః సూర్యరశ్మిః సుషుమ్ణో గన్ధర్వ శ్చన్ద్రమా అస్తి యా స్తస్య నక్షత్రాణ్యప్సరసో భేకురయో నామ సన్తి స యథా న ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రం పాతు తథా విధాయ తస్మై వాట్ స్వాహా తాభ్యః స్వాహా యుష్మాభిః సంప్రయోజ్యాః. ॥౪౦॥ భావార్థః :–మనుష్యైశ్చన్ద్రాదిభ్యోఽపి తద్విద్యయా సుఖం సాధనీయమ్.

పదార్థము :–మానవులారా ! సూర్యరశ్మిః = సూర్యకిరణములు గలది, సుషుమ్ణః = ఉత్తమ సుఖము గలది, గన్ధర్వః = సూర్యకిరణములను ధారణ మొనర్చునదై యేది యున్నదో, తస్య = దానికి, నక్షత్రాణి = అశ్వినీ భరణి నక్షత్రములు, అప్సరసః = అకాశమునందు కిరణములు, భేకురయః = ప్రకాశింప జేయునవియునై, నామ = ప్రసిద్ధములై యున్నవో. అవి చంద్రుని యప్సరలు. సః = అది, నః ఇదమ్ క్షత్రమ్ = మా యొక్క చదివించు నీ బ్రాహ్మణ కులమును, దుష్టసంహార

మొనరించు నీ క్షత్రియ వంశమును, పాతు = రక్షించు గాక ; తస్మై = అట్టి చంద్రలోకమునకు, వాట్ స్వాహా = కార్య నిర్వాహకమగు నుత్తమక్రియను మఱియు, తాభ్యః = ఆ కిరణములకై, స్వాహా = ఉత్తమ క్రియను ప్రయుక్త మొనర్చ వలయును. ॥४०॥

భావార్థము :— మానవులు చంద్రాది లోకముల నుండియు వాని విద్యలచే సుఖమును సాధించ వలెను.

---

४१ ఇషిర ఇత్యస్య దేవా ఋషయః, వాతో దేవతా. బ్రాహ్మ్యుష్ణిక్ ఛన్దః, ఋషభః స్వరః.

పున ర్మనుష్యై ర్వాతాదిభ్య ఉపకారా గ్రాహ్యా ఇత్యాహ.

మానవులు పవనాదులనుండి ఉపకారమును గ్రహించ వలయును,

ఇషిరో విశ్వవ్యచా వాతో గన్ధర్వ స్తస్యాపోఽఅప్సరస ఊర్జో నామ ।
స న ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రం పాతు తస్మై స్వాహా వాట్ తాభ్యః స్వాహా ॥

ఇషిరః,విశ్వవ్యచాః, వాతః, గన్ధర్వః, తస్య, ఆపః, అప్సరసః, ఊర్జః, నామ, సః, నః, ఇదమ్, బ్రహ్మ, క్షత్రమ్, పాతు, తస్మై, స్వాహా, వాట్, తాభ్యః,స్వాహా.

పదార్థః :—(ఇషిరః) యేనేచ్ఛన్తి సః (విశ్వవ్యచాః) విశ్వస్మిన్ సర్వస్మిఞ్జగతి వ్యచో వ్యాప్తి ర్యస్య సః (వాతః) వాతి గచ్ఛతీతి (గన్ధర్వః)యః పృథివీం కిరణాంశ్చ ధరతి సః (తస్య) (ఆపః) జలాని ప్రాణా వా (అప్సరసః) య అన్తరిక్షే జలాదౌ చ సరన్తి గచ్ఛన్తి తాః (ఊర్జః) బల పరాక్రమ ప్రదాః (నామ) సంజ్ఞా (సః) (నః) అస్మభ్యమ్ (ఇదమ్) (బ్రహ్మ) సర్వేషాం సత్యోపదేశేన వర్ధకం బ్రహ్మకులమ్, (క్షత్రమ్) విద్యావర్ధకం రాజకులమ్ (పాతు) రక్షతు (తస్మై) (స్వాహా) (వాట్) (తాభ్యః) (స్వాహా). ॥४१॥　　అన్వయః :— హే ! మనుష్యా ! య ఇషిరో విశ్వవ్యచా గన్ధర్వో వాతోఽస్తి తస్య యా ఆపోఽప్సరస ఊర్జో నామ వర్తన్తే యథా స న ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రం చ పాతు తథా యూయ మాచరత. తస్మై స్వాహా వాట్ తాభ్యః స్వాహా సంప్రయుఙ్గ్ధ్వమ్.

భావార్థః :— శరీరే యావన్తశ్చేష్టా బలపరాక్రమా జాయన్తే తావన్తో వాయోః సకాశాదేవ జాయన్తే వాయవ ఏవ ప్రాణరూపా గన్ధర్వాః సర్వధరాః సన్తీతి మనుష్యై ర్వేద్యమ్. ॥४१॥

పదార్థము :— మానవులారా ! ఇషిరః = ఇచ్ఛగించుటకు సాధనము, విశ్వవ్యచాః = సమస్త సంసారమున వ్యాప్తిగలది, గంధర్వః = పృథివిని కిరణములను ధారణ మొనర్చునది, వాతః = సర్వత్ర భ్రమణ మొనర్చునదియునై యే పవనమున్నదో, తస్య = దానికి, ఆపః = జలములు, ప్రాణాపానోదాన సమాన వ్యానములు, అప్సరసః = అంతరిక్షమునందును, జలములందును సంచార మొనర్చునవియై, ఊర్జః = బలపరాక్రమముల నొసగునవియై, నామ = ప్రసిద్ధములై యేవియున్నవో, సః = అది, నః ఇదమ్ బ్రహ్మ క్షత్రమ్ పాతు = మాకై సత్యోపదేశముచే అందరిని వృద్ధిపఱచు నీ బ్రాహ్మణ కులమును, విద్యావర్ధకమగు రాజ వంశమును ఎటుల రక్షించునో అటులనే మీరును ఆచరించుడు. తస్మై = ఉక్త పవనమునకై, స్వాహా వాట్ = ఉత్తమ క్రియాప్రాప్తి మరియు, తాభ్యః = ఆ జలాదులకు, స్వాహా = ఉత్తమ క్రియను లేక ఉత్తమ వాణిని ప్రయోగించుడు. ॥४१॥

భావార్థము :— శరీరమునందు కలుగు చేష్టా బలపరాక్రమము లన్నియు పవన సంపర్కము

చేతనే కలుగుచున్నవి. వాయువులే ప్రాణరూపములు, గంధర్వములు, అనగా అన్నిటిని ధరించునవి యగుచున్నవని మానవులు గ్రహించవలయును. ॥౪౧॥ (౯౯౦)

---

౯౯౧ భుజ్యు రిత్యస్య దేవా ఋషయః, యజ్ఞో దేవతా, ఆర్షీ పంక్తి శ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

మనుష్యా యజ్ఞానుష్ఠానం కుర్వన్త్విత్యాహ. మానవులు యజ్ఞమును అనుష్ఠించ వలయును.

భుజ్యుః సుపర్ణో యజ్ఞో గన్ధర్వ స్తస్య దక్షిణా అప్సరస స్తావా నామ
స న ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రం పాతు తస్మై స్వాహా వాట్ తాభ్యః స్వాహా ॥

భుజ్యుః, సుపర్ణ ఇతి సు + పర్ణః యజ్ఞః, గన్ధర్వః, తస్య దక్షిణాః,అప్సరసః, స్తావాః, నామ, సః, నః, ఇదమ్, బ్రహ్మ, క్షత్రమ్, పాతు, తస్మై, స్వాహా, వాట్, తాభ్యః, స్వాహా. (42)

పదార్థః :—(భుజ్యుః) భుజ్యతే సుఖాని యస్మాత్సః (సుపర్ణః) శోభనాని పర్ణాని పాలనాని యస్మాత్సః (యజ్ఞః) య ఇజ్యతే సంగమ్యతే సః (గన్ధర్వః) యో గాం వాణీం ధరతి సః (తస్య) (దక్షిణాః) దక్షన్తే దీయన్తే సుపాత్రేభ్య స్తాః(అప్సరసః) యా అప్సు ప్రాణేషు సరన్తి ప్రాప్నువన్తి తాః (స్తావాః) యా స్తూయన్తే ప్రశస్యన్తే తాః (నామ) ప్రసిద్ధౌ (సః) (నః) అస్మభ్యమ్ (ఇదమ్) (బ్రహ్మ) బ్రాహ్మణం విద్వాంసమ్ (క్షత్రమ్) చక్రవర్తినం రాజానమ్(పాతు) (తస్మై) (స్వాహా) (వాట్) (తాభ్యః) (స్వాహా). ॥౪౨॥ అన్వయః :- హే ! మనుష్యా ! యో భుజ్యుః సుపర్ణో గన్ధర్వో యజ్ఞోఽస్తి తస్య యా దక్షిణా అప్సరసః స్తావా నామ సన్తి స యథా న ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రం చ పాతు తథా యాయ మప్యనుతిష్ఠత తస్మై స్వాహా వాట్ తాభ్యః స్వాహా చ ప్రయుఙ్గ్ధ్వమ్. ॥౪౨॥ భావార్థః :—యే మనుష్యా అగ్నిహోత్రాదియజ్ఞాన్ ప్రత్యహం కుర్వన్తి తే సర్వస్య సంసారస్య సుఖాని వర్ధయన్తీతి బోధ్యమ్. ॥౪౨॥

పదార్థము :—మానవులారా ! భుజ్యుః = సుఖమును భోగించుటకు సాధనము,సుపర్ణః = శోభన పాలనమునకు హేతువు, గంధర్వః = వాణిని ధారణ మొనర్చునదియు నై , యజ్ఞః = సంగతి యొనర్చదగిన యే యజ్ఞకర్మ యున్నదో. తస్య = దానిలో, దక్షిణాః = సుపాత్రులకు, ధర్మాత్ములకు నిచ్చునే దక్షిణలున్నవో,అప్సరసః = ప్రాణములందు చేరునవి,స్తావాః = ప్రశంసించ బడునవియు నై యేవి,నామ = ప్రసిద్ధములై యున్నవో, సః = అది, నః ఇదమ్ బ్రహ్మ క్షత్రమ్ పాతు = మా యీ విద్వాంసులను, చక్రవర్తియైన రాజును ఎటుల రక్షించునో, అటుల మీరును అనుష్ఠించుడు, తస్మై = ఆ యజ్ఞ కర్మకు, స్వాహా వాట్ = ఉత్తమక్రియాప్రాప్తి, తాభ్యః = ఉక్తదక్షిణలకు, స్వాహా = ఉత్తమరీతితో సత్తక్రియను సంయోగ మొనర్చుడు. ॥౪౨॥

భావార్థము:—ఏ మానవులు అగ్నిహోత్రాది యజ్ఞములను ప్రతిదినము చేయుదురో వారుసకల లోకముల సుఖములను వృద్ధియొనర్చు చున్నారని యెఱుగ వలయును. ॥౪౨॥ (౯౯౧)

---

౯౯౨ ప్రజాపతి రిత్యస్య దేవా ఋషయః, విశ్వకర్మా దేవతా, విరాడార్షీ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.

పున ర్జనైః కథం భవితవ్య మిత్యుప దిశ్యతే. మానవు లెటులుండ వలయును ?

ప్ర॒జాప॑తి॒ర్వి॒శ్వక॑ర్మా॒ మనో॑ గన్ధ॒ర్వ స్తస్య॑ ఋక్సా॒మాన్య॑ప్స॒రస॒ ఏష్ట॑యో॒ నామ॑ ।
స న॑ ఇ॒దం బ్రహ్మ॑ క్ష॒త్రం పా॑తు॒ తస్మై॒ స్వాహా॒ వాట్ తాభ్యః॒ స్వాహా॑ ॥ ౪౩॥

ప్ర॒జాప॑తి॒ రితి ప్ర॒జాప॑తిః, వి॒శ్వక॑ర్మే॒తి వి॒శ్వ+క॑ర్మా, మనః॑, గ॒న్ధ॒ర్వః, తస్య॑,
ఋ॒క్సా॒మానీత్యృ॑క్+సా॒మాని॑, అ॒ప్స॒రస॑ః, ఏష్ట॑య॒ ఇత్యా॑+ఇష్ట॑యః, నామ॑, సః॑,
నః॑, ఇ॒దమ్, బ్రహ్మ॑, క్ష॒త్రమ్, పా॒తు॒, త॒స్మై॒, స్వాహా॑, వాట్, తాభ్యః॑ స్వాహా॑.

పదార్థః :–(ప్రజాపతిః) ప్రజాయాః స్వామీ(విశ్వకర్మా)విశ్వాని సర్వాణి కర్మాణి యస్య సః (మనః) జ్ఞానసాధన మన్తఃకరణమ్ (గన్ధర్వః) యేన వాగాదీన్ ధరతి సః (తస్య) (ఋక్సామాని) ఋక్ చ సామాని చ తాని (అప్సరసః)యా అప్సు వ్యాప్యేషు ప్రాణాదిపదార్థేషు సరన్తి గచ్ఛన్తి తాః (ఏష్టయః)సమన్తాదిష్టయో విద్వత్పూజా సత్సంగో విద్యాదానం చ యాభ్యస్తాః (నామ) సంజ్ఞా (సః)(నః)(ఇదమ్)(బ్రహ్మ) వేదమ్(క్షత్రమ్) ధనుర్వేదమ్ (పాతు)(తస్మై) (స్వాహా) (వాట్) (తాభ్యః)(స్వాహా). ॥౪౩॥ అన్వయః :-హే మనుష్యా ! యూయం యో విశ్వకర్మా ప్రజాపతి ర్మనుష్యోఽస్తి తస్య మనో గన్ధర్వ ఋక్సామాన్యప్సరస ఏష్టయో నామ సన్తి యథా స న ఇదం బ్రహ్మ క్షత్రం చ పాతు తథా తస్మై స్వాహా సత్యా వాణీ వాట్ ధర్మప్రాపణం తాభ్యః స్వాహా సత్యయా క్రియయోపకారం చ కురుత. ॥౨౪॥ భావార్థః :-యే మనుష్యాః పురుషార్థినో మనస్వినో వేదవిదో జాయన్తే త ఏవ జగద్భూషణాః సన్తీతి వేద్యమ్. ॥౪౩॥

పదార్థము :–మానవులారా ! మీరు,విశ్వకర్మా = సకల కార్యములకు హేతువు, ప్రజాపతిః = ప్రజలను పాలించు మానవు డెవడున్నాడో, తస్య = అతని యొక్క, గంధర్వః = వాణ్యాదుల ధారణ మొనర్చునది,మనః = జ్ఞానము సాధించు మనస్సు,ఋక్సామాని = ఋక్సామ వేదముల మంత్రములు, అప్సరసః = హృదయాకాశమున వ్యాప్తమై ప్రాణాది పదార్థములందు పోవునవి. ఏష్టయః = విద్వాంసుల సత్కారము, సత్యముతోడి సాంగత్యము, విద్యాదానము మొదలైన వానిని నెరవేర్చు సాధనములన్నియు, నామ = ప్రసిద్ధములై యున్నవి. ఎటుల. సః = అతడు, నః ఇదమ్ బ్రహ్మ క్షత్రమ్ = మాకై ఈ వేదమును ధనుర్వేదమును; పాతు = రక్షించునో అటులనే, తస్మై = అతనికి, స్వాహా = సత్యవాణి, వాట్ = ధర్మప్రాప్తి,తాభ్యః = ఆ ఉక్తపదార్థములకై, స్వాహా = సత్యక్రియతో ఉపకార మొనర్చుడు. ॥౪౩॥

భావార్థము :–ఏ మానవులు పురుషార్థులు, మనస్వులు, వేద వేత్తలు నగుదురో,వారే లోకభూషణులగుదురని గ్రహించ వలయును, ॥౪౩॥ (౯౯౨)

౯౯౩ స న ఇత్యస్య దేవా ఋషయః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, భురిగార్షీ పంక్తిశ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

స నో॑ భువ॑నస్య పతే ప్రజాపతే॒ యస్య॑ త ఉ॒పరి॑ గృ॒హా యస్య॑ వే॒హ ।
అ॒స్మై బ్రహ్మ॑ణే॒ఽస్మై క్ష॒త్రాయ॑ మహి॒ శర్మ॑ యచ్ఛ॒ స్వాహా॑ ॥ ॥౪౪॥

సః, నః॑, భు॒వ॒న॒స్య॒, ప॒తే॒, ప్ర॒జా॒ప॒త॒ ఇతి ప్రజా+పతే,యస్య॑, తే॒, ఉ॒పరి॑,గృ॒హాః,

యస్యై, వా,ఇహ,అస్మై, క్షత్రాయ,బ్రహ్మణే అస్మై, మహి,శర్మ,యచ్ఛ,స్వాహా.

పదార్థః :—(సః)విద్వాన్(నః)అస్మాకమ్)(భువనస్య)గృహస్య (పతే)స్వామిన్ (ప్రజాపతే) ప్రజాపాలక(యస్య)(తే)తవ(ఉపరి)ఊర్ధ్వముత్కృష్టే వ్యవహారే(గృహాః)యే గృహ్ణన్తి తే గృహస్థాదయః(యస్య)(వా)(ఇహ)అస్మిన్సంసారే(అస్మై) (బ్రహ్మణే) వేదేశ్వరవిదే జనాయ(అస్మై) (క్షత్రియ)రాజధర్మనిష్ఠాయ(మహి)మహత్(శర్మ) గృహం సుఖం వా(యచ్ఛ)దేహి(స్వాహా)సత్యయా క్రియయా. ॥౪౪॥ అన్వయః :—హే భువనస్య ! పతే ప్రజాపత ఇహ యస్య తే తవోపరి గృహా వా యస్య సర్వాః శుభాః క్రియాః సన్తి స త్వం నోఽస్మై బ్రహ్మణేఽస్మై క్షత్రియ స్వాహా మహి శర్మ యచ్ఛ. ॥౪౪॥ భావార్థః :—యే మనుష్యా విద్వత్కులం రాజకులం చ నిత్యం వర్ధయన్తి తే మహత్సుఖ మాప్నువన్తి. ॥౪౪॥

పదార్థము :—భువనస్య = ఇంటియొక్క, పతే = స్వామీ ! ప్రజాపతే = ప్రజలను రక్షించువాడా ! ఇహ = ఈ లోకములో, యస్య తే = ఏ నీ యొక్క, ఉపరి = ఉత్కృష్టవ్యవహారమునందు, గృహాః = పదార్థములను గ్రహించు గృహస్థమనుష్యు లున్నారో, వా = లేక, యస్య = ఎవనికి సకల శ్రేష్ఠక్రియలు యున్నవో, సః = ఆ నీవు, నః = మా యొక్క, అస్మై బ్రహ్మణే = వేదమును ఈశ్వరుని నెఱుగు నీ మనుష్యుని కొఱకు, అస్మై క్షత్రాయ = రాజధర్మమునందు నిరంతరము స్థితుడై యుండు నీ క్షత్రియునికి, స్వాహా = సత్యక్రియతో, మహి శర్మ = భూరి కల్యాణమును సుఖమును, యచ్ఛ = ఇమ్ము. ॥౪౪॥

భావార్థము :—విద్వత్కులమును క్షత్రియ వంశమును నిత్యము పెంపొందజేయు వారు అత్యంత సుఖమును పొందుచున్నారు. ॥౪౪॥ (౯౭౩)

---

౯౭౪ సముద్రోసీత్యస్య శునః శేప ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, నిచృదష్టి శ్ఛన్దః,మధ్యమః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

సముద్రోఽసి నభస్వానార్ద్రదానుః శమ్భూర్మయోభూ రభి మా వాహి స్వాహా ।
మారుతోఽసి మరుతాం గణః శమ్భూ ర్మయోభూ రభి మా వాహి స్వాహా ।
అవస్యూరసి దువస్వాఞ్ఛమ్భూ ర్మయో భూరభి మా వాహి స్వాహా ॥ ॥౪౫॥

సముద్రః, అసి,నభస్వాన్, ఆర్ద్రదానురిత్యార్ద్ర+దానుః, శమ్భూరితి శమ్+భూః, మయోభూరితి మయః+భూః, అభి, మా, వాహి, స్వాహా,మారుతః,అసి, మరుతామ్, గణః, శమ్భూరితి శమ్+భూః, మయోభూరితి మయః భూః, అభి, మా, వాహి, స్వాహా, అవస్యూః, అసి, దువస్వాన్, శమ్భూ రితి శమ్+భూః, మయో భూరితి మయః భూః, అభి, మా,వాహి,స్వాహా. (45)

పదార్థః :—(సముద్రః)సముద్ద్రవన్త్యాపో యస్మిన్ సః (అసి) (నభస్వాన్) బహు నభో జలం విద్యతే యస్మిన్ సః, నభ ఇత్యుదక నా . . నిఘం. ౧.౧౨ (ఆర్ద్రదానుః) య ఆర్ద్రాణాం

గుణానాం దాసు ర్దాతా సః (శంభూః)యః శం సుఖం భావయతి సః(మయోభూః)యో మయ ఆనన్దం భావయతి సః(అభి)ఆభిముఖ్యే (మా)మామ్(వాహి)పాప్రిప్నుహి(స్వాహా)సత్యయా క్రియయా (మారుతః)మరుతాం పవనానా మయం సమ్బన్ధీ జ్ఞాతా (అసి)(మరుతామ్)విదుషామ్ (గణః) సమూహః (శమ్భూః)శం కల్యాణం భావయతి సః(మయోభూః) సుఖం భావుకః (అభి)(మా) (వాహి) (స్వాహా) (అవస్యుః)ఆత్మనోఽవ ఇచ్ఛుః(అసి)(దువస్వాన్)దువః పరిచరణం పరిచరణం విద్యతే యస్య సః (శంభూః)(మయోభూః)(అభి)(మా)(వాహి)(స్వాహా). ॥౪౫॥ అన్వయః :—హే విద్వన్ య స్త్వం నభస్వానార్ద్రదానుః సముద్ర ఇవాసి స స్వాహా శంభూ ర్మయోభూః సన్మాభివాహి య స్త్వం మారుతో మరుతాం గణ ఇవాసి స స్వాహా శమ్భూ ర్మయోభూ స్సన్మాభివాహి య స్త్వం దువస్వా నవస్యూ రివాసి స తస్మాత్స్వాహా శమ్భూ ర్మయోభూః సన్మాభివాహి. ॥౪౫॥ భావార్థః :— అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః, యే మనుష్యా సముద్రవ ద్గంభీరా రత్నాఢ్యా ఋజవో వాయువ ద్బలిష్ఠా విద్వద్వత్ పరోపకారిణః స్వాత్మవత్సర్వేషాం రక్షకా స్స న్తి త ఏవ సర్వేషాం కల్యాణం సుఖం చ కర్తుం శక్నువ న్తి. ॥౪౫॥

పదార్థము :—విద్వాంసుడా ! ఏ నీవు, నభస్వాన్ = ఎక్కువ జలము కలది, ఆర్ద్రదానుః = శీతల గుణముల నిచ్చునది,సముద్రః = క్రింది మీదుగ జలపాతము కలిగినదియు నగు సముద్రమువలె, అసి = ఉన్నావో,అట్టి నీవు, స్వాహా = సత్యక్రియతో.శమ్భూః = ఉత్తమ సుఖోత్పాదకుడవు,మయోభూః = సామాన్య సుఖమును కలిగించువాడవును నై , మా = నాకు, అభి వాహి = అన్నివైపులనుండి లభించుము. ఏ నీవు, మారుతః = పవనములకు సంబంధమైన జ్ఞాతవు,మరుతాం గణః = విద్వాంసుల సమూహమువలె, అసి = ఉన్నావో ఆ నీవు,స్వాహా = ఉత్తమక్రియతో. శంభూః = విశేష పరజన్మ సుఖమును మఱియు, మయోభూః = ఈ జన్మలోని సామాన్య సుఖమును ఉత్పన్న మొనర్చువాడవై , మా = నాకు, అభివాహి = నలువైపులనుండి ప్రాప్తించుము ! ఏ నీవు, దువస్వాన్ = ప్రశంసిత సత్కారయుతుడవై , అవస్యూః = స్వరక్షణ కోరెడు వానివలె, అసి = ఉన్నావో ఆ నీవు, శంభూః మయోభూః = విశేష సుఖమును. సామాన్య సుఖమును కలిగించువాడవై, మా = నాకు, అభి వాహి = అన్నివైపులనుండి ప్రాప్తించుము ! ॥౪౫॥

భావార్థము :—ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏ మానవులు సముద్రమువలె గంభీరులు, రత్నాఢ్యులు, ఋజుస్వభావులు. వాయువువలె బలిష్ఠులు, విద్వాంసులవలె పరోపకారులు, తనఆత్మవలె అందరిని రక్షించు వారును నై యున్నారో వారే అందఱికి కల్యాణమును సుఖమును సమకూర్చువారగు చున్నారు. ॥౪౫॥ (౯౪)

ఉ౯౬ యా స్తే ఇత్యస్య శునఃశేప ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, భురిగార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.

పున ర్విదుషా కిం క ర్తవ్య మిత్యాహ. విద్వాంసు డేమి చేయవలయును ?

యా స్తే అగ్నే సూర్యే రుచో దివ మాతన్వ న్తి రశ్మిభిః ।
తాభిర్నో అద్య సర్వాభీ రుచే జనాయ నస్కృధి ॥ ॥౪౬॥

యాః, తే, అగ్నే, సూర్యే, రుచః, దివమ్, ఆతన్వ న్తీత్యా+తన్వ న్తి,

రశ్మిభిరితి రశ్మి+భిః, తాభిః, నః అద్య, సర్వాభిః, రుచే, జనాయ, నః, కృధి.

పదార్థః :–(యాః)(తే)తవ(అగ్నే)పరమేశ్వర విద్వన్ వా (సూర్యే) సవితరి ప్రాణే వా. (రుచః)దీప్తయః ప్రీతయో వా (దివమ్) ప్రకాశమ్ (ఆతన్వన్తి) సర్వతో విస్తృణన్తి (రశ్మిభిః) (తాభిః)రుగ్భిః(నః)అస్మాన్ (అద్య) (సర్వాభిః) (రుచే)ప్రీతికరాయ(జనాయ)(నః)అస్మాన్(కృధి) కురు. ॥౪౬॥ అన్వయః :–హే అగ్నే విద్వన్! యాః సూర్యే రుచః సన్తి యా రశ్మిభి ర్దివ మాతన్వన్తి తాభిః సర్వాభిస్తే సగ్భి రద్య నః సంయోజయ రుచే జనాయ చ నస్కృధి. ॥౪౬॥ భావార్థః :– అత్ర శ్లేషాలంకారః. యథా పరమేశ్వరః సూర్యాదీనాం ప్రకాశకా నామపి ప్రకాశకోఽస్తి తథానూచానో విద్వాన్ విదుషా మపి విద్యాప్రదో భవతి యథేశ్వరోఽత్ర జగతి సర్వేషాం సత్యే రుచి మసత్యేఽరుచిం జనయతి తథా విద్వాన ప్యాచరేత్. ॥౪౬॥

పదార్థము :–అగ్నే = పరమేశ్వరుడా ! లేక విద్వాంసుడా ! యాః సూర్యే రుచః = సూర్యుని యందే దీప్తులున్నవో, లేక ప్రాణములోనే ప్రీతి యున్నదో, ఏవి,రశ్మిభిః = స్వకిరణములచే, దివమ్ = ప్రకాశమును, ఆతన్వన్తి = అన్నివైపుల వ్యాపింపజేయు చున్నవో, తాభిః సర్వాభిః = వాని యన్నిటి చేతను, తే = స్వకీయ దీప్తిచేతను లేక ప్రీతుల చేతను, అద్య = నేడు, నః = మమ్ము సంయుక్త మొనర్చుము. రుచే జనాయ = ప్రేమించు జనునికై, నః కృధి = మమ్ము నియమించుము

భావార్థము :–ఈ మంత్రమునందు శ్లేషాలంకార మున్నది. పరమేశ్వరు డెటుల సూర్యాది ప్రకాశ మొనరించు లోకములనుకూడ ప్రకాశిం జేయుచున్నాడో, ఆటులనే సకల శాస్త్రములను క్షుణ్ణముగ నేర్చు విద్వాంసుడు విద్వాంసులకు కూడ విద్యలొసగు వాడగు చున్నాడు. ఏ విధముగ ఈశ్వరు డీ జగత్తులోని సర్వప్రాణులకు సత్యమునందు అరుచి, అసత్యమునందు రుచి కలిగించు చున్నాడో ఆటులనే విద్వాంసుడును నాచరించ వలయును. ॥౪౬॥ (౫౫౫

౫౫౬ యా వ ఇత్యస్య శునః శేవ ఋషిః, బృహస్పతి ర్దేవతా, ఆర్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

యా వో దేవాః సూర్యే రుచో గోష్వశ్వేషు యా రుచః ।
ఇన్ద్రాగ్నీ తాభిః సర్వాభీ రుచం నో ధత్త బృహస్పతే ॥ ॥౪౭॥

యా, వః, దేవాః, సూర్యే, రుచః, గోషు, అశ్వేషు, యాః, రుచః, ఇన్ద్రాగ్నీ, తాభిః, సర్వాభిః, రుచమ్, నః, ధత్త, బృహస్పతే. (47)

పదార్థః :–(యాః)(వః)యుష్మాకమ్(దేవాః)విద్వాంసః(సూర్యే) చరాచరాత్మని జగదీశ్వరే (రుచః)ప్రీతయః(గోషు) కిరణేన్ద్రియేషు దుగ్ధాదిదాత్రీషు వా (అశ్వేషు)వహ్నితురంగాదిషు (యాః) (రుచః)ప్రీతయః(ఇన్ద్రాగ్నీ)ఇన్ద్రః ప్రసిద్ధో విద్యుదగ్నిః పావకశ్చ(తాభిః)సర్వాభిః(రుచమ్)ప్రీతిమ్ (నః)అస్మాకం మధ్యే(ధత్త)ధరత(బృహస్పతే)బృహతాం పదార్థానాం పతే పాలకేశ్వర. ॥౪౭॥ అన్వయః :–హే బృహస్పతే దేవా ! యా వస్సూర్యే రుచో యా గోష్వశ్వేషు రుచః సన్తి యా వైతేష్విన్ద్రాగ్నీ వర్తేతే తా చ తాభి స్సర్వాభి రుగ్భి ర్నో రుచం ధత్త. ॥౪౭॥ భావార్థః :–

అత్ర శ్లేషాలంకారః. యథా పరమేశ్వరో గవాదిపాలనే పదార్థవిద్యాయాం చ సర్వాన్ మనుష్యాన్ ప్రేరయతి తథైవ విద్వాంసోఽప్యాచరేయుః. ॥౪౭॥

పదార్థము :-బృహస్పతే = పెద్దపెద్ద పదార్థములను పాలించు నీశ్వరుడా ! మరియు, దేవాః = విద్వాంసులారా ! సూర్యే = చరాచరములలో వ్యాప్తుడైన పరమేశ్వరునియందు. అనగా ఈశ్వరునికి[మీ]యందును, మీ విద్వాంసులకు నీశ్వరునియందును, వః యాః రుచః = మీయందరికి నే ప్రీతులున్నవో లేక, గోషు = ఈ కిరణములందు, ఇంద్రియములందు, పాలిచ్చునావులందు, అశ్వేషు = అగ్నియందు, అశ్వాదులందు, యాః రుచః = ఏ రుచులున్నవో లేక వీనిలో, ఇన్ద్రాగ్నీ = నే ప్రసిద్ధవిద్యుత్తు భౌతికాగ్నులు వ్యాపించి యున్నవో అవియు,తాభిః సర్వాభిః = ఆ సకల ప్రీతులచే,నః = మాయందు, రుచమ్ = ప్రీతిని, ధత్త = స్థాపింపుము. ॥౪౭॥

భావార్థము :—ఈ మంత్రమునందు శ్లేషాలంకార మున్నది. పరమేశ్వరు డెటుల పదార్థవిద్యయందు, గవాదుల పాలించుటయందు సకల మానవులను ప్రేరేపించుచున్నాడో అటులనే విద్వాంసుడును ఆచరించ వలయును. ॥౪౭॥ (౯౯౬)

---

౯౯౭ రుచన్న ఇత్యస్య శునఃశేప ఋషిః, బృహస్పతి ర్దేవతా, భురిగార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాన్ధారః స్వరః.

పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

రుచం నో ధేహి బ్రాహ్మణేషు రుచꣳ రాజసు నస్కృధి ।
రుచం విశ్యేషు శూద్రేషు మయి ధేహి రుచా రుచమ్ ॥ ॥౪౮॥

రుచమ్, నః, ధేహి, బ్రాహ్మణేషు, రుచమ్, రాజస్వితి రాజ+సు, నః, కృధి, రుచమ్, విశ్యేషు, శూద్రేషు, మయి, ధేహి, రుచా, రుచమ్. (48)

పదార్థః :-(రుచమ్)ప్రేమ(నః)అస్మాకమ్(ధేహి)ధర(బ్రాహ్మణేషు)బ్రహ్మవిత్సు(రుచమ్) ప్రీతిమ్(రాజసు)క్షత్రియేషు రాజపుత్రేషు(నః)అస్మాకమ్(కృధి)కురు(రుచమ్) (విశ్యేషు)విక్షు ప్రజాషు భవేషు వణిగ్జనేషు (శూద్రేషు) సేవకేషు (మయి)(ధేహి)(రుచా)ప్రీత్యా(రుచమ్)ప్రీతిమ్. ॥౪౮॥

అన్వయః :-హే జగదీశ్వర వా విద్వꣳస్త్వం నో బ్రాహ్మణేషు రుచా రుచం ధేహి నో రాజసు రుచా రుచం కృధి విశ్యేషు శూద్రేషు రుచా రుచం మయి చ రుచా రుచం ధేహి. ॥౪౮॥

భావార్థః :—అత్ర శ్లేషాలంకారః. యథా పరమేశ్వరః పక్షపాతం విహాయ బ్రాహ్మణాదివర్ణేషు సమానాం ప్రీతిం కరోతి తథైవ విద్వాంసోఽపి తుల్యాం ప్రీతిం కుర్యుః. యే హీశ్వరగుణకర్మస్వభావా ద్విరుద్ధా వర్తన్తే తే సర్వే నీచా స్తిరస్కరణీయా భవన్తి ॥౪౮॥

పదార్థము :-జగదీశ్వరుడా ! లేక విద్వాంసుడా ! నీవు, నః = మాకు, బ్రాహ్మణేషు = బ్రహ్మవేత్తలగు విద్వాంసులందు. రుచా = ప్రీతిచే, రుచమ్ = ప్రీతిని, ధేహి = స్థాపింపుము.నః = మాకు, రాజసు = రాజన్య క్షత్రియులందు ప్రీతిచే, రుచమ్ = ప్రీతిని, కృధి = కలిగింపుము, విశ్యేషు = ప్రజలందేర్పడు వైశ్యులందు, శూద్రేషు = శూద్రులందు ప్రీతిచే, రుచమ్ = ప్రీతిని. మరియు, మయి = నాయందును ప్రీతిచే, రుచమ్ = ప్రీతిని, ధేహి = స్థాపింపుము. ॥౪౮॥

భావార్థము :—ఈ మంత్రమునందు శ్లేషాలంకార మున్నది. పరమేశ్వరు డెటుల పక్షపాతము ను వదలి బ్రాహ్మణాది వర్ణములందు సమాన ప్రీతియుంచుచున్నాడో, అటులనే విద్వాంసులును సమ మైన ప్రేమను జూపవలయును. ఈశ్వరుని గుణకర్మ స్వభావములకు విరుద్ధముగ నున్నవారందరు నీచులు తిరస్కరించదగిన వారును నై యున్నారు. ॥౪౮॥ (౯౯౭)

౯౯౮ తత్త్వేత్యస్య శునఃశేప ఋషిః, బృహస్పతి ర్దేవతా, నిచృదార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః.
మనుష్యై ర్విద్వద్వదాచరణీయ మిత్యాహ. మానవులు విద్వాంసులవలె నాచరించ వలయును.

తత్త్వా యామి బ్రహ్మణా వన్దమాన స్తదా శాస్తే యజమానో హవిర్భిః ।
అహేడమానో వరుణేహ బోధ్యురుశꣳస మా న ఆయుః ప్రమోషీః ॥౪౯॥

తత్, త్వా, యామి, బ్రహ్మణా, వన్దమానః, తత్, ఆ, శాస్తే, యజమానః, హవిర్భిరితి హవిః+భిః, అహేడమానః, వరుణ, ఇహ, బోధి, ఉరుశꣳసే త్యురు+శꣳస, మా, నః, ఆయుః, ప్ర, మోషీః. (49)

పదార్థః :—(తత్)(త్వా)త్వామ్(యామి)ప్రాప్నోమి (బ్రహ్మణా)వేదేన(వన్దమానః) స్తువన్ సన్(తత్)ప్రేమ(ఆ)(శాస్తే)ఇచ్ఛతి(యజమానః) యో యజతే సః (హవిర్భిః) హోతుమర్హైః సంస్కృతై ర్ద్రవ్యైః (అహేడమానః)సత్కృతః(వరుణ)వర(ఇహ)(బోధి)బుధ్యస్వ (ఉరుశంస)య ఉరూన్ బహూన్ శంసతి తత్సమ్బుద్ధౌ(మా)(నిషేధే)(నః)అస్మాన్(ఆయుః)(ప్ర)(మోషీః) చోర యేః. ॥౪౯॥ అన్వయః :—హే ఉరుశంస వరుణ ! బ్రహ్మణా వన్దమానో యజమానోఽహేడ మానో హవిర్భి ర్యదాశాస్తే తదహం యామి యదుత్తమ మాయుస్త్వాశ్చిత్యాహం యామి తత్ త్వమపి ప్రాప్నుహి త్వమిహ తద్ బోధి త్వం నోఽస్మాకం తదాయు ర్మా ప్రమోషీః. ॥౪౯॥ భావార్థః :— ఆప్తా విద్వాంసో యదిచ్ఛేయు స్తదేవ మనుష్యై రేషితవ్యమ్. న కేనాపి కేషాం చిద్విదుషా మనాదరః కార్యః. న ఖలు స్త్రీపురుషై రబ్రహ్మచర్యాయుక్తాహారవిహార వ్యభిచారాతివిషయాసక్త్యాదిభి రాయుః కదాపి హ్రసనీయమ్. ॥౪౯॥

పదార్థము :—ఉరుశంస = అనేకులను ప్రశంసించువాడా ! వరుణ = శ్రేష్ఠవిద్వాంసుడా ! బ్రహ్మణా = వేదముచే, వందమానః = స్తుతి యొనర్చుచున్న, యజమానః = యజ్ఞకర్త, అహేడ మానః = సత్కృతుడై, హవిర్భిః = హోమమొనర్చుటకై చక్కగా తయారుచేసిన పదార్థములతో, ఆశాస్తే = ఏమి ఆశించుచున్నాడో, తత్ = దానిని నేనును, యామి = పొందుదును గాక ! అటులనే ఆయుః = ఏ యుత్తమ శతవార్షిక జీవనమును, త్వా = నిన్నాశ్రయించి పొందుదునో, దానిని నీవును పొందుదువు గాక ! నీవు, ఇహ = ఈ లోకములో పై జెప్పబడిన ఆయువును, బోధి = గ్రహింపుము,మరియు నీవు. నః = మా యొక్క ఆ యాయువును; మా ప్ర మోషీః = దొంగిలించకుము.

భావార్థము :—సత్యవాది, శాస్త్రవేత్త, సజ్జనుడునగు విద్వాంసు డేమి యభిలషించునో న్దా నినే మానవులును అభిలషించవలయును. ఎవరూ ఏ విద్వాంసులను తిరస్కరించ గూడదు. మఱియు స్త్రీ పురుషులు బ్రహ్మచర్యత్యాగమును, అయోగ్యములగు నాహార విహారములను, వ్యభిచారమును, అత్యంత విషయాసక్తి మొదలైన దుష్కర్మల నొనర్చి ఆయువును ఎన్నటికి క్షీణింపజేయగూడదు.

౯౯౯ స్వర్ణ ఘర్మ ఇత్యస్య శునఃశేప ఋషిః, సూర్యో దేవతా, భురిగాస్త్యుష్ణిక్, ఋషభః స్వరః.
కీదృశాః జనాః పదార్థాన్ శుద్ధస్తీత్యుప దిశ్యతే. ఎటువంటివారు పదార్థములను శుద్ధ మొనర్చుచున్నారు?

స్వ౪ర్ణ ఘర్మః స్వాహా స్వ౪ర్ణార్కః స్వాహా స్వ౪ర్ణ శుక్రః స్వాహా
స్వ౪ర్ణ జ్యోతిః స్వాహా స్వ౪ర్ణ సూర్యః స్వాహా ॥ ॥౫౦॥

స్వః, న, ఘర్మః, స్వాహా, స్వః, న, అర్కః, స్వాహా, స్వః, న, శుక్రః, స్వాహా, స్వః, న, జ్యోతిః, స్వాహా, స్వః, న, సూర్యః, స్వాహా. (50)

పదార్థః :—(స్వః)సుఖమ్(న)ఇవ(ఘర్మః)తాపః(స్వాహా)సత్యయా క్రియయా (స్వః) (న) ఇవ(అర్కః)అగ్నిః(స్వాహా)(స్వః)(న)ఇవ(శుక్రః)వాయుః (స్వాహా) (స్వః) (న) ఇవ (జ్యోతిః) విద్యుతోదీప్తిః(స్వాహా)(స్వః)(న)ఇవ(సూర్యః)(స్వాహా). ॥౫౦॥ అన్వయః :—హే మనుష్యా ! యథా స్వాహా స్వర్ణ ఘర్మ స్వాహా స్వర్ణార్కః స్వాహా స్వర్ణ శుక్రః స్వాహా స్వర్ణ జ్యోతిః స్వాహా స్వర్ణ సూర్యః స్త్యాత్తథా యూయ మప్యాచరత.॥౫౦॥భావార్థః :—అత్రోప మాలంకారః. యజ్ఞకారిణో మనుష్యాః సుగన్ధాదిద్రవ్యహోమైః సర్వాన్వాయ్వాది పదార్థాన్ శుద్ధాన్ కర్తుం శక్నువన్తి యేన రోగరాహిత్యేన సర్వేషాం దీర్ఘాయుః స్యాత్. ॥౫౦॥

పదార్థము :-మానవులారా ! ఎటుల, స్వాహా = సత్యక్రియచే, స్వః న = సుఖతుల్యముగ, ఘర్మః = ప్రతాపము, స్వాహా = సత్యక్రియచే, స్వః న = సుఖ తుల్యముగ. అర్కః = అగ్ని, స్వాహా = సత్యక్రియచే, స్వః న = సుఖ సదృశముగ, శుక్రః = వాయువు, స్వాహా = సత్యక్రియతో, స్వః న = సుఖము వలె, జ్యోతిః = విద్యుత్కాంతి, స్వాహా = సత్యక్రియచే, స్వః న = సుఖము వలె, సూర్యః = సూర్యుడు అగుచున్నాడో, అటులనే మీరును ఆచరించుడు. ॥౫౦॥

భావార్థము :—ఈ మంత్రము నందుపమాలంకార మున్నది. యజ్ఞమొనరించు మానవులు సుగంధి యుక్తాది పదార్థముల హోమముచే రోగములు నశించి యందరికి దీర్ఘాయువు కలుగునటుల సమస్తవాయ్వాది పదార్థములను శుద్ధమొనర్చుటకు సమర్థు లగుచున్నారు. ॥౫౦॥

౧౦౦౦ అగ్నిమిత్యస్య శునఃశేప ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, స్వరాడార్షీ త్రిష్టుప్ ఛన్దః, ధైవతః స్వరః,
కీదృశా నరాః సుఖినో భవన్తీత్యుప దిశ్యతే. ఎటువంటి నరులు సుఖు లగుదురు ?

అగ్నిం యునజ్మి శవసా ఘృతేన దివ్యꣳసుపర్ణం వయసా బృహన్తమ్ ।
తేన వయం గమేమ బ్రధ్నస్య విష్టపꣳస్వో రుహాణా అధినాక ముత్తమమ్ ॥

అగ్నిమ్, యునజ్మి, శవసా, ఘృతేన, దివ్యమ్, సుపర్ణమితి సు+పర్ణమ్, వయసా, బృహన్తమ్, తేన, వయమ్, గమేమ, బ్రధ్నస్య, విష్టపమ్, స్వః, రుహాణాః, అధి, నాకమ్, ఉత్తమమ్. (51)

పదార్థః :—(అగ్నిమ్)పావకమ్ (యునజ్మి) సుగన్ధైర్ద్రవ్యై ర్యుక్తం కరోమి (శవసా) బలేన(ఘృతేన)ఆజ్యేన(దివ్యమ్)దివి శుద్ధగుణే భవమ్(సుపర్ణమ్)సుష్ఠుపాలన పూర్తికరమ్ (వయసా)

వ్యాప్త్యా (బృహన్తమ్)మహాన్తమ్(తేన) (వయమ్) (గమేమ) గచ్ఛేమ. అత్ర బహులం ఛన్దసీతి శపో లుక్(బ్రధ్నస్య)మహతః(విష్టపమ్)విష్టాన్ ప్రవిష్టాన్ పాతి యేన తత్ (స్వః)సుఖమ్ (రుహాణాః)రోహతః(అధి)ఉపరిభావే(నాకమ్)అవిద్యమానదుఃఖమ్(ఉత్తమమ్)శ్రేష్ఠమ్. ॥౫౦॥
అన్వయః:-అహం వయసా బృహన్తం దివ్యం సుపర్ణ మగ్నిం శవసా ఘృతేన యునజ్మి తేన స్వో రుహాణా వయం బ్రధ్నస్య విష్టప ముత్తమం నాక మధిగమేమ. ॥౫౦॥ భావార్థః :-యే మనుష్యా అగ్నౌ సుసంస్కృతాని సుగన్ధ్యాదియుక్తాని ద్రవ్యాణి ప్రక్షిప్య వాయ్వాదిశుద్ధిద్వారా సర్వాన్ సుఖయన్తి తేఽత్యుత్తమం సుఖ మాప్నువన్తి. ॥౫౦॥

పదార్థము :-నేను, వయసా = ఆయువుయొక్క వ్యాప్తిచే. బృహంతమ్ = పెద్దది, దివ్యమ్ = శుద్ధగుణములందు ప్రసిద్ధము, సుపర్ణమ్ = చక్కగ రక్షించుటలో పరిపూర్ణమైనదియు నగు, అగ్నిమ్ = అగ్నిని. శవసా = బలప్రదములగు, ఘృతే = నేయి మొదలగు సుగంధిత పదార్థములతో, యునజ్మి = సమ్మేళన మొనర్చు చున్నాను. తేన = అందుచే, స్వః = సుఖమును, రుహాణాః వయమ్ = అధిష్ఠించినవార మైన మేము, బ్రధ్నస్య = చాలా పెద్దవాడగు[నీశ్వరునియొక్క], విష్టపమ్ = సామాన్య భావముతోగాని విశేషభావముతోగాని ప్రవిష్ఠములైన జీవులను పాలించు వ్యవహారమును, ఉత్తమమ్ నాకమ్ = శ్రేష్టమును దుఃఖరహితమును సుఖరూపమును నగు స్థానమును, అధిగమేమ = పొందు చున్నాము. ॥౫౦॥

భావార్థము :-ఏ మానవు లగ్నియందు సుసంస్కృతములు సుగంధాది యుతములునగు పదార్థములను వ్రేల్చి వాయ్వాదుల శుద్ధిద్వారా అందరిని సుఖపెట్టుచున్నారో వారత్యంత సుఖమునుపొందుచున్నారు.

౧౦౦౧ ఇమావిత్యస్య శునఃశేప ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, విరాడార్షీ జగతీ ఛన్దః, నిషాదః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

ఇమౌ తే పక్షావజరౌ పతత్రిణౌ యాభ్యాꣳ రక్షాꣳస్యపహꣳస్యగ్నే ।
తాభ్యాం పతేమ సుకృతాము లోకం యత్రఽఋషయో జగ్ముః ప్రథమజాః పురాణాః॥

ఇమౌ, తే, పక్షౌ, అజరౌ, పతత్రిణౌ, యాభ్యామ్, రక్షాꣳసి, అపహꣳసీత్యప+హꣳసి, అగ్నే, తాభ్యామ్, పతేమ, సుకృతామితి సు+కృతామ్, ఊ +ఇత్యూమ్, లోకమ్, యత్ర, ఋషయః, జగ్ముః, ప్రథమజా ఇతి ప్రథమ+జాః, పురాణాః.

పదార్థః :-(ఇమౌ)(తే)తవ(పక్షౌ)పరిగ్రహౌ కార్యకారణరూపౌ(అజరౌ) అవినాశినౌ (పతత్రిణౌ)పతత్రాణ్యూర్ధ్వగమనాని సన్తి యయోస్తౌ (యాభ్యామ్)(రక్షాంసి) దుష్టాన్ దోషాన్వా (అపహంసి)దూరే ప్రక్షిపసి (అగ్నే)అగ్నిరివ వర్తమాన తేజస్విన్ విద్వన్(తాభ్యామ్)(పతేమ)గచ్ఛేమ (సుకృతామ్)శోభన మకార్షు స్తే సుకృత స్తేషామ్(ఉ)వితర్కే-(లోకమ్)ద్రష్టవ్య మానన్దమ్(యత్ర) (ఋషయః)వేదార్థవిదః(జగ్ముః)గతవన్తః(ప్రథమజాః)ప్రథమే విస్తీర్ణే బ్రహ్మణి జాతాః ప్రసిద్ధాః (పురాణాః)పురా అధ్యయనసమయే నవీనాః. ॥౫౨॥ అన్వయః :-హే అగ్నే! తే యావిమౌ పతత్రిణా వజరౌ పక్షౌ స్తో యాభ్యాం రక్షాంస్యపహంసి తాభ్యా ముతం సుకృతాం లోకం వయం

పతేమ యత్ర ప్రథమజాః పురాణా ఋషయో జగ్ముః. ॥౫౨॥ భావార్థః :-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథాప్తా విద్వాంసో దోషాన్ హత్వా ధర్మాదిసద్గుణాన్ గృహీత్వా బ్రహ్మ ప్రాప్యానంద న్తి తథైతాన్ ప్రాప్య మనుష్యై రపి సుఖయితవ్యమ్. ॥౫౨॥

పదార్థము :-అగ్నే = అగ్నివలె ప్రతాపముగల విద్వాంసుడా ! తే = నీ యొక్క, పతత్రిణౌ = ఉచ్ఛశ్రేణిని పొందినవి, అజరౌ = ఎన్నడు నశించనివి అజరములు అమరములునగు,ఇమౌ = పక్షౌ = కార్యకారణ రూపములగు నే యీ సమీప పదార్థము లున్నవో, యాభ్యామ్ = వేనిచే నీవు, రక్షాంసి = దుష్ట ప్రాణులను లేక దోషములను, అపహంసి = దూర పఱచుచున్నావో, తాభ్యామ్ ఉ = వాని చేతనే,సుకృతామ్ = సుకృతులగు సజ్జనుల యొక్క.లోకమ్ = కాంచదగిన ఆ ఆనందమును మేము, పతేమ = పొందగలుగుదుము గాక; యత్ర = ఏ యానందమున, ప్రథమజాః = సర్వవ్యాపకు డగు పరమాత్మయందు లేక అతి విస్తారమగు వేదమునందు ప్రసిద్ధులు, పురాణాః = పూర్వము-అధ్య యనసమయమందు నవీనులు, ఋషయః = వేదార్థవిదులు నగు విద్వద్వృషులు, జగ్ముః = చేరుదురో.

భావార్థము :-ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. శాస్త్రవేత్తలగు విద్వాంసులు దోషములు పీడి, ధర్మాది సద్గుణముల గ్రహించి, బ్రహ్మను పొంది ఎటుల ఆనందించు దురో అటులనే వానిని పొంది మానవులు సుఖించ వలయును. ॥౫౨॥ (౧౦౦౧)

౧౦౦౨ ఇన్దు రిత్యస్య పరమేష్ఠీ ఋషిః, ఇందు ర్దేవతా, ఆర్షీ పంక్తి శ్ఛన్దః, పఞ్చమః స్వరః.

విద్వద్భిః కిం కార్య మిత్యాహ. విద్వాంసు లేమి చేయవలయును ?

ఇన్దుర్దక్షః శ్యేన ఋతావా హిరణ్యపక్షః శకునో భురణ్యుః ।

మహాన్త్సధస్థే ధ్రువ ఆ నిషత్తో నమస్తే అస్తు మా మా హిꣳసీః॥౫౩॥

ఇన్దుః, దక్షః, శ్యేనః, ఋతావేత్యృత+వా, హిరణ్యపక్ష ఇతి హిరణ్య+ పక్షః, శకునః, భురణ్యుః, మహాన్, సధస్థ ఇతి సధ+స్థే, ధ్రువః, ఆ, నిషత్తః, ని+సత్త ఇతి ని+సత్తః, నమః, తే, అస్తు, మా, మా, హిꣳసీః. (53)

పదార్థః :-(ఇన్దుః)చన్ద్ర ఇవ ఆర్ద్రస్వభావః(దక్షః) బలచాతుర్యయుక్తః (శ్యేనః)శ్యేన ఇవ పరాక్రమీ(ఋతా వా)ఋతస్య సత్యస్య సమ్బన్ధో విద్యతే యస్య సః.అత్రాన్యేషామపీతి దీర్ఘః.సుపాం సు లుగితి డాదేశః (హిరణ్యపక్షః)హిరణ్యస్య సువర్ణస్య పక్షః పరిగ్రహో యస్య సః (శకునః)శక్తిమాన్ (భురణ్యుః)భర్తా(మహాన్)(సధస్థే)సహ స్థానే(ధ్రువః)నిశ్చలః (ఆ)సమన్తాత్ (నిషత్తః) నితరాం స్థితః(నమః)సత్కరణమ్(తే)తుభ్యమ్(అస్తు)(మా)మామ్(మా)నిషేధే(హింసీః)తాడయేః. ॥౫౩॥

అన్వయః :-హే విద్వన్ సభేశః యస్త్వమిన్దు ర్దక్షః శ్యేన ఋతావా హిరణ్యపక్షః శకునో భురణ్యు ర్మహాన్ సధస్థ ఆనిషత్తో ధ్రువః సన్మా మా హిꣳసీ స్తస్మై తేఽస్మాకం నమోఽస్తు. ॥౫౩॥

భావార్థః :-అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. ఇహ జగతి విద్వాంసః స్థిరా భూత్వా సర్వాన్ విద్యా ర్థినః సుశిక్షితాన్ కుర్యు ర్యత స్తే హింసకా న భవేయుః ॥౫౩॥

పదార్థము :-విద్వాంసుడవైన సభాపతీ ! ఏ నీవు, ఇన్దుః = చంద్రునివలె శీతలస్వభావము గల

వాడవు, దక్షః = బలము చాతుర్యము గలవాడవు, శ్యేనః = డేగవలె పరాక్రమ వంతుడవు, ఋతావా = ఋతముతో సంబంధము గలవాడవు,హిరణ్య పక్షః = సువర్ణ గ్రహణము గలవాడవు,శకునః = శక్తిమంతుడవు, భురణ్యుః = సకల పాలకుడవు, మహాన్ = చాలా పెద్దవాడవు, సధస్థే = ఇతరులతోపాటు ఒకే స్థలమందు, ఆనిషత్తః = నిరంతరము స్థితుడవు, ధ్రువః = నిశ్చలుడవునై, మా = నన్ను,మా హింసీః = హింసించవో,తే = అట్టినీకు,నమః = మాసత్కారములు,అస్తు = అందుగాక।

భావార్థము :—ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. ఈ లోకమున విద్వాంసులు స్థిరులుగనుండి సకల విద్యార్థులను హింసకులు కాకుండునటుల సుశిక్షితులుగ నొనర్చెదరు.

౧౦౦౩ దివ ఇత్యస్య గాలవ ఋషిః, ఇందు ర్దేవతా; భురిగార్ష్యుష్ణిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః.

కిం భూతో జనో దీర్ఘాయు ర్భవతీత్యుప దిశ్యతే. ఎవడు దీర్ఘాయువును పొంద గలడు ?

దివో మూర్ధాసి పృథివ్యా నాభి రూర్గ పామోషధీనామ్ ।

విశ్వాయుః శర్మ సప్రథా నమస్పథే ॥ ॥౫౪॥

దివః, మూర్ధా, అసి, పృథివ్యాః, నాభిః, ఊర్క్, అపామ్, ఓషధీనామ్, విశ్వాయురితి విశ్వ+ఆయుః, శర్మ, సప్రథా ఇతి స+ప్రథాః, నమః, పథే. (54)

పదార్థః:—(దివః)ప్రకాశస్య(మూర్ధా)శిర ఇవ వర్తమానః(అసి)(పృథివ్యాః)(నాభిః)బన్ధనమివ (ఊర్క్)రసః(అపామ్)జలానామ్(ఓషధీనామ్)(విశ్వాయుః)పూర్ణాయుః(శర్మ)శరణమ్ (సప్రథాః) ప్రథసా ప్రఖ్యయా సహ వర్తమానః(నమః)అన్నమ్(పథే)మార్గాయ.॥౫౪॥అన్వయః:—హే విద్వన్ ! యస్త్వం దివో మూర్ధా పృథివ్యా నాభి రపా మోషధీనా మూర్గివ విశ్వాయుః సప్రథా అసి స త్వం పథే నమః శర్మ చ ప్రాప్నుహి.॥౫౪॥భావార్థః :—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యో మనుష్యో న్యాయవాన్ క్షమావాన్ ఔషధ సేవీ యుక్తాహారవిహారో జితేన్ద్రియో భవతి స శతాయు ర్జాయతే. ॥౫౪॥

పదార్థము :—విద్వాంసుడా ! ఏ నీవు, దివః = ప్రకాశము అనగా ప్రతాపము యొక్క,మూర్ధా = తలతో సమానుడవు, పృథివ్యాః = భూమియొక్క, నాభిః = బంధనముతో సమానుడవు, అపామ్ = జలములయొక్క, ఓషధీనామ్ = ఓషధుల యొక్కయు, ఊర్క్ = రసముతో సమానుడవు, విశ్వాయుః = పూర్తిగ శతవర్షములు జీవించువాడవు, సప్రథాః = కీర్తియుతుడవునై, అసి = ఉన్నావో, ఆ నీవు,పథే = సన్మార్గమునకై,నమః = అన్నమును, శర్మ = శరణమును సుఖమునుపొందుము.

భావార్థము:—ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకార మున్నది. ఏ మనుష్యుడు న్యాయవంతుడు, క్షమావంతుడు, ఔషధ సేవి, యుక్తాహార విహారుడు, జితేంద్రియుడు నై యుండునో. అతడు నూరుసంవత్సరముల ఆయువు పొందగలడు. ॥౫౪॥ (౧౦౦౩)

౧౦౦౪ విశ్వస్యేత్యస్య గాలవ ఋషిః. ఇందు ర్దేవతా, జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః కిం కర్తవ్య మిత్యుప దిశ్యతే. మానవు లేమి చేయవలయును ?

విశ్వస్య మూర్ధన్నధి తిష్ఠసి శ్రితః సముద్రే తే హృదయ మప్స్వాయు రపో దత్తోదధిం భిన్త । దివస్పర్జన్యాదన్తరిక్షాత్ పృథివ్యాస్తతో నో వృష్ట్యావ ।

విశ్వస్య, మూర్ధన్, అధి, తిష్ఠసి, శ్రితః, సముద్రే, తే, హృదయమ్, అప్సు, ఆయుః, అపః, దత్త, ఉదధిమిత్యుద+ధిమ్, భిన్త, దివః, పర్జన్యాత్, అన్తరిక్షాత్, పృథివ్యాః, తతః, నః, వృష్ట్యా, అవ. (౫౫)

పదార్థః :—(విశ్వస్య)సర్వస్య జగతః(మూర్ధన్)మూర్ధని(అధి)ఉపరి(తిష్ఠసి) (శ్రితః) (సముద్రే)అన్తరిక్షవద్వ్యాప్తే పరమేశ్వరే(తే)తవ(హృదయమ్)(అప్సు)ప్రాణేషు(ఆయుః) జీవనమ్ (అపః)ప్రాణాన్(దత్త)దదాసి(ఉదధిమ్) ఉదకధారకం సాగరమ్(భిన్త)భినత్సి (దివః)ప్రకాశాత్ (పర్జన్యాత్)మేఘాత్(అన్తరిక్షాత్)ఆకాశాత్(పృథివ్యాః)భూమేః(తతః)తస్మాత్(నః) (వృష్ట్యా)(అవ)రక్ష. ॥౫౫॥ అన్వయః :—హే విద్వన్ ! యస్త్వం విశ్వస్య మూర్ధన్ శ్రితః సూర్య ఇవాధితిష్ఠసి యస్య తే సముద్రే హృదయమప్స్వాయు రస్తి స త్వమపోదత్తోదధిం భిన్త యతః సూర్యో దివోఽన్తరిక్షాత్పర్జన్యాత్పృథివ్యా వృష్ట్యాసర్వానవతి తతో నోఽస్మానవ. ॥౫౫॥ భావార్థః :— అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యాః సూర్యవత్సుఖవర్షకా ఉత్తమాచారిణో భవన్తి. తే సర్వాన్ సుఖినః కర్తుం శక్నువన్తి. ॥౫౫॥

పదార్థము :—విద్వాంసుడా ! ఏ నీవు, విశ్వస్య = సకలమునకు, మూర్ధన్ = శిరస్సుమీద, శ్రితః = విరాజిల్లు సూర్యునివలె, అధితిష్ఠసి = అధికారమును పొందియున్నావో, తే = ఏ నీయొక్క, హృదయమ్ = మనస్సు, సముద్రే = అంతరిక్షమువలె వ్యాపకుడగు పరమాత్ముని యందును, ఆయుః = జీవనము, అప్సు = ప్రాణములందును ఉన్నవో[ఆ నీవు], అపః = ఆ ప్రాణములను, దత్త = ఒసగుచున్నావు, ఉదధిమ్ = సముద్రమును, భింత = భేదించుచున్నావు. దేనిచే సూర్యుడు, దివః = ప్రకాశము నుండి, అన్తరిక్షాత్ = ఆకాశము నుండి, పర్జన్యాత్ = మేఘమునుండి, పృథివ్యాః = భూమినుండి, వృష్ట్యా = వర్షాదుల యోగముచే, సకల చరాచర ప్రాణులన్నిటిని రక్షించుచున్నాడో, తతః = ఆ సూర్యునికి తుల్యుడవైన నీవు, నః అవ = మమ్ము రక్షింపుము. ॥౫౫॥

భావార్థము :—ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకార మున్నది. ఏ మానవులు సూర్యునివలె సుఖమును వర్షింప జేయువారు, ఉత్తమాచారవంతులునై యున్నారో వారందఱిని సుఖులుగ నొనర్పగలుగుచున్నారు. ॥౫౫॥ (౧౦౦౫)

౧౦౦౫ ఇష్ట ఇత్యస్య గాలవ ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా. ఆర్ష్యుష్ణిక్ ఛందః, ఋషభః స్వరః.

పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

ఇష్టో యజ్ఞో భృగుభి రాశీర్దా వసుభిః । తస్య న ఇష్టస్య ప్రీతస్య ద్రవిణేహాగమేః ॥

ఇష్టః, యజ్ఞః, భృగుభిః రితి భృగు + భిః, ఆశీర్దా ఇత్యాశీః + దాః, వసుభిరితి వసు + భిః, తస్య, నః, ఇష్టస్య, ప్రీతస్య, ద్రవిణ, ఇహ, ఆ, గమేః.

పదార్థః :—(ఇష్టః)కృతః(యజ్ఞః) యష్టుమర్హః (భృగుభిః) పరిపక్వవిజ్ఞానైః (ఆశీర్దాః) య ఇచ్ఛాసిద్ధిం దదాతి(వసుభిః)ప్రాథమకల్పికై ర్విద్వద్భిః(తస్య)(నః)అస్మాకమ్ (ఇష్టస్య) (ప్రీతస్య) కమనీయస్య (ద్రవిణ)ధనమ్. అత్ర సుపాం సులుగితి విభక్తేర్లుక్. (ఇహ)సంసారే(ఆ గమేః)

సమన్తాత్ గచ్ఛ, వాచ్ఛనసి సర్వే విధయో భవన్తీతి భత్వాభావః.॥౫౮॥ అన్వయః :—హే విద్వన్! యో వసుభి ర్భృగుభి రాశీర్దా యజ్ఞ ఇష్టస్తస్యేష్టస్య ప్రీతస్య యజ్ఞస్య సకాశాదిహ త్వన్నో ద్రవిణ ఆ గమేః.॥౫౮॥భావార్థః :—యే విద్వద్వత్ ప్రయతన్తే త ఇహ పుష్కలాం శ్రియ మాప్నువన్తి.

పదార్థము :—విద్వాంసుడా ! భృగుభిః = పరిపూర్ణ విజ్ఞానవంతులు, వసుభిః = మొదటి తరగతికి చెందిన విద్వాంసులు, ఆశీర్దాః = అభీష్టప్రదమగు, యజ్ఞః = ఏ యజ్ఞమును, ఇష్టః = చేసియున్నారో, తస్య ఇష్టస్య = ఆ యొనర్చబడిన,ప్రీతస్య = మనోహరమైనయజ్ఞము ద్వారా, ఇహ = ఈలోకమున నీవు, నః ద్రవిణ = మా ధనమును, ఆ గమేః = పొందుము. ॥౫౮.॥

భావార్థము :—విద్వాంసులవలె చక్కగ ప్రయత్నించువారలీ జగత్తులో పుష్టలధనమును పొందుదురు

౧౦౦౮ ఇష్ట ఇత్యస్య గాలవ ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నిచృదార్షీ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

ఇష్టో౽అగ్నిరాహుతః పిపర్తు న ఇష్టꣳహవిః । స్వగేద న్దేవేభ్యో నమః ॥

ఇష్టః, అగ్నిః, ఆహుత ఇత్యాహుతః, పిపర్తు, నః, ఇష్టమ్, హవిః, స్వగేతి స్వ+గా, ఇదమ్, దేవేభ్యః, నమః. (57)

పదార్థః :—(ఇష్టః)సత్కృత ఆహుతిభి ర్వర్ధితో వా(అగ్నిః)సభాద్యధ్యక్షో విద్వాన్ పావకో వా(ఆహుతః)సమన్తాత్ తర్పితో హుతో వా(పిపర్తు)పాలయతు పూరయతు వా(నః) అస్మానస్మాకం వా(ఇష్టమ్)సుఖం తత్సాధనం వా(హవిః) హవిషా. సంస్కృతద్రవ్యేణ విభక్తివ్యత్యయః (స్వగా) యత్స్వాన్ గచ్ఛతి ప్రాప్నోతి తత్ స్వగా. అత్ర విభక్తేః సుపాం సు లుగిత్యాకారాదేశః (ఇదమ్) (దేవేభ్యః)విద్వద్భ్యః(నమః)అన్నం సత్కారో వా. ॥౫౭॥ అన్వయః :—హవి రాహుత ఇష్టో౽గ్ని ర్న ఇష్టం పిపర్తు నః పిపర్తు వా ఇదం స్వగా నమో దేవేభ్యో౽స్తు. ॥౫౭॥
భావార్థః :—మనుష్యై రగ్నౌ యత్ సుసంస్కృతం ద్రవ్యం హూయతే యదిహ బహ్వన్నకారి జాయతే ఽత స్తేన విద్వదాదీనాం సత్కారః కర్తవ్యః. ॥౫౭॥

పదార్థము :—హవిః = సంస్కరించబడిన పదార్థములచే, ఆహుతః = చక్కగ తృప్తిపఱచబడిన లేక హవన మొనర్చబడిన, ఇష్టః = సత్కరించబడిన లేక ఆహుతులచే వృద్ధిజేయబడిన, అగ్నిః = ఈ సభాసదుల యధ్యక్షుడు విద్వాంసుడు లేక అగ్ని, నః ఇష్టమ్ = మా యొక్క సుఖమును, సుఖసాధనమును, పిపర్తు = పూరించునుగాక ! మమ్ము రక్షించునుగాక ! ఇదమ్ స్వగా = నేను పొందుచున్న ఈ, నమః = అన్నము లేక సత్కారము, దేవేభ్యః = విద్వాంసులకు కూడ కలుగును గాక ! ॥౫౭॥

భావార్థము:—అగ్నియందు మానవు లే సుసంస్కృత పదార్థమును వ్రేల్చుచున్నారో అది యీ జగత్తులో నధికాన్నము నుత్పాదించునది యగుచున్నది, కావున దానిచే విద్వాంసులు మొదలగువారిని సత్కరించ వలయును. ॥౫౭॥ (౧౦౦౮)

౧౦౦౯ యదేత్యస్య విశ్వకర్మా ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నిచృదార్షీజగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః.
అథ విద్వద్విషయే సత్యనిర్ణయ మాహ. విద్వాంసుల విషయములో సత్యనిర్ణయము.

యదాకూతాత్సమసుస్రోద్ధృదో వా మనసో వా సంభృతం చక్షుషో వా తదనుప్రేత సుకృతాము లోకం యత్రఋషయో జగ్ముః ప్రథమజాః పురాణాః ॥

యత్, ఆకూతాదిత్యా+కూతాత్, సమసుస్రోదితి సమ్+అసుస్రోత్, హృదః, వా, మనసః, వా, సంభృతమితి సమ్+భృతమ్, చక్షుషః, వా, తత్, అనుప్రేతే త్యను+ప్రేత, సుకృతామితి సుకృతామ్, ఊఁ ఇత్యూఁ, లోకమ్, యత్ర, ఋషయః, జగ్ముః, ప్రథమజాః, పురాణాః. (58)

పదార్థః :—(యత్)(ఆకూతాత్)ఉత్సాహాత్(సమసుస్రోత్) సమ్యక్ ప్రాప్నుయాత్. అత్ర బహులం ఛన్దసీతి శపః శ్లుః(హృదః)ఆత్మనః(వా)ప్రాణాత్(మనసః)సంకల్పవికల్పాత్మకాత్(వా)బుద్ధ్యాదేః(సంభృతమ్)సమ్యగ్ ధృతమ్(చక్షుషః)ప్రత్యక్షాదే రిన్ద్రియోత్పన్నాత్(వా)శ్రోత్రాదిభ్యః(తత్)(అనుప్రేత)ఆనుకూల్యేన ప్రాప్నుత (సుకృతామ్)ముముక్షూణామ్(ఉ)(లోకమ్)దర్శనసుఖసంఘాతం మోక్షపదం వా(యత్ర)యస్మిన్ (ఋషయః) వేదవిద్యాపురస్సరాః పరమయోగినః (జగ్ముః) గతాః (ప్రథమజాః)అస్మదాదౌ జాతాః(పురాణాః)అస్మదపేక్షయాం ప్రాచీనాః. ॥౫౮॥ అన్వయః :—హే సత్యాసత్యజిజ్ఞాసవో జనా ! యూయం యదాకూతాద్ధృతో వా మనసో వా చక్షుషో వా సంభృతమస్తి తత్సమసుస్రోదతః ప్రథమజాః పురాణా ఋషయో యత్ర జగ్ముస్తం సుకృతా ము లోకమనుప్రేత. ॥౫౮॥ భావార్థః :—యదా మనుష్యాః సత్యాసత్యనిర్ణయం జిజ్ఞాసేయుస్తదా యద్యదీశ్వర గుణకర్మస్వభావాత్ సృష్టిక్రమాత్ ప్రత్యక్షాదిప్రమాణేభ్య ఆప్తాచారాదాత్మమనోభ్యా మనుకూలం స్యాత్తత్ సత్యమితరదసత్యమితి నిశ్చినుయుర్య ఏవం ధర్మం పరీక్ష్యాచరన్తి తేఽతిసుఖం ప్రాప్నువన్తి.

పదార్థము :—సత్యాసత్య జిజ్ఞాసువులారా! మీరు, యత్ = ఏది, ఆకూతాత్ = ఉత్సాహమువలన, హృదః = ఆత్మవలన. వా = ప్రాణమువలన. మనసః = మనస్సువలన. వా = బుద్ధ్యాదులవల, చక్షుషః = నేత్రాదీంద్రియములవలన కలిగిన ప్రత్యక్షాది ప్రమాణముల చేత, వా = కర్ణాదీంద్రియముల చేత, సంభృతమ్ = బాగుగ ధారణ మొనర్పబడినదై అనగ నిశ్చయముగ సరిగ నెఱిగిన, చూచిన, అనుమానముచే నెఱుగ బడినదై యున్నదో, తత్ = అది, సమసుస్రోత్ = చక్కఁగ లభించుగాక ; ఇందులకై, ప్రథమజాః = మా కంటె ముందు పుట్టినవారు, పురాణాః = మాకంటె ప్రాచీనులు, ఋషయః = వేద విద్యనెఱిగిన పరమ యోగులైన ఋషులు, యత్ర = ఎక్కడకు, జగ్ముః = చేరుదురో, సుకృతామ్ ఉ = ఆ సుకృతులకు—ముముక్షువులగు సజ్జనులకే చెందిన, లోకమ్ = ప్రత్యక్ష సుఖసమూహమును—మోక్షపదమును, అనుప్రేత = అనుకూలముగ పొందుడు. ॥౫౮॥

భావార్థము :—ఎప్పుడు మానవులు సత్యాసత్య నిర్ణయమును అభిలషించెదరో అప్పుడు ఏదేది ఈశ్వరుని గుణకర్మ స్వభావమునకు, సృష్టిక్రమమునకు, ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములకు, ఆప్తుని ఆచారమునకు, ఆత్మకు, మనస్సునకు అనుకూలముగ నుండునో అయ్యది సత్యము, తద్భిన్నము అనృతమని నిశ్చయించు కొనవలయును. ఎవరిటువంటి పరీక్ష యొనర్చి ధర్మము నాచరింతురో వా రత్యంత సుఖమును పొందుచున్నారు. ॥౫౮॥ (౧౦౦౮)

౧౦౦౮ ఏతమిత్యస్య విశ్వకర్మా ఋషిః, ప్రజాపతి ర్దేవతా, నిచృదార్షీత్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

ఏతꣳ సధస్థ పరి తే దదామి యమావహాచ్ఛేవధిం జాతవేదాః ।
అన్వాగన్తా యజ్ఞపతి ర్వో అత్ర తꣳ స్మ జానీత పరమే వ్యోమన్ ॥౫౯॥

ఏతమ్, సధస్థేతి సధఽస్థ, పరి, తే, దదామి, యమ్, ఆవహాదిత్యావహాత్, శేవధిమితి శేవ+ధిమ్, జాతవేదా ఇతి జాత+వేదాః, అన్వాగన్తేత్యను ఆ+గన్తా, యజ్ఞపతిరితి యజ్ఞ+పతిః, వః, అత్ర, తమ్, స్మ, జానీత, పరమే, వ్యోమన్నితి వి+ఓమన్. (59)

పదార్థః :-(ఏతమ్)పూర్వోక్తమ్(సధస్థ) సమానస్థాన(పరి)సర్వతః (తే)తుభ్యమ్ (దదామి) (యమ్)(ఆవహాత్)సమన్తాత్ప్రాప్నుయాత్(శేవధిమ్)శేవం సుఖం ధీయతే యస్మింస్తం నిధిమ్ (జాతవేదాః)జాతప్రజ్ఞో వేదార్థవిత్(అన్వాగన్తా) ధర్మమన్వాగచ్ఛతి. (యజ్ఞపతిః) యజ్ఞస్య పాలక ఇవ వర్తమానః(వః)యుష్మభ్యమ్(అత్ర)(తమ్)(స్మ)ఏవ(జానీత)(పరమే) ప్రకృష్టే (వ్యోమన్) వ్యోమ్న్యాకాశే.॥౫౯॥అన్వయః :-హే ఈశ్వర జిజ్ఞాసవో మనుష్యా హే సధస్థ చ జాతవేదా యజ్ఞపతిర్యం శేవధి మావహా దేత మత్ర పరమే వ్యోమన్ వ్యాప్తం పరమాత్మాన మహం తే యథా పరిదదామ్యన్వాగన్తాఽహం యం వో యుష్మభ్య ముపదిశాని స్మ తం యూయం విజానీత. ॥౫౯॥
భావార్థః :—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యా విద్వదనుకూల మాచరన్తి. తే సర్వవ్యాపిన మన్తర్యామిణ మీశ్వరం ప్రాప్తు మర్హన్తి. ॥౫౯॥

పదార్థము :-ఈశ్వరుని జిజ్ఞాసించు మానవులారా! సధస్థ = ఏక స్థానముననుండు సజ్జనులారా! జాతవేదాః = జాతప్రజ్ఞుడు, వేదార్థవేత్త, యజ్ఞపతిః = యజ్ఞమును పాలించువానివలె నుండువాడు, యమ్ శేవధిమ్ = సుఖనిధియగు నే పరమేశ్వరుని, ఆవహాత్ = చక్కగాపొందునో, ఏతమ్ = ఆయితనిని, అత్ర పరమే వ్యోమన్ = ఈ పరమోత్తమాకాశమునందు వ్యాపకుడగు పరాత్పరుని, తే = నీకై ఎటుల, పరిదదామి = అన్నివిధముల ఇచ్చుచున్నానో, ఉపదేశించుచున్నానో, అన్వాగంతా = ధర్మానుకూలముగ నడచువాడనైన నేను, వః = మీ యందఱికి నే పరమేశ్వరుని, స్మ = ఉపదేశించుచున్నానో; తమ్ = అతనిని, జానీత = మీరు తెలుసుకొనుడు. ॥౫౯॥

భావార్థము:- ఈ మంత్రమునందు వాచకలుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎవరు విద్వాంసుల కనుకూలముగ నాచరించుదురో వారు సర్వవ్యాపకుడగు పరమేశ్వరుని పొందుట కర్హులగుచున్నారు.

౧౦౦౯ ఏతమిత్యస్య విశ్వకర్మర్షిః, ప్రజాపతిర్దేవతా, నిచృదార్షీత్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మరల నా విషయమే.

ఏతం జానాథ పరమే వ్యోమన్ దేవాః సధస్థా విద రూపమస్య ।
యదాగచ్ఛాత్ పథిభి ర్దేవయానై రిష్టాపూర్తే కృణవాథావి రస్మై ॥

ఏతమ్, జానాథ, పరమే, వ్యోమన్నితి వి + ఓమన్, దేవాః, సధస్థా ఇతి సధ + స్థాః, విద, రూపమ్, అస్య, యత్, ఆగచ్ఛాదిత్యా + గచ్ఛాత్, పథిభిరితి పథిభిః, దేవయానై రితి దేవ+యానైః, ఇష్టాపూర్తే ఇతీష్టా+పూర్తే, కృణవాథ, ఆవిః, అస్మై.

పదార్థః :—(ఏతమ్) పరమాత్మానమ్ (జానాథ) విజానీత. లేట్ ప్రయోగోఽయమ్ (పరమే) (వ్యోమన్) (దేవాః) విద్వాంసః (సధస్థాః) సహస్థానాః (విద) బుద్ధ్యధ్వమ్ (రూపమ్) సచ్చిదానన్దస్వరూపమ్ (అస్య) (యత్) (ఆగచ్ఛాత్) సమన్తాత్ ప్రాప్నుయాత్ (పథిభిః) మార్గైః (దేవయానైః) దేవా ధార్మికా విద్వాంసో గచ్ఛన్తి యేషు తైః (ఇష్టాపూర్తే) ఇష్టం శ్రౌతం కర్మ చ పూర్తం స్మార్తం కర్మ చ తే (కృణవాథ) కురుథ (ఆవిః) ప్రాకట్యే (అస్మై) పరమాత్మనే. ॥౬౦॥

అన్వయః :— హే సధస్థా దేవాః యూయం పరమే వ్యోమన్ వ్యాప్తమేతం జానాథాస్య రూపం విద యద్దేవయానైః పథిభిరాగచ్ఛాదస్మై పరమాత్మనే ఇష్టాపూర్తే ఆవిః కృణవాథ. ॥౬౦॥

భావార్థః :—సర్వే మనుష్యా విద్వత్సఙ్గయోగాభ్యాస ధర్మాచారైః పరమేశ్వర మవశ్యం జానీయుర్నో చేదిష్టాపూర్తే సాధయితుం న శక్నుయుః. న చ ముక్తిం ప్రాప్నుయుః. ॥౬౦॥

పదార్థము :—సధస్థాః = ఒకే స్థానమున కలిసి మెలసియుండు వారలారా ! దేవాః = విద్వాంసులారా ! మీరు, పరమే వ్యోమన్ = పరమోత్తమాకాశమందు వ్యాప్తుడగు, ఏతమ్ = ఈ పరమాత్మను, జానాథ = ఎఱుగుడు. అస్య = ఈ వ్యాపకుని యొక్క, రూపమ్ = సత్యము, చైతన్యమాత్రము, ఆనందమయము నగు స్వరూపమును, విద = ఎఱుగుడు, యత్ = ఏ సచ్చిదానంద పరమేశ్వరుని, దేవయానైః = ధార్మిక విద్వాంసులు నడచు, పథిభిః = మార్గముల ద్వారా పురుషుడు, ఆగచ్ఛాత్ = చక్కగా పొందునో, అస్మై = ఈ పరమేశ్వరునికై . ఇష్టాపూర్తే = వేదోక్తయజ్ఞాది కర్మలను, దాని సాధకములగు స్మార్త కర్మలను, ఆవిః = ఆవిష్కారము. కృణవాథ = ఒనర్చుడు.

భావార్థము :—మానవులందరు విద్వత్సంగముచేతను. యోగాభ్యాసముచేతను, ధర్మాచరణముచేతను పరమేశ్వరుని తప్పక ఎఱుగుదురుగాక : ఇటు లొనర్చనిచో యజ్ఞాది శ్రౌత స్మార్త కర్మలను సాధించజాలరు మఱియు ముక్తిని కూడ పొందజాలరు. ॥౬౦॥ (౧౦౦౯)

౧౦౧౦ ఉద్బుధ్యస్వేత్యస్య గాలవః ఋషిః, ప్రజాపతిర్దేవతా, ఆర్షీత్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పునః సఏవ విషయః ప్రోచ్యతే. మఱల నా విషయమే చెప్పబడుచున్నది.

ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే ప్రతి జాగృహి త్వమిష్టాపూర్తే సఁ సృజేథా మయం చ ।
అస్మిన్త్సధస్థే అధ్యుత్తరస్మిన్ విశ్వే దేవా యజమానశ్చ సీదత ॥

ఉత్, బుధ్యస్వ, అగ్నే, ప్రతి, జాగృహి, త్వమ్, ఇష్టాపూర్తే ఇతీష్టా+పూర్తే, సమ్, సృజేథామ్, అయమ్, చ, అస్మిన్, సధస్థ ఇతి సధ+స్థే, అధి, ఉత్తరస్మిన్నిత్యుత్+తరస్మిన్, విశ్వే, దేవాః, యజమానః, చ, సీదత.

పదార్థః :—(ఉత్) ఊర్ధ్వమ్ (బుధ్యస్వ) జానీహి (అగ్నే) అగ్నిరివ వర్తమాన పురుష (ప్రతి) (జాగృహి) యజమానం ప్రబోధయావిద్యానిద్రాం పృథక్ కృత్య విద్యాయాం జాగరూకం కురు (త్వమ్) (ఇష్టాపూర్తే) ఇష్టం చ పూర్తం చ తే (సమ్) సంసర్గే (సృజేథామ్)నిష్పాదయేతామ్ (అయమ్) బ్రహ్మవిద్యోపదేష్టా (చ) (అస్మిన్) (సధస్థే) సహస్థానే (అధి) ఉపరి (ఉత్తరస్మిన్) ఉత్తమాసనే (విశ్వే) సమగ్రాః (దేవాః) విద్యాయాః కామయితారః (యజమానః) విద్యాప్రదాతా యజ్ఞకర్తా (చ) (సీదత) తిష్ఠత. ॥౬౧॥ అన్వయః :-హే అగ్నే త్వముద్బుధ్యస్వ ప్రతి జాగృహి త్వం చాయం ఇష్టాపూర్తే సంసృజేథాం హే విశ్వేదేవా ! కృతేష్టాపూర్తో యజమానశ్చ యూయం సధస్థేఽస్మిన్నుత్తరస్మిన్నధి సీదత. ॥౬౧॥

భావార్థః :—యే సచేతనా ధీమన్తో విద్యార్థినః స్యుస్తేఽధ్యాపకైః సమ్యగధ్యాపనీయాః స్యుర్యే విద్యాభీప్సవోఽధ్యాపకానుకూలాచరణాః స్యుర్యే చ తదధీనా అధ్యాపకాస్తే పరస్పరం ప్రీత్యా సతతం విద్యోన్నతిం కుర్యుర్యేఽతోఽన్యే ప్రశస్తా విద్వాంసః స్యుస్త ఏతేషాం సతతం పరీక్షాం కుర్యుర్యత ఏతే విద్యావర్ధనే సతతం ప్రయతేరఁస్తథర్త్విగ్యజమానాదయో భవేయుః ॥౬౧॥

పదార్థము :-అగ్నే = అగ్నివలెనుండు ఋత్విక్కా ! త్వమ్ = నీవు, ఉద్బుధ్యస్వ = లెమ్ము. ప్రబోధమును పొందుము, ప్రతి జాగృహి = యజమానుని అవిద్యారూప నిద్రనుండి మేలుకొలిపి విద్యయందు చైతన్యునిగ నొనర్చుము. నీవును, చ = మఱియు, అయమ్ = బ్రహ్మవిద్య నుపదేశించు నీ యజమానుడును ఇరువురు. ఇష్టాపూర్తే = యజ్ఞ సిద్ధికర్మలను, దాని సామగ్రిని, సంసృజేథామ్ = ఉత్పన్నమొనర్చుడు, విశ్వే దేవాః = సమస్త విద్వాంసులారా ! చ యజమానః = [ఇష్టాపూర్తమొనర్చినవాడు] విద్యగఱపువాడును, యజ్ఞమొనర్చువాడుననగు యజమానుడును మీరందరును, అస్మిన్ సధస్థే = ఈ ఒకే స్థానములో, ఉత్తరస్మిన్ = ఉత్తమాసనమునందు, అధి సీదత = ఆసీనులు గండు. ॥౬౧॥

భావార్థము :-చైతన్యవంతులు, ధీమంతులునగు విద్యార్థులను అధ్యాపకులు చక్కగా చదివించవలయును. విద్యాభీప్సువులై అధ్యాపకుని కనుకూలముగ నాచరించువారు, తదధీనులగు నధ్యాపకులు పరస్పర ప్రేమతో సతతము విద్యోన్నతి యొనర్చవలయును. ఈ అధ్యాపకాధ్యేతలకు వేరుగనున్న ఉత్తమ విద్వాంసులు ఈ అధ్యాపకాధ్యేతలు విద్యాభివృద్ధియందు నిరంతరము ప్రయత్న మొనరించునటుల విద్యార్థులను సమయ సమయములందు పరీక్షించు చుండవలయును. అటులనే ఋత్విగ్యజమానులును సభ్యులైన పరీక్షక విద్వాంసులును యజ్ఞమును అభివృద్ధి పఱచవలయును. ॥౬౧॥(౧౦౧౦)

౧౦౧౧ యేనేత్యస్య దేవశ్రవ దేవవాతా వృషీ, విశ్వకర్మాగ్ని ర్వా దేవతా, నిచృదార్ష్యనుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.

పునః స ఏవ విషయః ప్రకాశ్యతే. మఱల నా విషయమే.

యేన వహసి సహస్రం యేనాగ్నే సర్వవేదసమ్ ।
తేనేమం యజ్ఞం నో నయ స్వర్దేవేషు గన్తవే ॥ ॥౬౨॥

యేన. వహసి, సహస్రమ్, యేన, అగ్నే, సర్వవేదసమితి సర్వ+వేదసమ్, తేన ఇమమ్, యజ్ఞమ్, నః, నయ, స్వఃరితి స్వః, దేవేషు, గన్తవే. (62)

పదార్థః :—(యేన) అధ్యాపనేన (వహసి) ప్రాప్నోషి (సహస్రమ్)అసంఖ్యమతులం బోధ

మ (యేన) అధ్యయనేన (అగ్నే) అధ్యాపకాధ్యేతు ర్వా (సర్వవేదసమ్) సర్వే వేదసో వేదా విజ్ఞాయ న్తే యస్మిఀ స్తమ్ (తేన) (ఇమమ్) వక్ష్యమాణమ్ (యజ్ఞమ్) అధ్యయనాధ్యాపనాఖ్యమ్ (నః) అస్మా న్ (నయ) ప్రాప్నుహి ప్రాపయ వా (స్వః) సుఖమ్ (దేవేషు) దివ్యేషు గుణేషు విద్వత్సు వా (గన్తవే) గన్తుం ప్రాప్తుమ్. ॥౬౨॥ అన్వయః :—హే అగ్నే! త్వం యేన సహస్రం సర్వవేదసం వహసి ప్రాప్నోషి యేన చ ప్రాపయసి తేనేమం యజ్ఞం నో దేవేషు స్వర్గన్తవే నయ. ॥౬౨॥ భావార్థః :— యే ధర్మాచరణ నిష్కపటత్వాభ్యాం విద్యాం ప్రయచ్ఛన్తి గృహ్ణన్తి చ త ఏవ సుఖభాగినో భవన్తి.

పదార్థము :—అగ్నే = చదువువాడా! చదివించువాడా! యేన = ఏ విద్య గఱపుటచే, సహస్రమ్ = సహస్ర విధములుగనున్న అనుపమ బోధను, సర్వవేదసమ్ = సకలవేదముల నెఱుగ గలుగు దానిని. వహసి = నీవు పొందుచున్నావో. యేన = ఏది యభ్యసించి యితరులకు లభింప జేయుచున్నావో. తేన = దానిచే. ఇయమ్ యజ్ఞమ్ = అధ్యయనాధ్యాపనమగు నీ యజ్ఞమును. నః = మమ్మును. దేవేషు = దివ్యగుణములందు. విద్వాంసులందు. స్వర్గంతవే = సుఖమును పొందుటకై. నయ = చేర్పించుము. ॥౬౨॥

భావార్థము :—ఎవరు ధర్మాచరణముచేతను నిష్కపటముచేతను విద్యాదాన మొసగుదురో. గ్రహించుదురో వారే సుఖభాగు లగుచున్నారు. ౧౦౧౧ ॥౬౨॥

౧౦౧౨ ప్రస్తరేణేత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, యజ్ఞో దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛన్దః, గాంధారః స్వరః.

పున ర్మనుష్యైః క్రియాయజ్ఞః కథం సాధనీయ ఇత్యుప దిశ్యతే.

మానవులు క్రియాయజ్ఞము నెటుల సాధించవలయును?

ప్రస్తరేణ పరిధినా స్రుచా వేద్యా చ బర్హిషా ।
ఋచేమం యజ్ఞం నో నయ స్వర్దేవేషు గన్తవే ॥ ॥౬౩॥

ప్రస్తరేణేతి ప్ర+స్తరేణ, పరిధినేతి పరి+ధినా, స్రుచా వేద్యా చ, బర్హిషా, ఋచా, ఇమమ్, యజ్ఞమ్, నః, నయ, స్వః, దేవేషు, గన్తవే. (63)

పదార్థః :—(ప్రస్తరేణ) ఆసనేన (పరిధినా) యః పరితః సర్వతో ధీయతే తేన (స్రుచా) యేన యజ్ఞః సాధ్యతే (వేద్యా) యస్యాం హూయతే తయా (చ) (బర్హిషా) ఉత్తమేన కర్మణా (ఋచా) స్తుత్యా ఋగ్వేదాదినా వా (ఇమమ్) పదార్థమయమ్ (యజ్ఞమ్) అగ్నిహోత్రాదికమ్ (నః) అస్మాన్ (నయ) (స్వః) సాంసారికం సుఖమ్ (దేవేషు) దివ్యేషు పదార్థేషు విద్వత్సు వా (గన్తవే) గన్తుం ప్రాప్తుమ్. ॥౬౩॥ అన్వయః :—హే విద్వంస్త్వం వేద్యా స్రుచా బర్హిషా ప్రస్తరేణ పరిధినర్చా చేమం యజ్ఞం దేవేషు గన్తవే స్వర్నో నయ. ॥౬౩॥ భావార్థః :—యే మనుష్యా! ధర్మేణ ప్రాప్తై ర్ద్రవ్యై ర్వేదరీత్యా చ సాఙ్గోపాఙ్గం యజ్ఞం సాధ్నువన్తి తే సర్వప్రాణ్యుపకారిణో భవన్తి. ॥౬౩॥

పదార్థము :—విద్వాంసుడా! నీవు, వేద్యా = హోమమొనర్చబడు వేదిచేతను, స్రుచా = హోమసాధనమగు స్రువ చేతను, బర్హిషా = ఉత్తమ క్రియచే, ప్రస్తరేణ = ఆసనముచే పరిధినా = అన్నివైపుల నుండి ధారణ మొనర్చు, యజుర్వేదముచే, చ = మఱియు, ఋచ = స్తుతి చేతను లేక, ఋగ్వేదాదులచేతను, ఇమమ్ = ఈపదార్థమయముచే అనగా ఉత్తమ భోజన యోగ్యములగు పదార్థములచే

హోమ మొనర్చబడు నీ, యజ్ఞమ్ = అగ్నిహోత్రాది యజ్ఞమును, దేవేషు = దివ్యపదార్థములందు, విద్వాంసులందు, గంతవే = పొందుటకై, స్వః = సాంసారిక సుఖమును, నః = మాకు, నయ = లభింపజేయుము. ॥౬౩॥

భావార్థము :—ఏ మానవులు ధర్మముచే పొందిన పదార్థములచేతను, వేదరీతిచేతను సాంగోపాంగముగ యజ్ఞమును సాధించుచున్నారో వారన్ని ప్రాణులకు ఉపకారమొనర్చు వారగుచున్నారు.

౧౧౧౩ యద్దత్తమిత్యస్య విశ్వకర్మర్షిః, యజ్ఞో దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః,
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

యద్దత్తం యత్పరాదానం యత్పూర్తం యాశ్చ దక్షిణాః ।
తదగ్ని ర్వైశ్వకర్మణః స్వ ర్దేవేషు నో దధత్ ॥ ॥౬౪॥

యత్, దత్తమ్, యత్, పరాదానమితి పరా+దానమ్, యత్, పూర్తమ్, యాః, చ దక్షిణాః తత్, అగ్నిః, వైశ్వకర్మణ ఇతి వైశ్వ+కర్మణః, స్వః, దేవేషు, నః, దధత్.

పదార్థః :—(యత్)(దత్తమ్)సుపాత్రేభ్యః సమర్పితమ్(యత్) (పరాదానమ్)పరేభ్య ఆదానమ్(యత్)(పూర్తమ్)పూర్ణాం సామగ్రీమ్ (యాః) (చ) (దక్షిణాః)కర్మానుసారేణ దానాని(తత్) (అగ్నిః)పావక ఇవ గృహస్థో విద్వాన్(వైశ్వకర్మణః)విశ్వాని సమగ్రాణి కర్మాణి యస్య స ఏవ (స్వః)ఐన్ద్రియం సుఖమ్(దేవేషు)దివ్యేషు ధర్మ్యేషు వ్యవహారేషు(నః) అస్మాన్ (దధత్) దధాతు. ॥౬౪॥ అన్వయః :—హే గృహస్థ ! త్వయా యద్దత్తం యత్పరాదానం యత్పూర్తం యాశ్చ దక్షిణా దీయన్తే తత్స్వశ్చ వైశ్వకర్మణోఽగ్ని రివ భవాన్ దేవేషు నో దధత్. ॥౬౪॥
భావార్థః :—యే యాశ్చ ! గృహాశ్రమం చికీర్షేయు స్తే పురుషా స్తాః స్త్రియశ్చ వివాహాత్ ప్రాక్ ప్రాగల్భ్యాదిసామగ్రీం కృత్వైవ యువావస్థాయాం స్వయం వరం వివాహం కృత్వా ధర్మేణ దానాదానమానాదివ్యవహారం కుర్యుః. ॥౬౪॥

పదార్థము :—గృహస్థుడా ! నీచే, యత్ దత్తమ్ = మంచి ధర్మాత్ముల కేది ఇవ్వబడి యున్నదో, యత్ పరాదానమ్ = ఏది పరులనుండి గ్రహించబడి యున్నదో, యత్ పూర్తమ్ = ఏ పూర్ణ సామగ్రి యున్నదో, యాః చ దక్షిణాః = ఏ దక్షిణలు ఇవ్వబడుచున్నవో, తత్ = ఆ యన్నిటిని, స్వః = ఇంద్రియముల సుఖమును, వైశ్వకర్మణః అగ్నిః = సమస్త కర్మలు కలిగియున్న అగ్నివలె నున్న గృహస్థుడవు, విద్వాంసుడవు నగు నీవు, దేవేషు = దివ్యములు ధర్మసంబంధములు నగు వ్యవహారము లందు, నః = మమ్ము, దధత్ = స్థాపించుము. ॥౬౪॥

భావార్థము :—ఏ పురుషులు, ఏ స్త్రీలు, గృహాశ్రమ మొనరింప గోరుదురో వారు వివాహమునకు పూర్వమే ప్రగల్భమును అనగా బలపరాక్రమ పరిపూర్ణత్వాది సామగ్రిని సంపాదించు కొనియే యువావస్థయందు స్వయంవరవిధి ననుసరించి వివాహమాడి ధర్మముచే దానా దానములు, ఆదర గౌరవములు మొదలైన వ్యవహారము లొనర్చ వలయును. ॥౬౪॥ (౧౧౧౩)

౧౧౧౪ యత్ర ధారా ఇత్యస్య విశ్వకర్మర్షిః, యజ్ఞో దేవతా, విరాడనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః.
పున ర్మనుష్యాః కిం కుర్యు రిత్యాహ. మఱల మానవులు ఏమి చేయవలయును ?

యత్ర ధారా అనపేతా మధో ర్ఘృతస్య చ యాః ।
తదగ్ని ర్వైశ్వకర్మణః స్వ ర్దేవేషు నో దధత్ ॥ ॥౮౫॥

యత్ర, ధారాః, అనపేతా ఇత్యనప+ఇతాః, మధోః, ఘృతస్య, చ, యాః, తత్, అగ్నిః, వైశ్వకర్మణ ఇతి వైశ్వ+కర్మణః, స్వః, దేవేషు, నః, దధత్.

పదార్థః :-(యత్ర)యజ్ఞే(ధారాః)ప్రవాహాః(అనపేతాః)నాపేతాః పృథగ్భూతాః(మధోః)మధురగుణాన్వితస్య ద్రవ్యస్య (ఘృతస్య)ఆజ్యస్య(చ)(యాః)(తత్)తాభిః(అగ్నిః)పావకః(వైశ్వకర్మణః విశ్వాన్యఖిలాని కర్మాణి యస్మాత్ స ఏవ(స్వః)సుఖమ్(దేవేషు)దివ్యేషు వ్యవహారేషు(నః) అస్మభ్యమ్ (దధత్)దధాతి, దధాతే ర్లేటో రూపమ్. ॥౮౫॥ అన్వయః :-యత్ర మధో ర్ఘృతస్య చ యా అనపేతా ధారా విద్వద్భిః క్రియన్తే తద్వైశ్వకర్మణోఽగ్ని ర్నో దేవేషు స్వ ర్దధత్. ॥౮౫॥ భావార్థః:-యే మనుష్యాః వేద్యాదికం నిర్మాయ సుగన్ధి మిష్టాదియుక్తం బహుఘృత మగ్నౌ జుహ్వతి తే సర్వాన్ రోగా న్నిహత్యాతులం సుఖం జనయన్తి. ॥౮౫॥

పదార్థము :-యత్ర = ఏ యజ్ఞములో, మధోః = మధురాదిగుణ యుక్తములగు సుగంధిత ద్రవ్యముల యొక్కయు, చ ఘృతస్య = ఘృతము యొక్కయు, యాః అనపేతాః ధారాః = సంయుక్తములగు ఏ ప్రవాహములను విద్వాంసు లొనర్చుచున్నారో, తత్ = ఆ ధారలచే, వైశ్వకర్మణః = సకలకర్మలకు నిమిత్తమగు.అగ్నిః = అగ్ని,నః = మా కొఱకు,దేవేషు = దివ్య వ్యవహారములందు, స్వః = సుఖమును, దధత్ = ధారణమొనర్చుచున్నది. ॥౮౫॥

భావార్థము :-ఏ మానవులు వేద్యాదుల నిర్మించి సుగంధయుక్తములను, మిష్టాదులతోకూడిన అధిక ఘృతమును అగ్నియందు వ్రేల్చుచున్నారో వారన్ని రోగములను నివారించి అతుల సుఖమును కలిగించు చున్నారు. ॥౮౫॥ (౧౧౧౪)

౧౧౧౫ అగ్నిరస్మీత్యస్య దేవశ్రవో దేవవాతా ఋషీ. అగ్నిర్దేవతా. నిచృత్త్రిష్టుప్ఛన్దః. ధైవతః స్వరః.
యజ్ఞేన కిం జాయత ఇత్యాహ. యజ్ఞముచే నేమేమి యగును ?

అగ్ని రస్మి జన్మనా జాతవేదా ఘృతం మే చక్షు రమృతం మ ఆసన్ ।
అర్క స్త్రిధాతూ రజసో విమానోఽజస్రో ఘర్మో హవి రస్మి నామ ॥

అగ్నిః, అస్మి, జన్మనా, జాతవేదా ఇతి జాత+వేదాః, ఘృతమ్, మే,చక్షుః, అమృతం, మే, ఆసన్, అర్కః,త్రిధాతు రితి త్రి+ధాతుః, రజసః, విమాన, ఇతి వి+మానః, అజస్రః, ఘర్మః, హవిః, అస్మి, నామ. (66)

పదార్థః :-(అగ్నిః)పావక ఇవ(అస్మి)(జన్మనా) ప్రాదుర్భావేన (జాతవేదాః) యో జాతేషు విద్యతే సః(ఘృతమ్)ఆజ్యమ్(మే)మహ్యమ్(చక్షుః)దర్శకం ప్రకాశకమ్(అమృతమ్)అమృతాత్మకం భోజ్యం వస్తు(మే)మమ(ఆసన్)ఆస్యే(అర్కః)సర్వాన్ ప్రాణినోఽర్చన్తి యేన సః(త్రిధాతుః) త్ర

యో ధాతవో యస్మిన్ సః(రజసః)లోకసమూహస్య(విమానః)విమానయానమివ ధర్తా(అజస్రః)అజ స్రం గమనం విద్యతే యస్య సః. అత్రాన్యే ష్వపి దృశ్యత ఇత్యచ్ (ఘర్మః)జిఘ్రతి యేన సః ప్రకాశ ఇవ యజ్ఞః(హవిః)హోతవ్యం ద్రవ్యమ్(అస్మి)(నామ) ఖ్యాతిః. ॥౬౬॥ అన్వయః :- అహం జన్మనా జాతవేదా అగ్ని రివాస్మి.యథాఽగ్నేర్ఘృతం చక్షు రస్తి తథా మేఽస్తు.యథా పావకం సంస్కృతం హవి ర్హుతం సదమృతం జాయతే తథా మ ఆసన్ ముఖేఽస్తు, యథా త్రిధాతూ రజసో విమానోఽజస్రో ఘర్మోఽర్కో యస్య నామ సంశోధితం హవి శ్చాస్తి తథాఽహమస్మి. ॥౬౬॥ భావార్థః :- అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యథాగ్ని ర్హుతం హవి ర్వాయౌ ప్రసార్య దుర్గన్ధం నివార్య సుగన్ధం ప్రకటయ్య రోగాన్ సమూలఘాతం నిహత్య సర్వాన్ ప్రాణినః సుఖయతి తథైవ మనుష్యై ర్భవితవ్యమ్. ॥౬౬॥

పదార్థము :- నేను, జన్మనా = జన్మచే, జాతవేదాః = ఉత్పన్న పదార్థములలో స్థితమైన, అగ్నిః అస్మి = అగ్నివలె ఉన్నాను. ఎటుల అగ్నికి, ఘృతమ్ = ఘృతాదులు, చక్షుః = ప్రకాశము లై యున్నవో, అటులనే. మే = నాకును నగుగాక ! ఎటు లగ్నియందు చక్కగ సంస్కరించ బడిన, హవిః = హవనము చేయదగు ద్రవ్యము హోమ మొనర్చబడినదై , అమృతమ్ = సర్వ రోగ నాశకము, ఆనందప్రదము నగుచున్నదో, అటులనే, మే = నా యొక్క, ఆసన్ = ముఖము నందు కలుగును గాక ! ఎటుల, త్రిధాతుః = సత్త్వ రజస్తమోగుణములు గలిగినది, రజసః విమా నః = లోక లోకాంతరములను విమానయానమువలె ధారణ మొనర్చునది, అజస్రః = నిరంతరము గమన శీలము, ఘర్మః = ప్రకాశమువలె సుగంధమును గ్రహించు నేయజ్ఞము, అర్కః = సకల ప్రాణులను అర్చించు సాధనమై యున్నదో. దేనికి, నామ = ప్రసిద్ధమైన, బాగుగ శోధించబడి హవన మొనర్చుటకు యోగ్యములగు పదార్థములున్నవో, అస్మి = అటులనే నేను ఉండెదను.॥౬౬॥

భావార్థము :- ఈ మంత్రమందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఎటు లగ్నియందు వ్రే ల్చబడిన హవిస్సు వాయువునందు వ్యాపించి, దుర్గంధమును నివారించి, సుగంధమును ప్రకటింప జేసి, రోగములను సమూలముగ నశింపజేసి, సకల ప్రాణులకు సుఖము చేకూర్చు చున్నవో అటు లనే సకల మానవు లుండవలయును. ॥౬౬॥ (౧౦౧౫)

౧౦౧౬ ఋచో నామేత్యస్య దేవశ్రవో దేవవాతా వృషీ, అగ్ని ర్దేవతా, ఆర్షీ జగతీ ఛందః, నిషాదః స్వరః. అథర్గాది వేదాధ్యయనేన కిం కార్యమిత్యుపదిశ్యతే. ఋగ్వేదాదుల జదివి యేమి చేయవలెను ?

ఋచో నామాస్మి యజూꣳషి నామాస్మి సామాని నామాస్మి ।
యే అగ్నయః పాఞ్చజన్యా అస్యాం పృథివ్యామధి ।
తేషామసి త్వముత్తమః ప్ర నో జీవాతవే సువ ॥ ॥౬౭॥

ఋచః, నామ, అస్మి, యజూꣳషి, నామ, అస్మి, సామాని, నామ, అస్మి, యే, అగ్నయః, పాఞ్చజన్యా ఇతి పాఞ్చజన్యాః, అస్యామ్, పృథివ్యామ్, అధి, తేషామ్, అసి, త్వమ్, ఉత్తమ ఇత్యుత్+తమః, ప్ర, నః, జీవాతవే, సువ.

పదార్థః :— (ఋచః) ఋగ్వేద శ్రుతయః (నామ) ప్రసిద్ధౌ (అస్మి) భవామి (యజూంషి) యజుర్మన్త్రాః (నామ) (అస్మి) (సామాని) సామవేదమన్త్రగానాని (నామ) (అస్మి) (యే) (అగ్నయః) ఆహవనీయాదయః పావకాః (పాఞ్చజన్యాః) పఞ్చజనేభ్యో హితాః. పఞ్చజనా ఇతి మనుష్య నా. నిఘం. ౨. ౩. (అస్యామ్) (పృథివ్యామ్) (అధి) ఉపరి (తేషామ్) (అసి) (త్వమ్) (ఉత్తమః) (ప్ర) (నః) అస్మాకమ్ (జీవాతవే) జీవనాయ (సువ) ప్రేరయ. ||౬౭|| అన్వయః :—హే విద్వన్ యోఽహమృచో నామాస్మి యజూంషి నామాస్మి సామాని నామాస్మి తస్మాన్మత్తో వేదవిద్యాం గృహాణ. యేఽస్యాం పృథివ్యాం పాఞ్చజన్యా అగ్నయోఽధిసన్తి తేషాం మధ్యే త్వముత్తమోఽసి స త్వం నో జీవాతవే శుభకర్మసు ప్రసువ.||౬౭||భావార్థః—యో మనుష్య ఋగ్వేదమధీతే స ఋగ్వేదీ యో యజుర్వేద మధీతే స యజుర్వేదీ యః సామవేద మధీతే స సామవేదీ యోఽథర్వవేదం చాధీతే సోఽథర్వవేదీ. యో ద్వౌ వేదావధీతే స ద్వివేదీ య స్త్రీన్ వేదానధీతే స త్రివేదీ యశ్చతురో వేదా నధీతే స చతుర్వేదీ యశ్చ కమపి వేదం నాఽదీతే స కామపి సంజ్ఞాం న లభతే. యే వేదవిద స్తేఽగ్నిహోత్రాదియజ్ఞైః సర్వహితం సంపాదయేయు ర్యత ఉత్తమా కీర్తిః స్యాత్. సర్వే ప్రాణినో దీర్ఘాయుషశ్చ భవేయుః. ||౬౭||

పదార్థము :—విద్వాంసుడా ! ఏ నేను. ఋచః = ఋక్కులయొక్క, నామ = ప్రసిద్ధకర్తను, అస్మి = అయి యున్నానో, యజూంషి నామ అస్మి = యజుర్వేదపు ప్రసిద్ధ కర్తను, సామాని = సామవేదపు మంత్రగానముయొక్క, నామ అస్మి = ప్రకాశ కర్తను అయియున్నానో అట్టి నానుండి వేద విద్యను గ్రహించుము. అస్యామ్ పృథివ్యామ్ = ఈ పృథివియందు, పాంచజన్యాః = మానవులకు హితకరములగు. యే అగ్నయః = ఏ యగ్నులు, అధి = సర్వోపరిగ నున్నవో, తేషామ్ = వాని మధ్య, త్వమ్ = నీవు.ఉత్తమః అసి = అత్యుత్తముడవు.ఆ నీవు, నః జీవాతవే = మాజీవనమునకై సత్కర్మలందు, ప్రసువ = ప్రేరేపించుము. ||౬౭||

భావార్థము :-ఋగ్వేదమును అధ్యయన మొనర్చువాడు ఋగ్వేది, యజుర్వేదాధ్యయన మొనర్చువాడు యజుర్వేది, సామవేదాధ్యయన మొనర్చువాడు సామవేది. అథర్వ వేదాధ్యాయి అథర్వవేది, రెంటిని చదువువాడు ద్వివేది, మూటిని చదువువాడు త్రివేది, నాలుగు వేదములను జదువువాడు చతుర్వేది యని యనబడుదురు. ఏ వేదమును అధ్యయన మొనరించని వానికి ఏ నామము లభించదు. వేదవిత్తులు వారికుత్తమ కీర్తి లభించునటులను, సకల ప్రాణులు దీర్ఘాయువులు కాగలుగునటులను, అగ్నిహోత్రాది యజ్ఞములచే సర్వజనహితమును సమకూర్చవలయును. ||౬౭||

౧౦౧౩ వార్త్రహత్యాయేత్యస్య ఇన్ద్ర ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, నిచృద్గాయత్రీ ఛన్దః, షడ్జః స్వరః

సేనాధ్యక్షః కథం విజయీ భవే దిత్యాహ. సేనాధ్యక్షు డెటుల విజయవంతుడు కావలయును?

వార్త్రహత్యాయ శవసే పృతనాషాహ్యాయ చ । ఇన్ద్ర త్వా వర్తయామసి॥

వార్త్రహత్యాయేతి వార్త్ర+హత్యాయ, శవసే, పృతనాషాహ్యాయ, పృతనాసహ్యాయేతి పృతనా+సహ్యాయ, చ, ఇన్ద్ర, త్వా, ఆ, వర్తయామసి. (68)

పదార్థః :—(వార్త్రహత్యాయ) విరుద్ధభావేన వర్తతేఽసౌ వృత్రః వృత్ర ఏవ వార్త్రః. వార్త్రస్య వర్తమానస్య శత్రోర్హత్యా హననం తత్ర సాధు స్తస్మై (శవసే) బలాయ (పృతనాషాహ్యాయ)

యే మనుష్యాః పృతనాః సహన్తే తే పృతనా సాహ స్తేషు సాధవే(చ) (ఇన్ద్ర)పరమైశ్వర్య యుక్త సేనేశ (త్వా) త్వామ్ (ఆ) సమన్తాత్ (వర్తయామసి) ప్రవర్తయామః ॥౬౮॥ అన్వయః :— హే ఇన్ద్ర! యథా వయం వార్త్రహత్యాయ శవసే పృతనాషాహ్యాయ తేనాన్యేన యోగ్యసాధనేన చ త్వా ఽఽవర్తయామసి తథా త్వం వర్తస్వ. ॥౬౮॥ భావార్థః :—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యో విద్వాన్ సూర్యో మేఘ మివ శత్రూన్ హన్తుం శూరవీరసేనాం సత్కరోతి స సతతం విజయీ భవతి. ॥౬౮॥

పదార్థము :—ఇంద్ర = పరమైశ్వర్యయుక్తా ! సేనాపతీ ! మే మెటుల, వార్త్ర హత్యాయ = విరుద్ధభావములతో నున్న శత్రువును వధించుటయందు కుశలుడు. శవసే = ఉత్తమ బలముగల వాడు, పృతనాసాహ్యాయ = శత్రు సేనల బలమును సహించగలిగిన వాడు నగు వానికై, చ = మఱియు నితర యోగ్య సాధనములు కలిగియున్న వాడవగు, త్వా = నిన్ను, ఆవర్తయామసి = నలుదిశల నుండి యథాయోగ్యముగ ప్రవర్తింప జేయుదుమో, అటులనే నీవునుయథాయోగ్యముగ వర్తించుము.

భావార్థము :—వాచక లుప్తోపమాలంకార మిందున్నది. ఏ విద్వాంసుడు సూర్యుడు మేఘమును సంహరించుచున్నటుల శత్రువులను చంపుటకు శూరవీరుల సేనను సత్కరించుచున్నాడో, అతడు సదా విజయి యగుచున్నాడు. ॥౬౮॥ (౧౦౧౪)

౧౧౦౦ా సహదానుమిత్యస్యేన్ద్రవిశ్వామిత్రా వృషీ, ఇన్ద్రో దేవతా, ఆర్షీత్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.

పునర్నరైః కథం భవితవ్య మిత్యుప దిశ్యతే. మానవు లెటు లుండవలయును ?

సహదానుం పురుహూత క్షియన్త మహస్తమిన్ద్ర సంపిణక్ కుణారుమ్ ।
అభి వృత్రం వర్ధమానం పియారు మపాద మిన్ద్ర తవసా జఘన్థ॥౬౯॥

సహదానుమితి సహ + దానుమ్, పురుహూతేతి పురు + హూత, క్షియన్తమ్, అహస్తమ్, ఇన్ద్ర, సమ్, పిణక్, కుణారుమ్, అభి, వృత్రమ్, వర్ధమానమ్, పియారుమ్, అపాదమ్, ఇన్ద్ర, తవసా, జఘన్థ. (69)

పదార్థః :—(సహదానుమ్) యః సహైవ దదాతి తమ్ (పురుహూత) బహుభి స్సజ్జనైః సత్కృత (క్షియన్తమ్) గచ్ఛన్తమ్ (అహస్తమ్) అవిద్యమానౌ హస్తౌ యస్య తమ్. (ఇన్ద్ర) శత్రు విదారక సేనేశ (సమ్) (పిణక్) పినష్టి (కుణారుమ్) శబ్దయన్తమ్. అత్ర క్వణ శబ్దే ఇత్యస్మాద్ధాతో రౌణాదిక ఆరుః ప్రత్యయః. (అభి) (వృత్రమ్) మేఘ మివ (వర్ధమానమ్) (పియారుమ్) పానకారకమ్ (అపాదమ్) పాదేన్ద్రియ రహితమ్ (ఇన్ద్ర) సభేశ (తవసా) బలేన. తవ ఇతి బల నా . . . నిఘం. ౨. ౯ (జఘన్థ) జహి. ॥౬౯॥ అన్వయః :—హే పురుహూతేన్ద్ర యథా సూర్యః సహదానుం క్షియన్తం కరుణారు మహస్తం పియారు మపాద మభివర్ధమానం వృత్రం సమ్పిణక్ తథా హే ఇన్ద్ర శత్రూం స్తవసా జఘన్థ ॥౬౯॥ భావార్థః :—అత్ర వాచక లుప్తోపమాలంకారః. యే మనుష్యాః సూర్యవత్ప్రతాపినో భవన్తి తేఽ జాతశత్రవో జాయన్తే ॥౬౯॥

పదార్థము :—పురుహూత = అనేక విద్వాంసులతో సత్కారము పొందినవాడా ! ఇంద్ర = శత్రువులను నశింపజేయు సేనాపతీ ! ఎటుల సూర్యుడు, సహదానుమ్ = తోడుపడునది, క్షియం

తమ్ = ఆకాశమున నివసించునది. కుషారుమ్ = శబ్దమొనర్చునది, అహస్తమ్ = హస్తములులేనిది. వియారుమ్ = పానమొనర్చునది, అపాదమ్ = పాదేంద్రియరహితము. అభివర్ధమానమ్ = అన్ని వైపులనుండి వృద్ధిపొందినదియు నగు, వృత్రమ్ = మేఘమును, సంపిణక్ = బాగుగ చూర్ణముగ నొనర్చుచున్నాడో, అటులనే, ఇంద్ర = సభాపతీ! నీవు శత్రువులను, తపసా = బలముతో, జఘన్థ = సంహరించుము. ॥౬౯॥

భావార్థము :—ఈ మంత్రమునందు వాచక లుప్తోపమాలంకారమున్నది. ఏ మానవులు సూర్య సదృశ ప్రతాపము గలవారగుదురో వారు శత్రురహితు లగుచున్నారు. ॥౬౯॥ (౧౦౧౮)

౧౦౧౯ వి న ఇత్యస్య శాస ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, నిచృదనుష్టుప్ ఛందః, గాంధారః స్వరః,
అథ సేనాపతిః కీదృశో భవేదిత్యుపదిశ్యతే. సేనాపతి యెటు లుండ వలయును ?

వి న ఇన్ద్ర మృధో జహి నీచా యచ్ఛ పృతన్యతః ।
యోఽఅస్మాఁ౨॥ ఽఅభిదాస త్యధరం గమయా తమః ॥ ॥౭౦॥

వి, నః, ఇన్ద్ర, మృధః, జహి, నీచా, యచ్ఛ, పృతన్యతః, యః, అస్మాన్, అభిదాసతీత్యభి+దాసతి, అధరమ్, గమయ, తమః. (70)

పదార్థః :—(వి) (నః) అస్మాకమ్ (ఇన్ద్ర) సేనేశ (మృధః) మర్ద్యన్తే శత్రవో భవన్తి యేషు తాన్ సంగ్రామాన్, మృధ ఇతి సంగ్రామ నా . . . నిఘం. ౨. ౧౭. (జహి) (నీచా) న్యగ్భూతాన్నమ్రాన్. అత్ర సుపాం సు లుగిత్యాకారః (యచ్ఛ) నిగృహ్ణీహి (పృతన్యతః) ఆత్మనః పృతనాం సేనామిచ్ఛతః (యః) విరోధీ (అస్మాన్) (అభిదాసతి) అభిముఖేనోపక్షయతి (అధరమ్) అధోగతిమ్ (గమయ) ప్రాపయ. అత్రాన్యేషా మపీతి దీర్ఘః (తమః) అన్ధకారం కారాగృహమ్. ॥౭౦॥

అన్వయః :—హే ఇన్ద్ర! త్వం మృధో వి జహి పృతన్యతో నః శత్రూన్నీచా యచ్ఛ.యోఽస్మానభిదాసతి తమధరం తమో గమయ. ॥౭౦॥ భావార్థః :—సేనేశేన సంగ్రామా జేతవ్యా స్తైన నీచకర్మకారిణాం నిగ్రహః కర్తవ్యో రాజప్రజా విరోధకారయితా భృశం దణ్డనీయశ్చ. ॥౭౦॥

పదార్థము :—ఇంద్ర = ఓ ఇంద్ర! పరమశక్తివంతుడవగు నో సేనాపతీ : నీవు, మృధః = సంగ్రామములను, విజహి = విశేషించి జయించుము. పృతన్యతః = సేనలను కలిగియున్న, నః = మా శత్రువులను, నీచా = నీచస్థితిగల [లొంగిన] వారిగ, యచ్ఛ = ఒనరించుము. యః = ఎవడు, అస్మాన్ = మమ్ము, అభిదాసతి = నష్టమొనర్ప గోరుచున్నాడో అతనికి, అధరమ్ = అధోగతిరూపమగు, తమః = అంధకారము. గమయ = లభింపజేయుము. ॥౭౦॥

భావార్థము :—సేనాపతి సంగ్రామములందు జయము పొందవలయును. అట్టి విజయములచే నీచ కర్మ లొనర్చువారిని నిరోధించవలయును, రాజునకు ప్రజలకు విరోధమొనర్చు వానిని మిక్కుటముగ దండించవలయును. ॥౭౦॥ (౧౦౧౯)

౧౦౨౦ మృగో నేత్యస్య జయ ఋషిః, ఇంద్రో దేవతా, ఆర్షీ త్రిష్టుప్ ఛందః, ధైవతః స్వరః.
రాజజనైః కీదృశై ర్భవితవ్య మిత్యుప దిశ్యతే. రాజపురుషు లెటులుండ వలయును ?

మృగో న భీమః కుచరో గిరిష్ఠాః పరావత ఆ జగన్థా పరస్యాః ।

సృకꣳ సꣳశాయ పవిమిన్ద్ర తిగ్మం వి శత్రూన్తాఢి విమృధో నుదస్వ ॥ ॥౭౧॥

మృగః, న, భీమః, కుచర ఇతి కు+చరః, గిరిష్ఠాః, గిరిస్థా ఇతి గిరి+స్థాః పరావతః, ఆ, జగన్థ. పరస్యాః, సృకమ్, సꣳశాయేతి సమ్ + శాయ, పవిమ్, ఇన్ద్ర, తిగ్మమ్, వి, శత్రూన్, తాఢి, వి, మృధః, నుదస్వ. (71)

పదార్థః :—(మృగః) మృగేన్ద్రః సింహః (న) ఇవ (భీమః) బిభేత్యస్మాత్ సః (కుచరః) యః కుత్సితాం గతిం చరతి సః (గిరిష్ఠాః) యో గిరౌ తిష్ఠతి సః (పరావతః) దూరదేశాత్(ఆ) సమన్తాత్ (జగన్థ) గచ్ఛ. అత్ర పురుషవ్యత్యయః. అన్యేషా మపీతి దీర్ఘశ్చ (పరస్యాః) శత్రూణాం సేనాయా ఉపరి (సృకమ్)వజ్రతుల్యం శస్త్రమ్. సృక ఇతి వజ్ర నా . . ., నిఘం . . ౨. ౨౦ (సంశాయ) సమ్యక్ సూక్ష్మ బిలాన్ కృత్వా (పవిమ్) పునాతు దుష్టాన్ దణ్డయిత్వా యేన తమ్ (ఇన్ద్ర) సేనాధ్యక్ష (తిగ్మమ్) తీక్ష్ణీకృతమ్ (వి) (శత్రూన్) (తాఢి) ఆ జహి (వి) (మృధః) (నుదస్వ) ॥౭౧॥

అన్వయః :—హే ఇన్ద్ర!త్వం కుచరో గిరిష్ఠా భీమో మృగో న పరావత ఆజగన్థ పరస్యాస్తిగ్మం పవిం సృకం సంశాయ శత్రూన్ వితాఢి మృధో వినుదస్వ చ. ॥౭౧॥ భావార్థః :—యే సేనాపురుషాః సింహవత్ పరాక్రమ్య తీక్ష్ణైః శస్త్రైః శత్రుసేనాఙ్గాని ఛిత్వా సంగ్రామాన్ విజయన్తే తేఽతులాం ప్రశంసాం ప్రాప్నువన్తి నేతరే క్షుద్రాశయా భీరవః. ॥౭౧॥

పదార్థము :—ఇంద్ర = సేనాపతీ : నీవు, కుచరః = కుటిలగతి గలవాడవు. గిరిష్ఠాః = పర్వత వాసివి, భీమః = భయంకరుడవు, మృగః న = సింహమువలె. పరావతః = దూరముననున్న శత్రువులను, ఆజగన్థ = నలుదెసలనుండి ముట్టడించుము, పరస్యాః = శత్రుసేనమీద తిగ్మమ్, పవిమ్ = అతి తీవ్రమును, పవిత్రమొనర్చునదియు, సృకమ్ = వజ్రతుల్యమునైన అస్త్రమును, సంశాయ = బాగుగా పదునుబెట్టి,శత్రూన్ = శత్రువులను,వితాఢి = దండించుము. మఱియు, మృధః = సంగ్రామములో, వి నుదస్వ = జయించుము, మంచి కర్మలందు ప్రేరేపించుము. ॥౭౧॥

భావార్థము :—ఏ సైనికులు సింహమువలె పరాక్రమించి, తీక్ష్ణశస్త్రాస్త్రములచే శత్రుసేనలను చెండాడి యుద్ధములందు విజయము పొందుచున్నారో వారు అనుపమప్రశంసనీయు లగుచున్నారు. ఇతర క్షుద్రాశయులు విజయసుఖమును ఎన్నటికి పొందజాలరు. ॥౭౧॥ (౧౦౨౦)

౧౦౨౧ వైశ్వానరో న ఇత్యస్య విశ్వామిత్ర ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, ఆర్షీ గాయత్రీ ఛందః, షడ్జః స్వరః.
పున స్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమే.

వైశ్వానరో న ఊతయఽఆ ప్ర యాతు పరావతః । అగ్ని ర్నః సుష్టుతీ రుప ॥

వైశ్వానరః, నః, ఊతయే, ఆ, ప్ర, యాతు, పరావత ఇతి పరా+వతః, అగ్నిః, నః, సుష్టుతీః, సుస్తుతీ రితి సు+స్తుతీః, ఉప. (72)

పదార్థః :—(వైశ్వానరః) విశ్వేషు నరేషు యో రాజతే స ఏవ (నః) అస్మాకమ్ (ఊతయే) రక్షాద్యాయ (ఆ) (ప్ర) (యాతు) ప్రాప్నోతు (పరావతః) దూరదేశాత్ (అగ్నిః) సూర్యః (నః) అస్మాకమ్ (సుష్టుతీః) యా శోభనాః స్తుతయ స్తాః (ఉప). ॥౭౨॥ అన్వయః :—హే సేనేశ

సభేశ! యథా వైశ్వానరోఽగ్నిః సూర్యః పరావతః సర్వాన్ పదార్థాన్ ప్రాప్నోతి తథా భవానత్ర యేన ఆ ప్రయాతు. యథాఽగ్నిర్విద్యుత్ సంహితాఽస్తి తథా త్వం నః సుష్టుతీః సుశృణు. ॥౨౨॥ భావార్థః :— అత్ర వాచకలుప్తోపమాలంకారః. యః సూర్యవద్దూరస్థోఽపి న్యాయేన సర్వాన్ పదార్థాన్ ప్రకాశయతి యథా చ దూరస్థోఽపి సద్గుణాఢ్యో జనః ప్రశస్యతే తథా రాజపురుషైర్భవితవ్యమ్.

పదార్థము :— సేనేశా : సభేశా ! ఎటుల, వైశ్వానరః = సంపూర్ణ నరులలో వ్యాపించి యుండియున్న. అగ్నిః = సూర్యరూపాగ్ని, పరావతః = దూరదేశస్థ సకల పదార్థములను పొందు చున్నదో అటులనే నీవు. ఊతయే = రక్షణలకై, నః = మా సమీపమున. ఆ ప్రయాతు = చక్కగ లభించుము. ఎటుల విద్యుత్తు అన్నిటిలో వ్యాపకమై సమీపమున ఉండుచున్నదో అటులనే. నః = మాయొక్క, సుష్టుతీః = ఉత్తమస్తుతులను. ఉప = బాగుగ వినుము. ॥౨౨॥

భావార్థః :- వాచక లుప్తోపమాలంకారము ఉండుచున్నది. ఎవడు దూరముగనుండియు సూర్యుని వలె న్యాయముగ సకల పదార్థములను ప్రకాశపఱచునో, ఎటుల దూరస్థుడైనను సద్గుణాఢ్యుడు ప్రశంసితుడగుచున్నాడో, అటులనే రాజపురుషు లుండవలయును. ॥౨౨॥ (౧౦౨౧)

౧౦౨౨ పృష్టో దివీత్యస్య కుత్స ఋషిః, అగ్నిర్దేవతా, నిచృత్త్రిష్టుప్ఛన్దః, ధైవతః స్వరః,
పునస్తమేవ విషయ మాహ. మఱల నా విషయమునే చెప్పెను.

పృష్టో దివి పృష్టోఽఅగ్నిః పృథివ్యాం పృష్టో విశ్వా ఓషధీ రావివేశ ।
వైశ్వానరః సహసా పృష్టో అగ్నిః స నో దివా స రిషస్పాతు నక్తమ్ ॥

పృష్టః, దివి, పృష్టః. అగ్నిః, పృథివ్యామ్, పృష్టః, విశ్వాః, ఓషధీః, ఆ,వివేశ, వైశ్వానరః. సహసా, పృష్టః, అగ్నిః, సః, నః, దివా, సః, రిషః, పాతు, నక్తమ్.

పదార్థః :-(పృష్టః) జ్ఞాతు మిష్టః (దివి) సూర్యే (పృష్టః) (అగ్నిః) ప్రసిద్ధః పావకః (పృథివ్యామ్) (పృష్టః) (విశ్వాః) అఖిలాః (ఓషధీః) సోమ యవాద్యాః (ఆ) (వివేశ) విష్టోఽస్తి (వైశ్వానరః)విశ్వస్య నేతా స ఏవ (సహసా)బలేన(పృష్టః)(అగ్నిః)విద్యుత్(సః)(నః)అస్మాన్ (దివా) దివసే(సః)(రిషః)హింసకాత్(పాతు)రక్షతు(నక్తమ్)రాత్రౌ.॥౨౩॥ అన్వయః :-మనుష్యై ర్యో దివి పృష్టోఽగ్నిః పృథివ్యాం పృష్టోఽగ్ని ర్జలే వాయౌ చ పృష్టోఽగ్నిః సహసా వైశ్వానరః పృష్టోఽగ్ని ర్విశ్వా ఓషధీ రావివేశ స దివా స చ నక్తం యథా పాతి తథా సేనేశో భవానస్మాన్ రిషః సతతం పాతు. ॥౨౩॥ భావార్థః :—యే మనుష్యా ! ఆకాశస్థం సూర్యం పృథివీస్థం జ్వలితం సర్వపదార్థవ్యాపినం విద్యుదగ్నిం చ విద్వద్భ్యో నిశ్చిత్య కార్యేషు సంయుఞ్జతే తే శత్రుభ్యో నిర్భయా జాయన్తే. ॥౨౩॥

పదార్థము :—మానవులచే, దివి = ప్రకాశస్వరూపుడగు సూర్యుని యందు, పృష్టః అగ్నిః = తెలుసుకోదగిన ఏ యగ్ని, పృథివ్యామ్ = పృథివియందు,పృష్టః = గ్రహించ వలసిన ఏ యగ్ని, జలవాయువులందు,పృష్టః = తెలుసుకోదగిన ఏ పావకము,సహసా = బలాది గుణములతో గూడిన, వైశ్వానరః = విశ్వమున ప్రకాశమానము, పృష్టః అగ్నిః = తెలుసుకోదగినది విద్యుద్రూపమునైన యే యగ్ని, విశ్వాః ఓషధీః = సకలౌషధులందు, ఆ వివేశ = ప్రవేశించుచున్నదో, దివా = దినమందును, సః = ఆ యగ్ని, నక్తమ్ = రాత్రియందును ఎటుల రక్షించు చున్నదో అటులనే సేనాపతివైన నీవు, నః = మమ్ము, రిషః = హింసకులనుండి నిరతము, పాతు = రక్షించుము. ॥౨౩॥

భావార్థము :—ఏ మానవులు ఆకాశస్థసూర్యుని, పృథివీస్థజ్వలితమును, సకల పదార్థములందు వ్యాపకము నగు విద్యుదగ్నిని విద్వాంసులనుండి నిశ్చయించుకొని కార్యములందు సంయుక్త పఱచు చున్నారో వారు శత్రువులనుండి నిర్భయులగుచున్నారు. ॥౨౩॥ (౧౦౨౨)

౧౦౨౩ అశ్యామేత్యస్య భరద్వాజ ఋషిః. అగ్ని ర్దేవతా. నిచృత్త్రిష్టుప్ఛందః, ధైవతః స్వరః.
అథ ప్రజారాజజనై రితరేతరం కిం కార్య మిత్యాహ.
ప్రజలు రాజపురుషులు పరస్పరమెటుల మెలగవలయును?

అశ్యామ తం కామమగ్నే తవోతీ అశ్యామ రయిꣳ రయివః సువీరమ్,
అశ్యామ వాజ మభి వాజయన్తోఽశ్యామ ద్యుమ్నమజరాజరం తే॥ ॥౨౪॥

అశ్యామ, తమ్, కామమ్, అగ్నే, తవ, ఊతీ, అశ్యామ రయిమ్, రయివ ఇతి రయి+వః, సువీరమితి సు+వీరమ్, అశ్యామ, వాజమ్, అభి, వాజయన్తః, అశ్యామ, ద్యుమ్నమ్, అజర, అజరమ్, తే. (74)

పదార్థః :—(అశ్యామ)ప్రాప్నుయామ(తమ్)(కామమ్) (అగ్నే)యుద్ధవిద్యావిత్సేనేశ (ఊతీ) రక్షాద్యయా క్రియయా. అత్ర సుపాం సు లుగితి పూర్వసవర్ణః(అశ్యామ)(రయిమ్) రాజ్యశ్రియమ్ (రయివః)ప్రశస్తా రయయో విద్యన్తే యస్య తత్సమ్బుద్ధౌ. అత్ర ఛన్దసీర ఇతి మస్య వః. (సువీరమ్)శోభనా వీరాః ప్రాప్యన్తే యస్మాత్తమ్ (అశ్యామ)(వాజమ్)సఙ్గ్రామవిజయమ్(అభి) (వాజయన్తః)(అశ్యామ)(ద్యుమ్నమ్)యశో ధనం వా(అజర)జరాదోషరహిత(అజరమ్) జరాదోషరహితమ్ (తే)తవ. ॥౨౪॥ అన్వయః :—హే అగ్నే ! వయం తవోతీ తం కామ మశ్యామ. హే రయివః సువీరం రయి మశ్యామ వాజయన్తో వయం వాజ మభ్యశ్యామ, హే అజర తేఽజరం ద్యుమ్నః మశ్యామ. ॥౨౪॥ భావార్థః :—ప్రజాస్థై ర్మనుష్యై రాజపురుషరక్షయా రాజపురుషైః ప్రజాజనరక్షణేన చ పరస్పరం సర్వే కామా ప్రాప్తవ్యాః. ॥౨౪॥

పదార్థము :—అగ్నే = యుద్ధవిద్యనెఱిగిన సేనాపతీ ! మేము, తవ = నీ యొక్క, ఊతీ = రక్షాది క్రియలచే, తమ్ కామమ్ = ఆ కామనను, అశ్యామ = పొందుదుము గాక ! రయివః = ప్రశంసిత ధనవంతుడా ! సువీరమ్ = శ్రేష్ఠవీరులను లభింపజేయు, రయిమ్ = ధనమును, అశ్యామ పొందుదుము గాక ! వాజయంతః = సంగ్రామ మొనర్చుచున్న, ఒనరింపజేయుచున్న మేము, వాజమ్ = సాంగ్రామిక విజయమును, అభ్యశ్యామ = చక్కగా పొందుదుము గాక ! అజర = వృద్ధత్వ రహితుడవైన సేనాపతీ ! మేము, తే = నీ ప్రతాపముచే, అజరమ్ = అక్షయములగు ద్యుమ్నమ్ = ధనకీర్తులను, అశ్యామ = పొందుదుము గాక ! ॥౨౪॥

భావార్థము :—ప్రజలు రాజపురుషుల రక్షచేతను, రాజపురుషులు ప్రజల రక్షణచేతను పరస్పరము ఇష్టకామములను పొందుదురు గాక ! ॥౨౪॥ (౧౦౨౩)

౧౦౨౪ వయ మిత్యస్యోత్కీల ఋషిః, అగ్ని ర్దేవతా, ఆర్షీత్రిష్టుప్ఛందః, ధైవతః స్వరః.
పురుషార్థేన కిం సాధ్య మిత్యాహ. పురుషార్థముతో నేమి సాధించవలయును ?

వయం తే అద్య రరిమా హి కామ ముత్తానహస్తా నమసోపసద్య ।

యజిష్ఠేన మనసా యక్షి దేవానస్రేధతా మన్మనా విప్రో౽అగ్నే ॥

వయమ్, తే, అద్య, రరిమ, హి, కామమ్, ఉత్తానహస్తా ఇత్యుత్తాన+హస్తాః, నమసా, ఉపసద్యేత్యుప+సద్య, యజిష్ఠేన, మనసా, యక్షి, దేవాన్, అస్రేధతా, మన్మనా, విప్రః, అగ్నే. (75)

పదార్థః :–(వయమ్)(తే)తవ(అద్య)అస్మిన్దినే (రరిమ) దద్మః. రా దానే లిట్. అన్యేషామపి దృశ్యత ఇతి దీర్ఘః(హి)ఖలు(కామమ్)(ఉత్తానహస్తాః) ఉత్తానా ఊర్ధ్వగతా వభయదాతారౌ హస్తౌ యేషాం తే(నమసా)సత్కారేణ(ఉపసద్య)సామీప్యం ప్రాప్య (యజిష్ఠేన) అతిశయేన యష్టృ సంగన్తృ తేన(మనసా)విజ్ఞానేన(యక్షి)యజసి(దేవాన్) విదుషః (అస్రేధతా)ఇతస్తతో గమనరహితేన స్థిరేణ (మన్మనా)యేన మన్యతే విజానాతి తేన (విప్రః)మేధావీ(అగ్నే)విద్వన్. ॥౭౫॥ అన్వయః :–హే అగ్నే ! ఉత్తానహస్తా వయం తే నమసోపసద్యాద్య కామం హి రరిమ యథా విప్రో౽స్రేధతా మన్మనా యజిష్ఠేన మనసా దేవాన్ యజతి సంగచ్ఛతే యథా చ త్వం యక్షి తథా వయ మపి యజేమ. ॥౭౫॥ భావార్థః :–యే మనుష్యాః పురుషార్థేనాలంకామాః స్యుస్తే విద్వత్సంగే నైతత్ ప్రాప్తుం శక్నుయుః. ॥౭౫॥

పదార్థము :–అగ్నే = విద్వాంసుడా ! ఉత్తానహస్తాః = ఉత్కృష్టముగ నభయ మొసగు హస్తములు గలవాడా ! వయమ్ = మేము, తే నమసా = నీ సత్కారముచే, ఉపసద్య = సమీపమును పొంది. అద్య = నేడే, కామమ్ = కామనను,హి = నిశ్చయముగ,రరిమ = యిచ్చుచున్నాము ఎటుల,విప్రః = బుద్ధిమంతుడు అస్రేధతా = చంచల రహితము.మన్మనా = తెలిసికొనుసాధనము, యజిష్ఠేన = అతిశయము సంయుక్తమునగు,మనసా = చిత్తముచే, దేవాన్ = విద్వాంసులను, శుభ గుణములను పొందు చున్నాడో, మఱియు నెటుల నీవు,యక్షి = శుభ కార్యములందు పాలుగొందువో అటులనే మేమును సంగతమొనర్చెదము గాక ! ॥౭౫॥

భావార్థము:–ఏ మానవులు పురుషార్థముచే పూర్ణకామనలు గలవారగుదురో వారు విద్వత్సంగమున నీ విషయమును పొందుటకు సమర్థు లగుచున్నారు. ॥౭౫॥ (౧౦౨౪)

౧౦౨౫ ధామచ్ఛదగ్ని రిత్యస్యోత్కీల ఋషిః, విశ్వే దేవాః దేవతాః, నిచృదనుష్టుప్ఛందః, గాంధారః స్వరః.

అథ సర్వవిద్వత్కర్తవ్యమాహ. సకల విద్వాంసుల కర్తవ్యమును జెప్పెను.

ధామచ్ఛదగ్ని రిన్ద్రో బ్రహ్మా దేవో బృహస్పతిః ।
సచేతసో విశ్వే దేవా యజ్ఞం ప్రావన్తు నః శుభే ॥ ॥౭౬॥

ధామచ్ఛదితి ధామ+ఛత్, అగ్నిః, ఇన్ద్రః, బ్రహ్మా, దేవః, బృహస్పతిః. సచేతస ఇతి స+చేతసః, విశ్వే, దేవాః, యజ్ఞమ్, ప్ర, అవన్తు, నః, శుభే. (76)

పదార్థః :–(ధామచ్ఛత్)యో ధామాని ఛాదయతి సంవృణోతి సః(అగ్నిః)విద్వాన్ (ఇన్ద్రః) పరమైశ్వర్యవాన్(బ్రహ్మా)చతుర్వేదవిత్(దేవః)విద్యాదాతా(బృహస్పతిః) అధ్యాపకః (సచేతసః) యే చేతసా ప్రజ్ఞయా సహ వర్తన్తే(విశ్వే)సర్వే(దేవాః)విద్వాంసః(యజ్ఞమ్)ఉక్తమ్ (ప్ర) (అవన్తు) కామయన్తామ్(నః)అస్మాకమ్(శుభే)కల్యాణాయ. ॥౭౬॥ అన్వయః :–హే మనుష్యాః! దేవో ధామచ్ఛదగ్నిరిన్ద్రో బ్రహ్మా బృహస్పతి శ్చేమే సచేతసో విశ్వేదేవాః నః శుభే యజ్ఞం ప్రవన్తు.

॥౭౯॥ భావార్థః :-సర్వే విద్వాంసః సర్వేషాం ...భాయ సతతం సత్యోపదేశాన్ కుర్వన్తు.

పదార్థము :-మానవులారా ! దేవః = విద్వాంసుడు, ధామచ్ఛత్ = జన్మమును స్థానమును నామమును విస్తృత పఱచువాడు, అగ్నిః = పావకుడు, ఇంద్రః = విద్యుత్తుల్యులగు మంత్రి మఱియు రాజు, బ్రహ్మా = చతుర్వేదముల నెఱుగువాడు, బృహస్పతిః = వేదవాణిని పఠన పాఠములచే పాలించువాడు, సచేతసః = విజ్ఞానవంతులగు, విశ్వే దేవాః = ఈ సకల విద్వాంసులు, నః = మా యొక్క, శుభే = కల్యాణమునకై, యజ్ఞమ్ = విజ్ఞానయోగ క్రియను, ప్ర అవన్తు = చక్కగ కామించెదరు గాక ! ॥౭౮॥

భావార్థము :-విద్వాంసు లందరు మనుష్యాది సకల ప్రాణుల కల్యాణార్థము నిరంతరము సత్యోపదేశ మొనర్చెదరు గాక ! ॥౭౯॥

౧౦-౭౭ త్వమిత్యస్యోశనా ఋషిః, విశ్వే దేవాః దేవతాః, నిచృదనుష్టుప్ఛందః, గాంధారః స్వరః
అథ సభేశ సేనేశయోః కర్తవ్య మాహ. సభాపతి సేనాపతుల కర్తవ్యము జెప్పెను.

త్వం యవిష్ఠ దాశుషో నౄఀః పాహి శృణుధీ గిరః । రక్షా తోక ముత త్మనా॥

త్వమ్, యవిష్ఠ, దాశుషః, నౄన్, పాహి, శృణుధి,గిరః,రక్ష,తోకమ్,ఉత,త్మనా.

పదార్థః :-(త్వమ్)సభేశ(యవిష్ఠ)అతిశయేన యువన్ (దాశుషః) విద్యాదాతౄన్ (నౄన్) అధ్యాపకాన్ మనుష్యాన్(పాహి)(శృణుధి)అత్రాన్యేషా మపి దృశ్యత ఇతి దీర్ఘః(గిరః)విదుషాం విద్యా సుశిక్షితా వాచః(రక్ష)అత్ర ద్వ్యచోఽత స్తిఙ ఇతి దీర్ఘః. (తోకమ్) పుత్రాదికమ్ (ఉత)(త్మనా) ఆత్మనా.॥౭౭॥అన్వయః:-హే యవిష్ఠ రాజన్! త్వం దాశుషో నౄన్ పాహ్యేతేషాం గిరః శృణుధి. యో వీరో యుద్ధే మ్రియేత తస్య తోకం త్మనా రక్షోతాపి స్త్రియాదికం చ. ॥౭౭॥ భావార్థః :- సభేశ సేనేశయో ర్ద్వే కర్మణీ అవశ్యం కర్తవ్యే స్త ఏకం విదుషాం పాలనం తదుపదేశ శ్రవణఞ్చ ద్వితీయం యుద్ధే హతానా మపత్యస్త్ర్యాదిపాలనఞ్చైవం సమాచరతాం పురుషాణాం సదైవ విజయః శ్రీః సుఖాని చ భవ న్తీతి విద్వద్భి ర్ధ్యేయమ్. ॥౭౭॥

పదార్థము :-యవిష్ఠ = పూర్ణయువావస్థను పొందిన రాజా ! త్వమ్ = నీవు, దాశుషః = విద్యా దాతవు, నౄన్ పాహి = మానవులను రక్షించుము. మఱియు వీరియొక్క,గిరః = విద్యాశిక్షాయుక్త వాణులను, శృణుధీ = వినుము. యుద్ధములందు ఏవీరులు చనిపోవుదురో వారియొక్క, తోకమ్ = పసిపిల్లలనుఉత = మఱియు భార్యాదులను, త్మనా = ఆత్మతో, రక్ష = రక్షించుము. ॥౭౭॥

భావార్థము:-సభకు సేనాధిపతులకు రెండు పనులు తప్పక చేయ వ:సియున్నది.ఒకటి విద్వాం సులను పాలించుట, వారి యుపదేశములను వినుట, రెండు-యుద్ధమునందు పరమపదించినవారి సంతానమును, స్త్రీలను మొదలైన సంబంధీకులను పాలించుట. ఇటుల సమాచరించు పురుషులకు ఎల్లప్పుడు విజయము, ధనము, సుఖము వర్ధిల్లును. [అని విద్వాంసులు ధ్యానముంచవలయును.]

అత్ర గణితవిద్యా రాజ ప్రజా పఠక పాఠక కర్మాదివర్ణనా దేతదధ్యాయోక్తార్థానాం పూర్వాధ్యాయోక్తార్థైః సహ సంగతి రస్తీతి బోధ్యమ్.

ఈ అధ్యాయమునందు గణితవిద్య, రాజ ప్రజలకర్మలు, అధ్యాపకాధ్యేతల కర్మలు వర్ణించ ఱుటచే పూర్వాధ్యాయోక్తార్థములతో నీయధ్యాయోక్తార్థముల సంగతి గలదని గ్రహించవలెను.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం పరమవిదుషాం శ్రీవిరజానన్దసరస్వతీ స్వామినాం శిష్యేణ శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యేణ శ్రీ దయానన్ద సరస్వతీ స్వామినా నిర్మితే సంస్కృతార్యభాషాభ్యాం సమన్వితే సుప్రమాణయుక్తే యజుర్వేదభాష్యే ఒష్టాదశోఽధ్యాయః
